

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08715

MAYN LEBNS-GESHIKHTTE

Kalmon Marmor

Permanent preservation of this book was made possible

by Dr. Judd Marmor

in memory of

his parents, Kalman & Sarah Marmor

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

קלמן מרמר
מיין לעבנס־געשיכטע

באנד צוויי

דאס בוך איז ארויסגעגעבן געווארן מיט דער הילף
פון דעם איקוף און די לייען-קרייזן
אין לאַס־אַנדרזשעלעם

ווערק פון קלמן מרמר אין בוכפארם

„דע פראָפּונדיס“ פון אַסקאַר וויילד, איבערגעזעצט און דערקלערט,
לאַנדאָן, 1909.

ציון, אַדער ציוניזם? (בראַשור), גלאַסגוי, 1909.
„נאַציאָנאַלע אַרבעטער קאַמיטע“ און קאַנגרעס באַוועגונג
(בראַשור), שיקאַגאָ, 1916.

אַסקאַר וויילד און זיין טראַגעדיע (צוזאַמען מיט „דע פראָפּונדיס“,
צווייטע אויפלאַגע), ניו־יאָרק, 1926.

מאַריס ווינטשעווסקי, זיין לעבן און שאַפן (אַריינפיר צו זיינע
„געזאַמלטע ווערק אין 10 בענד“ — רעדאַקטירט פון קלמן מרמר),
ניו־יאָרק, 1927.

קלאַסנקאַמפן אין אַלטערטום, ניו־יאָרק, 1933.

דאָויד עדעלשטאַט, ביאַגראַפיע און בריוו, מאַסקווע, 1935.

דוד עדעלשטאַט צו זיין פּופּציקסטן יאַרצייט (בראַשור), ניו־
יאָרק, 1942.

דער אָנהויב פון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע
(1871-1890), ניו־יאָרק, 1944.

דוד עדעלשטאַט, ביאַ-ביבליאָגראַפיע, ניו־יאָרק, 1950.

אהרן ליבערמאַנס בריוו, ניו־יאָרק, 1951.

יוסף באַוושאַווער, ניו־יאָרק, 1952.

יעקב גאַרדין, ניו־יאָרק, 1953.

קלמן מרמז

מיין לעבנס-געשיכטע

באנד צוויי

טארלאג

איקוף

ניו-יארק

KALMAN MARMOR
MEIN LEBNS GESCHICHTE
(My Autobiography)

Vol. II

Published by the
Yiddisher Kultur Farband (YKUF)
189 Second Avenue
New York 3, N. Y.

Copyright by
Yiddisher Kultur Farband (YKUF)
1959

Printed by
GRENICH PRINTING CORP.
151 West 25th Street
New York 1, N. Y.

א י נ ה א ל ט :

זייט	קאפיטל
413	.82 אויפן דריטן ציוניסטן-קאנגרעס אין באזעל
419	.83 דר. מאַקס נאַרדויס איינדרוק אויף מיר
424	.84 מיינע פיר טעג אין באזעל
431	.85 איך באַשליס אַריבערגיין פון פּילאַסאַפּיע צו נאַטור־וויסנשאַפּט
437	.86 אויף יום־טוב אַהיים
442	.87 אַ דעמאָנסטראַציע קעגן מיין פּראָפּעסאָר פון כעמיע
447	.88 שטעטל וויל וויסן, וואָס אַזוינס איך לערן אין פּריבורג
451	.89 איך בלייב אין יידישער סטודענט אין פּריבורג
455	.90 „היט זיך אויס פון געפאַר!“
460	.91 מיין צער פון באַבען און זיידן
464	.92 מיינע קאָונער סעריעס לעקציעס
470	.93 מיין דורכשניטלעכער אַרבעטס־טאַג אין פּריבורג
474	.94 „דער אַנטי־סעמיטיזמוס אין ווין“
479	.95 אין פּריבורגער שפּיטאַל
482	.96 איך באַשרייב מיין פּריבורגער קוואַרטיר
486	.97 איך פלייס זיך אַנצויאַגן מיינע לימודים
491	.98 איך פאַר צו דער קרויננג פון ענגלישן קעניג
496	.99 איך שטודיר לאַנדאַן מיט אַ סיסטעם
501	100. אין דרום־זייט פון דער טעמזע
506	101. אויף אַן „עקסקורשאַן“ מיט יידישע ראַדיקאַלן
509	102. צוריק אין דער שווייץ
512	103. אויפן פינפטן באזעלער קאנגרעס
516	104. דריי קעגנער פון דער קאנפערענץ
	105. פאַרוואָס איך טרעט ניט אַריין אין דער „דעמאָקראַטישער פּראָקציע“
520	
525	106. דאָס פּאַטאַגראַפירן זיך מיט דר. הערצל
529	107. איך מיש זיך ניט אין די סכסוכים
532	108. שרה שפרהס יונגע מאמע שטאַרבט
538	109. אויף אַן אייזנבאַן־בריק איבער אַ ברייטן טייך
543	110. צווישן די חורבות פון רוים
547	111. איבער איטאַליענישע שטעטלעך און שטעט
551	112. דאָס הויז־געזינד פון סינדאַקאַ לואידזשי גראַציאַ
557	113. איך געזעגן זיך מיט איטאַליע
561	114. אין מיין לעצטן פּריבורגער סעמעסטער
566	115. מיין צווייטער אַריינפאַר אין לאַנדאַן
570	116. די קלאַסן־קאַמפן צווישן לאַנדאַנער ציוניסטן
574	117. אונדזערע דיסקוסיעס וועגן דעמאָקראַטיע

579	— — — — — דער אַרעמער יידישער עולם אַרום אונדז
584	— — — — — איך באַשליס פאַרבלייבן ווינטער אין לאַנדאָן
588	— — — — — אַ „שוויצער סטודענט“ וועגן ר' צבי הירש קאַלישער
593	— — — — — „די וואַנט פון מערבי“
597	— — — — — אַ באַראַטונג וועגן אַ יידישן שרייבער-פאַראיין אין לאַנדאָן
601	— — — — — אַ געהיימע קאַנפערענץ מיטן דר. הערצל
605	— — — — — די יידישע אינטעליגענטישע פּראַלעטאַריער אין לאַנדאָן
610	— — — — — צוליבן אַנאַרכיסט פעטער קראַפּאַטקין
615	— — — — — „פּראַלעטאַרישער שטאַלץ“
621	— — — — — דער קישינעווער פּאַגראַם
626	— — — — — נייע פּלענער פאַר דער „מערבי“
631	— — — — — וואַל-קאַמף צווישן די יידן אין לאַנדאָן
636	— — — — — אין זשענעווע מיט אינטעליגענטע יידישע מענטשן
641	— — — — — אין דער קאַלאַניע פון יידישע סטודענטן
646	— — — — — טעטיקע וואַכן אין אינטערלאַקן
651	— — — — — פּאַרוזירט צו די וויטערע פּאַרועצונגען
655	— — — — — מיין בריוו צו דער „מערבי“ פון 12טן יולי, 1903
658	— — — — — אין דער ווילע „אַלפּעגרווע“
663	— — — — — מיין קאַרעספּאָנדענץ האַלט אין וואַקסן
668	— — — — — קאַלידאַסקאַפּיש
672	— — — — — מיין ענגלישע לאַנדסמאַנשאַפּט
675	— — — — — צום דריטן מאָל אין לאַנדאָן
688	— — — — — מייענע מיטאַרבעטער מ. מ. אוסישקין און דר. משה גאַסטער
707	— — — — — מיין קוואַרטיראַנט י. ה. ברענער
720	— — — — — מייענע שמועסן מיט הלל צייטלינען
724	— — — — — גאַסטער און ווייצמאַן ווילן איך זאָל ווערן כעמיע-לערער
727	— — — — — איך גרייט זיך פאַרן קיין אַמעריקע
738	— — — — — מייענע ערשטע טעג אין פּילאַדעלפּיע
744	— — — — — מייענע צוויי מיטאַרבעטער פון איסט-בראַדוויי
751	— — — — — די אַנפּאַלן אויף מאַקסיס גאַרקי און י. ה. ברענער
761	— — — — — מייענע באַגעגענישן מיט יעקב גאַרדין און מיט ראובן בריינין
769	— — — — — פון פּילאַדעלפּיע קיין ניו-יאָרק
777	— — — — — איך פאַר קיין האַזאַג צום 8טן ציוניסטישן קאַנגרעס
782	— — — — — איך פּאַרלאָז האַלאַנד אויפן וועג צו ארץ-ישראל
790	— — — — — חברים פירן מיך אַרום ווייזן יפו
796	— — — — — מיין באַקאַנטשאַפּט מיט הרב קוק
807	— — — — — איך באַקען זיך מיט קאַלאַניסטן
811	— — — — — עפּילאָג

קאפיטל צוויי און אכציק

אויפן דריטן ציוניסטן-קאנגרעס אין באזעל

באלד ווי כ'קום אָן אין באזעל באַזוך איך מיין בערנער ווירטס עלטערן, ביי וועמען איך וויל איבערלאָזן מיינע זאַכן. צום גליק האָבן זיי פאַר מיר אַ גוטן צימער, איך וועל אפילו ניט דאַרפן איצט איינצאַלן, ווייל כ'בין ביי זיי אַ בטוח. כ'וועל עס קאָנען זיי אָפשיקן פון בערן. כ'לויף דעריבער אַ צופרידענער צו דער „שטאַט-קאַסינאַ“, וואו עס עפנט זיך היינט (15-טן אויגוסט 1899) אין אַוונט דער דריטער ציוניסטן-קאָנגרעס. מיט דער הילף פון באַזעלער איינוואוינער געפין איך באלד אויס דעם פּלאַץ. די שווייצער זיינען אין דעם פרט ענלעך צו די ווילנער יידן: זיי זיינען גרייט צו באַגלייטן אַ פרעמדן אַ שטיק וועג, און לאָזן זיך אפילו ניט באַדאַנקען.

די קאַסינאַ, דער פאַרוואַלונגס-פּלאַץ פון דער הויכער שווייצער גע-זעלשאַפט, איז פאַרפּוצט מיט שניי-ווייסע פּאַנען מיט בלויע מגן-דודס. אויפן באַלקאָן הענגט אַ טאַוול פון עטלעכע מעטער די לענג, אויף וועלכן עס שרייבט זיך מיט גרויסע בוכשטאַבן: דריטער ציוניסטן-קאָנגרעס. איבערן טאַוול איז צוגעשלאָגן אַ בלישמענדיקער מעטאַלענער מגן-דוד מיט זיבן שטערן, — אַן אַנדייט אויף דעם זיבן-שעהדיקן אַרבעטס-טאַג, וואָס דר. הערצל שלאָגט פאַר איינצופירן אין דער צוקונפטיקער יידישער מדינה. איך לויף שנעל אַרויף די טרעפּ צו דער ביוראָ פונעם קאָנגרעס, און געפין באלד אויס, אַז כ'בין געקומען צו שפעט... עס זיינען שוין מער ניטאָ קיין אינטריטס-קאַרטן פאַר געסט. די טוער דאַרטן זאָגן מיר, אַז אין טומל האָבן זיי שוין אויך געגעבן עטלעכע מענטשן דעם זעלביקן פּלאַץ... כ'וויל כאַטש קריגן איין אַריינגאַנגס-קאַרטל, נאָר צו קאָנען וואָס עס איז הערן. נאָר אויך דאָס איז שוין צו-שפעט.

מיין באקאנטער פרעזידענט פון בערנער אקאדעמישן ציוניסטן-פאר-
איין זאגט מיר, אז ער האט נעכטן באשטעלט עטלעכע בילעטן אויף גאר
אנדערע נעמען. אזוי ווי יענע זיינען ניט געקומען, גיט ער מיר אן עצה
זיך צו מעלדן אויף איינעם פון זייערע נעמען. ס'איז מיר זייער שווער עס
צו טאן: עס זעט מיר אויס ווי א „פאדלאג“, ווי נאכמאכן א פרעמדע האנט-
שריפט. צערודערט אבער פון דעם שרעקלעכן צושטאנד פון זיין אין באזעל
און ניט קאנען זיין אויפן קאנגרעס, גיי איך אריין מעכאניש אין ביורא
און רייד ארויס ווי א פאנאגראף מיין באקאנטנס ווערטער. די טוער דארטן
פרעגן מיר, צי כ'בין א זשורנאליסט, ווייל זיי האבן נאר קארטלעך בלויז
פאר זשורנאליסטן. איך ענטפער זיי מיט א ברום, וואס כ'פארשטיי אים
אליין אויך ניט, און רוק זיך פאמעלעך ארויס פון ביורא.

א פארצווייפלטער לויף איך פון איין עק קארדיאר צום צווייטן, און
געפין זיך קיין ארט ניט. פלוצלונג דערזע איך מיין עלטערן פריינט, דעם
סטודענט יעקב-מאיר זאלקינד. איך הויב אים אן דערציילן מיין אומגליק,
לאזט ער מיך ניט פארענדיקן און דערלאנגט מיר תיכף אן איינטריטס-
קארטע. ער האט, זאגט ער, זיך געריכט אויף אזוינע פאלן און זיך בא-
זארגט מיט עטלעכע קארטן.

א גליקלעכער גיי איך איצט דורך אלע צימערן פון דער קאסינא. כ'גע-
פין דארט דעם גרעסטן טייל בערנער יידישע סטודענטינס און סטודענטן.
מיר באגריסן זיך הארציק, ווי מיר וואלטן געווען נאענטע קרובים.
אונטן אין קאסינא איז א רייכער רעסטאראן (אין די דערבייאיקע געס-
לעך זיינען פאראן גענוג קאפע-הייזער פאר פאלקסמענטשן). די קאסינא
האט אויך אונטן א סך באראטונגס-צימערן, נאר א טרעפ העכער, פאר דער
גאלעריע, איז דער מיטל-פונקט פון דער ציוניסטישער טעטיקייט. אומע-
טום זיינען אנגעקלעפט ציוניסטישע אפישן אין דייטש און רוסיש, געדרוקטע
און געשריבענע; געדרוקטע אפישן זיינען אויך צו זען אויף א סך פלעצער
אין גאסן; אלע צימערן זיינען פארנומען. די שווייצער פאסט פארנעמט
דא א צימער און דערביי געפינט זיך די זשורנאליסטן-ביורא. מ'זאגט מיר
דארט, אז ס'איז איצט איינגעפירט א בעסערע סיסטעם ווי פריער, אזוי אז
דער סטענאגראפישער באריכט וועט יעדן טאג ארויס אין עטלעכע שפראכן.
דעלעגאטן וועלן דארט קריגן די זייער נויטיקע אינפארמאציעס, און אויך
די קארעספאנדענטן וועלן דארט געפינען הילף פאר זייערע אויפגאבעס.

ביים אריינגאנג אויף דער גאלעריע שטייט א בופעט מיט אן אויפשריפט,
אז אלץ איז דארט כשר. אויף א גרויסן לאנגן טיש איז אן אויסשטעלונג פון
ציוניסטישע ביכער און צייטשריפטן, אלבאמען פון ארץ ישראל, פאסט-
קארטלעך מיט בילדער פון דר. הערצל אדער דר. נאדווי, ווי אויך מיט
בילדער פון ארץ-ישראלדיקע לאנדשאפטן, פון דעלעגאציעס פון די ערשטע

צוויי קאָנגרעסן, ווי אויך פון די פאַרשיידענע לענדער. איך באַשליס דאָרט צו קויפן די נייע אויפלאַגע (לייפציג, 1899) פון „ראָם אונד יערוזאַלעם“ (רוים און ירושלים), וואָס דער דייטשידישער סאַציאַליסט מאָזעס העס האָט פאַרעפנטלעכט אין קעלן, 1862.

די באַדינער אין די זאַלן און ביי די טירן טראָגן ווייסע בענדער מיט בלויע מגן-דודס אויף זייערע אַרבל. די דעלעגאַטן טראָגן אויף זייערע לינקע קלאַפּעס בלישמענדיקע מעטאַלענע מגן-דודס, צוגענייט צו קור-צע בלויע סטענגעס. אַנדערע טראָגן נאָך דערצו אַ בלום. די זשורנאַליסטן האָבן ניט קיין באַזונדערע צייכנס. זיי זיינען צום גרעסטן טייל אויך דע-לעגאַטן. מ'זאָגט מיר אין זשורנאַליסטן-ביוראָ, אַז עס זיינען פאַראַן איבער 100 זשורנאַליסטן, וועלכע פאַרטרעטן מער ווי 150 צייטשריפטן.

אויפן גאַס האָבן די צייטונג-פאַרקויפער מיר אַנגעבאַטן זייער צייטונג מיט דער רעקלאַמע: „נייעס וועגן לאַבאַרין“ (דרייפוסעס אַדוואַקאַט אין וועלכן אַן אַנטיסעמיט האָט אַריינגעשאָסן אַ קויל). אין קאַסינאָ אָבער איז די רעקלאַמע: „דער דריטער ציוניסטישער קאָנגרעס“. כ'לייען דאָרט וועגן די פאַר-פאַרזאַמלונגען, וועלכע זיינען דאָ אָפּגעהאַלטן געוואָרן איידער איך בין געקומען קיין באַזעל. כ'זע אַז אַלע לאַנדסמאַנשאַפטן האָבן וועגן אַלע פראַגעס זיך שוין גענוג מיט געווען אין זייערע לענדער. פון די באַ-ריכטן אין צייטונג, ווי אויך פון אַ שמועס מיט מיין פריינט כאַצקל וואַרטסמאַן, וועלכער איז געווען ביי די מערסטע פאַרזאַמלונגען, פאַרשטיי איך, אַז די הויפט וויכוחים זיינען:

1) וועגן דער געפלאַנטער ציוניסטישער באַנק. ווען פראַפעסאָר בעלקאָוסקי האָט אַרומגערעדט אירע סטאַטוטן, האָבן כמעט אַלע פראַטעס-טירט, וואָס עס ווערט איר דערלויבט צו מאַכן געשעפטן אויך אויסער-האַלב ארץ ישראל.

2) וועגן יידישער קולטור. דר. הערצל און זיינע מקורבים ווייסן ניט קלאָר, וואָס אַזוינס מיינט יידישע קולטור? זיי ווילן דעריבער מ'זאל וועגן דעם ניט ריידן, דאָס איז אויך די מיינונג פון אַלע רבנים, אפילו אויך פון דעם „חכם“ — ספרדישן אויבער-ראַבינער פון ענגלאַנד — דער הויך-גע-לערנטער דר. מאָזעס גאסטער.

3) וועגן קאָלאָניאַציע אין ציפּערן, פאַרגעשלאָגן פון דעיוויס טריעטש. ער דערקלערט, אַז די גאַנצע ציוניסטישע באַוועגונג איז אַרויסגעוואַקסן פון בענקשאַפט נאָך ציון און פון דער יידישער נויט. דאָס בענקען נאָך ארץ ישראל, וואָס דויערט שוין באלד 2.000 יאָר, קאָן נאָך ווייטער וואַרטן. צו דער יידישער נויט, וואָס טרייבט יערלעך טויזנטער יידן פון לאַנד, דאַרף מען אָבער באלד מאַכן אַ סוף. און דער איינציקער מיטל עס איצט דורכ-

צופירן, איז קאלאניזירן ציפערן, אן אינדזל אין שכנות פון ארץ ישראל. דער אינדזל געהערט איצט צו ענגלאַנד און מ'קאן ביי איר קריגן א דער-לויבעניש דערפאר ...

איך טראכט, אז פון די פארהאַנדלונגען וועגן קאלאניזירן ציפערן, וועל איך קאָנען איינזען, צי דער קאָנגרעס איז אַ יידישער, אָדער נאָר אַ ציוניסטישער? ...

פון דער באַזעלער צייטונג דערוויס איך זיך אויך, אַז לעצטן זונטיק איז דאָ פאַרגעקומען אַ ציוניסטישע פרויען-פאַרזאַמלונג, וואו ס'האַבן גע-רעדט די פרוי פון פראַפעסאָר גאַטהייל אין אַמעריקע און די פרוי פון דר. טהאַן אין גאַליציע. נעכטן, מאָנטיק ביינאַכט, האָבן די באַזעלער יונגע ציוניסטן געמאַכט אַ באַל פאַר די געסט. מ'האַט דאָרט אויך געשפּילט און געזונגען דעם נאַציאָנאַליסטישן שיר „עוד לא אבדה תקותנו“. ווען דר. הערצל איז אַריין האָט מען לכבוד אים געשפּילט אַ מאַרש. כאַצקל וואַרטס-מאַן דערציילט מיר, אַז אונדזער בערנער סירקין האָט דאָ באַליידיקט דעם דר. הערצל, „נאָר צום גליק, זאָגט וואַרטסמאַן, זיינען דערביי ניט געווען קיין פּאָליציסטן, ווען יא, וואָלטן די הערצליאַנער געלאָזט אַרעסטירן סירקינען פאַר מאַיעסטעט באַליידיקונג“ ...

מיין „גאַסט-קאַרטע“ (נומער 423) איז פאַר דער גאַלעריע. איך זיך אין דער ערשטער שורה פונקט אַנטקגען דער בינע און קאָן אַלץ זען גענוי. אויף מיין קאַרטע שרייבט זיך בפירוש, אַז „צו דער דערעפּענונגס-זיצונג איז, פעסט-קלייד (פראַק און ווייסן שניפּס) פאַרגעשריבן“. כמעט אַלע דע-לעגאַטן זיינען טאַקע אזוי אָנגעטאָן. נאָר איך פיל זיך גענוג יום-טובדיק מיט אַ פרישן בלימל אין לאַץ פון מיין געוויינלעכן אַנצוג. די רבנים, וועלכע זיצן אַלע אויף דער בינע, טראָגן שוואַרצע אַטלעסענע, זיידענע אָדער סאַ-מעטענע זשופּיצעס, פון וועמעס הינטערשטע קעשענעס עס הענגען אַרונ-טער היפשע רויטע נאָזטיכלעך. פאַראַן אויך אַ צאַל יידן ניט-רבנים אין זשופּיצעס און יאַרמעלקעס. אַלע וויילע ווערט אַ קושעריי אין זאַל און אויף דער גאַלעריע. ס'טרעפן זיך צוזאַמען דעלעגאַטן און געסט, וועלכע קענען זיך שוין פון פריער. דאָס קושן זיך פון בערדיקע יידן מיט געגאַלטע מאַכט אויף מיר דעם איינדרוק פון ישעיהס נבואה פון די „לעצטע טעג“, וואו ס'וואוינט צוזאַמען אַ וואָלף מיט אַ שעפּס ...

פון מיין פּלאַץ אויף דער גאַלעריע זע איך אַלצדינג. קיין דעלעגאַט און קיין גאַסט בלייבט ניט אומבאַמערקט פון מיינע אויגן. איך בין זיך משער, אַז עס זיינען פאַראַן איבער 200 דעלעגאַטן. אויבנאָן אויף דער בינע זיצט דאָס פרעזידיום און אַרום אים די בייזיצנדיקע, אַ טרעפּל נידעריקער

זיצן די סעקרעטארן. זייער שרייב־טיש איז די טריבונע און ווען אַ רעד־נער שטייט דאָרט, פאַרשטעלט ער איינעם פון זיי. דעם פרעזידענטס פּלאַץ איז דער העכסטער און זיין שטול איז דער שענסטער. אונטן לעבן דער בינע שטייען טישן פאַר די סטענאַגראַפן און זשורנאַליסטן, צווישן וועלכע עס זיצן אויך דעלעגאַטן. לעבן יעדן דעלעגאַט ליגט דער „אוסטאָוו“ (די תקנות) פון קאָנגרעס און די פאַרלאַמענטאַרישע כללים. אומעטום שטייען פלעשער וואַסער און גלעזער. פאַרן פרעזידענט ליגט אַ גלאַק און אַ האַמער, צו קלינגען און צו קלאַפן. אויפן וואַנט איבער דער בינע הענגט אין דער הויך אַ וויסער לייוונט, אויף וועלכן ס'איז אויסגעמאַלט אַ גרויסער מגן־דוד און אין אים אַ לייב (דער שילד פון שבט יהודה) און די זיבן שטערן. היינט טערן פרעזידום, ביי דער וואַנט, צופוסן פון מגן־דוד מיטן לייב, זיצן אויף שטולן רוסלענדער רבנים, צווישן זיי אויך צוויי רומענישע — אַ רב און אַ פרעדיקער.

דר. הערצל איז אויפגענומען געוואָרן מיט אַזאַ התלהבות, וואָס קאָן ניט מער אַריבערגעשטיגן ווערן אפילו פאַרן „משיח־בן־דוד“... ער מאַכט אויף מיר אַ גוטן איינדרוק, כאַטש די מליצהדיקע שילדערונגען וועגן אים אין דער העברייאישער פרעסע זיינען אַ סך איבערגעטריבן. זיין „מנוחת הנפש“ (זעלן־רו) איז אויסגעטראַכט. פאַרקערט, ער זעט מיר אויס צו זיין אַ טעמפּעראַמענטפולער מענטש. נאָר ער האָט אַ סך ענערגיע און געדולד און קאָן זיך גוט קאָנטראַלירן, בפרט, ווען ער איז דער פאַרויצער. ניט געקוקט אויף זיין דיפלאַמאַטישער שפראַך, באַזונדערס ווען ער רעדט פון סולטאַן, קייזער, קעניג און פירשטן, פיל איך אין אים שטאַרק דעם פאַנג־טאַזיאַר. אַנגענעמענער איז מיר זיין נאַטירלעך ריידין, דורכגעפלאַכטן מיט אַ ביסל הומאָר און סאַטירע און מיט אַ טראַפן פאַעזיע.

ביי די באַלעבאַטישע ציוניסטן האָט שטאַרק אויסגענומען דר. הערצלס רעדע וועגן דער יידישער קאָלאָניאַל־באַנק. זיין קלינגענדיקער שלוס: „די יידישע קאָלאָניאַל־באַנק עקזיסטירט היינט!“ האָט ביי זיי אַרויסגע־רופן אַן אַ שיעור מער התלהבות, ווי אַמאָל, ביי יידן, דער „לשנה הבאה בירושלים!“ יום־כיפור צו נעילה...

איינעם צווייטן טייל פון זיין רעדע האָט דר. הערצל דערקלערט, אַז מיט דער באַנק וועט מען ניט קויפן קיין ערד. זי וועט נאָר דינען ווי אַ פאַקטאָר צו באַקומען פון סולטאַן דעם טשאַרטער צו קאָלאָניזירן יידן אין ארץ־ישׂראל. ווען די באַנק וועט עס קריגן, וועט דעמאָלט ערשט געגרינדעט ווערן די אייגנטלעכע לאַנד־געזעלשאַפט, און מיט אַ זייער גרויסן קאַפיטאַל. דאָס באַשאַפן אַט דאָס גרויסע ווערק קאָן ער שוין היינט פאַרזיכערן.

איך וויל עס גריילעך גלויבן, נאָר זיין באַמערקונג, אָז ער קאָן עס נאָך היינט ניט אויסזאָגן, רופט ביי מיר אַרויס שטאַרקע ספקות אין זיין פאַרזי- כערונג. ער דערקלערט דעם איצטיקן צושטאַנד מיט אַ מגידישן משל: דאָס קאָרן איז שוין פאַרזיט, נאָר היינט איז נאָך ניטאָ קיין ברויט. ס'איז דאָס ברויט פון מאָרגן. נאָכדעם גייט ער אַריין אין דר. נאָרדויס רשות און הויבט אָן שילדערן די יידישע לאַגע. ער באַמערקט דערביי, אָז די הונד- דערטער טויזנטער אַרעמע יידן, וועלכע קאָנען אפילו קיין שקל ניט קויפן, זיינען די בעסטע ציוניסטן, ווייל זיי האָבן ניט פאַרגעסן די אַלטע טראַדי- ציעס און זיי ליידן נויט. ער דערקלערט, אָז דאָס יידנטום איז אַ גרויסע עלנט-אַכסניה מיט אַפטיילונגען איבער דער גאַנצער וועלט, און ער וואַרנט די וועלט, אָז „פון אַט דער טיפער נויט קומען אַרויס אַלערליי קראַנק- הייטן, זיטנלאַזיקייט און רעוואַלוציאַנערע געדאַנקען“... פון דעם קאָן עס פירן אין דריי וועגן: (1) ליידן און שווייגן, ווי ביז איצט. (2) זיך שטעלן קעגן... פול מיט שנאה צו דער שטיפמוטערלעכער געזעלשאַפט... (3) דער ציוניסטישער וועג: „זיך דערהויבן צו אַ העכערער מדרגה פון גוטע זיטן, אויסטרעטן אַ גליקסוועג פאַר דער מענטשהייט... נייע וועגן פאַרן צווישנפעלקערלעכן מסחר, זוכן אַ דורכברוך פאַר דער סאָציאַלער גערעכטיקייט... און אַזוי ווי אונדזער דיכטער שאַפט פון זיינע שמערצן לידער, אַזוי גרייטן מיר פון אונדזערע ליידן אַ פאַרשריט פאַר דער מענטש- הייט, וועלכע מיר דינען.“

מיר געפעלט אַט דער שלוס פון דר. הערצלס לאַנגער רעדע, ווייל ער פאַראייניקט די צוקונפט פון אונדזער יידיש פאָלק מיט דער צוקונפט פון דער גאַנצער מענטשהייט. מיינע פילע ספקות אין זיינע פאַרזיכערונגען זיינען דערמיט ניט פאַרשוואונדן. איך ווינטש אָבער פון טיפן האַרצן, אָז עס זאָל מקוים ווערן אַליין, וואָס ער זאָגט צו דורכצופירן פאַרן גליק פון אונדזער פאָלק, בפרט, ווען דאָס איז גוט פאַר דער גאַנצער מענטשהייט. נאָך דר. הערצלס לאַנגער רעדע פירט מען דורך די וואָלן: פאַר פרע- זידענט — דר. הערצל, וויצע-פרעזידענט — דר. נאָרדוי, דר. גאסטער, פראַפעסאָר מאַנדעלשטאַם; בייזצנדיקע — אַדוואַקאַט יאַסינאַווסקי פון וואַרשע, באַנקיר פינעלעס פון רומעניע, פראַפעסאָר גאַטהייל פון ניי-יאָרק, קאָמערציאַנט דוד וואָלפּאָז און אַדוואַקאַט באַדענהיימער פון קעלן; שריפט- פירער: דר. טשלענאָו פון מאַסקווע, אינזשינער טיאָמקין, קאָזיאַנער רב פון יעליסאַוועטגראַד און דר. קאַהאַן-בערנשטיין פון קישענעו — פאַר רוסיש; אינזשינער אוסישקין פון יעקאַטערינאַסלאָו און ראַבינער נעמי- ראָווער פון רומעניע — פאַר העברייאיש; דע-האַז פון לאַנדאָן פאַר ענגליש, פרוי גאַטהייל פון ניי-יאָרק פאַר פראַנצויזיש, אַרכיטעקט מאַרמאַרק פאַר

דייטש און דער יידיש־רוסישער שרייבער מ. בן־עמי פאר יידיש. ער איז אויך דערוויילט געוואָרן אין אַ רייע פאַרשיידענע קאָמיסיעס. אַזוי ווי ס'איז געוואָרן שפּעט האָט דר. הערצל געבעטן מ'זאָל איצט ניט דיסקוטירן קיינע פּראָגעס נאָר אויסהערן דעם רעפּאָרט פּון דר. מאַקס נאָרדוי איבער דער אַלגעמיינער לאַגן פּון די יידן.

קאָפיטל דריי און אַכציג

דר. מאַקס נאָרדוים איינדרוק אויף מיר

דר. מאַקס נאָרדוי איז, אַזוי ווי דר. טעאָדאָר הערצל, אַ אונגאַרישער ייד. ביידע זיינע געבאָרן אין בודאַפעסט און זיך דערצויגן אין דער דייטשישער שפּראַך. דער ערשטער, אַ זון פּון אַ רייכן קאָמערסאַנט, ווערט אַן אַדוואָקאַט; דער צווייטער, אַ קינד פּון פּאַלקסמענטשן (די מוטער, אַ פשוטע ליטווישע יידענע), ווערט אַ דאָקטאָר־מעדיצין. ניט געקוקט אויף דעם ערשטנס רייכער אַריסטאָקראַטישער סביבה איז אין זיין עלעגאַנטער שיינ־קייט פּאַראַן איינפּאַכקייט און ער דערמאַנט מיך צייטנווייז מיין דאַרפישן טאַטן, ווען ער איז אַנגעטאָן, לכבוד שבת, אין זיין יום־טובדיקן סורדוט, און זיין שוואַרצע באָרד איז פיין פאַרקעמט. דר. נאָרדוי אָבער, דער גע־לערנטער דאָקטאָר און קריטיקער, טראַגט אַן אַרטיסטיש אויסגעשניצטע באָרד, אויף וועלכער אַ קינסטלער־פּריזירער דאַרף שווער אַרבעטן זי אַזוי אויסצומייסטרעווען. ניט געקוקט אויף זיין פּראַנטישער באָרד לייכטן אַרויס פּון זיין פנים די קלוגע אויגן פּון דעם שאַרפּזיניקן געלערנטן קרי־טיקער און פּסיכאָלאָג.

פיזיש איז דר. נאָרדוי דער היפּוך פּון דעם הויכן שלאַנקן הערצל. נאָרדוי איז קליינגעוויקסיק און דיק; די האַר פּון זיין קאָפּ און באָרד זיינען שניי־ווייס, ווי ביי אַ זקן פּון אַכציק יאָר. זיין קרעפּטיק בליענדיק פנים ווייזט אָבער זיין ריכטיקן עלטער — אַרום 50 יאָר. זיין מינע, אַלע זיינע תנועות, זיינען ווי פּון אַ בעל־הבית אַ למדן, וואָס צייכנט זיך אויס מיט זיין בקיאות און חריפות מער ווי דער אַרטיקער רב, און ער ווייס זיין ווערט. זיינע פּאַפּולערע ווערק זיינען מיר באַקאַנט. כּוֹווייס, אַז ער גלויבט ניט אין זאַכן, וואָס דער קאַלטער פּאַרשטאַנד קאָן ניט באַנעמען, און דאָך וואונדער איך זיך ניט, וואָס ער גלויבט אין ציוניזם. איך שטעל זיך פּאַר, אַז דער ציוניזם איז ביי נאָרדוין אַ רעזולטאַט פּון זיין אומצוטרוי צו דער בורזשואַזער ציוויליאַציע. ער, דער פּאַרפּאַסער פּון דעם וועלט־באַרימטן בוך „די קאָוענציאָנעלע ליגנס פּון דער מענטשהייט“, זעט אויך דעם ליגן

פון דער בורזשואַזער כלומרשטער גלייכהייט, פרייהייט און ברידערלעכקייט. ער האלט דעריבער, אַז דאָס יידישע פּאָלק געפינט זיך אין ניט קיין גוטן מצב און ער פּראַווט עס היילן דורך דער ציוניסטישער רפואה. ער האָט עס טאַקע דערקלערט אין זיין היינטיקן רעפּעראַט: פאַראַן, זאַגט ער, בלויז דריי מיטלען קעגן דער שנאה צו יידן, וואָס שטעלט אין געפאַר די עקזיסטענץ פונעם יידישן פּאָלק; (1). די ניט-יידישע מענטשן זאָלן ענדערן זייער נאַטור. (2). מיר זאָלן ענדערן ניט נאָר אונדזער אמונה און מנהגים, נאָר אויך אונדזערע פּנימער. (3). דאָס באַזעצן זיך אין אַן אייגענער יידישער מדינה. ער וואונדערט זיך ניט, זאָגט נאָרדוי, ווען ער הערט פון פּאַגראַמען און רדיפות אויף יידן. פאַרקערט, ווען ער הערט עס ניט, איז עס ביי אים אַ וואונדער, וועלכן ער איז זייער דאַנקבאַר.

די ווירקונגען פון דער שנאה צו יידן פאַרגלייכט דר. נאָרדוי צו די צוויי טעאָריעס פון דער געאָלאָגיע: (1). אַז די ערד איז געוואָרן, וואָס זי איז איצט, דורך קאָטאַסטראַפּעס: וואַלקאַן-אויסברוכן, מבולס, א. ד. גל. (2). דורך לאַנגזאַמע כעמישע פּראָצעסן, וואָס גייען נאָך איצט אויך אָן. ער האלט, אַז דער איצטיקער יידישער מצב איז ענלעך צום אייז-פּעריאָד אין דער געאָלאָגיע. ער גלויבט דעריבער ניט, אַז ס'וועלן ווידער פאַרקומען אַזוינע קאָטאַסטראַפּעס, ווי אין מיטלאַלטער — אויסראַטן גאַנצע יידישע קהילות, אַרויסטרייבן הונדערטער טויזנטער יידן פון זייערע געבורטס-לענדער א. דגל. דאָך איז די איצטיקע יידישע לאַגע פול מיט סכנות, און דאָס איינציקע מיטל צו ראַטעווען יידן פון אונטערגאַנג, זאָגט דר. נאָרדוי, איז די שאַפונג פון אַן אייגענער יידישער מדינה.

אַזוי ווי דר. נאָרדוי האָט ניט גערעדט וועגן די מעגלעכקייטן צו פאַר-ווירקלעכן דעם ציוניזם, האָט זיין רעפּעראַט ניט אויפגעוועקט אין מיר די אומצופרידנקייט, וואָס דר. הערצלס דיפּלאַמאַטיע, זיין פאַרלאָזן זיך אויפן חסד פון נדיבים, קעניגן און פירשטן, צו וועלכע כ'האַב ניט דעם מינדסטן צוטרוי. פאַרקערט, נאָרדויס סאַרקאַזום קעגן די אַסימילאַטאָרן, האָט געשטימט מיט מיינע אייגענע שטאַרקע געפילן קעגן אַסימילאַציע, און געמאַכט אויף מיר אַ גאָר טיפן איינדרוק. כ'וועל, דוכט מיר, קיינמאַל ניט פאַרגעסן זיין אויסלאַכן די אַסימילאַטאַרישע ראַבינערס פון דער דייטשישער יידישער בורזשואַזיע, וועלכע ער האָט כאַראַקטעריזירט — איראַניש, — ווי „עכטע אייניקלעך“ פון די יידישע מאַראַנען אין שפּאַניע. יענע — אין זייער עקשנות צו פאַרבלייבן יידן, האָבן זיך ליבער געלאָזט פאַרברענען אויפן שייטערהויפן, און די, די יידישע אַסימילאַטאָרס אין דייטשלאַנד, אין זייער ווילן צו גילטן ווי עכטע דייטשן, — לאָזן זיך ליבער שפּייען אין פנים, אַבי ניט צוצוגעבן, אַז זיי זיינען יידן... ניט געקוקט דעריבער אויף דעם, וואָס דר. הערצלס דיפּלאַמאַטישע

מיטלען זיינען מיר כלל ניט געפעלן און כ'האב אויך שטארקע ספקות, צי דאס וועט פארווירקלעכן דעם ציוניסטישן אידעאל, האָט מיך דאָך דר. נאָרדוי דערנענטערט צום ציוניזם, פשוט דורך זיין באַווייזן, אַז אין דער בורזשאַווער ציוויליזירטער וועלט, אין וועלכער מיר לעבן איצט, זיינען ניטאָ קיין ווירקזאַמערע מיטלען ווי ציוניזם אויפצוהאַלטן דאָס יידישע פּאָלק.

ס'איז געווען אַ גליק, וואָס כ'בין היינט פאַרטאָג געפאַרן פון בערן קיין באַזעל מיט אַ שנעלצוג. וואָרעם די דערעפענונג פונעם קאָנגרעס איז געווען באַשטימט פאַר היינט (דינסטיק, 15-טן אויגוסט, 1899), 10 אַזיגער אין דער פרי. ווען כ'פאַר מיט אַ געוויינלעכן צוג וואָלט איך זיכער פאַרזאַמט די סאַמע וויכטיקע געשעענישן פונעם דריטן קאָנגרעס. כ'וואָלט אויך ניט געוואָרן באַלד, אין מיין ערשטן טאַג אין באַזעל, אַזוי היימיש מיט מיין „בערנער לאַנדסמאַנשאַפט.“

ניט צונויפגערעדטערהייט האַלטן מיר זיך אַ היפשע גרופע בערנער סטודענטן און סטודענטינס צוזאַמען. סטודענטינס מיט וועלכע כ'האָב אין בערן זעלטן, אָדער גאַרניט, גערעדט, ווערן דאָ צו מיר „שוועסטער“, אָדער אפילו „מאַמעס“. זיי פירן מיך אין אַ קאַפע, וואו מ'קריגט געשמאַקע נאָר-האַפטע מאַלצייטן פאַר אַ מינימאַלן פרייז. איך געפין דערווייל אויס, אַז אפילו יענע סטודענטינס און סטודענטן וועלכע האָבן וואוילהאַבנדיקע עלטערן און קריגן מאַנאַטלעך אַזאַ סומע, וואָס באַטרעפט פיר-פינף מאַל אַזוי פיל ווי מיין בודזשעט, בלייבט זיי דאָך אין מיטן חודש ניט פיל מער ווי מיר, נאָכדעם ווי זיי באַצאָלן זייערע שולדן און אַנטלייען אויך אַביסל צו אַנדערע, ווי איך טו עס. זיי מוזן דעריבער איצט אין באַזעל, זיין אַזוי שפאַרזאַם ווי איך. די סטודענטינס זיינען דערפינדעריש אין אויסקלייבן גוטע מאכלים, און זיי באַשטימען פאַר מיר וואָס צו עסן און טרינקען. עטלעכע גיבן אויך אַכטונג כ'זאָל אויסבינדן מיין שניפס ווי געהעריק, און אויב עס געפעלט זיי ניט, בינדן זיי עס איבער. אַנדערע פאַרלאַנגען אפילו כ'זאָל, זיי צוליב, ענדערן מיין פאַמיליע-נאָמען פון „מאַרמאַר“ אויף „מראַמאַר“, וואָס איז פאַר זיי — דערצוגענע אין רוסיש — גרינגער אויס-צורידן. כ'דערקלער זיי, אַז מיין אונטערשריפט אויפן אויפרוף פון העב-רייאישן פאַראיין האָט בלויז די בוכשטאַבן „מרמר“, און מ'קאָן עס אויך לייענען מראַמאַר. זאָלן זיי זיך נאָר אויסלערנען די יידישע שריפט.

פון מיין בערנער גרופע דערוויס איך זיך, אַז טוערינס און טוער פון די רוסישע קאָלאָניעס אין דער שווייץ, ווי פון די פאַרשיידענע פאַרטייען — „בונד“, „סאַציאַל-דעמאָקראַטן“, „סאַציאַליסטן-רעוואָלוציאָנערן“ א. א. וו. זאַמלען דאָ ביי די בורזשאַווע דעלעגאַטן און געסט היפשע סומען פאַר זיי-ערע פּאַנדן. צוליב דעם איז וואַרשיינלעך אויך אַהער געקומען אונדזער

בערנער דר. זשיטלאָווסקי, וואָס קריטיקירט שטאַרק אַלץ וואָס די ציוניסטן ריידן אויף זייער קאַנגרעס.

אַ צאָל סטודענטים זיינען זייער באַגייסטערט פאַרן דר. הערצל. זיי זאָגן מיר, אַז ווען די יידישע סאָציאַליסטישע באַוועגונג זאָל האָבן ביי זיך אַזאַ מאַנגעטישע פּערזענלעכקייט, וואָלט זי געקאַנט אויפטאָן אַן אַ שיעור מער.

אַ סך פון מיינע באַקאַנטע האָבן ווייניק אינטערעס פאַר דער נאַכמיטאַג זיצונג, וואו אַרכיטעקט מאַרמאַרעק און דר. קאַקעש פון ווין גיבן אָפּ באַריכטן פון ציוניסטישן אַקציאָנס-קאָמיטעט. כּוועל אָבער ניט אויסלאָזן די זיצונג, איך פאַרצייכן אַלץ, כדי צו קענען באַשרייבן דעם קאַנגרעס פאַר שרה שפּרהן, ווי זי וואָלט דאָ געווען. כּיפּלאַן איר עס צו שרייבן אין אַ לאַנגן בריוו, וואָס וועט מעגלעך פאַרנעמען אַ הונדערט זייטן... כּימאַך שוין פאַר דעם נאַטיצן אין שטאַטישן פאַרק. דאָרט איז זייער שטיל און רואיק. דערוואַקסענע קומען דאָ ווייניק אַריין, און די שול-קינדער זיינען איצט אויפן לאַנד.

צווישן די זיצונגען גיי איך — מיט אַנדערע אַדער אַליין — באַקוקן די שטאַט און אירע מערקווירדיקייטן. כּיבאַזוך די בילדער-אויששטעלונג פון מיין באַליבטן מאלער בעקלין, כּיגיי אויך אַריין אין דער היסטאָרישער מינסטער קירך, וואָס איז שוין אַלט נאַענט פון זיבן הונדערט יאָר, און וואו ס'איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן די זיבן-יאָריקע גלחישע אסיפה אין 15-טן יאָר-הונדערט, וועלכע האָט ניט געפונען קיין בעסערן מיטל קעגן דער אויסגע-לאַנסקייט פון גלחים און פאַפּסטן, ווי צו מאַכן נייע בלבולים און פאַרפּאַל-גונגען קעגן יידן... אויף דער קירכע שטייען צוויי הויכע טורעמס אין גאַטישן סטיל. כּיהאַב דאָרט אינווייניק ניט געפונען קיין וויכטיקע היסטאָ-רישע מאַנומענטן, נאָר די טורעמס אַליין מאַכן אַ רושם מיט זייער פיינעם אויסזען. שטייענדיק אויף די טורעמס האָב איך געקאַנט גוט באַטראַכטן די שטאַט באַזעל, וועלכע איז דורך דעם טייך רהיין צעטיילט אין „קליין באַזעל“ און „גרויס באַזעל“. די ערשטע איז דער פאַבריק-צענטער, וואו כּיהאַב אויסגעציילט אַרום 150 פאַבריק-קווימענס, און גרויס באַזעל, די רע-זידענץ-געגנט, וואָס זעט אויס ווי אַ גאַרטן-שטאַט פול מיט שיינע ווילעס און פאַלאַצן אַרומגערינגלט פון בויער און בלומען.

מיטוואַך און דאָנערשטיק זיינען אַוועק אויף וויכוחים וועגן דער אַרבעט פון אַקציאָנס-קאָמיטעט, אויף די באַריכטן וועגן דער קאַלאָניאַל-באַנק (פון דוד וואַלפּסאָן) און דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע (דר. קאָן) און די דיסקוסיעס וועגן זיי. די וויכטיקע פּראַגן וועגן דער יידישער קולטור און דער קאַלאָניזאַציע פון ציפּערן זיינען געבליבן אויף דעם לעצטן קאַנ-גרעס-טאַג.

די רבנים, וואָס זיינען געווען קעגן דעם, אַז די ציוניסטישע באַוועגונג זאָל זיך פאַרנעמען מיט יידישער קולטור, האָבן אין דער דיסקוסיע וועגן דעם אַרויסגעשטעלט זייער גלענצענדיקסטן רעדנער — הרב ר' יצחק יעקב ריינעס.

הרב ריינעס איז אַרומגערינגלט פון די רבנים, וויצע־פרעזידענטן און שריפטשטעלער, וועמעס פלעצער זיינען אויף דער בינע. זיי פאַרלאָזן אַלע זייערע שטולן און שטייען אין אַ רעדל אַרום אים, זיי זאָלן הערן זיין יעדעס וואָרט. דער איינציקער וואָס בלייבט זיצן איז דר. הערצל, וואָס איז ווי אַ גר און פאַרשטייט ניט וואָס ריינעס רעדט. מיט שמערצלעכער בענקשאַפט קוקט הערצל אויף די דעלעגאַטן, וואָס האָבן זיך פאַרזאַמלט אַרום דער בינע, און אויף די געסט וואָס שטייען טיף איינגעבויגן איבערן פאַרענטש פון דער גאַלעריע, און זייערע בליקן הענגען אויף ריינעסעס ליפן. דר. הערצל איז קענטיק אומרויאַק. ער איז צום ערשטן מאַל געבליבן „מחוץ למחנה“ און קיינער נעמט עס ניט אין אַכט. ס'איז שוין אַריבער דעם רעדנערס פינף מינוט. דר. הערצל וויל עס מאַכן אויפּמערקזאַם, ער קוקט אויפן זייגער, ער נעמט דעם האַמער אין האַנט, ער וויל ריידן, נאָר די שריפט־פירער ווינקן אים, ער זאָל ניט שטערן. און פון אַלע זייטן הערט זיך די דערמוֹ־טיקונג צו הרב ריינעסן ער זאָל ריידן ווייטער. און הרב ריינעס, אין זיין לאַנגער סאַמעטענער זשופּיצע, און מיט די תנועות און מאַנירן פון אַ ליט־ווישן רב, און מיטן באַקאַנטן גמראַ־ניגון, רעדט אַזוי אָפּ פּולע 15 מינוט. ער דרשנט, אַז מען דאַרף איצט ניט ריידן וועגן דער יידישער קולטור, נאָר, ווי דר. הערצל וויל, זיך אָפּגעבן אינגאַנצן מיט מאַטעריעלע ענינים.

ראַבינער זעוו (*), אַ רוסישער „קאַזיאַנער“ רב, טרעט אַרויס שאַרף קעגן ריינעסן. ער רעדט צוגלייך אין יידיש און אין רוסיש, און ווייזט אָן, אַז דער אַלטער רב פאַרשטייט כלל ניט אין וואָס די יידישע קולטור־פּראַגע באַשטייט. זעוו האָט אָבער ניט קיין גליק צו די ציוניסטישע פאַרזיצערס. דר. הערצל ווייס שוין, אַז ראַבינער זעוו האָט אים באַליידיקט אויף רוסיש. ער האָט זיך אויך געקריגט מיט דר. נאַרדוי, פּראַפעסאָר מאַנדעלשטאַם און דר. גאַסטער. דער לעצטער האָט דאַרום אויסגעפּלופּלט, אַז ער (זעוו) האָט קיין רעכט צו ריידן און נאָר אַ דאַנק דער איינווענדונג פון דעם גע־לערנטן דר. אַלעקסאַנדער מאַרמאַרעק האָט מען זעוון געלאָזט וואָס זאַגן. מיכל האַלפּערין איז אַן אימפּאַזאַנטע פיגור. הויך און ברייט, מיט אַ שיינער בלאַנדער באַרד. ער האָט אַ שטאַרקע קלינגענדיקע שטים, נאָר קאַן ניט ריידן קיין יידיש, קאַן בכלל זיך ניט אויסדריקן קלאַר. ער האָט

(* שפּעטער אַ פּאָפּולערער רעדנער און געזעלשאַפּטלעכער טוער אין אַמעריקע.

אויך גערעדט אין דער דיסקוסיע וועגן דער קאלאניאל-באנק. ער טענהט כסדר, אז ער טרעט ארויס אינעם נאָמען פון 5.000 יידישע פּראָלעטאַריער, וועלכע זיינען אין רוסלאַנד, אין סיביר, און אויך זיי האָבן אים „נאַסטאַ-יעוועט“ ער זאָל אין זייער נאָמען האַלטן אַ „רעטש“ און „פּריסטאַנעווען“, אַז די באַנק זאָל ניט נאָר „פּאַ נאַציאָנאַליסטישעסקי“ און „פּאַ ציוניסטישעסקי“ „טאַרגעווען“, נאָר אויך „פּאַ ראַבאַטשעמו דיעלו“ און ער שלאָגט פּאַר זי זאָל געבן אַ פּראָצענט פּאַר אַרבעטער... וועגן דער יידישער קולטור האָט ער ווייניקער גערעדט, נאָר אַטאַקירט הרב ריינעסן: „אַ ייד אַ רב זאָל זיך 'אַטוואַזשענען' זאָ צו שפּרעכן!“ נאָר אַזוי ווי ער האָט דערביי דערמאָנט „יהודה איש קריות“, וואָס האָט לויט דער קריסט־לעגענדע, פּאַרראַטן יעזוסן צו די רוימער פּאַר 30 גילדן, האָט אָבער אַ צאָל דעלע־גאַטן געגלויבט, אַז ער וויל דערמיט אַרויסברענגען אַ משל אויף הרב ריינעסן, האָט מען אים כסדר אונטערגעבראַכן און דערווייל זיינען אַוועק זיינע פּינף מינוט.

קאָפיטל פיר און אַכציק

מיינע פיר טעג אין באַזעל

מיינע פיר טעג אין באַזעל אויפן דריטן ציוניסטן־קאָנגרעס זיינען אי־בערגעפּאַקט מיט איינדרוקן. באַזונדערס דער פּערטער טאָג, פּרייטיק דעם 18טן אויגוסט, 1899, ווען אַלץ ווערט דאָ גערעדט און געטאָן אין גרויס איילעניש. דר. הערצל האָט צוגעזאָגט די רבנים, אַז ער וועט שליסן דעם קאָנגרעס אַ שעה פּאַר ליכט־בענטשן, און ער וויל היטן זיין צוזאָג. דאָס קומט אים אָבער אַן זייער שווער, צוליב די פּילע אָנגעלעגנהייטן, וועלכע זיינען איבערגעבליבן פּאַרן לעצטן טאָג. ער יאָגט זיך דאָרום זייער שטאַרק און — אַחוץ הרב ריינעסן — לאַזט ער קיינעם ניט ריידן אין אַ דיסקוסיע מער ווי פּינף מינוט, סידן אַנדערע איינגעמעלדעטע רעדנער גיבן יענעם איבער זייערע ווערטער.

כּהאָב זיך צוגעקוקט און איינגעהערט צו אַלץ, וואָס איז פּאַרגעקומען אין די פיר טעג פונעם דריטן ציוניסטן־קאָנגרעס, נאָר אַ באַזונדער רושם האָבן אויף מיר געמאַכט די רעדעס און די געשטאַלטן פון דר. הערצל, דר. נאָרדוי, דר. גאסטער און אַנדערע וויכטיקע פּערזענלעכקייטן.

דר. גאסטערס רעדע האָט מיך נאָך מער דערהויבן ווי נאָרדויס. ביידע האָבן זיך אויסגעדריקט אין דעם גייסט פון דער אַלטי־יידישער נבואה. דר. נאָרדוי האָט גערעדט וועגן די אַסימילאַטאָרס, ווי ירמיה קעגן די פּאַל־

שע נביאים; דר. גאסטער — וועגן די „לעצטע טעג“, ווי ישעיה און מיכה. ער האָט פאַרזיכערט, אַז אין דער צוקונפטיקער יידישער מדינה וועלן פאַרווירקלעכט ווערן די אידעאַלן פון אמת און גערעכטיקייט, פאַר וועלכע עס זיינען אַרויסגעטראָטן די נביאים פון שומרון און ירושלים. מיין בערנער באַקאַנטער, דר. נחמן סירקין, אַ גאַסט אויפן דריטן ציוניסטן־קאָנגרעס, דערציילט מיר, אַז ער האָט אָפּגעשטעלט דעם דר. גאסטער ביים אַרויסגאַנג פון קאָנגרעס־זאַל און אים געפרעגט צי ער האָט מיט זיין רעדע געמיינט סאַציאַליזם. דר. גאסטער האָט אים אָנגעדייט, אַז עס איז נאָך ניט געקומען די צייט צו ריידן וועגן סאַציאַליזם פריי און אָפּן . . .

אַ באַזונדערן אינדרוק האָט אויף מיר געמאַכט — ביי דער היינטיקער דיסקוסיע וועגן יידישער קולטור — די קורצע רעדע פונעם רעדאַקטאָר פון „הצפירה“, נחום סאַקאַלאָוו, — אַ שיינער, הויכער, קרעפטיקער מיטל־יאַריקער מאַן מיט אַ שפיציק בלאַנד בערדל, קלוגע אויגן און פינע מאַנירן. ער האָט קלאַר געמאַכט, אַז די יידישע קולטור־פראַגע איז ניט קיין רעלי־גיעזער ענין, אויף וועלכן די רבנים דאַרפן האַבן אַ מאַנאַפּאַל. לאַמיר, זאָגט ער, צוליב זיי עס ניט אַנרופן „קולטור“, נאָר ריידן דירעקט וועגן איינפירן אָרדענונג אין אונזער יידישן לעבן, אין די קהילות, חברות, פּאַלקס־געשעפטן, האַנדל, דערציאונג א. א. וו. דעלעגאַטן שלאַגן פאַר אַרויסצוגעבן סאַקאַלאָווס רעדע אין אַ באַזונדער בראַשור. אונטער דר. הערצלס איינפלוס ווערט דורכגעפירט אַ באַשלוס, אַז אויף אַזאַ אופן זאַל אויך פאַרעפנטלעכט ווערן די דרשה פון הרב ריינעס.

צוליב דער ערב־שבתדיקער איילעניש מאַטערט זיך דר. הערצל צו מאַכן אַלץ בקיצור און איבערלאָזן אַ סך ענינים פאַרן אַקציאָנס־קאָמיטעט צו אַנטשיידן. ער זוכט צו פאַרמיידן וויכוחים, אָדער ער ברעכט זיי אונטער אין מיטן. ער איז שוין הייזערדיק און אַנגעשטרענגט. ווען אַ פאַר מיטגלידער פון אַקציאָנס־קאָמיטעט ווילן זיך אָפּזאָגן פון דערוויילט ווערן, באַמערקט דר. הערצל: „אויב אַלע זאָגן זיך אָפּ, וועל איך זיך אויך אָפּזאָגן“. קיינער דערשרעקט זיך אָבער ניט, מ'נעמט עס אָן פאַר אַ וויץ און מ'לאַכט.

נאָענט צום שליסן דעם קאָנגרעס, ווען די רבנים האַבן זיך שוין גענומען גרייטן צום אַוועקגיין און אומגעדולדיק געדרייט זייערע רויטע שנופ־טיכער, ווען אַ סך דעלעגאַטן זיינען געווען מיד און אויפגערעגט, וואָס מ'האַט אַ היפשע צאַל זאָכן אויסגעלאָזן, אָדער זיי ניט באַטראַכט ווי געהעריק, און אַלע האַבן שוין דערוואַרט מיט אומגעדולד די „שלוס־רעדע“ — איז ערשט דעמאָלט קריגט דעיוויס טריעטש דאָס וואָרט פאַרצולייגן זיין „ציפּערן־פּראַיעקט“. די קעגנער דערפון הויבן תיכף אָן שטאַרק צו ליאַרעמען, נאָר טריעטש, וועלכער איז שטאַרק באַגייסטערט פאַר זיין פּלאַן צו קאַלאָניזירן יידן אויפן אינדול ציפּערן, שטערט זיך ניט און רעדט ווייטער קלאַר און

זאכלעך. ווען ער באַמערקט אָבער, אַז די וועלכע מיינען אַז ס'איז לייכט צו געווינען ארץ ישראל, פאַרשטייען ניט קיין פאַליטיק, וואָרעם דער גרעס־טער טייל פון ארץ ישראל און סיריע געפינט זיך אין קריסטלעכע הענט ... ווערט דר. מנחם־מענדל שיינקין, דער קאָיאָנער רב פון באלטא אַזוי אויפ־גערעגט, אַז ער לויפט שלאָגן דעם רעדנער ... דר. הערצל שטילט קוים איין דעם טומל און באַדויערט, וואָס דער קאָנגרעס זאָל ביים סוף זיך אַזוי באַנעמען. ער דערקלערט, אַז אויף דער ייִדישער בימה הערשט פרייע רעדע. צוגלייך אָבער בעט ער דעם רעדנער ניט אויפצורייצן דעם קאָנגרעס ... דאָס האָט אָבער דער רעדנער בשום אופן ניט געקאָנט באַווייזן. די אויפגערייצטע האָבן דעריבער פאַרטויבט זיין שטים מיט זייערע קולות „שלוס!“; ניט געקוקט אויף הערצלס טענה: „איר זייט דאָך ניט מחויב אים צו פאַלגן“ ... דר. הערצל שטעלט צו אַן אָפּשטימונג די פּראָגע צי דעיוויס טריעטט זאָל נאָך ריידן? ס'פאַרשטייט זיך, אַז דער ענטפּער איז געווען אַ קלינגענדיקער „ניין!“ און דעם רעדנערס אַראָפּגאַנג פון דער בימה איז באַגריסט געוואָרן מיט בראַוואַ־אויסרוּפּן און האַנט־קלאַפּעריי. אין זיין קורצער שלוס־רעדע בעט דר. הערצל אַנטשולדיקונג, אויב ער האָט אין דער אויפּרעגונג פון דער לעצטער שעה ניט אַלעמאַל געהאַנדלט אַביעקטיוו ... ער באַמערקט, אַז דאָס שליסן דעם קאָנגרעס צוליב דער שבת־רו באַווייזט, אַז מיר ווילן ניט באַליידיקן די רעליגיעזע געפילן ... דער ציוניזם איז שוין אַרויס פון די ווינדעלעך. ס'איז דערפאַר ניטאָ אַזוי פיל באַגייסטערונג ווי אַמאַל, נאָר דערפאַר אַרבעטן מיר איצט מער ...

מיינע באַקאַנטע פרומע סטודענטן, וועלכע קריגן שטיצע און כשרע מאכלים פון די פּראַנקפורטער פרומאַקעס, זיינען שוין היינט בייטאָג אַוועק־געפאַרן פון דאַנען. מיר דוכט, אַז אויך דר. נאַרדוי האָט שוין פאַרלאָזן באַזעל. כ'בין נעכטן צופעליק אַריין אין אַ צימער הינטער דער בינע, וואו אינזשיניער טיאַמקין פון יעליסאַוועטגראַד האָט איינגעטענהט מיט דר. נאַרדוי, אַז ער טאָר ניט אַוועקפאַרן פון באַזעל פאַרן שלוס פון קאָנגרעס, אַז ער מוז אויך נאָכדעם זיך באַטייליקן אין דער זיצונג פונעם נייעם אַק־ציאַנס־קאָמיטעט. נאַרדוי אָבער האָט אים דערקלערט קאַטעגאָריש, אַז ער מוז זיך צוריקערן צום דרייפּוס־פּראָצעס אִין פּראַנקרייך, וואו ער איז דער קאַרעספּאַנדענט פון דער „פּאַסישע צייטונג“ אין בערלין. דאָס איז אַ טייל פון זיין „חינוה“, און ער טאָר דאָס ניט מער פאַרנאַכלעסיקן ...

די ווירטין פון מיין קוואַרטיר וואונדערט זיך, וואָס איך בין געקומען היינט אַזוי פרי. ווען כ'זאָג איר, אַז דאָס איז צוליבן שבת, דערציילט זי מיר, אַז אין איר קינדהייט זיינען אויך אין באַזעל געווען אַזוינע יידן, וואָס פלעגן

שבת רוען און אפילו קאכן פלעגט פאר זיי א קריסטין. די אלטע פרוי שמועסט זיך פאנאנדער וועגן דער אומזיסטער שנהא צווישן פעלקער און רעליגיעס. זי נעמט זיך איבער מיט דער מאראל און דעם אינטערנאצי-אנאליזם פון איר שוויצער פאלק. כ'דערצייל איר, אז מיין פאלק ישראל איז אין דעם פרט א מוסטער, און כ'מאל אפ פאר איר בילדער פון מינע עלטערנס הויז און פון אונדזער יידישער סביבה. איר עלטערע טאכטער, וועלכע האט געוואוינט צען יאר אין בוענאס איירעס, ארגענטינע, שילדערט פאר מיר דאס דארטיקע לעבן. איך הויב אן דערפון צו פארשטיין קלארער דעם ארגענטינער יוגן יידישן ישוב און ווער אין אים מער פאראינטער-רעסירט.

אין דער באזעלער קאסינא טרעט ארויס היינט אונט דער פאלקס-פאעט און גרינדער פון יידישן טעאטער — אברהם גאלפאדן. כ'בין אבער איצט מער פאראינטערעסירט אין דער פראגע וועגן „סאציאליסטישן-ציוניזמוס“, איבער וועלכן עס רעדט אין קליין-באזעל — די ארבעטער-געגנט פון שטאט — אונדזער בערנער דר. סירקין.

לויט סירקיןס מיינונג איז ציוניזם די „פארקערפערטע אידייע פון משיח“. ניט געקוקט אויף איר וויכטיקייט קאן זי אבער ניט העלפן דאס פאלק, כל-זמן דער ציוניזם געפינט זיך אין בורזשוואזע הענט. אלס ציוניסט רופט ער דעריבער די יידישע סאציאליסטן, אז זיי זאלן, צוליב די אינ-טערעסן פון ארבעטער-קלאס און די יידישע פראלעטארישע מאסן, אריינ-טרעטן אינעם ציוניזם און שאפן א נייעם פראגראם: דער ציוניזם זאל זיין א „יידישער סאציאליזם“. דער „יודנשטאט“ איז דאך נאך א פאנטאזיע, טא פארוואס זאלן מיר זיך אים פארשטעלן אזוי פינצטער ווי די היינטיקע בורזשוואזע געזעלשאפט? ווען ער איז געווען א דעלעגאט אויפן צווייטן ציוניסטישן קאנגרעס, האט ער צוזאמען מיט דר. נארדוי אריינגעבראכט א פארשלאג וועגן גרינדן קאאפעראטיוון, אןשטאט צו בויען אלץ אויפן יסוד פון פרוואט-אייגנטום. די בורזשוואזע ציוניסטן האבן אבער אויף דעם געענטפערט מיטן געשריי: „דאלאי סאציאליזם“ (נידער מיט סאציאליזם)... ער פארהאלט זיך קריטיש צו דר. הערצלס דיפלאמאטיע, כאטש ער האט גארניט איינצואווענדן קעגן זיינע באמיואנגען ביי די קיסרים, ווייל אט דעם מיטל, צו געווינען פרייהייט און מענטשלעכקייט דורך מאנארכן אדער „געלט-קעניגן“ האבן אויך אנגעווענדעט סאציאליסטן, ווי לאסאל, ראבערט אוען א. ד. גל. אין אמעריקע האט אפילו אן אנארכיסט זיך געווענדט צום רייכסטן קאפיטאליסט, ער זאל דורכפירן זיינע אנארכיסטישע אידיען... נאר סאציאליסטן וויסן שוין פון דערפארונג אז אט די מיטלען זיינען פאלש. צום סוף אונטערשרייכט דר. סירקין נאך א מאל, אז דער ציוניזם שטאמט

ניט פון דער יידישער נויט, ווי דעיוויס טריעטש האָט היינט געזאָגט, נאָר
 פון דער משיח-אידייע, וועלכע קאָן ווירקלעך העלפֿן דעם פּאָלק, ווען זי זאָל
 געפירט ווערן פון סאָציאַליסטן אונטערן „סאָציאַליסטישן ציוניזמוס.“
 אַ פּאַר רוסישע ציוניסטן טרייסלען זיך תּיכּף אַפּ פון אַזאַ מין ציוניזם.
 זיי ווילן ניט האָבן קיין מגע־ומשא מיט סאָציאַליסטן. אַ איבערראַשונג איז
 געווען פּאַר מיר די רעדע פון מיין מיטפּאַרער קיין באַזעל, אַ יונגער סימפּאַ-
 טישער בחור אָנגעטאַן אַזוי איינפאַך ווי איך, און איז געווען נאָענט פון מיר.
 אַזוי ווי ער האָט געלייענט פּראַנציוזיש און איך — דייטש, האָבן מיר זיך
 ניט באַקאַנט און די גאַנצע צייט ניט גערעדט איינער צום צווייטן... ער
 דערקלערט, אַז מ'קאָן זיין צוגלייך אַ סאָציאַליסט און אַ ציוניסט. ער פּער-
 זענלעך, אָנערקענט ביידע פּראַגראַמעס, סיי די באַזעלער פון די ציוניסטן
 און סיי די פון יידישן אַרבעטער-בונד אין רוסלאַנד, וואָס איז, לויט זיין
 מיינונג שטרענג נאַציאָנאַליסטיש. זיין רעדע מאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק,
 כאַטש ער קאָן זיך ניט אויסדריקן אין רוסיש אַזוי שיין און קלאַר ווי אין
 פּראַנציוזיש (*).

לעאָ מאַצקין, דער גלענצנדיקער רעדנער פון דער רוסישער קאָלאָניע
 אין בערלין, איז קעגן דר. סירקינס פּלאַן פון אַ באַזונדערן סאָציאַליסטישן
 ציוניזם. ער ווייזט אָן, אַז דאָס מיינט אַרבעטן אין רוסלאַנד אין געהיים,
 טאָ צו וואָס זאָל מען זיך אַליין מאַכן שוועריקייטן? זיין אויספיר איז, אַז
 מ'דאַרף ניט קיין סאָציאַליסטישן ציוניזם, נאָר סאָציאַליסטישע ציוניסטן.
 ער ווענדט זיך מיט אַ רוף צו יידישע סאָציאַליסטן, זיך צו האַלטן ביי זייערע
 סאָציאַליסטישע אידייען, נאָר זיי זאָלן צוגלייך אויך אַרבעטן פאַרן ציוניזם.
 ער קריטיקירט אויך דר. סירקינס אַגיטאַציע פאַר אַ סאָציאַליסטישער
 יידישער מדינה, כאַטש ער, מאַצקין, איז ניט קעגן אַזאַ סיסטעם. ער איז
 אָבער איבערצייגט, אַז די אַגיטאַציע דערפאַר וועט שאַדן דעם ציוניזם.
 הגם ער איז ניט קיין „הערצליאַנער“, ווי ער האָט דאָס באַוווּזן, זאָגט ער,
 אויפן קאַנגרעס, האַלט ער דאָך, אַז ציוניסטן דאַרפן זיך אונטערוואַרפן
 דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, ווען ניט, וועט זי צעפּאַלן. ער פאַרטיידיקט
 אויך הערצלס דיפּלאַמאַטיע און פאַרויכערט, אויף זיין ערנוואַרט, אַז עס
 זיינען פאַראַן וויכטיקע סודות, וואָס ער קאָן דאָ ניט דערציילן... ער האָט

* אַ פּאַר יאָר שפּעטער, אויפן פינפטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין
 באַזעל, ווערט ער — צבי אבערסאָן — דער טעאָרעטיקער פון דער „דעמאָ-
 קראַטישער פּראַקטיע“ אינעם ציוניזם, וועמעס פּאָליטישע פירער זיינען
 געווען דר. חיים ווייצמאַן און לעאָ מאַצקין. דאָרט רעדט ער דעמאָלט אין
 יידיש, רוסיש, פּראַנציוזיש און דייטש.

אויך, זאגט ער, וואָס אויסצוזעצן קעגן סאַציאַליזם, און קאָן זיך דערצו באַ-
נוצן מיט דער קריטיק פון די "רעוויזיאָניסטן" אַדער "בערנשטייניאַנער".
ער וויל זיך אָבער איצט ניט אַריינלאָזן אין וויכוחים, זייענדיק שטאַרק
אויסגעמאַטערט פון אַרבעטן פיר טעג נאַכאַנאַנד און ווייניק שלאָפן...
ריינדיק וועגן דער יידישער פראַגע אין רוסלאַנד, באַשטעטיקט מאַצקיין
אַלין וואָס מיין מיטפאָרער האָט געזאָגט, נאָר ער, מאַצקיין, פאַרשווייגט,
אַז דאָס איז די פראַגראַם פון יידישן אַרבעטער-בונד.

קעגן מאַצקינס קריטיק אויפן סאַציאַליזם טרעט אַרויס אַן אַרבעטער-
אַגיאַטאָר פון רוסלאַנד*.) ער דערקלערט, אַז ווירקלעכע סאַציאַליסטן
ריידן ניט פון קיין פאַנטאַזיעס ווי דר. סירקין, נאָר פון וויסנשאַפטלעכן
סאַציאַליזם.

מיכל האַלפערן, דער ציוניסטיש-סאַציאַליסטישער פאַנטאַזיאָר, פון אַ
רייכער מיוחסדיקער משפּחה, וועלכער איז געקומען אויפן קאַנגרעס אַלס
ווילנער אַרבעטער דעלעגאַט, פאַרשאַפט דאָ דעם רוסיפּיצירטן סטודענט-
טישן עולם אַ היפש ביטל שפּאַס מיט זיין קאַמישן לשון. יעדעס מאָל ווען
ער הויבט אָן ריידן רוסיש פאַדערט מען פון אַלע זייטן ער זאָל עס איבער-
זעצן אויף "זשאַרגאָן", ווי זיי רופן אָן יידיש, און ער דערפילט באַלד זייער
פאַרלאַנג. ווען ער גיט אַ זאָג: "פאַ סאַציאַליסטישעסקאַמו אי נאַציאַ-
נאַליסטישעסקאַמו נאַפראַווליעניו". אַז מ'פאַדערט פון אים אַן איבערזע-
צונג, ענטפערט ער: "שאַט! איך ווערדע אייך פּרעוואַדזענען נאָ זשאַר-
גאַניע: אויף סאַציאַליסטישעסקע אונד נאַציאַנאַליסטישעסקע נאַפראַו-
ליעניעס!" זיינע יונגע צוהערער קייקלען זיך פאַר געלעכטער און דער
גוטמוטיקער מיכל האַלפערן קוועלט פאַר נחת, וואָס ער קען יידישע קינדער
אַביסל פריילעך מאַכן כאַטש אין אויסלאַנד.

דער פאַרויצער, מיין בערנער פריינט חיים כּישין, דער פרעזידענט
פון דער רוסישער קאַלאַניע, האָט מיט גרויס מי קוים איינגעשטילט די
קאַמעדיע און געגעבן דאָס וואָרט דעם קאַזיאָנעם רב זעוו. יענער אָבער
האָט דאָ ניט מער גליק ווי אויפן קאַנגרעס. חיים כּישין האָט צו אים ניט
מער געדולד ווי דר. הערצל און דר. גאסטער. זעוו רעדט הויך און שיין
אין רוסיש, זייטש און יידיש, נאָר מ'וויל אים ניט הערן. און ווען ער האָט
אויסגעשריען מיט האַרץ אין רוסיש: "ברידער! אויב איר האָט אמתע
יידישע הערצער, אַנטלויפט פון סאַציאַליזם!" האָט ער שוין געמוזט זיך
דאָ אַפּשטעלן.

(* קאַליג טעפּער, דער שפּעטער באַקאַנטער שרייבער, וואָס האָט
אויך געשריבן אונטערן פּסעוודאָנים "מאַרקיו ד'אַברוצי", וועלכער איז
געווען דער טעאָרעטיקער פון דער גרופּע "יונגע" אין אַמעריקע.

שטעכיק און גאליק איז ארויסגעטראָטן קעגן סירקניען דער הויכער, שיינער אינזשיניער קאצמאָן. ער האָט אים אויסגעלאַכט מיט אַזוי פיל סאַרקאָז און געזוכט אים צו מאַכן לעכערלעך, אַז די „שטילע טויב“, די געוויינלעכע רואיקע סטודענטין, באַשע אַסנאַס, סירקיס פרוי, האָט זיך שוין ניט געקאָנט מער קאָנטראַלירן. זי האָט פּראָטעסטירט: ווי לאַנג איז דער שיעור צו פייניקן אַ מענטשן!?!... קאצמאָן האָט תיכף אויפגע- הערט ריידן און אַלע זיינען געבליבן זיצן פאַרשעמטע. דר. סירקין, בלאַס און מיד, ענטפערט, אַז ער וועט, זאָגט ער, זיך באַמיען צו פאַרעפנטלעכן אין גיכן אַ ווערק וועגן קאָאָפּעראַטיוון, וואו ער וועט באַווייזן, אַז זיינע פלענער זיינען ניט קיין פוסטע פאַנטאַזיעס. ער פאַרענדיקט מיט אַ רוף צו גרינדן אַ סאָציאַליסטישן ציוניזם!

די קאַפּע, אין וועלכער די פאַרזאַמלונג איז פאַרגעקומען, האָט זיך שוין געדאַרפט באַלד פאַרמאַכן. זיינען מיר אַלע אַרויס אין גאַס, אַרומגעשפּאַצירט אין דער וואַרעמער נאַכט און פאַרגעזעצט אונדזער דיסקוסיע פאַרוויי. צוערשט האָב איך שפּצירט מיט מיין פּראַנצויזיש-רייזנדיקן מיטרייזנדער, וועלכער האָט דאָ מיט מיר גערעדט אין רוסיש אַדער יידיש. ער האָט מיר דערציילט, אַז זינט ער איז געוואָרן אַ ציוניסט, האָט ער זיך אויסגעלערנט אויף אויסווייניק דעם תנ"ך אין פּראַנצויזישער איבערזעצונג. איצט לערנט ער דעם העברייאישן אַריגינאַל. נאָכדעם האָב איך געשפּאַצירט מיט דעם אַרבעטער גיטאַטאַר, מיט קאַליאַ טעפּער. מיר האָבן גערעדט אויף העב- רייאיש. ער האָט פאַר מיר געשילדערט, ווי אַזוי ער לערנט אין אַדעס מיט אַרבעטער-קרייזלעך סיי סאָציאַליזם און סיי ציוניזם. לויט ווי ער דערציילט מיר, איז דער „בונד“ אין דרום-רוסלאַנד אַ סאָציאַליסטיש- ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע. כ'קאָן זיך ניט פאַרשטעלן, אַז דאָס איז איצט אויך דער „בונד“ אין ווילנע, וואו אַמאָליקע חברים מיינע פון דער „גרופּע יידישע סאָציאַל-דעמאָקראַטן“ זיינען די טאָן-געבער... .

באַגינען געזעגן איך זיך מיט מיין בערנער סטודענטשאַפּט, וואָס פאַרט באַלד צוריק קיין בערן. איך וויל דאָ נאָך זיין מאַרגן און זיך באַקענען מיטן יידישן לעבן אין באַזעל.

אויפן וועג צוריק קיין בערן פאַר איך מיטן געוויינלעכן צוג. עס דוי- ערט מער, כמעט נאָך אַ מאָל אַזוי לאַנג, ווי די רייזע קיין באַזעל מיטן שנעל- צוג. די צייט לויפט אַבער גיך אוועק אין שמועסן וועגן סאָציאַליזם-ציוניזם. איך זיך צוזאַמען מיטן פאַרזיצער פון דער סאָציאַליסטיש-ציוניסטישער פאַרזאַמלונג, דער אַלטער „בילועץ“ חיים כישין, איך זאָג פאַר אים אַרויס דאָס וואָס כ'שעם זיך צו ריידן אויף אַן עפנטלעכער פאַרזאַמלונג. איך דער-

קלער אים פארוואס אונזערע „יונגע“ זיינען געווען קעגן ציוניזם און פאר-
וואס די יידישע ארבעטער אין ווילנע, און זייערע פירער, זיינען ווארשיינ-
לעך נאך איצט אויך קעגן ציוניזם, ניט געקוקט אויף דעם, וואס דאָ רעדט
אין זייער נאָמען מיכל האַלפּערין.

קאָפיטל פינף און אַכציג

איך באַשליס אַריבערגיין פון פּילאָסאָפּיע צו נאַטור-וויסנשאַפֿט

איך באַשליס אַריבערגיין פון פּילאָסאָפּיע צו נאַטור-וויסנשאַפֿט. אַט
דעם באַשלוס העלפט מיר אויך אָננעמען מיין פּילאָסאָפּיע-פּראָפּעסאָר,
לודוויג שטיין, אַליין ניט וויסנדיק דערפון.

פּראָפּעסאָר לודוויג שטיינס געוואוינהייט צו באַגרינדן זיינע פּילאָסאָ-
פּישע לימודים מיט באַווייזן פון נאַטור-וויסנשאַפֿט, רופט אַרויס ביי מיר
דעם פּאַרלאַנג זיך צו ווענדן דירעקט צו די קוואַלן פון אמת. עס ווילט זיך
מיר אויך דערלערנען די געזעצן פון דער נאַטור, ניט בלויז טעאָרעטיש,
נאָר אויך פּראַקטיש, זיי צו קאָנען באַשטעטיקן דורך עקספּערימענטן.

דאָס הענגט אָבער אָפּ ניט נאָר פון מיין ווילן. לערנען נאַטור-וויסנ-
שאַפֿט קאָסט טייערער ווי פּילאָסאָפּיע. דערצו דאַרף מען נאָך צאָלן ספּע-
ציעל פאַר די מאַטעריאַלן, וועלכע מ'באַנוצט ביים מאַכן עקספּערימענטן.
מ'דאַרף אויך איינלייגן זאָלאַג (אַ משכן) פאַר די קאָסטבאַרע כלים פון
פלאַטין און אַנדערע איידעלע מעטאַלן, אין וועלכע ס'ווערן געמאַכט די
כעמישע עקספּערימענטן אין דער לאַבאָראַטאָריע. איך בין דאַרום נאָך כלל
ניט זיכער, צי ס'וועט מיר געלינגען אָפּשאַפֿן די מיטלען דערצו, אפילו
ווען כּוֹזאַל אויפהערן עסן מיטאַגס אין דער סטודענטישער קיך און לעבן
נאָר אויף ברויט מיט טיי... מעגלעך, איך וועל צוליב דעם מוזן פאַרלאָזן
בערן. דערווייל אָבער זיינען מיינע „פּעריען“, אָדער „קאַניקולן“ — די
פּרייע צייט צווישן איין סעמעסטער און דעם צווייטן, — פאַרנומען מיט
לייענען און לערנען ביכער וועגן נאַטור-וויסנשאַפֿט. איך לייען אויך דורך
פון דאָס ניי דעם „אוצר החכמה והמדע“ פון צבי הכהן ראַבינאָוויטש און
„ידיעות הטבע“, בערנשטיינס פּאָפּולערע נאַטור-וויסנשאַפֿטן, איבערוועצט
פון דוד פּרישמאַן. דער עיקר אָבער שטודיר איך פאַר זיך די לערנביכער
פון די נאַטור-וויסנשאַפֿטלעכע לימודים, וועלכע די סטודענטנשאַפֿט באַ-
נוצט אין בערנער אוניווערזיטעט.

דאָס לערנען פאַלט מיר ניט שווער. ווען כּוֹזער אַ ווייל מיד, רו איך

זיך אפ דורך שרייבן בריוו און פאסט־קארטלעך צו מיין טאטן, באבען און זיידן, מיינע שוועסטער: הענע־טאנע, אין ווילנע, און דאבעלע אין לאַנדאָן. מיין דאָרטיקן פעטער מאַריס סאַפירשטיין, מיינע מומעס: לאה ווילנער אין געדסעוויטש, און פעסל אַלכאַוו אין יעקאַטערינאַסלאָוו. איך פאַרענ־דיק אויך ביסלעכווייז מיין לאַנגן באַריכט פון דריטן ציוניסטן־קאָנגרעס פאַר שרה שפרהן — אַ בריוו פון 100 זייטן. פון באַזעל גופא האָב איך איר געשיקט נאָר אילוסטרירטע קאָנגרעס־קארטלעך.

מיינע פאסט־קארטלעך און בריוו, באַזונדערס דער הונדערט־זייטיקער צו שרה שפרהן, שרייב איך געוויינלעך מיט די קלענסטע בוכשטאַבן. מיינע אויגן זיינען איצט געזינטער ווי מיט אַ פאַר חדשים צוריק, איידער דער פראַפעסאָר קאַשער האָט מיר געמאַכט אַן אַפּעראַציע אויף מיין רעכטן אויג. ווען כ׳בין דעמאָלט געקומען צו אים ער זאל אונטערזוכן, פאַרוואָס מיין אויג טוט מיר אַזוי שטאַרק וויי האָט פראַפעסאָר קאַשער געזאָגט, אַז ווען איך וואָרט נאָך איין טאָג, וואָלט שוין געווען צו־שפּעט. דאָס אויג וואָלט שוין געליטן פון אַ געפּערלעכער אַנטצינדונג. ער אַפּערירט עס תּיכּף און נעמט פון דאָרט אַרויס אַ שטיקל האַלץ. אַרום אַ וואָך צייט בינדט ער איבער די וואונד יעדן טאָג און דערלויבט מיר אויך ניט צו לייענען מיטן לינקן אויג, אַזוי לאַנג ווי דאָס רעכטע איז נאָך ניט אויסגעהיילט. איך מוז דעמאָלט זיך באַנוגענען דערמיט, וואָס מיינע פריינט לייענען מיר פאַר. איצט זיינען מיינע אויגן קלאָרער ווי פריער און זעען אויך שאַרפּער און ווייטער.

פון צייט צו צייט קום איך צו אַ זיצונג פון אַקאַדעמישן ציוניסטן־פאַר־אײן, וואו מיינע פריינט זאַלקינד און וואָרטסמאַן זיינען טעטיק. זיי זיינען מיר ביידע נאָענט, כאַטש זיי האָבן איינער דעם אַנדערן ניט איבעריקס ליב. וואָרטסמאַן קען ניט פאַרטראַגן די „פרומאַקישע יידישקייט“ פון די „פראַנק־פורטער פרומאַקעס“, וועלכע זאַלקינד מאַכט מיט. זאַלקינד ווידער איז ביזן אויף וואָרטסמאַנען פאַר זיין אויסלאַכן די „הערצליאַנער“.

וואָרטסמאַן נעמט אַפט דאָס וואָרט אין פאַראײן. ער רעדט „קאָנגרעס־דייטש“. ער איז אָבער ניט זיכער מיטן דייטשן אַרטיקל. ער פרעגט כּסדר, ווי עס צו באַנוצן ביי דעם אַדער יענעם וואָרט: „דער“, „די“, אַדער „דאָס“? ער איז שוין געווען אַ דעלעגאַט אויפן ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין 1897, און דר. הערצל רופט אים אָן „דר. וואָרטסמאַן“, דאָך איז ער אינעם פאַראײן, וואו די מערהייט באַשטייט פון עסטרייכער, ווייניקער אַנגעזען ווי זאַלקינד. דער לעצטער האָט אויך אין באַזעל געהאַט מער צוטריט צום דר. הערצל. איין טאָג האָט אים זאַלקינד אַפּגעשטעלט אויף די טרעפּ פון דער קאַסינאָ, און באַגריסט און דערביי מיך פאַרגעשטעלט פאַר אים אַלס

א נייעם סטודענטישן רעקרוט. דר. הערצל האָט מיר געדריקט די האַנט אַזוי, אַז כ׳פּיל נאָך איצט זיין וואַרעמען דרוק.

לויט דער היגער פּירונג, צאָלט ניט דער ציוניסטישער פּאַראַיין קיין דיר-הגעלט פּאַר זיין פּאַרזאַמלונגס-פּלאַץ אין אַ רעסטאָראַן.

מ׳דאַרף דאָרט נאָר געבן צו לייון, — עסן אַ מאַלצייט, אַדער טרינקען ביר. איך געוואוין זיך דאָרום צו צום דאָזיקן געטראַנק, וואָס כ׳פּלעג פּריער ניט טרינקען. איך באַנוגן זיך אָבער מיט איין גלאַז, בעת ליכטנשטיין, דער פּאַרויצער, זאַלקינד, דער וויצע-פּאַרויצער און אַנדערע, טרינקען דאָרט גאַנצע קופּלען (פּאַרצעלייענע קריגלעך באַדעקט מיט אַלט-דייטשע בילדער).

עס הויבן אָן קומען אַהער סטודענטן, וועלכע פּלאַנען דאָ צו לערנען קומענדיקן סעמעסטער. אַנדערע האָבן שוין דאָ אויך געלערנט לעצטן ווינטער. איך קריג באַלד אַריין אַ נאָענטן פּריינט, אהרן מיכל באַראַכאָוו, דער עלטסטער זון פון דעם שוין פּריער דערמאָנטן אַמאָליקן מיישעגאַלער רב, ר׳ אבא יעקב באַראַכאָוו, דער מחבר פון ספר ״חבל יעקב״. אהרן מיכל, אַ היינטוועלטיקער העברייאישער שרייבער, איז שוין אַליין אויך געווען ערגעצוואו אַ רב, און ער טראַגט נאָך זיין פּיינע רבנישע שוואַרצע באַרד. ער האָט אין דער היים אַ פּרוי מיט קינדער.

אהרן מיכל באַראַכאָוו איז צו מיר זייער פּריינטלעך. מעגלעך צוליב דעם, וואָס ער האָט אַמאָל געקענט פּערזענלעך מיין טאַטע-מאַמען, באַבען און זיידן און מיינע אַנדערע נאָענטע קרובים. ער געדענקט נאָך אויך מיין געבורט און מיין ברית. ווי אַן אמת-גוטער פּריינט גיט ער מיר אויך גוטע עצות, נאָר איך פּאָלג אים ניט. למשל, ער עצהט מיר ניט צו ריידן דאָ קיין יידיש, ווייל די אינטעליגענץ רעדט דאָ רוסיש. איך אָבער רייד אין רוסיש נאָר צו אַזוינע פּערזאָנען, וועלכע פּאַרשטייען ניט קיין יידיש, און אויך ניט די דייטשע לערן-שפּראַך פון בערנער אוניווערזיטעט. די שוויצער גופא ריידן צווישן זיך אין יעדן דייטשישן קאַנטאָן אַן אַנדער דיאַלעקט. מ׳דער-צײַלט דאָ אַן אַנעקדאָט, אַז מענדעלעס טאַכטער פּלעגט ריידן אין יידיש צו איר שוויצער ווירטין. ווען יענע האָט געפּרעגט: ״וועלכן דױטש שפּרעכן זײ, פּריילין אַבראַמאָױטש?״ האָט מענדעלעס טאַכטער געענט-פּערט: ״איך שפּרעכע בערדיטשעווער דייטש״...

מער איינפלוס ווי באַראַכאָוו האָט אויף מיר דער פון אים פּיל יינגע-רער, מאיר פּינעס* פון ראַזינאַי. דער דאָזיקער שיינער, קרעפּטיקער

* דער פּאַרפּאַסער פון דער געשיכטע פון דער ליטעראַטור אין יידיש, וואַרשע, 1911. 2 בענד, מיט אַ פּאַרוואָרט פון בעל-מחשבות.

יונגער ציוניסט **) איז אויך באַגייסטערט פאַר גימנאַסטיק, מאַרשירן און מושטירן. ער ווערט דער אַנפירער אויף אַט די געביטן פון אַ גרופע יונגע סטודענטן צו וועלכע איך געהער. מיר מאַרשירן אַוועק אויסן שטאָט, וואו ער לערנט אונדז מאַרשירן ווי סאַלדאַטן ווי אויך מאַכן פאַרשיידענע גימנאַסטישע איבונגען. ער גייט פאַראויס מיט אַ שטעקן אין האַנט און זינגט מיט זיין שיינער הויכער שטים דאָס העברייאיש מושטיר-ליד: „חושו, אחים, חושו!“

דעם 28-טן אויגוסט 1899 איז אין היגן פּאַלקס-הויז געפייערט געוואָרן דער 35-טער יאַרצייט פון פּערדינאַנד לאַסאַל. די גרעסטע צאָל באַזוכער זיינען געווען פון דער סאַציאַליסטישער יוגנט, הויפטזעכלעך בערנער סטודענטן, מייסטנס, ניט-יידישע. פון דער רוסישער קאָלאָניע האָב איך דאָרט קיינעם ניט באַמערקט. דאָס פּראַגראַם (רעזיטאַציעס און שפּיל) איז דורכגעפירט געוואָרן אין דייטש און פּראַנצויזיש. די רעדנער האָבן גע-רעדט וועגן לאַסאַלס לעבן, ווירקן און שאַפן, און זיין טראַגישן סוף: דאָס פאַלן אין אַ דועל מיט אַ באַראָן, צוליב אַ טאַכטער פון אַ דייטשן יונקער ... מען האָט געוואַנגען לידער פון הערוועג, פּאַטיע און אַנדערע. דעקלאַמירט פרייליגראַטס אַ פּאַעמע און רעציטירט פון לאַסאַלס שריפטן. אַ שיינער סטודענט מיט אַ קיילעכדיקן קלוגן פנים האָט אַמוזירט דעם יוגנטלעכן עולם מיט זיין הומאָרפולן רעציטירן געטעס אַ ליד און אַפּגעמאַכט ווי אַזוי דאָס קלינגט אין די פאַרשיידענע אַקצענטן פון ענגלענדער, פּראַנצויזן, רוסן, איטאַליענער, כינעזער א. א. וו.

מיינע ווילנער חברים און באַקאַנטע פון דער „אַרבעטער-אַפּאָזיציע“, וועלכע האָבן לעצטן ווינטער געמוזט פאַרלאָזן רוסלאַנד, צוליבן אַרעסט פון דעם רעזוטשיק אברהם גאַרדאַן, און זיינען אַפּגעפאַרן קיין פּאַריז, קאָרעספּאַנדירן מיט מיר (כ'קריג אַמאַל אויך אַ בריוו פון ווילנע, דאָס רוב פון הירש שמויסקאָוויטש, דער געהילף פון מיינ יוגנט-חבר קלמן קראַפּיוו-ניק אין גאַסעלניקס בוכהאַנדלונג), פון דער פּאַריזער גרופע שרייבט מיר לייבטשיק דער מאַלער, אַ צוויי פון זיי, יאַשקע און ירמיהו-לייב, ביידע אויסגעצייכנטע שניידער-אַרבעטער, האָבן באַלד געקראַגן אַרבעט. שפּעטער הויבט אויך אַן אַרבעטן פייוול דער שניידער. נאָר ער, לייבטשיק, און

(**) אין 1908, אויף מיינ וועג פון ארץ ישראל צוריק קיין אמעריקע באַזוך אין פּאַריז, וואו מיינ פּאַטער וואוינט דעמאָלט. איך טרעף דאָרט פּינעטן שוין אַלס סאַציאַליסט-טעריטאָריאַליסט. מיר בלייבן גוטע פריינט, נאָר ער פּאַלעמיזירט קעגן מיינ רעפּערטאַט וועגן ארץ ישראל, ווי אַ קעגנער פון ציוניזם.

דער גראוירער זלמן, קאנען ניט קריגן קיין ארבעט אין פאריז ווייל אין די דאזיקע פאכן זיינען ניטא קיין יידישע מייסטערס. זיי בעטן מיך דעריי-בער אויסגעפינען צי זיי קאנען קריגן א פלאץ וואו צו ארבעטן אין בערן. איך ווענד זיך באלד וועגן דעם צום שטאט-ראט מיטגליד, דר. וואסיליעוו, באשיצער פון אויסלענדישע ארבעטער, און צו קארל מאָאר, דעם רעדאקטאר פון סאציאל-דעמאקראטישן "טאָגעוואָרט". ביידע אַנטמוטיקן מיך וועגן דער מעגלעכקייט צו קריגן איצט אַרבעט אין בערן פאַר די דערמאָנטע ווילנער יונגע טיכטיקע באַלמעלאַכעס.

דער דרייפּוס-פּראָצעס אין רען, פּראַנקרייך, ענדיקט זיך מיט אַ נייער פאַראַרטילונג פון דעם אומשולדיקן קאַפּיטאַן דרייפּוס. דאָס רופט אַרויס אַנטריסטונג אין בערן און מ'הויבט אָן, ווי אומעטום, זאַמלען פעטיציעס פאַר דרייפּוסעס באַפּרייאַונג. די פּראַנצויזישע רעגירונג מאַכט אַ פּשרה און באַגנאַדיקט אים. דער עולם איז נאַטירלעך אַנטווישט פון אַט דער פּשרה. מ'איז אָבער דאָך צופּרידן, וואָס דער פּיל-געליטענער קאַפּיטאַן איז שוין דאָך פּריי פון תּפּיסה. אינצוווישן ווערט פאַרעפּנטלעכט אין "בער" לינער טאָגעבלאַט" אַ לידל מיטן נאָמען "די פּייגע (פּחדנישע) טאַט אין רען", וואָס דריקט אויס די געפּילן פון ברייטע מאַסן קעגן דעם רענער פּראָצעס. דאָס לידל הויבט זיך אָן אַזוי:

"אַנטריסטעט און צאַרנדיק איז גאַנצע וועלט,

דעם רואיקסטן מוז עס די רו רויבן;

ווען פּראַנקרייך אַזאַ אורטייל פעלט (פּירט דורך),

ווי זאָל מען אין דער מענטשהייט פאַרשריט גלויבן?"

דאָס לידל רייסט אַרונטער די מאַסקעס פון די די היפּאָקריטישע הויכע גייסטלעכע אין פּראַנקרייך, וועלכע פאַרסמען די מאַסן מיט אַנטיסעמיטיזם. עס פאַרשטייט זיך אַז דער קאַטוילישער קירך איז עס ניט געפּעלן. זי דרוקט איבער דאָס לידל אין אַ שוויצער קאַטוילישער צייטונג אונטערן נאָמען "יידישע פּרעכהייט", און נוצט עס אויס פאַר אַ נייער העצע קעגן יידן.

איך ווייס שוין, אַז קומענדיקן סעמעסטער וועל איך שוין מוזן לערנען אין פּרייבורג, אַדער פּרייבורג. די מעשה איז אַזוי: אין אַט דעם קאַטוילישן פּראַנצויזיש-ריינדיקן קאַנטאָן איז פאַראַן אַן אַוניווערזיטעט, הינטער וועלכן עס שטייט די קאַטוילישע קירך. כדי צוצוציען סטודענטן אין אַט דער קליינער שטאָט, אויפן וועג צווישן די גרויסע אַוניווערזיטעטן פון בערן און זשענעווע, האָט דער פּרייבורגער אַוניווערזיטעט דאָרט איינגע-אַרדנט אַ גוטן מאָדערנעם נאַטור-וויסנשאַפטלעכן פּאַקולטעט מיט רייכע לאַבאָראַטאָריעס, אינסטיטוטן, זי האָט אויך אַראָפּגעבראַכט באַדייטנדיקע

פראפעסאָרן פון דייטשלאַנד, עסטרייך און פראַנקרייך. דערצו דאַרף מען דאַרט ניט צאָלן פאַר די עלעקציעס און מ'קריגט אויך אומזיסט אַלע נויטיקע מאַטעריאַלן פאַר כעמישע עקספערימענטן. דער זאַלאַג פאַר די באַנוצטע כלים פון איידעלע מעטאַלן איז רעדוצירט צו אַ גרינגעם. ווי אין אַ קליין נער שטאַט קאָסטן דאַרט אויך ביליק לעבנס מיטלען און דירעקטע מיטלען כ'וועל דאַרום דאַרט קאָנען איסקומען מיט מיינע באַשרענקטע מיטלען בעסער ווי אין בערן. דער איינציקער חסרון, וואָס ס'איז דאַרטן ווייניק אַדער גאַר ניטאָ קיין יידישע סטודענטן און קיין געזעלשאַפטלעכער לעבן, קאָן ווערן אַ מעלה — כ'וועל מיך קאָנצענטרירן אינגאַנצן אויף מיין שטודיום.

דאָך איז מיר אויפן האַרצן ניט פריילעך ביים טראַכטן וועגן פאַרלאָזן בערן. איך קריג דאָ איצט יעדן טאָג נייע באַקאַנטע און פריינט. ס'קומען אַהער אויך אַפט ריידן די גדולים פון דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג אין דייטשלאַנד און עסטרייך, און מיין סאָציאַלער וויסן ווערט כסדר ברייטער און טיפער. פאַרבייטן איצט דעם בערנער אוניווערזיטעט אויף דעם פריי-בורגער איז אַבער פאַרט דער בעסטער וועג צו פאַרווירקלעכן מיין לאַנג-יאַריק שטרעבן צו עקזאַקטער וויסנשאַפט. אַלנפאַלס לערן איך איצט מער און פאַרנעם אויך דעם גרעסטן טייל פון מיין צייט פאַר די צוגרייטונגען צו די לימודים אין נאַטור-וויסנשאַפטלעכן פאַקולטעט.

אין די הייסע טעג קיל איך זיך אַפּ אין בערנער טייך אאר, וואָס איז נאָענט פון מיין קוואַרטיר. כ'פיל זיך אויך דערפרישט דורך קוקן אויף דער הערלעכער פאַנגאַראַמע פון די שניי-באַדעקטע אַלפן. צום ליבסטן טו איך עס אין שטאַט-גאַרטן אויף דער האַלב-רונדער פלאַטפאָרם, פון וועלכער מ'זעט גוט דעם גאַנצן אַלפן-קראַנץ. אויפן אַגלען פון דער פלאַטפאָרם זעט מען אויך, אונטער אַ גלאַז, אַ גענוי בילד פון אַלע אַלפן מיט זייערע נעמען, און אַלע איינצלהייטן וועגן זיי. נאָענט דערביי שטייט אַ טעלעסקאָפּ, דורך וועלכן מ'קאָן זען יעדן אַלפּ באַזונדער אין זיין פולער גרויס.

אַמאַל שפאַציר איך אויך, אַליין אַדער מיט באַקאַנטע, אויפן וועג צו די אַלפן פון בערנער אויבערלאַנד. דער וועג פירט פאַרביי שיינע לאַנקעס, אויף וועלכע עס פיטערן זיך גרויסע, פיינע, רויטע קי מיט פולע אייטערס מילך. זיי טראָגן גלעקלעך אויף זייערע העלדזער און זייערע ריטמישע טריט קלינגען דערביי האַרמאָניש, און זייער עכאָ הערט זיך ווייט צווישן די בערג. מיר גייען אַרונטער אויך אין די „שלוכטן“ (טיפע פעלדזן-שפאַלטן), וואו שמאַלע טרעפלעך, אויסגעהאַקט אין פעלדזן, פירן צו אַן אַפגורנט. דער ענגער שווינדלדיקער וועג וואַרפט אַן אימה, כאַטש ער איז העל באַ-לויכטן פון עלעקטריע. אין אַוונט זיינען אויך באַלויכטן מיט פיל-פאַרביקע

קאלירן די פילע וואסערפאלן אויפן וועג. זיי זעען אויס צויבערהאפט. ווי בילדער פון טויזנט אין איין נאכט. מיר זיינען זיי אבער ליבער אין מיטן העלן טאג. ווען כ'זע זיי אין זייער נאטירלעכן אויסזען. אמאל פארן מיר מיט שיפלעך איבער די שיינע אַזיערעס אויף די בערג. באַזונדערס אין מיר ליב די קליינע „בלוי אַזיערע“, וועמעס וואַסער ס'איז ריין ווי קרישטאָל. מ'זעט קלאַר אַלץ, וואָס געפינט זיך אויפן טיפן דנאָ. ווען מיר וואַרפן אַרונטער אַ מטבעה, באַמערקן מיר קלאַר אויף וועלכער זייט זי איז געפאַלן...

קאָפיטל זעקס און אַכציק

אויף יום־טוב אַהיים

אויף יום־טוב אַהיים ווילט זיך מיר שטאַרק פאַרן, כאַטש כ'ווייס, אַז מיין ווירקלעכע היים איז פאַרשוואַנדן מיט דער מאַמעס טויט אַרום אַנדער־האַלבן יאָר צוריק. מיר ווילט זיך ברענגען אַביסל פרייד דער באַבען און זיידן, מיין מאַמעס עלטערן, וועלכע זיינען אַן איר העלפנדיקער האַנט גע־בליבן אויף דער עלטער עלנט און הילפלאַז. מיין בודזשעט דערלויבט עס מיר אַבער ניט. באַשליסן מיר, שרה שפרה און איך, אַז זי זאָל צו זיי צו־פאַרן פון קאַוונע, און דערמיט זיי מאַכן דעם סוכות פאַר אַ ווירקלעכן „זמן שמחתנו“ — אַ יום־טוב פון פרייד. פאַראיינס וועט שרה שפרה אויך זיין אין ווילנע און וועט זיך זען מיט מיין טאָטן, מיט מיין עלטערער שוועס־טער, וועלכע וואוינט מיט איר מאַן און קינד אויף אַ באַראַנס גוט ביי דער סאַמע שטאָט, און מיט אַנדערע ווילנער נאָענטע קרובים. שרה שפרה ווערט אומעטום אויפגענומען מיט ליבשאַפט. זי מאַכט אויף אַלעמען אַ טיפן איינ־דרוק מיט איר גוטסקייט, איידלקייט און שיינקייט.

שמחת־תורה, מיין 23־טן געבורטסטאָג, פאַרברענג איך אין דער פרעמד, און שרה שפרה — מיט מיין משפחה. איך ווייס ווי שטאַרק צופרידן זיי אַלע זיינען, אי זיי און אי זי, און דאָס פאַרשאַפט אויך מיר אַ יום־טובדיקע שטימונג.

גראַד איצט, ווען כ'דאַרף שוין באַלד אַפפאַרן קיין פריבורג, ווער איך אַלץ היימישער אין בערן. די פאַלקס־שולן זיינען שוין אָפן און איך קלייב נחת, ווי גרינג און שפילעוודיק מ'לערנט אין זיי. די שוויצער געשיכטע און געאַגראַפיע ווערן געלערנט ניט פון ביכלעך, נאָר פון דער נאַטור. די לערער פירן אַרום די קינדער איבערן לאַנד, וואו זיי באַטראַכטן אַלץ מיט זייערע אייגענע אויגן. זיי געדענקען גוט ווי אַלץ זעט דאָרט אויס און וואָס דאָרט האָט אַמאָל פאַסירט.

איידער איך פארלאז בערן באקוק איך ווידער אלע אירע אייגנטים לעכקייטן. צוזאמען מיט הונדערטער קינדער באזוך איך דעם פלאץ, א גרויסן אפענעם סקליעפ, וואו עס שפאצירן ארום קליינע בערעלעך — דער שילד פון שטאָט און קאָנטאָן בערן. איך קוק אויף זיי פון די שטאָ- כעטן אויבן, ארום וועלכע עס שטייען תמיד א סך לוסטיקע, לאַכנדיקע קינדער, וועלכע פילן אָן מיין האַרץ מיט פרייד.

צוזאמען מיט אַ סך פון מייע פריערדיקע און נייע באַקאָנטע אַרבעט איך איצט פלייסיק צו אַרגאַניזירן דעם „ידישן קלוב“, וועלכן מיר ווילן מאַכן פאַר אַ „ידישער קאָלאָניע“, אינעם פולן זין פון אַט דעם וואָרט. דאָרט זאָל איך ווערן די בערנער היים פון דער ידישער קולטור.

פרייטיק, דעם 13-טן אָקטאָבער, 1899, באַזעץ איך זיך אין דער קאָ- טוילישער שטאָט פריבורג, וואָס איז אַ מיטלאַטערלעך קליינשטעטל אין פאַרגלייך מיט דער מאָדערנער קולטערעלער שוויצער הויפט-שטאָט בערן. עס קומט מיר ניט אָן שווער צו קריגן דאָרט אַ צימער. שווערער איז מיר צו געפינען אין פריבורג אַ פאַסיקן פלאַץ, וואו צו עסן. זינט דעם שלוש פון זומער-סעמעסטער אין מיטן יולי, ווען די קאָאָפּעראַטיווע סטודענטן-קיך אין דער „רוסישער קאָלאָניע“ האָט זיך פאַרמאַכט, האָב איך אין בערן גע- געסן מיטאַגס ביי אַן עלזאַסער יידן, וועלכער האָט אימפּאַרטירט כשר- פלייש פון דייטשלאַנד, ווייל אין דער שווייץ איז די ידישע שחיטה פאַר- באַטן, כלומרשט צוליב „צער בעל חיים“. דאָ אין פריבורג אָבער איז פאַראַן בלויז אַרום אַ טויף יידן, אַלע רייכע. איך מוז דעריבער זוכן אַ ניט-ידישן „פאַנסיאָן“, וואָס זאָל רעכענען אַזוי ביליק, ווי דער עלזאַסער ייד (אַ פּראַנק, אַ מיטאַג), די פליישיקע מאכלים אין די פריבורגער קאַפּע-הייזער זיינען ניט פאַר מיין מאַגן, לעב איך דערווייל אויף מילכיגס.

דינסטיק, דעם 17-טן אָקטאָבער, הויבט זיך שוין דאָ אָן דער ווינטער- סעמעסטער פון 1899—1900, וואָס דויערט אַרום 22 וואָכן, ביזן 30-טן מערץ. דעם זעליקן טאָג אימאַטריקוליר איך זיך ביים דעקאַן פון דעם נאַטור- וויסנשאַפּטלעכן פאַקולטעט. דאָ איז עס אינגאַנצן אָפּגעטיילט פון פילאַסאָ- פישן — דער לעצטער הייסט דאָ: „פאַקולטע דע לעטער“ — ליטעראַרישער פאַקולטעט. אונדזער נאַטור-וויסנשאַפּטלעכער פאַקולטעט געפינט זיך אין אַן אַנדער טייל שטאָט, גענויער: אויסן-שטאָט. מיר פאַרן אַהינן מיט אַ טראַמוואַי, און זיינען דאָרט אַרומגערינגלט פון פעלדער און וועלדער. קענטיק, אַז די קאָטוילישע קירך וויל, אַז די נאַטור-וויסנשאַפּטלעכע אינ- סטיטוציעס, איינגעאַרדנט נאָכן לעצטן וואָרט פון דער וויסנשאַפּט, און מיט דער נייסטער טעכניק, זאָל זיך ניט וואָרפן אין די אויגן און ניט אַרויסרופן.

חלילה, קיין פרייע געדאנקען אין דער פרומער קאטוילישער פריבורג. דער פילאסאפישער, אדער ליטערארישער פאקולטעט געפינט זיך, צוזאמען מיטן טעאלאגישן און יורידישן, אין דער אלטער שווארצער אר-ניווערויטעט-געביידע, אויף א באַרג אין מיטלפונקט פון פריבורג. ס'זעט אויס, אז דער דאָזיקער אוניווערזיטעט איז אמאָל געווען אַ יעזואיטישער ליצני, אדער ליצניאום. עס פילט זיך נאָך דאָרט יענע אַטמאָספּערע. דאָרט געפינען זיך אויך אלטע קאטוילישע סעמינאַרן, ביבליאָטעקן און אַרכיון, וועלכע האָבן אויך רעליגיעז-יידישע אָפטיילונגען: תנ"כ, גמרות, מדרשים א. א. וו. אין יענער געביידע זיינען אויך די קאנצעלאַריעס פון רעקטאָר און די דעקאַנס פון אַלע פאקולטעטן, אויך דעם נאַטור-וויסנשאַפטלעכן אין כלל.

ביי מיין אימאָטריקולירן זיך האָט מיך דער דעקאַן געפרעגט אין וועלכע פאַכן כ'וויל זיך ספּעציאַליזירן. כ'האַב אים דערקלערט, אַז כ'בין פאַראַיג-טערעסירט אין אַלע נאַטור-וויסנשאַפטן, נאָר פאַר מיינע הויפּט-לימודים וויל איך נעמען כעמיע, פיזיק, מינעראָלאָגיע און געאָלאָגיע. דאָך האָב איך זיך אויך פאַרשריבן אויף צוויי ספּעציעלע לעקציעס: וועגן באַטאַניק און זאָלאָגיע. צוזאַמען וועל איך דאַרפן לערנען ביי זעקס פּראָפּעסאָרן.

אַזוי ווי אין בערן, האָב איך אויך דאָ געקראָגן אַ „לעגיסטימאַציאָנס קאַרטע“, אַ מין פאַספּאַרט, אַז כ'געהער צום פריבורגער אוניווערזיטעט, און אַ „טאַבעלאַ שאַלאַריום“, וואו כ'דאַרף פאַרשרייבן, וועלכע לעקציעס כ'וועל הערן און די פּראָפּעסאָרן דאַרפן צושרייבן, צי כ'קום אין זייערע קלאַסן, און ביים סוף סעמעסטער געבן אַ מיינונג וועגן מיין לערנען. ניי זיינען פאַר מיר צוויי ביכלעך, וועלכע זיינען אין בערן ניט געווען. דאָס זיינען:

1. געזעצן וועגן סטודענטן-פאַראַיינען. לויט אַט די געזעצן זיינען קיין סטודענטן-פרויען אין קיין פאַרזאַמלונג ניט דערלויבט אָן רעקטאָרס וויסן און אָן דער צושטימונג פון אוניווערזיטעט-סענאַט. עס ווערן אויך אויס-גערעכנט אַ רייע שטראָפן פאַרן איבערטרעטן אַט די געזעצן. די שאַרפּסטע שטראָף איז אויסשליסן פון אוניווערזיטעט אויף ניט מער אַריינצונעמען, און עס באַקאַנט מאַכן ניט נאָר דאָ, נאָר אויך אין דעם זינדיקן סטודענטס היימאַט.

2. וועגן דעם סטודענטן-פאַראַיין „אַקאַדעמיע“, אין וועלכן אַלע סטודענטן און אַלע אַנדערע סטודענטן-פאַראַיינען זיינען מיטגלידער און דאַרפן צאָלן פאַר אַט דעם כבוד אַ פּראַנק אַ סעמעסטער. די וועלכע געהערן ניט צו קיין באַזונדער פאַראַיין הייסן „ווילדע“. און ביי אַ מאַניפּעסטאַציע, ווען אַלע סטודענטישע פאַראַיינען מאַרשירן, גייען די „ווילדע“ פון הינטן. כדי זיך ניט צו רעכענען פאַר קיין „ווילדן“ וואָלט איך שוין מעגלעך מרוצה

געווען אריינצוטערעטן אין וועלכן ניט איז פאראיין. כ'קאן אבער ניט ליידן די קאלירן פון זייערע סטודענטישע היטלען, וועלכע, מאכן אויסזען זייערע טרעגער, ווי טשינאוויקעס אדער האטעל-אנגעשטעלטע, און זיין א מיטגליד פון א פאראיין און ניט טראגן דעם פאראינס קאלירן איז ניט מעגלעך. קיין פאראיין דולדעט ניט אזא מיטגליד.

קיין סטודענטישע קראנקן-קאסע ווי אין בערן איז דא ניטא. נאר יעדער סטודענט צאלט איין א געוויסע סומע און קריגט א צעטל אויף פיר וויזיטן ביי איינעם פון באשטימטע דאקטוירים, ווי אויך פאר א געוויסער צייט ליגן אין שפיטאל.

די אינדיווידועלע אימאטריקולאציעס ביי די דעקאנען, אין אקטאבער, זיינען נאר דערווייליקע. די אפיציעלע איז א קאלעקטיווע. אלע נייע סטודענטן מעלדן זיך דעמאלט אין קאנצעלאריע פונעם רעקטאר. יעדער גיט אים א האנט — א תקיעת-קף — אפצוהיטן די געזעצן פון אוניווערזיטעט און אים געהארכן. נאכדעם שרייבט זיך איין יעדער איינער מיט זיין אייגענער האנטשריפט אין דעם מאטריקל-בוך. נאטירלעך קומט אויך פאר ביי דער געלעגנהייט א גאטעס-דינסט, ווי ס'פאסט פאר א סטודענטשאפט, וועמעס גרויסע מערהייט באשטייט פון סעמינאריסטן, וועלכע לערנען פאר גלחים.

אנשטאט די דרייפוס-נייעס, וועלכע כ'פלעג אויסשניידן פון די שוויצער צייטונגען פאר שרה שפרהן, שיק איך איר איצט נייעס וועגן דער מלחמה צווישן ענגלאנד און די בורן, וואס האט זיך אָנגעהויבן אויף מאָרגן נאָך מיין אָנקומען אין פריבורג. מיין ווילנער גליד-שוועסטערקינד לאה גאדעס, וועמעס טאטע איז געפאלן אין דער טערקיש-רוסישער מלחמה מיט 22 יאר פריער, איז אומרואיק, וואס איר מאן, דער שלאסער מאיר גאדעס, ארבעט אין יאהאנעסבורג. איך שרייב איר, און די העלדישע בורן קאנען אליין בא-שטיין זייער שטעטל, און וועלן ניט שיקן קיין אויסלענדער פירן פאר זיי מלחמה.

זינט ס'האָבן זיך אָנגעהויבן די קורסן אין נאַטור-וויסנשאַפטלעכן פאַ-קולטעט, פאַר איך יעדן פרימאָרגן מיט דעם טראַמוואַי צו דער נייער אוני-ווערזיטעט-געביידע אויסן-שטאָט, וואו ס'געפינען זיך די לעקציע-זאָלן און די פראַכטפולע, העכסט-מאָדערנע לאַבאָראַטאָריעס און אינסטיטוטן פון דעם נאַטור-וויסנשאַפטלעכן פאַקולטעט. איך הער דאָרט לעקציעס און איך אַרבעט אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע יעדן טאָג. איך האָב אין דער לאַבאָראַטאָריע, אַ באַשטימטן פלאַץ, אַ מין בופעט אויף וועלכן עס שטייט אַן אַלמער מיט פאַרשיידענע כעמישע מאַטעריאַלן, אויב ס'פעלט מיר עפעס אויס קאָן איך עס קריגן פון די אַלגעמיינע זאַפּאָסן. אויף מיין גרויסן טיש און אונטער אים אין באַזונדערע אַלמערס שטייען פאַרשיידענע כלים, גלע-

זערנע, פאַרצעלייענע, מעטאַלענע, פאַר אַלערליי עקספערמענטן. כ'האַב דאָרט אויך פּוילן, אַ שעה, אַ שטשיפּצע, גאַז-ברענערס א. ד. גל. פאַראַן אויך אַלגעמיינע פּלעצער, וואו כ'קאָן נעמען שטויסלען און טוקאַטשעס צו צעשטויסן מינעראַלן; עס זיינען אויך פאַראַן וואָגן און מאָסן און אַלע אַנדערע נויטיקע געצייג און מאַשינעריע. כ'האַב אויך שטענדיק אויף מיין טיש אַ גלעזערנעם קרוג דיסטילירטע וואַסער, וואָס מיר באַנוצן אויך צום טרינקען. גלעזערנע רערן, און אַלערליי פאַרמען מאַך איך אַליין מיט דער הילף פון מיינע גאַז-ברענערס, וועלכע קאָנען דורך זייער שטאַרקער היץ מאַכן די רערן ווייך ווי וואַקס. איך באַנוץ זיך אויך דערביי מיט הילצערנע אַפּצוויינגלעך, וועלכע דערלויבן מיר צו אַפּערירן מיט הייסע געגנשטאַנדן. אין קאָרידאָר האָב איך אַן אַלמער פאַר מיינע קליידער, קיטל און האַב-טעכער. אין לאַבאָראַטאָריע טראָג איך אַ ווייסן לייוונטענעם קיטל. איך באַנוץ אויך תּמיד דריי האַנטעכער, פון וועלכע צוויי ליגן אין מיין בופּעט: איינעם אַלס געפּעס-טיכל פאַר מיינע כלים און איינעם פאַר אַ טוך אַפּצור-ווישן ריין מיין בופּעט, וועלכן כ'האַלט זייער ציכטיק. דער דריטער הענגט אין מיין קליידער-אַלמער. איך באַנוץ אים אַפּצוטרקענען מיין פנים און הענט נאָכן אַרומוואַשן זיך ריין, ווען כ'בין פאַרטיק מיט מיין לאַבאָראַטאָר-ריע-אַרבעט.

פּראָפּעסאָר ביסטשיטשקי, אונטער וועמעס השגחה עס געפינען זיך די כעמישע לאַבאָראַטאָריעס, שטעלט אַרויס מיין פּלאַץ פאַר אַ מוסטער, ווי אַזוי סטודענטן דאַרפן עס האַלטן. איין טאַג האָט ער צוגעפירט אַ שיינעם יונגן סטודענט, וועלכן ער האָט געגעבן אַ פּלאַץ לעבן מיר און צו אים אַזוי געזאַגט: פירשט וואַראַנעצקי, קוקט זיך צו ווי סטודענט מאַרמאָר האַלט זיין פּלאַץ. נעמט אים פאַר אייער מוסטער און האַלט אויך אייער פּלאַץ אַזוי ריין און ציכטיק. אַ ווייל בין איך געוואָרן פאַרשעמט און אַרונטער-געלאָזן מיינע אויגן. באַלד אַבער האָב איך דערפילט אַ שטאַרקע פּרייה, אַז כ'האַב זוכה געווען צו אַ "קידוש השם" פון מיין יידיש פּאַלק. פּוילישע פּריצים און שליאַכטיטשעס האָבן הונדערטער יאָרן באַליידיקט יידן און זיי אַרויסגעשטעלט פאַר אומריינע און אומציכטיקע. איצט ברענגט מען אַ פּוילישן פירשט, אַ פּרינץ פון הויכן פּוילישן אַדל, ער זאָל לערנען פון מיר, אַז אייניקל פון דורות באַליידיקטע יידן אין ליטע און פּוילן, ווי אַזוי זיך צו האַלטן ריין און ציכטיק...

פירשט אַדער פּרינץ וואַראַנעצקי איז צו מיר שטאַרק צוגעבונדן. ווען איך פאַר קיין בערן, באַגלייט ער מיך צום וואַקזאַל, געזעגנט זיך מיט מיר ווי מיט אַ ברודער, קושט מיך און האַלדוט מיך, אין דער געגנוואַרט פון פּוילישע סטודענטן וועלכע ווייסן, אַז איך בין אַ זון פון אַ האַרעפּאַשנעם ליטווישן דאַרפּסייד.

פוילישע סטודענטן אין פריבורג זוכן אפצופרישן אין מיין זכרון די פוילישע שפראך וואס איך האב גערעדט אין מיין קינדהייט אין מיין פוילישן דארף. זיי ברענגען מיר פוילישע ביכער פון אַרזשעשקאָוואַ, יונאַשאַ און קאַנאַפניצקאַ מיט דערציילונגען פון יידישן לעבן. זיי זוכן אויך מיך אַרייַן צוציען אין זייערע אַרגאַניזאַציעס. דאָס וויל איך ניט, ווייל זיי זיינען צע־טיילט אין פאַרשיידענע זיך באַקעמפנדיקע גרופירונגען און איך וויל צווישן זיי ניט זיין קיין צד. איך פאַרשרייב זיך אַבער אויף דער סעריע לעקציעס אין פויליש וועגן פוילישער ליטעראַטור, פון אַ פוילישן פראַפעסאָר, גע־האַלטן אין ליטעראַריש־פילאָסאָפישן פאַקולטעט. מיט איין פוילישן סטודענט, גאַנדזשאַקעוויטש, ווער איך זייער אינטים. ער קומט אָפּט צו מיר אויפן קוואַרטיר, אַליין אָדער מיט מיין חבר משה אווערבאַך פון סעבעזש און וויטעבסק. מיר שמועסן וועגן סאַציאַליסטישע פראַגעס. ווען איך בין אַליין, בעט ער מיך אויך אים דערקלערן מיין מיינונג וועגן קריסטנטום. ער איז אַ קעגנער פון די „פ. פ. ס.“ זיין פאַרטיי איז אַ ריין סאַציאַל־דע־מאַקראַטישע, זי הייסט: „פראַלעטאַריאַט“. ער האַלט עס אין געהיים אפילו פון אַזוינע פוילישע סטודענטן, וועלכע גיבן זיך אָן פאַר סאַציאַליסטן. מיר אַרבעטן אויס אַ טעזיס, אויף וועלכן מיר אייניקן זיך אַלע דריי — אווערבאַך, גאַנדזשאַקעוויטש און איך, — סיי וועגן אַלוועלטלעכן סאַציאַליזם און סיי וועגן דעם ענטפער אויף די נאַציאָנאַלע פראַבלעמען פון יידן, פאַ־ליאַקן, ליטווינער און אַלע אַנדערע פעלקער, וועלכע האָבן ניט קיין אייגענע מדינות.

קאָפיטל זיבן און אַכציק

אַ דעמאָנסטראַציע קעגן מיין פראַפעסאָר פון כעמיע

אַ דעמאָנסטראַציע קעגן מיין פראַפעסאָר פון כעמיע האָט אַרויסגערופן אַ מהומה צווישן די פירער פון דעם פריבורגער אוניווערזיטעט. זיי באַ־שטראַפן אַבער קיינעם ניט דערפאַר, נאָר ווענדן־אָן מיטלען, אַז אַט די גע־שעעניש זאָל ניט ווערן באַקאַנט אין שטאָט. אונדזערע פיר יידישע סטודענטן אין פריבורג, וועלכע שטודירן כעמיע, האָבן זיך ניט באַטייליקט אין אַט דער דעמאָנסטראַציע. מיר האָבן אויך ניט אַרויסגעוויזן קיין סימפאַטיע פאַר אונדזער פראַפעסאָר, א. באַומהאַווער, כאַטש מיר האָבן מיטגעפילט זיין צער. פראַפעסאָר באַומהאַווער, מיין לערער פון אומאַרגאַנישער כעמיע (די כעמיע פון מינעראַלן, מעטאַלן און בכלל — פון ניט־לעבעדיקע זאַכן), איז דער פרומסטער קאַטויליק צווישן די פראַפעסאָרן פון דעם נאַטור־וויסנ־

שאפטלעכן פאקולטעט אין דעם אוניווערזיטעט פון פריבורג. ער איז אהער געקומען פון א הויך-שולע אין קאטוילישן בייערן, וואו ער האט זיך אויסגע- צייכנט ווי א לערער און פארפאסער פון לערנביכער פון כעמיע און מינע- ראלאגיע. די קאטוילישע קירך, די באלעבאסטע פון פריבורגער אוניווער- זיטעט, איז דארום געווען מער צופרידן פון אט דעם באשיידענעם בייערישן הויך-שול לערער, ווי פון די בארימטע נאטור-וויסנשאפטלער, וועלכע זי האט געלאזט אראפברענגען פון די אוניווערזיטעטן פון בערלין, ווין, פא- ריז און אנדערע קולטור-צענטערס.

ווי אויף צו להכעיס, אבער, האט גראד אט דער פרומער קאטויליק אויפגערעגט קעגן זיך די פאנאטישע סעמינאריסטן. די קירך האט זיי דערמוטיקט צו נעמען א קורס אין כעמיע און טאקע ביי דעם פרומען פרא- פעסאר באומהאוער. ער מאכט אבער אויף זיי דעם איינדרוק פון אן אפיקורס, און זיי פארלאזן דעמאנסטראטיוו זיין לעקציע אין מיטן פון זיין ריידן.

דער מיטל-יאריקער מילדער פראפעסאר באומהאוער מיט דער שווארץ- גרויער בארד איז געבליבן זיצן אן לשון, ווען די עטלעכע צענדליק סעמי- נאריסטן, אנגעטאן אין שווארצע זשופיצעס, האבן מיט פעסטע טריט ארויסגעמארשירט פון זיין קלאס. ס'איז געווען קענטיק, אז ער פארשטייט ניט, וואס זיי האבן צו אים. פאר מיר, אבער, א געוועזענער פרומער ישיבה- יינגל, איז געווען קלאר די סיבה פון זייער אויפגעגונג און פארביטערונג גראד קעגן אזא לערער, וועלכן מ'האט זיי פארגעשטעלט פאר א אמת-פרומען. זייער אנטווישונג אין אים האט זיך אנגעהויבן מיט א טאג פריער, ווען פראפעסאר באומהאוער האט אין זיין אריינפיר צו זיין קורס פון כעמיע דערקלערט, אז די וועלט באשטייט פון איבער זיבעציק עלעמענטן, אין דער פארם פון מעטאלן, מינעראלן און גאזן. עטלעכע סעמינאריסטן זיינען אויפגעשפרונגען פון זייערע פלעצער און אויסגערופן ביז, אז לויט די ווערק פון אלבערטוס מאגנוס, טאמאס דע אקווינא און אנדערע קאטוילישע אויטאריטעטן, באשטייט די וועלט פון בלויז פיר יסודות: פייער, לופט, וואסער און ערד. דער מילדער באומהאוער האט זיי צוגעגעזאגט זיך מארגן צו פארברייטערן און פארענטפערן זייער פראגע.

אויף מארגן האט פראפעסאר באומהאוער אפגעגעבן א סך צייט צו דערקלערן, אז די חכמים פון די אלטע דורות האבן ניט געהאט די מיטלען פון אנדערע היינטיקע נאטור-וויסנשאפטלער אויסצופארשן די נאטור. דערפאר האט אפילו אריסטאטל ניט געוואוסט, אז די ערד דרייט זיך ארום דער זון, אז פייער איז ניט קיין עלעמענט, נאר א דערשיינונג ווען באזונ- דערע עלעמענטן פאראייניקן זיך, און אז די ערד, וואסער און לופט באשטייען פון איבער זיבעציק פארשיידענע עלעמענטן.

דעם פראפעסאָרס לאַגישע דערקלערונגען האָבן די קאָטוילישע סעמי-נאַריסטן ניט באַרואַיקט. פאַרקערט, זיי זיינען וואָס ווייטער געוואָרן אַלץ מער אויפגעדרעגט. דער רעזולטאַט איז געווען זייער פריער דערמאָנטע דע-מאָנסטראַטיווע אַרויסמאַרשירונג פון דעם כעמישן לעקציע-זאַל. די גע-קרייציקטע פיגור פון זייער „פרינץ פון פרידן“, וואָס הענגט דאָ אין אַלע קלאַסן, האָט ניט אָפגעשוואַכט זייער קריגערישן טעמפּעראַמענט.

אין די הויכע פענצטער פון דער קאָטוילישער קירך איז מען געווען שטאַרק אומצופרידן פון דער סעמינאַריסטישער דעמאָנסטראַציע. איינער פון זיי האָט מיר דערציילט, אַז מ'האַט זיי גערופן צו פאַראַנטוואַרטלעכ-קייט אין דעם יעזואַטישן ליצני. דאָרט זיינען זיי באַשולדיקט געוואָרן אין שעדיקן דעם פרעסטיזש פון דעם נאַטור-וויסנשאַפטלעכן פאַקולטעט, אין וועלכן די קאָטוילישע קירך איז שטאַרק פאַראַינטערעסירט. ווייל זי וויל באַ-וויון, אַז קאָטאָליציזם איז ניט קיין שום שטערונג צו נאַטור-וויסנשאַפט. די סע-מינאַריסטן האָבן געמוזט אויף מאַרגן צוריקקומען און אים איבערבעטן. נאָכדעם אָבער האָט מען זיי ביסלעכווייז באַפרייט פון צו לערנען כעמיע קעגן זייער ווילן.

מיין באַדייטנדיקסטער לערער אין פריבורג איז פראַפעסאָר ביסט-זשיצקי. ער איז דער הויפט פון דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע און האַלט אויך לעקציעס וועגן אַנאַליטישער כעמיע. אין זיינע לעקציעס אילוסטרירט ער פאַר אונדז די כעמישע טעאָריע דורך פראַקטישע מיטלען און מאַכט דערביי אַלערליי עקספּערימענטן.

אַ טיפן איינדרוק מאַכט אויף מיר זיין עקספּערימענט צו אַנאַליזירן וואַסער: ניט אַזוי דאָס פאַנאָדערטיילן עס אין „אַקסיגען“ (זויער-שטאַף) און „הידראָגען“ (וואַסער-שטאַף), ווי די הכנות דערצו. ער האָט אונדז געפרעגט: וואָס פאַר אַ שטאַף געפינט זיך אין דעם גלאָז אויף זיין עקספּע-רימענטן-טיש? מיר האָבן אַלע געענטפערט אין איין קול: „וואַסער!“ פּרעגט ער אונדז ווייטער: פון וואַנעט ווייסן מיר? און ער רעכנט אויס אַ צאָל אַנדערע פליסיקייטן, וועלכע זעען אויס ווי וואַסער. ערשט נאָכדעם ווי ער גיט אונדז איבער זייערע כאַראַקטעריסטיקס און פירט-דורך אַ גאַנצע רייע פראַבעס צו באַשטעטיקן, אַז די פליסיקייט אינעם גלאָז באַשטייט ווירקלעך פון ריינעם דיסטילירטן וואַסער, הויבט ער אָן מאַכן זיין אַנאַ-ליטישן עקספּערימענט.

ניט געקוקט אויף דעם, וואָס זיין געהילף, אַ יונגער דאָקטאָר-כעמיע, געפינט זיך תמיד אין אונדזער לאַבאָראַטאָריע, כאַפט זיך אויך אַפט אַריין פראַפעסאָר ביסטדזשיצקי אַליין. ער קוקט זיך צו, ווי אַזוי יעדערער פון אונדז אַרבעט, פּרעגט פראַגעס און גיט עצות. צו מיר איז ער באַזונדער

פריינטלעך. ער דערלויבט מיר צו אַרבעטן אין דער לאַבאָראַטאָריע נאָכדעם ווי אַלע אַנדערע גייען אַוועק. ער האָט מיר אויך דערציילט, אַז ביי אים האָט שוין אַמאָל אַ ייִדישער סטודענט פון רוסלאַנד זיך פֿיין אויסגעצייכנט אין שטודירן כעמיע און איז איצט אַ פֿריוואַט־דאָצענט. איך האָב באַלד זיך משער געווען, אַז ער מיינט דר. חיים ווייצמאַן, און ער האָט עס צוגע־געבן. איך געפֿין אויך אויס שפעטער אין ביבליאָטעק דר. ווייצמאַנס דיסער־טאָציע און זע איין, אַז עס דאַרף נעמען אַ היפש ביסל יאָרן אויסצושטודירן כעמיע אַזוי גוט ווי ער, אפילו ווען מיזאַל זיין פֿלייסיק און האָבן די נויטיקע פֿיזיקייטן דערצו...

איך האָלט אויך אַ סך פון מיין לערער פון פיזיק, פֿראַפעסאָר פּאַן קאַוואַלסקי. פינף שעה אַ וואָך הער איך זיינע לעקציעס איבער עקספּערי־מענטאַלער פיזיק און פֿיר שעה אַרבעט איך אין זיין פיזיקאַלישן אינסטי־טוט, וואו דער גוטמוטיקער פֿריוואַט־דאָצענט דר. גאַקעל, אַ הויכער מאַן מיט אַ טונקל־ברוינער באַרד, לערנט אונדז ווי אַזוי זיך צו באַנוצן מיט קאָמפּליצירטע פיזיקאַלישע מאַשינען, אַליין באַשטימען די גענויאַקייט פון וואָגן און מאָסן, און פון אַנדער פיזיקאַלישער פֿראַקטיק פֿאַר אַנפּאַנגער. איך הער אויך פינף מאָל אַ וואָך די לעקציעס פון פֿראַפעסאָר באָומהאָוער איבער אומאָרגאַנישער כעמיע, און אין צוזאַמענהאַנג דערמיט אויך זיינע לימודים פון מינעראַלאָגיע און קריסטאַלאָגראַפֿיע — ווי אַזוי צו דערקענען מינעראַלן און מעטאַלן לויט זייערע קריסטאַלן, ביים עקספּערימענטירן מיט זיי אין דער כעמיע. איך באַמי זיך אויך צו באַזוכן פֿיר שעה אַ וואָך פֿראַפעסאָר זשיראַכס קלאַס פון געאָלאָגיע, וועגן באַשאַף און באַשטאַנד פון דער ערד, וואָס דאָס האָט אַ נאָענטע שייכות צו מיינע לימודים וועגן דער אומאָרגאַנישער כעמיע, וועלכער איך גיב איצט אַפּ מיין מערסטע צייט. צוליב דעם לאָז איך אויך אויס פֿאַרלויפֿיק די לעקציעס פון פֿראַפעסאָר וועסטערמאַיער איבער „אַנאָטאַמיע און פיזיאָלאָגיע פון פֿלאַנצן“ און פֿראַ־פעסאָר קאַטאַרינערס „אַנאָלאָגישער קורס“.

ניט געקוקט אויף מיין שפּאַרזאַמקייט, פֿאַר איך אַפט צו קיין בערן זיך צו טרעפֿן מיט מיינע פֿילע דאָרטיקע באַקאַנטע, מיט וועלכע איך אַרבעט צוזאַמען צו עפענען דעם אַקאַדעמיש־ייִדישן קלוב. מיט באַזונדערער פֿרייד פֿאַרברענג איך דאָרט פֿרייטיק־צו־נאַכטס, דעם 17־טן נאָוועמבער, ווען מיר דערעפענען אַפֿיציעל דעם ייִדישן קלוב אין אַן אייגענער היים. פֿאַרלויפֿיק געפינט זיך נאָך די מערהייט פון דער בערנער ייִדישער סטודענטשאַפט אין דער רוסישער קאָלאָגיע, און די צאָל סטודענטינס אין ייִדישן קלוב איז נאָך גאָר קליין. דאָך איז שוין ניטאַ ביי מיר קיין ספק, אַז ביסלעכווייז וועט ער ווערן דער זאַמל־פּלאַץ פון דער

יידיש-פילנדיקער סטודענטשנשאפט. שוין דאס אליין, וואס מ'האט דעם אונט געלייענט יידישע ליטעראטור (ש. ראזענפעלד האט פארגעלייענט פון י. ל. פרצעס שריפטן), האלט איך פאר א וויכטיקן אויפטו און א גוטן סימן אויף ווייטער. פון דער אנדער זייט אבער זאג איך זיך ניט אפ אנצור-נעמען די איינלאדונגען פון גוטע פריינט אין בערן צו קומען אהין פיערן מיט זיי איינעם אדער ביידע נייער יום-טובים (די רוסיש-יידישע סטודענטשנשאפט פיערט צוויי מאל דעם ניט-יידישן נייער, איינמאל לויטן געוויינטלעכן (רוימיש-קאטוילישן) קאלענדאר און נאכאמאל, אלס רוסן לויטן גריכיש-קאטוילישן, אדער פראוואסלאוונעם קאלענדאר.

מיינע עלטערן און מיינע באבעס און זיידעס האבן געוואוסט נאר פונעם יידישן נייער — ראש-השנה. די אנדערע האבן זיי באטראכט פאר קריסט-לעכע הגאות (כאגאעס). דאס איז געווען דער צוגאנג פון אלע אנדערע יידן אין מיין סביבה, אפילו די, וועלכע האבן געהערט צו דער אונטערערדישער ארבעטער-באוועגונג אין ווילנע. ראש-השנה איז געווען א יום-טוב אויך פאר די רעוואלוציאנערע און ניט-פרומע ארבעטער, אבער דער ניט-יידישער נייער — א געוויינלעכער ארבעטסטאג, ווי אלע טעג פון א גאנץ יאר. כפיל זיך דעריבער ניט אין קיין יום-טובדיקער שטימונג, בפרט נאך זייענדיק אין קאטוילישן פריבורג, וואו דער דאזיקער יום-טוב טראגט א דורכאויס קריסטלעך-רעליגיעזן כאראקטער.

ווייניק יום-טובדיקייט רופן אויך ביי מיר ארויס די איצטיקע דעקלא-ראציעס און מאניפעסטן פון דעם קאטוילישן פאפסט און פראטעסטאנטישן קיזער צום יובל-יאר 1900.

קייער פון זיי גיט ניט די מינדסטע אנצוהערעניש און קייער דער-ווארט ניט פון זיי קיין יובל, וואס זאל פראקלאמירן פרייהייט אויף אונדזער ערד. מ'רעדט אפילו ניט פון אזא יובל, ווי דער אלט-יידישער — איינמאל אין פופציק יאר, — וואס האט געזאלט איינפירן פון דאס ניי א גערעכטע צעטיילונג פון באדן און באפרייען די שקלאפן פון זייערע הארן. דער פאפסט רופט לכבוד דעם יובל א נייעם קרייץ-צוג קעגן אומגלויביקע און דער דייטשישער קיזער פארלאנגט נייע קריגשיפן און קאנאנען — אלץ אזוינע זאכן, וואס ביידע, דער פאפסט און דער קיזער, האבן געפאדערט אין דעם וואכעדיקן 19-טן יארהונדערט.

דעם איינציקן יום-טוב, וואס איך האב געהאט אינזינען צו פיערן אין דעם ערשטן חודש פון דעם אזוי-גערופענעם יובל-יאר, איז געווען דער דריי-יאריקער יובליי פון דעם בונד, וואס שרה שפרה און איך האבן גע-שלאסן דעם 22-טן יאנואר, 1897, אין דער אלעקסאטער פארשטאט פון קאוונע. דער דאזיקער יום-טוב איז אבער היינאר אונדז פארשטערט געווארן דורך דעם פריציטיקן טויט פון שרה שפרהס 16-יאריקן ברודער

יחיאל, אן ערלעכער האַרעפּאַשניק. כ'האַב דעריבער מאַנטיק אַוונט, דעם 22טן יאַנואַר, 1900, פאַרבאַכט איינער אַליין אין מחשבות און מעדי-טאַציעס.

קאַפיטל אַכט און אַכציק

שטעטל וויל וויסן, וואָס אַזוינס איך לערן אין פריבורג

שטעטל וויל וויסן, וואָס אַזוינס איך לערן אין פריבורג? זיי פרעגן דעם זיידן און ער ווייס ניט וואָס צו ענטפּערן. ווען כ'האַב אין בערן שטור-דירט פּילאַסאַפּיע האָט קיינער אים קיין פּראַגעס ניט געשטעלט. זינט אַבער איך האָב געשריבן, אַז איך שטודיר אין פריבורג כעמיע בעטן אים אַלע ער זאָל דערקלערן, וואָס דאָס מיינט? זיי פאַרשטייען גענוי, וואָס דאָס מיינט אויסשטודירן אויף דאַקטאָר-מעדיצין, אויף דענטיסט, אַדוואַקאַט אַדער אויף אינזשיניער, נאָר פון שטודירן כעמיע האָבן זיי ווייניק אַדער גאַרניט געהערט. איך רעכן אויס דעם זיידן אַ צעטל זאַכן, וואָס ווערן פּראַ-דוצירט דורך כעמיע. כ'גיב אים אויך עטלעכע ביישפּילן פון דעם פּאַפּר-לערן בוך „די כעמיע פון טעגלעכן לעבן“, צו קאָנען ענטפּערן זיינע פּראַגע-שטעלער. אים פּערזענלעך אַבער גיב איך דערביי אַזאַ מין שטיקל „דרוש“: די חו"ל, אונדזערע פאַרצייטיקע יידישע חכמים פון דער גמרא און די מדרשים, זאַגן, אַז דער אויבערשטער, פאַרנעמט זיך מיט „מזווג זיווגים“ זיין, דורכפירן שידוכים... נאָר ביים דאַוונען „שחרית“ (דאָס מאָרגן-געבעט) לויבן זיידן דעם אויבערשטן, אַז ער באַנייט שטענדיק, יעדן טאַג, די וועלט-באַשאַפונג*.) דאָס איז אַבער ניט קיין סתירה. וואָרעם לויט דער וויסנשאַפּט, וואָס הייסט כעמיע, באַשטייט די וועלט פון איבער זיי-בעציק יסודות (עלעמענטן), וועלכן האַלטן זי אויף דורך זייערע „זיווגים“, אַדער „שידוכים“, וואָס פאַרבינדט זיי צוזאַמען, למשל, אַ דאַנק דעם וואָס דער יסוד, וועלכער הייסט זויערשטאַף האַלט זיך פּעסט מיט זיין זיווג וואָ-סערשטאַף האָבן מיר וואַסער: ברונזימער, קרענעצעס (קוואַלץ), סאַזשלקעס, אַזיערעס, טייכן און ימען. אויף אַט אַזאַ אופן האַלט זיך אויף די גאַנצע וועלט: די ערד, די לופט, די פּלאַנצן און די לעבעדיקע באַשעפענישן. אויב אַט די זיווגים זאָלן זיך ניט האַלטן צוזאַמען, וואַלט די וועלט זיך אומ-קערן צוריק צו „תהו ובהו“ (טויהו-וואַוואויהו)...

די וואָס שטודירן כעמיע זעען עס יעדן טאַג דורך זייער אַרבעט אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע, וואו זיי פאַרנעמען זיך מיט „מזווג זיין“ פאַר-

* „המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית.“

שידענע יסודות און פרואוון אויס יעדן יסוד צו וועלכן אַנדערן איז ער „גענייגט“ און מיט וועמען ער קאָן זיך האַלטן צוזאַמען. איך פיל זיך דע-ריבער אין לאַבאָראַטאָריע ווי אַ כהן אין בית־המקדש, און כ׳באַטראַכט פאַר „בגדי כהונה“ די קיטלעך, וועלכע מיר טראָגן דאָרט ביים מאַכן אַט די עקספּערימענטן.

מיין חבר משה אווערבאָך פון סעבעזש, וויטעבסק, און איך, האַלטן אָפּ אַ באַראַטונג, וואָס מיר זאָלן טאָן כדי צו ראַטעווען פון אונטערגאַנג אונדזערן אַן עלטערן קאַלעגע, אַ סטודענט־כעמיע אין ציריכער אוניווערזיטעט. דער דאָזיקער מיטליאַריקער סטודענט, ישראל בערלין, פון סעבעזש, איז איינער פון די אויסערגעוויינלעך־פיאיקע יידישע עילויים. ער איז צוגלייך אַ שפּראַכן־קענער און אַ נאַטור־וויסנשאַפטלער. ער געדענקט אויף אויס־וויניק די קאָמפּליצירטסטע פאַרמולעס פון אַטאָמישע צוזאַמענוועצונגען אין דער כעמיע. ווען זיין פּראָפּעסאָר פון אַרגאַנישער כעמיע אין דער ציריכער אוניווערזיטעט פאַרגעסט אַמאָל מיטצונעמען זיינע נאָטיצן און געדענקט ניט אויסוויניק וועלכע ס׳איז כעמישע פאַרמולע, פּרעגט ער עס ביי אים און ער, ישראל בערלין, שרייבט עס גלייך אויף אויפן טאַול, און מאַכט דערביי קיינמאָל ניט דעם מינדסטן טעות. ישראל בערלין האָט אין אָנהויב פון די ניינציקער יאָרן פאַרעפנטלעכט אַ ביכל שירים אין העברייאיש און עטלעכע יאָר שפּעטער אַ בראַשור, אין דייטש, וועגן שאַפן אַ יידישע מדינה אין ארץ ישראל. ביידע ביכלעך אונטערן נאָמען „ישראל איש בערלין.“

די מלחמה צווישן ענגלאַנד און די בורן האָט אויף אים אַרויפגעוואָרפן אַ מרה־שחורה. ער האַלט זיך פאַר דעם הויפט־שולדיקן אין אַט דער בלוט־פאַרגיסונג. ער דערקלערט עס אַזוי:

זינט יאָרן ברענגט ער אַרויס מינדלעך און שריפטלעך אַלערליי אידייען וועגן מענטשן און פעלקער. דעם קרעדיט פאַר אַט די אידייען קריגן אַלע־מאָל אַנדערע. אַלס דעם באַדייטנדיקסטן ביישפּיל דערפאַר דערמאָנט ער זיין דייטשיש ביכל וועגן אַ יידישער מדינה (*). דאָס ביכל האָט ניט גע-מאַכט קיין שום אויפזען. ווען דר. הערצל פאַרעפנטלעכט אָבער דעם פּלאַן פון אַ יידישער מדינה, שטורעמט עס אויף די וועלט. ס׳זיינען שוין פאַרגע-

(* אַט דאָס ביכל איז אין מיין ביבליאָטעק געווען געבונדן צוזאַמען מיטן „כינור נעים“ — אַ זאַמלונג פון העברייאישע שירים אַרויסגעגעבן פונעם וואַרשעווער פאַרלאַג „תושיה“. כ׳האַב עס אַנטליען פּרץ הירשביינען פאַר זיינער אַ לעקציע אין 1913—1914, אין שיקאַגאָ, וועגן דער העברייאישער פּאָעזיע, און ער האָט עס פאַרלאָרן. צי עס געפינט זיך וואו אַ צווייטער עקזעמפּלאַר פון בערלינס ביכל איז מיר ניט באַקאַנט.

קומען דריי קאנגרעסן צו פארווירקלעכן אַט די אידייע. קיינער דערמאָנט אָבער כלל ניט זיין ביכל וועגן אַט דער אידייע. אַזוי ווי דאָס איז אָבער נאָר אַ פּראָגע פּון כּבוּד און אָנערקענונג איז ער מוחל זיין כּבוּד און פּאַרגינט דר. הערצלעך די באַרימטקייט, וואָס ער האָט זיך דערוואָרבן, גאָר אַנדערש אָבער פּילט ער וועגן זיין געדאַנק, וואָס די ענגלישע אימפעריע האָט פּון אים איבערגענומען. די מעשה, זאָגט ער, איז אַזוי געווען. אַלס קענער פּון שפּראַכן פּלעגט ער יעדן זומער, אין דער צייט פּון קאַניקולן, אָננעמען אַ שטעלע אַרומצופירן און באַגלייטן הויך-אַנגעזעענע ענגלישע טוריסטן. ער פּלעגט דערביי שמועסן מיט זיי וועגן פּאַרשיידענע פּאַליטישע ענינים. אין איינעם אַזאַ שמועס האָט ער דערקלערט פּאַר זיי דעם געדאַנק, ווי אַזוי אַפּריקע קאָן ווערן הויך אַנטוויקלט טעכניש און קולטורעל דורך אַ נעץ אייזנבאַנען, וועלכע זאָלן זיך ציען פּון מצרים אין צפּון ביז קעפיטאָן אין דרום. צווישן זיינע צוהערער איז אויך געווען דער ענגלישער מיניסטער דזשאָזעף טשעמבערלעין, וועלכער זוכט איצט דורכצופירן דעם דאָזיקן פּלאַן דורך צעשטערן די בורן-רעפּובליק, וועלכע געפינט זיך אויף דער דאָזיקער ליניע. יעדעס מאָל, ווען ישראל בערלין לייענט די נייעס וועגן דער מלחמה, ברעכט זיין האַרץ. ער פּילט, אַז ער האָט עס געבראַכט דערצו...

מיר האָבן באַשלאָסן, אַז אווערבאַך זאָל שרייבן אַ בריוו אַהיים, קיין סעבעזש, און אויסוויקלן, אַז די משפּחה בערלין זאָל באַוועגן איר ישראל צו קומען אַהין צוגאַסט. נאָכדעם זאָל מען אים פּון דאָרט אַוועקשיקן קיין אַמעריקע, אַנצוהויבן אַ נייעם לעבן אין אַנדער טייל וועלט*.

צוויי יידישע סטודענטן, אווערבאַך און מאַרמאַר, און אין פּוילישער, קאַנדזשאַקעוויטש, האָבן, ווי שוין אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל דערמאָנט, אויסגעאַרבעט דעם ווינטער (1899—1900) אַ טעזיס וועגן דער סאַציאַלער און נאַציאָנאַלער פּראָגע. קאַנדזשאַקעוויטש, אַ מיטגליד פּון דער פּוילישער פּאַרטיי „פּראָלעטאַריאַט“, איז קעגן דער „פּ. פּ. ס.“, וועלכע ער האַלט פּאַר מער נאַציאָנאַליסטישע ווי סאַציאַליסטישע פּאַרטיי. ער איז אָבער מיט אונדז, יידישע סאַציאַליסטן, איינשטימיק, אַז דער סאַציאַליזם מוז אויך געבן אַן ענטפּער אויף דער נאַציאָנאַלער פּראָגע פּון יענע פעלקער, וועלכע האָבן ניט קיין אייגענע מדינות און זייערע אַרבעטער ווערן טאַפּלט אונטערדריקט.

(* אין אַמעריקע האָט ישראל איש בערלין פּאַרעפּונטלעכט אַ בעלע-טריסטיש ביכל מיטן נאָמען „משה דער טרעגער“ (ניו-יאָרק, 1901). שפּעטער גיט ער דאָרט אַרויס אַ צייטשריפט: „די וויסנשאַפט“ — אַ זשורנאַל פּאַר דאָס פּאַלק, דערשיינט מאַנאַטלעך. י. בערלין אַרויסגעבער“ (ניו-יאָרק, 1904).

אונדזער טעזיס, געשריבן אין דייטש, פון וועלכן כ'האב אויך געמאכט א קאפיע אין העברעאיש, באשטייט פון 10 פונקטן, אין ליינען זיך אזוי :
1. מיר זיינען בטוח, אז די מענטשהייט פראגרעסירט כסדר און קיין שום קונצן קאנען ניט אפשמעלן איר פראגרעס.
אנמערקונג: פראגרעס רופן מיר אן דאס שטרעבן צום גליק פון דער מענטשהייט.

2. פארן טרענער און ווירקלעכן קעמפער פאר אט דער אידיע אנער-קענען מיר איצט איינציק און אליין דעם פראלעטאריאט, וואס איז עקאנא-מיש פאראינטערעסירט אין איר פארווירקלעכונג.

אנמערקונג: אלס פראלעטאריער באטראכטן מיר יענע מענטשן, וועלכע ווערן עקספלאטירט און האבן ניט די מעגלעכקייט אנדערע צו עקספלאטירן.
3. די יוסטיץ (דאס געזעץ), די רעליגיאן, מאראל (עטיק), זיטלעכקייט

א. ד. גל. קלינגענדיקע פראזן פון דער איצטיקער געזעלשאפטלעכער אומ-ארדענונג, באטראכטן מיר פאר ניט-אנשטענדיקע קליינלעכע מיטלען, מיט וועלכע די רעאקציאנערן האלטן מלחמה קעגן די פראלעטאריער.

אנמערקונג: אלס רעאקציאנערן באטראכטן מיר די אלע, וועלכע העלפן דער איצטיקער אומארדענונג אין דער געזעלשאפט, אפילו ווען זיי ריידן זייער שיין וועגן פראגרעס.

4. די עקספערמענטאלע וויסנשאפטן און פאר זיך אנערקענען מיר פאר רעוואלוציאנער.

5. פון אלע איצטיקע רעוואלוציאנערע ארגאניזאציעס סימפאטיזירן מיר נאר מיט די ארגאניזאציעס פון ציל-באוואוסטע פראלעטאריער, וואס, ערשטנס, קעמפן זיי פאליטיש און עקאנאמיש ניט ווי א סעקטע, נאר ווי א צוקונפטיקע רעגירונגס-מאכט, און בעת זיי פלייסן זיך איבערצונעמען ביס-לעכווייז די מלוכה אין זייערע הענט, בלייבן זיי דאך טריי זייער רעוואלוציא-אנערן קאמף קעגן דער היינטיקער געזעלשאפטלעכער אומארדענונג; און, צווייטנס, אזעלכע, וואס קעמפנדיק פאר דער צוקונפט, באשיצן זיי צוגלייך אלע טריט פאראויס, וועלכע זיינען ביז היינט געמאכט געווארן אויפן וועג צו באפרייען די מענטשהייט.

6. צום גליק פון דער מענטשהייט און אויך צוליב עקאנאמישע נויט-ווענדיקייטן האלטן מיר פאר וויכטיק די אייניקייט פון די פראלעטאריער פון אלע פעלקער, כדי צו פירן צוזאמען דעם פאליטישן און עקאנאמישן קאמף.

7. פונקט ווי מיר אנערקענען מענטשלעכע פרייהייט פאר יעדן מענטשן, אזוי אנערקענען מיר נאציאנאלע פרייהייט פאר יעדער נאציע.
אנמערקונג א. אלס מענטשלעכע און נאציאנאלע פרייהייט באטראכטן מיר דאס פארבעסערן און אנטוויקלען די סוביעקטיווע אייגנשאפטן אויפן

אייגענעם השבון, אזוי לאנג ווי זיי שאָדן ניט אַנדערע מענטשן אַדער אַנדער־
רע נאַציאָנען.

אַנמערקונג ב. מיר נעמען אויך אַרײַן די אמונות אינעם כלל פון טוב־
יעקטיווע אייגנשאַפטן.

8. ס'איז פאַר אונדו קלאַר, אַז דאָס ייִדישע פּאַלק דורך זײַן אויסערגע־
וויינלעכער אָפּשטאַמונג און אויסנאַמיקער שטעלונג וואָס עס פּאַרנעמט אין
דער געשיכטע פון דער מענטשהייט, איז אַ זעלבסטשטענדיקע נאַציע און
האַט דאָס רעכט, פּונקט אזוי ווי אַלע אַנדערע נאַציאָנען, אַליין צו באַשטימען
איר צוקונפט.

9. אַלס נאַענטן ציל פאַרן ייִדישן פּאַלק באַטראַכטן מיר: א) אַנטוויק־
לונג פון פיזישער און גייסטיקער מאַדערנער קולטור. ב) אַנטוויקלען צווישן
די ייִדישע מאַסן אין אַלע לענדער דאָס באַוואוסטזײַן, אַז זײ אַלע האָבן גע־
מיינשאַפּטלעכע ספּעציעלע אינטערעסן.

10. מיר זײַנען אויך פּרייַנטלעך צו דער ציוניסטישער באַוועגונג,
אזוי לאַנג ווי זי העלפט דורכפירן אונדזערע פּאַדערונגען פון פּונקט 8,
אַנמערקונגען א. און ב. און אויף וויפל זי שטייט ניט אין וועג פונעם ייִדישן
פּראַלעטאַריאַט און זײַן אַלגעמיינעם קאַמף קעגן זײַנע עקספּלאַטאַטאַרס.

קאַפּיטל נײַן און אַכציק

איך בלייב איין ייִדישער סטודענט אין פּריבורג

איך בלייב איין ייִדישער סטודענט אין פּריבורג. די אַנדערע דריי פּאַר־
לאָזן דעם פּריבורגער אוניווערזיטעט נאָך פאַרן סוף פונעם ווינטער־סע־
מעסטער דעם 30־טן מערץ, 1900. דער ערשטער אַוועקצופאַרן פון דאַנען
איז געווען מיין חבר משה אווערבאַך, מיט וועמען איך פלעג אין אָונט, ביי
מיר אויפן קוואַרטיר, שטודירן צוזאַמען די לערנביכער פון כעמיע און פיזיק.
כ'האַב דורך אים געשיקט שלח־מנות (שאלעכמאַנעס) מיין באַבען און זידן,
ער זאָל זיי עס צושטעלן אין דעם טאַג פון פורים, דעם 15־טן מערץ, ווען
ער וועט אויף זײַן וועג אַהיים זײַן אין ווילנע. שרה שפרה און איך האָבן
געפלאַנט, אַז איר שלח־מנות פון קאַוונע און מײנער פון פּריבורג, זאָלן צו
זיי אַנקומען אין סאַמע פורים־טאַג.

מיט די אַנדערע צוויי ייִדישע סטודענטן, זכות און שאַכער, בין איך
געווען פון ווייטן, כאַטש זייערע פּלעצער אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע
זײַנען געווען נאַענט פון מײנעם. מענדל זכות פון קרייצבורג האָט זיך
אויסערלעך געהאַלטן רײַן. מיר איז אַבער געווען שווער צו פּאַרטראַגן

זיינע איבערגעטריבענע שבחים אויף די גבירישע פילאנטראָפּן. שאַכערס אָפּגעלאָזנקייט האָט מיך ניט ווייניקער שאַקירט. נאָר זיין נויט צווינגט מיך אָפּטמאַל אַנצונעמען זיך זיין קריוודע. למשל, ער פאַרלאָזט זיין קוואַרטיר, ווייל ער האָט ניט מיט וואָס צו באַצאלן זיין הויזווירט. שפעטער, ווען ער קריגט אַריין אַביסל געלט, האָט ער מורא צו גיין אַהין באַצאלן דעם חוב און אָפּנעמען זיינע זאַכן. ער גלויבט, אַז דער וואַלד-גולן, ווי ער רופט אָן זיין הויזווירט, און זיין טעכטערל די מערדערקע וועלן אים דערשלאָגן... באַגלייט איך אים אַהין און דערזע דאָרט אַן אַרעמען שוויצער האַרעפאַש-ניק, אויסגעמוטשעט פון שווערער אַרבעט, הויט און ביינער, כאַטש נאָך יונג. איך געפֿין אויס, אַז דער אַרעמער הונגער-ליידנדיקער שאַכער האָט קעגן אים אַרויסגעוויזן אַ היפש ביסל חוצפּה, האָט יענער געגלויבט, אַז זיין קוואַרטיראַנט איז אַן עכטער בורזשוק און האָט אויסגעלאָזט צו אים זיין פאַרביטערט האַרץ. דאָך געלינגט מיר צו מאַכן שלום צווישן די ביידע קריגערישע פּראָלעטאַריער. דאָס מוטיקע טעכטערל באַוויליקט אויפצור-שרייבן אַ קבלה, אַז דער סטודענט שאַכער האָט באַצאלט איר טאַגן דעם חוב. שאַכער און איר נעמען תּיכף זיינע זאַכן און טראָגן זיי אוועק אויף דער נייער קוואַרטיר. פון גרויס שמחה איז שאַכער מסכים מיט מיר, אַז מ'קאָן אַמאָל מיט גוטן מער פּוועלן ווי מיט בייזן.

צוליב זיין אָפּגעלאָזנקייט פלעגט שאַכער צייטנווייז ליידן הונגער. למשל, זיינע עלטערן פלעגן אים שיקן געלט „פּאַסט־רעסטאַנט“, וואָס מען דאַרף אַליין קומען אָפּנעמען, פלעגט ער עס פאַרגעסן. צום גליק האָבן זיי אים געשריבן אַ פּאַסט־קאַרטל אויף מיין אַדרעס, אַז זיי ווייסן ניט וואָס איבערצוטראַכטן למאי ער ענטפּערט זיי ניט, צי ער האָט דערהאַלטן דאָס געלט, וואָס זיי האָבן אים געשיקט. איך פּוועל ביי אים ער זאָל גיין נאָך-פּרעגן אויף פּאַטשט, און ער טוט מיר די טובה, גייט צו אַהין און געפינט טאַקע אויס, אַז שוין עטלעכע וואָכן ווי דאָרט ליגט פאַר אים גרייט אַ געוויסע סומע געלט.

זייענדיק איצט איין יידישער סטודענט אין פריבורג בענג איך שטאַרק נאָך יידן און יידישקייט. כאַפּ איך זיך אַמאָל אַריין אינעם קליינעם יידישן טעמפל פון די רייכע עלזאַסער אַקסן-הענדלער, וואו דער בעל-תּפּילה, בעל-דרשן און שמש איז זייער לאַנדסמאַן, ה' באַנדי. איך פיל זיך דאָרט אַבער פּרעמד, כאַטש אַלע זיינען דאָרט זייער פריינטלעך צו מיר. געענטער איז מיר דער יידישער אָפּטייל אין דער אַלטער ביבליאָטעק פון אַמאָליקן יעזואיטישן ליצני, ניט געקוקט אויף דער שטיקנדיקער אַטמאָספּערע דאָרט. איך בלעטער דאָרט גמרות און מדרשים פון אַלטיידישע דרוקן. איך לערן זיי שוויגנדיק, נאָר מיין האַרץ זינגט זיי מיטן ניגון פון ווילנער אַלטן קלויז און פון דעם ווילנער גאונס קלויז...

אמאל פארבלאנדזשע איך אין דער קליינער פראטעסטאנטישער קירן. מיר דוכט, אז די מענטשן דארט טוען תפילה מיטן גאנצן הארצן. זייער זינגען או זאגן תהילים קלינגט מיר אויפריכטיק, און זייער פרומקייט — עכט. זייער פאסטאר קלאגט אין זיין דרשה, אז די קאטוילישע באַלעבאָטיים פון פריבורג, טוען זיי אָן אַלערליי נגישות און זיי פילן זיך דאָ ווי פרעמדע. ער דערקלערט, אז זייער געלייטערטע פראטעסטאנטיש-רעפארמירטע אמונה איז אויסגערייניקט פון יעדן שפור פון געצנדינסט און זי ווערט טאקע דערפאר פארפאלגט פון די „געצנדינער“.

אפטער קום איך אריין אינעם קאטוילישן קאטעדראל. די צערעמאניעס, שפיל און געזאנג, תפילות און דרשות, וואָס געוויסע מאַנאַכן זאָגן כמעט מיט דעם זעלביקן ניגון ווי מגידים, דערמאָנען מיר אין דער אַלט־יידישער סינאַגאָגע, פון וואָנען די קאטוילישע קירך האָט זיי איבערגענומען און דורכגעמישט מיט געצנדינערישע עלעמענטן. איך שטעל זיך דארט גע-וויינלעך ביי דער טיר, וואו כ'קאָן בלייבן שטיין אויף מינע פיס, אָדער אַרויס-גיין אין קאָרידאָר, ווען דער עולם פאַלט כורעים ביים מוסף, ווי איך רוף אָן זייער „מעסע“ (הייליקסטע תפילה) אין אַ זונטיק אָדער אין אַ „הגאָ“. מיך אַרט ניט צו נעמען פון דער האָנט פון זייער שמש דעם טעלער מיט דעם „הייליקן ברויט“, און אַוועקלייגן דאַרט אַ מטבעה. נאָר אויף קיין פאַל קאָן איך ניט, און וויל ניט, קניען פאַר אַ געץ, בפרט נאָך פאַרן „ויוזל“, וועמעס געשטאַלט און נאָמען דערמאָנען מיר די בלוטדורשטיקע קרייץ-פאַרער, די סאַדיסטישע אינקוויזיטאָרן, און די אַלע אַנדערע קריסטלעכע פאַגראַמטשטיקעס, פייניקער און שענדער פון מינע יידישע שוועסטער און ברידער.

מיר איז אָבער ליב צו הערן דאָס שפילן פון דעם אויסערגעוויינלעכן מיטלאַלטערלעכן אַרגל אינעם פריבורגער קאטעדראל. כ'בין באקאנט מיט זיין אַרגאַניסט. ער זאָגט מיר אין מיטן וואָך, וואָס פאַר אַ מוזיק ער וועט זונטיק שפילן. ער לאַדט מיך אויך איין צו זיינע רעפעטיציעס און צו די קאַנצערטן, וועלכע ער גיט אָפּ פאַר געהויבענע געסט און טוריסטן, וואָס קומען פון ווייטע לענדער הערן שפילן דעם אומפאַרגלייכלעכן פריבורגער אַרגל.

אין דעם אָפטייל פאַר פרעסע אינעם בערנער אוניווערזיטעט האָבן זיך געפונען אַלע ליבעראַלע און פרייזיניקע צייטונגען פון אייראָפּע: „בערלינער טאָגעבלאַט“, „ווינער נייע פרייע פרעסע“, „מינכענער נייעסטע נאַכריכטן“, „פאַסישע צייטונג“ א. ד. גל. ווי אויך אַלע באַדייטנדיקע זשורנאַלן פאַר ליטעראַטור און קונסט. אָבער אַנשטאַט יענע, געפינען זיך אינעם פרעסע-אָפטייל פון פריבורגער אוניווערזיטעט אַלע קאטוילישע ציי-

טונגען און יעזואטישע זשורנאלן. קריג איך פריוואט דעם בערלינער סאציאל-דעמאקראטישן „פארווערטס“ און די ווינער „ארבעטער צייטונג“, ווי אויך די סאציאליסטישע זשורנאלן „נייע צייט“ פון שטוטגארט און „סאציאליסטישע מאנאטסהעפטע“ פון ווין. כ'לאז אויך ניט דורך קיין רעד-נער אין היגן ארבעטער-לאקאל, וואו ס'קומען אויך אמאל אראפ סאציאל-ליסטישע גדולים באזונדערס פון קאטוילישן עסטרייך. געווען אויך דארט דער אלטער עסטרייכישער סאציאליסט ערנערסטרופער, וועלכער האט אויסערגעוויינלעך שארף צעגלידערט די רעאקציאנערע סאציאלע און נא-ציאנאלע פאליטיק פון דער עסטרייכישער מלוכה און פון איר הערשנדיקן קלאס בכלל.

דער פלאן אויסצולאזן דעם זומער-סעמעסטער איז ניט מיינער און ניט שרה שפרהס. דאס ווערט פראקטיצירט פון א היפשן טייל פון דער רוסיש-יידישער סטודענטשאפט אין אויסלאנד. דאס איז אן אויסגעפרובירט מיטל אינעם קורצן זומער-סעמעסטער איינצושפארן אויסגאבן און צוגלייך פאר-בעסערן די מעגלעכקייטן אויפצוטאן מער אינעם לאנגן ווינטער-סעמעסטער. אזוי ווי מין מאטעריעלע לאגע איז אין ווינטער פון 1899—1900 גע-ווארן שווערער, האב איך מיט שרה שפרה זיך צונויפגעשריבן וועגן אויס-לאזן דעם זומער-סעמעסטער. צוערשט בין איך געווען קעגן, ווייל די 16 יאר, וואס כ'האב געלענט אין חדרים, ישיבות און בת-מדרשים, און גע-ארבעט אין טאקערשע ווארשטאטן מאכן מיך א סך הינטערשטעליק לגבי יענע סטודענטן, וועלכע זיינען דורכגעגאנגען די פאלקס-שול, גימנאזיע און אוניווערזיטעט אן שום אפנייגונגען און שטערונגען. איך בין אריין אין מיין ערשטן סעמעסטער צו כעמיע אינעם עלטער פון 23 יאר און זיי — צו 17 יאר. אין מיין עלטער זיינען זיי שוין דאס רוב געענדיקטע כעמיקער און פארנעמען שטעלעס פון פריוואט-דאצענטן. אדער פון פארוואלטער אין כעמישע פאבריקן. אויב איך לאז אויס דעם זומער-סעמעסטער, וועל איך אין הארבסט 1900, אינעם עלטער פון 24 יאר, האבן נאר דאס וויסן און דעם דערפאלג פון בלוזי אין האלב יאר שטודירן כעמיע, וואס דער דורכ-שניטלעכער סטודענט האט שוין דאס דערגרייכט אינעם עלטער פון 17 אדער 18 יאר. כ'טאר זיך דעריבער ניט אפשטעלן א רגע אין מיין לערנען. כ'מוז כסדר יאגן זיך ווייטער ...

איינווענדיק אבער, אז איך שטיי שוין באלד ביים שייד-וועג וואו כ'וועל דארפן אנטשיידן, צי דערהאלטן דאס לעבן אדער דעם שטודיום, און וועל מעגלעך סיי ווי מוזן א וויילע אונטערברעכען מיין לערנען, האב איך מסכים געווען צו פארן אויף זומער קיין קאוונע. דא, אין פריבורג, איז איצט, אין מערץ 1900, שוין פרילינג. כ'גי

אָרום אָן אַ פּאַלטאָ און וועל מסתמא שוין באַלד אויך מוזן אויסטאַן מיין לייב־קאַפּטל. די זון שיינט און וואַרעמט, און די נאַענטע יורא־בערג מיט זייערע שניי־פעלדער בלישטשען ווי קרישטאַלן. אין אַ פּאַר וואַכן אָרום וועל איך זיך שוין דאַרפן גרייטן אין וועג אַריין קיין רוסלאַנד. איך פּלאַן צו פּאַרן איבער עסטרייך, זיין אין טיראַל, גאַליציע און פּוילן, באַזוכן מיינע קרובים אין וואַרשע און פון דאָרט קומען אויף פּסח קיין ווילנע און מיישע־גאַלע, וואו כ'דערוואַרט צו זיין צו די סדרים ביי מיין מאַמעס עלטערן, צוזאַמען מיט שרה שפרהן, וועלכע זאָגט צו מיך דאָרט אַפּצואוואַרטן און נאָכדעם, ווי מיר וועלן באַזוכן מיין טאַטן און שוועסטער און נאַענטע קרובים אין ווילנע, וועלן מיר ביידע פּאַרן קיין קאָוונע וואו כ'וועל פּאַרברענגען דעם זומער און שטודירן פּאַר־זיך מיינע לערנביכער אויף די אַלעקסאַטער בערג. מיר דערוואַרטן, אַז כ'זאָל דאָרט זיך גוט אויסרוען און אין אַקטאַבער קאָנען פּאַרן צוריק קיין פּריבורג, דערפרישט און צוגעגרייט צו מיינע ווייטערע לימודים.

קאַפּיטל ניינציק

„היט זיך אויס פון געפאַר!“

„היט זיך אויס פון געפאַר!“, וואַרנט מיך שרה שפרה. זי טוט עס אונטער דער ווירקונג פון דער אַלעקסאַטער משפּחה רייבמאַן, וועלכע גלויבט, אַז איר איידעם בן־ציון סערדאַצקי (*), אַן איינבינדער, געהערט צו דער געהימער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג, און די משפּחה שרעקט זיך פאַר אַן אומגליק... איך באַרואיק שרה שפרהן דורך שילדערן די „הייליקע“ סביבה אינעם קאַטוילישן פּריבורג, וואו אין אַלע לערן־אַנ־שטאַלטן הענגט אויף די ווענט די פיגור פון דעם „געקרייציקטן יידן יעזוס קריסטוס“. איך דערצייל איר אַ היגע פּאַסירונג: מיינער אַ נאַענטער פּריינט, דער סטודענט־טעכנאָלאָג אַלעקסאַנדער ראַבינאָוויטש, וועלכער שטודירט אין דער נאַענטער שטאָט בעל, האָט אַנומלט, קומענדיק אָהער צוגאַסט, געפרעגט אַ פּריבורגער איינוואוינער, וואו געפינט זיך דאָ אַ פּאַלקס־קיך, האָט יענער געמיינט אַז ער הערט „פּאַלקס קירך“ און אים צוגעפירט צו אַ קלויסטער... אין אַזאַ אַטמאָספּערע איז ניט מעגלעך צו באַגיין אַן אַקט, וואָס זאָל ווערן געפערלעך פאַרן צאַרס אַן אונטערטאַן.

(* דער מאַן פון דער שפּעטער באַרימט־געוואַרענער שריפטשטעל־לערין, יענטע סערדאַצקי.)

כ'זאג אָבער ניט צו, צו פאלגן איר עצה: „פיר נימאָנדען“, בעהיטע גאָט. קיין זינדער בלייבן“. ווייל, אַלס ייד בין איך אַ זינדיקער פאַר די חסידים, און „מתנגד“ (קעגנער פון חסידות) בין איך אַ זינדיקער פאַר די חסידים, און ווי אַ פריידענקער — ביי אַלע פרומע לייט בכלל. כ'בין געווען און בלייב דאַרום אַ „זינדיקער“... ס'איז מיר אויך ניט מעגלעך „איבעראַל ריין זיין“, ווי זי ווינטשט. וואָרעם כ'וועל זיך קיינמאָל ניט רייניקן דורך טויף־וואַסער און אויך קיינמאָל ניט קאָנען גלויבן אין אַ חסידישן רבין, אָדער אויפהערן צו דענקען פריי... אַן אוממעגלעכקייט איז אויך פאַר מיר די פראַקטיש־קייט: „קיינעם קרוידע ניט אַנצונעמען זיך“. ערשטנס, האָבן מיינע לערער, אונזערע יידישע נביאים פון אמת און גערעכטיקייט, געלערנט און פראַקטיצירט דעם היפוך דערפון. צווייטנס, ווייל „כל ישראל ערבים זה בזה“ (אַלע יידן זיינען פאַראַנטוואָרטלעך איינער פאַרן צווייטן), און דאָס לייגט אויף אונדז אַרויף דעם חוב אַנצונעמען זיך איינער דעם אַנדערנס קרוידע. כ'דריק זיך אויך אויס קעגן איר וואונטש ניט צו ציען אויף זיך קיין שום פאַרדאַכט. איך דערקלער איר, אַז אַזוינס איז מעגלעך נאָר פאַר אַקסן און פערד...

איינעם פון די פיל ישיבה־בחורים, וועלכע בעטן ביי מיר עצות און אַנווייזונגען ווי אַזוי צו ווערן סטודענטן, ענטפער איך אַ לאַנגן אויספירלעכן בריוו. דאָס איז צום „אַרעם־בחור“, יעקב־משה סאמילאָוו, וועלכער לערנט אין מיישעגאַלער בית־מדרש און קומט אָפט אַריין צו מיין באַבען און זיידן. איך דערקלער אים, אַז מיט עטלעכע יאָר צוריק, ווען איך בין אַליין געווען אַן אַרבעטער, וואַלט איך אַזאַ לערנער ווי ער, וואָס ווייס גאַרניט אַ חוץ דער גמרא. געראַטן צו ווערן אַן אַרבעטער, לעבן פון אייגענער פראַצע און לער־נען דאָס פאַלק. איצט אָבער, אַז כ'בין אַליין אַ סטודענט, קאָן איך ניט ראַטן אַ לערנער צו ווערן אַ באַלמעלאַכע, כאַטש איך בין פעסט איבערצייגט, אַז מלאכה איז גוצלעכער פון מלמדות, קרעמעריי, מעקלעריי און אפילו רבנות. פון דער אַנדערער זייט קאָן איך אָבער אים ניט איבערלאָזן ביי זיינע פאַלשע פאַרשטעלונגען, אַז ס'איז גענוג איך זאָל אים מיטטיילן, וואו עס געפינט זיך די שווייץ, און ווי אַזוי מען פאַרט אַהין, וועט ער שוין קאָנען דאַרט אַלץ דערגרייכן. דער אמת איז, אַז אין דער שווייץ, אַזוי ווי אין אַלע אַנדערע לענדער, געפינען זיך ניט קיין טייכן און ימען פון בילדונג און וויסנשאַפט, וואו יעדער איינער קאָן אַנשעפן פולע עמער אַן שום אַנ־שטרענגונג און צוגרייטונג פון זיין זייט. ווייל מען שטודירן, מוז מען שווער אַרבעטן אויף דעם און נאָך האָבן דערביי אַ סך געדולד. מען דאַרף זיך היפש צוגרייטן דערצו מיט דער הילף פון לערער פאַר די באַשטימטע געגנטאַנדן, וואָס מען פלאַנט צו שטודירן. מען דאַרף אויך דערלערנען

פאָראַויס אַ געוויסע מאַס אַלגעמיינע לימודים, ווי מאַטעמאַטיק, געשיכטע, געאָגראַפֿיע, פּאָליטישע עקאָנאָמיע און אַזוי ווייטער און ווייטער. צו דער־ לערנען אַזוינע לימודים איז נויטיק ער זאָל אַרײַנפּאַרן אין אַ שטאַט, וואו עס געפינען זיך די ריכטיקע לערער פאַר דעם. ווען ער וועט האַלטן דערביי, וועל איך דעמאָלט אים געבן אַלערליי נויטיקע אינפּאָרמאַציעס און אויך צושטעלן רשימות פון געהעריקע לערנביכער.

ניט געקוקט אויף שרה שפרהס פרומקייט און מיין פריידענקערישקייט, קומט מיר אַמאָל אויס, אין מיינע בריוו, צו פאַרטיידיקן דעם „אויבערשטן“ קעגן די טענות, וואָס זי האָט צו אים, ווען זי וואָרפט אויף אים די שולד פאַרן פּריציפּיטיקן טויט פון איר יונגן ברודער יחיאל. איך שרייב איר דאָן, אַז איך סימפּאַטיזיר ניט מיט אירע טענות צום רבונג של עולם. זאָל זי אים ניט מאַכן פאַראַנטוואָרטלעך פאַר יעדער געשעעניש, וועט זי ניט האָבן צו אים קיין אומזיסטע טענות.

איך דערמאָן איר דאָס יידיש ווערטל: „ער לעבט ווי גאָט אין פּראַנק־רייך“, וואָס דאָס מיינט, אַז דאָרט לאָזט מען דעם אויבערשטן אינגאַנצן צורו. מען מאַכט אים ניט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר קיין זאַך און מ'האַט צו אים קיין שום טענות ניט.

דאָס גלייכן מוז איך, וועמען זי באַשולדיקט אין צופיל אידעאָליזם, אַמאָל פאַרטיידיקן די אידייע פון מאַטעריאַליזם, דערקלערן איר, וואָס אַזוינס דאָס באַדייט און וואָרום. דאָס האָט גאַרניט צו טאָן דערמיט, וואָס דער אָדער יענער מענטש איז פּערזענלעך אידעאָליסטיש אָדער מאַטע־ריאַליסטיש... .

איך פאַר אויף זומער קיין קאָוונע. איך שיק אויך אַוועק אַהין, דורך פּאָטשט, מיינע לערנביכער, וועלכע איך פּלאַן דאָרט צו שטודירן, אויף די אַלעקסאַטער בערג.

אַזוי ווי איך פּלאַן צוערשט זיין אין ווילנע און מיישעגאַלע, זיך צו זען מיט מיין טאַטן, מיין מאַמעס עלטערן, מיין עלטערע שוועסטער, און נאָ־ענטע קרובים, באַשליס איך צו פאַרן קיין ליטע דורך עסטרייך און פּוילן. נאָכדעם אָבער ווי איך צאָל־אָפּ אַלע שולדן אין פּריבורג זע איך איין, אַז כ'האַב ניט גענוג אויף הוצאות קיין ווילנע, כ'קויף דאָרום אַ באַן־בילעט נאָר ביז ווין און טעלעגראַפֿיר דעם טאַטן און שרה שפרהן מיר אַרײַנצושיקן אַהין די איבעריקע רײזע־קאָסטן טעלעגראַפֿיש. דער קאָוונער קאַנטאָר וויל זיך אָבער ניט פאַרנעמען מיט ווייניקער פון 100 רובל, שיקן זיי (דער טאַטע און שרה שפרה) דורך פּאָטשט די מיר נויטיקע סומע, וואָס כ'דער־האַלט שפּעטער. איך געפֿין גאַרניט אין ווין ווען איך קום אָן אַהין פון

טיראל. באזעץ איך זיך דערווייל אין א האטעל פון א ווינער יידן, ה' פוקס, ניט ווייט פון וואקזאל. איך זוך צו פארגעסן מיין אנטוישונג און בענקשאפט דורך באקוקן די שיינע עסטרייכישע הויפט־שטאט, וואו כ'טרעף זיך אויך מיט איר קייווער פראנץ יאזעף פנים אל פנים ...

דעם קייווער פראנץ יאזעף זע איך צופעליק, דעם לעצטן טאג פסח ביים טויער פונעם קייווערלעכן פאלאץ. איך קום אהין אויף מיין וועג אויס־צוגעפינען דעם יידישן קווארטאל פון לעאפאלד־שטאט. גייענדיק דורך דער פאראדנער רינג־שטראסע קום איך צו צום בארג, אויף וועלכן עס געפינט זיך דער קייווערלעכער הויף. ביים טויער פונעם הויף זע איך דארט זיצן אויף א באנק עטלעכע אלטע לייט, וועלכע זאגן מיר, אַז זיי זיינען ארמיי־וועטעראנען. באלד דערהערט זיך דאס שאַלן פון טרומייטן פון אינווייניקסטן זייט טויער. די אלטע לייט שפרינגען־אויף און שרייען: „דער קאיווער קאמט!“ און מאַכן מיר אַ צייכן זיך אויפצושטעלן. תיכף פאָרט־צו אַ קארעטע, אין וועלכער עס זיצט אויבנאָן אַ הויכער אלטער מאַן מיט צוויי גרויע באַקן־בערד. די אלטע לייט פאַרניגן זיך פאַר אים און רופן אַלע אויס אין איין קול: „גוט מאַריען! הער קאיווער!“ ער פאַר־נייגט זיך פריינטלעך צו אונדז אַלעמען און ענטפערט: „גוט מאַריען, מיינע הערן!“ די קארעטע פאַרט אַריין אין הויף, און דער טויער מאַכט זיך צו. די אלטע לייט דערקלערן מיר, אַז דער קייווער פראַנץ יאזעף האָט זיך דאָ ערשט צוריקגעקערט פון זיין פרימאַרגן־שפאַציר אינעם גוט שיינברון, וואו עס געפינט זיך זיין זומער־פאלאץ. דער אלטער קייווער האָט אויסגע־זען אין מיינע אויגן בלאַס, פאַראומערט און פאַרזאָרגט און כ'האַב אויף אים געהאַט רחמנות ...

ווען איך געזעגן זיך מיט די אלטע לייט, פרעגן זיי מיך וואוהיין כ'וויל גיין פון דאַנען, און ווען איך זאָג זיי: אין לעאפאלד־שטאט, דערקלערן זיי מיר, אַז זיי פאַרשטייען, אַז כ'וויל ניט פאַרן אום יום־טוב און איך גיי דעריבער צופוס ... זיי ווייזן מיר אויך אַן דעם קירצסטן וועג צום יידישן טעמפל ...

דר. שמילד, דער פרעדיקער פון לעאפאלד־שטאטער טעמפל, אַן אַל־טער מאַן מיט אַ דריי־קאַנטיקער גרויער באַרד, זעט מיר אויס ווי איינער פון די לומדים אין ווילנער אַלטן קלויז, כאַטש כ'האַב פון אים ניט געהערט קיין לומדות, נאָר אַ דרשה אין דייטש, וועלכע איז באלד פאַרשוואונדן פון מיין זכרון. איך פאַרגעס אויך דאָס „פרעדיקן“ פון דעם געלערנטן ראַבי־בער, דר. מאַריץ גידעמאַן, דער פאַרפאַסער פון דער געשיכטע פון יידישער דערציאונג און קולטור אין מערב־איראָפּע זינט דעם מיטלאַלטער. עס בלייבט מיר נאָר אין זכרון זיין רבנישע אַסאַבע מיט דער פיינער ווייסער באַרד.

עטלעכע טעג נאכאנאנד באזוך איך דעם אינהאלטרייכן קיזערלעכן מוזיי. איך באטראכט אויך אלע אנדערע ווינער מוזייען. א באזונדער שטארקן איינדרוק מאכט אויף מיר דער מוזיי פון נייער קונסט, אין א לאנגער נידעריקער געביידע ניט ווייט פון פאלאץ. די מאלער פון די דאָר־טיקע קונסט־ווערק זיינען נאָך ניט קיין וועלט־בארימטקייטן. א סך פון זייערע נעמען זיינען מיר ווייניק אָדער גאַרניט באַקאַנט. דאָך וועל איך שוין מסתמא קיינמאָל ניט קאַנען אינגאַנצן פאַרגעסן אַזוינע געמעלן ווי סאַגאַנינס ווינטערדיקע לאַנדשאַפֿטן.

דריי טעג נאָך פּסח, דעם 20־טן אַפּריל, 1900, פאַר איך דורך די עסטרייך־רוסישע גרענעץ און אין אַוונט בין איך שוין אין וואַרשע. מיין קוזין איסאַק וויניסקי פון ווילנע וואָרט מיך אָפּ אויפן וואַקזאַל און נעמט מיך צו אים אויפן קוואַרטיר. אויף מאַרגן באַזוכן מיר מיין זיידנס און זיין מאַמעס שוועסטער, אונדזער בלאַנדע מומע פּרעדעריקאַ, וועלכע זעט אויס און רעדט ווי אַ פּוילישע פּריצטע. נאָכדעם פירט ער מיך ווייזן שיינע געגנטן, פּאַלאַצן און שטאַט־גערטנער פון וואַרשע און פּראַגע, ווי אויך די נאַציאָנאַלע מאַנומענטן פון מיצקעוויטש און אַנדערע פּוילישע גדולים. צילעצט ברענגט ער מיך צום וואַקזאַל פון וואַנען איך פאַר קיין ווילנע.

צוליב דעם, וואָס אין וואַרשע האָב איך געזען נאָר דעם לוקסוס און די רייכקייט, בלייבן פּעסטער אין מיין זכרון די בילדער פון אַרעמקייט און נויט, וועלכע איך האָב באַמערקט מיט אַ טאַג פּריער אין גאַליציע, באַזונט־דערס צווישן די דאַרטיקע יידן. הענדלער, טרעגער און אַנדערע האַרע־פּאַשנע יידישן פּאַלקס־מענטשן, זאַגן מיר דאָרט, אַז זיי זיינען מקנא די יידן אין רוסלאַנד, וועלכע זיי באַטראַכטן פאַר וואויל־האַבנדיק... די אַרעמקייט צווישן אַט די גאַליציאַנער יידן זעט מיר אויס צו זיין גרעסער אפילו פון די סאַמע אַרעמסטע יידן אין ליטע. ניט אומזיסט זיינען די גאַליציאַנער האַרעפּאַשניקעס גרייט צו טאָן די שווערסטע אַרבעט פאַר אַ פאַר קרייצער (עסטרייכישע פּרוטות).

מיין שוועסטער הענע־טאַנע און שוואַגער יאַשע מילכיקער וואוינען אין אַ באַראַנס גוט (מאַיאַנטעק) מיטן נאָמען „זאַמלעטשיק“, הינטער דעם זווערינעצער וואַלד לעבן ווילנע. מיין שוואַגער האַלט דעם פּאַכט פון דעם באַראַנס מילכיקס און אַנדערע לאַנדווירטשאַפּטלעכע פּראָדוקטן. שבת בין איך מיטגעגאַנגען מיט מיין שוואַגער צום דאַרפישן מנין פון האַרעפּאַשנע ישובניקעס, וואוילע און ערלעכע מענטשן. זונטיק אָבער איז מיר ביי דער שוועסטער געווען אומעטיק. דעם שוואַגער זעט מען ווייניק אָן

אין שטוב. ער איז פון פרי ביו שפעט פארנומען מיטן באראנס ווירטשאפט. אויך די שוועסטער איז כסדר פארהארעוועט און האָט נאָך צו באַזאָרגן אַן עופהלע שרה־בלומע, — אַ נאָמען נאָך אונדזער יונג־פאַרשטאַרבענער מאַמען. ווען דער שוואַגער פאַרט אין שטאַט מיט מילכיקס, פיש, א. ד. גל. נעמט ער מיך אַהין מיט, און איך באַזוך דערווייל בוכהאַנדלונגען, טרעף זיך מיט קרובים און באַקאַנטע, ביו וואַנען ער מוז פאַרן צו זיין אַרבעט צוריק אינעם הויף.

מיין טאַטע האָט זיך אַרויסגעקליבן פון ווילנע קיין מיישעגאַלע. מיין שטיפמוטער האָט דורכגעפירט ער זאָל אויפגעבן זייער „גאַרקיד“ אין ווילנע און זאָל פרוואון מזל מיט מסחר. דערווייל גייט אים גוט, און וואָלט מיין מאַמע געלעבט, וואָלט זי איצט געזאָרגט דערפאַר כּיזאָל קאַנען רואיק פאַרזעצן מיין שטודיום אין דער שווייץ. די שטיפמוטער, אַבער, טראַכט, נאַטירלעך, דער עיקר, וועגן אירע אייגענע קינדער.

קאַפיטל איין און ניינציג

מיין צער פון באַבען און זיידן

מיין צער פון באַבען און זיידן פאַראומערט מיר מיין באַזוך אין מיי־שעגאַלע. זי איז בלינד און ער איז קראַנק. די געלערנטע פרוי, וועלכע איז כסדר געווען פאַרנומען מיט היילן קראַנקע און לערנען אומוויסנדיקע, געלייענט ביכער, געטאָן געזעלשאַפטלעכע אַרבעט, — די דאָזיקע פרוי זעט ניט מער, ניט די וועלט און ניט די מענטשן, וואָס איר גוט האַרץ האָט כסדר זיך געזאָרגט וועגן זיי. ער, דער חשובער פאַטריאַר, וועמעס הויז איז אַמאָל געווען דער זאַמל־פּלאַץ פון איבערגעגעבענע, טיכטיקע כלל־טוער און פון דער פריילעכער זינגענדיקער און טאַנצענדיקער יוגנט, — דער דאָזיקער מענטש קאָן איצט בלויז מיטהעלפן זיין בלינדער פרוי ביים באַ־דינען חולאים, וועלכע קומען נאָך אַלץ זוכן ביי איר היילונג ...

פון שטעטל בין איך שוין לאַנג צוריק אַרויסגעוואַקסן און קאָן זיך מער ניט אַריינפאַסן אַהין. ניטאָ דאָ קיין יוגנט, וואָס ליענט אַ בוך אָדער אַ בראַשור: דעם דאָזיקן עלעמענט האָט ווילנע שוין לאַנג איינגעזויגן. דער איינציקער מער־ווייניקער אויפגעקלערטער בחור דאָ איז ה' מגיד, איז ער ליידער געקומען פון דייטשלאַנד אַ פאַנאַטישער אַנהענגער פון דעם דייטש קנאַפּ, וועלכער גלויבט צו האַבן דערפונדן איין רפואה פאַר אַלע

קראַנקהייטן: די „וואַסער-קור“ — רעדט דער ה' מגיד כסדר נאָר פון וואַסער.

מיין געוועזענער מייסטער, יאָשטיק דער טאַקער, און זיין ברודער, יודל (*), אַ היגער קרעמער, וועלכער האָט „קבלה“ אויף שחיטה, וואָלט אונטער אַנדערע אומשטענדן געווען טעטיקע ציוניסטן. דער מיישעגאַלער סטאַראַסטע, משה קאָגאַן, אַ שיינער מאַן מיט אַ האַלב־רונדער בלאַנדער באַרד, וועלכער קאָן לערנען אַ בלאַט גמרא, און האָט אויך אַ צאָל אַלגעמיינע ידיעות, אַרגומענטירט מיט מיר וועגן יידישע און וועלטלעכע ענינים. ער לאַכט אויס מיינע אַרגומענטן פאַר אַ יידישער מדינה. ער האַלט, אַז יידן זיינען אַלעמאָל געווען אַ פאַלק פון „בונטאַוושטיקעס“: זיי האָבן זיך געבונטעוועט אפילו קעגן משה רבינו, דוד המלך און שלמה המלך. זיין אויספיר איז, אַז יידן וועלן שוין קיינמאָל גיט זיין איממטאַנד אַנצוהאַלטן אַן אייגענע מלוכה.

אַרום דריי וואָכן אין חודש מאי קום איך פון ווילנע קיין קאָוונע, און איך באַווען זיך אין דער פאַרשטאַט אַלעקסאַט. מיין צימער (ביי אַ מעל־קרעמער, אַן אַבאַנענט פון „הצפירה“) איז נאָענט פון בית־מדרש, און דאָס דאַרטיקע דאָוונען און לערנען הער איך ביי זיך אין צימער. כ׳בין אַבער זעלטן אינדערהיים. איך פאַרברענג די מערסטע צייט איבער מיינע לערן־ביכער אויף די אַלעקסאַטער בערג, ביים טייך נייעמען. צוערשט אין דער אַלטאַנקע, וואו לויט ווי מ׳דערציילט, נאַפאַלעאַן דער ערשטער האָט באַ־טראַכט די שיינע שטאַט מיט אירע צוויי טייכן: נייעמען און וועליע, און וואו דער העברייאישער ראַמאַנען־שרייבער אברהם מאָפו האָט אויסגע־פאַנטאַזירט בילדער פון אַלטן ירושלים פאַר זיין ראַמאַן „אהבת ציון“ פון די צייטן פונעם נביא ישעיה. שפעטער זיך איך מיינסטנס אינעם גרויסן פריצישן סאָד, אויפן וועג צום אייזנבאַן־בריק איבערן נייעמען.

אַנקומענדיק אין קאָוונע, דערוויס איך זיך, אַז אונדזער בערנער סטור־דענטיר־מעדיצין, סאַפיע טראַכטנבערג, אַ טעטיקע סאַציאַליסטקע, איז אַרעסטירט געוואָרן אויף דער פרייסיש־רוסישער גרענעץ, אויפן וועג צו איר קאָוונער היים. מ׳גלויבט, אַז אַ שפּיאַן אין בערן האָט זי געמסרט. מיינע אַלע וויסנשאַפטלעכע ביכער זיינען מיר אָנגעקומען פון פריבורג, דורך פאַטשט, אַן שום שוועריקייטן. נאָר דעם „אַלקאַראַן“, איבערזעצט

(* דער פאַטער פון דעם באַרימטן פעדאָגאָג און עסייאַסט אברהם איציק גאַלאַמב, איצט אין מעקסיקאָ. ר׳ יודל ווערט שפעטער אַ שוחט אין ארץ־ישראל.)

פון אראביש אין העברייאיש, האָט די זשאַנדאַרמערע אַריבערגעשיקט צום ריגער צענזאָר, וועלכער האָט צוגעשריבן אַ דערליבעניש און געלייגט זיין חתימה.

אויסער מיינע לערנביכער פאַרנעם איך זיך אויך מיט העברייאישע און דייטשישע צייטשריפטן און בעלעטריסטיק, וואָס כּנעם אין דער ציוניסטישער ביבליאָטעק. דעם שטאַרקסטן איינדרוק מאַכט דאָ אויף מיר ווילהעלם יענזענס ראָמאַן „די יודן אין קעטן“. ער מאַלט דאָרט בילדער פון מיטלאַלטערלעכן פאַגראָם אויף יידן וואו די שוידערלעכסטע מערדער זיינען דייטשישע פרויען. אין זייער אייפערזוכט אויף דער איידלקייט און שיינקייט פון יידישע פרויען, רייסן די דייטשקעס אַרויס אויגן און צינגער, שניידן אָפּ ברוסטן און געזער און צעשטיקלען די יידישע שיינדייטן לע- בעדיקערהייט.

די ציוניסטישע יוגנט אַרום דער ביבליאָטעק ווערט מיט מיר באַקאַנט און מיר דיסקוטירן געזעלשאַפטלעכע פראַגן און ליטעראַטור. ווען זיי דערוויסן זיך, אַז איך האָב נאָך קיינמאַל ניט געקויפט קיין ציוניסטישן „שקל“, לאָזן זיי מיך ניט צורו, כּיזאַל עס טאָן, לכּבוד דעם קומענדיקן פערטן ציוניסטן-קאָנגרעס אין לאַנדאָן. אַזוי ווי איך בין שוין כמעט אַ ציוניסט, זינט דעם דריטן קאָנגרעס אין באָזעל, קומט זיי ניט אָן שווער צו פּוועלן ביי מיר כּיזאַל ווערן אַ „שקל-צאַלער“, און דעם 7-טן יולי 1900 קויף איך מיין ערשטן שקל...

אין דער שווייץ בין איך נאָך ניט אַרויסגעטראָטן מיט אַ „וואָרט“ אויף אַן עפנטלעכער פאַרזאַמלונג. מיין פּרואו זיך אַריינמישן מיט אַ יאָר צוריק, אין דער דיסקוסיע אין בערן, וועגן טאַנצן תּשעה-באב 1899, האָט דער שוין פריער דערמאַנטער אַסימיליאַטאַר סאַלאַמאַן גראַסמאַן אָפּגעהאַקט מיט זיין דערקלערונג, אַז איך בין נאָך צו יונג זיך צו באַטייליקן אין אַ דעבאַטע צווישן עלטערע סטודענטן... כּי האָב דעריבער זיך ניט געקאַנט פאַרשטעלן די מעגלעכקייט צו האַלטן אַ רעדע אין קאָוונע.

אין אָוונט, אָבער, „שבת נחמו“, דעם 11-טן אויגוסט, 1900, ווען איך האָב שוין געהאַלטן ביים איינשלאָפּן, פאַרט-צו אַ דראָזשקע צו מיין קוואַר-טיר אין אַלעקסאַט, און ס'קומען אַריין צו מיר אין צימער צוויי קאָוונער יונגע ציוניסטן. איינער פון זיי, ה' גאַלדבערג, דערקלערט מיר, אַז כּמוז תּיכּף זיך אַנטאָן און מיט זיי פאַרן קיין קאָוונע און דאַרטן האַלטן אַ רעדע אויף דעם ציוניסטישן „שבת נחמו“ (שבת-צור-נאַכטיקן) באַל. עס פאַרשטייט זיך, אַז כּוויל דערפון ניט הערן, דערציילן זיי מיר אַז מעשה: די „פעסט-רעדע“ האָט געזאַלט לייענען אַ ציוניסטישער אינטע-

ליגענט, דאָקטאָר עליאַשעוו*) . ער האָט אָבער פאַרלאָרן זיין מאַנסקריפט, און ריידן אויף אויסווייניק קאָן ער ניט. דערוויסנדיק אָבער זיך פון זיי, אַז אין קאָוונע געפינט זיך איצט אַ „שוויצער סטודענט“, וועלכער קומט נעמען ביכער אין דער ציוניסטישער לייבליאַטעק, עצהט זיי דר. עליאַשעוו זיך תיכף צו ווענדן צו מיר. ער זאָגט זיי, אַז יעדער שוויצער סטודענט איז אַ רעדנער ...

איך ווער געצוואונגען, כמעט מיט געוואָלד, זיך אַנצוטאָן און פאַרן מיט די צוויי „צעירי ציוניקעס“ צום קאָוונער ציוניסטישן באַל. ווען איך קום אַריין אין דעם ליכטיקן זאַל, וואו דער גרויסער לוסטיקער עולם איז קעגן טיק געקומען זיך אַמוזירן און טאַנצן, האַלט איך, אַז כ'האַב זיי גאַרניט וואָס צו זאָגן ביי אַזאַ געלעגנהייט. ווען זיי רופן מיך אַרויס ריידן דערקלער איך זיי אָפּנהערציק: כ'ווייס, זאָג איך, אַז דער זומער גייט ביי אונדז אַוועק אין אומעטיקייט: פריער די „ספירה־טעג“, נאָכדעם די „דריי וואָכן“ און באַלד האָבן מיר שוין אַלול־צייט. עס איז דעריבער ווערט צו מאַכן איך פריילעך. וואו נעמט מען אָבער איצט פרייד פאַר יידן? שוואַרצע וואַלקנס באַדעקן אונדזער יידישן הימל ... אין אַט דער פינצטערניש הער איך ניט קיין פריילעכע שטימען. כ'הער נאָר די טריט פון די יידישע פוס־גייער פון רומעניע, דעם ליאַרעם פון פאַרגאַמטשיקעס אין אַדעס, דעם געוויין פון הונגעריקע יידישע קינדער אין בעסאַראַביע, דעם יאָמער פון יידישע מאַמעס אין גאַליציע, ביי וועמען קריסטלעכע פאַנאַטיקער האָבן אַוועקגענומען זיי־ערע איינציקע קינדער, און דעם „מאָדערנעם“ אויסרוף: קויפט ניט ביי קיין יידן!“ ...

אַט אַזוי מאַל איך פאַר זיי די טרויעריקע געגנוואָרט, לויט די נייעס וואָס איך האָב געלייענט אין דער העברייאישער טאַג־צייטונג „הצפירה“ און אין דר. הערצלס ציוניסטיש־דייטשישן וואַכנבלאַט „די וועלט“. איך באַמערקט דערצו, אַז איך האָב אַנגסט צו פאַרדעקן אַט די טרויעריקע פאַקטן, כ'זאַל גיט זיין ווי יענע פאַלשע נביאים, קעגן וועלכע דער נביא ירמיה האָט אונדז געוואָרנט: „זיי זאָגן פרידן! פרידן! און ס'איז ניטאָ קיין פרידן!“ כ'מוז דעריבער, אַזוי ווי ער, זיך ווינטשן צו האָבן קוואַלן טרערן כדי צו קאַנען באַוויינען די אומגליקן פון אונדזער פאַלק ...

צום סוף — מעגלעך אונטערן איינפלוס פון י. ל. פרצעס „מנגינות הזמן“ (צייט־געזאַנגען), וואָס כ'האַב געלייענט יינגלווייז, נעם איך זיך אָן מיט מוט זיי צו דערציילן, אַז נאָענט פון פאַרצווייפלען דערהער איך פריי־לעכע יידישע שטימען אויף אַ שיף, וואָס פירט קיין לאַנדאָן, ניט קיין היימ־

(* דער שפּעטער באַרימט־געוואָרענער ליטעראַטור־קריטיקער בעל־מחשבות.

לאזע וואַנדערער, נאָר דעלעגאַטן צו אַ יידישן קאָנגרעס, וואָס וויל אויפֿ-
 בויען אַ יידישע מדינה אין ארץ־ישראל, וואו יידישע אַקערבויער זאלן
 זייען און שניידן תבואה און פירן מיט געזאַנג זייערע גאַרבן אין שיער...
 די ניט־דערוואַרטעטע באַגייסטערונג פונעם עולם און, דער עיקר,
 די פריינטלעכע ווערטער פון דאָקטאָר עליאַשעוו דערמוטיקן מיך, און לאָזן
 מיך ניט באַטראַכטן פאַר קיין דורכפאַל מיין ערשטן אַרויסטריט ווי אַ
 רעדנער. דער בלאַסער, מעלאַנכאָלישער, אינטעליגענטער דאָקטאָר־מע־
 דיצין דאַנקט מיר האַרציק, וואָס איך האָב פאַרנומען זיין פלאַץ אַלס ״פעסט־
 רעדנער״ אויפן שבת־נחמו באַל. ער לויבט די פאַרם און דעם אינהאַלט
 פון מיין ״עקסטעמפּאַרע״ (ניט צוגעגרייטע) רעדע, איך מוז אים אויך צו־
 זאָגן, אַז כ׳וועל אָננעמען די אַלע איינלאַדונגען צו האַלטן לעקציעס, וועלכע
 זיינען מיר, דאָרט אין זאַל, תיכף געמאַכט געוואָרן.

קאָפיטל צוויי און ניינציק

מיינע קאָוונער סעריעס לעקציעס

זינט דעם אָונט פון ״שבת נחמו״, ווען דאָקטאָר עליאַשעוו דערקלערט
 מיך פאַר אַ רעדנער, טרעט איך אָפט אַרויס מיט רעפּעראַטן פאַר יידישע
 אַרגאַניזאַציעס אין קאָוונע. כ׳האַלט לעקציעס וועגן דער טעאָריע פון סאָ־
 ציאָליזם־ציוניזם פאַר אַ פאַראיין ״פּועלי ציון״, וואָס באַשטייט פון פשוטע
 באַלמעלאַכעס און אַרבעטער־ציוניסטן. כ׳רייד אַרום קריטיש די סטאַטוסן
 פון אחד העמס געהיימער אַרגאַניזאַציע ״בני משה״ און זיין אידייע פון אַ
 ״גייסטיקן צענטער״ אין ארץ ישראל, פאַר דעם פאַראיין ״צעירי ציון״,
 פון אינטעליגענטע יונגע ציוניסטן. כ׳גיב אויך פאַר דער אַלגעמיינער
 ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, אַן אַביעקטיווע אַפּשאַצונג פון דעם פּערטן
 ציוניסטן־קאָנגרעס אין לאַנדאָן (לויט די אַפיציעלע באַריכטן אין דר.
 הערצל׳ס דייטשישן וואַכנבלאַט ״די וועלט״, און די קאָרעספּאָנדענציעס פון
 ראובן בריינין, שמואל ראָזענפּעלד און אַנדערע, און די טעגלעכע העברי־
 אישע צייטונגען, ווי אויך לויט אַרטיקלען און באַריכטן אין יידיש). כ׳האַב
 צורשט זיך אַפּגעזאַגט פון צו ריידן איבער אַט דער טעמע. כ׳האַב גע־
 טענהט, אַז אין קאָוונע געפינט זיך דאָך אַזאַ ציוניסטישער אויטאָריטעט
 וועגן אַט דעם ענין, ווי דער אַנגעזעענער העבריאיִשער שריפטשטעלער
 שמואל ראָזענפּעלד, וועלכער איז נאָך דערצו אַליין אַנוועזנדיק געווען אויפן
 פּערטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין לאַנדאָן.
 אַרטיקע ציוניסטישע פירער דערקלערן מיר אָבער, אַז די קאָוונער

ציוניסטן האבן אלטע סיכסוכים מיט ה' שמואל ראזענפעלדן און זיי וועלן דעריבער ניט קומען הערן זיינע אַ לעקציע וועגן ציוניזם, אפילו, ווען ער זאָל מרוצה ווערן צו ריידן פאַר זיי.

אויפן פאַרלאַנג פון אַ צאָל יידישע אַרבעטער און יונגע אינטעליגענטן ענטפער איך, אין אַ דריי־שטונדיקן רעפעראַט, אויף די טענות פון „בן־אהוד“ (דר. חיים זשיטלאָווסקי אין בערן) קעגן די אידייען פון סאַציאַליזם־ציוניזם און אַן אייגענער יידישער מדינה. איך גיב איבער גענוי די שאַרפסטע פונקטן פון זיין אַרטיקל אינעם „יידישן אַרבעטער“ 1899, און דערקלער אויספירלעך אין וואָס איך בין מיט אים ניט מסכים. קעגן זיין באַהויפטונג, אַז יעדער ציוניסט מוז שטיין מיט דער ברוזשואַזיע און קען בשום אופן ניט זיין קיין סאַציאַליסט, ברענג איך פאַקטן וועגן אַזוינע אַנגעזעענע ציוניסטן, ווי דר. פאַרבשטיין אין ציריך און דר. לאַנדוי אין עסטרייך, וועלכע זיינען גלייכצייטיק סאַציאַליסטישע טוער, אַלס מיטגלידער פון זייערע אַרטיקע סאַציאַל־דעמאָקראַטישע פאַרטייען. איך דערמאָן אויך, וואָס קאַליע טעפער האָט דערציילט אין באַזעל, וועגן זיין טעטיקייט אין אַדעס אַלס בונדיסט און ציוניסט צוגלייך.

וועגן בן־אהודס טענות קעגן דער אוממעגלעכקייט פון אַ סאַציאַליסטישן „יודענשטאַט“ אין ארץ ישראל אונטער טערקיי, האָב איך צוגעגעבן, אַז ער איז פולשטענדיק גערעכט. דאָס מיינט אָבער ניט, האָב איך דערצו באַ־מערקט, אַז אַ סאַציאַליסט־ציוניסט, ווי למשל, דר. נחמן סירקין, אין בערן, האָט בכלל קיין רעכט ניט צו פאַרמולירן די אידייע פון אַ סאַציאַליסטישער יידישער מלוכה.

בנוגע בן־אהודס טעזיס, אַז אַ יידנלאַנד וואָס זאָל באַשטיין אפילו פון צוויי מיליאָן איינוואוינער וועט ניט האָבן קיין שום פרעסטיזש, ענטפער איך מיט אַ ביישפּיל פון דער קליינער שוויצער רעפובליק, וואָס האָט אומ־געפער אַזאַ צאָל איינוואוינער, און דאָך רעכענען זיך מיט איר די מעכטיקע מלוכות פון דער וועלט, אַן אַ שיעור מער ווי מיט די זעקס־זיבן מאָל אַזוי־פיל מענטשן פונעם יידישן פּאָלק, וואָס האָט ניט קיין אייגענע מדינה. צו אַט דעם רעפעראַט מיינעם זיינען געקומען אויך אַ צאָל בונדיסטן. איין בונדיסט, ברוך נאָסעל (עקער), קומט נאָכדעם צו מיר אויפן קוואַרטיר זיך דורכשמועסן מיט מיר וועגן מיינע אידייען פון סאַציאַליזם־ציוניזם. אַ קאָונער ציוניסטישער פירער, סאַלאַמאָן ווילק, דערקלערט אין יענער צייט: „מאַרמאַר האָט דורכגעבראַכן די וואַנט צווישן ציוניסטן און בונ־דיסטן, איצט וועט מען קענען דיסקוטירן“ (געמיינט זייערע פאַרשיידענע לייזונגען פון דער „יידן־פּראַגע“).

„שמחת־תורה“, דעם 16־טן אַקטאָבער 1900, צו מיי 24־טן געבורטס־טאָג, ווערט ביי סאַלאַמאָן ווילק אין הויז אַראַנזשירט אַ געזעגענונג פאַר מיר

מיט שרה שפרהן, וועלכע באשליסט צו פארן מיט מיר צוזאמען קיין אויס-לאַנד. עס ווערן געהאלטן „באַנקעט־רעדעס“; עס ווערט אויך רעציי-טירט, דעקלאַמירט און געזונגען. ווילק, לאַפידעס און אַנדערע ציוניסטישע טוער פאַרלאַנגען פון מיר כּיזאַל צושיקן פון פּריבורג געשריבענע רעדעס וועגן געזעלשאַפטלעכע פּראַגעס.

פאַר מיין אַפּפּאַרן שענק איך דער קאַוונער ציוניסטישער ביבליאָטעק מיין גרויסע זאַמלונג פון ביכער און זשורנאַלן אין יידיש (*). איך שענק אויך אַוועק פאַר דער נאַציאָנאַל-ביבליאָטעק אין ירושלים, געגרינדעט פונעם ביאליסטאָקער דאָקטאָר יוסף כאַזאַנאַוויטש, מיין ווערטפּולע קאַ-לעקציע פון אַלטע ספרים, „יקרי המציאות“ (זעלטנהייטן), געדרוקט אין טערקיי, איטאַליע, אַמסטערדאַם, פּראַג א. אַז. וו. כּגיב זיי איבער צום קאַוונער דאָקטאָר שוואַרץ, זיי אַריבערצושיקן קיין ירושלים.

אַ פאַר טעג נאָך סוכות מאַך איך ווידער דורך אַלע שוועריקייטן צו קריגן אַ גובערנאַטאָרסקן פּאַס, צו פאַרן קיין אויסלאַנד, דאַס מאַל — שוין פאַר אַ פאַר-פּאַלק. כּיפאַר דורך בערלין און מאַגדענבורג צוזאַמען מיט שרה שפרהן. ווייטער אין מערב צעטיילן מיר זיך. זי פאַרט קיין עמעריק און פון דאָרט צום ים, קיין ענגלאַנד, און איך פאַרנעם זיך קיין דרום, צו דער שווייץ. די נאַטור ווערט אויף מיין וועג כּסדר מילדער און שענער; מיר גייט אָבער קיין זאָך ניט איין. מיין האַרץ דריקט שטאַרק פאַר בענק-שאַפט... ערשט אין דער אוניווערזיטעט-שטאָט געטינגען שטאַרק איך זיך אַביסל און פאַרטיף זיך אין מחשבות. אַט אַזוי, האַלב פאַרחלומט, האַלב פאַרטראַכט, פאַר איך דורך קאסעל. איך פאַרבלייב דאָרט עטלעכע שעה און דערמאַן זיך אין דעם אַמאַליקן עקסטרעמען דייטש-יידישן רעפּאַרמער איזראַעל יאַקאַבאָז, וועלכער האָט דאָרט דורכגעפירט זיינע רעפּאַרמען מיט מלוכה-מאַכט אין די צייטן פון נאַפּאַלעאָנס הערשאַפט אין דייטש-לאַנד. איך פאַר אויך דורך פּראַנקפורט-אָן-מאַין, וועמעס אַמאַליקע יידישע געטאָ דערמאַנט מיך אָן לודוויג בערנע און היינריך היינע. אַנקומענדיק אָבער ביינאַכט אין מאַנהיים, דערפיל איך, אַז דאַס שלעפּן זיך אַ פאַר מעת-לעת מיט די לאַנגזאַמע באַנען איבער דייטשלאַנד האָט מיך דערשעפט. איך צאָל דאָרט צו עטלעכע מאַרק און פאַר מיטן שנעל-צוג דירעקט קיין פּריבורג, וואוהין איך קום אָן אין 12 שעה צייט, דאַנערשטיק, דעם 25-טן אַקטאָבער, 1900.

(* בעל-מחשבות דערציילט מיר שפּעטער, אין דער שווייץ, אַז אין אַ סך קאַוונער יידישע היימען האָט ער געזען ליינען ביכער אין יידיש, וואָס האָבן אויף זיך מיין דעמאָלטיקע חתימה: „קלמן צבי בן מרדכי מאַרמער“.

כדי אָפצופרישן מיין באַקאַנטשאַפט מיט פריבורג גיי איך אַריין צו אַלעם ערשטן צו דער באַריידעוודיקער אַלטער שוויצער פרוי, וועלכע וואוינט אין שכנות פון מיין פריערדיקער קוואַרטיר. מיר טרינקען טיי און שמועסן איבער פריבורגער אַנגעלעגנהייטן. איך ווער מונטערער און גיי אַרויס זוכן אַ נייע קוואַרטיר. איך קריג אַ שיינעם, פיין-מעבילירטן צימער אויף דעם ערשטן עטאַזש (42 רי דע לוזאַן), ביי צוויי שוועסטער, בכבודיקע אַלטע שוויצער פריילינס, וואו כ'וועל קאַנען אַרבעטן רואיק. זיי זאָגן מיר אויך צו אויסגעפינען פאַר מיר אַ פיינעם פאַנסיאַן וואו צו עסן מיטאַג פאַר אַ געמעסיקטן פרייז. איך פאַר נאַכדעם צו צום נאַטור-וויסנשאַפט-לעכן פאַקולטעט, וואו איך טרעף זיך מיט מיין הויפט-פּראָפּעסאָר פון כעמיע, דר. ביסטדזשיצקי. ער נעמט מיך אויף זייער האַרציק. ער זאָגט, אַז כ'האָב אין פריבורג גאַרניט געקאַנט פאַרזאַמען, ווייל אַלץ איז פאַר מיר געווען רעזערווירט, ווי ער האָט מיר געשריבן קיין קאַוונע, דורך זיין גע-הילף דר. וועדעל.

אויף מאַרגן קלייב איך זיך אויס מיין פּלאַץ אין דער כעמישער לאַבאָ-ראַטאָריע. כ'שטעל דאָ אויך איין אַלץ אין אַרדענונג, כדי צו קאַנען מאַכן טיק אינדערפרי שוין דאָרט אַרבעטן. גלייכצייטיק גרייט איך אויך צו אַלע נויטיקייטן פאַר מיין קוואַרטיר: אַ שפיריטוס-מאַשינקע צום קאַכן קאַקאָ, א. ד. גל. איך קויף אויך איין אַ ביסל שפייז, העפטן, קאַנווערטן, פאַסט-קאַרטלעך און פאַסט-טאַרקעס. נאַכדעם דערליידיק איך מיין קאַרעספּאַנ-דענץ צו שרה שפרהן און דער משפּחה. אַ טאַג שפּעטער פּרוואו איך שוין אויך שרייבן „אַרטיקלעך“ (געשריבענע רעדעס) פאַר קאַוונע. איך שרייב אויף צוויי אַרטיקלען: „רעאַקציע און פּראָגרעס“ און „אַרבעט און אַרבע-טער-פאַרטייען“. זיי זיינען מיר אַבער ניט געפעלן פאַר קאַוונע. בעסער געפעלט מיר מיין רעדע וועגן „נאַציאָנאַליזם און קלאַסן-קאַמף“, וועלכע איך שרייב אויף דאָנערשטיק, דעם 1-טן נאָוועמבער, ווען ס'איז אַ קאַטוי-לישע חגא, און דער אוניווערזיטעט איז פאַרמאַכט. כ'שיק אַוועק אַט די רעדע צו סאָלאַמאַן ווילק אין קאַוונע, איך בין אַבער ניט זיכער, צי די צא-רישע פּאָטשט וועט דאָס אים איבערגעבן.

זינט מיין צוריקקער פון קאַוונע פריבורג לעב איך בעסער, אַ דאַנק דער מיטהילף פון מיין פעטער אין לאַנדאָן. ער האָט שוין ניט מער קיין כוח צו אַרבעטן ביי זיין פּאָך — סטאַלעריי — האָבן פריינט אים גע-האַלפן צו עפענען אַ בשמים-קראַם, און גיבן אים אויך צו לייזן. עס גייט אים גוט און ער שיקט מיר פון צייט צו צייט אַ פאַר צענדליק פּראַנק. איך בין דאַרום איצט אימשטאַנד צו עסן יעדן טאַג אַ נאַרהאַפּטן מיטאַג און אויך אַ בעסערן פרישטיק און וועטשערע, ווי לעצטן ווינטער. איך לערן פליי-סיק און איך פיל, אַז איך מאַך פּראָגרעס. דאָך בין איך ווייט פון צו זיין

זאָרגלאָז און פרייעדך, ווי אַ סטודענט דאָרף זיין, לויט מיין פעטערס פאָר-
 שטעלונג. און אזוי ווי עד זעט אַמאָל מיינעם אַ בריוו צו שרה שפרהן, פאָר
 וועלכער איך דריק אויס מיין צער איבער דער טרויעריקער לאַגע פונעם
 יידישן פאָלק און פון אַלע אַנדערע פאָרפאָלגטע, מוסרט ער מיך, דער איצט
 פראַקטיש-געוואָרענער געשעפטסמאַן: „דו ביסט צופיל גוט, צופיל אומ-
 שולדיק, צופיל איבערגעגעבן דער אָרנטלעכקייט.“ ער עצהט מיר:
 „ערשטנס, דענק ניט אזוי פיל, צווייטנס, זיי ניט אזוי אומעטיק. זיי מונטער
 און פריילעך און זאָרג ניט פאָר דער גאַנצער וועלט — — לעב און זיי
 געזונט פון דיין טייערער שרה שפרהס וועגן.“

איך טראַכט אָבער, אַז מיין אומעטיקייט איז ניט קיין רעזולטאַט פון
 צופיל אידעאָליזם און וועלט־שמערץ, ווי מיין פעטער גלויבט, נאָר פון דער
 אומזיכערקייט פון דער ניט וואויל־האַבנדיקער רוסלענדישער יידישער
 סטודענטשאַפט, אין די אוניווערזיטעטן פון דער שווייץ, און, ווי כ'הער,
 אויך פון די אַנדערע מערב־איראָפּיאישע לענדער. איך זע, ווי אַ סך טיכ־
 טיקע און ענערגישע יידישע סטודענטן, היימישע „עילויים“, וועלכע האָבן
 מיט זייערע אייגענע כוחות, דורך זעלבסט־שטודיום און שווערער אַרבעט,
 זיך דערשלאָגן צו די „טעמפלען פון וויסנשאַפט“, ברעכן צוזאַמען נאָענט
 פון זייער ציל. אין דער זעלבער צייט זע איך אויך דאָ אין פריבורג,
 אַז די סטודענטישע „גאַלדענע יוגנט“, זינדלעך פון באַנקירן, פאַבריקאַנטן
 און פריצים, אָדער אפילו פון וואויל־האַבנדיקן מיטלקלאַס, דערגרייכן אַלץ
 צו וואָס זיי שטרעבן, אַן שום אַנשטרענגונג, און אַפטמאָל אויך אפילו אַן
 שום פיאיאקייט. אין מיין געדאַנק פאַרגלייך איך די פריער־דערמאַנטע
 יידישע סטודענטן צו די מוטיקע בערג־קלעטערער אויף די שווייצער אַלפן,
 וועלכע פאַלן אַרונטער שוין זייענדיק נאָענט פון שפיץ באַרג. בעת רייכע
 טוריסטן פאַרן דאָרט שנעל אַרויף מיט דער עלעקטרישער באַן און פאַר־
 ברענגען דאָרט אין הויליאַנקעס.

**

אַ היפשע צאָל פון מיינע באַקאַנטע בערנער סטודענטן פון לעצטן
 ווינטער האָבן זיך מער ניט צוריקגעקערט פון זייער זומערדיקער וואַקאַציע,
 און האָבן אויפגעגעבן זייערע שטודיום. אויך מיין פריבורגער חבר
 משה אווערבאָך פון סעבעזש קומט ניט מער שטודירן. מיר האָט אָבער
 אַפגעגליקט צו קרייגן דעם ווינטער פאַר אַ חבר נאָך אַ טיכטיקערן סטודענט
 פון כעמיע, דעם בונדיסט שלמה פיינבערג פון וויטעבסק (*). מיר שטו־

(* לויט אַ מינדלעכער מיטטיילונג פונעם בונדיסטישן פירער פראַנץ
 קורסקי, אין 1947, פאַרנעמט שלמה פיינבערג אַ פאַראַנטוואָרטלעכע שטעלע
 אַלט כעמיקער אין סאַוועטנפאַרבאַנד.)

דירן צוזאמען אונדזערע לערנביכער פון כעמיע און פיזיק, אין די אָוונטן, ביי מיר אויפן קוואַרטיר.

פירשט ראָדיוויל איז דער איינציקער צווישן די אַדעליקע סטודענטן פון פריבורגער אוניווערזיטעט, וועמען איך קען ניט ליידן. מיט דעם יונגן פירשט, אַדער פרינץ, וואַראַנעצקי, בין איך גאָר באַענטע פריינט. איך לעב אויך גוט מיט אַ צאָל יונגע באַראַנען און גראַפן צווישן דער היגער סטור-דענטשאַפט. (די גרויסע צאָל אַדעליקע סטודענטן אין פריבורג נעמט זיך דערפון, וואָס דער וואַטיקאָן באַוועגט זייערע קאַטוילישע עלטערן זיך ניט צו באַנוגענען מיט זייער שטיצע פאַרן קאַטוילישן אוניווערזיטעט, נאָר זיי זאלן אים אויך מאַכן אַ באַמען דורך שיקן זייערע אייגענע זין שטודירן דאָ נאַטור-וויסנשאַפט.

דער פירשט ראָדיוויל איז מיר אומסימפאַטיש, נאַטירלעך, ניט צוליב דעם וואָס זיינע זיידעס זיינען געווען צווישן די קאַנדידאַטן אויפן קעניג-לעכן טראָן פון דעם אַמאַליקן פוילן. איך האַלט אים אויך ניט פאַראַנט-וואַרטלעך פאַר די שוידערלעכע פאַרברעכנס קעגן די פוילישע פויערים און יידישע אַרענדאַטאָרס, פאַקטוירים און הענדלער, וועלכע לעאָן לעוואַנדע שילדערט אין זיין ראַמאַן פון דעם אַמאַליקן יידישן לעבן אין פוילן. אַט די האַלב אַדער גאַנץ משוגענע ראָדיווילס פלעגן זיך לערנען שיסן אין ציל פראַקטיצירנדיק אויף זייערע פוילישע „פאַנשטשיזניקעס“ (ליב-אייגענע). ס'איז דעריבער קיין חידוש ניט, וואָס זייערע הויף-יידן פלעגן פון זיי קריגן, לויט לעוואַנדעס באַשרייבונג, אַזוינע קאַפּריזנע באַפעלן, ווי מאַכן אַ שליטנ-וועג אין תּמוז ...

דעם פריבורגער סטודענט, פירשט ראָדיוויל, קאָן איך ניט ליידן דער עיקר פאַר זיין אַנגעבלאַזנקייט און פאַרריסנקייט. ער איז העכער פון אַלע אַנדערע אַדעליקע סטודענטן אין פריבורג. טראַגט לאַנגע שוואַרצע וואַנ-צעס, און לאַנגע רייט-שטייול. אין זיין האַנט האַלט ער כּסדר אַ קורצן גע-פלאַכטענעם לעדערנעם בייטשל און קוקט אויף אַלעמען ביז.

אין טאָג קומט אונדז אויס זיך צו באַטייליקן אין אַ פיזיקאַלישן עקס-פערימענט. אונדזער פיזיק-פראַפעסאָר, פאַן קאַוואַלסקי, שטעלט אויס דעם גאַנצן קלאַס אין אַ ראַד, הייסט אונדז אַלעמען זיך נעמען פאַר די הענט און ער דעמאָנטירט דורך אונדז דעם עפעקט פון אַן עלעקטרישן שטראַם, וואָס גייט דורך אַ ראַד פון צענדליקער מענטשלעכע קערפערס. צו אונדזער ביידנס שליממזל קומט אונדז אויס, אים דעם לאַנגן גראַבן פרינץ ראָדיוויל און מיר דעם קורצן דינעם יידישן פראַלעטאַריער צו שטיין האַנט אין האַנט. מיר זיינען ביידע ניט געווען צופיל באַגייסטערט פון אונדזער ראַלע אין דעם דאָזיקן וויסנשאַפטלעכן עקספערימענט.

קאפיטל דריי און ניינציק

מיין דורכשניטלעכער אַרבעטס-טאָג אין פריבורג

מיין דורכשניטלעכער אַרבעטס-טאָג אין פריבורג איז איצט, ווינטער 1900—1901, געוויינלעך אזוי: יעדן פרימאָרגן, חוץ שבת און זונטיק, קום איך צופאָרן אינעם נאַטור-וויסנשאַפֿטלעכן פּאַקולטעט, אויסערן שטאַט. איך אַרבעט דאָרט פון 8 ביז 12 אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע און הער אויך אַ לעקציע פון פּראָפעסאָר ביסטדושיצקי איבער אַנאַליטישער כעמיע. 12 אַזייגער פאַר איך עסן מיטאַג אין אַ פּאַנסיאָן און לייען דורך אַ פאַר צייטונגען. פון 1:30 ביז 5:30, אַדער 6 אַזייגער, בין איך ווידער אין לאַבאָ-ראַטאָריע. נאָכדעם הער איך לעקציעס פון פיזיק ביי פּראָפעסאָר פּאַן קאָואַלסקי, אַדער פון געאָלאָגיע ביי פּראָפעסאָר זשיראָר. צוויי שעה אין וואַך גיב איך אָפּ אויף קריסטאָלאָגראַפיע און מינעראָלאָגיע ביי פּראָפעסאָר באַומהאַוער. זיבן אַזייגער אין אַוונט פאַר איך צוריק צו מיין קוואַרטיר. נאָך אַ צווייטן, אַליין אַדער זאַלבענאַנד, וואָס באַשטייט געוויינלעך פון ברויט מיט שווייצער קעז און האַלענדיש קאָקאַ, בין איך גרייט פאַרן ביינאַכטיקן „זעלבסט-שטודיום“, צוזאַמען מיט מיין חבר שלמה פיינבערג, וועלכער קומט צו מיר אַריין יעדן וואַכענדיקן אַוונט. מיר שטודירן צוזאַמען אונזערע לערנביכער און לעקציעס ביז 10 אַדער 11 אַזייגער ביינאַכט.

שבת און זונטיק פאַרנעם איך זיך מער מיט לייענען ליטעראַטור און געשיכטע, ווי מיט לערנען נאַטור-וויסנשאַפֿט. מיין חבר שלמה פיינבערג פאַרברענגט שבת און זונטיק אין בערן, וואו עס שטודירט זיין שוועסטער, פרומע פיינבערג — אַ קלוגע, וויציקע, חנעוודיקע בונדיסטקע. בלייבנדיק שבת און זונטיק אַליין אין פריבורג, חבר איך זיך הויפט־זעכלעך מיט ביכער. כ'האַב לעצטנס דורכגעלייענט אַ היפּשן טייל פון פרידריך ניטשעס פּאַעטיש־פּילאָסאָפּישע שריפּטן, ווי אויך אַ צאָל ווערק פון ווייניקער באַרימטע פּראָפעסאָרס, צווישן זיי אויך אַ היסטאָרישן ראַמאַן פון אַרבעטער לעבן פּאַרפּאַסט פון דזשאַן הענרי מאַדאי*.)

(* דאָרט ווערט אויך געשילדערט דער אָפּקלאַנג אין ענגלאַנד ווען אַמעריקאַנער קאָפיטאַליסטן פאַרמשפּטן צום טויט (אין 1886—1887) פינף סטרייק־פירער אין שיקאַגאָ. אַרבעטער אין ענגלאַנד גלויבן ניט, אַז די פאַראַולטיילטע אַנאַרכיסטן האָבן געוואָרפן אַ באַמבע אויף פּאַליציסטן. זיי האַלטן, אַז דאָס האָט געטאַן אַן אַגענט־פּראָוואַקאַטאָר פון די שיקאַגער פאַבריקאַנטן. די אַרבעטער־דעמאָנסטראַציע אין לאַנדאָן ווערט אָבער אונ־טערדריקט מיט געוואָלד פון דער ענגלישער רעגירונג.)

יעדן שבת כאפ איך זיך אויך אריין אין ליטערארישן (פילאסאפישן) פא-
קולטעט, וואו כ'הער די לעקציעס פון פראפעסאר זוויערזענע איבער דאס
לעבן און שאפן פונעם פילאסאפישן דיכטער און פרייען דענקער לעסינג,
דעם פארפאסער פון „נאטהאן דער ווייזע“ און אנדערע ווערק, וועלכע ער
האט געשאפן ווי א פארערער פון שפינאזע און א נאענטער פריינט פון משה
מענדעלסאן. איך קום אויך אריין אין דער אוניווערזיטעט-ביבליאטעק, וואו
איך לייען אלטע יידישע ספרים און נייע דייטשישע ביכער וועגן דער ביב-
לישער עפאכע פונעם יידישן פאלק.

איך פארשטיי, אז פאר מיין שטודיום פון נאטור-וויסנשאפט וועט זיין
ניצלעכער, כ'זאל אויך שבת און זונטיק זיך פארנעמען מיט יענע געגנ-
שאטנדן. מיין תשוקה צו לייענען יידישע געשיכטע איז אבער שטארקער
פון אלע פראקטישע איינווענדונגען. איך פרוואו זי פארבייטן אויף אינטע-
רעסאנטע געשיכטע-ביכער פון נאטור-וויסנשאפטן, באזונדערס פון דער
כעמיע, וואס האט פאנטאסטישע און צויבערהאפטע עפאכעס, ווי למשל די
פראוון אין אלטערטום צו צעשמעלצן און באארבעטן פארשיידענע מעטאלן,
דאס מאכן גלאז, זייף, פארבן, געטראנקען א. א. ווייטער; די אלכעמיע
אין מיטלאלטער, וואס האט געפראוואט פארוואנדלען פראסטע מעטאלן אין
אידעלע, און די אטעם-פאראכאנדיקע עקספערימענטן און דערפינדונגען
פון דער נייער צייט; די שפאנענדיקסטע געשיכטעס פון נאטור-וויסנשאפט
קאנען אבער ניט פארשטעלן אויף לאנג די ווירקונג פון דער טויזנט-יארי-
קער פארגאנגענהייט פונעם יידישן פאלק אויף מיין פאנטאזיע. כ'זוער
דארום אלעמאל פארכישופט אויפסניי פון דער ביבלישער עפאכע אין דער
יידישער געשיכטע און ווער אלץ מער פאראינטערעסירט אין איר.

איך באקען זיך מיטן אריענטאליסט פראפעסאר גרימע* דורך א
צופאל. די מעשה איז געווען אזוי: מיין אינטערעס אין דער אלטער יידישער

(* פראפעסאר הוברט גרימע ווערט שפעטער א געוויסע צייט
וועלט-בארימט דורך זיין אויספארשן די אוראלטע אויפשריפטן אויפן בארג
סיני. די אמעריקאנער פרעסע מאכט דערפון א סענסאציע, אז ער האט
אנטדעקט משה רבינוס „לוחות“, אין מיינעס אן ארטיקל אין דער „פרייהייט“
פון יענער צייט, וואס כ'קאן איצט ניט אויסגעפינען, האב איך דעמאלט
אנגעוויזן, אז פראפעסאר גרימע האט אנטדעקט אן אויפשריפט וועגן אן
עגיפטישן פריסטער מנשה, דעם אויפזעער איבער די דארטיקע זילבער-
מינען, וועלכער דאנקט דער קעניגין פאר ראטעווען אים פון ווערן דער-
טרונקען. דאס האט נאטירלעך ארויסגערופן אלערליי השערות וועגן דעם
שייכות פון אט דעם מנשה צו משה רבינו.

געשיכטע דערפירט מיך אויך צו די אַרכעאָלאָגישע אויסגראַבונגען, פאַרצייטיקע קונסטווערק און אויפשריפטן פון ארץ ישראל און די אַרומיקע לענדער.

אַ באַזונדער שטאַרקן איינדרוק מאַכן אויף מיר די באַשרייבונגען פון די געפונענע בריוו אין טעל-על-אמאָרנאַ, מצרים (*), אויסגעקריצט אויף ליימענע טאָולען, וועלכע איך האָב געזען (אין אַפּריל 1899) אויסגעשטעלט אין קייזערלעכן-קעניגלעכן מוזיי אין בערלין (*). איצט, ביים סוף יאָר 1900 זיינען אַט די בריוו געוואָרן קאַפּירט אויף פאַפּיר, אין זייער אַריגי-נעלער קליין-פאַרמיקער אָדער פּלעקל-שריפט פון אשור און בבל, און אויך אין העברייאישע און לאַטיינישע בוכשטאַבן. מ'האַט זיי אויך טיילווייז, אָדער גאַנץ, איבערגעזעצט, פון אַלט באַבילאָניש און אשוריש, אין אַ צאַל היינטיקע שפּראַכן.

איינער פון די איבערזעצער פון אַט די בריוו איז דער דייטשישער אַריענטאַליסט דר. הוגאָ ווינקלער פון דעם בערלינער אוניווערזיטעט, וועל-כער פאַרנעמט זיך מיט אַריענטאַלישע און ביבלישע פאַרשונגען און שרייבט אויך אַפּט וועגן דער אַלט-יידישער געשיכטע. כ'געפּין אָבער ביי אים צייטנווייז אַזוינע באַמערקונגען, וועלכע איך באַטראַכט פאַר ניט פריינטלעך צו יידן. מיר ווילט זיך דערפאַר אַליין אויך קענען פאַרשטיין אָביסל די שפּראַך און די שריפט פון די פריער-דערמאָנטע בריוו. איך באַשטעל דעריבער אין דער פריבורגער הויפט-בוכהאַנדלונג אַ ביכל צו לערנען אַסיראָלאָגיע אָן דער הילף פון אַ לערער. ווען פּראָפעסאָר גרימע דערווייט זיך עס אין בוכהאַנדלונג, פרעגט ער מיך צוליב וואָס

(* ווענדונגען פון קעניגלעך און באַאַמטע אין „כנעו“ (קענאַאַ), וואָס איז דעמאָלט געשטאַנען אונטער דער אויבער-הערשאַפט פון מצרים. זיי באַשרייבן געשעענישן וועלכע זיינען מער-ווייניקער ענלעך צו דאָס, וואָס עס ווערט דערציילט אין תנ"ך (אינעם ספר „יהושע“) פון דער צייט ווען יידן דעראַבערן דאָס לאַנד כנען און פאַרוואַנדלען עס אין ארץ ישראל. די אַריינדרינגער פונעם מדבר ווערן אין די בריוו אויך אָנגערופן „חיבירו“, אָדער „הבירי“, וואָס קאָן אויך מיינען „עברי“ (איברו—ייד). די בריוו-שריי-בער פון כנען מישן אויך אַריין אין זייערע בריוו ווערטער פון זייער אייגענעם מאַמע-לשוו, וואָס זיינען ענלעך צו העברייאיש. זיי רופן אויך אָן מענטשן און שטעט מיט ביבלישע נעמען.

(* נאָך הונדערטער בריוו פון „טעל-על-אמאָרנאַ“ זע איך זומער 1901 אינעם „בריטישן מוזיי“, אין לאַנדאָן, און אין האַרבסט 1908 אין עגיפּט-טישן מוזיי, אין קאַיראָ.

איך טו עס? דערקלער איך עס אים. לאדעט ער מיך איין אריינצוקומען, ווען כ'זועל האָבן צייט, צו אים אין קלאַס־צימער, וואו ער לערנט אַסיראַ-לאַגיע, אַלט־העברייאיש, די מעטריק פון תהילים, דעם ספר „ישעיה“ א. ד. גל. ווען איך קום אַמאַל אַריין אין אַ שבת, נעמט ער מיך אויף זייער פריינטלעך. ער דערקלערט דערביי זיינע סטודענטן, דאָס רוב סעמינאַ-ריסטן, אַז אין מיר האָבן זיי אַ „לעבעדיקן העברייער“ און וועלן מיט מיין הילף קאַנען פאַרשטיין העברייאישע ווערטער און באַגריפן אַזוי ווי פון אַ לעבעדיקער שפראַך.

איך שרייב אַן אַרטיקל פאַרן „אידישן אַרבייטער“ פון „בונד“*.) איך טו עס אויפן פאַרלאַנג פון אַ מיטגליד פונעם בונדיסטישן אויסלענדישן קאַמיטעט און אַ רעדאַקטאָר פון זיין אַפּיציעלן אַרגאַן. צוערשט האָט זיך וועגן דעם געווענדט צו מיר מיין חבר שלמה פיינבערג, נאָר כ'האָב דערפון ניט געוואָלט הערן. מיין טענה איז געווען, אַז אַלס מיטגליד פון דער „אַר-בעטער אַפּאָזיציע“ פון דער „גרופע יידישע סאַציאַל־דעמאָקראַטן“ קאַן איך ניט אַרבעטן אין אַרגאַן פונעם „בונד“, וועלכער איז אַרויסגעוואַקסן פון יענער גרופע. ס'איז אמת, אַז זינט דעם אַרעסט און דער פאַרשיקונג אין סיביר פון דעם „רעזטשיק“ (אַבראַם גאַרדאַן), דעם טעאָרעטיקער פון דער „אַרבעטער אַפּאָזיציע“, עקזיסטירט זי ניט מער ווי אַן אַרגאַניזאַציע. דאָך בין איך נאָך ביי זיך ניט זיכער צי איך וועל קאַנען אַרבעטן צוזאַמען מיט אירע פריערדיקע קעגנער.

אַ פאַר וואָכן שפּעטער איז שלמה פיינבערג ווידער געקומען צו מיר מיט דער זעלבער פאַדערונג. דאָס מאַל האָט ער געבראַכט מיט זיך אַן עלטערן בונדיסטישן אינטעליגענט, וועלכן ער האָט מיר פאַרגעשטעלט אַלס חבר וולאַדימיר*.)

חבר וולאַדימיר האָט לאַגיש אַנאַליזירט די סיבות פון די סיכסוכים צווישן דער אַמאַליקער ווילנער „גרופע יידישע סאַציאַל־דעמאָקראַטן“ און איר „אַרבעטער אַפּאָזיציע“. ער האָט מיך איבערצייגט, אַז יענע סיבות זיינען איצט ניט מער קיין גרונט פאַרוואָס מיר זאָלן ניט קאַנען אַרבעטן צוזאַמען פאַר סאַציאַליזם. דאָס וואָס איך בין פאַר אַ יידישער מדינה דאַרף

* „דער אַנטיסעמיטיזמוס אין וויען“ („דער אידישער אַרבייטער, אַרגאַן פון דעם אַלגעמיינעם אידישן אַרבייטער־בונד אין רוסלאַנד און פּוילן“, נומער 11, זשענעוו, מאַי, 1901, זייטן 20—28).

* וולאַדימיר קאַסאָוסקי, מיטגליד פון אויסלענדישן קאַמיטעט פון „בונד“ און פון דער רעדאַקציע „אידישער אַרבייטער“.

מיר ניט שטערן צו שרייבן וועגן אן אלגעמיינער סאציאליסטישער טעמע. איבער וועלכער עס זיינען ביי אונדז ניטאָ קיין מיינונגס-פאַרשיידנהייטן. אלנפאלס וועט מען אין קומענדיקן נומער „אידישער אַרבייטער“ עפענען אַ דיסקוסיע וועגן דער יידישער נאַציאָנאַלער פראַגע און עס וועט געשאפן ווערן קלאַרקייט אויף אַט דעם געביט.

נאָך אַ קורצן שמועס האָבן מיר זיך געאייניקט, אַז איך וועל שרייבן איבער דעם אַנטיסעמיטיזם אין ווין. כ'האַב אים אויך צוגעזאָגט זיך באַלד נעמען צו דער אַרבעט, און אַזוי גיך ווי כ'וועל עס האָבן פאַרטיק וועל איך עס איבערגעבן מיין חבר שלמה פיינבערג, און ער וועט עס שוין צושטעלן צו אים, חבר וולאַדימירן.

איך קלייב זיך אויס די דאָזיקע טעמע, ווייל כ'האַב וועגן דעם אַ סך געלייענט אין די סאציאַל-דעמאָקראַטישע צייטונגען און זשורנאַלן און גע-הערט לעקציעס פון פערנערטראַפערן און אַנדערע וואַרט-זאָגער פון דער עסטרייכישער סאציאַל-דעמאָקראַטיע.

עס פאַרשטייט זיך, אַז איך שרייב ניט אונטער מיין נאָמען אויף אַן אַרטיקל פאַר אַ ניט אַ לעגאַלער אויסגאַבע, בפרט נאָך אַז דאָס איז ניט אַ פערזענלעכע מיינונג אין אַ דיסקוסיע, נאָר איך שטיץ זיך דאָרט דער עיקר אויף מאַטעריאַלן געלייענט און געהערט פון עסטרייכישע רייכסראַט-דע-פוטאַטן און אַנדערע פאַרשטייער און וואַרט-זאָגער אירע.

קאָפיטל פיר און ניינציק

„דער אַנטיסעמיטיזמוס אין ווין“

אין מיין ערשטן אַרטיקל וועגן דעם אַנטיסעמיטיזם אין ווין, דער-קלער איך באַלד אין אָנהויב דעם דאָזיקן אַנטיסעמיטיזם פאַר אַ פאַליטישער דערשיינונג, וואָס האָט כמעט גאַרניט צו טאָן מיט דער שנהא צו יידן, וועלכע איז שוין פון לאַנג אַן בכלל איינגעוואַרצלט. דאָס זיינען נאָר קראַמפן „צוקונגען“ פון קליינבירגלעכן קלאַס פאַר זיין „אונטערגיין“, און אַזאַ אַנטיסעמיטיזם קאָן נאָר זיין אין אַ ווין.

איך באַגרינד עס מיט אַ געשיכטלעכער באַשרייבונג, ווי אַזוי די עסטרייכישע קאָפיטאַליסטישע אינדוסטריע האָט אין איר אָנהויב געמוזט קעמפן מיטן הערשנדיקן אַבסאָלוטיזם, וואָס האָט שטענדיק געציטערט, עס זאָל ניט ווערן חלילה צופיל אַרבעטער אינעם לאַנד. ווען דער אַבסאָ-לוטיזם פאַלט אין עסטרייך, אין 1848, טרעט דאָרט אַרויס, אינעם קאַטוי-לישן לאַנד דער קלעריקאַליזם אין קאַמף קעגן דער אינדוסטריע. ער טוט

עס צוליב מורא, אן דורך דער אינדוסטריעלער אנטוויקלונג, וועט די באַ-
פעלקערונג באַקומען גאָר אַ נייעם גייסט און וועט פאַרלאָזן די אַלטע
מנהגים. די עסטרייכישע אינדוסטריע האָט דאָרום זיך ניט געקאַנט פריי
אַנטוויקלען און איז געבליבן שטיין אויפן מיטן וועג. דער קאַפיטאַליזם
אין עסטרייך האָט בלויז מוראדיק פאַראַרעמט די קליין-בורזשואַזיע דורך
דער גרויסער קאַנקורענץ, נאָר ס'האַט זיך אים נאָך ניט איינגעגעבן גאָר
אינגאַנצן צו דערשטיקן די קליין-אינדוסטריע.

די כּיטרע קלעריקאַלן און פעאַדאַלן קומט דערפאַר אַן לייכט צו גע-
ווינען דעם ציטרוי פון דער פאַראַרעמטער קליין-בורזשואַזיע דערמיט,
וואָס זיי זיינען שונאים פון איר קאַפיטאַליסטישן שונא. עס קומט זיי אויך
אַן ניט שווער אַריבערצוברענגען צו איר דעם אַנטיסעמיטיזם. אַנווייזנדיק
דעם ווינער קליינבירגער אויפן קאַפיטאַליסט, וועלכער באַשעפטיקט זיך
מיטן טראַנספּאָרט פון סחורה נאָך אויסלאַנד און אויף די פאַבריקאַנטן פון
פאַרטיקע קליידער און שוּכוואַרג, אַז יענע זיינען יידן, פלעגט ביי אים
ממילא (מעמילע) סוף-כל-סוף אויסקומען, אַז אַ ייד און אַ קאַפיטאַליסט
איז איינס און דאָס זעלבע, און ער איז געוואָרן אויף אַזאָ אופן אַן אַנטיסע-
מיט. דער קליין-בורזשואַ האָט זייער ווייניק געוואוסט פון דעם קלאַסן-
היפּוך, וועלכער איז דאָ אינעם יידישן פּאָלק גופּא. און פון דער שרעקלעכער
אַרעמקייט פון די יידישע אַרבעטער אין גאַליציע. (ביי אַט דער געלעגנ-
הייט וויין איד אויך אַן אין מיין אַרטיקל אויף די היסטאָרישע סיבות, פאַר-
וואָס יידישע אונטערנעמער זיינען שטאַרק פאַרטראַטן אויף אַט די גע-
ביטן אין עסטרייך).

די פעאַדאַלן, די דייטשע אַריסטאָקראַטן-קאַנסערוואַטאָרס, פאַראייניקט
מיט קליינבירגערלעכע קריסטלעכע סאַציאַליסטן-אַנטיסעמיטן, באַווייזן
דעריבער צו דערווילן אין ווין אין 1896, פאַר בירגערמייסטער, זייער קאַנ-
דידאַט, דר. קאַרל קלוגער. דער לעצטער — אַן אויסגעצייכנטער אַראַטאָר, —
לייכטיזניק און ניט פעסט אין זיינע פּאָליטישע פרינציפּן, — זייער
אַ שיינער — „ליבלעך און פריינטלעך“, „עגאָאיסט“ און אַ „ליבאַכער
פון פוסטן נאַרישן כבוד“ — איז אין די זעכציקער און זיבעציקער יאָרן
געווען אַ ליבעראַל, דערנאָך איז ער אַרויסגעטראַטן ווי אַ דעמאָקראַט און
אַ דייטשער נאַציאָנאַליסט, און אַזוי ווי פאַר אים איז אַזאָ כבוד געווען גאָר-
ניט מיט גאַרניט, האָט ער זיך געלאָזט איבערריידן פון די קלעריקאַלן און
האַט גענומען אַן אַנטייל אין זייער קאַמף, ווי אַן אַטאַמאַן פון דער קליין-
בורזשואַזיע אין ווין.

די גלחים און פריצים האָבן צוגעזאָגט די ווינער קליינבירגער צו מאַכן
ווין אומאָפּהענגיק פון די קאַפיטאַליסטן. אויסגעלאָזן האָט זיך, אַבער,
פונקט קאַפּויר. מיין אַרטיקל רעכנט אויס אַ גאַנצע רייע פאַקטן וואָס

באוויזין, אז ווין איז נאך קיינמאל ניט געווען אזוי אפהענגיק פון די ווינער פֿינאנסיסטן, ווי איצט, אין סוף יאר 1900, און א חוץ דעם פון אויסלעגן-דישן קאפיטאל.

„און דער קליין-בורזשו! אז מען האט אנגעהויבן שמועסן ווי צו פֿאַרכאַפֿן די מאַכט, האָט מען אים צוגעזאָגט אַרבעט און פֿרנסה. נאָר די גרויסע אַרבעט, וועלכע די ליבעראַלע רעגירונג האָט איבערגעלאָזן דער שטאַט, האָט מען איבערגעגעבן אין די הענט פון די גרויסע אונטערנעמער, און דער עיקר די אויסלענדער — די קליינע שניידער, וועלכן האָבן פשוט די פינגער געלעקט, ווען (פירשט) ליכטענשטיין, דער תלמיד פון די קאלטערסבורגער יעזואיטן, האָבן געדונערט אין פֿאַרלאַמענט קעגן די גרויסע ייִדישע פֿאַבריקאַנטן ראָטבערגער, מאַנדל, צענטער א. ד. גל., פֿאַלן איצט אונטער דעם יאָך פון דער קאַנקורענץ פון דעם בעלגישן קלעריקאַל עטיען עסדערס, וועלכער אַרבעט מיט דעם קאָפיטאַל פון די קאלטערס-בורגער יעזואיטן אליין, ווייל דער קלעריקאַליזם וויל נעבעך אליין אויך מאַכן אַ גוטן געשעפט מיט זיין קאָפיטאַל.“

צולעצט רעכנט אויס מיין אַרטיקל אַ היפשע צאָל געשעענישן, וועלכע ווייזן אָן אויף די סימנים פֿונעם צוזאַמענברוך פון דעם קלעריקאַלן-אַנטי-סעמיטישן רעזשים, און באַמערקט דערצו :

„אַזאָ שיינער כּישוף-ווערטל ווי „יוד“ האָט זייער גוט געקאַנט פֿאַר-אייניקן די פֿאַרשיידענע אינטערעסן, אָבער ווי די זאָך גייט איבער אין פֿראַקטיק — — — דאָ ווערט עס גאַר ביטערלעך.“

דער אויספיר פון מיין אַרטיקל איז, אַז די געזעלשאַפטלעכע אַרדענונג פון עסטרייך האָט געמוזט ביי איר אַנטוויקלונג איבערלעבן אַ געוויסע צייט דעם אַנטיסעמיטיזם. „ווען עס וועט מער גאַרניט שטערן דעם קאָפיטאַליזם זיך עקאַנאָמיש צו אַנטוויקלען, ווען דער קלעריקאַליזם און פֿעאַדאַליזם וועלן גאַר אינגאַנצן פֿאַלן, דעמאַלט וועט זיך עפענען אַ ברייטער, פֿרייער וועג פֿאַר דעם אַרבעטער-קלאַס — — — און דאָן וועט ער פֿריי און שטאַלץ גיין צו אונדזער ענד-ציל — צום סאַציאַליזם.“

**

איך צייכן אַ פֿלאַן פון אַ אוניווערזיטעט אויפֿן כּרמל, כאַטש כּיבין ניט קיין אַרכיטעקט און ניט קיין צייכענער. כּ׳האַב עס געטאַן אין אַ „דעליריום“, אין אַ געראַנגל מיטן טויט, ווען דער הויפּט-דאָקטאָר פון פֿריבורג האָט שוין געהאַט מיר אָפּגעזאָגט דאָס לעבן.

מיין קראַנקהייט איז געקומען פון אַ שווערער פֿאַרקילונג און פון איינ-אַטעמען „אַזאָן“. די פֿאַרקילונג האָב איך געקראָגן אין בערן, וואו איך האָב

פארבראכט דעם ניִיאָר 1901. מיין עלטערער פריינט יעקב־מאיר זאלקינד האָט מיך פאַרוואָרפן מיט בריוולעך כ'זאַל קומען צו אים צוגאַסט קיין בערן אויף די עטלעכע טעג פון דער ניִיאָר־וואָך, ווען אַלע לערן־אַנשטאַלטן זיינען פאַרמאַכט. ער גיט מיר אויך אַריין אין נדן, אַז אַ חוץ מיינע אַלטע באַקאַנטע וועל איך איצט געפינען אַ היפש ביסל נייע, וואוילע יאַטן, מיט וועלכע כ'וועל הנאה האָבן צו פאַרברענגען. און אַזוי איז עס ווירקלעך געווען. איך ווער באַלד נאַענטע פריינט מיט דעם קלוגן הומאַרפולן עילוי, יעקב לעווקאַוויטש פון פיעטריקאַוו, פוילן. זיין יידישע שפראַך איז רייך און מעלאָדיש. אויך זיין פויליש קלינגט שענער ווי דער, וואָס כ'הער אין פריבורג ריידן קינדער פון הויכן פוילישן אַדל. כ'באַקאַן זיך אויך מיט סאַלאַמאַן רובינשטיין פון ליבאַווע (*). דוד וואַלפּוֹן פון מעמעל, — אַ קרוב פון דר. הערצלס נאַענטן פריינט מיט דעם זעלביקן נאַמען, דעם העברייאישן דיכטער באַרוכאַוויטש, יוסף חיים הורוויץ פון ריגע, פייטל ליפשיץ פון סלוצק (*). און צענדליקער אַנדערע. דורך מיין חבר שלמה פיינבערג ווער איך אויך באַקאַנט מיט אַ צאַל בונדיסטישע סטודענטן און סטודענט־קעס. איך באַווך אויך דעם שוויצער סטאַליער־אַרבעטער פאַול היגין, ביי וועמען כ'האַב אַמאָל געוואוינט אין בערן (זיינע טעכטערלעך פלעגן דעמאָלט כסדר באַפּוצן מיין צימער מיט פרישע פעלד־בלומען. איצט שיקן זיי מיר פון צייט צו צייט אילוסטרירטע פאַסט־קאַרטלעך). איך קריג אויך אין בערן צו ליענען אַ היפשע צאַל נומערן פון „יוד“ און אַנדערע נייע לי־טעראַרישע אויסגאַבעס אין יידיש.

דינסטיק אַוונט גייען מיר אַ גאַנצע „כאַליאַסטרע“, אָנגעפירט פון זאַלקינד, זען און הערן די אַפּערע „איל טראַוויאַטאַ“. מיר קריגן סטודענטן־קאַרטעס, שטיי־פלעצער אין „פאַרקעט“, אין פראַנט פון דער בינע. אין דרויסן איז געווען קאַלט, האָב איך געוואָלט מיטנעמען מיין מאַנטל, נאָר זאַלקינד, וועלכער וועגט מער ווי צוויי מאָל אַזוי פיל ווי איך, און פילט ניט קיין קעלט. האָט זיך אויסגעלאַכט פון מיר, וואָס איך וויל זיך אָנפּעלצן. אַרויסגייענדיק ביינאַכט פון טעאַטער איז נאָך געווען קעלטער. דער ענטו־זיאַסטישער זאַלקינד איז אָבער באַשטאַנען מיר זאָלן אין דרויסן אַפּוואַרטן די הויפּט־העלדין, אַ איטאַליענישע זינגעריין, און מאַכן פאַר איר אַן אַוואַציע

(* אַלט דר. סאַלאַמאַן רובינשטיין ווערט ער שפּעטער אַקטיוו אין דער אַמעריקאַנער יהודישער אָגענטור צו רעגולירן די יידישע עמי־גראַציע אין די פאַראייניקטע שטאַטן דורך גאַלועסטאַן.)

(* דר. פייטל ליפשיץ שיקט מיר שפּעטער פון זשענעווע סאַציאַל־וויסנשאַפטלעכע אַרטיקלען פאַרן „יידישער קעמפּער“ (1906—1907).

מיטן אויסרוף „וויווא לאַ איטאַליאַ!“ דער סוף איז געווען, אַז כ׳האַב זיך שטאַרק צוגעקילט.

קומענדיק צוריק אין פריבורג האָב איך זיך אַריינגעלאָזן צוריק אין לערנען און בכלל ניט געטראַכט פון מיין פאַרקילונג. אין צימער ביי מיר איז ביינאַכט ניט געווען צו וואַרעם, ווען כ׳בין געוועסן ביז שפעט, צוזאַמען מיט שלמה פיינבערג, איבער אונדזערע לערנביכער; פלעגן מיר אויפקאָכן וואַסער און טרינקען הייסן טיי זיך צו דערוואַרעמען. אַזוי אַרום האָט זיך מיין פאַרקילונג נאָך פאַרשלימערט. איך בין געווען אינגאַנצן אַריינגעטאַן ווי פריער אין לערנען און אַרבעטן און זיך ניט געהאַלטן פאַר קיין חולה. אין טאָג אַבער, ווען כ׳האַב עטלעכע שעה געאַרבעט אויף אַן עקס־פערימענט מיט „ציאָן־קאָליום“. כ׳האַב געפרוּאוּוט אָפטיילן פון ציאָן דעם קאָליום און אים פאַרבייטן דורך „הידראָגען“ (וואַסער־שטאַף). ווי אַלעמאַל, ביי אַזאַ אַרבעט, האָב איך אַלץ געטאַן מיט מיינע הענט הינטער אַ שויב, און זיך גוט געהיט, ניט איינצואַטעמען קיין ציאָן. מיר דוכט אַבער איצט, אַז איך בין געווען ווייניקער פאַרויכטיק ביי מיין באַנוצן זיך מיט אַזאַן און האָב מסתמא, אַביסל איינגעאַטעמט. זיין גיפטיקן ריח, אַלנפאַלס הוסט איך זיך שטאַרק פאַנאַנדער ביי מיין אַרבעט און איך קריג אַ „העמאַראַזש“ — פון מיין האַלדז גיסט זיך אַרויס אַ שטראַם בלוט, און כ׳ברעך צוזאַמען ביי מיין לאַבאַראַטאָריע־טיש...

ווי מ׳האַט מיר שפעטער דערציילט האָבן סטודענטן מיך צוגעפירט, אַ האַלב־טויטן, אין אַ „קאַבריאַלעט“ (דראַזשקע), צו מיין קוואַרטיר. זיי רופן אויך אַהין אַרויס דעם פריבורגער שטאַט־דאָקטאָר, אַ הויך־אַנגע־זעענער מיליטערישער אַרצט. ער דערקלערט תיכף, אַז כ׳האַלט ביים שטאַרבן און מאַרגן אינדערפרי וועל איך שוין געוויס זיין קאַפוט. ער הייסט דאַרום די פאַרצווייפלטע אַלטע שוועסטער, מ׳זאַל מיך גלייך אַוועק־פירן אין שטאַטישן שפיטאַל.

די באַרמהערציקע שוועסטער, די נאַנעס, דערציילן מיר שפע־טער, אַז מ׳האַט מיך אַריינגעטראָגן אין שפיטאַל אין אַ באַוואוסטלאָזן צור־שטאַנד. דאָרט האָט מען מיר אָפגעגעבן אַ געראַמען צימער פאַר מיר אַליין, און אַריינגעלייגט אין אַ גרויס בעט. מען האָט מיך געפרעגט, וואָס כ׳וויל, נאָר כ׳האַב שוין ניט געהערט און, אָפנים, אויך ניט פאַרשטאַנען וואָס מ׳רעדט צו מיר. איך בין געווען אין אַ „דעליריום“, און שטיל גערעדט פון היץ, אַרויסגעפרעפלט, אַז „איך מוז באַלד פאַרטיק מאַכן מיין פלאַן“, און געבעטן מ׳זאַל מיר געבן פאַפיר און אַ בליישטיפט עס צו צייכענען. דער שפיטאַל־דאָקטאָר האָט געהייסן דערפילן מיין פאַרלאַנג. מ׳לייגט אַוועק אויף אַ קישעלע ביי מיין זייט פאַפיר און בליישטיפט און כ׳נעם תיכף צייכענען.

אין פריבורגער שפיטאל

געטראגן אויף כוואליעס פון א צעהיצטער פאנטאזיע, ווייס איך ניט מער ווער כ'בין און וואו כ'בין. אלץ וואָס איך ווייס, איז נאָר, אַז איך דאַרף אויסאַרבעטן אַ גענויעם פּלאַן פּון יידישן אוניווערזיטעט אויפן באַרג כּרמל, לעבן חיפה, ביים ברעג פון ים הגדול. כ'בין צום אלעם ערשטן פאַראינ-טערעסירט אין דעם נאַטור־וויסנשאַפֿטלעכן פּאַקולטעט. איך צייכן פאַר זיין יעדן געביט גרויסע לערן־צימערן, לאַבאָראַטאָריעס, אינסטיטוטן, אוי-דיטאָריוםס, ביבליאָטעקן, לייען־זאַלן, אַרכיוון און מוזייען; שפיטאַלן פאַר מענטשן און אַנדערע באַשעפּענישן, אַפטייקן, באַטאַנישע גערטנער, אַן אַסטראָנאָמישע אַבסערוואַטאָריע א. א. וו., ווי אויך בעדער, שוויס־פלעצער, קיכן, עס־זאַלן, און וואויננגען פאַר סטודענטן און פּראָפּעסאָרן — פאַר יחידים און פּאַרלעד, פּאַמיליעס און גרופּעס. און דאָס אַלץ איז אַרומגע-רינגלט מיט פעלדער, סעדער און וועלדער, וואו עס געפינען זיך נאַטירלעכע און קינסטלעכע טייכלעך און אַזיערקעס, שפּיל־ און שפּאַציר־פלעצער, ווי אויך ערטער פאַר התבודדות — צו טראַכטן און מעדיטירן.

ווען איך באַקום ווידער מיין באַוואוסטזיין, זאָגט מען מיר, אַז גראַד דאָס דעליריום האָט מיך געראַטעוועט פון טויט. ניט געקוקט אויף דעם, וואָס כ'האָב אַ פינף־זעקס טעג ניט געגעסן, און כמעט אויך ניט געטרונקען, האָט זיך מיין קערפּער אַנגעהויבן היילן און האָט מיך דערהאַלטן ביים לעבן. מ'הויבט מיר דעמאָלט אַן געבן זאַפטן און ביסלעכווייז אויך לייכטע שפּייזן. נאָר איך בין דערשעפט און קאָן ניט באַוועגן קיין גליד.

אַן אַלטער מאַנאַך קומט מיך פּרעגן צי כ'וויל וואָס לייענען; ער ברענגט מיר אַ צאָל ביכער, פון וועלכע איך קלייב אויס דאָס אַלטע ווערק פון דאַקטאָר הופּלאַנד ווי צו לעבן לאַנג...

אַזוי גיך ווי איך קאָן זיך אַביסל באַוועגן, הויב איך אַן פּאָדערן מ'זאָל מיך אַפּשיקן צוריק אויף מיין קוואַרטיר. כ'וויל מער ניט זיין אין דער פּרעמדער סביבה פון נאַנעס און מאַנאַכן. דער דאַקטאָר וויל צוערשט דערפון ניט הערן. שפעטער אָבער איז ער מסכים מיט מיר, אַז כ'וועל פילן בעסער ליגנדיק אויף מיין אַלטן געלעגער, אויף מיין קוואַרטיר. ווען מען פירט מיך אַהין אַוועק און די צוויי אַלטיטשקע שוועסטער דערוועגן מיך אַ לעבעדיקן צלמען זיי זיך איבער פון דערשטוינונג. זיי באַהאַנדלען מיך פריינטלעך, גרייטן פאַר מיר צו דאָס עסן, וואָס דער דאַקטאָר האָט מיר רעקאָמענדירט. זיי קויפן אויך אין פאַר מיר די נויטיקע מעדיצינען. זיי ווייסן גוט, אַז כ'האָב אין לאַנדאָן נאַענטע קרובים, וואָס וועלן פאַר אַלץ באַצאָלן.

אראָפּגייגן פון בעט איז מיר נאָך שווער. נאָר איין טאָג, ווען איך הער שפּילן מיליטערישע מוזיק, לאָז איך זיך אַרונטער פון מיין געלעגער אויפן טעפּיד, און וויל צוקריכן צום פענצטער, וואָס קוקט אַרויס צום גאַס. זיי ווילן מיר עס צוערשט ניט דערלאָזן. איך בין אָבער פאַרעקשנט. דעקן זיי מיך איין וואַרעם און פירן מיך ביידע צו פאַר די הענט צום פענצטער. כ׳זע אַ מיליטערישע לוויה און איך באַמערק דעם קליינעם „דיוואַן“ מיט מעדאַלן, וואָס ווערט געטראַגן נאָך דער טרונע, שריי איך אויס: „מיין דאַקטאָר איז געשטאַרבן!“ די צוויי שוועסטער ווערן בלאַס און פירן מיך צו צוריק צו מיין געלעגער. נאָכדעם ווי איך באַרואיק זיך אַביסל, און איך ליג גוט איינגעדעקט, דערציילן זיי מיר דעם אמת:

דער אַלטער שטאַט־דאַקטאָר, אַ הויכער, ברייטער, פעטער מאַן, האָט זיך די וואָך פון יאַנואַר 1901 אויסגעגליטשט, אַריבערגייענדיק די גאַס, און שוין ניט געקאַנט מער זיך אויפהויבן. דאָס פאַלן פון זיין גרויסן שווערן קערפּער האָט אים באלד געטויט.

איך האַלט מיין קראַנקהייט בסוד פון מיין טאַטן, באַבען און זיידן, אפילו פון שרה שפרהן. איך לאָז עס נאָר וויסן מיין פאַרשטאַרבענער מאַמעס איינציקן ברודער, יאַנקל־משה (מאַריס סאַפּירשטיין), אין לאַנדאָן. מיין פעטער, דער קראַנקער פאַבריק־אַרבעטער, וואָס איז געוואָרן אַ בשמים־קרעמער, שיקט מיר אַרויס טעלעגראַפיש אַ טויש שילינגען, מיט אַ צוזאַג צו שיקן מאַרגן נאָך. ער בעט מיר: „נאָר זע און פאַלג דעם דאַקטאָר, וואַרעם פון דיין געזונט הענגען אָפּ אייניקע פּערזאָן.“ ער טיילט מיר אויך מיט, אַז ער האָט מיין שרייבן ניט געוויזן שרה שפרהן. זי ווערט אָבער טיי־ווי אומרואיק און מוסרט מיך פאַר מיין שטילשווייגן. איך מוז דאַרום עפעס וואָס שרייבן צו איר. היטנדיק זיך, אָבער, זי זאָל ניט דערקענען מיין ווירקלעכן צושטאַנד, פאַרנעם איך מיין בריוו מיט אינפאַרמאַציעס פון קאַוונע און ווילנע און מיט סתם ליבע־ווערטער. איך זאָג איר אויך צו, צו באַשרייבן ווי כ׳האַב פאַרבראַכט אין בערן, נאָר איך טו עס ניט. זי איז שטאַרק אומצופרידן, וואָס איך שרייב גאַרניט וועגן זיך אַליין און באַקלאַגט זיך, מיט רעכט, קעגן די „פּוסטע פּראָזן“ און „אומערנסטע ליבע־ווערטער“. באַנוץ איך די טענות אירע פאַר אַ תירוץ פאַר מיין ווייניק שרייבן, אַז איך וויל זיך אויסהיטן פון אַט דעם מין שרייבעכץ. כ׳ווייז אויך אַן אויף איר כלומרשטן ווידערשפרוין, וואָס באלד נאָך דעם פאַרוואַרף, וואָס זי מאַכט מיר פאַר יענעם בריוו, דריקט זי אויס איר אומרואיקייט איבער מיין לאַנגן שטילשווייגן מיט אַט די ווערטער: „יעצט שפּיר איך, וואָס פאַר אַ מאַטע־ריאַל צום לעבן דיינע ליבע בריוו גיבן מיר, דען איך פיל, אַז אַן דיין שרייבן בין איך עפעס זוי אַ טויטער. איך געפין ניט קיין רו — — עס פעלט מיר אין האַרצן עפעס וואָס.“

סוף חודש פעברואר הויב איך אן זיך פילן בעסער. דער פעטער זאגט דעמאלט אויס שרה שפרהן, וואָס איך האָב דערנבעלעבט. זי האָט אַ סך געוויסנביסן פאַר אירע פאַרווארפן וועגן מיין שטילשווייגן. עס פאַרדריסט איר אויך שטאַרק, וואָס מ'האַט פון איר פאַרבאָרגן אַ זאך, פון וואָס איר לעבן איז אָפּהענגיק; וואָס מיין פעטער האָט אַריבערגעטראַגן אַזוי פיל לייד און שמערץ און איר פאַרשווינט.

דער פעטער שרייבט מיר כּזאַל זיין געדולדיק, אַז כּוועל ווערן גע- זונט. און אַזוי ווי שרה שפרה דענקט, אַז איך בין שוין פאַלקאָם געזונט, זאָל איך אָפּט שרייבן צו איר. דערביי באַמערקט ער:

„ווייטער, מיין טייערער, קאַנסטו זיין אַ ציוניסט, אָדער אַ ניהיליסט, זאָגאַר, חס ושלום, אַן אַנאַרכיסט, קאָן איך דיר אַנטרויען, אַז דו ביסט דאָס מיט אַן אַרענטלעכן ריינעם טרייען געפיל און איבערגעבונג. אָבער, ליידער, אַזוי פיל וואָס איך קען, דענק איך, אַז פון פריבורג ביז לאַנדאָן איז נאָך איינער ניטאַ ווי דו ביסט, און איין שוואַלב קאָן קיין זומער ניט מאַכן. נאָר דאָס האָף איך, אַז ווען דו וועסט מער פּראַקטיצירן די וועלט, אַז דו וועסט די מענטשן קענען אַזוי פיל ווי בילדונג, דאָן — — — וועסטו זאָגן: מיין אַלטער נאַרישער אָנקל האָט די וואַרהייט געזאָגט. „... צולעצט דריקט ער אויס זיין באַדויערן, וואָס ווען כּוועל קאָנען קומען קיין לאַנדאָן (אויף די זומערדיקע קאַניקולעס) וועט ער ניט האָבן קיינעם מיט וועמען מיך צו באַקענען. „וואַרעם די העכערע קלאַסן מענטשן זיינען לומפן, באַנדיטן“... זינט אָנהויב מערץ הער איך ווידער לעקציעס און קום אויך אַמאָל אַריין אַרבעטן אַ ווייל אין דער לאַבאָראַטאָריע. איך שטודיר אויך מער- ווייניקער מינע נאַטור-וויסנשאַפטלעכע לערנביכער און לייען אויך היסטאָ- רישע און ליטעראַרישע ווערק. דעם 22-טן מערץ האָט זיך פאַרענדיקט דער ווינטער-סעמעסטער (1900—1901). אַלע מינע באַקאַנטע יידישע, פּוילישע און שווייצאַרישע סטודענטן האָבן שוין פאַרלאָזן פריבורג. איך פאַר- נעם זיך אָבער מיט לערנען (פאַר-זיך) און לייענען ניט ווייניקער ווי פריער. איך גיי אויך זונטיק אין קאַטעדראַל הערן שפּילן אַרגל און זינגען, אויך דרשות פון דאָמיניקאַנער און פּראַנצויזישע מאַנאַכן.

מיין שוואַכער געזונט מאַכט מיך שטאַרק עמפּינדלעך קעגן די ניט- סאַניטאַרישע באַדינגונגען אַרום קאַטעדראַל. כּקאָן ניט צווען, ווי דער עולם וואַשט די הענט מיטן ניט-ריינעם וואַסער, אינעם גרויסן שטיינער- נעם בעקן, ביים אַריינגאַנג. אַ סך פרומע פּערוואַנען, באַזונדערס פּרויען, באַנעצן אויך זייערע פּנימער מיט דעם זעלביקן וואַסער. אין פאַרגלייך דערמיט איז דער „כּיור“ (האַנטפּאַס), אין די בתי-מדרשים און קלויזן אין ליטע, אַ מוסטער פון ריינלעכקייט. און דאָך פלעגן עס אונדזערע היינט- וועלטיקע יידן, יונג און אַלט, שטאַרק קריטיקירן.

דערביי דערמאָן איך זיך אויך די אומגערעכטע טענות פון אַ טייל יידן, אַז דאָס רוב יידישע שווסטער אין שניידער זיינען פאַרטאַטשעס און יידישע קרעמער באַשווינדלער. אין דער אמתן אָבער זיינען פאַראַן גוטע און שלעכטע באַלמעלאַכעס ביי יעדן פּאַלק. און בנוגע קרעמער האָב איך זיך איבערצייגט, אַז די שוויצער זיינען בשום אופן ניט ראַיעלער ווי די יידישע. פאַרקערט, אין ווילנע און קאָונע האָב איך צווישן די יידישע קרעמער געזען אַזוינע אויסערגעוויינלעך-אַרענטלעכע, וועלכע כ'האַב נאָך ביז איצט ניט באַגענט אין בערן און פריבורג.

קאַפּיטל זעקס און ניינציק

איך באַשרייב מיין פריבורגער קוואַרטיר

איך באַשרייב מיין פריבורגער קוואַרטיר פאַר שרה שפרהן. איך טו עס, ווייל איך האָב ניט קיין וויכטיקערס צו שרייבן. און אַז כ'שרייב ניט אָפּט, מיינט זי, אַז איך בין ווידער שווער קראַנק. דערצו האָט זי מיר טאַקע אויך געבעטן שרייבן ווי איך לעב דאָ. שילדער איך מיין צימער אויף דער הויפט-גאַס פון פריבורג אויף אַן ערשטן עטאַזש: ביי מיין טיר איז פאַראַן אַן אויפשריפט „כל דכפין ייתי ויכול“ (ווער עס איז הונגעריק זאַל קומען און עסן) — דאָס איז מיין „מזוזה“... מיין צימער איז ניט גרויס, אָבער דערפאַר אינגאַנצן אַנגעפילט. גלייך אַנטקעגן מיר — דער אויוון; רעכטס אַ סאַפּע און אַ טיש. ביים טיש צוויי שטולן, דערביי אַ קאַמאַד און אַ טיש מיט ביכער. די לינקע זייט איז מיין ספּאַלניע און די רעכטע — מיין עס- און שטודיר-צימער און מיין „סאַלאַך“... אין מיין ספּאַלניע איז ניטאָ קיין פענצטער, אָבער דערפאַר איז אין זאַל צוויי פענצטער, און זיי פאַרנעמען כמעט די גאַנצע וואַנט. צווישן ביידע פענצטער אַ קליינער בוים און — אַן אַלע-גאַריש בילד פון דער צוקונפט: די מאַרגן-זון... בילדער באַדעקן אַלע דריי ווענט און זעלטן באַמערקסטו די פאַרב פון די טאַפּעטן. איבער דער סאַפּע הענגט אַ גרויסער שפיגל און אַרום אים בילדער און בילדער. איבער דעם קאַמאַד הענגט אַ שיינער זייגער — — — אין אַ גלעזערנעם שראַנק און אַרום אים ווידער בילדער — — — דער גרעסטער טייל בילדער הענגען איבער מיין בעט. אין מיטן הענגט אַן אַלעגאָריש בילד: „די פרייהייט“ און אונטער אים: „די רעפּובליק“. רעכטס: „ווי דער משיח ווערט געבאַרן“ און אונטער אים „ווי אַ פאַר פּאַלק זוכט אין „וויינאַכטן“ (אינעם געבורטס-טאָג פון אַט דעם „משיח“), אַ פּלאַץ ערגעצוואו צו עסן, וואו זיך צו שיצן פון קעלט“... לינקס — ווי מען קרייציקט קריסטוסן און ער מיינט, אַז ער

וועט מיט זיין טויט גליקלעך מאַכן די וועלט, און אונטער אים אַ בילד פון אַ סטרייק אין בעלגיע... דער פאַבריקאַנט שטייט קאַלט ווי אייז און האַרט ווי שטאַל... עס פעלן אויך ניט קיין בילדער פון פּאַעטן, מאַרטירער. — — — די סאַפּע און שטולן זיינען אויף ספרושינעס, גאַרדינען און „שטאַרעס“ — — — אויף דעם טיש ביים סאַפּע ליגן מיינע לערנביכער מיט דער אַרדענונג ווי כ'לערן, און מיט דער איינגעוואוינטער פינקטלעכ־קייט... נאָר די פענצטער פון מיינ צימער קומען אַריין אין אַ הויף, וואו עס זיינען נאָר דאָ קיכן מיט קעכינס און עס איז די לופט, ווי די אויסזיכט, ניט פאַר מיר געשאַפן.

צוליב דעם שיינער וועטער היינט, ערב פסח, האָב איך, באַלד ווי איך בין פאַרטיק געוואָרן מיט מיינ דערמאַנטן בריוו צו שרה שפרהן, אַ געוויסע צייט שפאַצירט אין דער פרישער פּרילינג־לופט, און זיך געפילט גוט.

דעם אָונט, דאָס הייסט צום סדר, האָב איך פאַרבאַכט ביי דער אַנגע־זענער שוויצער משפּחה, נאַרדמאַן, וועמעס הויפט איז דער קאַסירער פון דער פריבורגער יידישער געמיינדע. אַלץ איז געווען אַנדערש ווי די סדר־נאַכט אין מיינ אַלטער היים אין ליטע. אַזוי ווי די פּראַנצויזישע יידן, זיינען אויך די שווייצאַרישע, באַזנדערס פון די פּראַנצויזיש־ריינדיקע קאַנטאַנען, ניט קיין רעפּאַרמער, ווי די דייטשישע יאַהודים. זיי זיינען נאָר מאַדערניזירט און פאַרוועלטלעכט. די יוגנט האָט געהאַלטן הגדות מיט פּראַנצויזישער איבערזעצונג און מיט נאַטן פאַר די לידער צו זינגען און שפּילן. דער יינגערער זון, אַ מיטגליד פון דער שווייצער סאַציאַל־דעמאָ־קראַטישער פאַרטיי, האָט אויסגעשפּילט די דאָזיקע לידער אויפן פּידל און די מייזיקע האָט אים באַגלייט אויף דער פּיאַנאָ.

ניט געקוקט אויף דעם וואָס די פּראַנצויזיש־ריינדיקע פריבורגער ריידן „פּאַטואַ“, אַ באַזונדערן דיאַלעקט, האָב איך דאָך פאַרשטאַנען און הנאה געהאַט פונעם רעפּעראַט פון דעם פּראַנצויזישן שיינ־גייסט, בריניטיער, וואָס ער האָט דאָ לעצטנס געהאַלטן. ער האָט גערעדט וועגן זיין לערער דעם ליטעראַטור־קריטיקער, היפּאָליט טען, זערקלערט ברייט זיין שיטה אין ליטעראַטור־קריטיק, און האָט פאַרעפנטלעכט אַלע אויסערלעכע סתירות, וועלכע מאַגעפינט אויפן ערשטן בליק אין טענס ווערק וועגן די ליטעראַטורן פון פּראַנקרייך און ענגלאַנד.

לעצטנס זיינען אַהער אַנגעקומען אַ גרופּע יידישע שילער פון טערקיי. זיי האָט דאָ אַראָפּגעבראַכט די „אַליאַנס איזראַעליטאַ“ (חברה „כל ישראל חברים“) פון פּאַריז. זיי וועלן לערנען אין היגן טעכניקום אויפן חשבון

פון דער אליאנס, וועלכע באַצאָלט אויך זייערע אַלע אַנדערע הוצאות. איינער פון זיי, שמואל מושיץ, איז אַן אשכנזי און קאָן ריידן און שרייבן יידיש. די איבעריקע פיר — אברהם אַבולאַפּיא, יעקב חביב, מרדכי מיארא און מינדאָ זיינען ספרדים און זייער מאַמע-לשון איז לאדינאַ (שפּאַניאַליש). אַלע פינף ריידן דאָ פּראַנצויזיש, נאָר מיט מיר ריידן זיי העברייאיש. צוליב זיי גע- וואוין איך זיך עס צו צו ריידן לויט דער ספרדישער אויסשפּראַך, וועלכע אויך פּראַפּעסאָר גרימע באַנצט אין זיינע קלאַסן פאַר די לימודים פון העברייאישער גראַמאַטיק און תנ"ך פאַר קאַטוילישע סעמינאַריסטן.

אַט די זעקס יונגע יידישע טעכניקער טוליען זיך צו מיר און איך האָב זיי ליב באַקומען. כדי צו קענען זיך צוזאַמענשרייבן באַנצן מיר רש"י-כתב, וועלכע מיר קענען אַלע זעקס ליענען, נאָר זיי שרייבן עס שנעלער, ווי אונדזערע אשכנזישע יידן, ווייל זיי לערנען עס פון קינדווייז אָן. צוגלייך לערן איך זיך אויך שרייבן אין זייער ספרדישן כתב און זיי — אין אונדזער אשכנזישן. חול המועד פסח האָב איך זיי מיטגענומען אויף אַ טאָג אין בערן און מיר האָבן דאָרט אַלע פיין פאַרבאַכט.

אַזוי ווי אין אַ פאַר וואַכן אַרום הויבט זיך אָן דער זומער-סעמעסטער 1901, באַווייזן זיך שוין נייע סטודענטן, צווישן זיי אויך עטלעכע יידישע: צוויי פון רומעניע — האַלפּערן פון בוקאַרעסט און אַדאַלף יאַקאָב פון יאַסי, און צוויי פון רוסלאַנד — אברהם קאַפּלאַן און שלמה שלאָסמאַן.

אַדאַלף יאַקאָב איז אַ שריפטשטעלער אין רומעניש. ער איז דער פאַר- פּאָסער פון אַ ביכל „בלוט און טרערן“. ער איז אַ האַרציקער טיף-פילנדיקער מענטש. ער פילט שטאַרק מיט די ליידן פון די יידן אין רומעניע. זיין ביכל, וועלכן ער דערקלערט מיר שורה נאָך שורה, האָט אויף מיר געמאַכט אַ טיפן איינדרוק. איין קאַפיטל האָב איך איבערזעצט אין יידיש*.

עס קומען אויך אָן נייע פּראַפּעסאָרן, איינער פון זיי איז דער קרוין- פרינץ פון זאַקסן, וועלכער וויל זיין ליבער אַ מאַנאַך, איידער אַ קעניג. ער גייט אַרום כסדר מיט אַ תהילימל אין האַנט. זיין תהילים איז אין לאַ- טיינישער איבערזעצונג און אין אַט דער שפּראַך וועט ער אויך האַלטן זיינע לעקציעס אינעם היגן טעאַלאָגישן פאַקולטעט.

די וואַך פאַר דער דערעפּענונג פונעם נייעם סעמעסטער האָב איך אָנ- געשריבן אַ גאָר לאַנגן בריוו צו שרה שפרהן. כ'האָב זיך געמוזט אָנ- שטרענגען עס צו טאָן. איך שרעק זיך תמיד פאַר אירע ניט ריכטיקע באַ- גריפן וועגן די יידישע מאַסן אין לאַנדאַן. איך וויל זי ניט איבערלאָזן ביי

* פאַרעפנטלעכט אַרום צוועלף-דרייצן יאָר שפּעטער אין שיקאַגער „יידישן קורירער“, וועמעס ליטעראַרישער רעדאַקטאָר איך בין דעמאָלט געווען.

אָזויגע טעותן. איך ציטיר דאָרום פֿאַר איר פון דעם באַריכט פונעם ענגלישן פֿאַרלאַמענט וועגן די יידן אין ווייטשעפּל, וואו עס וואוינען די יידיש־רייִ-דנדיקע מאַסן. עס ווערט דאָרט געשריבן, אַז אָט די יידן זיינען פֿריי פון אוממאַראַלישקייט און אַנדערע זינד. זיי זיינען שפּאַרזאַם און פֿליסיק און נעמען כמעט קיין מאָל ניט, אַדער זעלטן, פונעם שטאַטישן פֿאַנד פֿאַר די אַרעמע. איך פֿאַרענטפּער אויך די פרומע יידן אונטער דר. אַדלערס דיס־ציפּלין, וועלכע שלאָגן זיך, ווי זי שרייבט מיר, צוליב גבאות. איך דער־קלער, אַז ענלעכס קומט אויך פֿאַר ביי אַנדערע פעלקער, ווייל „זיין אַ דע־פּוטאַט אין פֿאַרלאַמענט“ קומט ניט אָן „איידעלעך און גרינגער ווי צו זיין אַ גבאי אין אַ יידישער קירך אונטער דר. אַדלערס שוין.“

דערביי טאָדל איך דעם „גראַנד ראַבין“ דר. אַדלער, פֿאַר זיינע ווער־טער צו מיין חבר משה אווערבאָך פון סעבעזש: „זי מוזן זיך באַטראַכטן אַלס רוסע. עס גיבט קיין יודישע נאַציאָן, נאָר אין רעליגיאָן“... כ׳בין דעריבער מיט דר. אַדלערן ניט פון איין פֿאַלק, ער איז אַ האַלבער דייטש און אַ האַלבער ענגלענדער, און איך בין ניט קיין אַריער, נאָר אַ סעמיט פון דעם אַזיאַטישן פֿאַלק ישראל. איך באַמערק אויך, אַז די יידישע פֿריי־הייט אין מערב־אײראָפּע איז ניט קיין ריכטיקע. אין אייניקע לענדער האָט מען אונדז נאָר צו רו געלאָזט אָבער ניט די פֿרייהייט געגעבן. און אויך מיט אָט דער גענאַרטער פֿרייהייט איז אונדזער פֿאַלק ניט זיכער. די מערב־אײראָפּיאישע פעלקער זאָגן: מיר האָבן אייך, יידן, געשענקט די פֿרייהייט, און אַז מיר ווילן קאָנען מיר צוריק אָפּנעמען די מתנה, וועלכע מיר האָבן אויך אומגען געגעבן... אמתע פֿרייהייט האָט גאָר אַנדערש געדאַרפּט זיין. די פעלקער דאַרפן זיך שלאָגן אין האַרצן „חטאנו!“ — מיר האָבן געזינדיקט קעגן אייך און מיר וועלן איצט פֿאַרייכטן אונדזערע על־טערנס זינד... .

איך וויין אויך אַן שרה שפּרהן, אַז איר שילדערונג פון אַ לאַנדאַנער יידישער סאַציאַליסטישער פֿאַרזאַמלונג איז צו איינזייטיק. זי זעט נאָר די קריגערייען און געשלעגן. איך דערמאָן איר, אַז אַ דייטשער דיכטער, העברי מאַקיי, האָט אויף וויפל איך קען זיך איצט דערמאָנען, געזען אין אַ יידישער רעוואָלוציאָנערער פֿאַרזאַמלונג אין לאַנדאָן אַן אַנדער בילד: יונגע אידע־אַליסטן פֿאַנטאַזירן וועגן דער העכסטער שטופּע פון פֿרייהייט און גערעכ־טיקייט, בעת זיי אַליין זיינען באַרויבט פון זייער פֿרייהייט, און די אומגע־רעכטיקייט האָט זיי פֿאַרטריבן פון זייער הימאַט. וואָס ווייטער זיי זיינען פון דער ערד, אַלץ נעענטער זיינען זיי צום הימל. עס קאָן ביי זיי דאָרום ווערן די גרעסטע מחלוקה, די העכסטע אויפּרעגונג וועגן אַ געדאַנק, וואָס אַנדערע וועלן עס אַרומריידן קיל.

צום סוף באַמערק איך, אַז ווען מיין פֿאַלק איז שלעכט, בין איך פֿאַר־

פליכטעט עס צוריק גוט צו מאַכן, און אַלע צוזאַמען קאָנען מיר פיל אויפֿ-
טאָן. מיין פּאַלקס־שאַנד איז אויך מיין שאַנד, און מיין פּאַלקס פּאַלן איז
אויך מיין פּאַלן. און אַזוי לאַנג ווי כּוועל קאָנען וועל איך אַרבעטן אַפּצו-
וואַשן זיינע פּלעקן, און אים אויפּצוהויבן אויף דעם פּאַסנדיקן אָרט!

קאַפיטל זיבן און ניינציק

איך פּלייס זיך אַנצוואַגן מייע לימודים

איך פּלייס זיך אַנצוואַגן מייע לימודים, וועלכע כּהאַב אויסגעלאָזן
איבער מיין קראַנקהייט. דאָס קומט מיר אָן ניט גרינג, וואַרעם דער זומער
סעמעסטער איז צו קורץ אויף אַריינצוכאַפּן אין אים די פּאַרפעלטע לעק-
ציעס און פּראַקטישע אַרבעט פון כּמעט דריי חדשים. דערצו מוז איך נאָך
אַפּשפּאַרן אַביסל צייט פון מיין געזונט וועגן. דר. טרייער, אַ פּריוואַט-
דאָצענט אין לוזאַנער מעדיצינישן פּאַקולטעט, ביי וועמען איך הייל זיך
זינט כּיבין צוריקגעקומען פון שפיטאַל, וואַרנט מיך שטרענג איך זאָל ניט
לערנען צופיל, באַזונדערס ביינאַכט. ער פּאַדערט אויך, איך זאָל אַפּגעבן
מער צייט זיך צו אַמוזירן, צעשטרייען און דערהאַלן זיך.

אינדערוואַכן פּאַלג איך אים ווייניק אַדער גאַרניט. נאָר זונטיק, אַז
אין דרויסן איז שוין, פּאַרברענג איך דעם טאָג מיט מייע טערקיש־יידישע
פּריינט פון היגן טעכניקום. איך יאָג זיך אַרום מיט זיי איבער לאַנקעס און
וועלדלעך, בערג און טאָלן, ווי איך וואַלט געווען אַ פּופּצן־זעכצן יאָריק
יינגל. איך העלף אויך אויסטראַכטן פּאַרשיידענע שטיפּערייען און שפּילן,
אַפט געשיכטלעך־יידישע. דאָס אַלץ שטאַרקט און קרעפּטיקט מיך דעם
טאָג אַ סך מער ווי אַלע מעדיצינען, מיט וועלכע דר. טרייער היילט מייע
קראַנקע לונגען.

איך פּאַרברענג אויך לעצטנס מייע וואַכעדיקע פּרימאַרנגס אין פּרי-
שער לופּט. איך שטיי אויף באַגינען, עס אַ לייכטן פּרישטיק און פּאַר
נאַכדעם צום נאַטור־וויסנשאַפטלעכן פּאַקולטעט אויסן שטאָט. די לערן־
צימערן און די לאַבאָראַטאָריעס זיינען נאָך פּאַרמאַכט, נאָר דער נאָענטער
וואַלד איז גאַנץ אָפּן. גיי איך אַהין אַריין און שפּאַציר אַרום אַ שעה אַדער
מער. אַכט אַזייגער בין איך שוין אין דער פּאַקולטעט־געביידע. אויב איך
טרעף דעם פּריינטלעכן אויפּזעער אויף דער לאַבאָראַטאָריע לאַזט ער מיך
תיכּף אַריין, כאַטש ער דאַרף עס עפענען ערשט 8:30, און דאָס רוב סטו-
דענטן קומען אַהין אָן אַרום 9 אַזייגער. אויב דער אויפּזעער איז נאָך ניטאָ
גיי איך דערווייל אַריין אין דעם קלאַס פון זאַלאַגיאַיע, וואו פּראַפּעסאָר
קאַטהאַרינער האַלט זיין לעקציע וועגן דער אַנאַטאָמיע פון די זויג־חיות.

ער דערלויבט מיר גערן זיך איינצוהערן אזוי לאנג ווי איך וויל.
אויף מיין פרימאָרגן־שפּאַציר אין וואַלד רייס איך אָן פּרישע בלומען.
עטלעכע שפּילעווע איך צו צו מיין קלאַפּע. די איבעריקע צעטייל איך
צווישן די סטודענטן פון אַלע קלאַסן, וועלכע לערנען אינדערפרי. אַ טייל
וואַרטן שוין אויף מיר אינדרויסן, אָדער אין קאַרידאָר, ביים אַרײַנגאַנג אין
די קלאַס־צימערן, צו קריגן פון מיר פּרישע בלומען. אַ היפשע צאָל סטודענטן
קומען אין קלאַס יעדן טאָג אין אַן אַנדער קאַסטיום. איך האָב אָבער
נאָר איין קאַסטיום, באַנוגן איך זיך דערפאַר מיט אַנטאָן יעדן טאָג אַן
אַנדער קראַוואַט. . . די סטודענטן מיינען דעריבער, אַז איך בין יעדן טאָג
אַנגעטאָן אַנדערש, און אַלץ אויף מיר איז אזוי פּריש ווי מיינע בלומען.

איך טו איצט אויך פּראַקטישע אַרבעט אין פיזיקאַלישן אינסטיטוט, אונטער דער אויפזיכט פון פּריוואַט־דאָצענט דר. גאַקל, אַ הויכער מאַן מיט אַ פּריינטלעכן פנים, גוטמוטיקע אויגן און מיט אַ געדיכטער נײַט־געפּוואַצטער ברוינער באָרד. פּראַפּעסאָר פּאַן קאַוואַלסקי האָט פון מיר פּאַרלאַנגט פּי־זיקאַלישע פּראַקטיק נאָך לעצטן ווינטער, נאָר מיין חבּר שלמה פּיינבערג, וועלכער איז נאָך דעמאָלט געווען אין פּריבורג, און מיר פּלעגן ביינאַכט לערנען צוזאַמען אויף מיין קוואַרטיר, האָט געטענהט, אַז פּריער דאַרפן מיר לערנען מער טעאָריע. און אזוי ווי מיר האָט דעמאָלט געפּעלט די 30 פּראַנק פּאַרן זאָלאַג אין פיזיקאַלישן אינסטיטוט, האָב איך עס אָפּגעלייגט אויף שפּעטער. איצט אָבער ווען כ׳יאָג זיך צו דערלערנען, וואָס איך האָב פּאַר־פּעלט אין דער צייט פון מיין קראַנקהייט, וויל איך אויך דעריאָגן מיין לימוד פון פיזיק, אי טעאָרעטיש און אי פּראַקטיש.

יעדן טאָג פיר איך דורך מיין געוויינלעכע פּראַגראַם אָן אונטערשייד פון וועטער. אַנדערש אָבער איז אין אַ זונטיק. אויב יענעם טאָג רעגנט און איך קאָן ניט פּאַרברענגען אין דרויסן מיט מיינע לעוואַנטנער, די טערקיש־ידישע טעכניקער, פּאַרנעם איך זיך מיט לייענען געשיכטע־ביכער וועגן יידישן אַלטערטום. איך בלעטער אויך אַרכעאָלאָגישע אַלבאָמען מיט צייכענונגען און פּאַטאַגראַפיעס פון אויסגראַבונגען אין אַרץ־ישׂראל און אין די אַרומיקע לענדער, ווי אויך די אַלט־סעמיטישע אויפּשריפטן פון אַנדערע געגנטן, וואו עס האָבן זיך געפונען אין אַלטערטום קאַלאַניעס פון סעמיטיש־ריינדיקע פעלקער.

שמואל מושין פון ירושלים (*). דער עלטסטער פון די טערקיש־ידישע

(* שפּעטער אַ טיכטיקער אינזשיניער דאָרט. אַ דאַנק זײַן פּרעסטיזש ביי די אַנגעווענע אַראַבער, פּאַרברענגען מיר, עטלעכע יונגע יידן (יצחק בן־צבי, רחל ינאית און אײַן). אַלס געסט פון „ראש־בעלעדיע“ (בירגער־מייסטער) פון שכס.

שילער אין פריבורגער טעכניקום, באַוויזט מיר, וואָס איך ווייס אַליין, און פאַר אַ סטודענט פון כעמיע און פיזיק זיינען אַן שום פראַקטישע נוצן מיין לייענען יידישע און סעמיטישע געשיכטע־ביכער, און די שריפט און שפראַך פון אשור און בבל. כ׳האַב אָבער הנאה דערפון, (ווי, למשל, יענעם זונטיק, וואָס כ׳האַב געהאַט פאַר זיך אַ גענויע קאַפיע פון אַ בריוו, געשיקט מיט אַ דריי און אַ האַלב טויזנט יאָר צוריק, פון „כנען“ (ארץ ישראל) קיין מצרים, אין אַט דער קלינפאַרמיקער שריפט, וואָס האָט אַרום 6000 צייכנס און בוכ־שטאַב, און איך האָב אים דעשיפּירט און ס׳זיינען אַרויסגעקומען אַזוינע ווערטער ווי „האבירו“ אָדער „אבירו“ (יידן) און „אירושאלעם“ (ירושלים) און אַנדערע מיר באַקאַנטע נעמען און באַגריפן). איך האַלט עס פאַר אַזאַ צעשטרייאונג, ווי זען אַ דראַמע אָדער אַ קאַמעדיע אין טעאַטער, ווי הערן גוטע מוזיק און זען פינע קונסט־ווערק אין אַ מוזיי. אַלנפאַלס איז דאָס ניט קיין ערגערע תורה ווי רויכערן און טרינקען, און ווייניקער אויפּרעגונג ווי שפּילן אין קאָרטן... שוין ניט ריינדריק וועגן צייט־פאַרטרייבענישן, וואָס זיינען אומעטיש און אומעסטעטיש.

איך העלף גרינדן אַ יידישן סטודענט־פאַראין אין פריבורג, כאַטש מיר זיינען דאָ קליין אין צאָל. צוזאַמען מיט די פינף טעכניקער און מיין נאָענטן פריינט, דעם סטודענט־אינוזשיניער, אַלעקסאַנדער ראַבינאוויטש, וועלכער שטודירט אין דערבייאיקן בעל, אָדער בען (ווי די פראַנצויזיש־ריינדריקע רופן עס אָן), האָבן מיר איבער אַ טוץ מיטגלידער.

די איניציאַטיווע דערצו קריג איך אין בערן אויף דער דעמאָנסטראַציע פון ערשטן מאַי. כאַטש איך בין ניט מער אַריין אין עקסטאַז, ווי אין 1899, פון דער מעגלעכקייט צו פייערן דעם ערשטן מאַי, ווי אַ יום־טוב פון אַרבעט און דערפון, וואָס ער איז דורכגעפירט געוואָרן אונטער סאַציאַל־דעמאָ־קראַטישן פאַליצימיסטער. בין איך דעם היינטיקן ערשטן מאַי 1901 געווען אין אַ יום־טובדיקער שטימונג. כ׳בין אויך געווען פול מיט האַפענונג, און אין אַ קורצער צייט אַרום וועלן אויך די אַרבעטער פונעם צאַרס מדינה, מאַר־שירן דעם ערשטן מאַי אויף די שטאַטישע גאַסן, אָנשטאַט זיך צו פאַרזאַמלען אין געהיים אין די וועלדער, ווי אין דער צייט ווען איך בין געווען אַ לערן־יינגל און אַ טאַקער־אַרבעטער אין ווילנע. די רעדעס אין דער גרויסער האַלע, ביים באַרג גורטן, האָבן מיך דאָס מאַל מער מיטגעריסן ווי אין 1899. כ׳האַב זיך אָפנים צוגעהערט אויפּמערקזאַמער ווי דעמאָלט. די שענסטע רעדע איז, נאַטירלעך, געווען פּלעכאַנאָוס. ער האָט אויך ציטירט די קלאַ־סיקער פון די רוסישע, פראַנצויזישע און דייטשישע ליטעראַטורן אין זיי־ערע אַריגינאַלן. מיר איז אויך געווען געפעלן די קרעפטיקע רעדע פון דעם זעכציק־יאַריקן שוויצער אַרבעטער־פירער הערמאַן גריילעך, דער גרינ־

דער פון דער שוויצער סעקציע פון ערשטן אינטערנאציאנאל אונטער קארל מארקס. ער האָט גערעדט אינעם נאָמען פון דער „גריטלי“ (די שוויצער פּראָפּעסיאָנעלע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציע). פּלעכאַנאָוו איז נאָכדעם געוועסן ביי אַ באַזונדער טיש, וואו ער האָט געגעסן זיין מאַלצייט צוזאַמען מיט פּראָפּעסאָר רייבעסבערג און דר. זשיטלאָווסקי. יענע זיינען אָבער ניט אַרויסגעטראָטן עפּנטלעך.

מאַרשירנדיק דעם ערשטן מאַי צוזאַמען מיט דער זינגענדיקער יידישער סטודענטשאַפּט אין בערן, און פאַרברענגענדיק נאָכדעם מיט מיינע פּריי־ערדיקע און נייע באַקאַנטע גוטע פּריינט, באַשליס איך צו פּראוואון טאָן געזעלשאַפּטלעכע אַרבעט אויך אין אונדזער קליינעם יידישן קרייז אין פּריבורג. אונדזער קרייזל יידישע סטודענטן און טעכניקער איז עס געפּעלן. מיר גיבן אַ נאָמען אונדזער פּאַראַיין „התקוה“, די האָפּענונג, און האָפּן. ס'זאל דערפון עפּעס וואָס אַרויסקומען, כאָטש מיר ווייסן גוט, אַז די פּריי־בורגער יידן האָבן ניט קיין נאַציאָנאַל־יידישע אינטערעסן, אַחוץ זייער קליינעם טעמפל און דאָס ביסל צדקה פאַר אַרעמע יידן אין אויסלאַנד. מיט מער אינטערעסירט מען זיך ניט. אפילו מאַרק גאַרמאַן, דער אינטעלי־גענטסטער ייד אין פּריבורג, וועלכער איז מער־ווייניקער באַקאַנט מיט די געשעענישן פונעם יידישן לעבן. נאָך ווייניקער נאַציאָנאַל־יידיש איז לעאַן באַנדי, דער עלזאַסער יונגערמאַן, וועלכער קען זאָגן עברי מיטן מערב־איראָפּיאישן סקאַרבאָון ניגון און פאַרנעמט דאָ דערפאַר דעם פּלאַץ פון אַ „במקום“, פון אַ צייטווייליקן ראַבינער.

דאָך פּראוואון מיר איבערצייגן די פּריבורגער יידן, אַז עס זיינען יאָ פאַראַן נאַציאָנאַל־יידישע אינטערעסן, אַחוץ טעמפל־צערעמאָניעס און צדקה. מיר טוען עס דורך אַ רעדע אין זייער קליינעם טעמפל. איך האַלט די רעדע אין העברייאיש, דער עיקר צוליב די ספרדישע מיטגלידער. האַלפּערן פון בוקאַרעסט איבערזעצט עס אין פּראַנצויזיש. די געמיינדע איז דערפון צופרידן און דריקט אויס איר צופרידנקייט — דורך מכבד־זיין מיך מיט אַן עליה... לעאַן באַנדי זינגט אויס, אַנשטאַט מיר, די ברכה איבער דער תורה, ווי ער טוט עס פאַר די מיטגלידער פון זיין געמיינדע, וועלכע קענען עס אַליין ניט טאָן. ער זינגט אויך נאָכדעם לכבוד מיר אַ „מי שברך“, אין דעם באַקאַנטן נוסח, אין וועלכן עס קומט אויך אַריין אַ „בעבור שנדר“ (אַ געשאַנק פאַר דער קהילה), וועלכן ער זוכט אַפּצומורמלען, ווייל ער דער־וואָרט ניט אַזוינס פון אַ רוסלענדישן סטודענט. נאָר טאַקע דערפאַר שענק איך עטלעכע פּראַנק פאַר דער פּריבורגער יידישער געמיינדע...

**

איך קריג אומעטיקע נייעס פון יידישע שטעטלעך אין ליטע. דאָס שרייבט מיר מיין עלטסטער פריינט פון דער ווילנער גרופע יידישע סאָציאַל-דעמאָקראַטן, הלל דער לאַזורניק.

מיר האָבן זיך באַקאָנט זומער 1894, אויף דער קוואַרטיר פון די צוויי שניידער-אַרבעטער יאַשקע און ירמיהו-לייב. דער ערשטער — מיינער אַן עלטערער חבר פון קינדהייט, ווען איך בין נאָך ניט אַלט געווען קיין פינף יאָר. הלל מיט גרויסע העל-בלאַנדע וואַנצעס און מיט בלויע פינגער פון דער לאַזורעק, איז געווען עלטער פון מיר מיט אַ צען יאָר און זיך טאַקע באַנומען ווי אַן עלטערער ברודער. אַלע דריי האָבן דעמאָלט געהערט צום קרייז פון „רעזטיק“ דער אַנפירער פון דער ווילנער „אַרבעטער-אַפּאַ-זיציע“. הלל וואוינט אויך אַ געוויסע צייט מיטן רעזטיק אויף איין קוואַרטיר. אַ פּאַר יאָר שפעטער צעקריגן זיי זיך און הלל ווערט אויך אַ קעגנער פון רעזטיקס אַרגאַניזאַציע. אין האַרבסט 1896, ווען איך פאַרלאָז ווילנע איז אויך הלל שוין דאָרט ניטאָ. ערשט יאָרן שפעטער, אין צייט פון מיין קראַנקהייט, ווינטער 1891, קריג איך פון אים אַ קאַרטל אונטער זיין נאָמען, הלל כּף, אין קאַוונע, פון וואַנען ער זוכט אַריבערצוגיין די גרענעץ נאָך אויסלאַנד. אַ פּאַר חדשים שפעטער שרייבט ער מיר פון ווילקאָמיר, אַז מ'האַט אים „פאַרנומען ביים גרענעץ“ און ער איז געגאַנגען מיטן עטאַפּ פינפט-האַלבן וואַכן צו זיין שטעטל, פּאַזעלווע. ער האָט דאָרט ניט וואו זיך אַהינצוטאָן. דער איינציקער אָרט וואו מ'קומט זיך דאָרט צוזאַמען איז אין בית-המדרש, קוקט מען אָבער דאָרט אויף אים ווי אויף אַ „ווייסער וואַראַנע“, און מ'האַט מורא זיך צו חברן מיט אים.

זיין לאַגע ווערט ערגער איבער דעם, וואָס מ'באַשולדיקט אים, דורך אַ בלבול, אין פירן קאַנטראַבאַנד. וויל מען אים ניט אַרויסגעבן קיין נייעם פּאַס פאַרן משפט. דערווייל קאָן ער אין ערגעץ ניט פאַרן, סיידן — נאָך אַמעריקע אָדער ענגלאַנד. עס פעלט אים אָבער געלט צו אַזאַ רייזע. דערצו מיינט עס אַפּגעריסן זיין פון אַלעס און כּמעט, ווי מען קען זאָגן, אויף אַלעמאָל אין די מערקאטילנע וועלטן, וואָס פאַרשלינגען דעם מענטשן אין גאַנצן. און כאַטש ער נויטיקט זיך אין דעם, ציט אים דאָך ווייניק אַהין, און ער וועט זיך דאָרט ניט קאָנען צופאַסן. ער ווייס דעריבער ניט אויף וויפּל ער וועט דאָרטן אוספּיען, אפילו ווען ער זאָל שוין וועלן. און כאַטש דער גענאָסע קלמן שרייבט אים, אַז די האַפּענונג טאָר מען ניט פאַרלירן, איז צייטנווייז פאַרלאָזט זי פאַרט. באַזונדערס, ווען ער האָט געפירט אַ „סקיטאַלמשעסקין“ לעבן צוליב וואָס מ'איז כאַטש געווען צופּרידן פון איין זייט פון לעבן, וואָס האָט צייטנווייז „פאַרנומען אין גאַנצן“. נאָר איצט האָט זיך דאָס לעבן „ראַזוווואַיעט“ און „קיינעם איז דערפון קיין פּאַלע זיט און מען ברויכט צו ליגן אין די קליינע שטעטלעך, וואו דאָס לעבן גייט

שפעטער אויף אייניקע מאנאטן און וואס מען דערוויסט זיך שוין יא, איז מערסטנטייל אין א פארקערטער פארמע און אליין קאנסטו גארניט מיטהעלפן. מיין אלטער חבר שרייבט מיר אויך, אז ער האט ארויסגעשיקט קיין פריבורג זיין פאטאגראפישע קארטע, דורך דער פרוי פון אונדזער פריינט מאקס (דער לערער, וועלכער האט מיך זומער 1894 אריינגעפירט פאר א מיטגליד אין דער ווילנער „גרופע יידישע סאציאל-דעמאקראטן“). איך האב הללן תיכף געענטפערט מיט דער האפענונג, אז פריער-שפעטער וועל איך זיך דורך אים דערוויסן אויך וועגן מיינע אמאליקע באקאנטע פון דער באוועגונג אין ווילנע*.)

קאפיטל אכט און ניינציק

איך פאר צו דער קרוינונג פון ענגלישן קעניג

איך פאר צו דער קרוינונג פון ענגלישן קעניג קיין לאנדאן, אנטשטאט אויף די קאניקולס קיין איטאליע.

ביידע פארשלאגן זיינען מיר געקומען פון ענגלאנד. מיין פעטער האט מיר געשריבן, אז ווי באלד איך גיי נאך צום דאקטאר, און באנוץ מעדיצינען, פארשטייט ער, אז איך בין נאך ניט געזונט. ער האלט דערפאר, אז די לאנדאנער לופט וועט מיך ניט „פאליובען“, און שלאגט פאר, איך זאל מיינע קאניקולס, די פרייע צייט צווישן זומער און ווינטער-סעמעסטער, פארברענן גען אין איטאליע. נאכדעם קומען צוגאסט אויף א וואך צו דער משפחה אין לאנדאן, און פון דארט פארן צוריק קיין פריבורג. מיר דוכט אבער, אז זומער-צייט וועל איך זיך פילן גוט אויך אין לאנדאנער קלימאט. כ'ויל דארום ליבער זיין דארט, אינעם קרייז פון מיינע נאענטע קרובים. בפרט, אז שרה שפרה ווארט מיט אומגעדולד אויף אונדזער ווידערזען זיך.

אינצווישן שטארבט אוועק די 82-יאריקע ענגלישע מלכה, בעט מיך שרה שפרה צופארן קיין לאנדאן זען דעם געפלאנטן פראכטפולן לוייה-פאראד. וויל איך לכתחילה ניט מבטל זיין פון לערנען, נאר שפעטער לאזן איך זיך איבערריידן צו קומען אהין נאך פארן סוף סעמעסטער, דעם 26-טן יולי, צו דער קרוינונג פון קוויין וויקטאריעס בכור אלס צוקונפטיקער קעניג פון ענגלאנד.

* מיר טרעפן זיך ערשט א פאר יאר שפעטער אין ענגלאנד, ווען הלל קומט צו מיר אהיים קיין לאנדאן. אין א סך יארן ארום זעען מיר זיך אויך, פון צייט צו צייט, אין קליוולאנד, וואו ער הייסט שוין הלל בלוס.

ענגלאַנד איז איצט ניט באַליבט אין דער שווייץ. דער היגער עולם איז פּראָ-בוריש. די צייטונגען, באַזונדערס די דייטשישע, ריידן מיט פּאַר-ליבטקייט וועגן „אַנקל פּאָל קריגער“, דעם פּרעזידענט פון דער געוועזענער בורן-רעפּובליק, און מיט שנאה צום „פּאַלשן אלביאָן“ (ענגלאַנד). נאָר פּאַר מיר, אַלס אינטערנאַציאָנאַליסט און סאַציאַליסט, איז ענגלאַנד ניט פּאַל-שער און ניט ערלעכער ווי אַלע אַנדערע קאַפיטאַליסטישע מלוכות. איך בין קעגן דער אונטערדריקונג און פּאַרשקלאַפונג פון פעלקער, פונקט אַזוי ווי פון איינצלע מענטשן, און איך סימפּאַטיזירן דעריבער מיט די בורן, כאַטש זיי זיינען ווייט ניט אַזוי אונטערדריקט, ווי די יידן אין צאַרס מדינה, און ליידן אויך ניט אַזוי פיל פון הונגער און בוים, ווי די יידן אין גאַליציע. די ניט-פריינטלעכע באַשרייבונגען אין די שוויצער דייטשישע ציי-טונגען וועגן דעם ענגלישן קרוין-פרינץ רופן אַרויס ביי מיר אַ שוואַכקייט פאַר אַט דעם 60-יאַריקן „פרינץ אַוו וועילס“, וואָס נאָך דער קרוינונג ווערט ער „עדואַרד דער זיבעטער“. מיר געפעלט גראַד זיין חברן זיך מיט דער קינסטלערישער באַהעמיע אין פאַריז, און נאָך מער, זיין מיטן זיך מיטן פשוטן עולם אין לאַנדאָן, ווי, למשל, זיין עסן, מיט יענע צוזאַמען אין גאַס געבראַטענע קאַרטאָפּל, און אַפּטאָן אַנדערע אַזוינע „שטוקעס“, וועלכע האָבן, לויט אַט די צייטונגען, פאַרשאַפט חרפות און בזיונות דעם ענגלישן קעניגלעכן הויף.

איך ווענד זיך דעריבער צו דער אַדמיניסטראַציע פון דעם פריבורגער נאַטור-וויסנשאַפטלעכן פּאַקולטעט זיי זאָלן מיר דערלויבן האַלטן עקזאַמען פריער פאַר דער באַשטימטער צייט. איך קריג באַלד אַזאַ דערלויבעניש, דעם 28-טן יוני, 1901, אונטערגעשריבן פון מיין דעקאַן, פּראַפעסאָר לערד, און נעם זיך גרייטן אַלץ דורכצופירן.

נאָך מיינע עקזאַמענס פאַר איך אָפּ קיין פאַריז, דורך וואַנען איך פאַר קיין לאַנדאָן, איך פאַרברענג דאָרט עטלעכע טעג מיט מיין קינד הייטס-חבר, יאַשקע דער שניידער. ער איז איצט אויך מיינער אַ קרוב, ווייל מיין טאַטע האָט נאָך מיין מאַמעס טויט חתונה געהאַט מיט יאַשקעס מאַמען. דער פון מיר עלטערער יאַשקע איז אין ווילנע געווען טעטיק אין דער „גרופע יידישע סאַציאַל-דעמאָקראַטן“ און אין איר „אַרבעטער-אַפּאָזיציע“. ער איז אויך געווען אַקטיוו אין „קאַסע“ (פּראַפעסיאָנעלן פאַראייניגן) פון די שניידער-אַרבעטער און אין זייער ערשטן באַדייטנדיקן סטרייק, אין 1893. אין פאַריז איז ער אַרומגערינגלט פון אַנאַרכיסטן. יענע דערציילן מיר, אַז די איינ-געוואַנדערטע יידישע אַרבעטער אין פאַריז זיינען צום גרעסטן טייל גע-שטימט אַנאַרכיסטיש. מיר אָבער געפעלט בעסער סאַציאַליזם ווי אַנאַר-כיסם, ניט געקוקט אויף די אַנאַרכיסטישע חזק-מאַכער פון די סאַציאַל-דעמאָקראַטן. די דאָזיקע וויציקע מיטל-יאַריקע מענער האָבן אַרגומענטירט.

אז אן עכטער רעוואָלוציאָנער דאַרף זיין אַ שטאַרקער אינדיווידואַליסט. ער דאַרף צום אַלעם ערשטן זיך פאַרנעמען מיטן פאַרבעסערן זיין אייגענע עקאָנאָמישע לאַגע און ניט זאָרגן פאַר אַנדערע, ווי דאָס טוען די „סאָציאַל-דעמאָקראַטישע אַלטראַיסטן“, ביי וועמען דער עיקר איז צו „פאַרבעסערן די וועלט“.

דער אידעאַל צו פאַרבעסערן די וועלט איז אָבער ביי מיר איינגע-וואַרצלט נאָך פון מיינע קינדער-יאָרן, ווען איך האָב געהאַפט „לתקן עולם במלכות-שדי“, אויף אַ הימלשער מלוכה אויף דער ערד. אמת, איך בין פער-זענלעך שטאַרק אינדיווידואַליסטיש, און זיך תמיד צו זיין טיף איבער-צייגט אין דאָס וואָס כ'טראַכט און טו. דאָך קאָן איך בשום אופן ניט איינזען „רעוואָלוציאָנערישקייט“ פון אַזאַ אינדיווידואַליזם, וואָס איז פאַרנומען נאָר מיט אייגענע אינטערעסן. אין מיינע אויגן קוקט עס אויס ווי אַ פשוטער בורזשואַנער עגאָאיזם, כאַטש אַט די פיפיקע אָפלאַכער פון סאָציאַליזם פאַר-זיכערן מיר, אַז זיי זיינען קעגן דער איצטיקער קאָפיטאַליסטישער געזעל-שאַפטלעכער אָרדענונג.

יאַשקע איז אין די דריי יאָר, וואָס ער וואוינט אין פאַריז, געוואָרן דער אַנגעזעענער דאָמען-שניידער „מ'סיע לעוויץ“. דאָס רוב פון זיינע קונדן, זיינען פראַנצויזקעס, אויך זיין כלה, פון וועלכער ער דערציילט מיר, איז אַן „עכטע פראַנצויזקע“. ער איז שטאַרק שטאַלץ אויף איר יחוס. זי שטאַמט פון פיר-פינף דורות רעוואָלוציאָנערן. אירע עלטער-זיידעס האָבן זיך באַ-טייליקט אין דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, אין צעשטערן די באַסטיליע, און אירע עלטער-באָבעס — אין דעם מאַרש קיין ווערסאַל, צו ברענגען דעם קעניג און די קעניגין קיין פאַריז. אירע זיידעס האָבן זיך געשלאָגן אין די רעוואָלוציעס פון 1830 און 1848, און איר טאַטע האָט גע-קעמפט אויף די באַריקאָדעס פון דער פאַריזער קאַמונע, מיט דרייסיק יאָר פריער. זי און איר עלטערער ברודער זיינען אויך רעוואָלוציאָנער-געשטימט. זיי געהערן צו דער פראַפעסיאָנעלער אָרגאַניזאַציע פון די פראַנצויזישע אַרבעטער.

רבקה, אַדער רעבעקאַ לעוויץ, יאַשקעס יונגע שוועסטער, פירט מיך אַרום ווייזן די שענסטע פלעצער פון פאַריז. מיר פאַרן אויך אַרויף אויפן אייפּל-טורעם, פון וואָנען איך זע די גאַנצע גרויסע שטאָט און אויך ווייטע געגנטן אַרום. איך באַווך אויך אַ צאַל מוזייען, באַזונדערס דעם „לואווער“, וואו איך ווער ניט מיד צו באַטראַכטן זיינע פילע אַנטיקן און קונסט-ווערק — וועלט-באַרימטע סקולפּטורן און געמעלן.

*
**

לאַנדאָן איז רייך פאַרפּוצט לכּבּוד דער קאַראַנאַציע. אויף אַלע גאַסן שטייען פּיינע טויערן און פּלאַטפּאַרמעס, פּון וואַנען צו באַזאַכטן דעם אויסער־געוויינלעכן פּאַראַד. אין צענטער פּון שטאָט זיינען אויסגעבויט קונסטפּולע אַרקעס און פּאַויליאַנען פּון די פּאַרשיידענע מלכות און קאַלאַ-ניעס, וועלכע געהערן צו דער גרויסער בריטישער אימפעריע. די שטאָט איז פּול מיט געהויבענע געסט, צווישן זיי קעניג און פּירשטן, פּרעזידענטן און מיניסטערן פּון אַלע טיילן וועלט. די דערוואַרטע קאַראַנאַציע ווערט אַבער ניט דורכגעפירט. דער זעכציק־יאַריקער קרוין־פּרינץ ווערט פּלוצ־לונג קראַנק און זיין קרוינונג ווערט אָפּגעלייגט אויף אַן אומבאַשטימטער צייט.

די סענסאַציאָנעלע צייטונגען באַנוצן דעם קעניגס קראַנקהייט זיך צו גריבלען אין זיין לעבעדיגער פּאַראַנאָנערהייט. זיי פּאַרעפּנטלעכן אויך „שטימען פּון פּאַלק“, וועלכע גיבן אַנצוהערעניש, אַז דער קעניג ליידט פּון אַ מיאוסער קראַנקהייט, וואָס קומט פּון הולטאַיסטווע. מיך וואונדערט אַט די באַציאונג צום פּערזענלעכן לעבן פּון קעניג. איך ווייס, אַז אין דייטש־לאַנד ווערן מענטשן פּאַראורטיילט צו לאַנגע טערמינען צוכט־הויז פּאַר דעם מינדסטן אויסדרוק קעגן קייזער ווילהעלם דעם צווייטן. אַמאָל דוכט זיך מיר, אַז דאָס איז דערפּאַר, וואָס אַט דער קעניגלעכער לעבעיונג איז צו היינטוועלטיק פּאַר די קאַנסערוואַטיווע לאַרדן און קירכן־פּירשטן, וועל־כע הערשן איצט איבער ענגלאַנד. בכלל אַבער טראַכט איך ניט פּון אים. איך האָב איצט גענוג צו טראַכטן וועגן מיין אייגענער לאַגע.

די משפּחה אין לאַנדאָן האָט מיך אויפגענומען מיט ליבשאַפט. שרה שפרה האָט אויפגעגעבן איר קוואַרטיר ביי מיין מומע בת־שבע, מיין מאַמעס יינגערע שוועסטער. זי האָט זיך אַריינגעקליבן אין נומער 6 לעסלי סטריט, לעבן דעם יידישן וויטשעפל, אין אַן אייגענער דירה פּון צוויי צימערן: איינעם פּאַר איר נייטעריי — זי אַרבעט איצט פּאַר זיך — און איינעם פּאַר אונדזער וואוינונג. דער פעטער האָט אַריינגעשיקט מעבל און זי, שרה שפרה אַליין, האָט אונדזער צימער באַפּוצט מיט די נויטיקע גאַרדינען און וועש. דער פעטער האָט אפילו אויך באַזאָרגט אַ גרויס בילד אויפן וואַנט. ער ווייס ניט, אַז אַט די בילדער, פּאַבריצירט פּאַר מאַסן־געברויך, זיינען געמאַכט אַן געשמאַק און זייערע פּאַרבן איבלען מיר אַנשטאָט צו דערקוויקן. שרה שפרה האַלט אונדזער צימער ריין און ציכטיק, און ניט געקוקט אויף זיין אַרעם אויסזען, אין פּאַרגלייך מיט די מעבלירטע צימערן אין דער שווייץ, איז עס אַ נישקשהדיקע היים. עס איז נאָר אַ פּאַרדרוס, וואָס שרה שפרה, וועלכע ווערט פּון אַלעמען גערימט פּאַר אירע „גילדערנע

הענט" צום נייען, קאָן מיט זיי ניט אַפּקאָכן קיין שום מאַכל ווי געהערק (*). איך מוז דאַרום עסן מיינע מאַלצייטן ביים פעטער אין הויז, וואו די מומע האָדע איז כסדר "ביזוי" (פאַרנומען) מיט די "קאַסטאַמערס" (קונדן) און האָט קיין צייט ניט, אין דער וואַכן, אַפּצוקאָכן אַ היימישן עסן. גרייט זי צו פאַר מיר אויף גיך, אַ טיפּיש-ענגלישן מאַכל פון פעטערס "גראַסערי".

שבת, ווען די "גראַסערי" איז פאַרמאַכט, עסן מיר אַלע צוואַמען, און מ'וואַלט געקאַנט זיך פילן יום-טובדיק, נאָר דעם פעטער איז ניט גוט אויפן האַרצן; שבת דערפילט ער ערשט ריכטיק, אַז זיינע קינדער זיינען ניט דערצויגן ווי געהערק. ווי אַ סך אַנדערע יידישע פאַבריק-אַרבעטער אין די אַכציקער און ניינציקער יאָרן אין לאַנדאָן, איז אויך מיינ פעטער, מאַריס סאַפּירשטיין, דעמאָלט געווען אַ ראַדיקאַל. ער האָט געהערט צום "בערנער סטריטער קלוב", דער מיטלפונקט פון די סאַציאַליסטן-אַנאַרכיסטן, וואָס ווערט שפעטער גאַנץ אַנאַרכיסטיש; ער האָט זיך באַטייליקט אין אַנטי-רעליגיעזע דעמאָנסטראַציעס, אונטער דער פירערשאַפט פון פיליפ קראַנק, דעם ערשטן רעדאַקטאָר פון "אַרבייטער פריינד". וועגן דער יידישער דער-ציאונג פון זיינע קינדער האָט דער פעטער כלל ניט געטראַכט. זיין פרומע פרוי, מיין מומע האָדע, גיט זיי לערנען פריער צו היימישע מלמדים און שפעטער אין "דזשואיש פריי-סקול", אַ מיין תלמוד-תורה, אין ענגליש, וואָס לאַנדאַנער יידישע גבירים און אַריסטאָקראַטן האָבן געגרינדעט פאַר קינדער פון אימיגראַנטישע יידן. דאָרט זיינען די קינדער דערצויגן גע-וואָרן פאַר ענגלישע שאַוויניסטן, נאָר בלייבן אומבאַקאַנט מיט דער גע-שיכטע, קולטור און שפראַך פון יידישן פּאָלק.

דעם יינגסטן אייב (אָורעמעלע), אַ נאָמען נאָך מיינ זיידן, אַ גראַדנער חסיד, לערן איך שרייבן און לייענען יידיש, נאָר ער ווייזט אַרויס אַ קנאַפן חשק דערצו. די מיזינקע, אסתר, אַ שוואַרץ-הנעוודיקע שיינהייט, האָט זיך אויסגעלערנט ריידן יידיש איינהערנדיק זיך צו די גרינע ווייבער אין דער גראַסערי. איר וועל איך מעגלעך קענען אויסלערנען אַנשרייבן אַ בריוול אין יידיש. זייער עלטערער ברודער עליק איז אַ "סקאַוט-באָי", לערנט זיך שיסן מיט אַ ביקס, האַסט די "עליענס" (אויסלענדער) און זייערע שפראַכן, אַחוץ די וועלכע מ'לערנט אין "האַי-סקול"; ער איז אַ פלייסיקער שילער און האָט געוואונען אַ "סקאַלערשיפ" (סטיפענדיע) און מ'דאַרף דאָרט ניט צאָלן פאַר זיין לערנען.

צרות אַן אַ שיעור האָט דער פעטער פון זיין עלטסטן זון, דעם אַכצן-

(* שפעטער, ווען זי הערט-אויף נייען און איז דער עיקר אַ "הויז-פרוי" ווערט זי אויך גערימט מיט האַבן "גילדערנע הענט" צום קאָכן, און ווערט אפילו באַטראַכט פאַר אַ טיכטיקער דיעטעטיקעריין.

יאַרִיקן „ספּאַרט“ הערי. געהאָדעוועט זיך אין די ערגסטע צייטן, וואָס די איינגעוואַנדערטע ייִדישע אַרבעטער און זייערע געזינדן האָבן איבערגע- לעבט אין לאַנדאָן, איז הערי בלוט-אַרעם און ליידט פון אַסטמאַ און אַ צאָל אַנדערע קראַנקהייטן. דאָקטוירים האָבן פאַר אים באַשטימט אַ דיעטע. נאָר דער קלוגער, פּיאַיקער בחור וויל דערפון ניט הערן. ער זאָגט מיר, אַז אין די עטלעכע יאָר, וואָס ער האָט נאָך צו זיין אויף דער ערד וויל ער פון אַלץ געניסן. חברט ער זיך מיט געזונטע שטאַרקע יונגען און טוט זיי אין אַלץ נאָך: פאַרשלינגט, ווי זיי, אַ טוץ רויע אויסטערס אויף אַמאַל, פאַרטרינקט עס מיט שטאַרקן ביר און רויכערט נאָכדעם שוואַרצע דיקע ציגאַרן, כאַטש עס שטיקט אים דער הוסט. די גוטע מאַמע באַזאָרגט אים מיט גענוג טאַשן-גלעט פאַר אַלץ וואָס ער וויל, כאַטש זי קלאָגט, אַז זיין אויפפירונג פירט אים צו אַ שנעלן טויט...

מיר צוליב, און אויך כדי זיך צו צעשטרייען פון זיין אויפֿרעגונג קעגן זיין בכור, מיט וועלכן ער אַרגומענטירט שוין ניט מער, פאַרט דער פעטער מיט מיר יעדן שבת אויסן שטאַט, אין פאַרקן און אין וועלדער. מיר פאַרן אויך מיט שיפן אויף דעם טייך טעמזע. מיר פאַרברענגען אַ היפשע צייט אין גריניטש פאַרק, וואו עס געפינט זיך די וועלט־באַרימטע אַסטראָנאָ- מישע אַבסערוואַטאָריע, וועלכע באַשטימט די גענויע צייט פאַר גאַנץ ענג- לאַנד (די „גריניטש־צייט“ איז אויך באַקאַנט אין אַנדערע לענדער). דער פאַרק איז זעלטן שייך און די לופט איז אַ מחיה. ס'איז מיר אויך אָנגענעם צו קוקן אויף די סטאַדעס געצאַמטע יונגע הירשן א. ד. גל. שיינע באַשע- פענישן, וועלכע פּיטערן זיך דאָרט. אַן אַנדער שבת פאַרן מיר מיטן שיף קיין וואַלידזש, וואו עס געפינט זיך דער גרויסער ענגלישער אַרסענאַל, נאָר דער עיקר, איז פאַר מיר די אָנגענעמע רייזע אויפן טייך, הין און צוריק. אַזאַ רייזע איז אויך פאַר מיר דער שפּאַציר מיט אַ שיף אויף דער טעמזע פון „לאַנדאָן ברידזש“, דער נאָענטסטער בריק פון דער ייִדישער געגנט אין „איסט ענד“ ביז צום אַלטן קעניגלעכן פּאַלאַץ „העמפּטאָן קאָרט“.

לעצטנס אָבער האָב איך אָנגעהויבן אַרומפאַרן אויך אַליין, און דאָס רוב טאַקע אויך מיט אַ געוויסן פּלאַן.

קאַפיטל ניין און ניינציג

איך שמוּדיר לאַנדאָן מיט אַ סיסטעם

פאַר מיין אָפּפאַרן פון פּריבורג האָט מיין דאָרטיקער דאָקטאָר, פּרי- וואַט־דאָצענט טרייער, מיר אָנגעזאָגט, אַז כּוֹזאַל אין די „פּעריען“ (וואַקאַ-

ציע-צייט) זיך ניט אָפגעבן מיט שטודירן מיינע לערנביכער, נאָר זיך ריכ-
טיק אָפרוען: צעשטרייען און דערפרישן.

כ'האָב זיך געפלייט עס צו טאָן. פלעג איך יעדן טאָג אינדערוואָכן
צופאַרן מיט אַ באַס (אַמניבוס), אָדער אַוועקגיין צו-פּוס אין צפון-מזרח פון
לאַנדאָן, צום וויקטאָריע פאַרק, וואָס איז דער נאָענטסטער שטאַט-גאַרטן צו
דער יידישער געגנט פון ווייטשעפּל. שפעטער פאַר איך ליבער צו דער
געגנט פון קעניגלעכן באַקינגהעם פּאַלאַץ, — אין די שיינע שטילע גערט-
נער „גרינ פאַרק“ און „סט. דזשיימס פאַרק“. די לופט איז דאָרט מילד און
אַנגענעם. דערצו קריג איך דאָרט פאַר איין פעני אַ גלאַז פּריש מילך, וואָס
אַ פּרוי מעלקט אויס פאַר מיר דירעקט פון קו. פון אַט די צוויי פאַרקן פלעג
איך צושפּאַצירן צום וואונדער-שיינעם פּראַמענאַדע-פּלאַץ, „וויקטאָריע
עמבענקמענט“, ביים ברעג טייך טעמזע, וואו כ'האָב אויך אַפּט געהערט
אַ גוטן אַרקעסטער שפּילן קלאַסישע מוזיק, אָדער איך פלעג פון דאָרט,
דורך דער שיינער רייכער גאַס „פּיקאַדילי“, זיך אַוועקלאָזן שפּאַצירן צום
פּאַפּולערן „האַיד פאַרק“. אַן אַנדערש מאַל פלעג איך פאַרן צו די „העמ-
סטעד היטס“ בערג, אין צפון לאַנדאָן, וואו די גרינע דופטיקע לאַנקעס אויף
באַרג און טאָל דערמאַנען מיך אין דער שוויץ.

לעצטנס אָבער שטודירן איך לאַנדאָן מיט אַ סיסטעם. מיין וועגווייזער
איז בעדעקערס אינפּאַרמאַטיוו האַנטבוך פאַר רייזענדע. איך באַטראַכט
גענוי יעדן אוצר, וואָס לאַנדאָן פאַרמאַגט. האַבנדיק אין זינען מיינע קראַנקע
לונגען און מיין דאָקטאָרס וואַרנונגען, הויב איך אָן מיין שטודיום מיטן אומ-
געהויער גרויסן באַטאַנישן גאַרטן „קיו גאַרדנס“, וואו עס געפינען זיך
פּלאַנצן, בלומען און בוימער פון אַלע טיילן וועלט, — צווישן זיי אויך אַ
צעדער פון באַרג לבנון, אין צפון פון ארץ-ישראל. דער גאַרטן איז אַנ-
געפילט מיט די בשמים-ריחות פון די געזינטסטע קלימאַטן. נאָכדעם האָב
איך גענוי באַטראַכט אַלע מינים באַשעפענישן פון יבשה, וואָסער און
לופט, וואָס זיינען דאָ פאַרזאַמלט אין דעם רייכן זאַלאַאָגישן גאַרטן, ניט ווייט
פון בריטישן מוזיי.

טעג און וואַכן פאַרברענג איך אין לאַנדאָן און באַטראַכט די אומדער-
שעפלעכע קולטור-אוצרות פון די גלאַנץ-עפּאָכעס פון גריכנלאַנד, רוים,
עגיפטן, פּערסיע, די אַראַבישע אימפעריעס פון די קאַליפּן, אינדיע, כינע
א. א. וו. — אַט די אַלע אוצרות, וואָס ענגלאַנד האָט ציוניפּגעזאַמלט מיט
גוטן און מיט בייזן: אויסגעקויפט, אָדער אַוועקגערויבט מיט געוואַלד,
אין פאַרשיידענע לענדער און אויך ימען, ווי למשל, די קאַסטבאַרע זאַמ-
לונגען, וועלכע נאַפּאַלעאָן דער ערשטער האָט געפירט אויף שיפּן פון אַרי-
ענט קיין פּראַנקרייך, און די ענגלישע פּלאַטע האָט עס צוגענומען, ווי עס

ווערט דא דערציילט אויף ספעציעלע טאָולען אין די היגע מוזייען.
די ביכער וואָס איך האָב געלייענט אין פריבורג וועגן די אַלטערטימער
פונעם נאַענטן אַריענט (מערב־אַזיע און צפון־אַפריקע). קומען מיר איצט
גוט צוניץ אין היגן בריטישן מוזיי, וואו עס געפינען זיך עטלעכע הונדערט
ליימענע טאָולען פון דעם אויסגעגראָבענעם עגיפטישן אַרכיוו אין „טעל־
על־אַמאַרנאַ“. דאָס זיינען די טאָולען, אויף וועלכע עס זיינען אויסגעקריצט,
אין דער קליין־פאַרמיקער שריפט פון אשור און בבל, בריוו וואָס מלכים,
שרים פון כנען, און דאָס שפעטערדיקע ארץ־ישׂראל, האָבן געשיקט צו
זייער אויבער־האַר, דעם מלך פון מצרים, ער זאָל זיי העלפן קעגן די
„האַבירי“ (יידן), וועלכע דרינגען אַריין אין לאַנד כנען פון אַלע זייטן.

איצט (זומער 1901) קוק איך אויף די דאָזיקע טאָולען גאַר אַנדערש,
ווי אין בערלינער מוזיי, אין אַפּריל 1899. כ׳האַב שוין געלייענט אַ צאָל
ביכער און אַרטיקלען וועגן זיי, איך פאַרשטיי אַביסל זייער כתב און איך בין
באַקאַנט מיט זייער אינהאַלט. דעם פאַקט, וואָס צווישן די דאָזיקע בריוו
ווערט ניט דערמאַנט קיינער פון „שכּם“ נעם איך אָן פאַר אַ סימן, אַז שוין
דעמאָלט — אינעם 15־טן יאָרהונדערט פאַר דער קריסטלעכער צייט־רע־
כענונג — האָבן אין יענער געגנט, ביים באַרג „גריזים“, געוואוינט יידן,
העלדישע קינדער פון „יוסף“ און „אפרים“, אָדער אַנדערע משפחות פון
„ישׂראל“, וועלכע זיינען, מעגלעך, דאָרט שוין געווען אין די אוראַלטע
צייטן פון די אבות (אַוועס) אברהם, יצחק און יעקב.

אין דעם בריטישן מוזיי זע איך אויך מאַנומענטן פון די אין חומש־
דערמאַנטע פאַרציטיקע מלוכות פון כּדלעומר מלך עילם, מיט סקולפ־
טאַרישע שילדערונגען פון די מלחמות צווישן די עלאַמיטן מיט די אשוריער ;
פון אמרפל מלך שנער, אָדער „האַמוראַבי“, ווי ער הייסט אויף זיין קאַלאַ־
סאַלער סטאַטוע, וואו עס איז אויסגעקריצט זיין תורה אין דער שפראַך פון
אשור און בבל ; פון „אַמורים“ (אַמורים אָדער עמאַריטן) „חתיים“ (כיטים
אָדער כיטיער), וועלכע האָבן, לויטן נביא יחזקאל, זיך אויסגעמישט מיט
אונזער אַלט־יידישן פּאָלק . . . איך זע דאָרט אויך די אומגעהויערע „כּרובים“,
אויסגעהאַקט פון שטיין, מיט זייערע פאַנטאַסטישע געשטאַלטן פון מענטש,
חיה און פּויגל, וועלכע דער נביא יחזקאל האָט אויסגעמאַלט מיט קינסט־
לערישע ווערטער, אין זיין בילד פון דעם הימלישן טראָן, אָדער קאַרעטע
(„מעשה מרכבה“), אויף וועלכן עס זיצט דער האַר פון דער וועלט.

אויף די אויסגעגראָבענע מאַנומענטן פון אשור זע איך אויך באַקאַנטע
נעמען פון דער יידישער געשיכטע : „עמרי“, „אַחאַב“, „יהוא“ — קעניגן
פון „ישׂראל“ — און זייער הויפט־שטאַט „שומרון“, אין די צייטן פון
„אַליהו הנביא“, ווי אויך אַ סצענע פון דער מלחמה ביי לכיש צווישן אשור
און יהודה אין די צייטן פון דעם נביא ישעיהו. אין אשורישן זאָל באַוואונדער

איך אויך די קינסטלערישע רעליעפן, וועלכע זיינען מיט טויזנטער יארן צוריק געהאנגען אויף די ווענט פון די קעניגלעכע פאלאצן אין אשור. טעג און וואָכן פאַרברענג איך אויך אין די מוזייען פון „סאט קענסטיג-טאָן“, אין דרום-מערב פון לאַנדאָן, באַזונדערס אין דעם נאַטור-היסטאָרישן וואו עס שטייט „אויף דער וואַך“ דער מאַנומענט פון טשאַרלז דאַרווין, וועלכער האָט אונדז אויפגעקלערט איבער דער אַנטשטייאונג פון די מינים אויף דער אַנטוויקלונג פון דעם מענטשן. אין „דאַרווינס מוזיי“ זיינען אויך פאַראַן אוצרות פון וויסן און דערפאַרונג פאַרן כעמיקער, פיזיקער, מינע-ראַלאָג א. אַז. וו. מיר זעען דאָרט אויך, פון איין זייט, די אַנטשטייאונג און אונטערגאַנג פון אַ גאַנצער ריי ציוויליזאַציעס, און פון דער אַנדער זייט, דעם כסדרדיקן המשך פון דעם מענטשלעכן פראַגרעס, כאַטש אין זיג-זאַגן און אין פאַרשיידנאַרטיקע געשטאַלטן.

איך דערפריש אויך מיין גייסט אין די קונסט-אַפטיילונגען פון בריטישן מוזיי און באַזונדערס אין די ספּעציעלע קונסט-מוזייען: „נעשאַנעל גאַלערי“, „פאַרטעטס גאַלערי“, „טייט גאַלערי“ (פון ענגלישער קונסט), ווי אויך די באַזונדערע נאַציאָנאַלע און אינטערנאַציאָנאַלע, אינדיווידועלע און קאָלעק-טיווע אויסשטעלונגען. איך באַוואונדער דאָרט די עסטעטישע סקולפּטאָרן פון ראַדען און די סאַציאַל-עטישע פון מעניע; די פאַרבן-סימפאָניעס פון ווהיסטלער, ווי אויך זיינע „עטשינגס“ (גראַווירונגען), וועלכע דערמאַנען מיר אין די ווערק פון דער רעמבראַנד-אויסשטעלונג. איך בין באַצויבערט פון דער פּאַעטישער, ניט-דאָאיקער שיינקייט אין די געמעלן פון די „פריע-ראפּאָעליטען“ און איך בין אויך פאַרליבט אין די זון-אויפגאַנגס און אַנ-דערע נאַטור-מאַלערייען פון טוירנער א. ד. גל. אַזוי שוועב איך אַ צייט אַרום טאַג-טעגלעך צווישן די שיינקייטן פון „שיינקייטס-לאַנד“ און קום צוריק אַהיים עקזאַלטירט, באַגייסטערט און אַנטציקט. עס פאַרדריסט מיך אַבער, וואָס שרה שפּרה איז אינדערוואַכן פאַרנומען און מיר קאַנען ניט זען צוזאַמען אַט די וועלט פון שיינקייט.

אינמאַל, ווען מיר זיינען יאָ געגאַנגען צוזאַמען, האָב איך געהאַט אַן אַנדער מין פאַרדרוס. גייענדיק פון זאַל צו זאַל אין דער „נעשאַנעל גאַלע-רי“, וואו עס געפינט זיך, אין באַזונדערע זאַלן, די קונסט פון אַלע קולטור-פעלקער, אַחוץ יידן, האָט זי בשום אופן ניט געוואַלט אַנקוקן יענע וועלט-באַרימטע בילדער פון אַ קריסטלעך-רעליגיעזן אינהאַלט. „דאָס שמעקט מיט קלויסטער“, האָט זי באַמערקט און געלאָפּן ווייטער. זי האָט זיך אָפּ-געשטעלט ביי רעמבראַנדס פאַרטערטן און ביי די לאַנדשאַפטן פון האַלענ-דישע און ענגלישע מאַלער. סוף כל סוף בין איך אַבער געווען צופרידן, ווייל רעמבראַנדס ווערק זיינען מיר אויך מער געפעלן ווי די קריסטלעך-רעליגיעזע. דער פאַקט וואָס די קאַפּיעס, וועלכע איך האָב מיטגעבראַכט

פון פאריז: דא ווינטשיס „דושיאקאנדא (מאנא ליוא), א פארטרעט פון וועלאסקעס, ווהיסטלערס „מוטער“ א. ד. גל. זיינען שרה שפרהן יא גע- פעלן, ווייזט מיר, אז עס זיינען פאראן גענוג עכטע און פיינע קונסטווערק פון וועלכע מיר קאנען ביידע גלייך הנאה האבן.

איך אנטדעק דעם לייען-צימער פון „בריטיש מוזעאום“, צוליבן אריינגאנג דארט אויף בילעטן. איך פרעג דעם שווייצאר ביי דער טיר: וואס דארט איז? דערקלערט ער מיר אין דייטש, אז דאס איז דאס לעזע- צימער פון דער גרעסטער ביבליאטעק אין דער וועלט, וועלכע פארמאגט מיליאנען ביכער און איר קאטאלאג אליין פארנעמט איבער הונדערט בענד אין גרויסן פאליא-פארמאט. איך ווער נייגעריק און וויל עס זען. ווייזט מיר אן דער שווייצאר אויפן צימער פון דער פארוואלטונג, וואו מ'דארף קריגן א דערלויבעניש אריינצוגיין.

ווען איך קום אריין אינווייניק באמערק איך א גרויסן קיילעכדיקן זאל מיט שרייבטישן ארום די ווענט. אויף די טישן שטייען עלעקטרישע לאמפן מיט גרינע אבאזשורן. די מענטשן וועלכע זיצן דארט, יעדערער ביי זיין טיש, זעען מיר אויס צו האבן די ליכטיקע פנימער פון געלערנטע מענטשן. פון צייט צו צייט הויבט זיך עמיץ אויף זיך איינצוקוקן אין א פאליאנט, די גרויס ווי א גמרא פון ווילנער ש"ס. די דאזיקע פאליאנטן, פון וועלכע עס באשטייט דער קאטאלאג, שטייען אויסגעשטעלט אויף די פאליצעס ארום דער גרויסער קיילעכדיקער בימה, וואו אינווייניק געפינען זיך די ביבליאטעק-באדינער. אויף דער בימה און אויך אויף די שרייבטישן ליגן באשטעל-צעטלעך. אנדערע לייענער באשטעלן אזוי פיל אויף אמאל, אז מ'פירט זיי צו א גאנצן וואגן ביכער. עס וועקט זיך באלד אויף אין מיר מיין דארשט צו לייענען און לערנען. איך דערפרעג זיך צום ביבליאטעקאר, וועלכער שטעלט מיר א צאל פראגעס: וואו און וואס איך לערן? איך ענטפער אים אויף אלץ גענוי, און ווייז אים אויך מיינע אקאדעמישע פא- פירן פון דער שווייץ. ער פארשרייבט אלץ, ווי אויך דעם אדרעס און טע- לעפאן פון מיין פעטער, אן ענגלישער בירגער און א הויז-באזיצער. דער ביבליאטעקאר גיט מיר תיכף ארויס א צייטווייליקע איינטריט-קארטע און זאגט צו מיטצוטיילן מיר, צי מ'וועט מיר דערלויבן דארט צו ארבעטן דעם גאנצן זומער. אין א וואך ארום קריג איך א פערמאנענטע קארטע און איך ווער א שטענדיקער לייענער אין דעם בריטיש-מוזעאום. די מעגלעכקייט דארט צו קריגן די זעלנסטע און קאסטבארסטע אויסגאבעס, און דערצו נאך דאס צושטעלן מיר מיט אמאל וויפל בענד איך פארלאנג נאר, גיט מיר די געלעגנהייט אויסצושעפן יעדן געגנשטאנד אין וועלכן איך בין פאראינ- טערעסירט.

די ערשטע צייט מייד איך אויס צו לייצען און לערנען די נאטור-
וויסנשאפטן, וועלכע איך שטודיר אין פריבורגער אוניווערזיטעט. ביסלעכ-
וויין אבער ווער איך אריינגעצויגן אויך אין אָט די געביטן, און איך גיב
זיך אָפּ מיט זיי אויף אַ ברייטן אופן. כ'לייען די זעלטענע אויסגאבעס פון
די אַריגינעלע דערקלערונגען מיט וועלכע די העכסטע אויטאָריטעטן פון
נאטור-וויסנשאפטן האָבן פאַרמולירט זייערע דערפינדונגען און אַנטדע-
קונגען, באַזונדערס אין די לעצטע צוויי יאָרהונדערטן. איך ווער נתפעל פון
דער קלאַרקייט און איינפאַכקייט, מיט וועלכער זיי האָבן זיך אויסגעדריקט,
און שוין דער פאַקט אַליין לערנט מיך אַ סך.

קאַפיטל הונדערט

אין דרום-זייט פון דער טעמזע

נאָך אַ לענגערן שטודיום פון לאַנדאָן זע איך איין, אַז כ'האָב אויסגע-
פאַרשט נאָר דעם רייכן און קולטורעלן טייל פון דער ענגלישער הויפט-
שטאָט. כ'מוז דעריבער זיך מער באַקענען מיט דער דרום-זייט פון דער
טעמזע, וואו עס געפינען אַ סך מאַשין-פאַבריקן, ביר-ברויוזן, טעפערייען,
הוטעס און אַנדערע פאַבריקן.

שמועסן מיט איינגעוואַנדערטע פשוטע יידישע מענטשן איבערצייגן
מיך, אַז דער „טאָוער“, וואו עס געפינען זיך די ענגלישע קעניגלעכע קרוי-
נען „באָדעקט מיט דימענטן און בריליאַנטן“, אינטערעסירט זיי אַן אַ שיעור
מער, ווי דאָס „בריטיש מוזעאום“ מיט זיינע אומדערשעפלעכע אוצרות פון
וויסנשאַפט און קונסט. איך הויב אַן צו באַטראַכטן גענויער די דרום-זייט
פון לאַנדאָן, וואו דאָס ענגליש, וואָס דער עולם רעדט דאָרט, איז אַביסל
אַנדערש ווי אין צפון, און וואו עס געפינען זיך הונדערטער טויזנטער האַ-
רעפאַשנע מענטשן, וועמעס הענט שאַפן ענגלאַנדס מאַטעריעלע רייכטימער,
אויף וועלכע עס האַלטן זיך די פאַרשיידענע קולטור-אַנשאַטאַלטן, וועלכע
כ'האָב דאָ ביז איצט אויסגעפאַרשט. גלייכצייטיק נעם איך אויך זיך מער
צוקוקן צו יענע זאַכן אין וועלכע דער פשוטער יידישער עולם איז פאַר-
אינטערעסירט. איך וויל באַגרייפן און מיטפילן זיינע השגות, כדי צו קאָנען
אַרבעטן מיט אים צוזאַמען, ווען איך וועל זיין אימשטאַנד עס צו טאָן.

צוזאַמען מיט אַ יידישן עולם פון אימיגראַנטישע פרויען און מענער
מיט זייערע קינדער, באַזוך איך דעם „טאָוער“. אַ חוץ די קעניגלעכע קרוינען,
צו וועלכע דער עולם האָט זיך שטאַרק צוגעקוקט, באַטראַכט איך אויך די
פאַרצייטיקע טורעמס און טורמעס, וואו קעניגן, פירשטן, קריגס-העלדן

און שטאַטסלייט זיינען געוואָרן געקעפט אָדער לאַנגזאַם פאַרמוטשעט צום טויט. דער איינציקער דערמאָנטער דאָרט, וואָס אינטערעסירט מיך, איז ניט קיין ראַמאַנטישער העלד פון שעקספירס אָ פיעסע, נאָר טאַמאַס מאָר — דער פאַרפאַסער פון „אוטאָפּיע“.

אַזוי ווי אַנדערע יידישע אימיגראַנטן, קלעטער איך אַרויף די פערט-האַלבן הונדערט שטאַפלען פון די שרויף-אַרטיקע טרעפּ אין דעם הויכן מאָנומענט צו דער פּלאַטפאָרמע, פון וואַנען מען זעט אַ היפּשן טייל שטאַט. כּפּאַר אויך מיט אַ אימיגראַנטיש-יידישן עולם צום „קריסטאַל-פעלעס“ (קרישטאַלענעם פּאַלאַץ), אויסגעבויט פון גלאַז און אייזן, וואָס איז איבער-געבליבן פון דער וועלט-אויסשטעלונג מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק, און וואו עס געפינען זיך מאַדעלן פון פאַרשיידענע קעניגלעכע פּאַלאַצן, אויף וועלכע דער עולם האָט ליב צו קוקן. פאַראיינס באַזוך איך אויך די פאַרלאַמענט-געביידע, דעם דעפּוטאַטן-קאַמער און דאָס לאַרדן-הויז; דעם „וועסטמינסטער עבי“, די גרויסע אַלטע קירך, וועמעס ווענט, סופּיט און דיל זיינען טיילווייז קברים פון ענגלאַנדס „גדולים“ אויף אַלערליי געביטן, אויך אַזוינע ווי דאָרוויין, וועמעס וויסנשאַפט פאַסט זיך, דוכט מיר, ניט אַריין אין אַט דער קריסטלעכער סביבה. פאַר אַ סך פאַסיקער האַלט איך דעם אַלטן הילצערנעם שטול, אויף וועלכן ענגלישע קעניגן זיינען גע-קרוינט געוואָרן. איך באַקוק אויך דעם אימפּאַזאַנטן סט. פּאָולס קאַטעדראַל, וועמעס געביידע געפעלט מיר מער ווי זיין „פאַטראָן“, דער פּשרה-מאַכערישער אַפּאַסטאַל שאַול פּאָול, וועלכער האָט פאַרשאַכערט זיין ביסל קריסטלעך-סאַציאַלע עטיק פאַר דער „גוטער מיינונג“ וועגן קריסטנטום פון די ברוטאַלע דעגענערירטע רוימישע שקלאַפּן-האַלטער... איך פאַר אויך צו צום עפינג „פאַרעסט“, וואו די האַרעפּאַשנע לאַנדאַנער מאַסן האָבן זייערע פּיקניקס. אין די הייסע טעג פאַרברענג איך אין לייענען ביכער אין דער קילער באַרג-לופט פון העמסטעד-היט. פון דאָרט שפּאַציר איך אַמאַל אַוועק צום וואַטערלאַ פאַרק, וואו עס געפינט זיך אויך אַ סאַד מיט פּרוכט-ביימער. בלאַנדזשענדיק פון דאָרט ווייטער אַביסל צו „האַי געיט“, קום איך אָן צום בית-עלמן, וואו עס געפינט זיך דער קבר פון קאַרל מאַרקס, וועמעס נאָמען און אידיען לויכטן פאַר מיר, ווי די פון אונדזערע יידישע נביאים אין שמרון און ירושלים פון אַ דריי טויזנט יאָר צוריק...

אויף די העמסטעד-היט בערג דערזע איך איינמאַל אַ מיטלגעוויקסיקן יידישן יונגמאַן מיט אַ פנים פון אַ יעזוס, נאָר מיט שוואַרצע האַר און אַ שוואַרץ בערדל. ער שטייט אויף אַ באַרגיקער לאַנקע און רעדט וועגן קריסטנטום פאַר אַ ניט-יידישן עולם אין אַן ענגליש מיט אַ ליטוויש-יידישן קאַצענט. זיין באַגייסטערונג און התלהבות רייסט-מיט זיינע צוהערער

און זיי ווייזן אים אַרויס רעספעקט. איך באַקען זיך נאָכדעם מיט אים. ער דערציילט מיר, אַז מ'האַט אים אַריבערגעוואונען פאַרן קריסטנטום, ווען ער איז נאָך געווען אַ יונג ישיבה-בחורל. שפעטער האָט ער דערפון אַ סך יסורים. ער קאָן ניט אַריבערטראַגן דעם געדאַנק, אַז ער איז אינגאַנצן אָפגעשניטן פון זיין יידישן פּאָלק. דער פּאָליטישער ציוניזם ווירקט אָבער אויף אים, ער זאָל זיך ווידער נעמען פילן פאַר אַ יידיש קינד, אין אַ נאַציאָנאַלן זין (*). ער איז טעטיק קעגן אַנטיסעמיטיזם און שטיצט יידישע אינ-טערעסן. אַזוי ווי ער פאַרזיכערט מיך, אַז ער טרעט קיינמאַל ניט אויף ווי אַ מיסיאָנער פאַר יידן, באַטראַכט איך אים ווי אַ ״יידן-קריסט״ פון פאַר-צייטן, וועלכער איז אַ ״מבשר לגוים״ (אַן אַנזאָגער פאַר ניט-יידן). וועמען ער ברענגט די בשורה פון מאָנאָטעאיזם. ער ווייס, אַפנים, אַז יידן נויטיקן זיך ניט אין זיין בשורה. זיי דאַרפן אויך כלל ניט קיין נייעם טעסטאַמענט, ווען זיי באַזיצן דעם תנ"ך, וואָס איז פון אַן אַ שיעור העכערן באַטייט...

ווען איך זאָג דעם פעטער, אַז איך פאַר זען די ״דאָקס״ ראַט ער מיר עס ניט צו טאָן. ער מיינט, אַז דאָרט אַרבעט אַ האַלב-ווילדער עלעמענט, וואָס קאָן מיר טאָן שלעכטס. אין דער אמתן רירט מיך דאָרט קיינער פון זיי ניט אָן. איך פיל זיך נאָר ניט גוט אַרומצוגיין דאָרט ליידיק, אַנגעטאַן ציוויליזירט, און קוקן ווי האַלב-נאַקעטע, טונקל-הויטיקע מענטשן פון פאַר-שיידענע ראַסן באַדן זיך אין שווייס ביים אַנלאַדן און אויסלאַדן שיפן. צוגיין צו זיין און דערקלערן, אַז איך בין זייערער אַ פריינט, האָב איך ניט געקאָנט. איך בין דעריבער מער ניט געקומען אַהין, כאַטש מיין איצטיקע ליידיק-גייעריי שטאַמט ניט פון וואוילטאַג...

ניט מער אומאַנגענעמעלעכקייט האָב איך אין מיין אַרומדרייען זיך צווישן די פאַבריקן אין דרום-לאַנדאָן. איינמאַל נאָר האָב איך דאָרט געהאַט אַ ביסל שוועריקייטן. דאָס איז געווען אין בעטערסי, וואו כ'האַב זיך פּלוצ-לונג געפונען צווישן אַ געדיכטער מאַסע פון פאַבריק-מיידלעך, וועלכע זיינען געגאַנגען פון דער אַרבעט. מיט מיין ביסל ענגליש געלינגט מיר אָבער צו דערקלערן עטלעכע פון זיי, אַז איך בין אַהער געקומען פון ווייטן ״איסט ענד״, און זוך איצט דעם וועג צום ״בעטערסי-בריק״, פון וואָנען צוריקצופאַרן אַהיים. זיי לאַכן זיך גוט אַן אויף מיין חשבון און פירן מיך צו צום ריכטיקן אַמניבוס, וואו זיי געזעגענען זיך מיט מיר גאָר פריינטלעך.

(* ער ווערט שפעטער אַ מקורב פון מיינע פריינט אין לאַנדאָן: דר. מאיר זאָלקינד, יוסף חיים ברענער, אַשר ביילין און אַנדערע שרייבער אין העברייאיש און יידיש. ער פאַרעפנטלעכט אויך אַ ווערק אונטער זיין נאָמען ״לבר טוב״ (לעווער-טאָו). ווי אויך אונטער פּסעוודאָנימען.

מיין ביסל ענגליש האָב איך אָנגעהויבן לערנען נאָך פאַר מיין אַוועק־פאַרן פון פריבורג. צוערשט האָב איך זיך געלערנט פון אַ דייטשישן ביכל פאַר טוריסטן, וועלכע באַזוכן ענגלאַנד. ווען איך דערוויס זיך וועגן אַלעק־סאַנדער האַרקאַוויס לערן־ביכלעך פון ענגליש, שיק איך אים אַ טאַפּלטע פאַסט־קאַרטל. עס נעמט ניט זייער לאַנג און איך קריג פון אים אַן ענטפער, אין אַ רייכן פּערלדיקן כתב. איך באַשטעל נאָכדעם דעם גויטיקן בוך אין ר. מאַזינס בוכהאַנדלונג, אין וויטשעפּל ראָוד, און דערלערן דאָרט ווי אַזוי זיך צוזאַמענריידן מיט די, וועלכע פאַרשטייען ניט קיין יידיש, ווי אויך „דורכצוקריכן“ אַ ענגלישע צייטונג. אין יידיש לייען איך געוויינלעך דעם פיינעם ליטעראַרישן וואַכנבלאַט „דער יוד“, וואָס פאַרלאַג „אַחיאסף“ גיט אַרויס אין קראַקוי. דעם היגן טעגלעכן יידישן „עקספרעס“, וואָס איז נאָר אַ קאַריקאַטור פון אַ צייטונג, קאָן איך ניט אַנקוקן. איך לייען ליבער דעם „דעילי קראַניקל“ אַדער דעם „דעילי טעלעגראַף“ אין ענגליש און אַ דייטשישע צייטונג, ווי, למשל, די „נייע פרייע פרעסע“, וואו עס אַרבעטן אויך מיט דר. הערצל און דר. מאַקס נאַרדוי, „בערלינער טאַגעבלאַט“, „פּראַנקפורטער צייטונג“, „קעלנישע צייטונג“ א. ד. גל. די יידישע ציי־טונגען קריג איך אין אַ שטאַטישער ביבליאָטעק, נאָענט פון וויטשעפּל.

אין סעטל סטריט, אַ שטיל יידיש געסל צווישן וויטשעפּל און קאַמערשל ראָוד, געפינט זיך די וואוינונג פון „בונד מיטגלידער פאַראיין „וועקער“, לאַנדאָן“. יעדעס מאָל ווען איך קום אין סעטל סטריט, וואו שרה שפּרה מיט נאָך אַן אַרבעטער־מיידל, גרייטן זיך צו עפענען בשותפות אַ „דרעס־מעיקינג“ (נייטעריי), גיי איך אַריין אין פאַראיין „וועקער“. זיין סעקרעטאַר איז אַלעקסאַנדער (*), אַ גרינדער און פירער פון „בונד“ און זיין אויס־לענדישן קאַמיטעט, וועלכן די שוויצער רעגירונג האָט אויסגעוויזן פון זשענעווע, ווען אַלעקסאַנדער ווערט באַשולדיקט אין באַטייליקן זיך אין אַן אַנטי־צאַרישער מאַניפעסטאַציע, ביי וועלכער מ'האַט אַרונטערגעריסן דעם צאַרישן צוויי־קעפּיקן אַדלער. אַזוי ווי אַלעקסאַנדער איז אַ שוויגער, איז די הויפּט־רעדנערין דאָרט די ענערגישע, באַריידעוודיקע פּרילין ריינעס, אַ הויכע דאַרע ברונעטין, וועלכע איז, ווי מ'זאָגט מיר, די טאַכטער פון דעם לידער רב ר' יצחק־יעקב ריינעס, דעם פירער פון די רעליגיעזע ציוניסטן. זי רעדט אַ סך אויף יעדער פאַרזאַמלונג, וועגן דעם ציל פון פאַראיין „וועקער“ — צו אונטערשטיצן דעם אויסלענדישן קאַמיטעט פון אַלגעמיינעם יידישן אַרבעטער־בונד אין רוסלאַנד און פּוילן, און צו פאַר־

(* אַרקאָדי קרעמער.

איניקן דעם בונדס מיטגלידער. וועלכע האָבן איינגעוואַנדערט אין לאַנדאָן און ווילן שטיין אין נאָענטער באַציאונג מיט דער יידישער אַרבעטער־באַ־וועגונג אין דער אַלטער היים. פריילין ריינעס דערקלערט, אַז יעדער מאַן אָדער פרוי, וואָס איז איינשטימיק מיטן פראַגראַם פון „בונד“, קאָן ווערן אַ מיטגליד פון פאַראיין „וועקער“, און דורך אים זיך אויך באַקענען מיט דער היגער אַרבעטער־באַוועגונג, און מיט דער טעטיקייט פון די היגע סאָציאַל־דעמאָקראַטן.

אַלעקסאַנדער, אָדער אַרקאַדי, איז דאָ אין לאַנדאָן גאַר אַן אַנדער מענטש, ווי ער איז געווען אין ווילנע, אַלס דער קאַפּ פון דער „גרופע יידישע סאָציאַל־דעמאָקראַטן“, מיט וועלכער דער „רעזשיק“ (אַברהם גאַרדאַן), דער אָנפירער פון אונזער יידישער „אַרבעטער אָפּאָזיציע“, האָט יאָרלאַנג געפירט קריג און פּלעגט פאַר אונדז (מערסטנס לערן־יינגלעך) אים פאַרשטעלן ווי אַ קאַפּריזונעם זעלבסט־הערשער. דאָ מאַכט ער דעם איינדרוק פון אַ גוטמוטיקן מענטשן. דער מיטלגעוויקסיקער, מיטליאַריקער מאַן מיט רויטלעכע וואַנצעס האָט פריינטלעך געענטפערט אויף אַלע מיינע פראַגעס וועגן אַ צאָל אַרבעטער־ונגס און אַרבעטער אין ווילנע, אַן אונטערשייד צי זיי האָבן געהערט צו דער „אַגאַזאַציע“ אָדער דער „פּראָפּאַגאַנדע“, צי זיי האָבן זיך אָנגעשלאָסן אינעם „בונד“, געבליבן אין דער אָפּאָזיציע אָדער אינ־גאַנצן אַרויסגעפאַלן פון דער באַוועגונג.

בכלל האָט אינעם בונדישן פאַראיין „וועקער“ דעמאָלט געהערשט אַ טאַלעראַנטע באַציאונג צו אַלע מינים סאָציאַליסטן, אפילו צו ציוניסטישע. איך בין דערפאַר ניט געווען איבערראַשט צו טרעפן דאָרטן דר. נחמן סירקין, וועלכן כ'קען פון בערן, און צו הערן פון אים, אַז ער האָט גע־האַלטן אַ לעקציע אין פאַראיין „וועקער“. דר. סירקין האָט זיך אַרומגעכאַפּט מיט מיר ווי מיט אַ נאָענטן גוטן פריינט: זיך האַרציק צעקושט און אויס־געפרעגט אַלץ וועגן מיין פּערזענלעכן לעבן. אונזער פריינטשאַפט ווערט אינטימער (*), ניט געקוקט אויף דעם אונטערשייד צווישן אונדז אין טעמפּע־ראַמענט און אין אופן פון אויפנעמען געשעענישן.

(* אונזער פריינטשאַפט האַלט־אָן ביז זיין סאַמע סוף. אין זיינע לעצטע מינוטן דריקט ער אויס זיין וואונטש זיך פּערזענלעך צו געזעגענטן מיט מיר. ווען מען דערקלערט אים, אַז מ'קאָן מיך ניט ברענגען צו אים אַזוי שנעל, פאַרלאַנגט ער פון ברוך צוקערמאַן, אַ מיטגליד פון צ. ק. „פּועלי ציון“, מיר איבערצוגעבן מינדלעך זיין האַרציקן געזעגענונג־גרוס, וואָס יענער פירט דורך.

קאפיטל הונדערט און איינע

אויף אן „עקסקורשאַן“ מיט יידישע ראדיקאלן

יידישע ראדיקאלן פון „איסט ענד“ פארן מיט אַ שיף אויף אן „עקס־קורישאַן“ (אויספלוג) צו אַ פרייען פלאַץ אויסן שטאַט. אַזוי ווי דאָס מיינט זיין אַ גאַנצן טאָג אויף פרישער לופט, פאַר איך אויך מיט. איך באַקען זיך דאָרט מיט אַ צאָל מענטשן, וועלכע ווערן מיר נאָענטע פריינט. דער עלטסטער פון זיי איז בערנאַרד אַבערסאָן, אַ מיטליאַריקער, מיטלגעוויקסי־קער מאַן מיט לאַנגע העל־בלאַנדע וואַנצעס. ער איז אַ ברודער פון דעם זשענעווער סטודענט צבי אַבערסאָן, מיט וועלכן איך האָב זיך באַקענט אין באַזעל, אין צייט פון דריטן ציוניסטישן קאָנגרעס, זומער, 1899.

ב. אַבערסאָן דערציילט מיר, אַז ער שטאַמט פון וויטעבסקער געגנט, נאָר איז יאָרן געווען טעטיק אַלס סאַציאַליסטישער נאַראַדניק (פּאָליטיסט) אין דרום־רוסלאַנד, וואו ער האָט אונטערן נאָמען „טאַראַס“, אַלס אַ פּאָקנ־טרעגער, פאַרשפּרייט סאַציאַליסטישע ליטעראַטור. אין אַמעריקע טרעט ער אַריין אין אַ רוסישן סאַציאַליסטישן פאַראיין. שפּעטער דערנענטערט ער זיך צו דער יידישער ראדיקאַלער באַוועגונג. דאָ אין לאַנדאָן אַרבעט ער אין אַ „פּאָקעט־בוך־שאַפּ“ (פאַבריקל פון לעדערנע בייטלעך, טייסטערס, רייזע־טאַשן א. ד. גל.). ער העלפט אויך טאָן אַרבעט אין און אַרום דעם טרעיד־יוניאָניסטישן וואַכנבלאַט „די פּאַסט“.

די אַרויסגעבער און רעדאַקטאָרן פון „די פּאַסט“, מיטליאַריקע אַרבע־טער, באַקענען זיך באַלד מיט מיר. זיי פאַרלאַנגען דורכאויס, אַז איך זאָל עפעס וואָס אויפּשרייבן פאַר זייער וואַכנבלאַט. איבערזעץ איך פאַר זיי דעם דעמאָלט אויפּזען־מאַכנדיקן אַרטיקל, פון דעם ענגלישן שרייבער מר. סטרייט, קעגן די לאַנדאָנער אַסימילאַטאָרישע יידישע גבירים, וועלכע ער (מר. סטרייט) רופט אָן „די העלאַטן“ (פאַראַכטעטע קנעכט) פון פאַרק־לעין (די גאַס, וואו עס וואוינען די מיליאָנערן אין לאַנדאָן). דה. הערצל האָט דעם דאָזיקן אַרטיקל איבערגעדרוקט אין זיין דייטשישן אַרגאַן „די וועלט“ און פון דאָרטן האָב איך עס איבערגעזעצט.

מיין צווייטער נייער באַקאַנטער איז דער דרוקער ישראל נאַראַדיצקי, וועלכער האָט מיט צען יאָר צוריק (אין 1891) אַרויסגעגעבן אין זשיטאָמיר אַ „חובב־ציונישן“ זאַמלבוך: „דאָס הייליקע לאַנד“, צוזאַמען מיט בערטע פּלעקסער (אַ שוועסטער פון דעם רוסיש־יידישן ליטעראַטור־קריטיקער וואַלינסקי). איצט איז נאַראַדיצקי פאַר זיך אַליין אַ העברייער, נאָר איז צוגלייך אַ פּאָפּולערער דרוקער פון ראדיקאַלע יידישע אויסגאַבעס. ישראל נאַראַדיצקי און זיין שוואַרץ־חנעוודיקע יונגע פרוי זיינען,

דוכט מיר, אָנגעהויכט פון אַנאַרכיזם, נאָר ניט פון דעם פאַרזעך אינדיווי-
דואַליסטישן מין. פאַרקערט, זיי מאַכן אויף מיר דעם איינדרוק פון עכטע
אַלטראַויסטן. נאַראַדיצקי זאָגט מיר, אַז די איינגעוואַנדערטע יידישע ראַ-
דיקאַלן אין ענגלאַנד זיינען מער גענויגט צו אַנאַרכיזם, ווי צום סאַציאַליזם,
איך טראַכט: אפשר איז עס דערפאַר, ווייל פאַר אַן אויסלענדישן יידן,
באַזונדערס פאַר אַן אַרבעטנדיקן, איז אויסערגעוויינלעך שווער צו ווערן אַ
ענגלישער בירגער, און זיך צו קאַנען באַטייליקן אינעם היגן פּאָליטישן
לעבן. די נאַראַדיצקיס פאַרלויבן פאַר מיר אַ לאַנדאַנער דייטשישן אַנאַר-
כיסט, רודאַלף ראַקער, וועלכער איז טעטיק צווישן יידן, אַז ער איז אַ קענער
פון ליטעראַטור און אַ פיינער רעדנער. מיר באַקענען זיך שפעטער און ווערן
גוטע פריינט.

מיין פריינט, דר. נחמן סירקין, גיט מיר צו וויסן, אַז ער וועט האַלטן
אַ לעקציע פאַרן ציוניסטישן פאַראיין „בני ציון“ וועגן דער יידנפראַגע
לויטן מאַרקסיזם, און בעט מיך קומען אים הערן. אין זיין לעקציע אַטאַ-
קירט דר. סירקין זייער שאַרף די יידישע גבירים. ער ציטירט קאַרל מאַרקס,
אַז זייער בית-המקדש איז די בירזשע, זייער תורה — דאָס טשעקבוך און
זייער גאַט — דאָס געלט... אַפּשאַצונג פון קאַרל מאַרקס אַ שריפט וועגן
דער יידנפראַגע: זי איז, זאָגט ער, געשריבן מיטן גערעכטן צאָרן פון
ישעיה הנביא, קעגן די אויסזויגער און באַרויבער פון די האַרעפאַשנע מאַסן.

אין מיין וואָרט אין דער דיסקוסיע וועגן אַט דער לעקציע, דערקלער
איך זיך, בכלל, איינשטימיק מיט דר. סירקינס כאַראַקטעריסטיק פון דעם
גבירישן קלאַס, לויט די צייטאַטן פון קאַרל מאַרקס. כ׳בין אָבער ניט מסכים
מיט סירקינען, אַז אַלע יידישע גבירים זיינען פאַררעטער פונעם יידישן
פּאָלק. איך ווייז אָן, אַז אין די רייען פון דער יידישער גרויסבורזשואַזיע,
פונקט אזוי ווי אין מיטלקלאַס, זיינען ניט אַלע יחידים פון איין גוס. מיר
האַבן פאַר דעם אַ ביישפּיל אין דער טעטיקייט פון די באַראַנען הירש און
ראַטשילד, וועלכע האַבן אויסגעגעבן היפשע סומען געלט צו באַזעצן יידישע
מאַסן אַלס ערד-אַרבעטער אין אַרגענטינע און אין ארץ-ישראל. אַזוינע
יידישע גבירים קאַנען, ביז דער סאַציאַל־רעוואַלוציע, אַפּטאַן אַ סך גוטע
אַרבעט פאַרן יידישן פּאָלק, מיט דער הילף פון יענע האַרעפאַשנע יידן,
וועלכע ווילן און קענען אַקערן, זייען און פּלאַנצן; אַראַפּנעמען תבואות,
גרינסן און פרוכטן פון די פעלדער, גערטנער און סעדער. מיין אויספיר
איז געווען, אַז אַנשטאַט אויסצושליסן די יידישע גבירים פון כלל ישראל,
ווי דר. סירקין וויל, זאָלן מיר ליבער פּאָדערן זיי זאָלן באַצאָלן זייער חוב
צו אונדזער יידישן פּאָלק, דורך שאַפן די נויטיקע מיטלען אויף צו קויפן
ערד, לאַנדווירטשאַפטלעכע געצייג, זריעה, בהמות, עופות א. א. וו. מיר

דארפן אויך דערקלערן יעדן ציוניסט, אז אויב ער מיינט ערנסט מיט זיין ציוניזם, דארף ער דורכאויס העלפן שאפן מעגלעכקייטן פאר יידישע האַרע-פאַשניקעס צו לעבן פון אַרבעט אַנשטאַט פון ווינט. עס מוז ווערן אַלגעמיינ-אַנערקענט, אַז אויפריכטיקע ציוניסטן זיינען נאָר יענע, וועלכע העלפן אומעטום פאַרבעסערן דעם מצב פון אַרבעטנדיקן יידן, ווייל דורכדעם ווערט געלייגט דער פונדאַמענט פון דעם באַנייטן יידישן פּאָלק, אויף וועלכן די נביאים האָבן פאַראויסגעזאָגט, און וואָס דאַרף באַשטיין פון אַזוינע יידישע מענטשן, וועלכע ווילן און קענען לעבן פון אייגענער אַרבעט און זיינען גרייט פאַר אַט דער נייער געזעלשאַפטלעכער אָרדענונג, וואו אַלע מענטשן האַלטן זיך פאַר שוועסטער און ברידער און לעבן אין „שלום, צדק ומישור“ (פרידן, גערעכטיקייט און גלייכהייט)...

**

וואָס כ'האַב דערוואַרט איז געקומען. געפיל און לאַגיק האָבן מיר ביידע געוואָרנט, אַז דער פעטער, אַ הייסער ענגלישער פאַטריאַט, וועט ניט קאַנען לאַנג דולדן מיין סימפּאַטיע מיט די בורן, מיט וועמען ענגלאַנד פירט מלחמה. איך האָב אָבער ניט געקאַנט פאַרשווייגן, פאַרבאַהאַלטן אָדער פאַרמאַסקירן מיינע איבערצייגונגען און סימפּאַטיעס. דערצו בין איך נאָך לעצטנס געוואָרן אַן עקסטרעמער אמת-זוכער. מיין אויסערסטע אמת-זוכעריי איז באַאיינפלוסט געוואָרן פון איבסנס פיעסע „די ווילדע קאַטשקע“. הענריק איבסען, וועמעס ווערק כ'האַב אַנגעהויבן לייענען אין ווילנע נאָך אין 1898, איז פאַר מיר ביסלעכווייז געוואָרן אין דער וועלט-ליטע-ראַטור, דאָס וואָס י. ל. פּרץ — אין דער יידישער : ניט בלויז אַ באַליבטער שרייבער, נאָר אויך אַ היכגעשעצטער לערער.

דער העלד פון איבסענס „ווילדע קאַטשקע“ פאַלט דורך מיט זיין זוכן איינצושטעלן דעם פולן אמת אין אַלע באַציאונגען צווישן מענטשן. ער טוט נאָר אַן אַ סך צרות, אי זיך, אי אַנדערע. דאָך שרעקט עס מיך ניט אָפּ צו גיין אויף זיין וועג. דער סוף איז, אַז איך פאַרליר מיין פעטערס פריינטשאַפט און פאַרשאַף אויך אַ סך אומאַנגענעמלעכקייטן שרה שפרהן, וועלכע ליידט נאָך איצט זייער פיל דורך די שלעכטע נייעס פון איר עלטערנס היים. כאַשע-רייזע קידולסקי, אַ מערקווירדיקע גוטע פרוי, אַ האַרציקע טרייע פריינדין פון שרה שפרהס עלנטער משפחה, שיקט איר כסדר „אויבס פאַטשטען“: דער אַלטער איז קראַנק, די אויסגעמוטשעטע מאַמע, די יינגערע דריי שוועסטער און די צוויי ברידערלעך, צווישן זיי איינס גאָר אַ עופהלע, געפינען זיך אין גרויס נויט. די עלטסטע פון די דריי יינגערע שוועסטער — נחמה (נעלי) — קומט צו פאַרן קיין לאַנדאָן. זי איז אַ זעל-

טענע שיינהייט, נאָר זייער פּראָסט. די ראַפּינירטע שרה שפּרה האָט דערפון זייער פּיל פּאַרדרוס. זי פּרואוּט נעלין אויסאידלען, דערציען און אַנט-וויקלען. נאָר יענע רעוואַלטירט קענען דאָס לערנען און מוסרן פון דער עלטערער שוועסטער. די שיינע שלאַנקע נעלי זעט, אַז אין דער צייט, ווען פרעמדע מענטשן קוקן אויף איר מיט באַוואונדערונג, געפינט אין איר די עלטערע שוועסטער אַלערליי חסרונות. ווערט זי ביי, באַלידיקט שרה שפּרה און וואַרפט איר אויך פאַר אומטרייהייט צו זייערע עלטערן. און ווען עס קומט אַן אַ האַרץ-רייסנדיקער בריוו וועגן זיי פון כאַשע-רייזע קידולסקי ווערט די צאַרט-פּילנדיקע שרה שפּרה אַנגעפילט מיט געוויסנ-ביסן, יסורים און פּיין ...

מיין שוועסטער דאַבעלע (דעבע) איז פּיין אויסגעוואַקסן פּיזיש און גייסטיק. זי פאַרמאַגט ניט שרה שפּרהס וויסן און פּילן. זי האָט אַבער אונדזער טאַטנס חן און קלוגשאַפט, און דערמאַנט מיר אין זיין יינגסטער שוועסטער, מיין מומע פעסל, צו וועלכער עס האָבן זיך געשדכנט כמעט אַלע שטעטלשע בחורים, אין דער קורצער צייט פון איר זיין אין מיישעגאַלע. אויך צו מיין יונגער שוועסטער דעבע שדכנען זיך שוין חתנים, און איינער, אַ טיכטיקער שניידער-אַרבעטער, העריס, וועט מעגלעך ווערן מיין שוואַ-גער. ער איז אונדזערער אַ שטיקל קרוב. זיין עלטערע שוועסטער, ביילע, איז אַ טאַכטער פון מיין מאַמעס שוועסטער-קינד, דער ראַמאַנען-שרייבער משה זיפּערט. ביילעס און העריסעס פרומע מאַמע האָט אים אַפּגעגט צוליב זיין אפיקורסות, ניט געקוקט אויף דעם, וואָס ער האָט זי שטאַרק ליב געהאַט. זיין אייגענער טאַטע, דער ווילקאַמירער פעלדשער ר' קלמן זיפּערט, אַ ייד אַ למדן, נאָך וועלכן איד בין אַ נאָמען, האָט אַליין געהאַלפן דער פרומער שגור אַפּגטן זיין אפיקורסישן זון.

קאַפּיטל הונדערט און צוויי

צוריק אין דער שווייץ

נאָך טוכות פאַר איר אַפּ פון לאַנדאַן צוריק נאָך דער שווייץ. איר פאַר ווידער איבער פאַריז און פאַרברענג דאַרט אַ פאַר טעג מיט מיין קינד-הייט-חבר יאַשקע (דזשאַזעף) דעם שניידער און זיין יונגער שוועסטער רעבעקאַ. ווען איר שרייב נאָכדעם ניט אַזוי גיך קיין ענטפּער אויף אירן אַ בריוו, שרייבט וועגן דעם איר ברודער צו שרה שפּרה, אַז דאָס וואונ-דערט אים זייער, ווייל „מאַרמאַר ענטפּערט אימער, ווען מען שרייבט אים“...

אזוי גיך אָבער ווי איך קלייב זיך אַרײַן דעם 20-טן אָקטאָבער אין אַ נײַער קוואַרטיר, אין פּריבורג, שרייב איך ווידער אַלעמען, ניט געקוקט אויף דעם, וואָס צוויי טעג שפּעטער, עפּנט זיך דער נײַער סעמעסטער פּון ווינטער 1902—1901 און איך ווער שטאַרק באַשעפּטיקט.

מײַן נײַער חבר, מיט וועמען איך לערן צוזאַמען אין די אַוונטן אויף מײַן קוואַרטיר, איז מאַרקוס (מרדכי) וועקסלער פּון רומעניע, אַ שײַנער בחור מיט בלאַנדע וואַנצעס. זײַן אַלטער טאַטע וואוינט אין דער קאַלאַניע „ראַשון-לציון“ אין ארץ-ישראל. אַנשטאַט געלט שיקט ער זײַן זון פּון צײַט צו צײַט אַן אויסגעגראַבענע אַלטע ײִדישע מטבעה פּון די צײַטן פּון די מאַקאַביער אָדער פּון בר־כּיכבאַן. פאַרקויפט עס מ. וועקסלער צו אַ שוויצער אָדער אויסלענדישן מוזײ. מיר וואוינען ביידע אויף דער זעלביג־קער גאַס און מיר זײַנען נאָענטע פּרײַנט. מיר קאַרעספּאַנדירן אויך ביידע מיט מײַן בערנער גוטן פּרײַנט, יעקב־מאיר זאַלקינד.

מ. וועקסלער האָט ניט אין זײַנען צו פּראַקטיצירן כּעמיע, אזוי ווי מײַן פּרײַערדיקער נאָענטער חבר שלמה פּיינבערג. וועקסלער פּלאַנט אָפּצו־געבן עקזאַמען אויף פאַרמאַציסט און עפּענען אַן אָפּטייק אין לאַנדאָן. די מיטלען דערצו וועט וואַרשיינלעך שאַפּן זײַן וואוילהאַבנדיקע כּלה דאָרט. זײַן כּלה, אַ טיכטיקע קאַרסעטן־מאַכערין, האָט צוזאַמען מיט נאָך צוויי שוועסטער אַן אײַנטרעגלעכן געשעפט פּון מאַדערניסטישע קאַרסעטן אין לאַנדאָן און אין פאַריז. די דריי שוועסטער, האַלטן אויף אַ פּיינעם אָפּאַרט־מענט אין וועס־ענד. זײַער מאַמע, אַ ביאַליסטאַקער באַלעבאַסטע, פּירט דאָרט אַן מיט דער באַלעבאַטישקײַט. מרדכי וועקסלער זאָגט מיר, אַז ער האָט בדעה צו „רײַדן אַ שידוך“ אונדזער פּרײַנט יעקב־מאיר זאַלקינד מיט אײַנער פּון זײַן כּלהס צוויי שוועסטער, אויך אַ טיכטיקע קאַרסעטן־מאַכערײַנס.

אַלע מײַנע פּראַפּעסאָרן דריקן־אויס פאַר מיר זײַער צופּרידנקײַט, וואָס איך בין צוריקגעקומען קײַן פּריבורג. מײַן כּעמישער פּראַפּעסאָר ביסטדזשיצקי האָט אָבער פאַרדרוס וואָס איך האָב זיך ניט אזוי פּיל דער־האַלט, ווי ער האָט דערוואַרט פּון מײַן לאַנגער וואַקאַציע.

פּראַפּעסאָר הובערט גרימע, דירעקטאָר פּון דעם אַרײַענטאַלישן סע־מינאַר, איז איצט נאָך פּרײַנטלעכער ווי פּרײַער. עס דרוקט זיך דאָ איצט זײַן בוך וועגן דער מעטריק פּון תּהילים, שענקט ער מיר יעדן בויגן אזוי גיך ווי עס גײַט אַרויס פּון דרוק, ער באַקענט מיך מיט די באַדייטנ־דיקסטע שוויצער אַרײַענטאַליסטן. ער פאַרשאַפט מיר אויך אוראַקן, צו לערנען העברײַאיש מיט מאַנאַכן. די ערשטע צײַט איז מיר געווען אומ־הײַמלעך אַרײַנצוגײַן אין מאַנאַסטיר, וואו איך לערן מיט יעדן פּון זײַ אין

זיין באזונדער קאמער. ביסלעכווייז אָבער געוואוין איך זיך צו זיי צו. זיי זיינען די זעלביקע מענטשן ווי אַלע, כאָטש זיי געפינען זיך אין אַנדערע באַדינגונגען.

איינער פון די היגע אַריענטאַליסטן, פּראָפּעסאָר ווייס, האָט געמאַכט אַ וויסנשאַפטלעכע ריזע אין דעם נאַענטן אַריענט און האָט רעקאָדירט אַ סך דאָרטיקע ניגונים, בעט ער מיר, איך זאָל פאַר אים פאַרלייענען די יידישע ניגונים פון קאַפיטלעך תהילים, מגילות און הפטרות. כּזאָג זיך אָפּ עס צו טאָן, ווייל כּ״בין ניט קיין מנגן. איך וויל אָפּוואַרטן ביז מיין פּריינט יעקב-מאיר זאָלקינד וועט אַהער קומען. ער זינגט פּיין און די פון אים רעקאָדירטע יידישע ניגונים וועלן מאַכן אַ גוטן איינדרוק.

זונטיק, דעם 7-טן נאַוועמבער, פאַרברענג איך אין בערן, צוזאַמען מיט מרדכי וועקסלער און צבי אַבערסאָן. מיר זיינען אַלע דריי איינגעלאָזן אַלס געסט צו דער אָפיציעלער דערעפּענונג פון דעם בערנער יידישן קלוב. דאָרט איז אויך די יידישע קיך און די יידישע ביבליאָטעק. דאָס עסן וועט זיין כּשר, כּדי אויך פרומע סטודענטן זאָלן דאָרט קאָנען האָבן זייערע מאָל-צייטן. די ביבליאָטעק וועט האָבן אַ היפשע צאָל ביכער און צייטשריפטן אויך אין יידיש און העברייאיש. מיר האַלטן אַלע דריי באַגריסונג-רעדעס. וועקסלער און איך אין יידיש, און צבי אַבערסאָן אין פּראַנצויזיש. די פּערטע גאַסט-באַגריסערין איז געווען אַ ניט-יידישע.

צוויי אַזייגער ביינאַכט, ווען שמואל ראָזענפעלד האָט פאַרגעלייענט י. ל. פּרצעס אַ דערציילונג, וועלכע איז מיר גוט באַקאַנט, האָב איך דערווייל אויפגעשריבן אַ „באַריכט“ פאַר שרה שפּרהן וועגן דעם יום-טוב פון בערנער יידישן קלוב, און אויך אַ גרוס צו ב. אַבערסאָן אין לאַנדאָן פון מיר און פון זיין ברודער צבי.

מינע יונגע טערקיש-יידישע פּריינט, די טעכניקער, האָט די „אַליאַנס איזראַעליטע“, אויף וועמעס חשבון זיי לערנען, זיי אַריבערגעפירט פון פּריבורג קיין אַרמעניע, אין פּראַנקרייך. איך קריג פון זיי אומע-טיקע בריוו. דאָס לערנען דאָרט איז גרינטלעכער און פּילזייטיקער ווי אין דער שווייץ. די דאָרטיקע פּראַנצויזישע סטודענטן זיינען אָבער אַנטיסע-מיטן. באַזונדערס ליידיט דאָרט דער עלטסטער פון די פּינף יידישע שילער, דער פּריער-דערמאַנטער שמואל מושין פון ירושלים. ער בענקט נאָך דער יידישער אַטמאָספּערע, וואָס ער האָט געהאַט לעבן מיר. דאָרט דאַרף ער אפילו ניט אויסזאָגן (ווי ער שרייבט מיר). אַז ער איז אַ ייד... ער בעט מיר אים שיקן יידישע צייטונגען, נאָר פאַרוויקלט, אַז מען זאָל ניט באַ-מערקן, אַז דאָס איז אַ יידישע...

אויפן פינפטן באזעלער קאנגרעס

איך ווער דערוויילט פאר א דעלעגאט צום פינפטן ציוניסטן-קאנגרעס אין באזעל. עס דערוויילן מיך מענטשן, וועלכע איך האב קיינמאל נישט געזען, מענטשן פון א פוילישער שטאט לאמזשע, וואו איך בין קיינמאל נישט געווען. אויף אט אזא אופן זיינען דערוויילט געווארן דאס רוב דעלעגאטן פון דער שווייץ און אומגעגנט צום היינטיקן קאנגרעס. ציוניסטישע ארגאניזאציעס אדער גרופעס "שקל-צאלער", וועלכע זיינען נישט אימשטאנד צו דעקן די הוצאות פון אן ארטיקן דעלעגאט, קלייבן אויס זייער פארטרעטער פון א צעטל פאסנדיקע פערזאנען, וועלכע וואוינען איצט נאענט פון באזעל. אזא צעטל קריגן זיי פון דער צענטראלער ציוניסטישער פירערשאפט אין וויין, אדער פון א ציוניסטישן פארשטייער אין זייער געגנט.

דעם ציוניסטישן פארשטייער אין רוסלאנד, וועלכער האט באשטעטיקט מיין מאנדאט פון לאמזשע, קען איך גראד פערזענלעך. דאס איז הרב שמואל יעקב ראבינאוויטש פון סאפאצקין. ער איז געווען דער רב אין דער קאזונער פארשטאט אלעקסאט, ווען איך בין דארט געווען א טאקער-ארבעטער, און פלעג אמאל כאפן מיט אים א שמועס אין דברי-תורה. איך האב געהאט צוטרוי צו אט דעם הויכן בלאסן מאן מיט דער לאנגער שווארצער בארד און קלוגן פנים.

(ווען איך פארטרוי אים דעמאלט מיין פלאן צו לערנען נאטור-וויסנשאפט, דערמוטיקט ער מיך דערצו. דערביי לאכט ער אויס פאר מיר יענע לומדים, וועלכע שטודירן אין אויסלאנד פאר "דר. ראבינער". ער ווייזט מיר אן, אז אט די לייט זיינען איצט אומניצלעך פאר די יידן אין רוסלאנד, וועמעס "קאזיאנע" רבנים דארפן זיין, דער עיקר, געלערנט אין רוסיש און קענען ארויסטרעטן פאר דער רוסישער נאטשאלסטווע.)

די אנדערע אונטערגעשריבענע אויף מיין מאנדאט, האטירט יום י' טבת תרס"ב (16טן דעצעמבער, 1901), זיינען געווען מיטגלידער פון ציוניסטישן קאמיטעט אין לאמזשע*.)

גלייכצייטיק מיט מיין דערוויילונג צום ציוניסטן-קאנגרעס, ווער איך אויסגעקליבן פון דעם ציוניסטישן סטודענטן-פאראיין אין פראנקפורט-

* אלי' רחבי' קאלנאק, נחמן פיאטניצקי, יהושע בערינהאלץ, יצחק ראזענצוג און א נאמען געשריבן מיט געקרייזלטע אותיות, וואס זעט אויס ווי "ישראל דאמאוויטשקי".

אן-מאין, דייטשלאַנד, צו דער קאָנפּערענץ פון דער שטודירנדיקער יידישער יוגנט, וואָס קומט פאַר אין באַזעל די וואַך פאַרן פינפטן ציוניסטישן קאָנגרעס. די יוגנט-קאָנפּערענץ הויבט זיך אָן מיטוואַך, דעם 18-טן דער-צעמבער, און ענדיקט זיך מאַנטיק דעם 23-טן, און דער פינפטער ציוניסטישער קאָנגרעס דערפּונט זיך דאַנערשטיק, דעם 26-טן און שליסט זיך זונטיק, דעם 29-טן דעצעמבער.

אזוי ווי לאַמזשע איז אַ סך ווייטער פון דאַנען, ווי פראַנקפורט-אָן-מאין, און האָט נאָך דערצו אַ צענזור, קריג איך דעם מאַנדאַט פון קאָנגרעס אַ היפש ביסל שפּעטער ווי דעם מאַנדאַט צו דער יוגנט-קאָנפּערענץ.

די „דעלעגירטן-קאָרטע“ צום קאָנגרעס איז אימפּאָזאַנטער ווי די „אינלאַס-קאָרטע“ צו דער קאָנפּערענץ. די ערשטע איז אילוסטרירט מיט אַ צייכענונג פון אפרים משה ליליען, וועלכע שילדערט אַן אַלטן יידן זי-צנדיק צווישן דערנער, און אַ מלאַך מיט ווייסע פליגל ווייזט אים אַ בילד, באַלויבטן פון דער אויפגייענדיקער זון אין מזרח, ווי אַ יידישער פויער אַקערט ערד מיט אַ פאַר אַקסן. אונטן איז אַנגעגעבן די אַלטע תפילה: „ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים“ (אונדזערע אויגן זען דיין צוריקקער קיין ציון מיט רחמנות). דאָס קליין קאָנפּערענץ-קאָרטל האָט אַ חוץ דעם נאָמען, געדרוקט אין דייטש, אויך שטעמפלען אין העברייאיש („ועד של כנסת הציונים הצעירים“) און אין רוסיש („ביראָ סיעודאַ סיאַניסטי-שטעסקאַי מאַלאַדיאַזשי“).

**

צוליב מיין באַטייליקונג אין דער יוגנט-קאָנפּערענץ און אינעם 5-טן קאָנגרעס, אין באַזעל, האָבן מיר ביידע, שרה שפרה און איך, אַ ווייל פאַר-געסן אונדזער איצטיקע שווערע לאַגע. מייע הוצאות אין פריבורג זיינען איצט, דורכשניטלעך, איבער זיבעציק פראַנק אַ חודש, אַחוץ די 15 פראַנק שטענדיקע חובות-צאַלונגען (פינף דעם דאָקטאָר פאַר לעצטן ווינטער; פינף דעם פריערדיקן „פאַנטיאָן“ (פּריוואַטן רעסטאָראַן) און פינף דעם ביי-כער-אַגענט פאַר דער ענציקלאָפּעדיע און אַנדערע ווערק). אין דער זעל-ביקער צייט זיינען מייע איינקונפטן געוואָרן אַ סך קלענער. מיין פאַטער-אַטיש-ענגלישער פעטער איז ניט גערן צו שטיצן אַ סימפּאָטיזירער פון די בורן, אירלענדער, אינדיער און אַנדערע פעלקער, וועלכע בונטעווען זיך קעגן דער ענגלישער הערשאַפט. בפרט נאָך, אַז אַלע זיינע פריינט פון דער „ביזנעס-וועלט“ האַלטן פאַר פראַקטישער צו עפענען פאַר מיר אַ ציגאַר-סטאָר, וואָס זיי זיינען גרייט מיר צו העלפן אַרויפאַרבעטן... פון שטודירן האַלטן זיי קיינער ניט. די העברייאישע „אוראַקן“, וועלכע איך גיב אין

פריבורג צו קאטוילישע תלמידים (מאָנאַכן, גלחים, סעמינאַריסטן) ברענ־גען ניט אַרײַן גענוג. שרה שפרה שטרענגט זיך אָן צו דעקן מײנע דעפֿי־ציטן. נאָר איר יעדער שילינג גײט מיר אַרויס באַקאַם... כװײס דאָך ווי שווער זי אַרבעט אויף דעם, אין דער צײט, ווען איר האַרץ איז צעוויי־טיקט פון די צרות אין אירע עלטערנס היים. איך טראַכט כסדר, ווי אַזוי כװאַל פאַרקלענערן מײנע אויסגאַבן, נאָר מײן שטאַרקע תאוה צו ביכער פאַרגרעסערט זײ נאָך.

מײן תאוה צו ביכער איז פאַר מיר אַ שווערע פראַבלעם. עס עגבערט מיך דער געדאַנק, אַז די דאָזיקע תאוה איז „ניט סאָוועסטנע“ (געוויסנהאַפט) און ניט געזונט. איך שפאַר־אַפֿ אויף ביכער פון מײן עסן און קלײדונג און שטעל דערמיט אין געפאַר מײן עקזיסטענץ. דאָס לײענען אַזוי פיל שטערט מיר אויך צו קאַנצענטרירן זיך אויף מײן דירעקטן שטודיום. מיר ווילט זיך אַלץ וויסן און נאָך גרינטלעך דערצו, כאַטש ס׳איז פאַר מיר קלאַר, אַז דעם אַקעאַז פון הײנטיקן מענטשלעכן וויסן איז קײן שום יחיד ניט מער אימ־שטאַנד דורכצושווימען. מײנע לערן־ביכער בלויז פון כעמיע אַלײן ווײזן מיר, אַז דער באַדײטנדיקסטער כעמיקער איז איצט ניט בכח צו זײן באַ־האַונט אויף אַלע געביטן פון דער כעמיע; די אומאַרגאַנישע און די אַר־גאַנישע; פיזיקאַלישע און פיזיאָלאָגישע; מינעראַלאָגישע, טעכנישע, לאַנדווירטשאַפטלעכע, א. א. ו. בפרט נאָך, אַז כײן אויך שטאַרק פאַר־אינטערעסירט אין דער אַלטער און נײער ליטעראַטור (פּאַעזיע און פראָזע) און אין פאַרשײדענע קונסטן, ווי אויך אין דער געשיכטע פון דער מענטש־הײט, באַזונדערס איר סאַציאַלער עטיק. איך באַשליס דאַרום אַ סך מאַל זיך צו האַלטן פעסט אין די גרענעצן פון מײן ספּעציעלן שטודיום אין אר־ניווערזיטעט, און וועגן די אַנדערע זאַכן באַנוגענען זיך מיט בלויז ענצײ־קלאַפּעדישן וויסן. עס איז אָבער אומגעהויער שווער צו מאַכן אַ גרענעץ פאַרן דאַרשט נאָך וויסן: „ביז דאַנען און ניט ווײטער.“ און אַפט ווערט מען ווילנדיק — ניט־ווילנדיק, פאַרטראַגן אין נײע געביטן.

די אַלע זאַרגן און פאַרדרוסן פאַרגעס איך אָבער אַזוי גיך ווי איך ווער דערווילט פאַר אַ פאַלקס־פאַרטרעטער. כײאָן איצט ניט מער טראַכטן וועגן זיך. איך שרײב שרה שפרה, אַז „דער גרויסער שמערץ — די צרות פון דעם יידישן כלל — מאַכט מיך פאַרגעסן אין מײנע פּערזענלעכע לײדן און כװײל ניט מלחמה האַלטן קעגן אַט דעם פאַרגעסן...“ אויך שרה שפרה רעדט איצט גאַרניט וועגן אירע צרות און אומגליקן. זי שרײבט מיר נאָר וועגן מײן געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. איר הויפּט־זאַרג איז איצט, אַז כװאַל אין באַזעל גײן אַנגעטאַן ווי עס פאַסט פאַר אַ פאַרשײער פון פּאַלק. זי באַשטעלט בײ אַ גוטן לאַנדאַנער שניידער אויפצונייען פאַר מיר געהע־ריקע מלבושים פון אַ גוטן שטאַף. זי שיקט מיר אַרויס דירעקט קײן באַזעל

א „פרינץ אלבערט“ און אנדערע זאכן, ביזאל עס נאך קריגן אין צייט צו דער דערעפענונג פון קאנגרעס.

אויף דער יוגנט-קאנפערענץ באקען איך זיך מיט מענטשן, פון וועלכע איך האלט א סך. ביזן אנטציקט פון זייער פריינטשאפט צו מיר. אין איינעם פון די קאנגרעס-זאלן איז פאראן אן אויסשטעלונג פון יידישער קונסט. פירט מיך דארט ארום פערזענלעך דער בארימטער יידישער קינסטלער, אפרים משה ליליען, מיט וועמעס אילוסטראציעס איך בין צו-ערשט באקאנט געווארן דורך דער סאציאל-דעמאקראטישער פרעסע (זיין אילוסטראציע „דער ערשטער מאי“ געפינט זיך אויפן וואנט פון מיין צי-מער אין פריבורג). איצט גייט ארום אט דער קינסטלער מיט מיר גע-ארעמט און דערקלערט מיר די בילדער פון די בארימטע עלטערע מיס-טערס: יאזעף איזראעלס, מאקס ליבערמאן א. ד. גל. ווי אויך אזוינע נאך ווייניק באקאנטע ווי לעסער אורי און אפילו אזא נאך גאר יונגיקע אנפאנגערין ווי ראזע מונדליק, וועלכע מאלט געשטאלטן פון פוילישע יידן. איך שפאציר דא אויך ארום מיט דעם נייעם יידישן ליטעראטור-קריטי-קער דר. איסידאר עליצשעוו, בעל-מחשבות, מיט וועלכן כ'האב זיך בא-קאנט, זומער 1900, אין קאָוונע. ער דערציילט מיר וועגן די נייע שאפונגען אין יידיש, וועגן וועלכע ער וועט לייענען א רעפעראט אויף דער יוגנט-קאנפערענץ. איך טרעף זיך אויך מיט מינע עלטערע באקאנטע און פריינט פון בערן: דער העברייאישער שרייבער שמואל ראזענפעלד, דער בילדען-חיים כיסין, קארעספאנדענט פון פעטערבורגער „וואסכאד“ און פריער-דיקער פרעזידענט פון דער רוסישער קאלאניע אין בערן; אהרן מיכל באראכאוו, דער עלסטער זון פון אמאליקן מיישעגאלער רב, דער מחבר פון ספר „חבל יעקב“; יחזקאל ווארטסמאן, א. א. וו. ווי אויך מיין זשע-נעווער פריינט, צבי אבערסאן, מיט וועלכן כ'האב זיך באקענט דא אין באזעל מיט איבער צוויי יאָר צוריק. מיר שמועסן וועגן זיין עלטערן בר-דער, דעם „שאפ“-ארבעטער, ב. אבערסאן, וועמען כ'האב געטראפן דעם זומער אין לאַנדאָן און דארט געוואָרן מיט אים גוטע פריינט. צבי אבערסאן רעדט מיט מיר אויך וועגן זיין רעפעראט מכח דעם „בונד“, וואָס ער דאַרף האַלטן אויף דער יוגנט-קאנפערענץ.

פריינט און באקאנטע שטעלן מיך אויך פאַר פאַר מיין באַליבטן העב-רייאישן קינסטלערישן שרייבער, ראובן בריינין: ער איז אַ שיינער מאַן מיט אַ קאַפּ געדיכטע שוואַרצע האָר, אַ פיינער שוואַרצער באָרד און ברייטן פיין-אויסגעבונדענעם שוואַרצן שלייף אויף אַ שניי-ווייסן קראַגן; פאַר בערטאַלד פיוול, דעם איבערזעצער אין דייטש פון מאַדערנע פאַעזיע און פראַזע אין יידיש; פאַר מאַרטין בובער, דער דייטש-יידישער פילאָסאָף,

וועלכער איז אן אייניקל פון מיין פאָרערטן מדרש־פאָרשער, ר' שלמה בובער; פאָר די פירער פון דער קאָנפערענץ, דר. חיים ווייצמאַן און לעאַ מאַצקי; פאָר דר. כהן־בערנשטיין, אַ האַרציקער, גוטמוטיקער מענטש, אַ ברודער פון דעם רעוואָלוציאָנער, לעוו, וועמען די צאָרשע רעגירונג האָט אויפגעהאַנגען; פאָר דעם דיכטער ל. יפה; דעם "קאָזיאָנעס" רב פון באַלטע, מענדל שענקין, מיט וועמען איך ווער גוטע פריינט; די אין מאַנ־פעליע (פראַנקרייך) געשטודירטע בוכמילס, מאַן און ווייב, ביידע שיין און שלאַנק, טיכטיקע ציוניסטישע טוער און פליסיקע רעדנער (איך טראַכט אַז זיי וועלן אַמאָל ביידע שפילן אַ באַדייטנדיקע ראַליע אין דעם צו־קונפטיקן ישוב פון ארץ־ישׂראל); די ארץ־ישׂראל דעלעגאַטן כאַנקין — אַ קרעפטיקער מאַן מיט אַ קאַפּ לאַנגע האַר, ווי ביי אַ פרוי, נאָר מיט אַ בלאַנדער באַרד — און ישׂראל בעלקין, מיט וועלכן איך ווער באַלד נאָענט באַפריינדעט.

מען באַקאַנט מיך איך מיט יצחק בערגער, דעם פירער פון די אַזוי־גערופענע "מינסקער פועלי ציון". ער זעט מיר אויס צו זיין ניט קיין אַר־בעטער און ניט קיין סאָציאַליסט. איך טראַכט, אַז זיינע אָנהענגער געהערן מסתמא צו דעם זעלביקן מין ציוניסטן, גוטע פאַלקס־מענטשן, ווי די, וועלכע זיינען קרעמער, אָדער קליין־הענדלער, נאָר האַבן ווייניק שייכות צו די סאָציאַלע אידיען פון דער באַוואוסטזיניקער אַרבעטערשאַפט.

קאַפיטל הונדערט און פיר

דריי קעגנער פון דער קאָנפערענץ

די דריי שאַרפע קעגנער פון דער קאָנפערענץ זיינען מייע פריינט: דר. נחמן סירקין; קאַנדידאַט דר. פילאַסאָפיע יעקב־מאיר זאַלקינד, און מיין באַקאַנטער אָדעסער בונדיסט קאַליאַ טעפער. די ערשטע צוויי גייען ניט אַריבער די שוועל פונעם זאַל, וואו די יוגנט־קאָנפערענץ קומט־פאָר. זיי אגיטירן קעגן איר אין די קולואַרן פון דער באַזעלער "קאַסינאָ": דר. סירקין טוט עס אַפנהאַרציק מיט קולות און געוואָלדן. יעקב־מאיר זאַלקינד — פּאָליטיש, סודות־פּול, קאַנספּיראַטיוו. דער דריטער, קאַליאַ טעפער, קומט אָפן אַריין אין "שונאַס לאַגער" קריגעריש, חוצפהדיק, סקאַנדאַ־ליסטיש.

דר. סירקין זעט אין דער יוגנט־קאָנפערענץ אַ בורזשאַזן שווינדל, אַפצוציען די יידישע אַרבעטער פון דעם געדאַנק וועגן אַ סאָציאַליסטישער יידישער מדינה און פון דעם סאָציאַליסטישן ציוניזם בכלל.

יעקב־מאיר זאלקינד האַלט, אַז דר. חיים ווייצמאַן און די אַנדערע אַר־
גאַנזירער און פירער פון דער ציוניסטישער יוגנט־קאַנפּערענץ אינטריגירן
צו צעשטערן דר. הערצלס פּרעסטיזש אַלס ציוניסטישער פירער און זייער
ציוניסטישע יוגנט־קאַנפּערענץ איז באמת אַ פאַרמאַקירטע אַפּאָזיציע קעגן
אים. י. מ. זאלקינד פאַרויכערט מיך, אַז דעם דאָזיקן חשד האָט אויך דר.
הערצל זעלבסט.

קאַליאַ טעפּער, מיט וועלכן כ'האַב זיך באַקאַנט דאָ אין באַזעל אין צייט
פון דריטן ציוניסטן־קאָנגרעס, זומער 1899, האַלט זיך נאָך אַלץ ביי זיין
דעמאָליטיקער מיינונג, אַז דער „בונד“ איז אַ סאַציאַליסטיש־ציוניסטישע
אַרגאַניזאַציע. אין דער קריטישער שטעלונג צום „בונד“ פון אַ טייל אינ־
טעליגענטער ציוניסטישער יוגנט, זעט ער דעם אַנהויב פון אַ פאַרשאַרפטן
קאַמף קעגן סאַציאַליזם מצד דער יידישער בורזשואַזיע.

פּערזענלעך בין איך מער גענויגט צו דער מיינונג פון מיין פריינט
יעקב־מאיר זאלקינד, אַז די ציוניסטישע יוגנט־קאַנפּערענץ איז אַן אַפּאָזיציע
צו דער אַלגעמיינער ציוניסטישער פירערשאַפט. כ'זע אָבער ניט אין דעם
קיין אינטריגע קעגן דר. הערצלס פּערזאָן, נאָר אַן ערלעכן פּראַוואו פון דער
פּראָגרעסיווער אינטעליגענטער יידישער יוגנט אויפצורודערן דעם פאַר־
גליווערטן באַלעבאַטישן, אַדער בורזשואַזן ציוניזם. איך זע אין דער דאָ־
זיקער אַפּאָזיציע אַן ענלעכן ציל, ווי דעם צו וועלכן ס'האַט געשטרעבט
מיין הויכגעאַכטעטער קינסטלער און לערער י. ל. פּרץ מיט זיינע „יום־
טוב־בלעטלעך“ אין יידיש, און מיט זיין זשורנאַל „החץ“ (דער פּייל), אין
העברייאיש, אין מיטן פון די ניינציקער יאַרן; און ווי דאָס, וואָס זיין יונגער
מיטהעלפּער, דוד פּינסקי, האָט דעמאָלט געוואַלט דערגרייכן מיט זיין
שאַרפן אַרויסטריט קעגן דעם „הינטער־פּיסלעך־טאַנץ“ פון דער יידישער
קאָנסערוואַטיווער, באַלעבאַטישער וועלט. מיר געפּעלט זייער דער קאַמף
פון די פּראָגרעסיווע עלעמענטן צו פאַרבעסערן און פאַרשענערן דאָס לעבן
פון די ברייטע האַרעפּאַשע יידישע מאַסן, שוין איצט, און אומעטום וואו
זיי געפינען זיך. איך בין אויך פאַר דעם געדאַנק, צו באַנייען און פאַר־
ייגערן דאָס יידישע פּאַלק דורך אַריינברענגען אין יידישן לעבן וואָס מער
קולטור און שיינקייט, און צו פאַרשפּרייטן יידישע ליטעראַטור און קונסט
צווישן די ברייטסטע יידישע שיכטן. אין אַזאַ סביבה, דוכט מיר, וועט די
באָוואוסטזיניקע יידישע אַרבעטערשאַפט אויך געפינען גענוג סימפּאַטיע
און אפילו הילף פאַר איר ענד־ציל: איבערצובויען די וועלט אויף נייע
און גערעכטע סאַציאַלע יסודות.

אינעם געראַנגל צווישן נאַציאָנאַלע און סאַציאַלע אידייען אויף דער
ציוניסטישער יוגנט־קאַנפּערענץ אין באַזעל, בין איך מער באַבאַכטער,
ווי באַטייליקטער: איך בין באַגייסטערט פאַר ביידע אידייען, איך האָב

באשטימטע מיינונגען וועגן זיי. כ'האלט זיך אָבער ניט פֿאַר גענוג קאַמפּע-
טענט אַרויסצוטרעטן עפנטלעך מיט מיינע מיינונגען, איך בין אויך צופיל
מפונק זיך אַריינצומישן אין אַזוינע דיסקוסיעס, וועלכע זעען מיר אויס ווי
קריגעריי און זידלעריי. כ'הער זיך אָבער צו אויפמערקזאַם צו יעדן וואָרט,
וואָס ווערט דאָרט גערעדט. איך באַמערק אויך גענוי יעדע תנועה פון די
רעדנער און דיסקוטאַנטן.

אַ שטאַרקן איינדרוק מאַכט דאָרט אויף מיר דער לאַנגער רעפּעראַט
פון מייך זשענעווער פריינט צבי אבערסאָן, כאָטש מיט געוויסע פונקטן
זיינע בין איך טיילווייז אָדער אינגאַנצן ניט איינשטימיק. כ'זאָג עס אים
אויך שפּעטער, פּריוואַט.

צבי אבערסאָן האַלט זיין וויסנשאַפּטלעכן רעפּעראַט אין אַ ראַפיניר-
טער, עלעאַנטער, שיינער פּאַרם. ער קריטיקירט דאָרט שוואַך, נאָר העכסט
אַנשטענדיק, די שטעלונג פון דעם "בונד" צו דער יידנפּראָגע, דעם נאַציאָ-
נאַליזם און ציוניזם. זיין קריטיק איז באַזירט ניט בלויז אויף לאַגישע אַר-
גומענטן, נאָר אויך אויף אַרויסזאָגונגען און דערקלערונגען פון די העכסטע
סאַציאַליסטישע אויטאָריטעטן פונעם ערשטן און צווייטן אינטערנאַציאָנאַל,
און פון די פּאַרשיידענע סאַציאַליסטישע וועלט- און לאַנד-קאָנגרעסן, ווי
אויך די אַלגעמיין אנערקענטע ווערק פון דער סאַציאַלער וויסנשאַפּט, צו
באַווייזן, אַז די שטעלונג פונעם "בונד", צו די פּריער-דערמאַנטע פּראָגן,
און ניט סאַציאַליסטיש און ניט וויסנשאַפּטלעך; אַז זיי זיינען פול מיט ווידער-
שפּרוכן און "עמי'הארצות" (אַמעראַצעס).

ניט געקוקט אויף זיין ריידן רואיק און זאַכלעך, און ניט באַליידיקן פּער-
זענלעך די בונדיסטישע פירערשאַפּט, איז צבי אַבערסאָנס רעפּעראַט געווען
אַ רוף צו דער יידישער בירגלעכער אינטעליגענציע צו באַקעמפן ענערגיש
די שטעלונג פונעם "בונד". ער האָט זיי אויפגעפּאָדערט זיך כלל ניט צו
רעכענען דערמיט, וואָס דער "בונד" פּאַרטעט די אונטערערידישע אַרגאַ-
ניזאַציע פון דער יידישער אַרבעטערשאַפּט, וועמעס קאַמף פאַר אירע עקאָ-
נאָמישע אינטערעסן — אונטערשטרייכט צבי אבערסאָן — פאַרדינט די
אונטערשטיצונג פון אַלע פּראָגרעסיווע עלעמענטן, אָן אונטערשייד צו
וועלכער פּאַרטיי זיי געהערן.

די ציוניסטישע יוגנט-קאָנפּערענץ הערט אויס צבי אבערסאָנס לאַנגן
רעפּעראַט מיט גרויס באַגייסטערונג. ס'ווערן געמאַכט פאַרשלאַגן עס אַרויס-
צוגעבן אין בוך-פּאַרם אין 10.000 אָדער אפילו 100.000 עקזעמפּליאַרן.
קאַליאַ טעפּער האָט, נאַטירלעך, ניט געקאָנט אויסהערן רואיק צבי
אַבערסאָנס רעפּעראַט. ער האָט אים אַלע וויילע אונטערגעבראַכן מיט אַזוינע
אוסרופן ווי "ליגנער!" — "פאַרלוימדער!" — "פּראָוואַקאַטאָר!" ... דער
עולם איז געווען שטאַרק אויפגערעגט קעגן דעם אונטערברעכער. נאָר דער

פארזיצער דר. חיים ווייצמאן, מיט זיין „פקחות“ און טאָקט, באַווייזט צו האַלטן די פאַרזאַמלונג אין צאָם. ער לאָזט זיך ניט פראָוואַצירן פון קאַליאַ טעפּער, אים אַרויסצופירן אַדער אַרויסצואַוואַרפֿן פון זאַל. ניט אוממיסט האָט אָט דער הויכער, דאַרער יונגערמאַן מיטן שפיציק בערדל, האַלב־נאַקעטן קאַפּ און קלוג־שמיכלענדיקע אויגן, געהאַט אַ נאַמען פון אַ פּיאיאָן פאַרזיצער נאָך אין פּריילינג 1899, ווען כּ״קום אָן שטודירן אין בערן. זיינע מקורבים זאָגן מיר דעמאָלט, אַז אויך ניט־ציוניסטן לאָדן אים אַמאָל איין צו זיין דער פאַרזיצער אויף זייערער אַ פאַרזאַמלונג.

**

דר. חיים ווייצמאן ווייזט זיך אויך אַרויס אַלס קלוגער פאַרזיצער פון אָט דער יוגנט־קאַנפּערענץ, דורך דעם אופן ווי אַזוי ער גלייכט דאָרט אויס אַ סכּסוך צווישן דריי העברייאישע שרייבער: ראובן בריינין, נחום סלושץ און יוסף קלויזנער.

אַנגעהויבן האָט זיך דער דאָזיקער סכּסוך אַזוי: דער ליטעראַטור־קריטיקער דר. איסידאָר עליאַשעוו האַלט אַ גלענצנדיקן רעפּעראַט וועגן דער מאַדערנער ליטעראַטור אין יידיש. דערביי באַמערקט ער, אַז אָט די נייע יידישע ליטעראַטור, אין דער שפּראַך פון די ברייטע יידישע פּאָלקסמאַסן, איז ריין פון דער מליצה און בטלנות, וואָס פלעגט הערשן אין דער העב־רייאישער ליטעראַטור און פרעסע. דער אַנגעזעענסטער העברייאישער שרייבער, ראובן בריינין, ברעכט אונטער דעם רעדנער מיט אַ הויכן אויס־געשריי „פּוּי!“, וואָס ער חזרט איבער עטלעכע מאָל.

דר. איסידאָר עליאַשעוו, טיף באַליידיקט און שטאַרק בלאַם, פאַר־לאָזט באַלד די טריבונע און זאָגט זיך לחלוטין אָפּ פאַרצוועצן ווייטער זיין רעפּעראַט.

ראובן בריינין, נחום סלושץ און יוסף קלויזנער מעלדן זיך תיכף צום וואָרט, צו ענטפּערן אויף דר. עליאַשעווס באַמערקונג. דער פאַרזיצער, דר. חיים ווייצמאן, שלאָגט זיי פאַר צו דערוויילן איין רעדנער פאַר זיי אַלעמען דריי. ווען זיי שטימען אָבער יעדער איינער פאַר זיך און קענען זיך ניט אייניקן אויף איין רעדנער, שטעלט דר. ווייצמאן יעדן איינעם פון זיי די פּראָגע: וועמען ער גיט דעם פאַרצוג פון די אַנדערע צוויי. סלושץ און קלויזנער גיבן עס צו ראובן בריינין און דר. ווייצמאן דערקלערט אים אַלס „דערוויילט איינשטימיק“.

אַזוי ווי איך זיך אין דער צייט פון אָט דעם סכּסוך צווישן נחום סלושץ און יוסף קלויזנער, דערווייט איך זיך, אַז דער ערשטער איז אַן אַדעסער רבס אַ זון, איז שוין באַלד פּופּצן יאָר אַ העברייאישער שרייבער, האָט אויך

וואָס איבערזעצט פון עמיל זאלא און שטודירט איצט אין פאַריזער אוני-
ווערזיטעט. צוליב זיינע פופצן יאָר שרייבן, און דערפאַר, וואָס עס ציטערן
זיינע הענט, באַטראַכט איך אים פאַר עלטער פון דעם רירעוודיקן היידעל-
בערגער סטודענט יוסף קלויזנער. דער לעצטער פאַראינטערעסירט מיך
אויך צוליב זיין שטודירן אַסיראַלאָגיע, וואָס ער לערנט אַ סך גרינטלעכער
פון מיר — אַ סטודענט פון כעמיע, ביי וועמען דאָס איז נאָר אַ זייטיקער,
העברייאישער לימוד, צוליב זיין נאַציאָנאַל-יידישע מאַטיוון.

ביידע יינגערע העברייאישע שרייבער זיינען אומצופרידן פון ראובן
בריינינס ענטפער אויף עליאַשעווס באַמערקונג. זיי האַלטן זיין ענטפער
פאַר אַ צופיל פערזענלעכן. לויט זייער מיינונג, האָט בריינין דער עיקר
אַנגעוויזן, אַז אין זיין שרייבן העברייאיש איז ניטאָ קיין מליצה און קיין
בטלנות און האָט ציטירט זיין אייגענעם זשורנאַל, „ממרח וממערב.“

קאַפיטל הונדערט און פינף

פאַרוואָס איך טרעט ניט אַריין אין דער „דעמאָקראַטישער פראַקציע“

די ציוניסטישע יוגנט-קאָנפערענץ פאַרענדיקט זיך מיט דער גרינד-
דונג פון אַ דעמאָקראַטישער פראַקציע אין ציוניזם, וועלכע ווערט באַ-
טראַכט אַלס אַפּאָזיציע קעגן דר. הערצלס ציוניסטישער פירערשאַפט.
מיין פריינט יעקב-מאיר זאַלקינד, אַן אויסגעשפראַכענער הערצליאַ-
נער, האָט ניט גערעדט פון וועג, ווען ער האָט מיר געזאָגט, אַז דר. הערצל
באַטראַכט די יוגנט-קאָנפערענץ פאַר אַן אַפּאָזיציע קעגן זיין ציוניסטישער
פירערשאַפט. ניט אומוויסט האָט דר. מאַקס נאַרדוי, דר. הערצלס נאָענט-
סטער מיטאַרבעטער, געהאַלטן אַ רעדע אויפן פינפטן ציוניסטן-קאָנגרעס,
אין וועלכער ער האָט געזוכט צו דיסקרעדיטירן די אינטעליגענטע יידישע
יוגנט פון מזרח-איראָפּע, וועלכע שטודירט אין מערב-איראָפּיאישע אר-
נווערזיטעטן. די דאָזיקע רעדע האָט אַרויסגערופן אַלגעמיינע אומצופרידנקייט
מיט דער ציוניסטישער פירערשאַפט ביי דער שטודירנדיקער יידישער יוגנט,
וועלכע האָט עס אויסגעדריקט דורך שטורעמדיקע אַוואַציעס פאַר דעם
פירער פון דער „דעמאָקראַטישער פראַקציע“, לעאַן מאַצקי, וועמען די
„גאַלאַרקע“ פון פינפטן ציוניסטן-קאָנגרעס האָט אויך באַוואָרפן מיט
בלומען.

ניט געקוקט אויף מיין ניט איינשטימיקייט מיט דר. סירקינס און קאַליאַ

טעפערס קעגנערישער שטעלונג צו דער ציוניסטישער יוגנט־קאָנפּערענץ, בין איך דאָך פון זיי באַווירקט געוואָרן ניט אַנצושליסן זיך אין דער גע־ גרינדעטער „דעמאָקראַטישער פּראַקציע.“

דר. נחמן סירקין האָט געוויינטלעך פּאַלעמיזירט מיט „דונערן און בליצן“, מיט קולות און היץ, אין די קולואַרן פון דער קאַסינאַ, וואו ער האָט זיך צוזאַמענגעשטייט מיט קעגנערישע דעלעגאַטן און געסט. איינמאַל האָט ער דאָרט זיך געשפּאַרט מיט דעם ניט ווייניקער פון אים היציקן נחום משה סירקין, אַ סטודענט־טעכנאָלאָג אין אַ מונדיר מיט בלישטשענ־דיקע מעשענע קנעפּ און אין אַ היטל מיט אַ שיינענדיקער מעשענער קאַקאַרדע, און מיט אַ ציוניסטקע מיט דעם זעלביקן פּאַמיליע־נאַמען; האָבן אַט די דריי סירקיןס דערביי געמאַכט אַזוינע געוואָלן, אַז מען איז זיך צונויפּגעלאָפּן פון אַלע זאַלן זען, וואָס קומט דאָרט פּאַר. דער זעלביקער דר. סירקין איז אָבער געווען מילד און האַרציק, ווען ער האָט געוואָלט „ראַטעווען“ אַ יוגנטלעכן ייִדישן סאַציאַליסט פון בורזשואַן איינפלוס. ער האָט זיך דעמאַלט באַנומען פּאַטריאַכאַליש, אין וואָס זיין בלאַנדע באַרד האָט אים מיטגעהאַלפּן. ער האָט מיך געמוסרט אין אַ פּאַעטרלעכן טאַן: „וואָס פּאַר אַ שייכות האָט אַ פּראַלעטאַריער, אַ סאַציאַליסט מיט די בור־זשואַזע דעמאָקראַטן?“

נאָר כאַטש איך ווער ניט קיין רעגולערער מיטגליד פון דער דעמאָ־ קראַטישער פּראַקציע, שטיי איך דאָך צוזאַמען מיט אירע מיטגלידער אין אַלע פּראַגן בנוגע קולטור־אַרבעט צווישן די ייִדישע מאַסן.

דר. הערצל האָט אין דעם נאַמען „דעמאָקראַטישע פּראַקציע“ שוין געזען אַ באַשולדיקונג, אַז די ציוניסטישע וועלט־אַרגאַניזאַציע, אונטער זיין פירערשאַפט, איז ניט דעמאָקראַטיש. ער האָט אָבער ניט געמאַכט קיין פּרואוואַ אַריינצוברענגען פּריש בלוט אין דעם ציוניסטישן „ענגן אַקציאָנס קאַמיטעט“, די העכסטע פירערשאַפט, וואָס איז געוואָרן אָפּגעריסן פון די ברייטע פּאַלקסמאַסן. ער האָט בלויז געזוכט זיך מער צו דערנענטערן צו די אַרטאָדאָקסישע רבנים און דערמיט אַרויסגערופּן דעם חשד ביי דער פּרייִגעזאַנענער שטודירנדיקער יוגנט, אַז דער ציוניזם ווערט קלער־־ קאַלירט.

דער פינפטער ציוניסטן־קאָנגרעס מאַכט אויף מיר ווייניקער איינדרוק ווי דער דריטער, אין אויגוסט 1899, אויף וועלכן איך בין געווען בלויז אַ גאַסט. אַזוי ווי כּיבין איצט אַ דעלעגאַט און פיל זיך פּאַראַנטוואָרטלעך פּאַר זיינע באַשלוסן, האָבן איך גאָר ווייניק נחת פון דר. הערצלס פּאַרזיכערונג, אַז זיין אוידענץ ביי זיין מאַיעסטעט דעם טערקישן סולטאַן האָט אים (דר. הערצלען) באַוווּזן, וואָס פּאַר אַ גוטן פּריינט דאַס ייִדישע פּאַלק האָט אין

אָט דעם הערשער. מער זיכער זעען מיר אויס די באַריכטן אין דער ניט־
ציוניסטישער פרעסע, אַז מ'קאָן ניט דערוואַרטן פון סולטאַנס רעגירונג
קיין שום „טשאַרטער“ פאַר יידישער קאָלאָניאַזאַציע אין ארץ־ישׂראל.

דאָס מאָל באַגייסטערט מיך אויך ניט דר. נאַרדויס רעדע. דעמאַלט,
אין 1899, אַטאַקירט ער די אַנטיסעמיטן און לאַכט אויס די רייכע יידישע
אַסימילאַטאָרן אין דייטשלאַנד. דאָס מאָל וויצלט ער זיך איבער דער מזרח־
אייראָפּיאישער אַרעמער שטודירנדיקער יידישער יוגנט, וועמעס חסרונות
ער טרייבט היפש איבער.

דר. מאַקס נאַרדויס רעדע איז געווען דער אַריינפיר צו דער סעריע
„פּראַגעס וועגן קערפּערלעכער, גייסטיקער און עקאָנאָמישער אויפהויבונג
פון די יידן.“ די באַזונדערע רעפּעראַטן וועגן קערפּערלעכער הייבונג פון
דר. יערמיאס, גייסטיקער הייבונג פון נחום סאַקאַלאָוו: יידישע געשיכטע
און וויסנשאַפט, דר. מרדכי ערנפרייז: העברייאיש, מאַרטין בובער: יידי־
שע קונסט, דר. קראַנבערגער: פּאַלקס־בילדונג און פּאַלקס־דערציאונג,
און עקאָנאָמישע פאַרבעסערונג, פון דר. מאַזעס — ברענגען ניט צו פּראַק־
טישע רעזולטאַטן, דער קאַנגרעס, אונטער דער ווירקונג פון דער הויפּט־
פירערשאַפט, ווייזט צוריק יעדן ראַדיקאַלן פּלאַן, באַזונדערס וועגן קולטור.
עס העלפט ניט די קולטוריסטן זייער דעמאָנסטראַטיווער פּראַטעסט קעגן
פּרעזידיום. דר. הערצל בעט זיי פּערזענלעך איבער, נאָר זייערע פּלענער
ווערן דאָך ניט אָנגענומען, אפילו ניט דער פּלאַן פון אַ יידישער „האַכשולע“,
אַ אוניווערזיטעט, וואו די יידישע סטודענטנשאַפט זאָל קאָנען שטודירן אַן שום
דיסקרימינאַציעס. מיר פּערזענלעך, כאַטש כ'בין אַליין אויך אַ סטודענט,
אינטערעסירן מער די אַלגעמיינע פּלענער צו פאַרשפּרייטן יידישע קולטור
צווישן די ברייטע יידישע פּאַלקסמאַסן. ביי אַ סך יידישע אינטעליגענטן,
אפילו די וועלכע געהערן צו דער דעמאָקראַטישער פּראַקציע, איז אַבער
דער „האַכשולע“־פּלאַן געווען באַזונדערס חשוב, און זיי האָבן ניט געקאָנט
מוחל זיין דער ציוניסטישער פירערשאַפט פאַר איר ניט שטיצן אים.

צו דער דיסקוסיע וועגן דער קולטור־פּראַגע, וואָס איז געווען דער
הויכפונקט פונעם פינפטן ציוניסטן־קאַנגרעס, פאַרשרייב איך זיך אויך צום
וואַרט, כאַטש כ'בין ניט גרייט אַרויסצוטרעטן אויף דער קאַנגרעס־טריבונע.
איך טו עס נאָר, כדי צו זיין פאַרשריבן אין רעדנער־צעטל און זיך צו קאָ־
נען באַטייליקן אין דער וואַל פון אַ פּאַסנדיקן גענעראַל־רעדנער פאַרן צד
פון די קולטוריסטן. אויסגעלאָזן אַבער האָט זיך, אַז דער גענעראַל־רעד־
נער פון מיין צד — נחום סאַקאַלאָוו, דער רעדאַקטאָר פון דער וואַרשעווער
טאַג־צייטונג „הצפירה“, — האָט געלייענט זיינעם אַן אויפגעשריבענעם
רעפּעראַט וועגן קולטור בכלל, וואָס האָט ניט געהאַט קיין שייכות צו
אונדזערע פּאָדערונגען און פּלענער.

פון די אַנטי־קולטוריסטישע רעדנער קריצט זיך איין אין מיין זכרון אַ עקסטרעם־קאָנסערוואַטיווער אַדעסער ציוניסט, וועמעס אַ מוסקל אויפן באַק האָט זיך כסדר געצאָפלט. פאַר אַלע פלענער פון יידישער קולטור האָט דער דאָזיקער מאַן, דאָקטאָר איוואַנאוויצקי, געהאַט דעם שלאָגוואָרט: „סימפּאַטיע — פולע הויפּנס; געלט — ניט קיין גראַשן.“

כ'בין נייגערדיק צו וויסן, וואָס עס קומט פאַר אויף יעדער דעלעגאַטן־פאַרזאַמלונג. כ'קום דאַרום אַריין צו די קאָנפּערענצן פון די באַזונדערע לאַנדסמאַנשאַפטן און פון די פאַרשיידענע ריכטונגען. כ'באַזוך אויך זי צונגען פון דער „מזרחי“ און פון דער „פּראַקציע קעגן פּראַקציעס.“

די „פּראַקציע קעגן פּראַקציעס“ איז אַרגאַניזירט געוואָרן אויפן פינפטן ציוניסטן־קאָנגרעס דורך דעם אינזשינער מנחם מענדל אוסישקין פון יעקאָ־טערינאָסלאָוו. ער איז איינער פון די הויפט־וואַרטזאָגער אויף דער קאָנפּערענצן פון דער רוסישער לאַנדסמאַנשאַפט, וואו ער רעדט אין אַן עכט־מאַסקווער רוסיש. זיין טונקעלער פנים, מיט דער רונדער שוואַרצער באַרד האָט מיך דערמאָנט אין דעם עכט־רוסישן הויפט־ריכטער, וואָס כ'האַב אַמאָל געזען אין „אַקרוזשנאַי סוד“, דעם העכסטן געריכט אין ווילנע. אוסישקין האָט אויף מיר געמאַכט דעם איינדרוק פון אַזאָ שטרענגן מענטשן ווי יענער.

אינזשינער אוסישקין האָט אַליין געלאָדן דעלעגאַטן מינדלעך און שריפטלעך, צו באַזוכן זיין פאַרזאַמלונג פון דער „פּראַקציע קעגן פּראַקציעס“. זי איז פאַרגעקומען אין איינעם פון די זייטיקע קאָנגרעס־צימערן אין דער באַזעלער קאַסינאָ. אַט דאָס צימער איז לאַנג און שמאַל און דער עולם זיצט דאָרט פון ביידע זייטן לאַנגן טיש, וועמעס אויבנאָן איז פאַרנומען פון דעם צוזאַמענרופער, וועלכער האָט זיך אַליין נאָמינירט און דערוויילט פאַרן פאַריצער און הויפט־רעדנער.

אין דריי שפראַכן, מאַסקווער־רוסיש, קאָנגרעס־דייטש און „אַדעסער־יידיש, דערקלערט אוסישקין, אַז דער ציוניסטן־קאָנגרעס געפינט זיך אין געפאַר איבער דעם, וואָס צוויי ריכטונגען — די „דעמאָקראַטישע פּראַקציע“ און „מזרחי“ — זוכן דורך דעם כוח פון זייערע אַרגאַניזאַציעס אַרױפצוצווינגען אויף אים זייערע פּראָגראַמען. די ערשטע אַרגאַניזאַציע, זאָגט ער, איז איצט די געפּערלעכערע, צוליב דעם, וואָס דר. הערצל, ווי אוסישקין גלויבט, האָט פאַר איר אַ שוואַכקייט... ער האַלט דאַרום פאַר אויסערסט וויכטיק, אַז אַלע דעלעגאַטן, וועלכע זיינען קעגן דער הערשאַפט פון אַן איינצלנער ריכטונג איבערן קאָנגרעס זאָלן זיך אַרגאַניזירן אין אַ „פּראַקציע קעגן פּראַקציעס“, כדי ניט צו דערלאָזן צו אַזאָ צושטאַנד.

אויסישקיןס רייד האָבן ניט דעם באַלעבנדיקן הומאָר פון דר. ווייצמאַנען,

ווי אויך ניט דעם פאטאָס פון דר. מאַצקינען, די הויפט־וואַרטזאָגער פון דער דעמאָקראַטישער פראַקציע. זיינע ווערטער צייכענען זיך אויס דער עיקר דורך זייער קלאַרקייט, פשוטקייט און גענויאיקייט.

ניט געקוקט אויף דער קאָנסערוואַטיווקייט און שטרענגקייט פון אַ „נאַטשאַליק“, וואָס אויסשקין שטעלט מיט זיך פאַר אין מיינע אויגן, און מייַן ניט האָבן קיין שום סימפּאַטיע פאַר זיין „פראַקציע קעגן פראַקציעס“, מאַכט ער פּערזענלעך דאָך אויף מיר אַ גוטן איינדרוק צוליב זיין אָפּן־האַרציקייט. כ'האַב רעספּעקט פאַר אַ קעגנער, וואָס פאַרדרייט ניט יענעמס ווערטער, נאָר דערקלערט בלויו, אַז דאָס איז ניט זיין וועג. ער איז קענטיק נאָך אַלץ דער זעלביקער „חובב ציון“ (ליבהאַבער פון ציון), וואָס ער איז געווען מיט אַ יאָר 20 צוריק אַלס סטודענט אין מאַסקווע. כ'גלויב דאָרום ניט ווי די, וועלכע זאָגן מיר, אַז מיט זיין „פראַקציע קעגן פראַקציעס“ זוכט אויסשקין נאָר צו באַפרידיקן זיינע פּערזענלעכע אַמביציעס פאַר מאַכט און הערשאַפט.

איך צווייפל אויך ניט אין דער ערנסטקייט פון יענע אַנדערע דעלע־גאַטן, וועלכע דערקלערן מיר, אַז זיי זיינען קעגן די קולטור־פלענער פון דער דעמאָקראַטישער פראַקציע, ניט צוליב פּרומקייט אָדער קאָנסערוואַ־טיזם, נאָר ווייל זיי האַלטן, אַז די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע דאַרף זיך איצט באַשרענקען בלויו אויף דיפּלאַמאַטישע און קאָלאָניאַלאַטישע פּלענער און זיך ניט פאַרנעמען מיט אַזוינע קולטור־אַרבעטן, אויף וועלכע די פאַרשיי־דענע ריכטונגען קאָנען זיך ניט אייניקן.

איך גיי אויך אַריין זען די קאָנפּערענץ פון „מזרחי“. כ'געפין דאָרט אַ סך מער דעלעגאַטן ווי אויף דער „פראַקציע קעגן פראַקציעס“. כ'זע צווישן זיי דריי עלעמענטן: (1) רבנים, באַזונדערס פון ליטע, וועלכע זיינען באַדייטנדיקע לומדים און פירן זיך אויך לויט די געבאַטן און דעם גייסט פון דער תורה, און באַמיען זיך אויך אויפצוהאַלטן אַט דעם מין יידישקייט אין זייערע געמיינדעס. (2) פשוטע פרומע יידן, וועלכע זיינען געוואָרן דורך דער השפּעה פון זייערע רבנים, פריער, „חובבי ציון“, און איצט ציוניסטן. (3) קאָנסערוואַטיווע וואוילהאַבנדיקע באַלעבאַטים און רעאַקציאָנערע אָד־וואַקאַטן און דאָקטוירים, ענלעכע צו דעם פריער־דערמאָנטן דר. איוואַנאָ־וויצקי, וועלכע זוכן צו האַלטן אין צאָם דעם „פעבל“, אָדער „המון“ דורך רעליגיע. אַט די ביטערע שונאים פון באַוואוסטיניקע אַרבעטער און סאָ־ציאַליסטן זיינען ניט כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם „מזרחי“. כ'זע דאָך אין באַזעל אַזוינע „לייט“ צווישן אַלע מינים ציוניסטן און זיי זיינען דאָ אומעטום אַ נישטיקע מינדערהייט. די באַלעבאַטישע פרויען אויף דער „מזרחי־

פארזאמלונג מאַכן אויף מיר דעם איינדרוק פון פילאַנטראָפֿישע גבאיטעס, אָבער ניט פון געזעלשאַפטלעכע טוערינס.

דעם בעסטן איינדרוק אויף דער זיצונג פון „מזרחי“ מאַכן אויף מיר אַזוינע לומדישע רבנים ווי ריינעס, ראָזאַווסקי, ש. י. ראַבינאוויטש א. א. שריפטלעך איז הרב ריינעס מיר געווען נאָענט שוין מיט יאָרן צוריק צוליב זיין ספר „חותם תכנית“ (מוסטערן ווי צו לערנען וויסנשאַפטלעך גמרא — איר אַרגומענטאַציע און לאַגיק). ער ווערט מיר אָבער נאָך נעענטער דורך זיין דערקלערן מיר אָפּנהאַרציק זיין מזרחיסטישע שטעלונג צו די וויכ-טיקסטע פּראַבלעמען פונעם פינפטן ציוניסטן-קאָנגרעס. הרב ראָזאַווסקי קען איך דורך זיין שרייבן אין דער העברייאישער פרעסע און ש. י. ראַביי-נאוויטשן געדענק איך נאָך, ווי שוין פריער דערמאָנט, פון מיינע שמועסן מיט אים אין דער צייט, ווען כ'האָב געאַרבעט ביי אַיטשע דעם טאַקער אין אַלעקסאַט, אַרום קאַוונע, וואו הרב ראַבינאוויטש איז דעמאָלט געווען רב.

קאַפיטל הונדערט און זעקס

דאָס פּאַטאַגראַפֿירן זיך מיטן דר. הערצל

אויפן פינפטן ציוניסטן-קאָנגרעס האָבן אַלערליי גרופּעס דעלעגאַטן זיך געהאַלטן כסדר אין פּאַטאַגראַפֿירן צוזאַמען מיט דר. הערצל. אויף דריי פּאַטאַגראַפֿישע גרופּעס זיך איך אין דער ערשטער שורה. אויף איינער פון זיי זיך איך לעבן אַן אַלטן חובב ציון מיטן נאָמען דר. יוסף סאַפּער. מיר האָט זיך געדוכט, אַז ער וויל עס ניט ליידן און כ'האָב געהאַלטן, אַז ער איז גערעכט, וואָרעם ווי קום איך טאַקע צו זיצן אויף אַזאַ בכבודיקן פּלאַץ? נאָר אַוועקגיין האָב איך שוין ניט געקאַנט.

ספעציעל איינגעלאָדן בין איך געווען צו דער פּאַטאַגראַפֿיע פון די בערנער סטודענטן-דעלעגאַטן. זיי האָבן מיך, אַ פּריבורגער, אַריינגענומען צווישן זיך צוליב מיין זיין אָפט אין דעם בערנער יידישן קלוב (די „יידישע קאַלאָניע“), וועלכן כ'האָב געהאַלפן גרינדן און בין געווען איינער פון זיינע עפנטלעכע באַגריסער צו זיין חנוכת הבית.

אין דער ערשטער שורה, פון דר. הערצלס ביידע זייטן, האָבן מיר אַוועקגעזעצט די צוויי עלטסטע סטודענטן פון דער יידישער קאַלאָניע אין בערן: דעם העברייאיש-יידישן שרייבער שמואל ראָזענפעלד און דעם קאַנדידאַט-מעדיצין היים כּיסין, איינער פון די כאַרקאווער „בילזעס“, וועלכע זיינען נאָך די פּאַגראַמען פון 1881 אין אוקראַינע אַוועקגעפאַרן ווערן

קאלאָניסטן אין ארץ־ישראל. איך קום צופעליק אַרויס גוט אויף אַלע פּאַ-
טאָגראַפֿיעס מיטן דר. הערצל. כּגײב דאַרום דעם פּאַטאָגראַפֿישטיק מיין
אַדרעס ער זאָל מיר זיי צושיקן קיין פּריבורג *).

שבת־צור־נאַכט, ערב דעם לעצטן טאָג פון פינפטן קאַנגרעס, זונטיק
דעם 29־טן דעצעמבער, 1901, זיינען ניט פּאַרגעקומען קיין עפנטלעכע פּאַר-
זאַמלונגען. די פירערשאַפט פון קאַנגרעס איז געווען פּאַרנומען מיט קאַ-
מיטע־זיצונגען און מיט באַראַטונגען וועגן די מאָרגנדיקע וואָלן צום אַק-
ציאָנס־קאָמיטעט, און מיט אַנדערע אַרגאַניזאַציאָנעלע אָנגעלעגנהייטן.
פּאַרברענגען מיר, אַ צאָל דעלעגאַטן, גאַנץ געמיטלעך, אין אַ היפשן צימער,
ביי אַ גלעזל וויין. מען זינגט לידער אין יידיש און העברייאיש, מען דער-
ציילט זיך אַנעקדאָטן פון די ערשטע קאַנגרעסן און פון נאָך פּריערדיקע
קאַנפּערענצן און באַראַטונגען. אַנדערע וויצלען זיך סתּם.

כדי זיך צו פּאַרהיטן פון גודנע וויצן ווערט אָנגענומען אַ באַשלוס,
אַז ווער עס דערציילט אַ וויץ פון וועלכן קיינער לאַכט ניט, מוז ער פּאַר-
גיטיקן די צוהערער דורך „שטעלן וויין“. און כדי צו דערמוטיקן גוטע וויצן
ווערט אויך באַשלאָסן, אַז די וואָס לאַכן פון זיי, דאַרפן באַלוינען מיט וויין
פּאַר זייער הנאה. אַ טייל פון דער חברה האָט זיך עקסטרע אָפּגעהאַלטן
פון לאַכן אפילו פון אַ גוטן וויץ, כדי דער וויצלער זאָל אַליין דאַרפן שטעלן
וויין ...

ניט זייענדיק אַליין קיין וויצלער, דערצייל איך דעם עולם מיין טאַטנס
אַן אַנעקדאָט וועגן אַ רייכן ישׁובניק, אַ פּראַסטאַק, וועלכער זוכט פּאַר זיין
בת־יחידה אַ חתן, אַ וואויל־לערנער, מיטן נאָמען פּסת. אַ ראשי־שיבה רע-
קאַמענדירט אים אַזאַ בחור. דער ישׁובניק איז אים מכבד מיט אַ גאַנצן
לאבן ברויט און ווען יענער צעשניידט עס ניט, שיקט ער אָפּ דעם „חתן“
צוריק אין דער ישיבה און בעט אַן אַנדערן. ווען דאָס פּאַסירט אַ פּאַר מאָל,
שיקט אַריין דער קלוגער ראשי־שיבה דעם ישׁובניק אויף פּראַכע אַ פשוטן

(* צוליב דעם קריזיס, וואָס איז פּאַרגעקומען אין מיין לעבן אָנהויב
יאָר 1902, בין איך ניט געווען אימטשאַנד אויסצולייזן פון דער פּאַסט דאָס
פעקל קאַסטבאַרע פּאַטאָגראַפֿיעס, וואָס דער פּאַטאָגראַפֿישטיק האָט מיר
צוגעשיקט קיין פּריבורג. ווען כײבין געווען אין ארץ־ישראל אין 1907—
1908, האָב איך דאָרט געזען דאָס בילד פון אונדזערע בערנער סטודענטן־
דעלעגאַטן, צוזאַמען מיטן דר. הערצל, הענגען אויפן וואַנט פון מיין פּריינט
דר. כּיסניס מעדיצינישן קאַבינעט. צי דאָס געפינט זיך איצט ערגעצוואו
אין אַן אַרכיוו פון ישראל, איז מיר ניט באַקאַנט.

קצב-יונג. יענער ווארט ניט אויף דרך-ארץ: ער נעמט ארויס אַ מעסער פון זיין קאַליעווע, צעשניידט דעם געשמאַקן דאַרפישן ברויט און הויבט עס אָן פאַרשלינגען. דער ישובניק איז מיט אים צופרידן און נעמט אים פאַר אַן איידעם. ער באַדאַנקט אויך דער ישיבה מיט אַ וואַגן לאַנדווירשאַפט-לעכע פראַדוקטן. ווען דער ראש-ישיבה פרעגט אים, פאַר וועלכע מעלות ער האָט אויסגעקליבן דעם דאָזיקן בחור, ענטפערט דער ישובניק גאַר פשוט: — ווייל אַזוי שטייט געשריבן אין סידור: „האַבאַכער, ווהאַמעסער, ווהאַפייסען קאָדעשים קאַלעס“* — אַ בחור מיט אַ מעסער, וואָס הייסט פסח, זאָל מקדש זיין די כלה.

די הוליאַקעס** איז געווען געפעלן מיין טאַטנס וויץ און מיר קריגן דערפאַר אַריין אַ היפשע צאָל פלעשער וויין און די הוליאַקע פרישט זיך אַפּ פונדאָסניי.

אַלע יידישע סטודענטן זיינען, נאַטירלעך, געווען גרייט צו באַקעמפן דעם אַנטיסעמיטיזם. נאָר בעת דאָס רוב יידישע סטודענטן האָבן זיך באַ-נוצט דערצו בלויז מיט גייסטיקע וואַפן פון אויפקלערונג. האָט זיך אין בערן אַרגאַניזירט אַ יידישער סטודענטן-פאַראיין מיטן נאָמען „קדימה“ (קאָדימאַ — פאַראויס), וואָס האָט געלערנט זיינע מיטגלידער צו קעמפן קעגן אַנטיסעמיטיזם מיט וואַפן אין די הענט.

צווישן די אַנפירער פון דער בערנער „קדימה“ איז אויך געווען מיין נאָענטער פריינט יעקב-מאיר זאָלקינד, וועלכער איז אויך אַן דער „קדימה“ געווען גרייט צו ענטפערן מיט אַ קלאַפּ פאַר אַ קלאַפּ.

דער פולער נאָמען פון פאַראיין איז געווען „די יידישע נאַציאָנאַלע סטודענטן-פאַרבינדונג — „קדימה“, און איז: „מיט וואָרט און ווער (געווער) פאַר יהודהס ער“ (ערע). די מיטגלידער פון דער „קדימה“ האָבן זיך געלערנט

(* „הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים“ (האבכור ווהאמאיער, ווהאַפעטאַן קאָדשים קאליס — דער בכור (דאָס ערשט-געבאַרענט) און דאָס מאיער (דעם צענטל פון דער סטאַדע), וועלכע מגיט דעם כהן, און דער „קרבן פסח“, זיינען הייליקייטן פון אַ גרינגערן גראד, צווישן די קרבנות (קאַרבאַנעס) וואָס מאיז מקריב (מאַקרוי) אין בית-המקדש).

** דער שוין גרויער אורי אידעלזאָגן, דער העברייאישער און רוסי-שער שרייבער, און רעדאַקטאָר פון ציוניסטישן וואַכנבלאַט „ראזסויעט“ אין פעטערסבורג (כאַיבערזעץ שפעטער זיין העברייאישן פעליעטאַן „אַ קאַפּ, וואָס שווימט אויפן וואַסער“); דר. ביכאַווסקי פון וואַרשע; מענדל שייניקין, דער „קאַזיאָנער“ רב, פון באַלטא און אַ צאָל אַנדערע.

פעכטן מיט שווערדן, כדי צו קאָנען אַרויסרופן אַן אַנטיסעמיט אויף אַ דועל, ווען ער באַליידיקט דעם יידישן כבוד.

זאָלקינד פאַרוואַרפט מיך מיט פאַסט־קאַרטלעך, כ׳זאָל זיך אַנשליסן אין דער ״קדימה״ און אויך באַוועגן אונדזער חבר מרדכי וועקסלער, אין פריבורג, עס צו טאָן. זאָלקינד פאַרט אויך צוליב דעם צו קיין פריבורג, וואו ער שמועסט מיט אונדז מינדלעך וועגן קאַמף קעגן אַנטיסעמיטיזם און ברענגט אונדז מאַסן פאַקטן, אַז מיט אַנטיסעמיטן קאָן מען ניט ריידן וועגן יושר און עטיק, די איינציקע שפראַך וואָס זיי פאַרשטייען איז דער לשון פון שווערד, דאַרפן מיר אויך זיך אויסלערנען אַט דעם לשון.

אַלס ״קדימאָנער״ האָבן מיר געדאַרפט טראָגן ספּעציעלע היטלען מיט בלויווייסע ראַמען. זאָלקינד האָט אָבער געמוזט צוגעבן, אַז אין פריבורג קאָנען מיר צוויי (וועקסלער און איך) טראָגן געוויינלעכע היטלען, און בלויז ווען מיר קומען קיין בערן, אין דער פעכט־שול, זאָלן מיר אַרומגיין אין די ״קדימה״־היטלען.

ווען פראַפּעסאָר גרימע האָט זיך דערוואוסט, אַז כילערן זיך פעכטן, האָט ער מיך געמוסרט :

— אפילו דייטשישע סטודענטן זעען שוין איין די נאַרישקייט פון אויסגלייכן סיכסוכים מיטן שווערד, קומט איר, יידישע תלמידים פון דעם נביא ישעיה, און הויבט אויף דעם שווערד וואָס יענע וואַרפן שוין אַוועק... איך ענטפער אים מיטן יידישן שפריכוואָרט : ״אַלץ זאָל מען קענען און קיין זאָך ניט באַדאַרפן״, און ווער אַ פלייסיקער שילער ביים פעכט־לע־רער פון דער ״קדימה״ אין בערן.

מיר פעכטן דאָרט מיט טעמפע שווערדן, וועלכע קאָנען ניט שעדיקן. דערצו האָט יעדער שווערד אַ ברייטע מעטאַלענע דאַם, וואָס לאַזט ניט צו דעם קעגנערס שווערד צום האַנט. מיר טראָגן אויך לאַנגע לעדערנע הענטשקעס, אַזוי, אַז מיר זיינען ביים לערנען באַשיצט פון יעדן מעגלעכן צופאַל צו ווערן פאַרוואונדעט. די פעולה פון אונדזער לערנען זעען מיר אין דעם, וואָס די הענט חלשן אונדז ניט מער, אַזוי גיך ווי פריער, און אין דער פלינקייט מיט וועלכער מיר מאַנעוורירן מיט אונדזערע שווערדן אויס־צומיידן דעם צווייטנס אַ שטויס.

אַרום ״יידישן קלוב״ אָדער ״יידישער קאָלאָניע״ אין בערן גרופירט זיך צוערשט די גאַנצע נאַציאָנאַליידישע סטודענטשאַפּט.

צווישן די סטודענטן דאַרט געפינען זיך באַדייטנדיקע שרייבער אין העברייאיש און יידיש, ווי אויך אין אַנדערע שפראַכן. פאַראַן צווישן זיי פאַעטן און פראָזאַאיקער; דערציילער, עסייאַסטן און פובליציסטן; היס־טאָריקער, פילאָלאָגן, עקאָנאָמיסטן א. א. ווייטער. אַ טייל צייכנט זיך אויס ווי טיכטיקע קולטור־טוער און כלל־טוער.

זיי זיינען צעטיילט אין צוויי הויפט־ריכטונגען: אַ פּאַליטיש־געזעל־
שאַפטלעכע און נאַציאָנאַליסטיש־קולטוריסטישע. צו דער ערשטער ריכטונג
געהערט די „ידיש־נאַציאָנאַלע סטודענטן־פּאַרבינדונג — קדימה“. צו דער
צווייטער — די ציוניסטישע „דעמאָקראַטישע פּראַקציע“.

ניט געקוקט אויף דעם, וואָס די מערהייט פון דער יידישער קאַלאָניע
געהערט צו דער דעמאָקראַטישער פּראַקציע, און איך בין אַ מיטגליד אין
דער „קדימה“, איז מיר דאָך די יידישע קאַלאָניע, אָדער יידישער קלוב,
ליב און טייער. כ'האַב מיטגעהאַלפן גרינדן דעם יידישן קלוב און האָב אים
מינדלעך באַגריסט צו זיין דערעפענונג, אין אָקטאָבער 1901. איך לייג אויך
דעם פונדאַמענט פאַר זיין ביבליאָטעק דורך אַוועקשענקען אים אַלע מיינע
העברייאישע ביכער פון די פאַרלאַגן „אחיאסף“ און „תושיה“, צוזאַמען מיט
די יאַר־ביכער „לוח אחיאסף“ און אַלערליי אַנדערע זאַמלונגען און זשורנאַלן.
איך שענק זיי אויך כמעט אַלע העברייאישע קלאַסיקער פון דער „גאַלדענער
עפאָכע“ אין שפּאַניע און גיב זיי אַוועק די „היימישע ספרים“ פון מיין טאַטן
און זיידן, צווישן זיי אויך דעם „ספר הישר“ אין וועלכן מיין זיידע שאול־
יהודה מאַרמאַר האָט אַריינגעשריבן די נעמען פון זיינע זיידעס און עלטער־
זיידעס.

אַחוץ די ספרים אין העברייאיש גיב איך אַוועק דעם יידישן קלוב
אויך דעם רעשט פון מיינע ביכער אין יידיש, פון די וועלכע כ'האַב אַוועק־
געגעבן דער ציוניסטישער ביבליאָטעק אין קאָוונע. אין אָט דעם רעשט
געפינען זיך אויך דוד פרישמאַנס פאַמפלעטן און פאַראַדיעס קעגן י. ל.
פּרצעס „יום־טוב בלעטלעך“ און אַזוינע ביכער און ביכלעך פונעם 19־טן
יאָרהונדערט, וועלכע זיינען אינגאַנצן פאַרשוואונדן פון ביכער־מאַרק. איך
גיב אויך אַוועק מאַסן ביכער און בראַשורן אין אַנדערע שפּראַכן, הויפט־
זאַכלעך אין דייטש, צוזאַמען מיט דער נייער אויסגאַבע פון אַ גרויסער
דייטשישער ענציקלאָפּעדיע אין אַ פאַר צענדליק בענד. דער יידישער קלוב
שיקט מיר אַריין אַ דאַנק־בריוו און דערוויילט מיך אויך פאַר זיינעם אַ
„לעבנסלענגלעכען“ ערן־מיטגליד.

קאַפיטל הונדערט און זיבן

איך מיש זיך ניט אין די סכסוכים

איך מיש זיך ניט אין די סכסוכים צווישן די צוויי הויפט־צדדים אין
דער יידישער קאַלאָניע, ווייל כ'בין ניט גאַנץ איינשטימיק מיט ביידנס

פראגראמען. איך האלט שטארק פון קעמפן קעגן אַנטיסעמיטיזם, ווי קעגן ראַסנהאַס בכלל. איך צווייפל אָבער, צי מען קאָן אויפטאָן עפעס ממשותדיק אויף אַט דעם געביט דורך דוועלן מיט איינצלנע אַנטיסעמיטן, כאַטש מאַקס נאַרדוי, וועלכער איז דער ערן־פרעזידענט פון דער „קדימה“, שטעלט עס אַרויס פאַר אַ אידעאָל, אין זיין דראַמע „דר. קאָן“. כ׳בין פאַר קעמפן מיט וואַפן קעגן באַנדעס פאַגראַמטשיקעס און פאַר דוועלירן מיט אינדיווידועלע אַנטיסעמיטן. איך גלויב אָבער ניט, אַז דער אַנטיסעמיטיזם וועט דורכדעם אָפגעשאַפט ווערן. דאָס וועט ניט קאָנען דערגרייכן אפילו די פראָדוקטיווי־זירונג פון די יידישן מאַסן. דער איבערגאַנג פון האַנדל צו ערד־אַרבעט, ווען מ׳זאָל עס קענען דורכפירן, וועט געוויס ברענגען גוטע פיזישע און גייסטיקע רעזולטאַטן פאַר אונדזער יידיש פּאָלק. אַנטיסעמיטיזם און ראַסנ־האַס אָבער קאָנען אָפגעשאַפט ווערן נאָר דורך אַ נייער געזעלשאַפטלעכער אַרדנונג, אָן קלאַסן און אָן ראַסנערשאַפט, ווען „קיין פּאָלק וועט ניט מער פירן קיין מלחמות איינס קעגן צווייטן.“

דאָסגלייכן בין איך מסופק, צי דער פלאַן פון דער „דעמאָקראַטישער פראַקציע“, צו עפענען אין מערב־איראָפּע אַ יידישן אוניווערזיטעט פון מזרח־איראָפּיאישע יידישע סטודענטן וועט זיין אַ באַדייטנדיקע הילף פאַר די פון זיי, וועלכע האָבן ניט קיין וואוילהאַבנדיקע עלטערן. נאָך ווייניקער זע איך אין דעם אַ מיטל צו פאַרענטפערן די קולטורעלע נויטן פונעם יידישן פּאָלק.

כדי אויפצוהויבן ממשותדיק דעם יידישן קולטור־צושטאַנד דאַרף מען פאַרשפרייטן קולטור־ווערטן צווישן די ברייטע יידישע מאַסן אין זייער אייגענער שפראַך, און דאָס קען דורכגעפירט ווערן נאָר אין סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט, וואו אַלע פעלקער, שפראַכן און קולטורן האָבן גלייכע רעכטן, ווי אונדזער פריער דערמאָנטער פריבורגער סטודענטישער דריילינג אווערבאך, מאַרמאַר, קאַנדזשאַקעוויטש (פוילישער מיטגליד פון דער גע־היימער פאַרטיי „פראַלעטאַריאַט“) האָט עס אויסגעדריקט אין זיין פראַגראַם, אינעם ווינטער 1899—1900.

מיין סימפּאָטיע מיט די גוטע כוונות פון ביידע צדדים, ניט געקוקט אויף מיין ניט איינשטימען מיט דעם אָדער יענעם פונקט פון זייערע פראַגראַמען, מאַכן מיך פאַר אומפאַרטייאיש און טאַלעראַנט צו זיי ביידן. צו אַן עכטן קעגנער בין איך שוין גאַרניט טאַלעראַנט. איך מאַך ניט קיין שלום און קיינע פשרות מיט אַסימיליאַטאַרן. מיך עקלט פון זיי, אפילו ווען זיי וויקלען איין זייער טומאה אין קדושה און רופן אַן די אַסימילאַציע מיט די נעמען „רע־ליגיע“ אָדער „מענטשהייט“. כ׳בין אַ ייד און ווער ס׳וויל מיר איינריידן, אַז כ׳בין עפעס אַנדערש, מעג ער זיין אַ לאַנדאַנער „טשיף ראַבאָני“ (אוי־

בער-ראבינער), אָדער אַ פּאַריזער הומאַניסט, באַטראַכט איך אים פאַר אַ שונא וואָס וויל פון מיר אַוועקרויבן מיין שפּראַך און קולטור. איבער דעם האָב איך זיך דערווייטערט פון דער כלומרשט רוסישער קאָלאָניע אין בערן, וואו עס געפינען זיך אַ צאָל גוטע פריינט און ליבע סאַציאַליסטישע חברים מיינע. כ'האָב דאָרט ניט געקאָנט פאַרטראַגן אירע אַסימילאַטאָרן, סיי די בייזע אָנגעכמורעטע סאַלאַמאַן גראַסמאַנס און סיי די שמייכלענדיקע שיינע עלגעאַנטע יוליא ספּיראַס.

איך ווייס גאַנץ גענוי, אַז מיין נאַציאָנאַלע יידישקייט איז אַ פּאַפּירענע. כ'בין געבוירן געוואָרן אין ליטע און דערצויגן געוואָרן אין אירן אַ דאָרף, נאָר די ליטווישע געשיכטע און שפּראַך זיינען מיר אַבסאָלוט פרעמד. מיין מאַמע-לשון איז געווען יידיש, מיין בוך-שפּראַך — העברייאיש. מיינע נאַציאָנאַלע העלדן: אברהם אַבינו, משה רבינו, אליהו הנביא א. ד. גל. תנ"ך-געשטאַלטן, געשיכטלעכע אָדער לעגענדאַרע. אַ פּאַטערלאַנד האָב איך געהאַט נאָר אויפן פּאַפּיר: דעם ביבלישן ישראלי-יהודה מיט זיינע הויפּטשטעט שמרון און ירושלים, זיין טייך ירדן, בערג מוריה, כרמל און לבנון. אַט די פּאַפּירענע נאַציאָנאַלע יידישקייט פון מיין קינדערהייט העלפט מיר אַבער מיט, כ'זאָל ניט ווערן אַפּגעפרעמדט פון מיין לעבעדיקן יידישן פּאַלק און זיין יידישער שפּראַך, כאַטש כ'געפּין זיך שוין עטלעכע יאָר, די מערסטע צייט, אין אַ ניט-יידישער סביבה.

די אָנפירער פון דער „קדימה“ זוכן אויסצומאַנעוורירן די „פּראַקציע“ פון איר פירנדיקער ראַלע אין דער יידישער קאָלאָניע. צוליב אַט דעם צוועק נעמען זיי צוהילף דעם זייער פּייאיקן רעדנער און דעבאַטאַנט דר. דניאל פּאַסמאַניק, וועלכער פּראַקטיצירט מעדיצין אין זשענעווע. זיי באַ-ווירקן אים צוערשט ער זאָל ווערן אַ מיטגליד אין דער „קדימה“ און זיך לאָזן דערוויילן אין דער עקזעקוטיווע. נאָכדעם פירן זיי דורך זיין דער-ווילונג אַלס פּרעזידענט פון דער „קדימה“, אַנשטאַט דעם סטודענט אברהם ליכטנשטיין. צולעצט פּועלן זיי ביי אים זיך אַנצושליסן אין דעם יידישן קלוב און איצט פירן זיי אַ קאַמפּאַניע צו דערוויילן אים פאַר פּרעזידענט פון יידישן קלוב, וואָס דאָס מיינט, צו ווערן דער פירער פון דער יידישער קאָלאָניע אין בערן.

דר. פּאַסמאַניק, אַ הויכער מאַן מיט אַ טונקעלן פנים און אַ פּעך-שוואַרצער באַרד, איז געקומען קיין זשענעווע פון בולגאַריע. די קולטור-ריסטן זאָגן, אַז ער איז אַ משומד, אָדער אַ ניט-ייד, און דערציילן, אַז ער האָט אין בולגאַריע געגאַלטן פאַר אַ פּראַוואַסלאָוועם. זיין פרוי איז אַ פּרוואַט-דאָצענט פון פּאַליטישער עקאָנאָמיע אין זשענעווע און איז טעטיק צווישן רוסישע סאַציאַליסטן. אויך דר. פּאַסמאַניק באַטראַכט זיך פאַר אַ

סאָציאַליסט (*). כאַטש ער איז טעטיק אויך אין ציוניזם, ווי קאַליאַ טעפער און אַנדערע. די פירערשאַפט פון דער פראַקציע באַטראַכט דר. פאסמאניק פאַר אַ בורזשואַז-ליבעראַלן, וואָס איז פיינטלעך צום סאָציאַליזם. מיינע פריינט י. מ. זאַלקינד, אַ פירער פון דער „קדימה“ און יעקב ראַבינאָוויטש, אַ קעגנער פון דער „פראַקציע“, וועלכע זיינען ביידע מקורבים פון דר. פאסמאניק, לויבן אים שטאַרק פאַר מיר און באַקענען אונדז. מיר געפעלן אָבער מער צוויי אַנדערע זשענעווער: דער פּריוואַט-דאַצענט פון כעמיע, דר. חיים וויצמאַן און דער יידישער ליטעראַטור-קריטיקער איסי-דאָר עליאַשעוו.

ווי שוין פריער דערמאָנט, מיש איך זיך ניט אין די סיכסוכים צווישן די צוויי צדדים. איך באַטייליק זיך אויך ניט אין דער פרעזידענט-קאַמפּאַניע. איך האַלט אָן ווי פריער מיין פריינטשאַפט סיי מיט דר. פאסמאניק ניקס אָנהענגער, סיי מיט זיינע קעגנער, דעם אַרטאָדאָקסישן העברייאיסט יוסף חיים הורוויטש, דעם פריידענקערישן יידישיסט יחזקאל וואַרטסמאַן א. א. ווען די „קדימה“ פאַרלירט דעם קאַמפּ און איר קאַנדידאַט דר. פאסמאניק פאַלט דורך ביי די וואַלן, גייען אַרויס פון זאַל אַלע מיטגלידער פון דער „קדימה“. לויט אירע תקנות, האָב איך אויך געדאַרפט אַרויסגיין און איך האָב זיך שוין געהאַט אויפגעהויבן פון מיין פּלאַץ, נאָר מיינע פריינט פון דער „פראַקציע“ האָבן מיך ניט געלאָזט אוועקגיין. זיי האָבן דער-קלערט עפנטלעך, אָז אַלס אַ „לעבנסלענגלעכער“ ערן-מיטגליד קאַן איך ניט און דאַרף ניט רעזיגנירן.

קאַפיטל הונדערט און אַכט

שרה שפרהס יונגע מאַמע שטאַרבט

איידער איך פאַרלאָז באַזעל דערהאַלט איך די שלעכטע בשורה, אָז שרה שפרהס יונגע מאַמע איז געשטאַרבן. זי איז געווען די צווייטע פרוי ביי איר אַלטן מאַן, און די צוויי און צוואַנציק-יאַריקע שרה שפרה איז געווען איר עלטסט קינד. דאָס יינגסטע, אַ יינגעלע, איז נאָך ניט אַלט קיין פיר יאָר.

(* נאָך דער באַלשעוויסטישער רעוואָלוציע זעט איין דר. פאסמאניק, אַז דאָס איז ניט דער וועג פון סאָציאַליזם, ווערט ער אָן אַנטי-סאָציאַליסט און מאַכט דערפון דעם לאַגישן אויספיר, אַז זיין פּלאַץ איז צווישן דער „ווייסער גוואַרדיע“ (קאָפיטאַליסטן, צאַריסטן און אימפעריאַליסטן) און ער בלייבט שוין מיט זיי ביז צום ענדע פון זיין לעבן.

מיין ערשטער געדאנק איז געווען צוצוואַגן שרה שפרהס אַטן קראַנקן טאַטן, אַז כּוועל דערציען די יתומים. נאָר קומענדיק צוריק קיין פּריבורג האָב איך איינגעזען די אוממעגלעכקייט עס דורכצופירן. איך באַשליס דאַרום בלויז ניט צו לאָזן מער שרה שפרהן באַצאָלן מיין קלענסטן דעפי-ציט. זי מוז אַלץ, וואָס זי קאָן אָפּשפּאַרן, אויסגעבן פאַר די פינף יתומים, וועלכע זיינען אָנגעוויזן אויף איר הילף. כּווייס נאָך אויך כלל ניט צי איך וועל קאַנען פּאַרזעצן מיין שטודיום, און אויב ניט, וואָס אַנדערש כּוועל טאָן?

ווען שרה שפרה טיילט מיר מיט וועגן איר מאַמעס טויט, דערקלער איך איר, אַז כּוועל פון איר קיין פעני ניט נעמען, כּגיב איר דערביי עצות, ווי אזוי צו געבן אַ גוטע דערציאונג די צוויי קליינע יינגלעך. איך פּאַדער זי אויך אויף אָפּצוהיטן, מער ווי פּריער, איר געזונט, ווייל זי האָט איצט פליכטן צו איר מוטערס קינדער. וואָס איך פּערזענלעך וועל טאָן שרייב איך איר ניט, ווייל דאָס ווייס איך אַליין אויך ניט. ווי אַ כעמיקער איז מיר גרינגער ווי אַלץ איבערצולאָזן הינטער זיך דעם גאַנצן איצטיקן פּלאַנטער און אַוועקגיין שטיל, רואיק, אָן אַ קלאַפּ מיטן טיר... איך דערמאָן זיך דערביי אַ געשעעניש אין בערן מיט אַ סטודענט אַ קאַנדידאַט אויף דר. כעמיע, וועלכער איז דורכגעפאַלן ביים לעצטן מינדלעכן עקזאַמען.

דער דאָזיקער סטודענט, אַ זון פון אַ וואוילהאַבנדיקער פּאַלאָניזירטער יידישער פּאַמיליע אין וואַרשע, איז געווען זיכער ביי זיך, אַז ער וועט דורכ-גיין אַט דעם עקזאַמען מיט די העכסטע אויסצייכענונגען און ער האָט דאַרום איינגעלאָדן כמעט די גאַנצע „פּוילישע קאַלאָניע“ צו זיין דערוואַרטן „טריאומף“. אים איז כלל ניט איינגעפאַלן, אַז ניט געקוקט אויף זיין באַ-האַונטקייט אין די העכסטע פּראָבלעמען פון דער כעמיע קאָן ער מאַכן אַ טעות, ווען מען זאָל אים נעמען פאַרהערן די סאַמע עלעמענטאַרסטע כללים. און גראַד דאָס האָט טאַקע פּאַסירט: פּראָפעסאָר פּרידמאַן האָט אים גע-שטעלט נאָר אַזוינע פּראָגעס, וועלכע מען פרעגט אָן אָנפאַנגער אין די סאַמע ערשטע חדשים פון שטודירן כעמיע. דער פיאיאקער סטודענט ווערט דער-פון שטאַרק צעטומלט און פּאַלט דורך... ניט קאַנענדיק פּאַרטראָגן די שאַנדע, איז ער אַריין צו זיך אין באַדצימער און איז שוין מער ניט אַרויס... ווען זיינע פּריינט האָבן זיך געכאַפט, אַז ער זאַמט זיך צו לאַנג, און אויפ-געריסן די פּאַרשלאָסענע טיר, איז ער שוין געווען טויט פון אַ שנעל-ווירקנדיקן גיפּט.

מיר פּאַלט אַבער כלל ניט איין צו פּאַרענדיקן מיין לעבן. אויב איך טראַכט פון אַ וועלכן עס איז „ענד“ איז עס נאָר פון מיין שטודיום. איך האָב נאָך ניט אפילו קיין פּלאַן, וואָס כּוועל טאָן, ווען כּ'הער אויף שטודירן. עס קלינגט מיר בלויז אין קאַפּ די עצה פון דער גמרא: „פּשוט נבלה בשוק ואל תצטרך לבריות“ (שינד אַפּ אַ נבלה אין גאַס, אַבי ניט אַנקומען צו לייטן).

**

מיר געפעלט ניט דער קאמף קעגן „יקא“ (קאָמיטעט איבער באַראָן הירשס ירושה), וועלכע עס פירן מיינע עלטערע פריינט זאלקינד און סירקין און זייערע מיינונגס-חברים.

יעקב-מאיר זאלקינד איז אַ קאַנדידאַט פאַר דאָקטאָר פון פּילאָסאָפּיע, און נחמן סירקין איז דאָקטאָר-פּילאָסאָף. נאָר ביידע פאַרנעמען זיך ניט מיט פּילאָסאָפּישע ענינים. י. מ. זאַלקינד אַרבעט אויף אַ דיסערטאַציע וועגן אַ צאָל קאַפּיטלעך תנ"ך, איבערגעזעצט אין אַן אַנדער סעמיטישער שפּראַך. נחמן סירקין האָט געקראָגן זיין טיטל „דאָקטאָר“ פאַר אַן אַרבעט איבער אַ ווערק פון אַ דייטשן דיכטער. ביידע זיינען דער עיקר פּאָליטיקער. דער ערשטער — אַ ציוניסט-אַרטאָדאָקס, דער צווייטער — אַ ציוניסט-סאַ-ציאָליסט. יעדערער פון זיי איז אויך אינגאַנצן מבטל דעם צווייטן. זאַלקינד באַטראַכט סירקינען פאַר אַ „חסר-דעה“, און סירקין זעט אין זאַלקינדן ניט מער ווי אַ „לעבע-יונג“.

איך געפין ניט קיין עיקרדיקן אונטערשייד אין זייער אַגיטאַציע צו קעמפן מיט „טעראַריסטישע“ מיטלען קעגן „יקא“, הגם זיי רייזן וועגן דעם אויף באַזונדערע אופנים. דר. סירקין אַ „חלוש“ (פיזיש שוואַכער) וויל אַנפירן דעם דאָזיקן „טעראַר“ מיטן „קול יעקב“, דורך קלות, חרמות און זלוולים. י. מ. זאַלקינד, אַ גיבור, וויל עס דורכפירן מיט „ידי עשו“, דורך קלעפּ, דורך שלאָגן איינצלנע פירער פון „יקא“.

זאַלקינדן דערקלער איך, אַז אַלס סאַציאַליסט בין איך דורכאויס קעגן אינדיווידועלען טעראַר. איך דערצייל אים, אַז אין דער צייט פון דעם גרויסן פּאַפּיראַסן-מאַכער-סטרייק אין ווילנע (1894—1895), ווען דער פּאַבריקאַנט דעשלשטיין האָט אַנגעשטעלט סטרייק-ברעכער, און די אַרבעטער האָבן אים דערפאַר געוואַלט „אַנברעכן די ביינער“, איז געקומען צו לויפן אַ פירער פון דער „גרופע ווילנער יידישע סאַציאַל-דעמאָקראַטן“, צו וועלכער איך האָב דעמאָלט געהערט, און זיי דערקלערט, אַז סאַציאַליסטן זיינען קעגן טעראַריסטישע מעטאָדן. אויך אין דער ניט-לעגאַלער סאַציאַליסטישער ליטעראַטור, וואָס מען פלעגט דעמאָלט קריגן פון לאַנדאָן, איז דער אינדי-ווידועלער טעראַר באַטראַכט געוואָרן פאַר אַן „אַנאַרכיסטישע טאַקטיק“, מיט וועלכער מיר סאַציאַליסטן זיינען ניט מסכים.*

(*) דר. זאַלקינדס אַנאַרכיזם קומט צום אויסדרוק אין צייט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען ער, דעמאָלט אַן אַרטאָדאָקסישער רב, דער-קלערט זיך פאַר אַן אַנאַרכיסט, און ווערט רעדאַקטאָר פון דעם לאַנדאַנער אַנאַרכיסטישן „אַרבייטער פריינד“, אויפן אַרט פון רודאָלף ראַקער, וועמען די ענגלישע רעגירונג האָט אויסגעוויזן פון ענגלאַנד, אַלס אַ „דייטשישן שונא“.

איך באַמײ זיך אויך צו באַווייזן דעם דר. סירקין, אַז זיין קאַמף קעגן „יקא“, ווי קעגן דער יידישער פּוּלִטאַקראַטיע בכלל, איז ניט קיין סאַציאַל־ליסטישער, נאָר אַ בונטאַרישער. סאַציאַליסטיש איז דער קלאַסנאַמף, וועלכן די יידישע אַרבעטערשאַפט פירט עקאָנאָמיש קעגן אירע עקספּלאַטאַטאַרישע מייסטערס און פאַבריקאַנטן, ווי אויך, פּאַליטיש, קעגן דער צאַרישער מלוכה, וועלכע פאַרבאַט און אונטערדריקט דעם דאַזיקן קאַמף. די יידישע מיליאָנערן מאַכן אַבער זייער עשירות, אויפן שטייגער פון באַראָן הירש, דורך ניט־יידישער אַרבעט (דער באַראָן הירש האָט דערוואַרבן זיינע מיליאָנען דורך דער אַרבעט פון ניט־יידישע האַרעפּאַשניקעס אין טערקיי, וועלכע האָבן דאַרט געבויט פאַר אים אייזנבאַנען).

איך זע בכלל ניט קיין יושר אין דער פּאָדערונג פון מיינע ציוניסטישע פריינט, אַז דעם באַראָן הירשס ירושה זאַל איבערגעגבן ווערן פאַרן ישוב פון ארץ־ישׂראל, ווען ער, דער באַראָן הירש, האָט זי אויסדריקלעך באַשטימט פאַרן ישוב אין אַרגענטינע.

אַ פיל גערעכטערע פּאָדערונג קאַן זיין, אַז די אומסימפּאַטישע און אומ־פּיאַיקע אַדמיניסטראַציע פון „יקא“ אין אַרגענטינע זאַל פאַרביטן ווערן אויף אַזאַ, וואָס ווערט דערוויילט און פאַרוואַלטעט פון דעם אַרגענטינער יידישן ישוב. כ׳בין אויך פאַר אַן ענלעכער פּאָדערונג צום באַראָן ראַטשילד, ער זאַל איבערגעבן די אַדמיניסטראַציע פון די יידישע קאָלאָניעס אין ארץ־ישׂראל צום דאַרטיקן פּראָדוקטיוון יידישן ישוב.

כ׳בין אַבער „מיט לייב און לעבן“ פאַר אַן אַנשטענדיקן קאַמף קעגן דער מיליאָנערסקער ענגליש־יידישער „פּילאַנטראַפּיע“, אַוועקצונעמען פון איר די דעה איבער דער דערציאונג פון די אַרעמע יידישע קינדער, וועלכע זי פרעמדט אָפּ פון זייערע יידישע עלטערן און דערציט זיי גאַר פאַר „דזשינגאַס“, שאַוויניסטישע פאַטריאַטן און סאַלדאַטן פון דער בריטישער אימפּעריע.

שרה שפרה שרייבט מיר, אַז לויט ווי זי פאַרשטייט, פּלאַניר איך איצט אויפצוגעבן מיין שטודיום. זי באַשווערט מיך דאַרום, „ביי אַלץ, וואָס עס איז אונדז הייליק“, ניט אויפצוהערן שטודירן, נאָר זיך אַנשטרענגען מיט אַלע כחות, אַז אונדזערע ליידן און קרבנות פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר זאָלן ניט זיין אומזיסט. כ׳לערן דאַרום פאַרלויפיק נאָך מער ווי פריער. איך גיב אָפּ אַ סך צייט אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע אויף מיינע עקספּערימענטן פון דער „קואַנטיטאַטיווער“ כעמיע, און אויף מאַכן בקיצור לאַנגע חשבונות דורך „לאַגאריטמען“. מיינע כעמישע עקספּערימענטן ווערן וואָס ווייטער אַלץ מער קאַמפּליצירט. די צאָל „פאַרמולעס“ פון כעמישע

צוזאמענועצונגען, פון גאזן, קוילן-שטאפן א. א. וו. האלטן כסדר אין שטייגן. כ'געדענק זיי שוין ניט מער אויף אויסווייניק. כ'ארבעט אויך פלייסיק אין פיזיקאלישן אינסטיטוט און אין מינעראלאגיש-קריסטאלאגראפישן קאבי-געט. דערצו הער איד נאך אויך לעקציעס, אין פילאסאפיש-ליטערארישן פאקולטעט, פון פראפעסאר גרימע וועגן אסיראלאגיע, פארביבלישן העב-רייאיש, די "אראקלס" פון ישעיה און די "מעטריק" פון תהילים; פון פרא-פעסאר וואנגער איבער דער געשיכטע פון אייראפייאישער מוזיק און פון פראפעסאר דאבדזשיצקי איבער פוילישער ליטעראטור (דערקלערט אין פויליש).

נאך די צייט שטייט ניט אויף איין ארט. ס'ווערט אלץ געענטער ווען כ'קאן שוין ניט מער ליען און בארגן. באַלד וועל איד אויך מוזן אויפגעבן מיין קווארטיר. איד נוץ דארום אויס די געלעגנהייט פון דעם פאראדנעם דערפענונגס-יום טוב פון יידיש-נאציאנאלער סטודענטן פארבינדונג "קדימה", אויף "ארויסצושלייכן" זיך פון דער שווייץ קיין איטאליע. דאָרט האָף איד זיך דורכצולעבן דעם ווינטער, כאַטש ס'איז מיר ניט גאַנץ קלאָר ווי אַזוי.

אויף דעם "קדימה"-באַל פאַרברענג איד, פאַר מיין אַוועקגיין, מיטן אַקאַרשט איצט געענדיקטן דר. מעדיצין חיים כּיסין, דעם פרעזידענט פון דעם יידישן קלוב, אָדער יידישער סטודענטישער קאָלאָניע אין בערן. ער האָט ניט די מינדסטע אָנונג וואָס אין מיר קומט איצט פאַר (דער כאַרקאַ-ווער "בילועץ" פון די אָנהויב אַכציקער יאָרן, וואָס האָט כּמעט פון דעמאָלט אָן געלעבט אַלס קאָלאָניסט אין אַרץ-ישראל, דריקט אויס פאַר מיר זיין באַוואַנדערונג פאַר די "דעקאָלטעס" פון די אַריסטאָקראַטישע דאַמען אין גרויסן טאַנץ-זאַל. ער זאָגט, אַז ער זעט אַזוינס דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן און האָט עס זיך קיינמאַל ניט פאַרגעשטעלט).

פונעם טאַנץ-זאַל פון דער "קדימה" גיי איד אַוועק, ווי "כ'גיי און שטיי" צום בערנער באַנהאַף און נעם אַ בילעט צום איטליענישן גרענעץ, דורך אַ טונעל אונטער די אַלפן. איידער דער צוג פאַרלאָזט בערן (מאַנטיק באַ-גינען דעם 10-טן פעברואַר) שרייב איד אָן אַ פאַסט-קאַרטל צו שרה שפרהן אין לאַנדאָן, אַז איד פאַרלאָז איצט די שווייץ. איד שרייב איר ניט וואוהין איד פאַר, נאָר פאַרזיכער איר, אַז ביי מיין ערשטער מעגלעכקייט וועל איד איר מיטטיילן וואו איד געפין זיך און וואָס איד טו.

מיינע ערשטע טעג אין איטאליע לויפן דורך ווי אין אַ חלום. זיי זיינען אויסער צייט און אַרט. איד טראַכט ניט פון וואַנעט כ'קום און וואוהין כ'גיי. אויפן גרענעץ צווישן שווייצאַריע און איטאליע פּרעגט מיך אַ באַאַמטער ווער איד בין. איד ווייז אים מיין נאַמען און אַדרעס אויפן קאַנווערט פונעם

לעצטן בריוו צו מיר אין פריבורג. מער קיין פראגעס שטעלט מיר דאָרט קיינער ניט.

מיין באַך-בילעט איז פון בערן ביז מאילאנד (מילאַנאָ), גיי איך דאָרט אַרונטער און כ'גיי ווייטער אינעם לאַנד צופוס. מיט מיין „באַגאַזש“ האָב איך ניט קיין שום שוועריקייטן. עס באַשטייט אינגאַנצן פון עטלעכע שטיק-לעך וועש (העמדער, זאַקן, האַנטעכער, נאַז-טיכלעך, א. ד. גל.), אַ קליידער-בערשטל, אַ קעמעלע, אַ צאַן-בערשטל, אַ שטיקל זיף, אַ ביכל מיט פראַגעס און ענטפערס אין איטאַליעניש מיט אַ דייטשישער איבערזעצונג.

אַמאָל פאַרבעט מיך אַ פאַרבייפאַרנדיקער פויער אָדער פּורמאַן זיך צו זעצן לעבן אים אויף זיין פּור און איך רו אָפּ אַ ווייל מיינע פּיס. אין אַ סך דערפער און אין איינצלנע שטיבער אויפן וועג, נעמט מען ניט ביי מיר קיין געצאַלט פאַרן איבערנעכטיקן. אַנדערע באַשטייען נאָך דורכאויס, אַז איך זאָל זיך זעצן מיט זיי צום טיש און מיטעסן זייער מאַלצייט. אַט אַזוי באַ-נעמען זיך צו מיר אַרעמע פויערים, פאַסטוכער, פעלד-אַרבעטער, וועכטער א. ד. גל. מיט דער הילף פון מיין שמועס-ביכל ריידן מיר זיך מער-וויי-ניקער צוזאַמען און ווערן אפילו באַפריינדעט.

גיי איך פאַרביי אַ קראָם, קויף איך אַ פעקל שפּיוו, געוויינלעך ברויט מיט קעז. כ'עס דאָס אין דרויסן, אָדער אין אַ שענקל, וואו איך באַשטעל דערצו אַ טעפעלע וויין, וואָס זעט אויס ווי בוריקעס-ראָסל און איז אויך אַזוי געדיכט. כ'ווער דערפון ניט שיכור, נאָר ווער אויך ניט באַהערשט פון עצבות (אצוועס) אָדער מרה שחורה.

בעט איך ערגעץ וואו אַ טרונק וואַסער, גיט מען מיר וויין. גוט האַר-ציקע פרויען וואַרענען מיך דערביי ניט צו טרינקען קיין וואַסער אין זייער געגנט, ווייל דאָס וואַסער איז דאָ אומגעזונט.

קום איך צו אַ טייכל, אָדער צו אַ סאַושלקע, אָן אַזערקע, באַד איך זיך תיכף אָפּ, איך צעוואַש אויך מיינע וועש און מיר טריקענען זיך צוזאַמען אין דער זון, באַווייזן איך ניט צו קומען פאַרנאָכט צו אַ דערפל, אָדער צו אַן איינצל-שטיבל, זוך איך אויס אין דער טונקלקייט אַ פאַרלאָזטן פאַסטוך-געצעלט, אָדער אַ וועכטער-ביידל און שלאָף דאָרט איבער די נאַכט.

גלייכגילטיק צו די וועגן, איבער וועלכע איך גיי אָדער ווער געפירט אין אַ פּור, פּלאַנטער איך זיך צווישן שטעטלעך און דערפער אין דער געגנט פון די אַלפן. איין פרימאַרגן געפין איך זיך דאָרט אין אַ באַרג-שטעטל, וואו ס'האַט אַ גאַנצע נאַכט געשנייט און אינדערפרי האָט דער שניי דערגרייכט ביז די דעכער. דריי-פיר טעג זיינען מיר דאָרט פאַרשפאַרט ווי אין אַ פעסטונג, אַפּגעשניטן פון דער אַרומיקער וועלט. מיר אַרבעטן אַלע, מענער און פרויען, אויסצורידלען וועגן און טרעפּ פון איין דאָך צום

צווייטן. די גאנצע צייט לעבן מיר אין אַ מין „קאָמונע“. מיר טיילן זיך אַלע מיט די פאַראַנענע שפייזן און געטראַנקען. ווען אונדזער זאַפּאַס ענ-דיקט זיך, טרעטן אַרויס אַ צאָל העלדיגען און העלדן, וועלכע שטעלן איין מיט מסירת נפש פאַרבינדונגען מיט אַנדערע שטעטלעך און דערפער צו קריגן לעבנסמיטלען פאַר אונדזער געפאַנגענעם לאַגער צווישן שניי און אייז.

ווען אונדזער פעסטונג ווערט געעפנט, און דער וועג צום זוניקן טאָל ווערט פריי, פאַלג איך נאָך דער זון אויף איר גאַנג קיין דרום און פאַר-בלאַנדזשע ניט מער קיין צפון, צוריק צו שניי און קעלט.

קאַפיטל הונדערט און ניין

אויף אַן אייזנבאַן-בריק איבער אַ ברייטן טייך

גייענדיק ווייטער אויף מיין וועג קיין דרום, קום איך צו אַ ברייטן טייך. אין אַ ווינקל פון מיין קאַפּ באַמבלט זיך דער נאַמען פון טייך (*). און זיין געשיכטע. נאָר דאָס אינטערעסירט מיך איצט ניט. כ'וויל נאָר אַריבער אויף זיין אַנדער זייט און גיין ווייטער מיין וועג. איך געפין אויס דעם וועג צו זיין ברעג און גיי אין יענער ריכטונג. ווען כ'קום אַהין אַן אין אַוונט, דערזע איך, אַז דאָס איז אַן אייזנבאַן-בריק. אַ רגע גיט אַ בליץ אַ געדאַנק אין מיין מוח, אַז ווען עס זאָל אַנקומען אויפן בריק אַ באַן, און בפרט אַ שנעל-צוג, וועל איך זיין אין גרויס געפאַר. איך טראַכט אַבער ניט מער וועגן דעם און הויב אַן גיין אויף אים. ווען איך בין אויפן מיטן בריק דערהער איך דעם שנעלן גאַנג פון אַן עקספרעס-צוג. דער בריק טרייסלט זיך און וואַרפט זיך. אינסטינקטיוו האַלט איך זיך אַן מיט מיינע אַלע כחות אויף אַ ווינקל פון דעם שטאַלענעם דראַטן-געפּלעכט. איך פאַרשטופּ דאָרט אויך מיין קליין פּעקל זאַכן. יעדע רגע, דוכט זיך מיר, אַז אַט-אַט פאַל איך אַרונטער, און וואונדער זיך ווי אַזוי כ'האַלט זיך נאָך אַן. ביסלעכווייז הערט זיך אויף די בריק צו צאַפלען, ציטערן און וויברירן, און אַלע דראַטן שטילן זיך איין. איך לאָז מיד לאַנגזאַם אַרונטער פון די דראַטן און בלייב ליגן האַלב פאַרחלשט צווישן די רעלסן אויפן דעק פון בריק. נאָר באַלד שטיי איך ווידער אויף מיינע פיס און הויב אַן גיין ווייטער צום דרום-זייט בריק.

(* פּאָ, וועלכן דער סעמיטישער העלד האַניבאַל (חנן-בעל) איז אַריבער אויף זיין מאַרש קעגן רוים.

ביים סוף דערזע איך פון ווייטן דאָס ליכטיקע שטיבל פון באַן־וועכטער, און גיי אַהין.

מיין פלוצלונגער דערשיינען ביינאַכט אינעם שטיבל פונעם באַן־וועכטער, וואַרפט אָן אַן אימה אויפן הויכן מאַן מיט דער שוואַרצער באַרד. ער קאָן ניט באַגרייפן ווי אַזוי כ'בין אַהין געקומען. ער פרעגט מיר, צי כ'בין אַראָפּגעשפרונגען פון דעם עקספּרעס־צוג און חידוש זיך, ווי אַזוי איך בין געבליבן לעבן? ווען איך דערצייל אים, אַז כ'בין געגאַנגען צופּוס און בין געווען אויפן בריק, ווען דער שוועל־צוג איז דורכגעלאָפּן, קוקט ער אויף מיר מאַדנע. אויך דאָס איז אים שווער צו גלויבן. נאָר ווען עס קומען צו אים אַריין אַ פּאַר באַקאַנטע זיינע, דערציילט ער עס פאַר זיי ווי אַ „כראַברעקייט“ פון מיין זייט, און לויבט מיין קוראַזש. ער מאַכט באַלד פאַר מיר אַ סעודה פון פּרישן גאַרטן־גרינס, קעז און וויין, און קוקט מיט הנאה ווי איך עס און טרינק. צולעצט דערקלערט ער זיינע געסט, אַז ער ווייס איצט ניט וואָס צו טאָן מיט מיר: מיר לאָזן איבערנעכטיקן אינעם אייזנבאַן־שטיבל איז קעגן געזעץ, און קיין אַנדער פּלאַץ איז דאָ אַרום ניטאָ. די צוויי מענער דערקלערן אים, אַז כ'קאָן נעכטיקן ביי זיי. נאָר ער קוקט אויף זיי מיט חשד און באַמערקט, אַז ס'איז מעגלעך עמיצער זאָל האָבן מיר געזען אַראָפּגייענדיק פון בריק און אַריינקומענדיק צו אים אין שטיבל, און מ'וועט מיר זוכן, זיי פּילן זיך באַליידיקט און פאַרזיכערן אים, אַז ס'וועט מיר ביי זיין קיין שלעכטס ניט געשען.

נאָך אַ היפּשן גאַנג מיט מיר, אינעם געדיכטן וואַלד, קומען מיר אָן צו אַ פּאַרלאָרענעם פּירשטלעכן פּאַלאַץ. מיר גייען אַריין אין אַ גרויסן ברייטן און לאַנגן זאָל, וואו אויבנאָן אין אַ ריזיקן קאַמין טליען קוילן, וועל־כע זיי בלאָזן אויף פון דאָס גיי. ווען דאָס פייער פּלאַקערט זיך פּאַנאַדער וואַרפן זיי דאָרט אַריין גאַנצע קלעצער האַלץ און דער גרויסער זאָל ווערט ליכטיק און וואַרעם. אויף איין וואַנט זע איך הענגען „קאַלטע“ געווער: העק, מעסערס, קינזשאַלן א. ד. גל. איך דערמאָן זיך אַלטע קינדער־מעשיות וועגן „גולנים אין וואַלד“ און ווער אַביסל גייגעריק.

אינעם פּאַרלאָרענעם פּירשטלעכן פּאַלאַץ איז ליכטיק און וואַרעם, אין דער שטאַק־פּינצטערער קאַלטער נאַכט אין וואַלד. איך זיך דאָרט אויף אַ גראַבן קלאַץ, אינמיטן צווישן מיינע ביידע איטאַליענער „באַלעבאַטיים“, דער גרייז־גראַער מיט לאַנגע ווייסע וואַנצעס און דער יונגער הויכער קרעפֿ־טיקער יאַט מיט אַ קאַפּ געדיכטע שוואַרצע האַר. זיי שטעלן מיר פּראַגעס און איך זוך אויס אין מיין שמועס־ביכל די מיר גויטיקע איטאַליענישע ווערטער פאַר מיין ענטפּער.

זיי פרעגן: פון וועלכן לאַנד איך בין אַהער געקומען? ווי הייסן אין מיין שפּראַך די קליידער, וואָס איך טראַג? וואָס קאַסט דאָרט דער שטאַף

פון וועלכע מיינע זאכן זיינען געמאכט? איך זאג זיי, אז איך קום פון דער שווייץ. איך גיב זיי די יידישע נעמען פון מיינע מלבושים און אזוינע ווער-טער ווי פליודערן, מייטקעס, קאמעזעלקעס א. ד. גל. קלינגען מאַדנע אין די אויערן פון איטאַליענער און זיי לאַכן האַרציק ווי קליינע קינדער. וויפל עס קאַסט דער שטאַף פון מיינע מלבושים ווייס איך אַליין אויך ניט גענוי, נאָר איך גיב זיי אַן אַ ביליקן מקח. זיינען די אַרעמע איטאַליענער מקנא די מענטשן אין דער שווייץ, וועלכע קאַנען זיך פאַרגינען צו טראָגן אַזעלכע מלבושים פאַר אַ צוגענגלעכן פרייז.

אין אַ פאַרלעגנהייט ברענגט מיך דער אַלטער מאַן מיט זיין פראַגע: וואָס קלאַפט אַזוינס אויף מיין ברוסט? איך שטאַמל אַרויס: „מיין האַרץ“ און ער באַמערקט דערצו: עס איז קיין חידוש ניט פאַר איינעם, וואָס האָט זיך געפונען אויף אַן איינבאַן-בריק, ווען דער עקספּרעס-צוג איז פאַרביי אים פאַרבייגעלאָפֿן. איך ווייס ניט, צי ער מיינט עס ערנסט, צי איראַניש. איך בין אַבער ניט גרייט אים אַוועקצושענקען מיין זילבערנעם זייגער, וואָס איז ביי מיר זייער טייער, ווייל דאָס איז שרה שפרהס אַ מתנה און אויף זיין דעקל איז אויסגעקריצט פון דרויסן מיין מאַנאַגראַם און פון אינווייניק דאָס וואָרט „ירושלים“, דעם נאָמען וועלכן מיינע עלטער-עלטער-זיידעס ביי די וואַסערן פון בבל“ האָבן געשוואָרן קיינמאַל ניט צו פאַרגעסן.

ווען דאָס פייער פאַרקלענערט זיך און אין ריזיקן זאל הויבט אַן ווערן טונקעלער, מאַכט דער אַלטער פאַר מיר אַ געלעגער אויף זעק. איך דעק זיך צו מיט מיין מאַנטל און הויב אַן דרעמלען. שפעטער ווען עס ווערט קילער דעקט מיך צו דער אַלטער מיט נאָך עפעס. איך דערפיל זיך צווישן פריינט און שלאָף רואיק איין.

אינדערפרי שיקט דער אַלטער דעם יונגן מיך אַרויסבאַגלייטן פון וואַלד צום שליאַך. ער הייסט אים אויך צוגלייך אויסהאַקן אין וואַלד נאָך האַלץ פאַרן קאַמין. ווען דער העלדישער יונגער בחור באַגלייט מיך מיט זיין גרויסער שאַרפער האַק אין גאַרטל פיל איך זיך זיכער, אפילו ווען ער גייט הינטער מיר. כ׳האַב צו אים פולן צוטרוי.

וואָס מער איך דערלערן צוזאַמענריידן זיך אין איטאַליעניש, אַלץ מער פריינטשאַפט ווייזן מיר אַרויס די איטאַליענער. זיי לאַדן מיך איין אין זייערע שטיבער און שטאַלן. די ווינטערדיקע נעכט זיינען קיל אין איטאַליע. דער וואַרעמסטער פלאַץ אין אַ פויערשן הויז איז די שטאַל, וואו עס שטייען די בהמות. פאַרברענגט דאָרט די פויערשע פאַמיליע אין אַוונט און פאַר-בעט אַהין אויך אירע געסט. דאָס רוב מאַכט מען מיר אויך דאָרט אַ באַק-וועמען וואַרעמען געלעגער.

איך ווער אויך אַפט איינגעלאָדן צו זייערע „פיעסטאַס“, אַלערליי מינים

פאמיליע-פעסטלעכקייטן. איינמאל ווען אזא יום-טובדיקער עולם האָט זיך אין מיר פאַראינטערעסירט, האָבן אַ פאַר איטאַליענישע „למּדנים“ באַ-רעכנט, אַז אין איטאַליעניש דאַרף איך הייסן: „קלעמענטא מאַרמאָראַ.“ דאָס האָט געבראַכט דעם לוסטיקן עולם צום געדאַנק, אַז מיין נאָמען איז ענדלעך צו דער הויפט מחותנתטעס, דעם פויערס בתי-יחידה „קלעמענטינע“, וועמעס אימענינעס די משפּחה פויערט. דער עולם נעמט עס אָן פאַר אַ גוטן סימן. מען זעצט מיך אַוועק ביי קלעמענטינעס רעכטער האַנט און מען הייסט אונדז ביידן טרינקען וויין לכבוד אַט דער קרובהשאַפט אונדזערער. אַדאַנק מיין איטאַליענישן שמועס-ביכל ריידן מיר זיך ביידע פאַנאַדער. דאָס באַגייסטערט די משפּחה און די געסט ווערן נאָך לעבעדיקער און פריי-לעכער. די גוטע פריינטלעכע מענטשן געזעגענען זיך אַלע נאָכדעם מיט מיר, ווי איך וואָלט געווען אַ מיטגליד אין זייער משפּחה. די ליבלעכע פויערשע טאַכטער דריקט שוועסטערלעך מיין האַנט און אין אירע אויגן שטייען טרערן.

פריצישע הויפּן און רייכע פאַלאַצן מייד איך אויס. איך זע, אַז נאָך יעדן וואונדער-שיינעם רייכן פאַלאַץ פאַלגן נאָך מאַסן אַרעמע שטיבלעך. ווערט פאַר מיר אַליץ מער בולט (בוילעט) דער שייכות צווישן אַט די אַרע-מע האַרעפאַשניקעס און יענע פריצים, וועלכע ווערן רייך פון פרעמדער פראַצע. איך שטעל זיך דאַרום ניט אָפּ לעבן אַ רייכן הויף, אפילו ווען איך בין דורשטיק, הונגעריק און מיד. נאָר איינמאל פאַרבלאַנדזשע איך אין אַ קליין פריצישן הויפל צוליב אַ גוס-רעגן.

אין דרויסן רעגנט שטאַרק. טוליע איך זיך צו דער וועראַנדע פון אַ גרויסער שטוב, וואָלט דאָס געווען אַ פויעריש שטיבל, וואָלט איך אַנגע-קלאַפט אין טיר, דאָ וואָרט איך בלויז, אַז עס זאָל אויפהערן רעגענען. דער רעגן הערט אָבער ניט אויף און איך בין שוין גאַנץ שטאַרק דורכגענעצט. די באַדינער באַמערקן דאָס ענדלעך און מעלדן עס דער „סינאָריטאַ“ (באַ-לעבאַסטע). הייסט זי מיך אַריינלאָזן אינווייניק. זיי פירן מיך אַריין אין אַ וואַרעמען צימער, נעמען פון מיר אַרונטער מיינע נאַסע קליידער און וועש, טריקענען מיך גרינטלעך אָפּ, טוען מיך אָן אין טרוקענע וועש און אין אַ שלאַף-ראַק און פאַנטאַפּל. זיי מאַכן מיר אַ פלאַץ ביים פויער פון קאַמין און ווען איך ווער גאַנץ דערוואַרעמט, ברענגען זיי מיר אַריין וויין און קעז, ווי אויך געקאַכטע מאַכלים. ביינאַכט מאַכן זיי פאַר מיר אַ ווייכן וואַרעמען געלעגער אין אַ באַזונדערן שלאַף-צימער. אינדערפרי געפין איך לעבן זיך אַלע מיינע זאַכן אויסגעטריקנט און אויסגעפרעסט. זיי גרייטן אויך צו פאַר מיר אַ נאַרהאַפטן פרישטיק.

דער רעגן הערט אויף אינדערפרי, נאָר צווישן הויז און גאַס שטייט

א געדיכטע בלאטע. טראגן מיך די דינער אריבער און ברענגען מיך צו א טרוקענעם פלאץ. פון וואנען איך קאן גיין ווייטער מיין וועג צופוס. ווען איך געזעגן זיך מיט דער דינערשאפט, זע איך שטיין ביים פענצטער פון צווייטן שטאק די עלעגאנטע שלאנקע סינאריטא; זי שטרעקט אויס איר האנט צו א געזעגענונגס-גרוס און אירע פריינטלעכע אויגן ווינקען מיר א ברכה אויפן וועג.

עטלעכע וואכן גיי איך אזוי אן א ציל אלץ ווייטער קיין דרום. איך שטעל זיך אין ערגעץ לאנג ניט אפ. איך גיי דורך היסטארישע שטעט מיט וועלט-בארימטע שיינ-קלינגענדיקע נעמען. איך טראכט אבער ניט פון זיי-ער פאראנגענעם פראכט און אינטערעסיר זיך אויך בכלל ניט מיט זייערע איצטיקע שיינע בנינים: וואקזאלן, קירכן, געשעפטס-הייזער, האטעלן, מאָנומענטן און אזוי ווייטער. איך שטעל זיך נאָר אמאל אָפּ ביי אַ קליין קרעמל, אַ קאַפּע-הויז, אָדער שענקל. פרייער דערפיל איך זיך ווען איך בין ווידער אין וועג. איך ליב באַזונדערס יענע וועגן, וואו איך קאָן אויך גיין אין מיטן טאָג. די יעניקע וועגן, וועלכע האָבן פון ביידע זייטן הויכע ביימער, וועמעס געדיכטע שאַטנדיקע צווייגן באַשיצן מיך פון צו הייסע זון-שטראַלן, פאַרשפּרייטן נאָך דערצו אויף מיין וועג בשמים ריחות און באַגלייטן מיך מיט פיגל-געזאַנג. מיין הויפט אויפמערקזאַמקייט גיב איך אָפּ די טייכן און טייכלעך, אין וועלכע איך קאָן זיך באַדן; די שטיבלעך, געצעלטן און בייד-לעך, אין וועלכע איך קאָן איבערנעכטיקן; די קרעמלעך, וואו איך קאָן קויפן שפייז און די שענקלעך, וואו איך קאָן דאַרט עפעס עסן און אויך טרייבן קען דערצו אַ גלעזל אָדער אַ קובעק וויין.

איך ווער ווידער איך, ווען איך טרעף זיך איין טאָג אין וועג מיט אַ מחנה יונגע פּוסגייער; סטודענטן, לערער, קינסטלער — אַרכיטעקטן, סקולפּטאָרס, מאלער, מוזיקער, פון עסטרייך-אונגאַרן, דייטשלאַנד און שוויי-צאַריע. אַ טייל פון זיי פאַרברענגט, פאַר קינסטלערישע אָדער פאַרשערישע צוועקן, ווינטער אין איטאַליע שוין ניט דאָס ערשטע מאָל. עס געפינען זיך צווישן זיי אַזוינע, וואָס רייזן פליסיק איטאַליעניש, זיי וויסן וואו-איין און וואו-אויס אין יעדער שטאָט, זיינען באַקאַנט מיט אַלע פּאַלקסטימלעכע קאַ-פייען און גאַסט-הייזער, וואו מען קאָן אָפעסן אַ מאַלצייט אָדער איבערנעכ-טיקן אַ נאַכט פאַר אַן אויסערגעוויינלעך ביליקן פּרייז. אַ סך פון זיי גייען קיין רוים, פון וואַנען איך בין שוין ניט ווייט. דאַרט, זאָגט מען מיר, זיינען פאַראַן ספּעציעל ביליקע נאַכטלעגערס און שפייז-הייזער צוליב די אַרעמע „פּילגרימס“, וועלכע קומען אַהין תּפילה טאַן אין די הייליקע קאַטוילישע פּלעצער און זוכן צו קריגן אַ ברכה פון פּאַפּסט.

דורך מיינע שמועסן מיט די יונגע צופוס-וואַנדערנדיקע קינסטלער און וויסנשאַפטלער באַפריי איך זיך אינגאַנצן פון מיין גלייכגילט אין די לעצטע עטלעכע וואָכן. איך ווער ווידער פאַראינטערעסירט אין דער פאַר-גאַנגענהייט און געגנוואַרט פון אַלץ מיט וואָס איך טרעף זיך. איך דערמאָן זיך ווידער די געשיכטע פון אַלטן רוים און איר שייכות צו ירושלים און די פיל אַנדערע שטעט און מדינות, וועלכע זי האָט דעראַבערט, חרוב געמאַכט אַדער פאַרשקלאַפט.

קאָפיטל הונדערט און צען

צווישן די חורבות פון רוים

אין אַ רעגנדיקן פאַרנאַכט געפינן איך זיך אויפן „קאָפיטאַל“, דעם הייליקסטן פּלאַץ אין אַלטן רוים, וואו עס איז אַמאָל געשטאַנען דער טעמפל פון דעם רוימישן הויפט-גאַט „יופיטער“. איך זוך דאָרט אַרום אין דער טונקליקייט אַזאַ רואינע פון אַן אַלטן היסטאָרישן בנין, וואו איך זאָל קאַנען איבערשלאָפן די נאַכט, אַזוי גוט ווי אין די פאַסטן-געצעלטן אין די וועכ-טער-ביידלעך אויפן פעלד. ווען איך געפינן ניט אַזוינס זוך איך אויס אַ גע-דיכטן קוסט, וויקל זיך איין אין מיין ווינטערדיקן מאַנטל און לייג זיך דאָרט אַוועק. איך בין זיכער, אַז דער לייכטער רעגן וועט ניט צוקומען צו מיין לייב, און איך שלאָף דאָרט איין.

אינדערפרי וואַנדער איך אַרום איבער דער גאַנצער געגנט און באַ-טראַכט די איבערבלייבעכץ פון דעם מעכטיקן רוים, פון דער רעפּובליק, פונעם סענאַט און פון די צעזאַרן, וועלכע האָבן אין אַלטערטום באַהערשט כמעט די גאַנצע דעמאָליקע ציוויליזירטע וועלט. איך שטעל זיך אָפּ באַ-זונדערס לעבן דעם טריאומף-בויגן, אַדער נצחון-טויער, וואָס דער רוימישער סענאַט האָט נאָכן חורבן פון ירושלים (מיט איבער אַכצן הונדערט יאָר צוריק) דאָרט אויפגעשטעלט לכבוד זיין העלד טיטוס וועספּעסיאַנוס, וועל-כער האָט באַזיגט יודיה. איך באַטראַכט אויף אים די רעליעפן פון דער זיבן-רעיקער מנורה און אַנדערע כלים פון בית-המקדש, וועלכע רוימישע סאָלדאַטן טראָגן ווי דעם מלחמה-רויב פון אַ באַזיגטן יידישן לאַנד. איך פיל, אַז דער זיג פון די רוימער איז געווען נאָר צייטווייליק. עס נעמט ניט לאַנג יופיטער זאָל אַרונטערגעוואַרפן ווערן פון זיין הייליקן באַרג און זיין אַרט זאָל פאַרנעמען די פיגור פון אַ געקרייציקטן יידישן סטאַליער-בחור אין ירושלים.

פון טיטוסעס געוועזענעם טריאומף־טויער, וואָס אילוסטרירט איצט פאַר מיר דעם נצחון פון דעם געפאַנגענעם יידישן העלד שמעון בר־גורא, גיי איך נאָכדעם אַוועק צום צעבראַכענעם קאַליסיאום, דער באַרימטער צירק פון די צעזאַרן אין רוים, וואו די געפאַנגענע יידישע העלדן אין ירושלים האָבן זיך געמוזט ראַנגלען מיט לייבן און לעמפערטן צו אַמוזירן דעם אַרע־מען אומוויסנדיקן רוימישן המון, כדי ער זאָל אין זיין פאַטריאַטישער שיכרות ניט פילן, ווי אַזוי די רוימישע אַריסטאָקראַטן זויגן אויס זיין בלוט און מאַרך.

אין קאַליסיאום באַטראַכט איך גרינטלעך די לאַזשע פון דעם אימפע־ראַטאָר, די ברייטע טרעפ אַהין וואָס פירן פון באַלאַקאָן, וואו עס פלעגן זיצן די גרויסע און מעכטיקע רוימישע רעגירונגס־לייט און קריגס־פירער. איך באַטראַכט אויך די גאַלעריעס פאַרן פשוטן פּאָלק, איך גיי אויך אַרונטער אונטן אין די קאַרידאָרן און קעלערן און איך זע די שטייגן, וואו מען האָט געהאַלטן די ווילדע מדבר־חיות און זיי דאָרט אויסגעוהונגערט, כדי זיי זאָלן זיך וואַרפן אויף די יידישע און אַנדערע קריגס־געפאַנגענע מיט באַ־זונדער גרויסער רציחה. איך וויל שוין אַרויסגיין פון דעם דאָזיקן דאַכלאַזן בנין, נאָר עס הויבט אָן ווידער רעגענען. גיי איך אַרונטער אונטער דעם ברייטן טרעפ פון דעם אימפעראַטאָרס לאַזשע, וואו איך בין באַשיצט פון נאַסקייט.

דאָס מאַנאַטאַנע רעגן שלעפערט מיך איין און עס חלומט זיך מיר, אַז איך געפיין זיך צווישן דער מחנה פון שמעון בר־גורא אויפן מויער פון ירושלים אין צייט פון יידישן קריג קעגן רוים. מיר שלאָגן זיך מיטן שונא ביז אונדזערע שווערדן ווערן צעבראַכן און מען נעמט אונדז געפאַנגען. איך געפיין זיך ווידער לעבן מיין קאַמאַנדיר שמעון בר־גוריא, אָבער ניט מער ווי אַ קריגער, נאָר ווי אַ געפאַנגענער. מיר זיינען אַלע פאַרשפאַרט אין אַ טורמע־קאַמער פון קאַליסיאום און דאַרפן באַלד אַרויסגיין אויף זיין אַרענע זיך ראַנגלען מיט ווילדע חיות.

שטימען וועקן מיך אויף פון מיין שלאָף. ס'איז ביי מיר ניטאָ קיין ספק, אַז דאָס ריידן רוימער, איך בין אָבער ניט זיכער, צי איך געפיין זיך אין חלום צי אויפן וואַר. איך גיב אַ קנאַק מיט מיינע פינגער און איבערצייג זיך אַז איך בין וואַך. איך פאַרשטיי אָבער ניט פאַרוואָס איך הער נאָך אַליך דאָס ריידן פון רוימער? איך הויב זיך פון מיין געזעס אונטערן טרעפ פון אימפעראַטאָרס לאַזשע און האָרף זיך איין פון וואַנען עס קומען די שטימען, איך זע אַז ביי דער אויפגעבראַכענער זייט פון קאַליסיאום שטייען „קאַרבינערי“ (איטאַליענישע זשאַנדאַרמען) און ריידן הויך צווישן זיך. איך בין ניט זיכער צי איך מעג דאָרט זיין, שטעל איך זיך אין אַ ווינקל, וואו זיי קאָנען מיך ניט באַמערקן. זיי גייען זיך באַלד פאַנאַנדער. עס בלייבט

נאך איינער פון זיי, וועלכער שטייט דא אפנים אויף דער וואך. ער מאַר־
שרט הין און צוריק אין דרויסן ביים אַריינגאַנג פון קאַליסיאום. ווען ער
קומט צו גאַענט צום פּלאַץ וואו איך שטיי און הויבט אָן מאַרשרין צו דער
אַנדער זייט, פאַרלאָז איך אָט די וועלט־באַרימטע היסטאָרישע חורבה און
גי אַוועק באַטראַכטן אַנדערע רוימישע זעאונגס־וויכטיקייטן.

איך באַטראַכט די אוצרות פון „וואַטיקאַן“, די מאַסע פּאַפּסטלעכע הויפּן,
גאַנץ אויפּמערקזאַם. ניט געקוקט אויף דעם, וואָס איך האָב ניט די רואַי־
קייט און די מעגלעכקייט עס אַזוי גרינטלעך צו שטודירן ווי דעם „בריי־
טישן מוזיאום“ אין לאַנדאָן, אין זומער 1901, זע איך דאָך אַ סך מער וויפּל
איך האָב זיך עס געקענט פאַרשטעלן ביי מיין אַריינקומען אין רוים. איך
באַמי זיך שטאַרק צו זיין אין וואַטיקאַן אומעטום, וואו איך קאַן נאָר אַריי־
דרינגען. איך פאַרברענג אַ היפשע צייט אין זיינע קירכן, קאפּעלעס,
(קאפּליצעס), גאַלעריען און מוזייען. איך שפּאַציר אָפּט אַרום אויף דער
לאַנגער גאַלעריע, וועמעס ווענט עס זיינען געמאַלן פון ראפּאעלן. די
„סיסטין קאפּעלע“ מיט אירע הונדערטער קינסטלערישע ביבלישע
סצענעס, פון דער „וועלט־באַשאַפונג ביז דעם יום־הדין“ פון די „לעצטע
טעג“, געמאַלן אויף די ווענט און אויפן סופּיט, פּונעם סקולפּטאָר און אַר־
כיטעקט מאַיקל אַנדזשעלאָ. איך פיל, אַז אַזויפיל שיינקייט איז שווער צו
פאַרדייען אויף איין מאָל — דאָס האַרץ קאַן „צעגיין פאַר מתיקות“. איך
באַטראַכט דאָס דעריבער ביסלעכווייז, כדי צו קאַנען עס אויפּנעמען ווי
געהעריק.

דורך די פענצטער פון „ראפּאעלס גאַלעריע“ זע איך די באַוועגונגען
פון דער שווייצער גוואַרדיע אין וואַטיקאַן. איך זע דאָרט אויך ווי מען
טראַגט דעם פּאַפּסט אויף אַ גאַלדענעם שטול צום בענטשן פילגרימס אַדער
פאַר אַן אַנדער טעטיקייט זיינער, אין סט. פעטערס קירך אַדער אין דעם
אומגעהויער גרויסן פּלאַץ אַרום איר. איך באַטראַכט אויך אין וואַטיקאַן
די ריזיקע סטאַטוע פון משה רבינו און די שיינע פיגור פון דוד המלך, ווען
ער איז נאָך געווען אַ יונגער פּאַסטור, ביידע אויסגעהאַקט פון מאַרמאָר
דורך מאַיקל אַנדזשעלאָ. איך באַטראַכט אויך אויפּמערקזאַם אין קונסט־
מוזיאום פון וואַטיקאַן די רייכע קאַלעקציע, וואָס נאַפּאָלעאָן דער ערשטער
האַט געהאַט אַוועקגערויבט און נאָך זיין מפּלה האָט מען דאָס צוריקגעבראַכט.
אויך אַנדערע קאַסטבאַרע קונסט־אוצרות באַטראַכט איך.

נאַכדעם ווי איך באַטראַכט די וויכטיקסטע מערקווירדיקייטן אין וואַ־
טיקאַן און אין אַנדערע באַדייטנדיקע פּלעצער אין רוים, פּרואווי איך אויך
אַריינגיין אין „קווירינאַל“, דעם קעניגלעכן פּאַלאַץ. איך גיי אַהין אַזוי
דרייסט, ווי מען וואַלט דאָרט אויף מיר געוואַרט. שטעלט מיך קיינער ניט

אָפּ ביז איך קום נאָענט צום אַרײַנגאַנג. דאָרט פּרעגט מען מיך אויף מײַנע „קרעדענשלוס“ און ווען מען זעט אײַן, אָז איך בין בלוז אַ גײַגער־קער טוריסט, דערקלערט מען מיר גאַנץ אײַדל, אָז דער קעניגלעכער פּאַלאַץ איז באַוואוינט און איז נישט אָפּן פאַר נישט קײַן אײַנגעלאָדענע באַזוכער.

אין מײַן גײַגער־קײַט צו זען די רעשטן פון דעם אַלטן מעכטיקן קלאַ- טישן רוים, לאָז איך זיך גײַן אין באַגײַנען צופּוס קײַן פּאַלעסטרינע, עטלעכע צענדליק מײַל פון רוים, וואו עס געפֿינען זיך די רואינען פון די פּראַכט- פולע צעזאַרישע בעדער, וועלכע ווערן גערימט פאַר זײַערע טעכנישע און לוקסוריעזע אײַגריכטונגען, חוץ זײַער רײַכקײַט אין קונסט־ווערק.

אויפן וועג אַהײַן זע איך פאַרבייפאַרן אַ קאַרעט, אין וועלכן עס זיצט אַ ציווילער יונגערמאַנטשיק און לעבן אים אַ הויכער מיליטער־מאַן מיט שליפּעס, לענטעס און מעדאַלן. דעם יונגמאַנס פנים זעט מיר אויס באַ- קאַנט, נאָר איך קאַן זיך נישט דערמאַנען, וואו איך האָב אים געזען.

פון ווייטן באַמערק איך, אָז זײַ זײַנען אַרויסגעפאַרן אויף אַ גרינער לאַנקע און האָבן זיך אַוועקגעזעצט דאָרטן אויף אַ בערגל. מיר געפּעלט דער פּלאַץ אַפּצורוען דאָרט מײַנע מידע פּיס און עפּעס וואָס צוצובײַסן פון מײַן פּעקל שפּײַז, וואָס איך האָב מיט זיך מיטגענומען אין וועג, און איך הויב זיך אָן דערנענטערן צו דער לאַנקע. באַלד ווער איך אַרומגערינגלט פון „קאַר- בײַגערײַ“. זײַ פּרעגן מיך וואוהײַן איך גײַ און צי איך האָב מיט זיך אַ רעוואָלווער? איך פּיל זיך באַליידיקט, וואָס זײַ זוכן בײַ מיר וואָפּן, און איך פּרואווי מיט מײַן ביסל אײַטאַליעניש זײַ געבן אַ „שטאַך־וואָרט“, אָז איך בין נישט קײַן אײַטאַליענישער הײַץ־קאַפּ, וואָס עפּעס אַ האָר כאַפּט ער זיך שלאָגן. די „קאַרבינערי“ פּילן זיך אָבער נישט באַליידיקט, פאַרקערט, עס זעט אויס אָז זײַ זײַנען צופּרידן, וואָס לענגער מיך דאָ צו פאַרהאַלטן פון גײַן ווייטער מײַן וועג.

דערווייַל הויבן זיך אויף די צוויי מענער פונעם גראַז, זעצן זיך אַרײַן אין זײַער קאַרעט, שניידן זיך דורך אַ וועג ווייטער איבער דער לאַנקע און פאַרנעמען זיך פון דאָרט אויפן וועג צוריק אין שטאָט. באַלד ווי זײַ פאַרן אַוועק פאַרשווינדן אויך די „קאַרבינערי“ און איך קאַן גײַן אומגעשטערט צו דער לאַנקע און צום בערגל דאָרט, וואָס געפּעלט מיר אַזױ גוט.

איך זײַן אויפן שײַנעם לופטיקן גרינעם בערגל און טראַכט: פאַרוואָס זײַנען די צוויי מענער אַוועק פון דאָרטן אַזױ גיך? פּלוצלונג דערמאַן איך זיך פון וואָנען מיר איז באַקאַנט דאָס פנים פון דעם קלײַנעם יונגמאַן- טשיק, איך האָב אים טאַקע פּערזענלעך קײַנמאַל נישט באַגעגנט, נאָר זײַנע ביל- דער האָב איך געזען אומצאַליקע מאַל. דאָס איז דאָך דער יונגער אײַטאַליע- נישער קעניגל וויקטאַר־עמאַנועל. זײַן טאַטן האָבן אַנאַרכיסטן דערהרגעט

און עס איז גאַנץ נאַטירלעך, אַז ער און זיינע שומרים ווערן גערווען, ווען זיי זעען אַן אומבאַקאַנטן מענטשן דערנעענטערן זיך צו אים. די קעניגין, דאַכט זיך אַ גריכישע פּרינצעסין, האָב איך יאָ געזען פּער־זענלעך און נאָענט פון מיר און פון דעם עולם אויף אַ גאַס אין רוים. איך האָב ניט געוואוסט ווער זי איז, נאָר אַן אַלטער פּריסטער האָט מיר אָנגע־וויזן אויף איר מיט אַ געוויסער איראַניע: אַט צו־וואָס איטאַליע איז דער־גאַנגען. אונדזער קעניגין פאַרט אין גאַס ניט אין אַ קאַרעט און איז ניט אָנגעטאַן אין קעניגלעכע מלבושים, נאָר זי „רייט“ אויף אַ וועלאַסיפעד אין קורצע בחורשע היזקעס מיט האַלב־נאַקעטע קניען...

קאַפיטל הונדערט און עלף

איבער איטאַליענישע שטעטלעך און שטעט

אויף מיין וועג אין דרום פון רוים זע איך מער אַרעמקייט ווי אין צפון. איך גיי דורך מאַסן דערפער, וועמעס איינוואוינער זעען ניט אָן קיין ברויט, נאָר דערבערן זיך מיט מאכלים פון קוקורוזע. איך זע אויך, ווי אַזוי איטאַ־ליענישע הויז־פרויען גרייטן עס צו, זיי הענגען אויף אַ קעסל וואָסער אויף אַ קייט איבער אַ פייער און ווען דאָס וואָסער הויבט אָן קאַכן, שיטן זיי אין אים אַריין קוקורוזע־מעל, און מישן עס מיט אַ הילצערן קאַכלעפל אָדער מיט אַ שטיק קיילעכדיק האַלץ. ווען דאָס ווערט פאַרטיק, ליידיקן זיי אויס אַט די „קאַשע“ אָדער דאָס „טייגעכץ“ אויף אַ שטיקל ריינעם לייוונט. זיי וואַלגערן עס אַביסל פאַנאַנדער מיט די הענט אָדער מיט אַ וואַלגעהאַלץ, באַשמירן עס מיט פעטס אָדער זיסקייט און טוען אַמאָל אויך אַריין אין דעם עטלעכע ראַזשינקעס. צולעצט צעשניידען זיי עס מיט אַ פּאָדעם אין גלייכע טיילן און לאָזן עס אַפּקילן און האַרט ווערן, ווי רייפטלעך ברויט אָדער סוכאַרעס.

איין טאָג טרעף איך זיך מיט אַ מחנה ציגעלניקעס און בוי־אַרבעטער. זיי שטייען צו מיר צו, כּוֹזאַל עסן מיט זיי אויפן דערבייאיקן פעלד זייער אַרעמען מאַלצייט. דערביי פּרעגן זיי מיך פון וואָגען און וואוהין איך גיי. כּוֹדערצייל זיי, אַז איך בין אַהער געקומען פון דער שווייץ, נאָר איך שטאַם פון ליטע, אַ געגנט אויפן גרענעץ צווישן דייטשלאַנד און רוסלאַנד. דער־הערט דעם נאָמען „רוסלאַנד“ גייען זיי אַריין אין התפעלות. דערקלערן, אַז זיי ווייסן פון טאַלסטאַי און טרינקען אַ טאַסט לכבוד אים. איך שטיי ניט אָפּ פון זיי: איך דערקלער, אַז כּוֹזייס פון גאַריבאַלדין, און כּוֹהיב אויף מיין גלעזל וויין מיטן אויסרוף: „וויואַ לאַ גאַריבאַלדי!“

קיין לוח אָדער קאַלענדאַר האָב איך ניט מיט זיך, אויך ניט קיין נאָ-
 טיץ-ביכל, צו פאַרצייכענען אַ וויכטיקע פּאַסירונג אויף מיין וועג. געוויסע
 געשעענישן, און ניט אַלעמאַל וויכטיקע, קריצן זיך אָבער איין אין מיין
 זכרון צוליב באַזונדערע סיבות. אַט אַזוי דוכט מיר, אַז כּוועל קיינמאַל
 ניט פאַרגעסן מיינע איבערלעבונגען אינעם הויז פון אַן אַלטן פּרומען איטאַ-
 ליענער. ער באַקאַנט זיך מיט מיר ניט ווייט פון זיין שטוב און פאַרבעט
 מיך צו זיך אויף וועטשערע און נאַכטלעגער. זיינע צוויי זין, פאַרגרעבטע
 קרעפטיקע בחורים, קוקן אויף מיר ביז. כּהאַב אָבער קיין האַרץ ניט
 אָפּצוואַגן דעם אַלטן זיין בקשה. ערשט ביי דער וועטשערע האָב איך חרטה
 פאַר מיין פאַרבלייבן דאָרט, צוליב אַזאַ פּאַל: זיי זאָגן אַלע אַ פּאַפּולערע
 קריסטלעכע תּפילה ביים טיש, און דער אַלטער וואונדערט זיך למאי איך
 זאָג ניט מיט. איך טראַכט, ווי אַזוי עס אים צו דערקלערן אין מיין ביסל
 איטאַליענישע ווערטער. נאָר דער שרעק פאַר די בייז-קוקנדיקע יונגען
 פאַרגליווערט מיין צונג און כּקאַן ניט אויסריידן קיין וואָרט. זיי באַפּאַלן
 מיך טאַקע שפּעטער פון הינטן מיט ווילדער רציחה, און שלאָגן מיך מיט
 פּלעקער אויף מיין פלייצע און אין די זייטן. מיר דוכט זיך, אַז זיי האַקן
 אָפּ מיינע לונגען און כּשטאַרב אונטער זייערע הענט. ווי אַזוי כּבלייב
 דאָך לעבן פאַרשטיי איך ניט.

די אומגעווענע אויסשטעלונג פון קאַליקעס, וואָס כּהאַב געזען אויפן
 גרויסן מאַרק-פּלאַץ, ניט ווייט פון דעם באַרג קאַסינאָ, איז מיר נאָך שווער-
 רער צו פאַרגעסן. אַביסל אַן ענלעכע אויסשטעלונג פון אַרעמקייט און פאַר-
 קריפּלונג, אין אַ פּיל קלענערער מאָס, האָב איך אַמאַל געזען ערב יום-כיפור
 אויפן וועג צום בית-עלמין אין מיין אַלטער ווילנער היים. נאָר דאָרט, אין
 ירושלים דליטא, איז די אַרעמקייט געווען אַ צניעותדיקע, אַ שעמעוודיקע,
 און די קאַליקעס, סיי די ריכטיקע, און סיי די אָפּנאַרנדיקע, האָבן זיך מיט
 זייערע וואונדן ניט צופּיל אויסגעשטעלט. דאָ אָבער, אין דרום פון רוים,
 האָב איך געזען די פיזישע און גייסטיקע דעגענעראַציע אויף אַ ריזיקן
 פאַרנעם און אין איר פּולער מאַראַלישער געפּאַלנקייט: פּרויען ווי מענער
 האָבן אויסגעשטעלט נאַקעט זייערע אינטימסטע וואונדן, זיי רעקלאַמירט,
 ווי אויסצייכענונגען, און הויך אויפן קול געפּאַדערט באַלוינונג און געזינדלט
 און געשאַלטן דעם עולם פאַרוואָס ער דערפּילט ניט אַט די פּאַדערונגען.

אויפן הויכן באַרג קאַסינאָ, וואו דער וועג אַרויף איז היפש משופּעדיק,
 שטייט אַן אַלטער מאַנאַסטיר. וואַנדערנדיקע גרופּעס קינסטלער, סטודענטן,
 לערער און אַנדערע צופּוס-גייענדיקע טוריסטן שטעלן זיך דאָרט אָפּ. זיינע
 טירן זיינען אָפּן פאַר אַלע פאַרבייגייער. נאָר די וואָס ווילן דאָרט איבער-

נעכטיקן אַ נאַכט אָדער צוויי דאַרפן זיך איינמעלדן אין דער ביראָ און דאַרט איבערלאָזן זייערע אָפיציעלע פּאַפּירן ביזן אַוועקגיין. די קיך, דער עס־זאַל און די געלעגערס ווערן געהאַלטן ריין און ציכטיק.

צווישן דער גרויסער צאַל געסט, וואָס כ'האַב דאַרט געטראָפּן, האָבן זיך געפונען אַזוינע, וועלכע האָבן אָפּגעהאַרציק דערקלערט די מאַנאַכן, אַז נאָר דער מאַלצייט און דאָס נאַכט־לעגער האָט זיי אַהער געבראַכט. די מערהייט אָבער האָט אויפּמערקזאַם באַטראַכט די אַלטע אַרכיטעקטור, די סקולפּטורן און געמעלן, פּרעסקאַס און בילדער, וועלכע קינסטלער האָבן קאַפּירט און סטודענטן און לערער האָבן פּאַרנאַטירט. געווען אויך אַ צאַל יונגע לייט, וועלכע האָבן היפּאָקריטיש זיך מתוודה געווען פאַר די מאַנאַכן אין די ווידוי־קאַמערלעך און נאָכדעם עס אויסגעלאַכט פאַר אונדז.

אַ סך דערבייאיקע דערפלעך ווי אויך שטעטלעך לעבן פון דער „קיזבה“, וואָס זיי קריגן פונעם מאַנאַסטיר. אַ סך פרויען קומען אַהין מיט טעפּלעך נאָך שפּייזן. דער מאַנאַסטיר דערלייגט אָבער ניט צו זיי: רייכע לייט גיבן אים גרויסע נדבות פאַר זיין האַלטן אין צאַם די אַרעמע און געקרויטעטע. ער קריגט אויך אַריין אַ היפשע הכנסה פון דער אומוויסנדיקער אַבערגלוי־בערישער אַרעמער באַפעלקערונג, וועלכע טיילט זיך מיט אים מיט אירע שווער פאַרהאַרעוועטע פּרוטות.

דאָס אַראַפּגיין פון באַרג קאַסינאַ איז נאַטירלעך געווען לייכטער ווי דאָס אַרויפגיין. מײן האַרץ איז אָבער געווען שווערער פון די ניט־אנגע־נעמע איינדרוקן, וועלכע כ'האַב דאַרט געקראָגן.

„זע נעאַפּאַל און לעב!“ איז פונקט קאַפּיר פון דאָס ווערטל פון דייטשישן שרייבער: „זע נעאַפּאַל און שטאַרב!“ ווייל קיין שענערס קאַנסטו שוין אין ערגעץ ניט זען. איך האָב עס געענדערט אין מײן געדאַנק צוליב צוויי טעמים: ערשטנס, לוינט לעבן אין אַ וועלט, וואו עס איז פאַראַן אַזוי פיל נאַטירלעכע שיינקייט; ס'איז אויך נויטיק צו לעבן, כדי צו העלפן אַפּרייניקן אַט די שיינע וועלט פון דער מיאוסער נויט, וואָס נאַרישע און שלעכטע מענטשן טראָגן אַריין אין איר.

די ערשטע נאַכט אין נעאַפּאַל שלאָף איך ניט. איך זיך די גאַנצע צייט אין פּראַכטפולן שטאַט־גאַרטן ביים ריזיקן פּאַרט. כ'בין פאַרשיכורט פון די בשמים ריחות פון די זעלטענע פלאַנצן, בליאונגען און בלומען אַרום מיר. איך קוק אויפן בלויען הימל מיט דער שיינענדיקער לבנה און פינגלענ־דיקע שטערן, וועלכע איך זע אַזוי וואונדערלעך שיינ אָפּגעשפיגלט אין דעם נאָך בלויערן מיטללענדישן ים. אַנטקעגן פּאַרט זע איך דעם באַרג וועוואַ־וויס, איינגעוויקלט אין וואלקאַנישן רויך און טלענדיקן פּייער. און ווען די נאַכט־שיינקייטן פאַרבלאַסן און פון טיף־בלויען ים הויבט זיך אַרויס די

רויטע זון, באגלייט פון איר וועכטער דעם „מאָרגן־שטערן“, הער איך די גאַנצע וועלט זינגען „פרק שירה“ און פאַרנעם אויך דערביי דעם פיינעם ניגון פון מיין טאַטן אין דער ווייטער ליטע, וואָס כּיפּלעג הערן אין מיין קינדהייט אויפן דאָרף, באַגינען, בעת ער האָט געקאָרמעט אונדזערע עופות און בהמות, און דערביי געזאָגט מיט אַ ניגון קאַפּיטלעך תהילים, אָדער אויסגעזונגען זיין מאָרגן־שיר, פאַרן דאַוונען פון פאַרנט: „אודה לאל לבב חוקר, ברן יחד כוכבי בוקר“ (איך לויב גאָט, דעם האַרץ־פאַרשער, ווען ס׳זינגען צוזאַמען די מאָרגן־שטערן).

ווען עס ווערט טאָג און איך דערזע דעם וואולגאַרן יאָריד ביים פאַרט, די ניש־צייכטיקע קיכן, די ניש־ריינע כלים און געפעס־טיכלעך, פאַרליר איך מיין אָפעטיט, כאָטש די לאַנגע וואַך־נאַכט האָט מיך נישקשהדיק אויסגעוהנגערט. איך פאַרלאָז דעם פאַרט און גיי אַריין אין שטאָט.

אין שטאָט ווער איך אַרומגערינגלט פון אַ מחנה אָפּגעריסענע און צע־קריפלטע מענטשן, — פרויען און מענער, קינדער און זקנים, — וועלכע בעטן און מאַנען הילף. ניש געקוקט אויף מיין אויסגעלערנטער שפּאַרנאָמקייט, אָדער קאַרגקייט, אין איטאַליע, פאַרגעס איך אַ ווייל, וואָס עס מיינט פאַר מיר צו בלייבן אָן מיטלען אין אַ פרעמדער מדינה, און צעטייל מינע סאָל־דעס“ און „פרוטות“. דאָס פאַרערגערט נאָך די לאַגע. די מחנה מאַנענ־דיקע קבצנים אַרום מיר ווערט כסדר גרעסער און דראַענדיקער. איינ־זעענדיק די געפאַר, רייס איך זיך אַרויס פון מיין אַרומרינגלונג און לויף שנעל אַרויף די טרעפּ, וואָס פאַרבינדן איינע מיט די אַנדערע די נעאַפּאַלער גאַסן, וועלכע דרייען זיך אַרום אַ באַרג ווי ספּיראַלעס, שרויפן און פּראַפּנ־ציערס, אַלץ העכער צום שפיץ. איך בין דאָר און פלינק און דערגרייך גיך אַלץ ווייטערע און העכערע גאַסן ביז איך קום אַרויס אין אַן אַנדער טייל שטאָט וואו איך צי ניש מער אויף זיך קיין שום אויפּמערקזאַמקייט.

ניש געקוקט אויף אַלע שוועריקייטן און שטערונגען, זע איך דאָך אין נעאַפּאַל כמעט אַלץ, וואָס איז פאַראַן צו זען אין שטאָט און אין דער אומ־געבונג, פון היסטאָרישן און קינסטלערישן ווערט.

איבער אַ חודש דויערט מיר מיין וועג פון מילאַנאָ אין צפון ביז נעאַפּאַל אין דרום. אין די דאָזיקע פינף וואַכן דערלערן איך, מער־ווייניקער, זיך צוזאַמענריידן אין איטאַליעניש. אין דער געגנט פון נעאַפּאַל נעמט מען מיך אָן ערטערוויזן אפילו פאַר אַן עכטן איטאַליענער פון ווייטן צפון, וועל־כער רעדט דעם איטאַליעניש פון די מילאַנעזער, וואָס איז אַנדערש ווי דער נעאַפּאַליטאַנער.

מיינע נייע באַקאַנטע אין דרום פון נעאַפּאַל ריידן מיך אָפּ פון צו גיין נאָך ווייטער אין דרום אויפן וועג קיין סיצייליע. זיי זאָגן מיר, אַז יענע

פראווינק, פון וועלכער זיי ריידן, ווי פון אַ פּרעמדן לאַנד, איז פול מיט גולנים און רויבער. זיי שרעקן מיך, אַז דאָרט וועלן זיך געפינען בעלנים אויף מיינע קליידער און זיי וועלן מיך איבערלאָזן מוטער-נאַקעט. ס'איז אפילו ניט אויסגעשלאָסן, אַז מ'זאָל דאָרט אויך אַוועקנעמען מיין לעבן... צוערשט נעם איך ניט ערנסט אָט די אַלע פּחדים און גיי מיר ווייטער מיין וועג, נאָר די שוועריקייטן זיך צוזאַמענריידן מיט די טונקל-הויטיקע סיצי-ליאַנער, וועלכע זעען אויס און ריידן אַנדערש אפילו ווי די איטאַליענער פון דרום, אַנטמוטיקן מיך. דערצו ווערט דאָס וועטער אַלץ הייסער און מיין גאַנג אַלץ שווערער. כ'האַב אויך ניט פאַרגעסן דעם זון-שלאָג אָדער זון-שטאָך, וואָס כ'האַב געקראָגן אין נעאַפּאַל אין מערץ. איך ווייס די דאַטע, ווייל מיין מורא צו שטאַרבן דאָרט, און שרה שפּרה זאָל ניט וויסן וואו איך בין אַהינגעקומען, באַוועגט מיך אַריינצוגיין אין פּאַטשט און אַוועק-שיקן אַ קאַרטל דעם 19-טן מערץ צו דער משפּחה אין לאַנדאָן. דער גע-דאַנק, אַז איך קאָן קריגן אַ געפּערלעכן זון-שטאָך אין סיצייליע אין אַפּריל, באַוועגט מיך צו אונטערברעכן מיין גאַנג אַהין און זיך פאַרקערעווען צוריק קיין צפון.

אַזוי ווי אין ווייטן דרום איז איטאַליע גאַנץ שמאַל, גיי איך מיין וועג צוריק אין אַ זיג-זאָג צווישן אַדריאַטישן און מיטללענדישן ים. ווען איך דער-וויס זיך, אַז כ'האַב עפּעס וויכטיקס אויסגעלאָזן, שטער איך זיך ניט און איך גיי אַהין צוריק פון מזרח קיין מערב אָדער פון מערב קיין מזרח.

קאַפיטל הונדערט און צוועלף

דאָס הויז-געזינד פון סינדאקאָ לואידזשי גראַציאַ

דאָס הויז-געזינד פון סינדאקאָ* לואידזשי גראַציאַ, אָדער גראַסיאַ, דער בירגערמייסטער פון קאַסערטא, אין דער געגנט פון קאַסינאַ, באַטראַכט איך צווישן די בעסטע מענטשן, וועלכע איך האָב געטראָפן אין איטאַליע. אַריינגעפירט צו אָט די גוטע מענטשן האָט מיך זייערער אַ קרוב, אינ-זשינער גרעגאָריא פּאַנאָ. מיר טרעפן זיך ביידע צופעליק אויפן שלאַך.

(* פון דעם טיטל „סינדאקאָ“, פאַר בירגערמייסטער, שטאַמט אָפּנים אויך דאָס יידישע וואָרט „סנדק“ אויף אַ „ברית“ פאַר דעם יעניקו, וואָס האַלט אויף זיין שוים דעם קליינעם יידישן יינגל, בעת דער צערעמאָניע פון אַרייננעמען עס אינעם „ברית“ (בונד) פון אברהם אבינו, אַלס אַ זון פונעם יידישן פּאָלק.

ביי אַ פּאַנטאָן, וואו איך זעץ זיך אַפּרוען, כ'בין שוין זייער אויסגעמאַטערט; מיינע קליידער און שיד — שטאַרק אַפּגענוצט, און מיינע פּיס — מיד און צעוואונדעט.

דורכן ביסל דייטש און ענגליש, וואָס ער האָט געשטודירט, און דעם ביסל איטאַליעניש, וואָס איך האָב דערלערנט דאָ אין לאַנד, ריידן מיר זיך נישקשהדיק צוזאַמען. ווען ער קריגט פון מיר אַרויס די אינפּאַרמאַציע, אָו איך בין אַ סטודענט פון כעמיע און פיזיק, פאַרפירט ער מיט מיר אַ שמועס, וואָס ווערט ביסלעכווייז און אינדירעקט אַ מינדלעכער עקזאַמען, וועלכן כ'האַלט אַפנים גוט אויס. ער דערקלערט מיר, אָו ער איז שטאַרק צופרידן, וואָס מיר האָבן זיך דאָ געטראָפן און בעט מיך אַריינצוגיין מיט אים אין אַ הויז, וואו כ'וועל זיך קענען אויסרוען און דערפרישן. ניט גערן גיי איך מיט אים אַריין אין דעם פיינעם וויבערן הויז פונעם סינדאקאָ, כאָטש איך באַמערק, אָו ס'איז ווייט פון צו זיין איינס פון יענע הויפן, וועלכע איך זוך אויסצומיידן. נאָר באַלד ווי כ'קום אַריין אין זייער שטוב, שאַפן זיי דאָרט אַלע אַרום מיר אַזאַ אמת מענטשלעכע אַטמאָספערע, אַז כ'פיל זיך אינגאַנצן צווישן אייגענע מענטשן.

היפשע עטלעכע טעג בין איך זייער גאַסט. זיי גיבן מיר וויגאַדע, מאַכן מיר בעדער, צעוואַשן מיינע וועש, מאַכן צורעכט מיינע העמדער און פאַר-צירעווען מיינע זאַקן. זייער שניידער פאַרריכט און פּרעסט אויס מיינע קליידער און זייער שוסטער מאַכט גאַנץ מיינע שיד. זיי היילן אויך אויס מיינע צעוואונדעטע פּיס. כ'ווער געזינטער און פרישער און זיי קוועלן אַלע אָן דערפון, ווי כ'וואַלט געווען זייערער אַ נאַענטער קרוב. ווען זיי געזעגען גען זיך מיט מיר, גיבן זיי מיר מיט אַלערליי מתנות און נאַשערייען אין וועג. אויף מיין פאַרשלאַג, שרייבן זיי אויף פאַר מיר זייערע נעמען און אַדרעס אויף אַ פאַפיר; דער סינדאקאָ, די פיר טעכטער: בעטינאַ, עלוויראַ, אמעליאַ און טערעזאַ, דער אינזשיניער גרעגאָריאַ פּאַנזאַ און די צוויי הויז-פרויען פּראַנטשעסקאַ ליבעראַטי און סאַבינאַ קאַטאַנעלאָ. מ'פירט מיך צו מיט אַ פּור צום באַן קיין רוים, פאַר וועלכן פּלאַץ דער אינזשינער האָט פאַר מיר גע-קראָגן אַ בילעט, און מיר אַנגעזאַגט זיך צו שטעלן באַלד אין פאַרבינדונג מיט לאַנדאָן און ניט מער גיין צופּוס.

אַזוי ווי כ'האַב אין זיין פּאַסט-קאַרטל פון נעאַפּאַל קיין לאַנדאָן אַנגע-געבן מיין אַדרעס „פּאַסט-רעסטאַנט“ אין פירענצי (פּלאָרענץ) ברענג איך ניט אויס קיין צייט ווידער צו באַטראַכטן רוים, נאָר פאַר אַוועק דירעקט קיין פּלאָרענץ.

נאָר אַפּט באַגעגן איך אין איטאַליע מענטשן מיט רעכט-יידישע פּנימער, ווען איך פּרואוּ אַבער זיי באַגריסן אין יידיש, לשון-קודש אַדער תּרגום

לשון מיט א פאפולערן ווארט פון סידור, קוקן זיי מיך אן פארוואונדערט און איך פארשטיי, אז דאס זיינען ניט קיין יידן. נאך א סך אזוינע טעותן פארלאזן איך זיך ניט מער אויפן יידישן אויסזען און הויבן אן זוכן ווירקזאמערע מיטלען, ווי אזוי צו דערקענען יידן אין איטאליע. פון מיינעם א שמועס מיט דעם פריער-דערמאנטן אינוושינער גרעגאריא פאנוזא, מאכט אויף מיר א באזונדער איינדרוק זיין ענטפער אויף מיין באמערקונג, אז איך קען ניט אונטערשיידן אין איטאליע צווישן א יידן און א ניט-יידן. ער באמערקט דערצו, אז אויך ער קען ניט אונטערשיידן צווישן יידן און ניט-יידן אין אנדערע לענדער, אבער די פון איטאליע גופא קען ער קיינמאל ניט פאר-בייטן... דאס ברענגט מיר אויפן געדאנק צו זוכן יידן אין איטאליע מיט דער הילף פון ניט-יידן. און דאס געלינגט מיר ביז א געוויסער מאס. איך באקען זיך מיט יידן פון א ריי שטעט און שטעטלעך און קוק זיך צו צו זייערע רבנים, חזנים, שוחטים, גבאים און שמשים און באזוך אויך זייערע שולן, תלמוד-תורהס, סינגאגן און טעמפלען ווי אויך די פארשיידענע חברות און אנשטאלטן. איך זע אויך אויפשריפטן אין שול-הויפן אויף לשון-קודש און געפין דארט יינגלעך און יונגעלייט, מיט וועלכע איך רייד זיך צוזאמען אויף אט דער שפראך.

באטראכטנדיק פון נאענטן די איטאליענישע רבנים זע איך איין, אז א סך פון זיי, און אפילו „ראבינא-מאדזשאַרעס“ (אויבער-רבנים אָדער „רב-הכולס“) האָבן ניט געלערנט קיין גמרא און ניט אלע ווייסן זיי דעם בא-טייט פון די נעמען „גמרא“ און „תלמוד“. זייער לומדות שטאַמט דאָס רוב פון דעם ענציקלאָפּעדישן ספר „פחד יצחק“, וועלכן זיי רופן אן אויפן נאָמען פון זיין מחבר, „לאַמפּוראַנטי“, וועלכער איז ביי זיי אזוי חשוב, ווי דער „רמבם“ אָדער דער „אלפֿס“ אין מזרח-איראָפּע. צוליב מיין באַקאַנטשאַפט מיטן תלמוד, באַטראַכטן זיי מיך פאַר אַ באַדייטנדיקן למדן און זיי רופן מיך אן „דאָקטאָר תלמודי“ (דאָקטאָר פון תלמוד).

איך זע ביי די איטאליענישע רבנים קאָסטבאַרע אַלטע ספרים, נאָר די סאַמע ווערטפולע האָט פון זיי אַרויסגעקראָגן (אָדער ווי זיי רופן עס אָן: „אויסגענאַרט“) דער אַמעריקאַנער יידישער ספרים-הענדלער, אפרים דינאָרד, וואָס פלעגט זיך פאַרשטעלן פאַר זיי מיט זיין וויזיט-קאַרטל (*), אויף וועלכן עס איז אָנגעגעבן, אז ער איז אַ „ספּעציעלער שליח“ פון דער ביי זיי הויך-אַנגעזעענער יידישער וועלט-אַרגאַניזאַציע, „אַליאַנס איראַ-עליטאַ אַוניווערסעל“, אָדער „כל ישראל חברים“. זיי האָבן אים דעריבער אַוועקגעגעבן גאַנצע ביבליאָטעקן פון אַלטע יקר המציאותן.

* אַזאַ וויזיט-קאַרטל זיינע געפינט זיך אין מיין אַרכיוו.

חברנדיק זיך מיט עכט איטאליענישע יידן האָב איך גלייכצייטיק אויך דערפילט דעם ספעציעלן איטאליענישן אַנטיסעמיטיזם, וועלכער איז דער עיקר אַ פּראָדוקט פון מיטלאַלטערלעכן קאַטוילישן פּאַנאַטיזם און ווערט אויפגעזאַלטן פון דער מעכטיקער קאַטוילישער קירך. מיין ערשטע באַגע- געניש מיט אַט דעם אַנטיסעמיטיזם איז געווען אין אַלעקסאַנדריע, אין צפון איטאַליע, וואו עס זיינען אַמאַל געווען יידישע דרוקן און פאַרלאַגן און דאָס ביסל דאָרטיקע יידן באַשטייט איצט פון אַרעמע האַרעפאַשניקעס. ווען איך בין געקומען אין אַוונט איבערנעכטיקן אין מיין צימער, וואָס מען האָט בייטאַג מיר פאַרדונגען מיט צופרידנקייט, לאָזט מען מיך ניט אַריין מיט דער דערקלערונג, אַז מען האָט מיך נאָכדעם געווען אַרומגיין מיט אי- טאַליענישע „עברעא“ (יידן) ...

אין דער זעלביקער צייט זיינען די יידן פון אַ סך שטעט און שטעטלעך גאַנץ אַסימילירט, כאָטש עס געפינען זיך אויך צווישן זיי אויסערסטע נאָ- ציאַנאַליסטן. למשל, אין רעדזשיאַ קלאַנט זיך פאַר מיר אַ יונגעראַן, אַז דער דאָרטיקער שוחט האָט חתונה געהאַט מיט אַ „גויה“. אויף מיין באַ- מערקונג: מסתמא האָט זי זיך מגייר געווען, שרייט ער אויס מיט כעס: זי איז דאָך פאַרט ניט קיין יידישע, און ער שטרייכט אונטער: אַ גויה בלייבט אַ גויה, אפילו ווען זי נעמט אָן די יידישע אמונה.

טראַגיש זיינען דאָרט יענע יידישע פּאַלקס־מענטשן, דאָס רוב באַל- מעלאַכעס, וואָס זיינען געבליבן אויף דער עלטער פאַרלאַזן פון זייערע פול- שטענדיקע אַסימילירטע קינדער און קינדסקינדער. איין ייד אַזאַ ברענגט מיר צוטראַגן אַן אַלט תהילימל און דערציילט מיר, אַז דאָס איז אַ ירושה פון זיין זיידן. זיין טאַטע האָט עס שוין ניט געקענט לייענען, נאָר עס אָפ- געהיט. צוליב דעם האָט ער, דאָס אייניקל, עס ביז איצט געהאַלטן. ער איז אָבער זיכער, אַז זיינע קינדער, וועלכע האָבן זיך אויסגעמישט מיט קריסטן, וועלן עס אַרויסוואַרפן. ער בעט מיך דאַרום, אַז איך זאָל עס פון אים איבערנעמען, כדי דאָס זאָל בלייבן אין יידישע הענט (*).

אין פארמא באַקען איך זיך מיט אַ רב און אַ רביצין, ביידע סימפּאַ- טישע יונגע מענטשן, וועלכע באַמיען זיך שטאַרק אויפצוהאַלטן דעם יידישן באַוואוסטזיין אין זייער קהילה. זיי ליידן אָבער מאַטעריעלע נויט און בעטן מיך, צו רעקאָמענדירן זיי צו יידישע פאַרשער פאַר וועלכע זיי זאָלן קענען קאַפירן די יידישע קולטור-אוצרות (מאַנסקריפטן אין יידישע שפּראַכן, מיט

(* אַט דאָס קליין תהילימל דאַרף זיך נאָך געפינען אין מיין ביבליאָטעק אינעם ייוואַ.)

באדייטנדיקן יידישן אינהאלט), וועלכע געפינען זיך אין דער ביבליאָטעק פון פארמא.

א היימישן רב פון מזרח־איראָפּע — אַן אַרטאָדאָקסישער משכיל, דר. מרגליות — טרעף איך אין פלאָרענץ. ער האָט דאָרט דעם טיטל „ראבינא מאדזשיאַרע“ (אויבער־ראבינער) און פירט אַן מיט אַ קליינער ישיבה, וועלכע גילט דאָרט פאַר אַ ראַבינער־שול. מיר האָט דאָרט אַלץ אויסגעזען פרעמד: די סינאַגאָגע, וואָס האָט אויף זיך אַ צלם — דעם הערב פון דער איטאַליענישער מלוכה — די ישיבה־בחורים, וועלכע קאַנען נאָך דערוויל גיט מער לערנען, ווי אַנפאַנגענדיקע תלמוד־תורה קינדער אין מזרח־איראָפּע, דער „ראבינא מאדזשיאַרע“ וועלכער רעדט צו מיר אין דייטש, אַנשטאַט אין לשון־קודש, ווי דאָס טוען די אינגעבאַרענע איטאַליע־נישע רבנים, אַן אונטערשייד פון ספרדים און אַשכּנזים. ער ווערט מיר טאַקע אַזוי נאַענט, ווי יענע, ווי, למשל, דער איינגעבאַרענער איטאַליעני־שער רב פון רעדזשיאַ, אליעזר לאידע טעדעסקאַ, מיט וועמען איך קאַרעס־פּאַנדיר נאַכדעם.

דער איינציקער יידיש־ריינדיקער מענטש, וואָס איך באַגעגן אין איטאַליע, איז אַ יונגער יידישער זינגער פון מזרח־איראָפּע, וועלכער שטור־דירט מוזיק אין דער מוזיקאַלישער קאַנסערוואַטאָריע פון מילאַנאָ. מיר באַקענען זיך, ווען איך קום אַהין אַן אין מיטן חודש אַפּריל, בעת איך האַלט שוין ביים פאַרלאָזן איטאַליע און זיך אומקערן צוריק נאָך דער שווייץ. דער דאָזיקער יידישער מוזיק־סטודענט, פירט מיך אַריין אין דער סינאַגאָגע, וואו ער איז אַ משורר אָדער אַ בעל־תפילה. ער שטעלט מיך פאַר דעם „מנין“ תהילים־זאַגער. יענע זיינען מיך מכבד מיטן זאַגן פאַר זיי אַ קאַ־פיטל תהילים; איך טו עס גערן, און זיי דריקן מיר אויס זייער צופרידנ־קייט.

גיט געקוקט אויף דאָס אונטערגיין פון אַ סך אַלטע יידישע קולטור־צענטערס פון תורה און חכמה אין איטאַליע, געפיין איך נאָך דאָרט אומעטום יחידים, און אַמאָל אויך גאַנצע גרופּעס יידן, וועלכע גייען קעגן שטראָם פון דער אַסימילאַציע. לויט ווי זיי דערקלערן מיר, באַטראַכטן זיי זיך פאַר אַן אַרגאַנישן טייל פון דעם זעלביקן יידישן פּאָלק, וועמעס ברייטע פּאָלקס־מאַסן געפינען זיך אין מזרח־איראָפּע, און דורך וועמעס לעבעדיקער יידי־שער קולטור זיי האָפּן אויפצולעבן און פאַראינגערן דעם רעשטל יידן אין איטאַליע.

*
**

לודוויג שטיין איז געווען מיין בעסטער פראפעסאר אין בערן, שווייץ. איך בין דאָרום געווען שטאַרק צופרידן זיך צו טרעפן מיט אים דאָ אין איטאַליע. צוליב דעם וואָס איך בין היינט געווען אין פּאַטשט און אַוועק־געשיקט אַ קאַרטל צו דער משפּחה אין לאַנדאָן, ווייס איך, אַז היינט איז דער אַכטער אַפּריל. דער ווינטער־סעמעסטער איז שוין לאַנג געענדיקט און דער רייכער פּראָפעסאר לודוויג שטיין פאַרברענגט אַפּנים די פּרילינג־קאַניקולן אין מיטל־איטאַליע

איך נעכטיק אין פלאָרענץ אין אַן אַריינפאַר־הויז פאַר פילגרימען, וואו איך צאָל פאַר מיין נאַכטלעגער סך־הכל צוויי „סאַלדעס“, ווייניקער פון אַ האַלבע ענגלישע פעני. דער פּלאַץ איז ריין און איין בעטל פון דער צווייטער איז גענוג אַפגערוקט. נאָר די נעכט זיינען איצט הייס און יעדער פון אונדז איז איינגעוויקלט אין אַ ליילעך אַנשטאַט אין אַ נאַכט־העמד. די ערשטע נאַכט דאָרט אין אַריינפאַר־הויז האָט מיר פאַראורזאַכט אומאַנגע־נעמלעכקייט איבער דעם וואָס איך האָב געזאַגט, אַז איך קום אַהער פון דער שווייץ. דאָס איז נאָטירלעך געווען דער פולער אמת, נאָר אַ שווייצער בחורל, וואָס האָט אַנגעהויבן צו מיר צו ריידן אין בערנער „שווייצעריש“ און איך האָב אים געענטפערט אין „האַכדייטש“, האָט מיך דערקלערט פאַר אַן אַפּנאַרער. עס פאַרשטייט זיך, אַז איך האָב אים באַלד איבערצייגט, אַז איך בין אַ סטודענט אין דער שווייץ. און אַז אפילו אין בערנער אוניווערזי־טעט רעדט מען ניט דעם בערנער „שווייצעריש“ (דיאַלעקט) נאָר „האַכ־דייטש“. ער האָט באַלד צוגעגעבן, אַז ער איז געווען קעגן מיר אומגערעכט. דאָך האָט ער אַ טענה צו מיר, פאַרוואָס האָב איך תיכף ניט אַנגעגעבן אין וועלכן לאַנד איך בין געבאָרן געוואָרן ?

*
**

זינט איך האָב פאַרלאָזן נעאַפּאַל האָב איך אין קיין שטאַט ניט פאַר־בראַכט אַזוי לאַנג ווי אין פלאָרענץ. איך האָב גענוי באַטראַכט ניט בלויז אירע קונסט־מוזייען, מאָנומענטן און היסטאָרישע פּלעצער ווי למשל: דעם פּלאַץ וואו די קאַטוילישע קירך האָט געלאָזט פאַרברענען אויפן שייטער־הויפן דעם ערלעכן, אויפריכטיקן קריסטלעכן רעפּאַרמאַטאָר סאוואַנאַראַלא. באַזונדערס האָב איך זיך פאַראינטערעסירט אין די פּלעצער, וואו דער אי־טאַליענישער וועלט־דיכטער דאַנטע האָט געלעבט און פּאַנטאַזירט אין פלאָרענץ. איך האָב אויך אַרומגעשפּאַצירט אין די ערטער, וואו ער האָט אַרומגעזוכט זיין געליבטע בעאַטריטשע, אַ ווירקלעכע אַדער אַן אויסגע־חלומטע געליבטע. איך לעב איבער מיט אים זיינע ליידן און פּריידן, וועלכע ער האָט באַשריבן אין זיין פּאַעטיש ווערק „וויטאַ נאָוואַ“ (דאָס נייע לעבן).

עס איז דאָרם געווען פאַר מיר אַ גייסטיקע באַפֿרידקונג, וואָס אויך מײַן הויך־אַנגעזעענער פֿראַפּעסאָר, לודוויג שטיין, אַ הויך־געלערנטער פּילאַג־זאָף, שפּאַצירט אַרום אויף דאַנטעס וועגן און חלומט מעגלעך אויך נאָך, ווי איך, דאַנטעס חלומות אין אַ מיטן פּרילינגס־טאַג.

קאַפיטל הונדערט און דרייצן

איך געזעגן זיך מיט איטאַליע

איך געזעגן זיך מיט איטאַליע דורך באַטראַכטן גענויער אירע שיינע פּלעצער אין צפון. איך מאַך אַלערליי זיגזאַגן צו באַזוכן אַלע פּלעצער אין צפון איטאַליע, וועלכע האָבן היסטאָרישע אָדער קינסטלערישע זעאונגס־ווערטיקייטן און אַמאָל ביידע צוזאַמען, ווי, למשל, פיזא, וואָס דערמאַנט גאליילייס רוף: „און די ערד באַוועגט זיך דאָך“. פיזא פאַרמאַגט אויך אַזאַ זעלטן קונסטווערק, ווי איר אויסגעבויענעם טורעם. די דאָזיקע זיגזאַגן צווישן אַדריאַטישן און מיטללענדישן ים מאַטערן מיך שטאַרק אויס אויף מײַן וועג צוריק נאָך דער שווייץ.

איין טאַג בלייב איך זיצן אַ פאַרחלשטער אין מיטן פון דער אויסער־געוויינלעכער פּראַכט ביי דער וואונדער־שיינער אָזערע קאַמאַ, נאַענט צו די אַלפן פון דרום־מזרח שווייץ. איטאַליענישע פרויען רינגלען מיך אַרום, פירן מיך אַריין אין אַ שטוב און ברענגען אַ דאָקטאָר. ער פרעגט מיר, וואָס עס טוט מיר וויי? איך ענטפער אים נאָר איין וואָרט: „סטאַקאַ“ (מיד). ער אונטערזוכט מיר, דערקלערט, אַז איך בין דערשעפט, איך דאַרף זיך גוט אויסרוען און עסן מער נאָרהאַפטע מאכלים ווי ביז איצט.

די דאָזיקע „רפואה“ האָט דאָס איטאַליענישע שטעטל ביי דער קאַמאַ אָזערע מיר צוגעשטעלט מיט דער פולער האַנט מיט אמת־עכטער מענטשן־ליבע. אַדאַנק דער פּריינטשאַפט פון די איינוואוינער אַרום דער אָזערע און צוליב מײַן מעגלעכקייט זיך צוזאַמענצוריידן אין איטאַליעניש, קריג איך אַ סך געלעגנהייטן צו פאַרן היפשע שטרעקעס מיט פורן און צו קריגן ביליקע באַן־בילעטן פון ניט־אויסגענוצטע רייזעס. אַט אַזוי דערנענטער איך זיך כסדר צו דער גרויסער שיינער אינדוסטריעלער שטאָט מילאַנאָ ניט ווייט פון דער גרענעץ. דאָס מאָל לויף איך ניט דורך מילאַנאָ, ווי ביי מײַן אַנקומען פון דער שווייץ אין מיטן פעברואַר. איצט, אין מיטן אַפריל, פאַרברענג איך דאָרט אַ פאַר טעג. איך באַזוך אַלע אירע זעאונגס־ווערטיקייטן, איך פאַר אַבער ניט פון דאָרטן מיטן באַן, דורכן אַלפֿן־טונעל, מיט וועלכן איך בין אַנגעקומען פון דער שווייץ קיין איטאַליע, נאָר איך פאַרנעם זיך לינקס

צו באַזוכן די אַנדערע גרויסע אינדוסטריעלע שטאָט, טורין, ווי אויך די פּאַרט־שטעט גענוא. ליוואַרנאַ און אַנדערע שטעט און שטעטלעך פון צפון־מערב איטאַליע, דורך וואַנען איך דרינג אַריין אין דער אַמאָליקער איטאַ־ליענישער מלוכה סאוואַיא, וואָס געהערט איצט צו פּראַנקרייך.

אין סאוואַיאַ געפין איך נישט קיין סימן פון דער פּויערישער פּריינט־לעכקייט און מענטשלעכקייט פון איטאַליע. די פּויערים אין סאוואַיאַ זיינען „פּעטי־בורזשוען“, קליינבירגערלעכע, קלוגינקע דינער פון „מאַמאַן“ (געלט). איצט פּאַרנעם איך זיך דירעקט צו שווייצאַריע מיטן וועג צו זשענעווע.

אין זשענעווע טרעף איך מיין נאַענטן פּריינט יעקב־מאיר זאַלקינד. מיר שפּאַצירן אַרום אַ היפשע ווילע ביי דער זשענעווער אַזערע. אויף אונדזער שפּאַציר באַגעגענען מיר דעם רוסישן סאַציאַליסטישן פּירער געאַרג פּלעכאַנאָוו, מיט וועלכן זאַלקינד קען זיך פּערזענלעך, און ער שטעלט מיך פאַר פאַר אים. פּלעכאַנאָוו איז אַנגעטאַן אין פּריזישע מלבושים, מיט ווייסע הענטשקעס און טראַגט אַן עלעגאַנט שטעקל אין האַנט. דאָס פאַרקלענערט אָבער נישט מיין גרויסן רעספּעקט פאַר אים אַלס דעם באַ־דייטנדיקן טעאַרעטיקער פון סאַציאַליזם, גלענצנדיקן שרייבער און רעד־נער. איך טרעף זיך אויך אין זשענעווע מיט דר. דניאל פּאַסמאַניק און אַנ־דערע דאָרטיקע איינוואוינער.

זאַלקינד איז איבערראַשט פון מיין פאַרבּרענגען איבער צוויי חדשים אין איטאַליע. ער רעדט מיט מיר אַרום מיין איצטיקע עקאָנאָמישע לאַגע און ראַט מיר צו באַזוכן דעם זשענעווער ראַבינער, וועלכער איז דער פאַר־טרויטער פון אַ סך „יאַהודימשע“ פּילאַנטראָפּן אין מערב־איראָפּע און האָט אונטער זיין קאָנטראָל באַדייטנדיקע געלט־סומען פאַר סטודענטישע סטיפּענדיעס, און אַזוי ווי איך לערן שוין דריי יאָר אין דער שווייץ, און דאַרף שוין אָנהויבן אַרבעטן אויף מיין לעצטן עקזאַמען פאַר דאָקטאָר־כעמיע, וועט דער דאָזיקער ראַבינער מיך געוויס באַזאָרגן מיט איינער פון די פּילע סטיפּענדיעס, וועלכע ער האָט אין זיין רשות.

איך לאָז זיך איבערריידן פון מיין פּריינט זאַלקינד אַריינצוגיין צו אַט דעם ראַבינער. איך זע אָבער באַלד איין, אַז די סטיפּענדיעס פאַר סטודענטן ווערן דורך אים געגעבן נישט לויט דעם וויסן, פּיאַיקייט אָדער נויט־באַדערפּענישן פון דעם סטודענט. דאָס ווערט נישט אונטערוואַכט, דאָס אינ־טערעסירט כלל נישט; אַלץ איז אָפּהענגיק פון אַ גבירס רעקאַמענדאַציע. אויסנאַמען ווערן אַמאָל געמאַכט פונעם ראַבינער פאַר פּראַפּעסיאָנעלע שונאַרער, וועלכע שטעלן זיך פאַר אַלס סטודענטן און דורך פאַרשיידענע קונצן נאַרן זיי אויס ביי אים עטלעכע פּראַנק.

אויף געבן עצות איז דער דאָזיקער ראַבינער גראַד נישט קאַרג. ער האָט

מיר געראטן אריינצוגיין צו מיין באקאנטן חשובן פריבורגער יידן, הער נאָרדמאן, שילדערן פאַר אים מיין שלעכטע לאַגע, און בעטן ביי אים מאַטע־ריעלע הילף.

ווען דער אַלטער גרייז־גרויער ראַבינער זעט איין, אָז איך בין כלל ניט דאַנקבאַר פאַר זיין גוטער עצה און איך מאַך אַ זייערע מינע, האַלט ער פאַר מיר אַ „מאַראַל־פּרעדיגט“ (מוסר דרשה): איך זאָל ניט זיין ביי זיך שטאַלץ, נאָר פּראַקטיצירן „אמתע עניוּת...“

צוליב זיין עלטער פאַרשווייג איך און זאָג אים ניט דאָס וואָס איך וואָלט מסתמא געזאָגט אַ יינגערן פון אים.

מיין וועג פון זשענעווע קיין בערן פירט דורך פריבורג, דאָך שטעל איך זיך דאָרטן ניט אָפּ. איך ווייס גאַנץ גוט, אָז מאַרגן, דעם ערשטן טאָג פסח (21טן אַפּריל), עפנט זיך אין פריבורג דער זומער־סעמעסטער 1902. איך בין אָבער כלל ניט זיכער, צי איך וועל ווידער קענען אויפנעמען מיין שטודיום. איך פאַר דאָרום ווייטער קיין בערן. דאָרט קריג איך ליען אַ צאָל פּראַנקן אויף טאַשן־געלט איך זאָל ניט זיין באדרענגט, און אויך אויף צו „קלאַפּן אַ דעפעשע“ צו שרה שפרהן קיין לאַנדאָן, אָז איך בין שוין דאָ צוריק פון איטאַליע. איך גיב אָן מיין אַדרעס ביי מיין מיטליאָריקן פריינט יוסף חיים הורוויץ, דעם סעקרעטאַר פון בערנער יידישן קלוב. אין דער יידישער קאָלאָניע איז מיין קרעדיט גוט און איך פאַרשרייב זיך צו זיין דאָרט די ערשטע טעג פסח.

ביי די סדרים איז לעבעדיק און פריילעך. מען זינגט לידער און מען שפילט קלאַוויר. אַלע קענען מיך דאָרט און איך בין אַרומגערינגלט פון אַ סך גוטע פריינט. נאָר מיין אומרו וועגן שרה שפרהן און די זאָרגן פאַרן מאַרגן מאַכן מיך אומעטיק און איך זיץ „ווי אַן אַבל אויף אַ חתונה.“

אַזוי ווי איך קריג ניט קיין ענטפער פון לאַנדאָן אויף מיין טעלעגראַמע, און איך בין ניט זיכער, אָז די לאַנדאָנער טעלעגראַף־סטאַנציע האָט איבער־געגעבן גענוי דעם אַדרעס פון מיין בערנער פריינט, שרייב איך אַ פאַר טעג שפעטער אַ בריוו קיין לאַנדאָן. אין מיין בריוו רייך איך אויס שרה שפרהן און דעם פעטער פאַר זייער ניט ענטפערן אויף מייע פאַסט־קאַרטלעך פון נעאַפּאָל און פלאָרענץ, דערמאָן איך אין קורצן מיין איצטיקע לאַגע און באַמערק, אָז שרה שפרהס ענטפער וועט פריער ווי אַלץ מיר ברענגען גייס־טיקע דערלייכטערונג, ווייל „מיין האַרץ איז פול מיט צווייפל און פאַרדרוס: צווייפל אין אונדזער קראַפט — פאַרדרוס אויף אַלץ וואָס עס האָט מיט מיר לעצטנס פאַסירט.“

אכט טעג שפעטער, אויף מאַרגן נאָך פסח, דערהאַלט איך ענדלעך אַ לענגערן בריוו פון לאַנדאָן. שרה שפרה דערקלערט מיר, אָז דער בער־נער אַדרעס איז אין דער טעלעגראַמע ניט געווען קלאַר און זי האָט ניט

געוואוסט וואו צו ענטפערן. ערשט ווען מיין פריבורגער חבר, דער סטודענט וועקסלער, איז געקומען אויף פסח קיין לאַנדאָן און האָט זי באַזוכט, האָט ער איבערגעלייענט דעם בערנער אַדרעס. איר בריוו איבערצייגט מיך, אַז מיין אָפּזאָגן זיך פון שטודירן ווייטער, כדי שרה שפּרה זאָל זיך קענען אָפּגעגעבן אינגאַנצן פאַר די יתומים פון איר יונג־פאַרשטאַרבּענער מאַמען, האָט קיינעם קיין גוטס ניט געטאָן און אונדז ביידן, שרה שפּרה און מיר, פאַרשאַפט אומזיסטע ליידן. מיין אויפהערן שטודירן האָט אַוועקגענומען פון שרה שפּרה איר זין אין לעבן, זי איז געוואָרן אַפּאַטיש און איז ניט געווען מער אימשטאַנד צו אַרבעטן און פאַרדינען. זי האָט ניט געקענט שאַפן די מינדסטע הילף פאַר די יתומים, אפילו ניט גענוג זיך אַליין אויס־צוהאַלטן. איר גאַנצע ענערגיע איז אַוועק אין באַוויינען איר מאַמעס פּרי־צייטיקן טויט און אין פּייניקן זיך פאַר איר כלומרשטער שולד אין דעם, ווי געוויסע צוריקגעשטאַנענע מיטגלידער פון איר משפּחה האָבן עס איר כּסדר פאַרגעוואָרפּן. צוגלייך איז דער אונטערשייד צווישן איר פּריערדיקן און איצטיקן פיזישן און מאַטעריעלן צושטאַנד געוואָרן אַ קוואַל פון אַלער־ליי רכילות, באַריידענישן און בלוט־צאַפּערייען. עס האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז זי זאַמלט געלט אויף אַוועקצופאַרן קיין אויסלאַנד. בייזוויליקע פּערזאָנען האָבן איר פאַרגעוואָרפּן, אַז זי האָט פאַרביטן איר מאַן אויף אַן אַנדערן און צוגלייך, אַז איר „גוטער מאַן“ האָט זי, די „שלעכטע פּרוי“, פאַר־לאָזן. איר שווער אַרעם לעבן האָט אַרויסגערופן פאַרדאַכט אויך ביי מיניע גוטע פּריינט. מען האָט זיך געוואונדערט פאַרוואָס קען זי גאַרניט אַפּ־שפּאַרן, ווען זי העלפט ניט מער איר מאַן אין זיין שטודירן און שטיצט אויך כלל ניט איר מאַמעס יתומים. מיטגלידער פון איר משפּחה האָבן מיט איר איינגעטענהט, אַז איר „פאַרשוואונדענער“ מאַן האָט זי שוין לאַנג פאַרגעסן און זי דאַרף געפּינען אַ מיטל, ווי אַזוי זיי זאָלן זיך אָפיציעל שיידן און זי זאָל אָנהויבן פירן אַ ניי לעבן.

איינזעענדיק מיין טעות און איבערצייגנדיק זיך, אַז מיניע קרבנות זיינען געווען אומזיסטע, באַשליס איך פּראוון אַנצוהויבן פונדאַסניי מיין שטודיום. איך קום צוריק קיין פריבורג און הויב אַן זוכן מיטלען, ווי אַזוי צו קריגן ערגעצוואו אַ סטיפּענדיע. איך הויב אַן שרייבן בריוו צו אַלע, וועלכע האָבן אַזעלכע פּאַנדן. מיניע בריוו האָבן אַבער ניט ווייך געמאַכט די הערצער פון די רייכע „פּילאַנטראָפּן“. זיי האָבן באַלד דערקענט, אַז דאָס שרייבט איינער, וואָס וועט זיך ניט בויגן און בוקן פאַרן גביר־מעצענאַט און מען האָט מיר אומעטום אָפּגעזאַגט. איך באַשליס אַבער סייזוי אָנצור־הויבן פונדאַסניי מיין שטודיום. נאָכן ערשטן מאַי פאַר איך אַריין צוריק אין פריבורג, נעם דאָרט אַ דירה, רעגיסטריר זיך פאַרן זומער־סעמעסטער אין אוניווערזיטעט און הויב אַן פירן אַ לעבן פון לייען און באַרגן כּסדר, דער־

ביי לעב איך אויסערסט שפּאַרזאַם: זינט פסח עס איך ניט קיין פלייש, טרינק ניט קיין מילך, קיין קאַקאַ, קיין קאפע און דערגלייכן. איך באַזוך אלעמען, וועמען איך בין אַמאָל געבליבן עפעס וואָס שולדיק אין פריבורג און זאָג צו יעדן עס אויסצוצאָלן ביסלעכווייז. אַלע זיינען צופרידן. מיין הויזווירט איז דער אייניקער, וואָס וויל איך זאָל אים דעם גאַנצן חוב אַפּצאָלן אויף איין מאָל. איך זאָג עס אים צו בתנאי ער זאָל וואַרטן ביז וואָגען איך וועל עס פאַר אים אַפּשפּאַרן.

דער אוניווערזיטעט אנערקענט, אַז איך בין שוין רייף צו נעמען אַר- בעטן פאַרן דאָקטאָר עקזאַמען פון כעמיע. ער אַדרעסירט מיך שוין אויך מיטן טיטל „הער קאַנדידאַט כעמיע“. ווען שרה שפּרה דערוויסט זיך אַז איך בין ווידער אין פריבורג און איך האָב אַנגעהויבן צו שטודירן אויפֿ- דאַסניי פאַרשווינדט איר אַפּאַטיע, זי ווערט געזינטער פיזיש און גייטיק און הויבט אָן אַרבעטן מיט נייע קרעפטן און ווערט ווידער פול מיט מוט און האַפּענונג. נאָר צוגלייך שאַפט עס ביי איר אויך פאַלשע אילוזיעס. זי גלויבט אַז עמיץ העלפט מיר, און איך קען זיך אַפּגעבן רואיק מיט מיינע לימודים אָן שום מיטהילף פון לאַנדאַן.

קאַפיטל הונדערט און פערצן

אין מיין לעצטן פריבורגער סעמעסטער

אין מיין לעצטן פריבורגער סעמעסטער האָב איך געלערנט מיט אויסערגעוויינלעכער התמדה, ניט געקוקט אויף מיין אויסערסט שלעכ- טער מאַטעריעלער לאַגע.

איך האָב זיך געפלייסט צו ווערן באַהאַונט אין אַלע נויטיקע לימודים, וועלכע איך האָב אויסגעלאָזן צוליב מיינע וואַנדערונגען אין איטאַליע, און צוגלייך זיין פאַרגעשריטן אין אַלץ, וואָס מיר לערנען איצטער. דאָס האָט געמיינט אַרבעטן אָן אַ שיעור מער ווי אין די פריערדיקע סעמעסטערס און דערצו נאָך אונטער שווערע אומשטענדן.

פון לאַנדאַן קריג איך כמעט גאַרניט מער קיין שטיצע. שרה שפּרה איז נאָך אַלץ ניט אימשטאַנד עפעס וואָס אַפּצושפּאַרן. מיין פעטער, וועל- כער האָט מיט אַנדערהאַלבן יאָר צוריק מיר געשיקט דורכשניטלעך פופציק פראַנק אַ חודש, דערקלערט פשוט, אַז ער קאָן מיר איצט גאַרניט העלפן. העכסטנס וועט ער מיר אַמאָל שיקן עטלעכע שילינג אויף טאַשן-געלט. דערפאַר איז ער אַבער ניט קאַרג מיט שאַרפע ווערטער קעגן מיין צאָרט פילבדיקער, ווייכהאַרציקער שרה שפּרה. ער, דער איצט פראַקטישער גע-

שעפטסמאן, האָט פאַרלאָרן פאַר איר יעדע סימפּאַטיע צוליב איר אומאויפֿ-
הערלעכן זעלבסטצעשטערנדיקן טרויערן נאָך איר מאַמעס טויט פאַר אַ משך
פון פינף חדשים נאַכאַנאַנד. ער, דער „פּאַלקאַמענער ענגלישער דזשענ-
טעלמען“, שטערט זיך דאַרום ניט אפילו איבערצוזוהרן די רכילות און
לשון־הרע פון אירע קעגנער, וואָס איך גלויב קיין וואָרט ניט.

ניט געקוקט אויף מיין נישטיקער הכנסה: דאָס ביסל טאַשן־געלט
פון לאַנדאַן און די עטלעכע פּראַנקן, וואָס איך קריג אַריין פון מיינע שילער
— קאַטוילישע גלחים, מאַנאַכן און סעמינאַריסטן — מיט וועלכע איך לערן
העברייאיש, דורך דער רעקאַמענדאַציע פון דעם אַריענטאַליסט פּראָפּעסאָר
הובערט גרימע, האַלט איך דאָך אָן מיין שטודיום אין דעם פּריבורגער אור-
ניווערויטעט. איך לעב מיט „נישט“ און צאַל נאָך ביסלעכווייז אַלטע חובות.
דאָס אַלץ האָב איך טיילווייז צו פאַרדאַנקען דעם פּאַקט, וואָס איך האָב אַ
גוטע וואוינונג. זי קאָסט מיר ביליק און איז שייך איינגעשטעלט. די פענצ-
טער קומען אַרויס אין אַ גאַרטן; די לופט איז געזונט און איינגענעם. עס
איז אין איר שטיל און רואיק צו שטודירן. נאָר באַזונדערס ווירקט אויף
מיר צום גוטן די פרייד פון מיין באַניטער התמדה, מיט מיינע פאַרשריטן
אין לערנען און מיט דער פריינטשאַפט צו מיר פון לערער און סטודענטן.
פּראָפּעסאָר ביסטדזשיצקי, מיין לערער פון כעמיע, דערמוטיקט מיך, אַז
איך וועל ענדיקן אויף דאָקטאָר כעמיע אַזוי גוט ווי זיינער אַ פּריערדיקער
יידישער תלמיד (חיים ווייצמאַן), וועלכער איז איצט פּרויואַט־דאָצענט אין
זשענעווע. ער איז אויך צופרידן, וואָס איך זע אויס געזינטער ווי אין פּרי-
ערדיקן סעמעסטער: מיין פנים איז נאָך שטאַרק אָפּגעברענט פון מיינע
וואַנדערונגען אין דער זוניקער איטאַליע.

באַזונדערס פריינטלעך איז צו מיר פּראָפּעסאָר גרימע, מיין לערער
פון סעמיטישע לימודים, און דער דירעקטאָר פון אַריענטאַלישן סעמינאַר,
פון וועלכן איך בין אַ מיטגליד און פאַרברענג דאָרט מיינע זונטיקס אין
לייענען פאַרשונגען פון יידישער און סעמיטישער געשיכטע. פּראָפּעסאָר
גרימע און איך, זיינען אינטים, ווי נאָענטע חברים און מיר פאַרברענגען
אויך אָפט ביי אים אין זיין הויז. ער וויל איך זאָל ווערן אַ שווייצער בירגער.
ער שילדערט פאַר מיר זיינע פּלענער, ווי אַזוי איך זאָל קריגן די נויטיקע
דערלויבעניש דערפאַר פון דעם צאַרישן סענאַט אין סט. פעטערסבורג און
פון דער שווייצער פּעדעראַלער רעגירונג אין בערן. ער איז איבערצייגט,
אַז דער פּריבורגער אַוניווערויטעט וועט מיך באַשטימען פאַר אירן פּרי-
וואַט־אַנצענט פון כעמיע אַזוי גיך ווי איך וועל דורכמאַכן מיין כעמישן
עקזאַמען. איך דריק אויס פאַר אים מיין שטאַרקן צווייפל צי אַט די פּרי-
בורגער קאַטוילישע אינסטיטוציע וועט אַווינס טאָן פאַר אַ יידישן סטודענט.
נאָר פּראָפּעסאָר גרימע זאָגט, אַז ער איז אין דעם זיכער און ער דערקלערט

מיר, אַז ווען עס וועט זיין מעגלעך מיר איבערצוגעבן אַלע איינצלעהייטן, וועל איך זיך איבערצייגן, אַז זי וועט צופרידן זיין דאָס צו טאָן.

אַט אַזוי לעב איך אַ געוויסע צייט כמעט נאָר מיט „רוחניות“. נאָר אויב „מיט ברויט אַליין קאָן מען ניט לעבן“, ווי די ביבל דערקלערט, איז אַן ברויט נאָך אַ סך שווערער, בפרט אַז איך דאַרף פון מיין איצטיקער הכנסה אַפּשפּאַרן ניט בלויז אויף דיר-הגעלט, נאָר אויך אויף צו באַצאָלן אַלטע חובות. מיין אויסגעהונגערטער גוף ווערט אַבער וואָס ווייטער אַלץ אַן ערגערע דירה אַדער לבוש, פאַר מיין גייסט און די „נשמה דאזלא אַרטילאי“, די היימלאַזע „נאָקעטע“ נשמה, איז פאַר מיר ניט מער קיין הילף נאָר אַ שטערונג. איך לייך שטאַרקע קאַפּשמערצן און קאָן צייטנווייז אין גאַנצן ניט לערנען.

ווי שוין פריער דערמאָנט, האָט שרה שפּרה אָנגעהויבן קומען צו זיך זינט זי האָט געקראָגן מיין פּאַסט־קאַרטל, אַז איך בין ווידער אין פּריבורג און לערן אויפּסיי. זי הויבט אַן באַגרייפן, אַז זי דאַרף עפעס מער טאָן פאַר איר מאַמעס יתומים, ווי באַוויינען דאָס, וואָס זייער דערצייערין איז איצט כאַשע־רייזע קידולסקי, פון וועלכער זי האַלט קענטיק ניט צו פיל. זי איז אַבער נאָך אַלץ ניט אימשטאַנד צו ווערן אַקטיוו און טאָן עפעס וואָס ממשותדיק. זי באַנוגנט זיך דערווייל נאָר מיט בעטן מיך, אַז איך זאָל שרייבן צו איר טאָטן און אים פאַרשלאָגן פלענער, וואָס צו טאָן פאַר זיינע קלענסטע צוויי יינגלעך. פאַר די עלטערע מיידלעך האָבן זיי ביידיע, שרה שפּרה און איר פּאַטער, ווייניקער זאָרג. זי איז זיכער, אַז ווען זי זאָל זיי האָבן לעבן זיך, וועט זי זיי לייכט אויסלערנען איר אַרבעט און זיי וועלן זיך קענען אַליין אויסהאַלטן. איר פּאַטער וויל זיך אַבער ניט לאָזן קאַסטן זיי צו שיקן קיין ענגלאַנד. ער האָט בדעה זיי אַוועקצוגעבן אויף טערמינען צו קאָונער נייטאַרינס און דערמיט ווערן פון זיי אינגאַנצן באַפרייט. וועגן באַזאָרגן די צוויי קליינע יינגלעך וויל ער, אַז זי זאָל קומען צו פאַרן קיין קאָונע און זיי נעמען צו זיך. פאַר איינס וויל ער, זי זאָל פאַרקויפן זיינע אַלטע הילצערנע הייזער און אויך אויפּמאַנען זיין אַפּגעשפּאַרט געלט, וואָס אויפּגעקומענע נגידיים, אומערלעכע ספּעקולאַנטן, האָבן אים איינגערעדט צו האַלטן ביי זיי פאַר הויכע פּראָצענטן און צעדרייען אים איצט אַפילו דעם קערן. דאָס אַלץ צוזאַמען קאָן באַטרעפן אַרום פּופּצן הונדערט רובל, גענוג צו באַזאָרגן די יתומים און עס זאָל אים נאָך בלייבן אויף איינצוצאָלן אין אַן אַנשטאַלט פאַר הילפּלאַזע אַלטע לייט, וואו ער זאָל קאָנען אויסלעבן זיינע לעצטע יאָרן. זי וויל אַבער ניט פאַרן קיין קאָונע. זי האָט מורא, אַז די צאָרישע רעגירונג וועט איר ניט לאָזן צוריקפאַרן קיין לאַנדאָן. זי גלויבט אויך כלל ניט, אַז זי וועט זיין אימשטאַנד אויפּצומאַנען זיינע חובות פון די פאַרהאַרטעוועטע כיטרע געשעפטסלייט. זי פאַרלאַנגט דאַרום פון מיר איך

זאל שרייבן איר טאטן, ער זאל שיקן די צוויי קליינע יינגלעך מיט עמיצן וואָס פאַרט קיין ענגלאַנד און זאל מיטגעבן זעקס הונדערט רובל זיי איינ-צואַרדענען דאָרטן.

צוגלייך האָלט זי נאָך אַלץ אין באַקלאַנג זיך פאַר מיר קעגן מיין מאַמעס קרובים, וועלכע האָבן ביי איר געמאַנט, פאַרוואָס זי ברענגט אויס אירע טעג אויף טרויערן און וויינען. זי איז אויך אומרואיק איבער אירן אַ חלום, אַז איר אַלטער טאַטע האָט נאָכאַמאַל חתונה געהאַט און אים אַרט ניט מער פאַר די יתומים...

אין מיינע בריוו ענטפער איך איר, אַז איך האָב ניט קיין שום געמיינ-זאַמעס מיט די פאַמיליע קריגערייען אין לאַנדאָן. איך ליב זיי אַלעמען, כאַטש זיי האָבן מיר געלאָזט ליידן און ניט געטראַכט ווי אַזוי מיר צו העלפן, נאָר האָבן זיך אַרומגעקריגט, ווער פון זיי ס'איז אין דעם שולדיק, און איך רוף אויס: „אַבער ענוג וועגן דעם! איך בין אייך אַלעמען מוחל. איך לעב און בין געזונט און פריש. וואָס ווילט איר נאָך? שליסט איצט פרידן!“ איך טייל איר אויך מיט, אַז איך האָב אַליין געשריבן צו איר פאַטער, נאָך איידער זי האָט געוואוסט פון איר מאַמעס טויט. איך האָב אפילו ניט פאַרלאַנגט פון אים, אַז ער זאל שיקן אַ געוויסע סומע. איך האָב נאָך דע-מאַלט ניט געוואוסט וועגן זיינע חובות ביי די נגידים, וואָס ער האָט ביי זיי גע-שפּאַרט אויף צו באַזאָרגן זיינע קליינע יינגלעך.

וועגן איר שלעכטן חלום, אַז איר טאַטע האָט ווידער חתונה געהאַט, שרייב איך איר, זי זאל זיך ניט קימערן, ווייל חלומות זאָגן ליגן. דערביי שילדער איך פאַר איר מיינע שטימונגען נאָך איר מוטערס טויט, ווען זי, שרה שפרה, האָט זיך דערוואוסט דערפון און האָט מיר אַנגעהויבן שיקן „פינצטערע בריוו“ פון איר יאוש און פיין, האָב איך געצווייפלט, צי זי וועט עס אויסהאַלטן, און דאָס לעבן איז מיר מער ניט איינגעגאַנגען. איך האָב געוואַלט פאַרן נאָך ליטע, זיך אַנצונעמען פאַר די קליינע יתומים; נאָך ענגלאַנד, כדי איר צו באַשיצן, נאָר „וועלן“ און „קענען“ איז שווער צו פאַר-איניקן און דאָס האָט מיך געטריבן צו פאַרצווייפלונג. איך בין דעריבער, ווי דער נביא יונה, אַנטלאָפן פון מיין שיקזאַל... איך בין געלאָפן זיך ראַ-טעווען צום לעבן, יא, איך וויל מיר זאָלן אַלע לעבן, נאָר כדי צו לעבן מוז מען עפעס וואָס טאָן. איך האָב געמיינט, אַז מיט מיין אָפּזאָגן זיך פון אַנ-צונעמען פון איר מאַטעריעלע הילף, וועט זי קאָנען זאָרגן פאַר די יתומים. זי האָט אַבער אויפגעהערט אַרבעטן, נאָר געוויינט און געשלאָפן און ניט אויפגעטאָן מער פון יענעם ישובניק, וועלכער איז געווען פול מיט רחמנות אויף דעם פריינדיקן אַרעמאַן לעבן זיין הויז, נאָר גאַרניט געטאָן יענעם צו ראַטעווען.

אין ווייטערע בריוו בעט איך זי אויך, זי זאל פאַר מיר ניט איבערחורן

די באלידיקונגען קעגן איר פון געוויסע משפחה-מיטגלידער. איך פארשטיי, שרייב איך, אַז אַט די גוט-מיינענדיקע קרובים האָבן זי צו-שטאַרק געוועקט פון שלאָף און זי איז נאָך אַלץ בייז אויף זיי דערפאַר.

וועגן איר פאַרלאַנג, אַז איך זאָל קומען קיין לאַנדאָן, זאָג איך איר צו דאָס צו טאָן, ווען עס וועלן אויפהערן די קריגערייען צווישן זיי און זיי וועלן מער ניט באַריידן איינע די אַנדערע הינטער די אויגן, ווי לעצטן זומער. איך האָס אַזוינע צוויי-פנימדיקייטן. איך האָב עס דעמאָלט שטאַרק באַ-קעמפט, כאָטש זייערע ביידע צדדים האָבן מיך דערפאַר געשטעמפלט פאַר אַ „פרידן-שטערער.“

אויסגעטשוכעט זיך אַ ביסל פון איר אַפּאַטיע, הויבט אָן שרה שפּרה מיך פרעגן, ווי אַזוי איך לעב און ווען איך טייל עס איר מיט, דערקלערט זי זיך גרייט מיר העלפן שאַפן די מאַטעריעלע מיטלען פאַר מיין דורכלעבן דעם היינטיקן זומער-סעמעסטער. נאָר זי קאָן עס נאָך ניט באַווייזן און זי בעט מיך האָבן געדולד. דערווייל אַבער הויבן מיר אָן אויסגיין די כוחות. איין שיינעם זומער-טאָג, ווען איך שטיי ביי מיין אַרבעט אין דער כעמישער לאַבאָראַטאָריע אין פריבורג אוניווערזיטעט, ווער איך מיטאַמאָל זייער שוואַך. מיר דוכט אַז איך ברעך צוזאַמען. איך לויף געשווינד אַוועק אויף מיין קוואַרטיר, נאָר קיין ברויט האָבן איך דאַרט ניט מער, טרינק איך וואַ-סער און וואַש זיך אויך דערמיט מיינע ווייטאַקדיקע שלייפן. איך פאַרלאָז זיך דעריבער ניט אויף איר צעגעזאַגטער הילף, נאָר הייב אָן צו פלאַנירן, ווי אַזוי אליין זיך צו ראַטעווען, מיין ערשטער געדאַנק איז, זוכן אַ וועג צוריק קיין ליטע.

וועגן די קריגערייען אין דער משפּחה שרייב איך איר אויך אין אַ שפעטערדיקן בריוו. איך דערצייל איר דעם יידישן אַנעקדאָט וועגן די צוויי פּריצים, וואָס זאָגן: „דו שלאָגסט מיינע יידן, וועל איך שלאָגן דיינע.“ אַזוי וואָרפן מיר ביידע אַלע שולדן אויף דער משפּחה: זי אויף מיינער און איך אויף אירער, און ווען זי זאָגט, אַז מיינ משפּחה וויל איך זאָל זיך מיט איר שיידן, קאָן איך פונקט אַזוי זאָגן, אַז איר פאַמיליע ווינטשט מיר דעם טויט. איך וויל אַבער דורכאויס לעבן.

אַרבעט איך אויף אַ פלאַן ווי אַזוי זיך אוימצוקערן צוריק קיין ליטע און זיך דערנערן דאַרטן פון געבן „שטונדן“ און די איבעריקע צייט זיך פאַר-נעמען מיט זעלבסט-בילדונג צו ווערן אַ „יידישער געלערנטער“, דאָס הייסט „אַ מענטש, וועלכער ווייסט אַ היפש ביסל און לעבט דאָך אַ באַשיידענעם אַרעמען לעבן.“ דערביי וועל איך זיך אויך אַפגעבן פאַר יענע געזעלשאַפּט-לעכע באַוועגונגען, וועלכע איך וועל אנערקענען פאַר די ריכטיקע. איך וועל שטרעבן נאָך דעם, וואָס איך האַלט פאַר אמת און גוט. איך וועל פאַר

דעם אַרבעטן אָן אונטערשייד, צי דאָס וועט מיך פּערזענלעך פירן צום
"גן-עדן" אָדער צום "גהנום", צי עס וועט מיר מאַכן אַ שיינעם נאָמען אָדער
מיך אויסשליסן פון דער געזעלשאַפט און מאַכן פאַרהאַסט און פאַראַכט.

קאַפיטל הונדערט און פּופּצן

מיין צווייטער אַריינפאַר אין לאַנדאָן

מיין צווייטער אַריינפאַר אין לאַנדאָן איז געווען גאַנץ פאַרשידן פון
מיין ערשטן אַריינפאַר מיט אַ יאָר צוריק. מיינע קרובים, וועלכע האָבן דע-
מאַלט (אַנהויב יולי 1901) מיך אויפגענומען מיט ליבשאַפט און זיינען געווען
אויך העכסט פּריינטלעך צו שרה שפּרהן, זיינען איצט ביין אויף איר, צוליב
איר אַפּאַטיע און ווילנלאָזיקייט אין דעם האַלבן יאָר נאָכן טויט פון איר
מאַמען. זיי ווילן אפילו איך זאָל זיך מיט איר שיידן.

אַזוי ווי זי היט אַפּ מיין באַדינג, אַז מיר זאָלן האָבן אַ באַזונדער צימער
פאַר אונדז אַליין, בין איך אַ וויילע אַוועק וואוינען אויף אַ פּריוואַטער קוואַר-
טיר. די קרובים טריאומפירן, אַז איך דערפיל זייער וואונטש. זיי אַנטוישן
זיך אָבער, באַלד ווי מיר קריגן אַ קאַמער פאַר אונדז ביידן. זיי זעען אין,
אַז איך וועל בשום אופן זיך פון איר גיט שיידן און זיי ווערן ביסלעכווייז
ווידער פּריינטלעך צו איר.

אַנגעוויזן אויף זיך אַליין, הויב איך אָן זוכן מיטלען צו קענען געבן
צושטייער צו אונדזער באַלעבאַטישקייט. איך פּלאַניר צו געבן שטונדן, —
לערנען מיט היגע געבאַרענע שול-קינדער און מיט איינגעוואַנדערטע דער-
וואַקסענע. דערווייל בין איך אָבער צופיל אַפּגעשוואַכט פון מיין שווערן
לעבן לעצטנס אין פּריבורג און נויטיק זיך אין דערהאַלונג און צעשטרייאונג.
איך פאַרברענג דאַרום איצט, ווידער ווי פאַראַיאָרן זומער, אין רוען און
אַרומשאַפּצירן אין די שיינע פאַרקן נאָענט פון קעניגלעכן פּאַלאַץ, וואו איך
טרינק אויך ווידער, ווי לעצטן יאָר, פּריש מילך פון קי.

פּריש מילך טרינק איך איצט אויך אַפט אין ווייטשעפּל. די הויכע
שלאַנקע גיטקע עטלס, מיט וועלכער איך האָב געלערנט צוזאַמען תנ"ך
ביי שמעון דעם "פּאַדראַטשיק", האָט חתונה געהאַט מיט מענדקע ישעיה
יאַנקל לענטשנערס, און זיי האָבן אין לאַנדאָן אַ "דעירי" (מילך-געשעפּט),
וואו זיי פאַרקויפן מילכיקס פון זייערע אייגענע קי. זיי פאַרהאַלטן זיך ביידע
צו מיר זייער פּריינטלעך, ווי איך וואַלט געווען אירער אַ לייבלעכער ברוד-
דער. גיטקע דערמאַנט מיר אַמאַל, אַז נאָך דעם פּריציטיקן טויט פון איר

טאָטן, האָבן מיין באַבע און זיידע זיך באַנומען צו אירע צוויי יונגע ברידער ווי צו אייגענע זין.

ווידער ווי פאַראַיאָרן באַטראַכט איך די דעקאַראַציעס לכבוד דער קרויננג פונעם נייעם ענגלישן קעניג, וועלכע איז לעצטן זומער, צוליב זיין קראַנקהייט, אָפגעלייגט געוואָרן אויף דעם היינטיקן זומער.

מיט באַזונדערער אויפמערקזאַמקייט באַטראַכט איך די פאַויליאַנען און אַרקעס (פראַכט-טויערן) פון די בריטישע קאָלאָניעס אויפגעשטעלט אין צענטער פון שטאָט צווישן שיינע פאַרקן און פאַלאַצן. פון די פאַויליאַנען געפעלט מיר באַזונדערס דער קאַנאַדער. ער אַנטהאַלט אַ רייכע אויסשטעל-לונג פון די לאַנדווירטשאַפטלעכע פראָדוקטן פון קאַנאַדע, וועלכע ווערט דאָ באַצייכנט, ווי די שפייז-קאַמער פון דער בריטישער אימפעריע. דער קאַנאַדער גרויסער טויער איז קינסטלעריש אויסגעפלאַכטן פון פלאַנצן און באַפוצט מיט בלומען. זיין הויכער דאַך אין דער פאַרעם פון אַ ריזיקער קעניגלעכער קרוין איז געמאַכט פון העל-ברוינער שטרוי און בלישטשעט אין דער זון ווי גאַלד. אָנגעשטעלטע, אָנגעטאַן אין ספעציעלע מונדירן, באַטן-אַן צו פאַרקויפן אַלערליי סוואַוענירן, צווישן דעם אויך פיר-קאַנטיקע זיידענע טיכלעך, אויף וועלכע ס'איז געדרוקט דאָס פראַגראַם פון דער קרויננג מיט בילדער פון דעם גריין-גרויען בערדיקן „פרינץ אָף וועילס“ — דער נייער קעניג עדוואַרד דער זיבעטער, און זיין פרוי — די קעניגין אַלעקסאַנדערע, אַ שוועסטער פון רוסישן צאַר ניקאָלאַס מאַמע, מאַריע פיאַדאַראָוואַ, ווי אויך באַזונדערע געמעלן פון די פאַרשיידענע קאָלאָניאַלע פאַויליאַנען און טויערן. איך קלייב אויס פאַר זיך צום אַנדענק צוויי סוואַוענירן: די קרויננג פראַגראַם און דאָס בילד פון קאַנאַדער טויער, ווע-מעס שטרויערנער דאַך דערמאַנט מיר אין מיין דאַרף אין דער אַלטער היים.

אין „איסט ענד“ (מזרח זייט פון לאַנדאָן) טרעף איך מייענע באַקאַנטע פון לעצטן זומער: דעם „פאַקעט-מייקער“ (בייטל-מאַכער) דוב-בער אבערסאָן און דעם דרוקער ישראל גאַראַדיצקי מיט זיין פרוי. אַן אנגענעמע איבער-ראַשונג איז מיר דאָס טרעפן זיך דאָ מיט מייענער אַ פאַרטיי חברטע פון דער געהיימער ווילנער „גרופע יידישע סאַציאַל-דעמאָקראַטן“ אין מיטן פון די ניינציקער יאָרן, מאַניע די וועש-נייטאַרין. איך פריי זיך מיט איר, ווי מיט אַ ליבלעכער שוועסטער און פרעג זיך ביי איר נאָך מיט נייגעריקייט וועגן אונדזערע דעמאָליטיקע ווילנער חברטעס און חברים ווי וועגן סאַמע נאַענטע קרובים. איך טרעף זיך אויך מיט מיין פריבורגער חבר, סטודענט וועקסלער, וועלכער פאַרברענגט דאָ ביי זיין כלה, דע-סילוויע, אין „וועסט ענד“, דעם רייכן מערב-טייל פון לאַנדאָן. זי וואוינט צוזאַמען מיט אירע צוויי שוועסטער און מוטער אין אַ פיין הויז מיט אַלע מאָדערנע איינריכ-טונגען, וועלכע מען זעט זעלטן אַדער גאַרניט אין ווייטשעפל און אין מייל-

ענד, אין דעם אַרעמען מזרח־טייל פון לאַנדאָן. די דריי שוועסטער דע-
סילווע פאַרנעמען זיך מיט פאַבריצירן מאַדערנע קאַרסעטן פון דעם נייסטן
פאַסאָן, און אימפּאַרטירן אויך אַזוינע פון פּאַריז.

אַ שטענדיקער גאַסט ביי די דע-סילוועס אין הויז איז דער מיטלגע-
וויקסיקער, מיטליאַריקער מאַן מיט אַ קיילעכדיקער שוואַרצער באַרד,
אַנדזשעלאַ ראַפּאַפּאַרט, אַ שרייבער אין רוסיש און ענגליש. ער מאַכט פּריי-
לעך דאָס הויז מיט אַלערליי לוסטיקע שפּילן אין פּאַנדן, געריכטן א. אַז. וו.
ער אינסצענירט וויציקע משפּטים און שפּילט געוויינלעך די ראַלן פון ריכ-
טער און פּראָקוראַר, וועלכע ער שטעלט פאַר זייער קאַמיש. ער פּלייסט
זיך צו אַמזירן די דריי הויכע שלאַנקע שוועסטער און זייער הויכע גרויע
מאַמען, מיסעס זילבערמאַן, צו וועלכער זיי האָבן אַנבליק. ווען אַנדזשעלאַ
ראַפּאַפּאַרט גייט מיט מיר אַמאַל אַליין אין גאַס וויצלט ער זיך, ווי אַזוי די
ביאַליסטאַקער זילבערמאַנס זיינען געוואָרן אין לאַנדאָן צוערשט סילווער-
מאַנס, נאַכדעם סילווערס און צולעצט „דע סילוועס“ — פּאַרטוגעזיש-
יידישע אַריסטאָקראַטן...

ווען מיין חבר מרדכי וועקסלער הויבט אָן ריידן מיט מיר וועגן מיין
איצטיקער לאַגע, אָדער וועגן דעם מצב פון אונדזער פּריינט יעקב־מאיר
זאַלקינד, וועלכן ער (וועקסלער) שדכנט מיט זיין צוקונפטיקער עלטסטער
שוועגערין, באַווייזט זיך באַלד די אַלטע מיסעס סילווערמאַן, וועלכע פּראַ-
טעסטירט גוטמוטיק: „צו וואָס אַזוי ערנסט? איר זייט דאָך יונגע מענטשן,
זייט פּריילעך, לאַכט, שפּילט זיך!“

*

**

העלפן פאַרשפּרייטן קולטור צווישן יידישע מאַסן איז געווען מיין הויפט
שטרעבן אַריינפאַרנדיק צום צווייטן מאַל אין לאַנדאָן. איך האָב וועגן דעם
אַ סך נאַכגעטראַכט אויף מיין ריזע פון דער שוויץ קיין ענגלאַנד. הויפט-
זעכלעך האָב איך געגאַרט צו טאָן קולטור־אַרבעט אין די יידישע טרעיד-
יוניאָנס. מיין פּראַוואַז זיך צו באַקאַנען מיט יידישע טרעיד־יוניאָנס און זיי
באַווירקן פאַר קולטור־טעטיקייט אין יידיש געלינגט מיר אָבער ניט. אויך
די אידעאָלאָגישע פאַרטייאישע גרופּן, ווי די פאַרשיידענע מינים סאַציאַל-
ליסטן און אַנאַרכיסטן, פאַרנעמען זיך מער מיט באַקעמפן איינע די אַנ-
דערע ווי מיט טאָן צוזאַמען קולטור־אַרבעט. די אַנגליזירטע סאַציאַליסטן
מישן זיך ווייניק אָדער גאַרניט מיט די אימיגראַנטישע, וועלכע זיינען פאַר
זיי צופיל יידיש. כאַטש יענע, געוויינלעך היימישע בונדיסטן, באַקעמפן
איצט שאַרפּער ווי לעצטן יאָר די נאַציאָנאַל־געשטימטע עלעמענטן, די רו-
סיפּירטע רעוואָלוציאָנערע אינטעליגענץ, האָט צווישן זיך ניט ווייניקער

אסימילאטאָרן ווי די אַנגליזירטע סאַציאַליסטן. ביידע מינים זיינען פאַר מיר פרעמדע וועלטן. איך דערנעענטער זיך דעריבער צו אַ קליינעם „יידישן קולטור-פאַראיין“ אין ווייטשעפּל. כאַטש מיר איז ניט געפּעלן, וואָס ער רופּט זיך אויף די נעמען פון פּאַליטיקער — הערצל און נאַרדוי — אָנשטאַט אויף נעמען פון שרייבער, ווי, למשל: מענדעלע מוכר ספרים, לינעצקי, שלום עליכם אָדער פּרץ. דער דאָזיקער פאַראיין באַזיצט אַ קאָאָפּעראַטיווע יידישע ביבליאָטעק און אַרבעט ענערגיש צו פאַרשפּרייטן מאָדערנע קול-טור צווישן די מאַסן.

ווען זיינע טוער דערוויסן זיך, אַז איך פאַרנעם זיך אויך מיט יידישער געשיכטע, בעטן זיי איך זאָל האַלטן אין זייער לעזע-צימער אַ רעפּעראַט איבער אַ יידישער געשיכטלעכער טעמע.

אַ דאַנק מיין פּריבורגער פּריינט פּראָפּעסאָר הובערט גרימע, וועלכער קאַרעספּאַנדירט מיט מיר און האָט מיר געליען פּראָפּעסאָר הוגאָ ווינקלערס איבערעצונג פון די אויסגעגראָבענע ליימענע טאַולען אין „טעל-על-אמאָרנא“ (עגיפטן), געשריבן אין באַבילאָניש, בין איך אימשטאַנד צו געבן מיינע צוהערער אַן אויספירלעכע באַשרייבונג, ווי אַזוי די פאַרצייטיקע יידן האָבן אין מיטן פון פּופּצנטן יאָרהונדערט פאַר דער איצטיקער צייט-רעכענונג, מיט איבער דריי און דרייסיק הונדערט יאָר צוריק, פאַרנומען דאָס לאַנד כּנען און עס געמאַכט פאַר ארץ ישראל. איך אונטערשטרייך אויך אין מיין לעקציע, אַז די דאָזיקע ניי-אַנטדעקטע בריוו פון די הערשער פון כּנען צום קעניג-פון מצרים שטימען איין אין געוויסע פּונקטן מיט די באַ-שרייבונגען אין ספר „יהושע“ פון תנ"ך. איך באַמערק דערביי, אַז צוליב דעם וואָס די יידישע מלמדים פּלעגן איבערגעבן לעגענדעס ווי דאָס וואַלט געווען געשיכטע, האָבן זייערע תּלמידים שפּעטער באַטראַכט אויך געשיכט-לעכע פּאַקטן פאַר לעגענדעס. אין דער אמתן אָבער אַנטהאַלט די ביבל גאָר אַ היפשע צאָל געשיכטלעכע פּאַקטן.

יחזקאל וואַרטסמאַן, מיין בערנער חבר, וועלכער איז איצט געקומען צו פאַרן אין לאַנדאָן, וואונדערט זיך, ווי אַזוי איך, אַ סטודענט פון כּעמיע, האָב געפונען צייט און געהאַט געדולד צו שטודירן די אור-אַלטע יידישע געשיכטע. נאָר באַזונדערס, זאָגט ער, איז ער מיר איצט מקנא מיין געדולד זיך אָפּצוגעבן אַזויפיל מיט טעאַרעטישער כּעמיע, וואָס אים פעלט דאָס כּמעט אינגאַנצן. ער האָט בלויז אַביסל דערפאַרונג פון זיין אַרבעט אין אַ צוקער-פאַבריק. ער איז טאַקע דערפאַר פּעסימיסטיש, צי ער וועט זיין אימשטאַנד דורכצומאַכן אין האַרבסט דעם דאָקטאָר עקזאַמען פון כּעמיע. אַלנפּאַלס גיט ער זיך איצט אָפּ אַ סך מיט זשורנאַליזם. ער שרייבט אויך פּובליציסטישע אַרטיקלען אין דעם וואַכנבלאַט „דער יוד“ (וואָס דערשיינט אין קראַקע אונטער דער רעדאַקציע פון דר. יוסף לוריע). יחזקאל וואַרטס-

מאן דערציילט מיר אז דר. הערצל, מיט וועמען ער קען זיך פערזענלעך שוין פינף יאר, זינט ער איז געווען א דעלעגאט צום ערשטן ציוניסטישן קאנגרעס אין באזעל, 1897, איז צופרידן פון זיינע (וואַרסטמאַנס) אַרטיקלען אין „יוד“. איצטער האָט ער פאַרפאַסט אַ בראַשור מיטן נאָמען: „וואָס ווילן די ציוניסטן?“ ער האַלט, אַז דאָס איז די ערשטע בראַשור אין יידיש וועגן ציוניזם, און ער האָפט, אַז די ציוניסטן אין לאַנדאָן וועלן עס אַפּדרוקן און העלפּן פאַרשפּרייטן. ער זעט אָבער באַלד אײן, אַזוי ווי אונדזערע נאָ-ציאָנאַלע ראַדיקאַלן, אַרום דעם יידישן קולטור־פאַראײן, אַז די לאַנדאָנער ציוניסטן ווילן גאָר עפעס וואָס אַנדערש ווי ער. און מיר נעמען זיך אַלע גרייטן צום קאַמף קעגן די בורזשואַזע און קלעריקאַלע עלעמענטן אינעם לאַנדאָנער ציוניזם.

קאָפיטל הונדערט און זעכצן

די קלאַסן־קאַמפּן צווישן לאַנדאָנער ציוניסטן

די קלאַסן־קאַמפּן צווישן די לאַנדאָנער ציוניסטן זיינען געפירט גע-
וואָרן פון אַרעם און רייך — פון אַרעמע און רייכע געגנטן אין לאַנדאָן.
אַנגעהויבן האָבן זיך די דאָזיקע קאַמפּן מיט צוויי יאָר צוריק נאָכן
פּערטן ציוניסטישן קאָנגרעס, וואָס איז דעמאָלט (אין 1900) פאַרגעקומען
אין לאַנדאָן. פריער האָבן צום ציוניזם, אַזוי ווי צו די „חובבי ציון“ געהערט
הויפּטזעכלעך פאַרמעגלעכע ענגליש־ריינדניקע ציוניסטן פון „וועסט ענד“,
דעם רייכן מערב־טייל פון לאַנדאָן. זייער ציל איז געווען אַ פּילאַטראַט־
פּישער; צו העלפּן די אַרעמע און פאַרפאַלגטע רעליגיע־חברים אין רומעניע
און רוסלאַנד.

אונטער דער ווירקונג פון די יידיש־ריינדניקע דעלעגאַטן און געסט
צום לאַנדאָנער קאָנגרעס ווערט דער ציוניזם פאַרשפּרייט אויך אין דער
„איסט ענד“, אין אַרעמען מזרח־טייל פון לאַנדאָן צווישן די איינגעוואַנדער־
טע יידן, וועמעס מאַמע־לשון איז יידיש. דאָס רופּט באַלד אַרויס מחלוקות
צווישן די „וועסט־ענדער“ און „איסט־ענדער“ יידן. די וואוילהאַבנדיקע פּי-
לאַנטראַפּישע ציוניסטן שטייט ניט אָן צו זיצן צוזאַמען מיט יידיש־ריינדנ-
דיקע קליינהענדלער, פּעדלער און באַלמעלאַכעס אין דער הויפּט־בּיוראָ
פון די שער־קלובן, צו פאַרשפּרייטן די „שערס“ (אַקציעס) פון דעם ציוניס-
טישן „יידישן קאָלאָניאַל־באַנק“. די איסט־ענדער ציוניסטן טיילן זיך אָפּ
דעריבער פון די וועסט־ענדער און אַרגאַניזירן די „פאַראייניקטע שער־
קלובס“. זיי אַרבעטן ענערגיש און האָבן דערפאַלג אין זייער טעטיקייט.

דאס דערמוטיקט זיי צו פארלאנגען רעפארמען (דעמאקראטיע) אין דער „אינגליש זייאניסט פעדעריישאָן“ (ענגלישע ציוניסטישע אָרגאניזאציע), וועלכע איז גערינדעט געוואָרן ערב דעם דריטן ציוניסטישן קאָנגרעס, אין 1899, דורך פראַמינענטע וועסט־ענדער ציוניסטן.

אויף דער דאָזיקער חוצפה ענטפערן די וועסט־ענדער דורך אַרויס־טרעטן פון דער עקזעקוטיווע פון דער ציוניסטישער פעדעראַציע. זיי ווילן דערמיט באַווייזן, אַז אַן זיי, די נגידים, וועט די עקזעקוטיווע ניט קענען אַנפירן קיין שום אַרבעט. עס ווייזט זיך אָבער באַלד אַרויס, אַז די עמי־גראַנטישע יידן אין איסט־ענד האָבן גענוג אינטעליגענטע כחות אַנצופירן ווירטשאַפטלעכע טעטיקייטן און טאָן יידישע קולטור־אַרבעט צווישן די יידיש־ריינדיקע מאַסן אויף אַ גרעסערן פאַרנעם, ווי דאָס האָבן ווען עס איז געטאָן די רייכע וועסט־ענדער פילאַנטראָפן.

באַזונדערס צייכנט זיך אויס אין דער דאָזיקער אַרבעט אַ רומענישער ייד היינריך ראָזענבוים, וועלכער פאַרנעמט דעמאָלט אַ געוויסע צייט די שטעלע פון אַ „קאָלאָניאַל־באַנק־דירעקטאָר“. דער דאָזיקער מאַן מיט דער פיינער שוואַרצער באַרד, וועלכער איז געווען כמעט אַזוי שיין ווי דר. הערצל, האָט געהאַט גאָר ברייטע השגות, ווי אַזוי אויפצוהויבן די לאַנדאַנער יידיש־ריינדיקע מאַסן צו אַ העכערער מדרגה. פיזיש, ווירטשאַפטלעך און קול־טורעל. ער טרעט אַרויס מיט אַ רייע פלענער צו גרינדן „טאַניבי־האַלן“ טורן־פאַראיינען, קאָאָפּעראַטיוון, ביבליאָטעקן, לעזע־צימערן א. ד. גל. אין דעם יידישן קולטור־פאַראיינ דערציילט מען מיר, אַז ראָזענבוים העלפט אויך אונדזער חבר ל. קאהאן* דעם זיגער־מאַכער צו שאַפן די נויטיקע אויסגאַבן ביים זאַמלען יידישע פּאַלקס־לידער, פּאַלקס־למעשיות און שפּריך־ווערטער.

היינטיקן זומער אָבער, ווען דר. הערצלס האַפענונגען אויף דעם טער־קישן סולטאַן זיינען געוואָרן צוגישט, און די קלאַנגען וועגן קריגן קאַנצע־סיעס פאַר יידישער קאָלאָניאַציע אין „על אריש“ (אַ געגנט אין דרום פון ארץ ישראל) רופן ניט אַרויס קיין שום ענטוואַזם ביי די ברייטע יידישע מאַסן, הערשט דאָ אַ שטילשטאַנד אין דעם ציוניזם. דער ענערגישער היינ־ריך ראָזענבוים קערט זיך צוריק קיין רומעניע און די ענגלישע ציוניסטישע פעדעראַציע הויבט אָן ווידער גיין אין אירע אַלטע וועגן פון צדקה־ציוניזם. דער גרעסטער טייל פון אירע פאַראיינען באַשטייט איצט מייסטנס פון פרע־זידענטן, וויצע־פרעזידענטן, סעקרעטאַרן און עטלעכע פּאַסיווע מיטגלידער,

* דער שפּעטער באַרימטער פּאַלקלאַריסט, פּאַרפּאַטער, פּאַרלעגער און מעצענאַט יהודה לייב כהן, אין ניו־יאָרק.

וועלכע צאלן איין זייער מיטגליד־שטייער, ווען מען קומט צו זיי „קאלעקטן.“ אין דער קאָאָפּעראַטיווער יידישער ביבליאָטעק פונעם הערצל־נאַרדוי יידישן קולטור־פאַראַיין טרעפן זיך צוזאַמען אַ צאַל נאַציאָנאַל־יידישע ראַ־דיקאַלן און קולטוריסטן, וועלכע ווילן אויפהויבן די יידישע מאַסן אויף אַ העכערן קולטור־ניוואָ. מיר זיינען אַלע מיט דער מיינונג, אַז מיר וואַלטן געקאָנט טאָן גוטע אויפקלערונגס־אַרבעט צווישן די יידן, וועלכע קומען צו יידישע מאַסן־פאַרזאַמלונגען, ווען די בורזשאַווע ציוניסטן זאלן ניט אַפֿ־טעמפּן דעם עולם דורך זייער צדקה־ציוניזם און קלעריקאַליזם.

צו אַט דעם קליינעם קרייז נאַציאָנאַל־יידישע ראַדיקאַלן און קולטוריסטן געהערען אַחוץ אונדזערע צוויי שוויצער סטודענטן וואַרטסמאַן און איך, אויך די שוין פריער דערמאָנטע אַרבעטער: דער בייטל־מאַכער ב. אַבערסאָן און דער זייגער־מאַכער ל. קאהאַן, ווי אויך דער אָנגעשטעלטער ישראל גיבאַנסקי (וועמעס יינגערער ברודער מאַקס גיבאַנסקי געהערט צוזאַמען מיט אַפרים צימבאַליסט און אַנדערע צו די היגע נייע יונגע יידישע פידל־ווירטואַזן), דער פאַבריק־אַרבעטער מאַלין, וועמעס אַמביציע איז צו ווערן אַן אַקער־בויער (*), דער פרעסער אורי מוניץ (**), די ברידער יהושע און וויליאַם פּויזניאַק (***) און אַנדערע. מיר דיסקוטירן אַפֿט צווישן זיך, ווי אזוי צו אַרגאַניזירן די נאַציאָנאַל־יידיש־פּילנדיקע ראַדיקאַלע עלעמענטן אין לאַנדאָן און זיי אויפהויבן צום קאַמף קעגן די בורזשאַווע ציוניסטן, ביי ווע־מען דער ציוניזם איז אַן ענין פון צדקה און אפילו פּאָליטיקאַנטסטווע, און זיי גייט כלל ניט אַן די לעבנס־אינטערעסן פון דער יידישער מאַסע, אַדער

(* אברהם מאַלין ווערט שפּעטער אַ פאַרס־האַנט אין נאַרְט־דאַקאַטאַ, פאַראַיניקטע שטאַטן).

(**) דער אינטעליגענטער הויך־אַנגעזעענער פרעסער אורי מוניץ שטאַרבט, זומער 1907, פון טובערקולאָז אין ניר־יאַרק (זיין איינציקע טאָכטער, פון איר מוטערס צד אַ קרובה פון יידישן שרייבער און דרוקער יעקב מאַזל, שותף פון דוד פינסקי אין „מאזל פינסקי פרעס“ איז יאָרן־לאַנג די פאַרשטייערין פון האַיאָס אין עליס איילאַנד, צו העלפן יידישע עמיר־גאַרנטן ביי זייער אָנקומען אין אַמעריקע).

(**) וויליאַם פּויזניאַק, אַ בוכהאַלטער, ווערט אין אַמעריקע אַ מיט־אַרבעטער און מיטרעדאַקטאָר פון יידישע צייטונגען פון דער מיטל־וועסט. ער אַרבעט אויך מיט אין ניר־יאַרקער אויסגאַבעס; איז דער פאַרפאַסער פון „דאָס שוואַרצע בוך“ (מאַטעריאַלן וועגן די פאַרגאַמען אויף יידן אין פּוילן און גאַליציע אין אָנהויב פון דער ערשטער וועלט־מלחמה), פאַרעפנט־לעכט פון דער „היברו פּאַבלישינג קאָמפּאַני“ אין ניר־יאַרק. ער שטאַרבט אין קליוולאַנד, אָנהויב 1919.

זיי געהערן אליין אויך צו אירע בלוט-צאָפער, פאַרפאַלגער און אונטערדריי-קער. איידער אָבער מיר הויבן אָן דעם קאַמף קעגן די באַלעבאַטישע ציוניסטישע פירער האַלט איך לעקציעס אין יידיש און אין העברייאיש, אומער-טום וואו מען בעט מיך נאָר. איך פאַרלאַנג ניט קיין שום געצאָלט פאַר מיין ריידן, איך באַשטיי נאָר אויף דעם, אַז די טעמע און דעם אינהאַלט פון דער לעקציע באַשטימט איך אליין.

אייע פון מייע ערשטע לעקציעס אין אַ לאַנדאַנער ציוניסטישן פאַר-איין האַלט איך אין יולי ביי דער חברה „בוני-ציון“. איך רייד איבער דער טעמע „דער אידעאַל פון ציוניזם“, וועלכער קומט ביי מיר אַרויס גאַר אָן אַנדער אידיע ווי דער ציוניזם פון די פילאַנטראָפּן און קלעריקאַלן. איינער פון די מאַטאָס אויפן „הענד-ביל“ אָדער „ליפלעט“, וואָס מען האָט געטיילט אין גאַס צווישן עולם, האָט זיך געלייענט אַזוי: „עס איז שוין צייט, אַז יעדער איינער זאָל פאַרשטיין אַז דער אייגענער „איך“ הייסט אַז איך בין דאָס פאַלק און דאָס פאַלק בין איך“. אַ וואָך שפּעטער, זונטיק אָונט דעם 3-טן אויגוסט, בין איך שוין איינער פון די הויפט-רעדנער ביי דער מאַסנפאַר-זאַמלונג פון „שיבת ציון“, דעם באַדייטנדיקסטן ציוניסטישן פאַראיין אין לאַנדאָן, וואָס איז פאַרקומען אין גרויסן „ניו-אַלעקסאַנדער האַל“, לכבוד דער קאַנפּערענץ פון דער ענגלישער ציוניסטישער פּעדעראַציע, צו וועל-כער עס זיינען געקומען אויך דעלעגאַטן פון דער פּראָווינץ. די אַנדערע דריי רעדנער זיינען געווען: א. פינקענשטיין (*). דער סעקרעטאַר פון דער

(* א. אפּפּאַל) וואָל. (וואַלענטין) פינקענשטיין, דער היסטאָריש גע-וואָרענער אַמאַליקער שילער פון דער ווילנער ראַבינער-שול יעקב-אַבא פינקענ-שטיין, וועלכער האָט דאָרט, אינעם אָנהויב פון די זיבעציקער יאָרן, אַרגאַניזירט אַ געהיימע רעוואָלוציאַנערע ביבליאָטעק, נאָך איידער אהרן זונדעלעוויטש און אהרן ליבערמאַן גרינדן דעם „ערשטן ווילנער יידישן סאַציאַליסטישן קרייזל“ (1874—1875). אין די אַכציקער יאָרן איז פינקענשטיין געווען באַקאַנט אין לאַנד-דאָן אַלס דער רוסישער רעוואָלוציאַנערער „ליטווינאָוו“. די ענגלישע רעגיר-ונג ווערט צוליב דעם צענדליקער יאָרן שפּעטער (נאָך דער באַלשעוויס-טישער רעוואָלוציע) אָנגעקלאַגט אין לאַרדן-הויז פונעם ענגלישן פאַרלאַג-מענט פאַר איר אָנטטעלן אים (אַ געוועזענעם „ליטווינאָוו“, וועלכער איז מסתמא אַ „באַלשעוויק“) אין דער בריטישער „מלחמה-צנזור“ פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. אַלס איר אָפיציעלן איבערזעצער אין דער צוויי-טער וועלט-מלחמה (פינקענשטיין האָט געקאַנט עטלעכע צענדליק שפּראַכן). די רעגירונג ווערט דעמאָלט געצוואונגען אָפּצוגאָן פון זיין שטעלע אַט דעם אַלטן ציוניסט וועלכער געהערט שוין דעמאָלט צו ישראל זאָנגוילס „איטא“ (יידישע טעריטאָריאַליסטישע אַרגאַניזאַציע) פון וועלכער ער איז אַ גע-וויסע צייט אויך געווען איר סעקרעטאַר.

ענגלישער ציוניסטישער פעדעראציע, דר. שמואל פוקס, דער רעדאקטאר פון דעם העברייאישן וואָכנבלאַט „המניד“, און סטודענט וואָרטסמאַן. אַ קורצע צייט נאָך יענעם מאַסמיטינג באַשליסן אונדזערע נאַציאָנאַלע ראַדיקאַלן זיך צו נעמען ענערגיש צו דער אַרבעט צו אַרגאַניזירן זיך אין אַ באַזונדער קערפערשאַפט.

פיר טעג נאָך תשעה באב, שבת־צו־נאַכט י"ג אב, תרס"ב, (דעם 16טן אויגוסט 1902), האַלטן מיר אַפּ אונדזער ערשטע רעגולערע זיצונג אין סטודענט וואָרטסמאַנס קוואַרטיר. מיר אייניקן זיך, אַז פריער פאַר אַלץ דאַרפן מיר אויסאַרבעטן אַ פּראָגראַם און סטאַטוטן. אונדזער ערשטע טע־טיקייט איז דאַרום דאָס אויסקלייבן אַ קאַמיטע פון דריי פּערזאָן (וואָרטס־מאַן, מוניץ און קאהאַן) פאַרצושלאַגן דעם נאַמען, פּראָגראַם און די סטאַטוטן פון אונדזער נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלער אַרגאַניזאַציע. צוליב דעם וואָס אין מיין פּראָטאָקאָלירן די פאַרהאַנדלונגען אויף דער ערשטער זיצונג גיב איך איבער אויספירלעך וואָס יעדער איינער האָט גערעדט, אפילו מיט יענעמס באַטאָנונג, ווער איך איינשטימיק אויסגעקליבן אַלס דער שטענדיקער סעק־רעטאַר און פּראָטאָקאָל־פירער פון אונדזער ני־געגרינדעטן פאַראייניגטן און ווער דאַרום אויך באַאויפּטראַגט צו זייען אַנוועזענד אויף דער זיצונג פון דעם דריי מיטגלידער קאַמיטעט „עקס אַפיצאַ (צוליבן אַמט).“

קאַפיטל הונדערט און זיבעצן

אונדזערע דיסקוסיעס וועגן דעמאָקראַטיע

שווער איז אַנגעקומען אונדזער גרופע אידעאָליסטן אַנצונעמען אַ פּראָקטישן פּראָגראַם פאַר אונדזער ני־געגרינדעטן נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלן פאַראייניגטן.

ניט געקוקט אויף אונדזער קליינער צאָל, אַ קנאַפער צענדליק יוגנט־לעכע אימיגראַנטן, האָבן מיר פּלאַנירט אַ ברייטן פּראָגראַם פון געזעל־שאַפטלעכער און קולטורעלער טעטיקייט, וואָס פאַסט פאַר אַ פעדעראַציע פון אַ גאַנץ לאַנד. אונדזער פאַראייניגטן האָט געזאָלט ניט בלויז „אוועקשטעלן דעם ציוניזם אין ענגלאַנד אויף דעמאָקראַטישע גרונטלאַגן“, נאַר אויך „אויפּוועקן און אַרגאַניזירן“ דאָס יידישע פּאָלק צום „קאַמף פאַר זיין פריי־הייט“ און „פאַראייניקן“ די יידישע מאַסן „לויטן פּרינציפּ פון זעלבסט־הילף.“

אונדזער פּראָגראַם אַנטהאַלט דאַרום אויך אַזוינע טעטיקייטן, ווי גרינדן טרעיד־יוניאָנס, קאַאָפּעראַטיוון, אַרטעלן, „אַרבעט־אַנווייזן“ ביוראָס, אונ־טערשיצונגס־פאַראייניגען, בילדונגס־פאַראייניגען, שולן פאַר קינדער און

דערוואקסענע, לעקציעס, מיטינגען, מאסן-פארזאמלונגען און דעמאנסטראציעס. ארויסגעבן אן אייגענע צייטשריפט אין יידיש, פארשפרייטן נאציאנאלע און דעמאקראטישע ליטעראטור אין פארשידענע שפראכן, אראנזשירן ליטעראטור-אונטן און קאנצערטן, „עקסקורשאנס“ (ארויספארן אויף שיפן) א. ד. גל.

מיינונגס-פארשיידנקייטן רופן ארויס ביי אונדז ניט די גרויסע צאל טעטיקייטן, נאר איינצלנע ווערטער און באגריפן. למשל, איך טרעט ארויס א פאר מאל קעגן באנוצן דאס ווארט „דעמאקראטיש“, ווייל עס זיינען פאראן רעגירונגען אין שווייצאריע און אין אמעריקע, וועלכע רופן זיך אן מיט אט דעם נאמען און פארפאלגן ליבעראליזם און דעמאקראטיע*.

די מערהייט איז אבער ניט געווען איינשטימיק מיט מיר אין אט דעם פונקט. פון די געפאלענע טעטיקייטן רופט ארויס א דיסקוסיע בלויז דער באשולדערט צו גרינדן טרעדי-יוניאנס. דער בייטל-מאכער-ארבעטער אבערסאן דערקלערט זיך קעגן דעם, „בל-זמן עס איז ניט נאכגעוויזן ווי צו פירן אן עקאנאמישן קאמף אן א פאליטישן וועלכעס איז צוזאמענגעוואקסן מיט דאס לאנד וואו זיי וואוינען.“

נאך א לענגערער דיסקוסיע נעמט אן דער פאראיין מיינעם א פארשלאג, זיך צו אייניקן דערווייל אויף אונדזער הויפט-צוועק (פאראייניקן די אקטיווע ציוניסטן אין ענגלאנד, און דאס יידישע פאלק, אין אלע זיינע טיילן, אויפן גרונט פון נאציאנאלער זעלבסטהילף).

אונטער דעם דאזיקן הויפט-צוועק שרייבן זיך אונטער, לויטן אלף-בית:

- 1) אבערסאן, דוב-בער — 4 ווארגריין בילדינג, באנדדעי סט., בעטנאל גרין. (2) גיביאנסקי — 3 אסאם סט. טשארטער לייך, איסט. (3) ווארטסמאן, יחזקאל — 3 קעסאן סט., אלד מאנטאגע, נארט-איסט. (4) כהן לייב — 35 דענבורי סטריט. (5) מאלין, אברהם — וואטערלאך קארט, סעמיועל סט., קאמערשעל ראוד. (6) מוניץ, אורי, 30 סידני סקווער, מייל ענד. (7) מרמר, קלמן — 60 סעטל סט., קאמערשעל ראוד. (8) פויזניאק, יהושע — 44 לאנג-דייל סטריט, קענאן סט.-ראוד. (9) שאפירא, ש. — 19 פארניער סטריט, ספיטעלפילדס (ער פאלט באלד ארויס פון אונדזער פאראיין און בלייבט מיר אומבאקאנט).

באלד נאכדעם ווי מיר שרייבן זיך אונטער אויף דעם הויפט-צוועק פון אונדזער פאראיין, מאך איך א פארשלאג: מיר זאלן אים א נאמען געבן „מערב“ (מאראוו). איך גיב אן פאר דעם פאלגנדיקן מאטיוו:

(* אַלץ וואָס איך דערצייל דאָ וועגן די פּאַרהאַנדלונגען אינעם פּאַראַיין, זיינען גענומען פון זיין פּראָטאָקאָל-בוך 1902, וואָס געפינט זיך נאָך אין מיין אַרכיוו.

פאַראַן ציינויסטן, וועלכע רופן זיך אָן „מזרחי“ (מיזראַכי), ווייל זיי האַלטן אַרץ־ישׂראל פאַר אַ מזרח־לאַנד. דער אמת אָבער איז, אַז אין צייט פון תלמוד ווערן די ארץ־ישׂראל יידן אַלס איינוואוינער פון ווייססטן פונקט אין מערב־אַזיע, אָנגערופן „בני מערבא“ (בני־מאראַווּאַ — מערב־זיך) און די יידן פון בבל און פּרס — „מזרחים“ (מזרח־לאַנדישע). מיר וועלן דאַרום מיט אונדזער נאָמען מערבי זיך קאָנען אָנרופן אויך אין ארץ־ישׂראל. דערצו דערמאָנט עס אונדז אויך אונדזער טרויער, דעם „כותל־מערבי“ (קויסל־מאַאַרָאָוי). .

מיין פאַרשלאַג וועגן נאָמען „מערבי“ ווערט אָנגענומען איינשטימיק, וואַרשיינלעך ניט צוליב מיינע מאַטיוון, נאָר ווייל דאָס איז דער קעגנזאַץ פון דעם נאָמען „מזרחי“, מיט וועלכן ס'רופן זיך אָן אונדזערע קעגנער, די קלעריקאַלע ציינויסטן.

פאַר מיר פּערזענלעך האָט דער נאָמען „מערבי“ נאָך אַ וויכטיקערן מאַטיוו, וועלכן כ'האַלט נאָך דערווייל בסוד (*). דאָס איז מיין ליבלינג־אידיע, אַז דער פּאָליטישער ציוניזם מיט זיין באַזעלער פּראָגראַם זיינען בלויז מיטלען צו אַ העכערן ציל — דער רענעסאַנס פון מערב־אַזיע.

דער רענעסאַנס פון מערב־אַזיע האַלט איך פאַר אַן אַ שיעור וויכטיקער ווי דעם רענעסאַנס פון דער קלאַסישער גריכישער קולטור. דאָס איז היפּטזעכלעך צוליב דעם, וואָס דער העכסטער אויסדרוק פון דער „מערב־אַזיאַטישער קולטור“ איז פאַר מיר פאַרקערפּערט אין די יידישע נביאים פון ישׂראל און יהודה, און דער רענעסאַנס פון מערב־אַזיע מיינט פאַר מיר: דער המשך פון זייער סאָציאַל־עטישער נבואה אין די אינטערעסן פון דער גאַנצער מענטשהייט. . .

איך פּאַנטאַזיר וועגן אַ צייט, ווען דער נאָמען „אַזיאַט“ וועט ניט זיין מער קיין זידל־וואַרט (אַ פּראָדוקט פון ליגן און פאַרלוימדונג), נאָר אַן אַל־וועלטלעך אַנערקענטער ערנצייכן פאַר אַ מענטשן, וואָס איז דורכגעדרונגען מיט די אידיען פון יענע מענטשן אין מערב־אַזיע, וועלכע האָבן שוין מיט טויזנטער יאָרן צוריק געפּאָדערט גערעכטיקייט, און האָבן פאַרמולירט אַ פּראָגראַם פון אַ פּרידלעכן מענטשלעכן צוזאַמענלעבן, געבויט אויף יושר; און אויף משפּחהדיקער גלייכהייט, אין אַ וועלט, וואָס איז פול מיט וויסן ווי די ימים מיט די וואַסער.

אויף אַ זיצונג פון דער „מערבי“, וואו איך לייען פאַר די העברייאישע באַגריסונג, וואָס כ'האַב אַלס סעקרעטאַר אָנגעשריבן אין איר נאָמען, צו

(* כ'זאָג עס אַרויס מינדלעך און שריפטלעך, אין יאָר 1903.

דער דעמאלט באַרימטער „מינסקער אסיפה“, באַמערקט דערצו דער פרע-
סער אורי מוניץ:

„וואַרסטמאָן און מרמר האָבן זיך געגעבן פיל מי דעם בריוו אויך
אויסערלעך זייער שיין אויסצופוצן, מיט די נאַציאָנאַל פּאַנד סטעמפּס“
(מאַרקעס).

אַט די טענדענץ אַלס „אויך אויסערלעך זייער שיין אויספוצן“ איז
כאַראַקטעריסטיש פאַר אונדזער פאַראיין „מערבי“. אַריינגעראַגן שיינ-
קייט אויף דער יידישער גאַס איז ביי דער „מערבי“ אַזוי וויכטיק, ווי די
אויפקלערונג פון אירע נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלע אידיען. זי פאַרשפּרייט אויך
ענערגיש רעפּראָדוקציעס פון אַלערליי יידישע קונסט-ווערק, באַזונדערס די
אויף פּאַסט-קאַרטלעך רעפּראָדוצירטע יידישע געמעלן און סקולפטורן, ווי
אויך בילדער פון יידישע שרייבער, שוישפילער און מוזיקער, פאַרעפנט-
לעכט פונעם בערלינער יידישן קונסט-פאַרלאַג „פעניקס“. מיר דערמוטיקן
אויך יענע יידן, וועלכע לייענען דייטש, זיך צו אַבאַנירן אויף דעם בערלינער
פּראַכטפולן אילוסטרירטן זשורנאַל „אַסט און וועסט“ (מזרח און מערב),
וועלכער גיט איבערזעצונגען פון דער ליטעראַטור אין יידיש און העבריי-
איש, ווי אויך איבערבליקן איבער זייערע שאַפּער און שאַפּונגען.

דער פּאַקט, וואָס די בעסערע ליטעראַטור אין יידיש איז ניט פּאַפּולער
צווישן דער היגער אינטעליגענץ און די מאַדערנע פּלאַסטישע יידישע קונסט
איז ניט גענוג באַקאַנט אפילו צווישן דער היגער אינטעליגענץ, באַוועגט
אונדז אַנצושטרענגען זיך עקסטרע צו פּאַפּולאַריזירן אין לאַנדאָן די מאַ-
דערנע יידישע ליטעראַטור און קונסט. דאָס באַוועגט אויך מיך פּערזענלעך
צו מאַכן אַ פאַרשלאַג אויף אַ זיצונג פון „מערבי“ (8-טער סעפטעמבער,
1902) צוזאַמענצושטעלן אַ ספּעציעלן „קאַטאַלאַג פאַר יידישע לעזער“. איך
דערקלער דערביי, אַז „כמעט אַלע יידישע לעזער פעלט אַ סיסטעמאַטיש
לעזן“.

יעדער לעזט, וואָס אים פּאַלט אַריין אין האַנט. היינט לעזט ער שמו"רס
אַ ראַמאַן, מאַרגן אַבראַמאָוויטשעס (מענדעלעס) „קליאַטשע“ און איבער-
מאַרגן אַן אַמעריקאַנישן בוך פון עטלעכע הונדערט העפּטן. ער קאָן קיינמאַל
ניט קריגן קיין ליטעראַרישן געשמאַק, אַדער עטוואָס נוצלעכעס לערנען.
אויסצובעסערן אַט די לאַגע קאָן העלפן אַ גוט צוזאַמענגעשטעלטער ספּע-
ציעלער קאַטאַלאַג, אין וועלכן די יידישע ליטעראַטור אויף עברייטיש
זאָל זיין איינגעטיילט סיסטעמאַטיש, דהיינו: בעלעטריסטיק, היסטאָרישע
דערציילונגען, דראַמען, וויסנשאַפט, קריטיק א. א. וו. זאָלן זיין איינגע-
טיילט אין אַפּטיילונגען פאַר אַנפּאַנגער און פאַר פאַרגעשריטענע לעזער. איך
פּערזענלעך וועל דערצו מיטהעלפן“.

י. ווארטסמאן באמערקט דערצו: „איך מיינ, אז דער פארשלאג איז אזוי וויכטיק, אז מיר דארפן זען צו וויילן א קאמיסאן, וועלכע זאל אויס-ארבעטן א קאטאלאג.“

דער פאראיין וויילט באלד צוויי מיטגלידער — ד. ב. אבערסאן און י. ל. כהן — מיר מיטזעהלפן אויסצוארבעטן אזא קאטאלאג.

מיט פלענער פון קולטור-ארבעט פארנעמט זיך אויך די „מערבי“ אויף איר קומענדיקער זיצונג (דעם 10-טן סעפטעמבער), אונטערן פארויף פון ל. כהן. מיר דיסקוטירן וועגן אונטערשיצן דער קאאפעראטיווער ביבליאטעק און זיך באטייליקן אין איר קאמיסיע אינצוקויפן נייע ביכער, צו גרייטן פאר חנוכה א פראגראם פון א ליטעראטור-אונט און קאנצערט א. ד. גל. טעטיקייטן, א דיסקוסיע רופט נאך ארויס דער פארלאנג פונעם פרעסער א. מוניץ מזאל אים, און עטלעכע אנדערע ארבעטער, וועלכע גיבן אוועק דרוקן ווארטסמאן א בראשור וועגן „יידישן נאציאנאל פאנד“, דער-לויבן זי ארויסצוגעבן אינעם נאמען פון „מערבי“. דוב'בער אבערסאן שלאגט פאר זיי עס צו דערלויבן מיטן באדינג, אז די בראשור זאל פריער פארגעלעזן ווערן פאר די מיטגלידער. י. ווארטסמאן דערקלערט, אז עס איז שוין צושפעט עס צו טאן... ער האלט אויך פאר איבעריק פארצו-לעזן א בראשור וועגן אזא טעמע, ווי דער נאציאנאלער פאנד. איך בא-מערק דערצו, אז ס'איז ניטא ביי מיר קיין ספק, אז ווארטסמאן האט די דא-זיקע טעמע גוט באארבעט. נאך אזוי ווי די „מערבי“ וואלט היינט ניט ארויסגעגעבן אזא בראשור ווי זיין „וואס ווילן די ציוניסטן?“ אין דער פארעם און אינהאלט, ווי ער האט זי אפגעדרוקט... בעט איך אים (ווארטס-מאנען) דערקלערן, צי ער האט קיינעם ניט אנגעגריפן אין זיין נייער בראשור?

י. ווארטסמאן דערקלערט, אז אט די נייע בראשור זיינע האט א ריינעם אגיטאציע-כאראקטער און באהאנדלט זאכלעך דעם נאציאנאל-פאנד, און זעלבסטפארשטענדלעך אויף די יסודות פון „מערבי“, דאס הייסט אין א דעמאקראטישער פארעם. עס ווערט באשלאסן ארויסצוגעבן ווארטסמאן בראשור אינעם נאמען פון פארלאג „מערבי“ און, לויטן פארשלאג פון ישראל גיביאנסקי און מאלין, זיך אנצונעמען צו פארקויפן 1000 עקזעמפליארן, ווען די „מערבי“ וועט האבן די מאנאפאליע אויף דעם פארקויף אין לאנדאן (דער דאזיקער פארשלאג ווערט אנגענומען מיט 5 קעגן 3 שטימען). אורי מוניץ שענקט דערביי דעם פאראיין „מערבי“ 2000 עקזעמפליארן פון לר-בעצקיס בראשור „וואס איז ציוניזם?“ און ווארטסמאן שענקט 200 פלוג-בלעטער פון דער גרופע „חירות“, וואו דר. סירקין און אנדערע ציוניסטן סאציאליסטן אדער „האמוניסטן“ רופן צום קאמף קעגן דער יק"א.

דער פּרעסער אורי מוניץ, דער עלטסטער מיטגליד פון „מערבי“, וועל-
 כער איז פּאַרלויפיק דער באַקאַנטסטער פון אונדז צווישן די יידישע כלל-
 טוער אין לאַנדאָן, וואו ער איז שוין אַ היפשע צייט אַ מיטגליד פון דער
 „ענגלישער ציוניסטישער פעדעראַציע“, ווערט לעצטנס דערוויילט אַלס דער
 קאַסירער פון „מערבי“. (מיר זיינען ביידע דערווייל די איינציקע צוויי
 מיטגלידער, וואָס זיינען פּאַרמעל שוין אויסגעקליבן אין דער עקזעקוטיווע
 פון דער „מערבי“ — איר קאַסירער און סעקרעטאַר).

קאָפיטל הונדערט און אַכצן

דער אַרעמער יידישער עולם אַרום אונדז

דער אַרעמער יידישער עולם אַרום אונדז אין לאַנדאָן איז אַזאַ, וואָס
 האָט שוין פּאַרלאָרן דעם בטחון פון די זיידעס, אַז דער אויבערשטער וועט
 העלפן. אָט די יידן זוכן צו אַנטלויפן פון זייער שיקאַל צו לעבן אָן אַ שום
 ציל און „וועגן מאַרגן, זאַל גאָט זאָרגן“. זיי זיינען אַנגעלאָפן אין לאַנדאָן
 מיט דער האַפענונג צו פּאַרדינען „ברויט צום עסן און אַ בגד אַנצוטאָן“.
 זיי קענען אָבער ניט קיין שום מלאכה, און לאַנדאָן נויטיקט זיך ניט איצט
 (זומער 1902) אין נייע הענט צו טאָן פאַר איר „שוואַרצע אַרבעט“. פּאַראַן
 שוין דאָ איבערגענוג האַרעפּאַשניקעס אויף אַנצולאָדן און אויסלאָדן שיפן,
 און דערגלייכן טואונגען, פאַר אַ שטיקל ברויט.

שלייכן זיך אַרום די דאָזיקע יידן, ווי שאַטנס, איבער די יידישע גאַסן
 און געסלעך פון מזרח-לאַנדאָן. דער „שעלטער“ (הכנסת אורחים, אַדער
 הקדש) אויף לעמאַן סטריט, איז איבערגעפּאַקט און איז ניט אימשטאַנד צו
 באַזאָרגן אָט די ניט געבעטענע געסט מיט נאַכטלעגער און מיט אַ טעלער
 געקעכץ. רינגלען זיי אַרום יעדן גאַס-רעדנער אָן אונטערשייד פון ריכ-
 טונג און פּאַרטיי. שטייען אין מאַסן לעבן „טשאַפעל“ אין ווייטשעפל, וואו
 די מיסיאָנערן זוכן צו כאַפּן יידישע נשמות און קריגן אַריין היפשע פּאַר-
 ציעס קללות און זלוולים (און ווען ניט די פּאַליציי, וואָלטן זיי אויך גע-
 קראָגן קלעפּ).

פון די פּאַליטישע רעדנער געפעלט דאָס רוב אַרעמע יידישע איינ-
 וואַנדערער דער אַנאַרכיסטישער אַגיטאַטאָר, וועלכער צערייסט ווי שפינד-
 וועבס די סאָציאַל-רעפּאַרימיסטישע פּראָזן. פאַר זיך אַליין געפינען זיי
 אָבער אויך ביי אים ניט קיין הילף. ס'טוט זיי וויי צו הערן אַ סאָציאַליסטישן
 רעדנער, וועלכער רופט זיי אָן „לומפן-פּראַלעטאַריער“ און זאָגט פּאַראויס
 זייער אונטערגאַנג. זיי באַגרייפן ניט פּאַרוואָס מ'רופט זיי אָן „לומפן“. זיי

זיינען דאך ערלעכע ארבעטסוויליקע מענטשן, וועלכע זיינען גרייט צו טאן די שווערסטע ארבעט פאר זייער ביסן ברויט. זיי טוליען זיך דעריבער צום נאציאנאל-ראדיקאלן רעדנער, וועלכער איז איבערצייגט, אז אט די אויסגעווארצלטע, פאטערלאנדלאזע יידישע אימיגראנטן זיינען איממשטאנד צו ווערן פרייע מענטשן אין אן אייגענער יידישע מדינה.

אונזער הייפל נאציאנאלע ראדיקאלן, וואס איז אין דעם איבערצייגט, באשטייט אליין אויך פון אויסגעווארצלטע און פאטערלאנדלאזע יידן. מיר ווילן אבער, אז די יידישע מאסן ארום אונדז, און אויך מיר, ווי א טייל פון זיי, זאלן עס ניט מער זיין. מיר ארבעטן דארום איבער די כוחות פאר דער אידיע אויפצובויען א נארמאלן יידישן פאלקס-לעבן און אנוואהאלטן הארט-נעקיק זיין אייגענע יידישע פאלקס-קולטור.

די באגייסטערונג פאר אט דער ארבעט אונזערער שעפן מיר הויפט-זעכלעך פון דעם פאקט, וואס אונזער יידישע מאסע איז דורך און דורך יידיש, כאטש זי האט איצט ניט קיין אייגענע יידישע מלוכה און קיין אייגן יידיש פאטערלאנד.

א דאנק אונזערע איבערצייגונגען וועגן דער מעגלעכקייט צו באנייען אונזער יידישן פאלקס-לעבן און אנטוויקלען ווייטער אונזער יידישע פאלקס-קולטור, זיינען מיר אויך איממשטאנד ארויסצואווייזן א סך געדולד ביים אויסארבעטן דאס פראגראם פון אונזער פאראיין "מערבי". מיר פאר-לירן אויך ניט די געדולד, אנוואהיבן אט די ארבעט פון דאס ני, ווען אונזער מיטגליד, דער זייגערמאכער י. ל. כהן, טיילט אונדז מיט, אז "נאכדעם ווי די סטאטוטן האבן זיך אפגעדרוקט אין 500 עקזעמפליארן" האט ער צוזאמען מיטן סטודענט י. ווארטסמאן "אויסגעפונען פילע שטעלן, וואס מען מוז פארענדערן."

י. ל. כהן שלאגט פאר: "מען זאל ניט זשאלעווען די עטלעכע שילינגס, וואס עס וועט קאסטן, און איבערדרוקן צום צווייטן מאל מיט די פארבעסער-רונגען, וועלכע מיר וועלן היינט באשליסן."

י. ווארטסמאן גיט צו דעם צו: "דער נאמען פון פאראיין הייסט "מערבי", דעמאקראטישער ציוניסטן-פאראיין". איך שלאג פאר, אז עס זאל ניט מער הייסן "דעמאקראטישער", דען אלע דעמאקראטן לאכן אפ פון אונזער פאראיין, אז ער רופט זיך דעמאקראטיש און האט ניט קיין דעמאקראטישן סטאטוט... און דעריבער זאל ער הייסן: מערבי, יונג-ציוניסטן פאר-איין, "יונג ציוניסטן" הייסט די נייע גענעראציע, דער מאדערנער דור און דאס קענען מיר אונזער פאראיין אנרופן מיט רעכט."

איך טרעט ארויס קעגן א רעוויזיע, וועלכע שטיצט זיך אויף "למה יאמרו" (וואס אנדערע וועלן זאגן). איך דערקלער, אז "מיר דארפן ניט

קוקן וואָס זאָגענאַנטע דעמאָקראַטן וועלן פון אונדז לאַכן. מיר דאַרפן נאָר זען, וואָס פאַר אונדזער פאַראיין איז פאַסגדער". כ'דערמאָן דערביי אויך ווידערזאָגל דעם ביישפּיל פון „די אַמעריקאַנער און שוויצער דעמאָקראַטן, וועלכע האָבן אַ ממשלה אין די הענט און פירן זי קעגן דעמאָקראַטיע"... כ'שלאָג פאַר צו שרייבן פשוט: „מערבי, ציוניסטן פאַראיין אין לאַנדאָן". דער פּרעסער א. מוניץ שטיצט אונטער מיין פאַרשלאָג. אויך וואָרטסמאַן שטימט איין דערמיט (בלויז י. ל. כהן איז פאַר „יונג-ציוניסטן") און מיין פאַרשלאָג ווערט אָנגענומען.

י. ל. כהן דערקלערט ווייטער, אַז ער און וואָרטסמאַן זיינען אייניק צו שטרייכן אין אַרטיקל 1 די ווערטער „צו פאַרבייטן דעם ציוניזמוס צווישן אַלע קלאַסן פון יידישן פּאָלק" און שרייבן „צו פאַרבייטן — — — אויף דעמאָקראַטישע פּרינציפּן". דאָס וועט זיין אַ דעמאָקראַטישער סטאַטוס און עס וועט צופּרידנשטעלן די, וואָס ווילן, אַז דער פאַראיין זאָל הייסן אַ דעמאָקראַטישער.

דער פאַראיין נעמט אָן י. ל. כהנס פאַרשלאָג, ניט געקוקט אויף מייע אַרגומענטן קעגן אַט דער קאַרעגירונג.

אַ שאַרפע קעגנערשאַפט רופט אַרויס אַן אַנדער פאַרשלאָג פון י. ל. כהן אָנצונעמען אַ באַזונדער פּונקט: צו „גרינדן אַדער שטיצן ציוניסטישע אַרבעטער-פאַראינען". דער בייטל-מאַכער אבערסאָן דערקלערט, אַז ער „אַלס אַרבעטער, מוז פּראָטעסטירן קעגן געבן פאַרצוג דעם אַרבעטער-קלאַס קעגן די איבעריקע יידישן קלאַסן."

ס'פאַרשטייט זיך, אַז דער שאַפֿ-אַרבעטער, אבערסאָן, מיינט דאָ אַזוינע קלאַסן, ווי קליינהענדלער, פעדלער, האַנדלס-אָנגעשטעלטע, פּראָפעסיאָנאַלן און דערגלייכן. וואָרעם אַזוינע בורזשוען ווי פאַבריקאַנטן, מייסטערס, לענדלאַרדס און זייער גלייכן, באַטראַכט ער, ווי מיר אַלע, פאַר שונאים פון די האַרעפאַשנע מאַסן.

— מיר זיינען — זאָגט אבערסאָן — אַלע די זעלביקע יידן און נאָר די היינטיקע אומשטענדן אין „גלות" האָבן (אונדז) אויף דערוויל צעטיילט. אין אַן אייגענעם לאַנד ווייסן מיר נאָך ניט ווער צו וועלכן קלאַס ס'וואַלט געהערן... דערוויל איז אונדזער קלאַסן-איינטיילונג אַ געקניסטלטע, אַ פּאליאטיווע, און מיר, אַלס ציוניסטן, טאָרן עס ניט מאַכן פאַר אַ פּרינציפּ — — — און ריינדן נאָר פון דער סמעטענע פּונעם יידישן פּאָלק, פון די יידישע אַרבעטער."

צום סוף אייניקן מיר זיך אַלע, אַז אַנשטאַט אָנצונעמען אַ נייעם פּונקט וועגן ציוניסטישע אַרבעטער פאַראינען זאָלן מיר געבן מער אָנזען אונדזערן אַ פּריערדיקן פּונקט וועגן גרינדן אַדער שטיצן „אַלעראַרט נאַציאָנאַל יידישע

פאראיינען און אינסטיטוציעס". מיר זאלן נאך דערצו אויך צוגעבן מיינעם א פונקט צו אונטערשטיצן אלע נאציאנאלע אונטערנעמונגען, וועלכע זיינען געבויט אויפן פרינציפ פון זעבלסטהילף.

וועגן דעם דאזיקן פונקט מיינעם האב איך אויף אונדזער א זיצונג דערקלעט, אז כ'מין דערמיט: "מיר זאלן שטיצן די יעניקע אונטערנעמונגען אין וועלכע דאס יידישע פאלק פאדערט זיינע רעכט דא אין "גלות", ווי, צום ביישפיל, אונטערנעמונגען צו באשיצן יידישע בירגער־רעכט, צו דעמאָנסטרירן קעגן אַנטי־סעמיטישע געזעצן."

אן שום דעבאטן נעמען מיר אן י. ל. כהנס פארשלאגן צו שרייבן "דארף" זיין אקטיוו, אַנשטאָט "מוז"; "דארף מען באַשטראַפּט ווערן" אַנשטאָט "ווערן פאַראורטיילט" (איך אונטערשטיץ דעם דאזיקן פארשלאג פון י. ל. כהן מיט דער באַמערקונג, אז כ'בין פון אַנהויב און געווען קעגן דעם אויסדרוק "פאַראורטיילט".

אַט אזוי האָבן מיר פאַרבראַכט אַ לאַנגע אָונט־זיצונג צו דיסקוטירן וואָרט ביי וואָרט אונדזערע שוין אַפּגעדרוקטע סטאַטוטן. נאָר דערפאַר וועלן מיר שוין איצט זיך קאַנען פאַרנעמען אויסשליסלעך מיט געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט און קולטור־אַרבעט.

אזוי גיך ווי מיר הויבן אן ווערן טעטיק קולטורעל, ווייזן זיך ארויס אידעאלאגישע סכסוכים צווישן אונדז.

מיין פריבורגער חבר, כעמיע סטודענט מרדכי וועקסלער פון רומעניע און ארץ־ישראל, ברענגט אַרונטער אין לאַנדאָן אונדזער ביידינס נאַענטן פריינט, יעקב־מאיר זאַלקינד. ווי שוין פריער דערמאָנט, וויל וועקסלער דורכפירן אַ שידוך צווישן זיין שוועגערין, איינע פון די דריי שוועסטער דע־סילוויע, מיט אונדזער י. מ. זאַלקינד, וועלכער איז אויך אַ טיכטיקער געזעלשאַפטלעכער טוער. ווען זאַלקינד דערוויסט זיך וועגן דעם לאַנדאָנער פאַראיין "מערבי", פאַלט אים באַלד איין דער געדאַנק אויסצונוצן דעם דאזיקן פאַראיין אין קאַמף קעגן יק"א. זאַלקינד ווייס אָבער, אז מיר זיינען גענוי באַקאַנט זיינע טעראָריסטישע טענדענצן אין דעם דאזיקן קאַמף, און כּוועל זיין קעגן אַריינציען דעם פאַראיין "מערבי" אין אַ קאַמף, וואָס קאַן פירן צו אַ טעראָריסטישער אַוואַנטורע... ער ווענדט זיך דאַרום ניט צו מיר, זיין אַלטן פריינט, דעם סעקרעטאַר פונעם פאַראיין, נאָר צום פריינט מוניץ, דעם קאַסירער פון "מערבי", ער זאַל אַרגאַניזירן מיט אים אַ "לעקטשור" אין מזרח־לאַנדאָן.

אין "מערבי" זיינען פאַראַן לעזער און סימפּאַטיקער פון "חרות", וואו דר. סירקין און אַנדערע אַגיטירן פאַר אַ מאַסן־קאַמף קעגן יק"א, דורך

דעמאנסטראציעס און פראטעסטן, זי זאל אפגעבן פארן ציוניזם די מיליאנען פון באראן הירש, וועלכע געפינען זיך אין איר רשות. די „מערבי“ מיט גלידער וויסן אבער גארניט וועגן זאלקינדס געהיימע טעראריסטישע פלע-נער אין אט דעם קאמף. נאר י. ווארטסמאן, אלס מיטגליד פון דער דע-מאקראטישער פראקציע אויפן פינפטן ציוניסטן-קאנגרעס אין באזעל, ווי אויך אלס מיטגליד פון דעם אקאדעמישן יידישן קלוב אין בערן, וואו אט די „פראקציע“ האט געפירט א ביטערן קאמף מיט דער יידיש-נאציא-נאלער סטודענטן-פארבינדונג „קדימה“, פון וועלכער דר. מאקס נארדוי איז ערן-פרעזידענט און י. מ. זאלקינד איז אן אקטיווער טוער, — י. ווארטס-מאן טרעט באלד ארויס קעגן דורכפירן א „לעקטשור“ מיט י. מ. זאלקינדן. ער דערקלערט, אז יענער האט פארקערטע מיינונגען פון אונדזער מערבי, און ער (ווארטסמאן) וועט זיין געצוואונגען ארויסצוטרעטן קעגן אים. ווארטסמאן האט נאך צוגעגעבן דערצו:

— „ה. זאלקינד שטרעבט צו רבנות*), און פאר אים איז גוט צו זאגן א „דרשה“ אין א „בית-המדרש“, אבער ניט צו האלטן א לעקטשור אינעם אויפטראג פון א פאראיין, וועלכער וויל פארשפרייטן דעם ציוניזמוס אויף דעמאקראטישע פרינציפן.“

אזוי ווי י. ווארטסמאן האט זיך געהאט אנגענומען צו האלטן ביי די אנארכיסטן א לעקציע איבער „ציוניזם און די יידישע ארבעטער“, ווערט באשלאסן, אז ער זאל עס האלטן אונטער דעם אויפזיכט פון „מערבי“. די פראגע „פראקציע“ — „קדימה“ הערט דערמיט אויף, און מיר פארנעמען זיך מיט ארגאניזירן י. ווארטסמאנס לעקציע.

ווייניקער פערזענלעך ווערט דעבאטירט אין „מערבי“ די שפראך-פראגע: יידיש—העברייאיש. יהושע פויזניאק שלאגט פאר, אז די אפי-ציעלע שפראך פון „מערבי“ זאל זיין העברייאיש און דער פראטאקאל זאל געשריבן ווערן אין העברייאיש. ישראל גיביאנסקי אונטערשיצט אט דעם פארשלאג „אלס א טריט צו פארברייטערן די קענטעניש פון דער העבריי-אישער שפראך, וואס איז א פונקט פון אונדזערע סטאטוטן.“

י. ווארטסמאן דערקלערט. „כ'בין קעגן דעם אנטראג (פון) פויזניאק, מיר דארפן זיין פראקטיש און ווען מיר ווילן פארשפרייטן די קענטעניש פון דער העברייאישער שפראך, דארפן מיר זוכן אנדערע וועגן אבער ניט

(* דר זאלקינד איז א געוויסע צייט רב אין קארדיף (ענגלאנד). נאר ביים סוף פון דער ערשטער וועלט-מלחמה ווערט ער דער רעדאקטאר פון דעם אנארכיסטישן „ארבעטער-פריינט“, אויף דעם ארט פונעם דעמאָלט דעפארטירטן אנארכיסט רודאלף ראָקער.

מאכן אונדז אליין שטערונגען, אז יעדער וואָס קען (ניט) קיין העברייאיש זאל ניט קאָנען זיין אין דער „מערבי“. אויך א. מאַלין דערקלערט זיך „קעגן דעם אנטראג פון פּוּזניאַק, ווייל ניט אַלע קענען העברייאיש און מיר וועלען ניט קענען קאָנטראָלירן די ביכער. גיבאנסקי שלאָגט נאָכדעם פֿאַר, אז דער פּראָטאָקאָל זאל דאָך זיין געשריבן אין העברייאיש, און „דער סעק־רעטאַר קען איבערזעצן פֿאַר די אומוויסנדע אין „זשאַרגאָן.“

אזוי ווי איך, אַלס סעקרעטאַר, זאָג זיך אָפּ דאָס צו טאָן, איז „דער אנטראג פּוּזניאַק—גיבאנסקי — — מיט 4 קעגן 4 שטימען אָפּגע־לייגט געוואָרן, און וועט וואַרשיינלעך שוין ניט מער אויפגענומען ווערן.

קאָפיטל הונדערט און ניינצן

איך באַשריס פאַרבלייבן ווינטער אין לאַנדאָן

איך באַשריס פאַרבלייבן ווינטער אין לאַנדאָן ערשטנס, ווייל איך געפין אויס, אז מיין כעמיש־וויסן איז איבערגענוג אויף צו ווערן אַ לערער אין אַ לאַנדאָנער לערנאָנשטאַלט פֿאַר כעמיע. כִּדאַרף נאָר קאָנען דער־קלערן די כעמישע לימודים אין ענגליש, וואָס דאָס איז ניט צו־שווער, צוליב דעם, וואָס די ווערטער און באַגריפן פון כעמיע זיינען מער־ווייניקער אינטערנאַציאָנאַלע. עס איז דעריבער ניט מער נויטיק פֿאַר מיר זיך אָנ־צושטרענגען צו אַרבעטן איצט אויף מיין דאָקטאָר־דיסערטאַציע, צו וואָס איך דאַרף שוין ניט מער שטודירן קיין נאַטור־וויסנשאַפט טעאָרעטיש, נאָר מאַכן אַ ספּעציעלע כעמישע אונטערזוכונג, וועלכע איך קען אויך דורכפירן אין לאַנדאָן. ס'איז מיר דעריבער ניט נויטיק אָנצוקומען צו די פריבורגער יעזואיטן נאָך אַ שטעלע, פֿאַר וועלכער זיי פֿאַרלאַנגען אַזאַ הויכן פּרייז, וועלכן כּוועל קיינמאַל ניט צאָלן פֿאַר די העכסטע גליקן אין דער וועלט. צווייטנס, האַלט איך זיך מאַראַליש פֿאַרפליכטעט צו שטיין אַ יאָר, ווי אַ „פּרייוויליקער סאַלדאַט“ אין דינסט פון מיין יידישן פֿאָלק, וואָס איז פֿאַר מיר אויך צוגלייך אַ פּאָטערלאַנד, כאַטש עס האָט ניט קיין רעגירונגס־מאַכט מיך צו שטעלן צו אַ „פּריזיוו“ און מיך אָפּגעבן אין דער אַרמיי, ווי דאָס קאָנען טאָן יענע פעלקער, וועלכע האָבן אייגענע מדינות מיט אייגענע רעגירונגען.

איך ווער ניט אַנטמוטיקט צו פאַרבלייבן אין לאַנדאָן דורכדעם, וואָס איך פֿאַרליר די מיטהילף פון צוויי גרינדער פון „מערבי“ און פון אירע אַקטיווע טוער: דער סטודענט יחזקאל וואַרטסמאַן, וועלכער פֿאַרטאָפּ צוריק קיין שווייצאַריע, און י. ל. כהן. דער לעצטער האָט סוף ספּעטעמבער

זיך צעקריגט און צעשלאָגן מיט י. וואַרטסמאַנען און ער קומט ניט מער אין פאַראיין, כאָטש מיר לאָזן אים וויסן, אַז די „מערבי“ האָט אים ניט אויסגעשלאָסן און פלאַנט עס אויך ניט צו טאָן. ער שעמט זיך אָבער, אַפנים, פאַר אונדזערע מיטגלידער צוליב דעם דאָזיקן אינצידענט, און טרעט דערווייל אַריין אין אַ גרופע „חרות“ מיטן נאָמען „פאַרווערטס“.

*
**

כדי צו דערלערנען גיכער די ענגלישע שפראַך רעגיסטריר איך זיך אין דער „איוונינג קאָנטיניועישאַן סקול“ אין אַלד קעסל סטריט, פאַרן ווינטער־סעזאָן 1902—1903, וואו מיין לערער איז מאָריס באַקס. מיין אַרבעט אין „מערבי“ ווערט אָבער כסדר קאָמפליצירטער און שווערער, באַזונדערס זינט איך בין באַשטימט געוואָרן צוצוגרייטן און רעדאַקטירן אונדזער איי־גענע צייטשריפט אין יידיש, וועלכע דאַרף דערשיינער אין נאַוועמבער, 1902. עס בלייבט מיר דאַרום ווייניק צייט פאַר דער אַוונטשול. בפרט, אַז איך מוז נאָך גלייכצייטיק צוליב חיונה געבן אוראַקן אין דייטש און העב־רייאיש צו האַי־סקול קינדער — און אין יידיש — צו דערוואַקסענע, וועלכע ווילן קענען שרייבן בריוו אַהיים, אין מזרח־איראָפּע.

זינט דער סטודענט וואַרטסמאַן איז אַוועקגעפאַרן צוריק קיין שווייצאַ־ריע, ווערט דער „מערבי“ אַנגעפירט אַפיציעל פון אַ קאָמיטע פון דריי (אַבערסאָן, מוניץ און איך). צוזאַמען מיט אַבערסאָנען און סאַפערשטיינען געהער איך אויך צו דער קאָמיטע דורכצופירן אין נאַוועמבער אַ ליטעראַטור אַוונט און קאַנצערט אין „מערבי“. איך פיר אויך אַן די פאַרהאַנדלונגען מיט דער קאַאָפּעראַטיווער ביבליאָטעק פונעם הערצל־נאַרדוי קולטור־פאַראיין צו געבן דער „מערבי“ אַ פאַרטרעטערשאַפט אין דער קאָמיטע איינצוקויפן גייע ביכער פאַר דער ביבליאָטעק. נאָך אַ סך דינגענישן זיינען יענע מסכים אויף דעם, און מיר דערוויילן אונדזערן אַ מיטגליד, אַבערסאָ־נען, אין דער בשותפותדיקער ליטעראַטור־קאָמיטע. גלייכצייטיק נעמט ער זיך שוין אויך אַן צו האַלטן אַ לעקציע אין אַ האַל פון „מערבי“, וועגן דעם „איסט־לאַנדאַנער ברענטש און זייער שטעלונג צו דער יידן־פּראָגע“. דער־מיט הויבן זיך אַן די סעריעס אידעאָלאָגישע קאַמפן אין לאַנדאָן צווישן די נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלן, חרות, סאַציאַליסטן־ציוניסטן אויף איין זייט, מיט די אַנאַרכיסטן, בונדיסטן, סאַציאַל־דעמאָקראַטן אויף דער צווייטער זייט. פרי־ער האָבן אַט די צוויי גרופירונגען איינע מיט די אַנדערע כלל ניט פאַלע־מיזרט.

„נחם קאַסטן“ רופן מיר אַן איצט דעם פּראָגע־קעסטל, אין וועלכן מאַ־סאַווע מענטשן וואַרפן אַריין געשריבענע פּראָגעס צו אונדזער פאַראיין „מערבי“.

דעם פאָרשלאַג איינצופירן דעם דאָזיקן „נחם קאַסטן“ האָב איך מאַ-
טיווירט דערמיט, וואָס אַ טייל פרויען און מענער, וועלכע קומען צו די
עפנטלעכע פאַרזאַמלונגען פון „מערבי“ שעמען זיך צו פּרעגן וואָס זיי ווילן
וויסן, ווייל זיי האָבן מורא: טאַמער וועט מען פון זיי לאַכן?

מיין פאָרשלאַג ווערט אונטערשטיצט פון י. וואָרטמאַנען, וועלכער
זאָגט צו צו באַשטעלן באַלד אַזאַ קעסטל, און דער פאַראיין נעמט אָן איינ-
שטימיק דעם דאָזיקן פאָרשלאַג.

דורך אַט דעם „נחם קאַסטן“ מאַכן מיר ריינדנדיק די פשוטע יידישע
מאַסע, פרויען און מענער, וועלכע פילן תמיד אָן דעם „נחם קאַסטן“ מיט
נייע פּראָגעס. דאָס פאַרשלאַסן פּראָגע־קעסטל הענגט אַ גאַנצן וואָך אין
דער קאַפּעראַטיווער ביבליאָטעק און ביי יעדער עפנטלעכער פאַרזאַמלונג
פון „מערבי“ איז דאָס לייענען די פּראָגעס פון „נחם קאַסטן“ אַ וויכטיקער
פונקט פון דער טאַג־אַרדענונג. אויף די לייכטערע פּראָגעס ענטפערן מיר
תיכף, די שווערערע ווערן אַ ווייל דיסקוטירט און נאָכדעם איבערגעגעבן
צו אונדזערע לעקטאָרן, זיי זאָלן וועגן דעם האַלטן לעקציעס*.)

איידער די „מערבי“ האָט אָנגעהויבן איר קולטור־טעטיקייט אין לאַג-
דאָן, גרופירן זיך די נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלע קולטוריסטן אַרום דעם הערצל-
גאַרדוי קולטור־פאַראיין, וועלכער האַלט אויף די קאַפּעראַטיווע ביבלי-
אָטעק. דער היגער „יידישער עקספרעס“, אַ פּריוואַט „ביזנעס־בלאַט צו
פאַרעפנטלעכן פאַר געצאָלט „אדווערטאַזמענטס“, וועלכע ער שטעלט אַריין
צווישן איבערגעדרוקטן פאַרגרייטן לעזע־שטאָף פון אייראָפּע, אויף ביי-
ליקע, פאַרפּלעקטע צייטונגס־פאַפּיר, באַפאַלט אָפט דעם דאָזיקן קולטור-
פאַראיין פון קולטורעלע האַרעפאַשניקעס און אינטעלינעטע פּראַלעטאַריע, צווישן זיי
אויך טיכטיקע העברייאישע לערער און באַדייטנדיקע היימישע לומדים,
וואָס זיינען דאָ געצוואונגען געוואָרן צו ווערן פעדלער. דער וואולגאַרער
הפּקדדיקער „יידישער עקספרעס“ רופט אָן מיט אַזעלכע נעמען ווי
„עמי הארצים“ און „גראָבע יונגען“ די דאָזיקע איבערגעגעבענע יידישע
קולטור־טרעגער, וועלכע האַלטן אויף מיט זייערע שווער־פאַרהאַרעוועטע
פעניס די דאָזיקע יידישע ביבליאָטעק, און פאַרשפּרייטן צווישן די אימי-
גראַנטישע יידן אין לאַנדאָן מאַדערנע ליטעראַטור אין יידיש און העבריי-
איש, ווי אויך ווערטפולע ווערק פון לומדות און השכלה.

אָן אַנדער אַרגאַניזאַציע, וועמעס קולטור־טעטיקייט באַשטייט אין
דורכפירן לעקציעס, איז דער איינפלוסרייכער פאַראיין „בני ציון“ פון

* אַ פעקל פּראָגעס פון דער „מערביס“, „נחם קאַסטן“ געפינט זיך נאָך
ביז איצט אין מיין אַרכיוו.

וואוילהאבנדיקע באַלעבאַטישע ציוניסטן. די לעקציעס קומען פאַר אין דער אימיגראַנטישער געגנט פון מזרח-לאַנדאָן, אין אַ שטענדיקן פאַרזאַמלונגס-פּלאַץ, וואָס טראַגט דעם קלינגענדיקן נאָמען „קינגס האַל“.

דער „לעקטשור-סעזאָן“ פון האַרבסט 1902 האָט זיך אָנגעהויבן ביי די „בני ציון“ שבת-צו-נאַכט דעם 30-טן אויגוסט (די לעקציעס קומען אַלע פאַר אין די שבת-צו-נאַכטן). די לעקטאָרן דאַרט זיינען צום גרעסטן טייל באַקאַנטע ענגלענדער, אַדוואָקאַטן, מיטגלידער פון לאַנדאָנער שטאַט-ראַט, קאַנדידאַטן פאַרן ענגלישן פאַרלאַמענט, ליבעראַלן, לעיבאַריסטן און אַלערליי מינים סאַציאַליסטן. זיי ריידן געוויינלעך איבער וויכטיקע טאַג-פּראָגן: דערציאָונגס-געזעצן, „הויזינג“ אין ווייטשעפּל, אימיגראַציע, א. ד. גל. די איבעריקע רעדנער זיינען דאָס רוב ענגליש-ריידינדיקע בורשוואַזע ציוניסטן. כּיבין זיך משה, אַז אַרום פיר פינפטל פון די רעדנער דאַרטן ריידן אין ענגליש און ווערן ווייניק אַדער גאַרניט פאַרשטאַנען פון דער אימיגראַנטישער יידישער מאַסע.

אַלס רעדנער אין יידיש זיינען אָנאַסירט פאַרן האַרבסט-סעזאָן 1902 בלויז צוויי לעקטאָרן: דער פּריער דערמאַנטער א. פינקענשטיין און איך. מיר זיינען ביידע באַשטימט צו ריידן וועגן יידישע געשיכטלעכע טעמעס. ער, וועגן דער באַזעצונג פון יידן אין ליטע, און זייער לאַגע אונטער דער קעניגלעכער דינאַסטיע פון די „יאַגעלן“ (איבער דער דאָזיקער טעמע שרייבט אויך א. אַפּאָלאָן) וואל. (וואלענטין) פינקענשטיין אַרטיקלען אין יידיש און ענגליש. איך וועל דאַרט ריידן וועגן די צוויי אויסערגעוויינלעכע נאַציאָנאַל-יידישע הומאַניסטישע דענקער פון מיטן 19-טן יאָרהונדערט: דעם סאַציאַליסט מאַזעס (משה) העס און דעם רב ר' צבי הירש קאלישער. וועגן דעם ערשטן האָב איך געזאָלט ריידן דעם 27-טן סעפטעמבער, נאָר צוליב אַ דרוק-פעלער אין די אַנאַנסן, וואו לעבן מיין טעמע איז אַריין אַ נאָמען פון אַן אַנדער רעדנער, און דערצו נאָך אַזאָ וואָס האָט כלל ניט געוואוסט פון משה העס, איז דאַרום מיין לעקציע וועגן משה העסן איבערגעלאָזן געוואָרן פאַרן ווינטער-סעזאָן (דעם 21-טן מערץ 1903). מיין ערשטע פאַרשערישע געשיכטלעכע לעקציע אין קינגס האַל וועט דעריבער זיין וועגן ר' צבי הירש קאלישער.

איך גיי ניט צום יום-כיפור-באַל פון די אַנאַרכיסטן, כאַטש מיין על-טערער פּריינט, דער באַקאַנטער היגער דרוקער ישראל נאַראַדיצקי, וועל-כער איז אויך אַ שרייבער אין העברעאיש, רעדט מיך שטאַרק צו כּיזאַל גיין מיט אים אַהין.

ישראל נאַראַדיצקי, דער אַמאַליקער „חובב ציון“, וועלכער האָט צו-זאַמען מיט בערטע פּלעקסנער אַרויסגעגעבן דעם זאַמלבוך „דאָס הייליקע לאַנד“ (זשיטאַמיר, 1891), שטייט איצט נאַענט צו די אַנאַרכיסטן פון ראַקערס

צד (די לאַנדאָנער אַנאַרכיסטן זיינען איצט צעטיילט אין עטלעכע זיך באַ-
 קעמפּנדיקע גרופּעס). נאַראַדיצקי בעט זיך, איך זאָל גיין מיט אים צום
 אַנאַרכיסטישן יום-כיפור-באַל, וואו ער וועט מיך באַקאַנען מיט זייער
 הויפּט-רעדנער דאָרט, רודאָלף ראַקער. איך זאָג זיך אָפּ דאָס צו טאָן, ווייל
 דאָס איז קעגן מיינע „פּריידענקערישע“ איבערצייגונגען. איך דערקלער
 נאַראַדיצקי, אַז כ׳האַלט דעם דאָזיקן אַנאַרכיסטישן יום-כיפור-באַל פאַר
 זייערער אַ אינדירעקטער אנערקענונג, אַז עס איז דאָ אַזאַ מין זאָך ווי אַ
 יידישער גאַט, כאַטש זיי אַנאַנסירן מיט גרויסע ווערטער, אַז ער עקזיסטירט
 ניט. איך באַמערק אויך דערצו, אַז יינגלווייז, ווען איך האָב געגלויבט אין
 זיין עקזיסטענץ, פלעג איך צייטנווייז צעקריגן זיך מיט אים און אים טאָן
 „צו להכעיס“; היינט אָבער בין איך איבערצייגט, אַז אַזוינס איז כלל ניט
 פאַראַן, כאַטש אונדזערע אַבות האָבן געגלויבט אים צו האָבן געזען אין זייער
 „אַפּשפּיגלונג און געשטאַלט“, און אונדזערע נביאים האָבן גערעדט אין זיין
 נאָמען וועגן גערעכטיקייט, ווען זיי האָבן באמת געהערט גאָר די שטים פון
 דער יידישער האַרעפּאַשנער מאַסע, וועלכע האָט פּראַטעסטירט קעגן אירע
 אויסזויגער, אונטערדריקער און באַרויבער.

קאַפיטל הונדערט און צוואַנציג

א „שווייצער סטודענט“ וועגן ר' צבי הירש קאַלישער

מײן לעקציע איבער „רבי צבי-הירש קאַלישער“ האָט זיך אַרויסגעוויזן
 פאַר אַ דאַנקבאַרער טעמע. די היינט-וועלטיקע אימיגראַנטישע יידן אין
 מזרח-לאַנדאָן זיינען, זעט אויס, געווען נייגעריק צו הערן, וואָס אַזוינס אַ
 מאַדערנער „שווייצער סטודענט“ פון נאַטור-וויסנשאַפט, ווי מ׳פלעגט מיך
 דעמאָלט אַנאַנסירן, קען זאָגן וועגן אַן אַלטמאָדישן רב. זיינען זיי געקומען
 אין מאַסן שבת-צו-נאַכט, דעם 8-טן נאָוועמבער 1902, אין גרויסן „קינגס
 האַל“, אויף קאַמערשעל-ראָוד.

די דאָזיקע לעקציע האָב איך אויפגעבויט אינגאַנצן פון דעם רבס
 אייגענע ספרים. זיינע רבניש-לומדישע פילפולים און רעליגיאַנס-פילאָ-
 סאָפישע חקירות האָב איך איבערגעגעבן אין אַ לייכטער פשוטער שפראַך
 און זיי געמאַכט אַלגעמיינ פאַרשטענדלעך. כ׳האָב זיי אויך קלאַסיפּיצירט
 און איינגעטיילט אין פינף טיילן, און גערעדט וועגן יעדן טייל אַרום פופצן
 מינוט.

אינעם ערשטן טייל שילדער איך צבי-הירש קאַלישער ווי אַ יונגן
 נאַאיוון פרומען רב אין פרייסן, וועלכער גלויבט מיטן גאַנצן האַרצן, אַז ווען

יידן וועלן ווידער אויפבויען דעם מזבח אין ירושלים און אויף אים ווידער מקריב זיין קרבנות, וועט קומען די גאולה. ער פילפולט זיך דאָרום אַ רייע יאָרן נאַכאַנאַנד מיט זיין רבין, דעם הויך-אַנגעזעענעם גאון רבי עקיבא איגער, און מיט אַ רייע אַנדערע גאונישע לומדים, כדי צו איבערצייגן זיי, אַז מען מעג אויפבויען דעם מזבח אין ירושלים נאָך איידער משיח קומט אָן... און אַז די היינטיקע צווייפלהאַפטע כהנים מעגן צוגעלאָזן ווערן צו ברענגען אויף אים קרבנות. ער שטעלט אויך פעסט מיט גרויס חריפות און בקיאות אין תלמוד און אין דער שפעטערדיקער לומדישער ליטעראַטור — דעם אַרט וואו דער מזבח דאַרף זיין געבויט, און ווי אַזוי ער דאַרף אויסזען; ווי אויך אין וועלכע מלבושים (פאַסאַנען און פאַרבן) די כהנים דאַרפן גיין אַנגעטאַן. דאָס אַלץ באַוועגט ענדלעך דעם גאון רבי עקיבא איגער צו פאַרלאַנגען פון זיין איידעם, דעם "חתם סופר" (ר' משה סופר) פון פרעס-בורג, אונגאַרן, ער זאָל זען קריגן די נויטיקע דערלויבעניש דערפאַר פון נעם טערקישן פאַשאַ אין ירושלים. אויף דעם ענטפערט דער פרעסבורגער רב אַ בריוו, דאָטירט י"א אייר תקצ"ז (16טן מאי 1837), אַז דער טערקישער פאַשאַ "איז אַ גרויסער קפדן (קאַפדן) אויף דעם דאָזיקן אַרט, אַז עס זאָל אַהיין ניט צוקומען קיינער, וואָס געהערט ניט צו ישמעאלס אומה, ווייל דאָרט שטייט דאָס מאָהאַמעדאַנישע געבעט-הויז"...

מיינע צוהערער האָבן גוטמוטיק געשמייכלט, ווען כ'האַב פאַר זיי גע-שילדערט דעם דאָזיקן עפיואַד. זיי האָבן אָבער ניט אויסגעלאַכט יענע אויפריכטיקע, ערלעכע, נאַאיווע גרופע. כ'בין זיי געווען דאַנקבאַר פאַר זייער האַלטונג און זיך געפילט אין אַ גוטער שטימונג, ווען כ'בין איבערגע-גאַנגען צום צווייטן טייל.

אין דעם צווייטן טייל פון מיין לעקציע איז רבי צבי-הירש קאַלישער שוין אַ זקן נאַענט צו זיבעציק יאָר. ער איז הויך אַנגעזען ווי אַ לַמדן און אַ רעליגיאָנס-פילאָסאָף. איך גיב איבער בקיצור דעם אינהאַלט פון זיינע ספרים אין לומדות און חקירה, ווי אויך פון זיינע אַרטיקלען אין צייטונגען און זשורנאַלן, איבער צייט-פראַגן, וועלכע ווייזן, אַז ער איז אויך גוט באַ-קאַנט מיט די פראַבלעמען און געשעענישן פון זיין צייט. זיין פאַראַינטערע-סירטקייט אין דער גאולה איז ניט געוואָרן קלענער, נאָר זיינע מיטלען זיינען ניט מער אַ מזבח און כהנים, נאָר דאָס ווידעראויפבויען פון דעם גאַנצן חרובן יידישן לאַנד און עס באַזעצן מיט יידישע אַקער-בויער און פלאַנצער. ער פירט ווידער שאַרפע פילפולים מיט די גאונים פון זיין צייט, דאָס מאַל, כדי צו איבערצייגן זיי, אַז די גאולה, די דערלייזונג פון די יידן און פון דער גאַנצער וועלט, דאַרף קומען ניט פון אויבן, דורך הימלשע ניסים, נאָר פון אונטן, דורך די מענטשן אַליין. און ניט מיטאַמאַל, נאָר ביסלעכווייז, דורך געדולדיקער אַרבעט.

איך שטעל זיך דערביי אָפּ באַזונדערס אויף זיין ספרל „דרישת ציון“ (ליק, פרייסן, 1862), וואָס איז דערשינען אין עטלעכע אויפלאַגעס, איז איי-בערגעזעצט געוואָרן אין דייטש און אין געלויבט געוואָרן פון מאָזעס העס, — אַ חבר פון מאַרקס און לאַסאַל.

אין דעם דריטן טייל אַנאַליזיר איך רבי צבי-הירש קאַלישערס רעלי-גיאַנס-פּילאָסאָפּיע, אַז דאָס לעבן אויף דער ערד איז אַ זעלבסטצוועק, און ניט קיין קאַרידאַר צו אַ יענער וועלט. ער פאַראַרטיילט דאַרום שטאַרק די אומגערעכטיקייט אויף אונדזער ערד, און רופט די מענטשן איינצופירן אַזאַ געזעלשאַפטלעכע אָרדענונג, אין וועלכער זיי זאָלן קאָנען לעבן אין יושר און פּרידן.

אין דעם פּערטן טייל באַקען איך מיינע צוהערער מיט קאַלישערס איי-דייע, אַז יידן דאַרפן ווידער אויפבויען זייער חרוב לאַנד, ניט בלויז מחמת דעם, וואָס זיי ליידן פון רשעות און פאַרפאַלגונגען, און אויך ניט נאָר צו-ליב דער אַרעמקייט פון גרויסע מאַסן יידן, נאָר אַ סך מער נאָך צוליב דעם, וואָס דאָס איז אונדזער אייגן פאַטערלאַנד, און מיר דאַרפן טאָן אַלץ וואָס מיר קאָנען, כדי ווידער עס אויפבויען און באַנייען, ווי דאָס טוען אַלע אַנדערע פעלקער, וועמעס פאַטערלענדער זיינען פאַרשקלאַפּט.

צום סוף, אין דעם פינפטן טייל, גיב איך אויסצוגן פון זיינע פּראַקטישע פּלענער צו קאַלאָניזירן ארץ-ישראל דורך האַרעפאַשנע יידן פון מזרח און מיטל-אייראָפּע; צו גרינדן לאַנדווירטשאַפטלעכע שולן אין ארץ-ישראל און אַנדערע לענדער, וואו מ'זאָל יידן לערנען אַקערבוי און גערטנעריי. ער איז אויך דערפאַר, אַז מ'זאָל דאַרטן לערנען אויך אַנדערע וויסנשאַפטן און קונסטן.

איך פאַרענדיק מיין דאַנקבאַרע טעמע מיט אַ קורצער ביאָגראַפּיע און כאַראַקטעריסטיק פון רבי צבי-הירש קאַלישערס פּיינער פּערזענלעכקייט. מיינע צוהערער, וועלכע זיינען די גאַנצע צייט פון מיין „לעקטשורן“ געזעסן רוי-איך און מיך אויסגעהערט אויפּמערקזאַם, פון אַנהויב ביזן סוף, איבערראַשן מיך נאָך דערצו מיט אַפּלאַדיסמענטן און אַוואַציעס.

מיין פעטער מאַריס סאַפּערשטיין, דער אַמאַליקער אַנאַרכיסטישער און אַטע-איסטישער שאַפּ-אַרבעטער, וועלכער איז איצט אַ סטאַטעטשנער בשמים-קרעמער, איז אויך געקומען צו הערן מיין לעקציע. מיין פּרעסטיזש שטייגט ביי אים הויך. ער דריקט מיר אויס זיין אַנערקענונג, און גיט מיר גערעכט, וואָס כ'האַב ניט געוואָלט אָננעמען די עצה פון זיינע פּריינט לעצטן זומער צו ווערן אַ „ביזנעסמאַן“, אַנשטאַט שטודירן ווייטער. דאָך קריטיקירט ער נאָך אַלץ מיין אומפּראַקטישקייט. ער זאָגט, אַז די לאַנדאַנער „לעקטשורערס“

פון זיין צייט, מיט ב. פייגענבויםען בראש, און אויך אב. קאהאן, וועלכער פלעגט אראפקומען אהער פון ניו-יארק און דא ריידן אויפן גאס, אין יידיש און ענגליש, אז זיי פלעגן אין זייערע „לעקטשורס“ ניט דערמאנען, ווי איך, וואס דער אדער יענער האט געשריבן, נאר האבן אלץ ארויסגעזאגט, ווי דאס וואלטן געווען זייערע אייגענע געדאנקען... ער בלייבט, זאגט ער, דארום ביי זיין מיינונג, אז איך בין צו נאאיוו און כוועל דעריבער קיינמאל ניט ווערן אזוי פאפולער ווי יענע, כאטש ער האלט מיך פאר מער קענער פון זיי... .

*
**

מיר זיינען זייער איבערקלייבעריש ביים ארייננעמען נייע מיטגלידער אין אונדזער פאראיין „מערבי“. מיר נעמען אריין נאר אקטיווע טוער און דערלויבן זיי ניט אנצוגעהערן צוגלייך צו א צווייטן פאראיין, אפילו אזא, וועלכער גיט זיך אפ בלויז מיט אונטערהאלטן און אמוזירן. מיר באשליסן צוליב דעם דורכצופירן אין „מערבי“ אויך אונטערהאלטונגען און אמוזיר-רונגען, נאר אזוינע, וואס זאלן אויך אנטהאלטן ליטעראטור און קונסט. דאך האבן מיר לעצטנס אריינגענומען א האלבן טויז נייע מיטגלידער, און נאך אמאל אזוי פיל ווערן נאך באטראכט. די נייע מיטגלידער זיינען: יעקב אראנאו, אן אינטעליגענטער יונגערמאן מיט א שיינער אסאכע* ; מרדכי גינסבורג און זיין חבר שווארץ — ביידע אקטיווע טוער פון אנגע-זענע ציוניסטישע ארגאניזאציעס; אברהם מארקס, וועלכער רעדט מיט וויסן וועגן מארקסיסטישע ענינים; זיגמונד סאפערשטיין (א זון פון מיין מאמעס יינגערער שוועסטער, בת-שבע, און איר מאן משה סילין. ווען זיין טאטע-מאמע גטן זיך, און ער בלייבט א „לעבעדיקער יתום“, ווערט ער אלס לערן-יינגל שטארק געפייניקט פון זיין מייסטער. ווען יענער שטעמפלט אים נאך דערצו פאר א ליגנער, דערקלערט אונדזער באבע דבורה, אז ער איז ניט קיין ליגנער, נאר א פאנטאזיאַר, וואס וועט אונטער גינסטיקע אומשטענדן ארויסווייזן קינסטלערישע פייאיקייטן. איצט, נאכ-דעם ווי ער האט א צאל יארן פארבראכט ביי דער מוטער אין דייטשלאַנד, איז ער געווארן א מיטגליד פון א ליבהאבער טרופע אין גלאסגוי און לאַנדאן. ער זינגט, דעקלאמירט און שפילט טעאטער, ארגאניזירט קינסטלערישע פראגראמען און איז א טיכטיקער פארויצער אויף קאנצערטן און מאסן-

(* ער זעט דעמאלט אויס ענלעך צום סאוועטיש-יידישן קינסטלער און געלערנטן יחזקאל דאברושין.

פארזאמלונגען*). דער זעקסטער נייער מיטגליד אונדזערער איז דער שוין פריער דערמאנטער וויליאם פויזניאק, — א פייאקער בוכהאלטער און קארעספאנדענט, וועלכן איך באטראכט פאר מיין נאכפאלגער אלס סעקרעטאר פון „מערבי“.

דער ערשטער ליטעראריש-מוזיקאלישער ארויסטריט פון „מערבי“, זונטיק דעם 16-טן נאוועמבער, 1902, מאכט א פוראר צווישן דעם יונגן אימיגראנטישן עולם. אחוץ דעם מוזיקאלישן פראגראם (אראנזשירט פון ז. סאפירשטיין) פון פידל, פיאנא און געזאנג, ווערט אלץ דורכגעפירט פון אונדזערע „מערבי“ מיטגלידער: ד. ב. אבערסאן טרעט ארויס מיט פאר לעזונגען פון יהלל („ארץ ישראל ערד“) און מענדעלע („ישראלק באקלערט די וועלט“); יעקב אראנאוו — מיט שלום עליכמס „אין א ספרים קלייטל“. זיגמונד סאפירשטיין דעקלאמירט דוד עדעלשטאטס „דער קינדער-מער-דער“ און מאַריס ראָזענפעלדס „היסטאָרישע פעקלעך“, איך באַטייליק זיך מיט גאַנצע דריי נומערן: 1) אַ באַראַקטעריסטיק פון דער קונסט פון דעם יידישע מאַלער אפרים משה ליליען, וועלכער האָט לעצטנס אילוסטריט מאַריס ראָזענפעלדס „לידער פון געטא“, אין בערטאָלד פייוולס דייטשישער איבערזעצונג. 2) פאַרלעזונג פון י. ל. פּרצעס „מוסר“, 3) אַ סאַטיריש בילד: „דער כּהן פּשחור“ (דער וואָס האָט לויטן תנ"ך געשלאַגן ירמיהו) אַראַנזשירט אַ באַנקעט פאַר ירמיהו הנביא. פאַרענדיקט האָט זיך אַפּיציעל דאָס פּראָגראַם מיט אַ דיסקוסיע איבער דער פּראָגע: „דאַרף אַ ציוניסט אויך זיין אַ סאַציאַליסט?“ און פאַרקערט: „דאַרף אַ סאַציאַליסט אויך זיין אַ ציוניסט?“ די דיסקוסיע איז אָנגעפירט געוואָרן אונטער דער לייטונג פון דעם געלערנטן א. פינקענשטיין.

מיר באַשליסן אַרויסגעבן אַן אייגענעם אַרגאַן פון „מערבי“. ווי אַזוי מיר וועלן עס קאַנען דורכפירן, דיסקוטירן מיר ווייניק. פאַר אונדזערע מיטגלידער איז עס פשוט. זיי האַלטן מיך פאַר אַ גוטן סעקרעטאַר, מיינען זיי, אַז איך וועל געוויס אויך קאַנען זיין אַ שרייבער און אַ רעדאַקטאָר... קיין אַנדער קאַנדידאַט האָבן מיר סייווי גיט. י. וואַרטסמאַן, דער איינציקער צייטונגס-שרייבער צווישן אונדז, איז דאָך שוין צוריק אין דער שווייץ. מוז איך נעמען אויף זיך די אַרבעט און אַז כּוועל וועלן — מיינען זיי — וועל איך קענען...

אַזוי ווי דער אַרגאַן פון „מערבי“ דאַרף אַרויס בלויז איינמאַל אַ חודש,

(* ער איז אויך דער פאַרזיצער פון דעם „מעמאָרעל מיטינג“ אין גרויסן ווייטשעפּלער „וואַנדערלאַנד“, נאָכן טויט פון דעם שוויפּלער זיג-מונד פּינמאַן אין יולי, 1909, אַראַנזשירט פון די יידישע טעאַטער-לייט אין לאַנדאָן.)

און איז באַרעכנט אויף אַכט זייטן, קליינעם פאַרמאַט, וועל איך זיכער — מיינען אַלע — קאַנען עס אַליין אינגאַנצן אויספילן. עס וועט דאָך דאָרט ניט קאַנען אַרײַנגיין מער שטאַף וויפּל כּ׳פּלעג אויפּשרייבן יעדן חודש אין מיינע פּראָטאָקאָלן און קאַרעספּאַנדענציעס. בפרט אַז דער פּרעסער מוניץ האָט אַ פּראָיקט פּון אַ נייעם סטאַטוט פאַר דער ענגלישער ציוניסטישער פּעדעראַציע און אבערסאָן פּלאַנט אויפּצושרייבן אַ שאַרפּן בריוול קעגן דער זעלביקער פּעדעראַציע*.)

דאָס גלייכן זאָרגן מיר אויך ניט וועגן פּאַנדן. אונדזער דרוקער נאָך ראַדיציק וועט אָפּדרוקן אַ נומער אויף באַרג. מיר וועלן עס אַליין פאַרקויפּן און ניט האָבן קיינע אויסגאַבעס דערפאַר. וועלן מיר באַצאָלן דעם דרוקער פאַרן ערשטן נומער און ער וועט נעמען דרוקן דעם צווייטן נומער...

פאַר מיר פּערזענלעך איז אַבער די דאָזיקע עקסטרע אַרבעט גאָר ניט לייכט. זינט י. וואָרטסמאַן איז אַוועקגעפּאַרן צוריק אין דער שווייץ בין איך פאַרנומען פּון באַגינען ביז שפּעט אין דער נאַכט מיט דער אַרבעט פּון „מערבי“; די אַנדערע מיטגלידער זיינען דאָך אַלע באַשעפּטיקט ביי זייערע אייגענע אַרבעטן. איך מוז דעריבער אַליין זיין איר טעאַרעטיקער און פּראַקטיקער: צוזאַמענרופן אירע פּאַרזאַמלונגען, אַרגאַניזירן אירע אונטערנע-מונגען, צוגרייטן טעמעס פאַר די רעדנער, אויך פאַר די וואָס ריידן אין אַנדערע אַרגאַניזאַציעס. דערביי פירן אַ היפשע קאַרעספּאַנדענץ מיט סימ-פּאַטיזירער און קעגנער פּון „מערבי“ אין אַנדערע שטעט, מיט ציוניסטישע קערפּערשאַפטן אין ענגלאַנד און אין אויסלאַנד. איצט וועט נאָך צוקומען צו שרייבן פאַרן „מערבי“ אַרגאַן און אויך רעדאַקטירן וואָס אַנדערע וועלן מיר געבן און כּ׳דאַרף עס דאָך אויך איבערשרייבן אין אַ קלאַרער און פשוטער שפּראַך.

נאָך אַפּזאָגן זיך פּון אַט דער אַרבעט איז פאַר מיר ניט מעגלעך, פשוט דערפאַר ווייל מיר האָבן איצט ניט קיין אַנדערן וואָס זאָל עס קאַנען טאָן. אַרבעט איך שוין אויף דעם ערשטן נומער, וואָס דאַרף אַרויסגיין טאַקע דעם היינטיקן חודש, אין נאָוועמבער 1902.

קאַפיטל הונדערט איין און צוואַנציג

„די וואַנט פּון מערבי“

סוף נאָוועמבער 1902 דערשיינט ענדלעך דער „אַרגאַן“ פּון אונדזער

(* ער שטעלט עס מיר ערשט צו פאַרן דריטן נומער (יאָנואַר 1903).

פאראיין „מערבי“ מיר גיבן אים אַ נאָמען „דער כותל מערבי“, געמיינט — איר פעסטונג...

אונדזער „מערבי“ אָרגאַן איז אַן אַכט־זייטיק קעמפּעריש קליין ציי־טונגל, וואָס איז אויסגעפילט כמעט אינגאַנצן פון מיר, אַלס רעדאַקטאָר. מיין איינציקער מיטאַרבעטער אין ערשטן נומער איז דער פרעסער אורי מוניץ, דער געשעפט־פאַרוואַלטער פון אַט דעם צייטונגל. מיר גיבן דאָרט אַריין זיין ברייטן דעטאַליזירטן פּראָיעקט פון אַ סטאַטוט פאַר דער ענגלי־שער ציוניסטישער פּעדעראַציע, וועמעס „קאַנווענשאַן“ (צוזאַמענפאַר) דאַרף פאַרקומען היינטיקן ווינטער (1902—1903).

אַ היפשער טייל פון דעם ערשטן זייטל פון „כותל מערבי“, זיין אוי־בערשטע העלפט, איז פאַרנומען מיט דעם נאָמען פון דעם אָרגאַן אין גרוי־סער שריפט, אין יידיש און אין ענגליש; אויך דער נאָמען פון זיין אַרויס־געבער. אונטער דעם קומען אַריין, לויט דער טראַדיציע פון דער יידישער אַרבעטער־פרעסע אין לאַנדאָן אין די 80־ער און 90־ער יאָרן — מאַטאָס אין העברייאיש. אין ביידע זייטן פון די מאַטאָס וועגן אַרץ ישׂראל און זעלבסטהילף שטייען אַנאַנסן אין קעסטעלעך; רעכטס — אַז אַלע מאַנער־סקריפטן זאָלן געשיקט ווערן צו ק. מרמר, 164 קענאַן סטריט ראָוד, קאָ־מערשעל ראָוד, לאַנדאָן, איסט; לינקס, — אַז אַלע געשעפטלעכע אַנגע־לעגנהייט זאָלן געשיקט ווערן צו או. מינץ, 30 סידיני סקווער, מייל ענד, לאַנדאָן, איסט. אונדזערע ביידנס נעמען און אַדרעסן ווערן געגעבן אין ענגליש.

אונטער דעם זיינען אַנגעגעבן אין פעטיט: רעכטס — די דאַטע (דער יידישער חודש) — און לינקס — דער פרייז (אַ האַלבע פעני) — און אין מיטן: דער נומער.

די אונטערשטע, קירצערע, האַלבע זייט איז אויסגעפילט מיט אונדזער דערקלערונג: אַדער לייט־אַרטיקל, מיטן נאָמען: „וואָס ווילן מיר?“ צווישן אַנדערעס זאָגן מיר דאָרט אַזוי:

„מיר ווילן, אַז אונדזער עולם זאָל אויפהערן זיך צו פאַרלאָזן אויף זיינע בעלי־טובות און שתדלנים. — — — אַלץ וואָס ער טוט זאָל זיין אויף דעם גרונט פון זעלבס־הילפּע און טיף אין דאָס האַרץ — — — זאָלן זיך איינוואַרצלען די אומשטערבלעכע הללס ווערטער: „אם אין אני לי, מי לי?“ (ווען איך אַליין העלף זיך ניט, ווער זשע זאָל מיר שוין העלפן?). מיר ווילן נאָך פילעס, דען אַלס „גאַנצע אידן“ פעלט אונדז נאָך זייער פיל.“

די היפט־פּראָגע מיט וועלכער אונדזער „מערבי“־אָרגאַן פאַרנעמט זיך אין זיך ערשטן נומער איז אַרגאַניזאַציע. אין אַ לענגערן אַרטיקל, וואָס פאַרנעמט אַרום פינף זייטן, שילדער איך דעם כאַאָס אין דעם יידישן גע־זעלשאַפטלעכן לעבן אין לאַנדאָן און „די חושכניש און פאַרפּראָנקייט“.

וואס הערשט אין איר „מאָדערנער געטאַ“. איך קריטיקיר אין מיין אַרטיקל
ניט בלויז די פירער, נאָר אויך די מאַסן. איך שרייב דאָרט אַזוי :

מיר זיינען אָפּגעוואוינט פון דער זאָרג פאַר אונדזערע כלל-אינטערעסן
און מיר זיינען נאָך אימער צוגעוואוינט צו אונדזערע מיטל-אַלטערלעכע
פאַראַדקעס מיט די בעלי טובות און שתדלנים. ס'זיינען געוועזן צייטן ווען
מיר אַליין פלעגן אונדז ווייניק קאָנען העלפן. אונדזער געמיינזאַמער שיק-
זאַל איז געלעגן אין פרעמדע הענט און מאַנכמאַל אין דער האַנט פון אַ יחיד.
אַט אין יענער שלעכטער צייט האָבן זיך ביי אונדז אויסגעבילדעט בעלי
טובות און שתדלנים וועלכע פלעגן זאָרגן פאַר אונדזערע געמיינזאַמע אינ-
טערעסן. יענע גרויזאַמע צייטן זיינען אָבער שוין לאַנג פאַרביי און היינט
ליגט אונדזער נאַציאָנאַלער שיקזאַל אין אונדזערע אייגענע הענט, און ווען
יעדער איינציקער פון אונדז וועט ניט זאָרגן פאַר אונדזערע נאַציאָנאַלע
אינטערעסן, וועט קיין אַנדער פאַר אונדז ניט זאָרגן. מיר זיינען צוגע-
וואוינט צו זאָרגן יעדערער נאָר פאַר זיך אַליין — — — מיר זיינען פיל
אָפּגעוואוינט פון אחדות און סאָלידאַריטעט — — — אַז אַרבעטנדיק פאַרן
מאַמענט באַמערקן מיר ניט בשעת מעשה אונדזערן אַ ברודער, מיר זעען
אָפילו ניט ווי מיר שאַדן אונדזער אייגענע צוקונפט. למשל: אַ יידישער
באַלמעלאַכע אַרבעט „אָווערטאָיס“ (איבערשטונדן). ער נעמט אַרויס אַר-
בעט פון „וואַרקשאַפּ“ צו זיך אַהייס. ער אַרבעט טאַג און נאַכט און פאַר-
דינט געשמאַק — — — און פאַרגעסט בעשעת מעשה, אַז זיין אייגענער ברוד-
דער גייט דורכדעם ליידיק און ער אַליין וועט מאַר גן מער פאַרליין
וויפיל ער פאַרדינט היינט... אַט אין דעריין ליגט אונדזער גרויסער
חסרון: מיר זעען נאָר „זיך“ און דעם „כהרף-עין“, אין וועלכן מיר לעבן,
מיר זאָרגן נאָר פאַר זיך אַליין און פאַר דעם אויגנבליך — — — (קורץ):
עס פעלט אונדז די אַרגאַניזאַציען: די אַלטע מיטל-אַלטערלעכע אַר-
גאַניזאַציען איז צעפאַלן און וואו זי איז זעלבסט ניט צעפאַלן האָבן מיר זי
מיט געוואָלט צעריסן, אָבער אויף איר אַרט האָבן מיר קיין נייע ניט
געשאַפּן. — — — דערפאַר גליקן ניט אונדזערע קאָאָפּעראַטיוון, יוניאָנס
און אַלע אונדזערע כלל-זאַכן ביי וועלכע מען דאַרף אויך טראַכטן פון דעם
ברודער און פון דער צוקונפט..."

דערביי ווייז איך אָן, ווי אַזוי דער ציוניזם אין ענגלאַנד האָט אין אַזאַ
סביבה און אין אַזויגע באַדינגונגען „געמוזט ווערן אַ בלאַף-ציוניזמוס"...
דער בלאַף-ציוניזמוס האָט צוגעזאַגט גילדערנע בערג און בילד-הזול:
פאַר איין שקל אַ יאָר און איין שער (אַקציע) אין אַ יובל — אויסלייזן פון
גלות, באַפרייען פון דלות און אַוועקפירן אין אַ „יידן-לאַנד"... דערצו
האַט מען געדאַרפט האָבן גרויסע רעקלאַמעס, הסכמות פון וואוילגעבוירענע
מענטשן מיט הויכקלינגענדיקע נעמען און באַרימטע מגידים מיט גלעצנדע

דרשות כדי דעם עולם צו דערהיצן, צו ענטוויאָזם, זיי זאָלן עפענען זייערע טאשן און געבן... אלס קעגנזאָץ צום בלאָף-ציוניזם, וואָס רעדט נאָר וועגן צוקונפטיקע אויפגאָבן, שטעל איך אַרויס דעם נאַציאָנאַלן, וואָס פאַרנעמט זיך מיט נאָר ציאָנאַל-יידישע קעגנוואַרטס-אויפגאָבן, און האָט דאָ פאַר זיך אַ „זייער גרויסעס אַרבעטספעלד, וואו עס קענען און מוזן מיטאַרבעטן אַלע טיילן פון יידישן פאָלק, וואו קיין איין-איינציק יידיש-קינד טאָר ניט זיין פאַסיוו. אַלע, וועלכע רעכענען זיך צום יידישן פאָלק מוזן זיין אַקטיוו, דען פאַר יעדן איינעם איז פאַראַן גענוג אַרבעט לויט זיינע פיאיאיקייטן און לויט זיינע קרעפטן“:

„די יידישע מאַסע איז דאָ ווירטשאַפּטלעך דעגראַדירט — — די פאַרוואַלטונג פון אונדזערע קהילות, וואו עס עקזיסטירן אַזעלכע אַרגאַניזאַציאָנען, ליגן אין אַסימילאַטאָרישע הענט, דאָס הייסט, אין די הענט פון אַזוינע, וועלכע דענקען און פילן ווי די פרעמדע — אויב ניט נאָך פרעמדער... די דערציאָנונג פון אונדזערע קינדער איז אַזוי פאַרנאַקלעטיקט, אַז מיט דעם אַפּלעבן פונעם אַלטן דור, וועט פאַרשווינדן דאָס נאַציאָנאַלע ייִדנטום פון ענגלאַנד — — אונדזערע צדקה-חברות אַרבעטן דאָ ניט צו העלפן דעם אַרעמען, דעם שוואַכן...“

מײן אויספיר איז, אַז מיר נויטיקן זיך אין אַזאַ נאַציאָנאַלער אַרגאַניזאַציע, וואָס נעמט אין זיך אַריין דאָס גאַנצע יידישע לעבן, און איר הויפט-צוועק איז: אויפצוהאַלטן דאָס יידישע פאָלק ווי אַ יידישע נאַציע... און אַז דער ציוניזם איז ענגלאַנד גייט אויף אַ פאַלשן וועג און דאָס איינציקע מיטל אים צו ראַטעווען איז, ער זאָל ווערן אַ נאַציאָנאַלע באַוועגונג „אַרגאַניזירט אויף אמת פון אינווייניק און אמת פון דרויסן“. כ׳דערקלער עס דאָרט אַזוי:

1. „מיר טאָרן אונדזער פובליקום ניט נאָר, מיר דאַרפן אים ניט פאַר-שטעלן „הרים וגבעות“, גילדערנע בערג אין ארץ ישראל, און ניט האַלטן פאַרוויקלט אין אַ וואַלקן פון סודות און רמזים... פשוט גערעדט: מיר טאָרן ניט בלאָפן... אונדזער אַרגאַניזאַציע מוז זיין געבויט אויף דעם יסוד פון אמת. זי דאַרף זיך דערווייטערן פון שקרים און בלאָפּס און מוז זיין צוזאַמענגעזעצט פון גאַנצע ייִדן, פון יידישע ייִדן...“

2. „מיר זאָלן אויך ניט בלאָפן פון דרויסן. ניט אויפרייסן דער וועלט די אויגן מיט פאַלשע דעמאָנסטראַציעס, מיט פאַראיינען און אינסטיטוציעס פון „לא היה ולא נברא“, וואָס זיינען ניט געשטויגן און ניט געפּלויגן. מיר זאָלן זיך ניט רימען מיט דאָס, וואָס מיר האָבן ניט, ווייל דאָן וועט מען אונדז ניט גלויבן אפילו דאָס וואָס מיר האָבן... מיר מוזן אויך „זיי“ דערקלערן ריכטיק וואָס מיר ווילן, מיר טאָרן קיינעם ניט נאָרן: ניט די „רעכטע“

און ניט די „לינקע“, ניט די „שוואַרצע“ און ניט די „רויטע“, נאָר מיר זאָלן זיי דערקלערן אָפּנהאַרציק, אַז מיר פּילן זיך איבעראַל ווי פרעמדע, אפילו דאָ ווען מען גיט אונדז בירגערלעכע רעכט, ווייל מיר ווילן האָבן אַן אייגענע היים, וואו מיר זאָלן זעלבסט קאָנען זיין בעלי-צדקות און געבן גלייכע רעכט פאַר די פרעמדע...“

ס'פאַרשטייט זיך, אַז די קאָנסערוואַטיווע עלעמענטן זיינען געווען שטאַרק בייז. די „מערבי“ האָט זיך אָבער כלל ניט גערעכנט מיט די אַנ-פאַלן פון יענעם צד. דערפאַר אָבער האָבן מיר געהאַט די באַפרידיקונג, אַז דאָס אַלטע העברייאישע וואָכנבלאַט „המגיד“ האָט פאַרעפנטלעכט אַן אַרטיקל פון זיין רעדאַקטאָר, דר. שמואל פוקס, אין וועלכן ער האָט געלויבט דעם „כותל מערבי“ פאַר דעם יוגנטלעכן לעבנס-שטראַם, וואָס ער טראַגט אַרײַן אין דער ציוניסטישער באַוועגונג.

קאָפיטל הונדערט צוויי און צוואַנציק

אַ באַראַטונג וועגן אַ יידישן שרייבער-פאַראיין

אין לאַנדאָן

דער עמיגראַציע-שטראַם האָט כסדר אַרײַנגעבראַכט נייע יוגנטלעכע עלעמענטן אין לאַנדאָן. איך באַמי זיך תמיד צו באַקאָנען זיך מיט דער ני-איינגעוואַנדערטער יידישער יוגנט: אפשר קאָנען מיר עפעס וואָס מער אויפטאָן צוזאַמען. צום גליק זיינען דעם ווינטער 1902—1903 אַנגעקומען אַזוינע עלעמענטן וועלכע זיינען גרייט צו אַרבעטן כדי אויפצוהויבן דעם מצב פון דער יידישער קולטור אין לאַנדאָן. זיי זיינען ניט קיין ציוניסטן און אפילו ניט קיין נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלן. זיי געהערן גאַר צו די „פ. פ. ס.“ (פוילישע סאַציאַליסטישע פאַרטיי) אַדער צו אַנדערע סאַציאַליסטישע פאַר-טייען. זיי זיינען אָבער יידישע „פע-פע-עסניקעס“ אַדער סאַציאַל-דעמאָ-קראַטן. זיי רייזן און שרייבן אין יידיש און עטלעכע פון זיי האָבן אפילו אויך ליטעראַרישע אַמביציעס. מיר האַלטן אַלע פאַר מעגלעך צו אַרבעטן צוזאַמען, צו באַקענען די יידישע מאַסן אין לאַנדאָן מיט דער בעסערער יידישער ליטעראַטור. מיר דערריידן זיך אויך צום געדאַנק פון גרינדן אַ יידישן שרייבער-פאַראיין אין אונדזערע באַראַטונגען באַטייליקן זיך (לויטן אַלף בית):

1. גאַטליב, לעאָן, אַ מיטאַרבעטער אין דעם לאַנדאַנער יידישן אַר-

- גאָן פון „פ. פ. ס.“. ער איבערזעצט אויך זאָכן פון פויליש אין יידיש (*).
2. טאַטאַרסקי, חיים (**).
3. כהן, י. ל. — דער מיטגרינדער פון „מערבי“.
4. לעווין, חיים הענדל הלוי.
5. מיכאלסקי (ר. מיכעלסאָן). וויכטיקער טוער פון „פ. פ. ס.“ און רע־דאָקטאָר פון איר „אידישן אַרבעטער“. ער איז געווען אַ פּאָליטיש־אַרעסטירטער אין פוילן, פון וואָנען ער אַנטלויפט קיין ענגלאַנד.
6. מילטאָן (שרייבט בעלעטריסטיק, נאָר דערווייל נאָך גאַרניט גע־דרוקט).
7. קלמן מרמר.
8. שעלעוויצקי (**).
- די איבעריקע פּערזאָנען האָבן זיך ניט באַטייליקט אין דער דיסקוסיע און ניט אָנגעגעבן זייערע נעמען.
- די אַלגעמיינע מיינונג איז געווען, אַז ס'איז ווערט צו שאַפן יידישע לי־טעראַטור אין לאַנדאָן, ווייל זי וועט זיין וויכטיק אויך פאַר אַמעריקע און רוסלאַנד. מיר זיינען אויך געווען גרייט אַריינצונעמען אַלס סימפּאָזיטער אַ גרופּע ליטעראַטור־ליבהאַבער, וואָס זיי אַליין קאָנען ניט שאַפן, נאָר זיי זיינען גרייט מיטצוהעלפן די, וועלכע קענען.
- לעאָן גאַטליב איז פּעסימיסטיש צוליב דעם, וואָס די עטלעכע יידישע צייטונגען אין לאַנדאָן זיינען גרייט אַריינצונעמען נייע מיטאַרבעטער און ווילן אַפילו ניט ליינענען זייערע מאַגוסקריפטן... ער שלאָגט פאַר מיר זאָלן אַרויסגעבן אַן אייגענעם זאַמלבוך און טאַקע שוין באַשטימען אַ סעקרעטאַר און אַ פאַרוואַלטער. ער, גאַטליב, איז אויך פאַר דער גרינדונג פון אונדזערער אַן אייגענער ביבליאָטעק.
- מיכאלסקי האַלט, אַז מיר קאָנען דערווייל אויסקומען מיט דער ביבלי־אָטעק פון דער „פ. פ. ס.“ (זי האָט אויך אַ פּאַנד פון דריי פונט אויף ווייטערע

(* ער ווערט שפּעטער אַ פּרוכטבאַרער שרייבער פון ראַמאַנען אין ניו־יאָרקער „פּאַרווערטס“.

(** שפּעטער אַ שול־טוער און לערער אין די אַרבעטער־רינג־שולן אין אַמעריקע, הויפּטזעכלעך אין שיקאַגע. ער באַטייליקט זיך אויך אין שול און פּאַרטייאַויסגאַבעס.

(***) דער שפּעטער באַקאַנטער יידישער קאַרעספּאַנדענט און זשורנאַ־ליסט ב. ש. ע. ל. ו. ו. י. נ.

אויסגאבעס). ער מיינט, אָז עס אונדז בכלל ניט נויטיק קיין באַזונדערע ביבליאָטעק, מיר קאַנען אויף דעם געביט אַרבעטן צוזאַמען מיט די עק-זיסטירנדיקע אַרגאַניזאַציעס.

טאַטאַרסקי איז מיט דער מיינונג, אַז אין לאַנדאָן קאַנען מיר און דאַרפן דערווייל באַקעמפן די שונד-ליטעראַטור.

מילטאָן שלאַנט פאַר אַרויסצולאַזן „הענד-בילס“ (ליפלעטס), אַז מיר האָבן שוין געגרינדעט אַ יידישן ליטעראַטור-פאַראיין.

כהן גיט איבער אונדזערע פלענער פון „מערבי“, ווי אַזוי צו באַקעמפן די שונד-ליטעראַטור און פאַרשפרייטן גוטע, צו האַלטן פאַרטראַגן, קריי-טיקירן ביכער, שאַפן אַ פרייע יידישע ביבליאָטעק, אַרויסגעבן אַ קאַטאַלאַג פאַר לעזער, אַרגאַניזירן אַ פאַרלאַג פאַר ליטעראַטור און זוכן מיטלען ווי אַזוי צו קריגן געלט אויף דעם.

אונדזערער אַ סימפּאָטיזירער דערציילט, אַז איינער פון די רעדאַקטאָרן פון דער גלאַסגויער „אידישער צייטונג“ האָט צוגעזאָגט אַנצונעמען מאַ-נוסקריפטן פון אַלע היגע שרייבער, בתנאי אַז זייער שרייבן וועט ניט זיין קעגן „ביזנעס“ פון דער צייטונג ..

ווי אַזוי צו קריגן די נויטיקע מיטלען פאַרן פאַרגעשלאַגענעם פאַרלאַג רעקאַמענדירט אַ צווייטער סימפּאָטיזירער: מיר זאָלן אַרויסגעבן פאַפּו-לערע וויסנשאַפטלעכע בראַשורן, וועלכע מ'קאַן פאַרקויפן ביליק און דאָך מאַכן דערביי אויך פּראַפיט ...

די אַלע אומפאַרטייאישע אַדער איבערפאַרטייאישע באַראַטונגען האָבן ניט געבראַכט קיין שום פּראַקטישע רעזולטאַטן. מיר האָבן זיך אַלע אָפּגע-געבן ווייטער דער עיקר מיט אונדזערע אייגענע אַרגאַניזאַציעס און אַרגאַ-נען: די „פ. פ. ס.“ מיט איר „אַרבעטער“, די „ס. ד.“ מיט אירע פּלוגשריפטן, און אונדזער „מערבי“ איז געווען שטאַרק באַשעפטיקט מיט פאַרשפרייטן דעם „כותל מערבי“ פון וועלכן עס זיינען שוין אַרויס צוויי נומערן. כ'אַר-בעט שוין איצט, סוף 1902, אויפן דריטן נומער.

ניט געקוקט אויף מיין פריינטלעכער באַציאונג צו איינצלע „פע-פע-עסניקעס“, וועלכע אינטערעסירן זיך מיט יידישער ליטעראַטור, אַטאַקיר איך שאַרף די פ. פ. ס אין צווייטן נומער פון דער „כותל מערבי“.

אין אַ פעליעטאָן „למה רגשו (וואָס געוואַלדעווען זיי?) — אַ קאַפיטל תהילים ביים כותל-מערבי“, באַנוץ איך זיך מיט אונדזער צייטונגלס נאַמען, וואָס דערמאָנט אין דעם „כותל מערבי“ פון ירושלים, וואו פּרומע יידן זאָגן תהילים, און איך טייטש אויס אַ צאָל פּסוקים קעגן די אַנפּאַלן פון דער פ. פ. ס. אויף די נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלן און אַרבעטער-ציוניסטן. איך ווייס גאַנץ גוט, אַז אַזאַ מין פּאַלעמיק איז קינדיש און פּרימיטיוו. עס האָט אַבער פאַר

מיר די מעלה, וואָס דאָס איז ריין פון דער פּערזענלעכער זידלעריי מיט וועלכער עס זיינער פול אַנדערע לאַנדאַנער יידישע צייטשריפטן, און איך קאָן אַזוינס ניט פאַרטראַגן.

מיינע אַריינטייטשונגען אין „למה רגשו“ זיינען אומגעפער אַזוי: „ולאומים“ — „און צו וואָס ריידן די פּוילישע נאַציאָנאַליסטן אַזוינע נאַ-רישקייטן? “ „ורוזנים“ — „און די פּוילישע פּריצים פון פ. פ. ס. בונטעווען זיך אויך קעגן דאָס יידנטום און קעגן דעם ציוניזמוס“. „הוסרו“ — „מוסרט אייך אַליין אויס, איר פּוילישע פּריצים, וואָס פירן אַ מלחמה מיט די דייטשע סאַציאַליסטן פאַרן פּוילישן שאַוויניזם און מיט יידישע אַרבעטער קעגן דעם יידישן נאַציאָנאַליזמוס...“

צו דער פ. פ. ס. האָב איך בכלל ווייניק צוטרוי. און כאַטש איך בין אין אַ סך פּרטים קעגן די בונדיסטן מיט וועלכע איך האָב נאָך סכסוכים פון דער צייט, וואָס איך בין געווען אַ לערן-ינגל אין ווילנע מיט יאָרן צוריק, סימפּאַטיזיר איך דאָך מיט די בונדיסטישע פּאַלעמיקעס קעגן דער פ. פ. ס. די איינציקע פּוילישע פּאַרטיי, וועלכע איז נאָענט צו מיין האַרצן, איז די שטאַרק-פּאַרפּאָלגטע רעוואָלוציאָנערע גרופּע „פּראַלעטאַריאַט“, צו וועלכער עס האָט געהערט דער פּוילישער סטודענט קאָנדזשאַקעוויטש, מיט וועמען איך האָב זיך געחברט אין ווינטער 1899—1900 אין פּריבורג.

אין צווייטן נומער „כותל מערבי“ האָב איך עטלעכע זאָכן. אַ קריטיק קעגן באַלעבאַטישן ציוניזם, אונטערגעשריבן מיט מיין אייגענעם נאָמען, אַ פּראַיעקט פון אַן אוסטאַוו פּאַר אַ ציוניסטישער לאַנד-אַרגאַניזאַציע אין ענגלאַנד, און אַ קורצן אַרטיקל וועגן חנוכה. אונטערגעשריבן מיט מיין פּסעוודאָנים „יחי אמת“ (זאָל לעבן דער אמת). דאָס חנוכה-אַרטיקל הויבט זיך אָן מיט אַ באַמערקונג וועגן דעם צושטאַנד אין לאַנדאָן ביים סוף יאָר 1902, וואָס לייענט זיך אַזוי:

„ווידער איז דער גרויזאַמער ווינטער געקומען מיט זיינע מרה-שחור-רהדיקע טעג און קאַלטע נעכט און ווידער גייען אַרום טויזנטער מענטשן אָן אַרבעט, אָן ברויט, פּאַרפּראַרן און הונגעריק... די מלחמה פאַרן לעבן ווערט מיט יעדן טאָג שווערער און די צאָל פון די פּאַרוואַנדעטע און גע-פּאַלענע וואַקסט פון טאָג צו טאָג.“

נאָכדעם דערמאָן איך דעם גלייכצייטיקן גלאַקנקלאַנג פון די קירכן מיט זייער אַל-יערלעכן פּוסטן צוזאַג: „פּרידן אויף דער ערד“, און דעם לאַנדאַנער יידישן חנוכה יום-טוב פון 1902, וואָס איז אַ קליינער פייערל פון אַ פּרוטעה-ליכטל, אַ מלחמה ביי אַ טאַליע קאַרטן און אַ סעודהלע פון לאַטקעס“. די ליפן „זאָגן נאָך דעם אַלטן על הניסים“, נאָר די מוחות „באַגרייפן ניט די יעניקע ניסים, צו וועלכע מען מוז אויך פירן מלחמות און באַווייזן גבורות...“

דערביי פאפולאריזיר איך די ווערטער פון תנ"ך קעגן די ניט-געהער-
ריק-געפייערטע יום-טובים. איך דריק עס אויס אזוי:

„מיר האבן פיינט אייערע יום-טובים, זיי זיינען אויף אונדז א משא,
וועלכע מיר קאנען ניט דערטראגן. ניט קיין פרוטה-ליכטלעך זאנדערן (נאָר)
הערצער, פילנדיקע הערצער ווילן מיר אַנצינדן, ניט פאַרוויקלט אין רמזים,
זאָנדערן פריי און אָפן ווילן מיר ריידן פון אַלט-יידישע גבורות און פריי
און אָפן ווילן מיר רופן צו די ניי-יידישע מלחמות... עס זיינען נאָר דאָ
צוויי וועגן: ענטוועדער — אָדער? ענטוועדער מיר זיינען גאַנצע יידן,
יידישע יידן, אָדער מיר זיינען גאָר קיין יידן ניט... קיין דריטער וועג איז
ניטאָ: האַלבע יידן זיינען האַלבע מענטשן און האַלבע מענטשן זיינען גאָר
קיין מענטשן ניט.“

מיין אויספיר איז, אַז די גאַנצע יידן און גאַנצן מענטשן דערמאָנען זיך
חנוכה וועגן דעם פאַרצייטיקן קאַמף קעגן דער פאַרשקלאַפונג און אונטער-
דריקונג פון זייער פּאָלק, און דערמאָנענדיק זיך אין יענער גרויסאַרטיקער
צייט ווילן זיי ווידער אויפנעמען דעם מאַקאַבייער פרייהייט-קאַמף, וואָס
וועט דאָס מאַל זיין ניט נאָר אַ נאַציאָנאַלער — צו באַפרייען דאָס פּאָלק און
לאַנד פון אַ פרעמדער הערשאַפט, נאָר אויך אַ סאָציאַלער — אַפּצושאַפן די
הערשאַפט בכלל.

קאָפיטל הונדערט דריי און צוואַנציג

א געהיימע קאָנפערענץ מיטן דר. הערצל

זומער 1902 איז געווען אַ קריזיס־יאָר אין ציוניזם. מיינע יידישע
טערקישע חברים, די „אַליאַנס־שילער אין פּראַנצויזישע פּאָליטעכניקומס,
האַבן מיר כסדר צוגעשטעלט נייעס פון ארץ־ישׂראל און טערקיי, אַז דעם דר.
הערצל גליקט ניט מיט זיינע דיפּלאַמאַטישע פאַרהאַנדלונגען מיט די טער-
קישע מאַכט־האַבער. דר. הערצל איז דעם דאָזיקן זומער געווען פאַרביטערט
און האָט אויסגעלאָזן זיין כעס צו דער „דעמאָקראַטישער פּראַקציע“ פאַר
אירע קריטיקן קעגן זיין פירערשאַפט. עס זיינען אויך פאַרגעקומען ריי-
בונגען צווישן דער „מזרחי“ און אַנדערע ציוניסטישע גרופּירונגען. סטור
דענטישע אַרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן ניט געקאָנט מוחל זיין דעם דר.
נאָרדוי פאַר זיינע אָנפאַלן אויף דער מזרח־איראָפּיאישער יידישער סטור
דענטשאַפט אין מערב־איראָפּע, האָבן אויסגענוצט זיין שאַרפע קריטיק קעגן
אחד־העמס עסייען און האָבן געהאַלפן דער „דעמאָקראַטישער פּראַקציע“

פראטעסטירן קעגן דר. נאָרדוי און אָננעמען רעזאָלוציעס קעגן אים. מיין נאָענטער פריינט פון „מערבי“, דער פון מיר מיט אַרום אַ טויז יאָרן עלטער־רער, דוב־בער אבערסאָן, וועלכער האָט זיך געהאַלטן פעסט ביי דער ריכ־טונג פון דער „דעמאָקראַטישער פראַקציע“, האָט שטאַרק אַגיטירט, אַז די „מערבי“ זאָל אָננעמען אַ רעזאָלוציע קעגן דעם דר. נאָרדוי און אים שטעמפ־לען פאַר אַ קעגנער פון די מזרח־אייראָפּיאישע יידן און זייער יידיש־העברייאישער קולטור. איך האָב געמוזט אָנווענדן אַ סך מי, אַז די „מערבי“ זאָל ניט אָננעמען אַזאַ רעזאָלוציע. מיין הויפט־אַרגומענט איז געווען, אַז דר. נאָרדוי איז דער עיקר אַ געטער־ברעכער און ער באַטראַכט אַחד־העמען ווי אַ פאַרגעטערטן חסידישן רבין, נאָר דאָס האָט גאַרנישט ניט צו טאָן מיט אַחד־העמען אַלס העברייאישער שרייבער, און מיט דער יידישער ליטעראַטור פון מזרח־אייראָפּע.

נאָך שטאַרקער זיינען געווען די רייבונגען אין דעם ציוניזם אין ענג־לאַנד. די אַלטע סכּסוכים צווישן די ציוניסטישע „ענגלישמען“ פון רייכן „וועסט־ענד“ און די יידישרייידנדיקע ציוניסטן פון אַרעמען „איסט־ענד“ זיינען כּסדר געוואָרן אַלץ שאַרפּער. האָבן זיך די ערשטע דעריבער גע־ווענדט נאָך הילף צו דר. הערצל.

דער ציוניסטישער פירער, זאָגט מען, איז געקומען קיין לאַנדאָן הויפט־זעכלעך צוליב די געהיימע פאַרהאַנדלונגען, וואָס זיינע היגע פאַרטעטער פירן מיט דער ענגלישער רעגירונג וועגן אַ טשאַרטער אויף דער טעריטאָ־ריע פון „על אַריש“ אין דרום פון אַרץ־ישׂראל. ער נעמט דאָרום אָן די איינלאַדונג פון דער ענגלישער ציוניסטישער פעדעראַציע זיך צו באַטיי־ליקן אין דער פון איר אַרגאַניזירטער „פריוואַטע קאָנפּערענץ“ מיט אים דעם 15־טן יאַנואַר, 1903. די דאָזיקע קאָנפּערענץ איז באַשטאַנען פון די דערוויילטע פאַרשטייער פון ציוניסטישע פאַראיינען אין ענגלאַנד. דער פאַרזיצער, סער פראַנסיס מאַנטעפיאַרע, איינער פון דר. הערצלס הויפט־פאַרטרויטע אין ענגלאַנד, דערקלערט אונדז, איידער דר. הערצל קומט אַריין, אַז די באַראַטונג מיט אים (דר. הערצל) איז אַ געהיימע און קיין זאָך טאָר וועגן איר ניט פאַרעפּנטלעכט ווערן. מיר שטעלן זיך דעריבער פאַר, אַז דר. הערצל וועט אונדז היינט מאַכן אַנדייטונגען וועגן זיינע נייע דיפּלאַמאַ־טישע פאַרהאַנדלונגען און דעריבער דאַרפן מיר אַלע האַלטן כּסוד אַלץ וואָס ער וועט אונדז דאָ היינט פאַרטרויען. אין דער אמתן איז אונדז שוין געווען מער־ווייניקער באַקאַנט דער הויפט־סוד, אַז פון אַרץ־ישׂראל פאַרט־אַפּ דעם חודש אַ קאַמיסיע צום האַלב־אינדזל סיני אויסצופאַרשן די טעריטאָ־ריע פון על אַריש.

אַרום 8:45 אין אַוונט באַווייזט זיך דר. הערצל אין דעם צימער פון דעם אָננעמענעם לאַנדאָנער האַטעל, וואו מיר האָבן אויף אים געוואַרט. ער

קומט אַרײַן באַגלייט פון זײַן נאָענטן פּרײַנט דוד וואַלפּסאָן פון קעלן. דר. הערצל, אַנגעטאָן אין טרויער-צײַכנס נאָך זײַן פּאָטערס טויט, פּאַרשטאַרקט מיט זײַן אַרײַנטרײַט די פּײַערלעכע שטימונג אין זאָל. ער באַגריסט זיך מיט דער גרופּע רבנים אין זאָל און פּאַרנעמט דעם פּאַר רעזערווירטן פּלאַץ. דער פּאַרזיצער, סער מאַנטעפּיאָרע, שטעלט אים אונדז פּאַר, און דר. הערצל הויבט באַלד אָן זײַן רעדע.

אין דער הקדמה צו זײַן רעדע דערמאָנט דר. הערצל זײַנע אַ פּרײַער-דיקע רעדע אין לאַנדאָן, דעם 3־טן אָקטאָבער, 1898. ער איז, זאָגט ער, דעמאָלט געווען זיכער, אַז דער דײַטשישער קיסר, ווילהעלם דער צווייטער, וועט אים באַלד אויפנעמען אין ארץ-ישראל און וועט דאָרט אויסהערן פון אים אָפּיציעל די פּאַדערונגען פון ציוניזם. ער (דר. הערצל איז דעמאָלט געווען פּולשטענדיק איבערצײַגט וועגן דער נאָענטקײַט פון ציוניסטישן צײַל. אויסגעלאָזן האָט זיך אָבער אַנדערש, און ער איז געוואָרן שטאַרק קריטי-קירט. דאָס איז פּאַר אים געווען אַ לעקציע, וואָס ער האָט באַקומען פון אייגענע און פּרעמדע, נײַט אַרויסצורופן מער קײַנע דערוואַרטונגען, נײַט צו מאַכן קײַנע פּאַרשפּרעכונגען און גאַרניט זאָגן ביז ער וועט זײַן פּאַרטיק... ער קאָן דאַרום בלויז מיטטיילן, אַז „אונדזער באַוועגונג הענגט נײַט אָפּ נאָר פון טײַל-נעמען אָדער טײַל-לאַזיקײַט פון די יידן אַלײַן“. דאָך האָט ער אָנ-געדייט דיפּלאַמאַטיש אויף זײַנע פּאַרהאַנדלונגען מיט דער ענגלישער רע-גירונג וועגן על אַרײַש און אונדז געבעטן נײַט צו פּאַרלירן דעם מוט „ווײַל אַנטמוטיקונג פּירט צו דער אָפּשוואַכונג פון דער אַרבעט“. ער באַמערקט דערצו אַזוי :

„איך אַלײַן נײַטיק זיך אויך אָפט אין אַ ביסל אויל אַנצוהאַלטן דעם פּײַער פון מײַן האַפּנונגס-לאַמפּ. איך ווײַס דעריבער ווי וויכטיק עס איז צו דערמוטיקן אונדזערע רײַען און אָפּצופּרישן אונדזערע האַפּענונגען.“

בנוגע די סכסוכים צווישן די ציוניסטן אין ענגלאַנד דערקלערט דר. הערצל, אַז ער וויל צוערשט אויסהערן וואָס די פּאַרזאַמלע האַבן צו זאָגן, נאָכדעם וועט ער ווידער נעמען דאָס וואָרט און רײַדן אויספירלעך איבער אַלע באַרירטע פּראָגן.

דער פּאַרזיצער, סער פּראַנסיס מאַנטעפּיאָרע, האָט ווי אַ עכטער אַדעל-מאַן, געגעבן אַלעמען דאָס וואָרט אָן שום דיסקרימינאַציעס נאָר לויטן סדר, ווי מען האָט זיך פּאַרשריבן. דער פּאַליטיקער לעאָפּאלד גרינבערג (דר. הערצלס פּאַרטעטער אין אַנפירן, זײַנט אָקטאָבער, 1902, די אונטערהאַנדל-לונגען מיט דעם ענגלישן מײַנסטעריום און מיט לאָרד קראַמער, ענגלאַנדיש פּאַרטעטער אין מצרים) נעמט אָבער באַלד איבער דעם פּאַרזײַץ. ער, מר. גרינבערג, לײַגט אַוועק אָן אַ זײַט דעם רעדנער-צעטל און איז מכבד מיט „ווערטער“ נאָר זײַן צד. דאָך האָט דר. הערצל געהערט אויך די „שטים

פון פאלק". און דערויבער געענטפערט די "וועסט־ענדער" ציוניסטן: „איר מוזט אייך אליין העלפן. איך קאָן ניט און וויל ניט אייך העלפן". ער זאָגט אויך אַרויס אַ סך אמתן וואָס האָט זיי, די רייכע וועסט־ענדער ציוניסטן, שוין גאַרניט געשמעקט. דר. הערצל זאָגט זיי: „מיך אינטערע-סירט מער די זעלבסט דערציאונג" (פון די מאַסן) „ווי דאָס געלט, ווייל ווען איר וועט פאַרנעמען די ריכטיקע דערציאונג, דאָן וועט שוין ממילא קומען דאָס געלט". וועגן רי רייבונגען אין דער באַוועגונג באַמערקט דר. הערצל, אַז עס איז אַ רעזולטאַט דערפון, וואָס די ציוניסטן אין ענגלאַנד זיינען ניט פאַרנומען מיט דער ציוניסטישער אַרבעט. ווען עס איז ניטאָ קיין קאַרן אין מיל, זאָגט דר. הערצל, רייבן זיך די מילשטיינער איינער אָן דעם אַנדערן. ער דריקט אויס די האַפענונג, אַז ער וועט אין קורצן זיין אימשטאַנד אַרייב-צושיטן פריש קאַרן אין דעם מיל און די מילשטיינער וועלן ניט דאַרפן זיך רייבן איינע אָן די אַנדערע...

אין דעם דריטן נומער „כותל מערבי", אַרויסגעגעבן באלד נאָך דער קאַנפערענץ מיט דר. הערצל, דערמאָן איך, אין נאָמען פון דער רעדאַקציע, אַז מיר קאַנען ניט געבן קיין גענויעם באַריכט וועגן דער דאָזיקער פריי-וואַטער קאַנפערענץ מיט דר. הערצל צוליב דעם אַנזאָג פון סער פראַנסיס מאַנטעפיאַרע, אַז אַלץ מוז בלייבן אין געהיים, נאָר אין פאַל, ווען די ציוניס-טישע „בלאָפער וועלן עס אויסנוצן פאַר זייער בלאַף־ציוניזמוס, וועלן מיר פאַרעפנטלעכן דעם גענויעם באַריכט לטובת דעם אמתן נאַציאָנאַלן ציוניזמוס..."

אין אַ פעליעטאָן אונטערן נאָמען „דר. הערצל ביים קראַנקן בעט פון דער ענגליש־זייאַניסט פעדערעישאַן" אין דריטן נומער „כותל מערבי" שיל-דער איך, ווי אַזוי די וועסט־ענדער בעלי־רחמים לאַדן איין דעם דר. הערצל ער זאָל באַטראַכטן די גוססדיקע „פעדערעישאַן", איר פאַרשרייבן אַ רע-צעפט, אפשר איז נאָך מעגלעך אַז זי זאָל לעבן. זיי רוקן אים צו טינט און פעדער, ער זאָל כאַטש פון יוצא וועגן עפעס וואָס פאַרשרייבן. אָבער דער ערלעכער דאָקטאָר, צופיל פאַרטיפט אין זיינע געדאַנקען, באַמערקט ניט זייערע „וואַרעם־האַרציקע מעשים". צולעצט הויבט ער זיך אויף און זאָגט צו דער קראַנקער, אַז זי איז ניט אַזוי געפערלעך, ווי מען קאָן מיינען. פון אירע זיפצן פאַרשטייט ער, אַז זי איז אומצופרידן, וואָס אירע וואונטשן זיינען ניט דערפילט, אָבער „נאָר די שטאַרבנדיקע זיינען צופרידן, די וואָס האָבן ניט וואָס צו פאַרלירן, דיין קראַנקהייט איז פוילקייט. דו פוילסט זיך אויפצהויבן פון דיין געלעגער, זיך אַנידערשטעלן און פרוואון גיין. איך קאָן דיר קיין רעצעפט ניט פאַרשרייבן, וואַרעם דו ביסט ניט ווי אַלע קראַנק-קע, דו האָסט זיך אליין קראַנק געמאַכט און דו מוזט זיך אליין העלפן."

די יידישע אינטעליגענטישע פראלעטאריער אין לאַנדאָן

די יידישע אינטעליגענטישע פראלעטאריער אין לאַנדאָן זיינען צע-
טיילט אין פארשיידענע זיך באַקעמפנדיקע גרופן און פארטייען. די לאַנד-
דאָנער יידישע מאַסן באַטראַכטן אַבער אַט די אַלע איסטן פאַר גלייכע נישטן.
איך דערקלער דאָס אין דעם דריטן און לעצטן נומער פון אונדזער „כּוּתל
מערבי“ (לאַנדאָן דעם 23-טן יאָנואַר, 1903). איך שרייב דאָרט אַזוי :

„די גרויסע יידישע מאַסע אין לאַנדאָן אינטערעסירט זיך ניט אין קיין
אידייע. ביי איר זיינען אַלע „איסטן“ די זעלבע אידעאָליסטן און דעריבער
גלייכע „נישטן“. די מאַסע איז אַריינגעטאַן אין דער מלחמה פאַרן גוף און
איז אויסגעטאַן פון אַלץ, וואָס עס באַרירט איר נשמה.“

„די מייסטע פרייוויליקע אַרבעטער פאַרן כלל זיינען — אַן אונטערשייד
פון פאַרטיי — די, וואָס לויט זייער דערציאונג געהערן זיי צו דער יידישער
אינטעליגענץ און נאָר די אומשטענדן האָבן זיי געמאַכט פאַר פראַלעטאָריער,
און אַט דאָס ביסל אינטעליגענטישע פראַלעטאָריער לויפן פון איין עקסטערעם
צום צווייטן: ענטוועדער זיי גיבן זיך איבער צו זייערע אידייען מיט לייב
און לעבן, רואינירן זייער געזונט, פאַרניכטן זייער עקזיסטענץ — פאַר-
געסן, אַז זיי זעלבסט זיינען אויך אַ טייל פון פאַלק, וועלכן זיי ליבן און פאַר-
וועלכן זיי אָפּפערן זייער לעבן און אַז זיי זינדיקן קעגן זייער פאַלק, ווען זיי
פאַרדאַרבן זיך און זייערע פאַמיליעס. אַדער זיי טוען גאַרניט און באַזונגען
זיך דערמיט, וואָס זיי גיבן אַ פרוטה, ווען מען קומט ביי זיי מאַנען.“

מיין אויספיר איז, אַז די איבערגעגעבענע קעמפער דאַרפן געדענקען,
אַז זיי זיינען ניט מחויב אַלץ אַליין אויסצופירן. די שוין מידיגעוואָרענע,
וועלכע קערן זיך אום צוריק צו זיך און צו זייער פאַמיליע, דאַרפן ניט פאַר-
געסן, אַז די אַרבעט הערט ניט אויף אין זייער היים. זיי דאַרפן דאָרט זיך
אָפּגעבן מיט דערציען זייערע קינדער אין זייער גייסט און מיט באַגייסטערן
זייערע פרויען פאַרן אידעאָל פון פאַלק-באַפרייאונג. איך פאַרענדיק מיט
אַ רוף צו די אינטעליגענטע פראַלעטאָריער זיך צו „פאַראייניקן און שאַפן
אַ נייע אַרגאַניזאַציע, וואו אַלע זאָלן גלייך אַרבעטן יעדער נאָך זיינע קרעפטן
און זיין צייט. קיינער זאָל ניט אַרבעטן צופיל, קיינער זאָל ניט פאַרגעסן
אין זיין איד.“

אין אַט דעם דריטן און לעצטן נומער „כּוּתל מערבי“ האָבן אויך מיט-
געאַרבעט אַ צאָל אַנדערע „מערביאַנער“. כמעט אַלע שרייבן דאָרט וועגן
דער „אַרגאַניזאַציע“ פון דער „ענגלישער ציוניסטישער פעדערעישאַן“
און באַזונדערס וועגן פראַיעקטן פון סטאַטוטן, וועלכע דאַרפן ווערן אָנגע-

נומען אויף איר נאָענטן צוזאַמענפאַר. דער וויכטיקסטער פון אַט דעם מין בייטראַג איז אבערסאָנס קליין אַרטיקל „די באַלעבאַטישע קאָנסטיטוציאָן־מאַכער“, אין וועלכן ער פאַראַרטיילט זייער „אַרגאַניזאַציאָנס־פּראָיעקט“. ער זאָגט זיי אין בייבלישן נוסח: „איך בין אייך מוחל אייער פּילאַנטראַפּיש רחמנות־ציוניזם — אייער נאַציאָנאַל־ענגליש־יידיש קולטור־ברידערשאַפט. ביי אונדז „גלות יידן“ איז דער ציוניזם עטוואָס העכערעס, דערהאַבענעס, אַ פּראָגע פון יידיש־נאַציאָנאַלער זעלבסטשטענדיקער שאַפונג — פון יידיש־נאַציאָנאַלן לעבן און איר קומט מיט קירכן־וויירויד אין אונדזער הייליקן טעמפל.“

אין דער דאָזיקער פּראָגע באַטייליק איך זיך אויך מיט מיינעם אָן אייגענעם פּראָיעקט פון „אַרגאַניזאַציאָנס סטאַטוסן, פאַרגעשלאָגן פון יהי אמת“. דער פּרעסער אורי מוּניץ, דער פאַרוואַלטער פון „כותל מערבי“ וואַרנט מיך, אַז דערמיט וואָס אונדזער צד טרעט אַרויס מיט צוויי פּראָ־יעקטן, זיינער און מיינער, צעשפאַלטן מיר די שטימען פון דעמאָקראַטישן צד און העלפן דערמיט די באַלעבאַטישע ציוניסטן דורכצושטופן זייער פּראָיעקט. איך קאָן זיך אָבער ניט אַפּוואַגן פון אַריינגעבן אַט דעם „אַרגאַ־ניזאַציע סטאַטוס“, וועמעס אַלע פּונקטן זיינען באַגרינדעט אויף „דעמאָ־קראַטישע פּרינציפּן.“

ביים דריטן נומער „כותל מערבי“ האָבן מיר שוין דערפּילט, אַז צו אַ צייטונג מוז מען האָבן מער פינאַנציעלע מיטלען, ווי די מיט וועלכע מיר האָבן אָנגעהויבן דרוקן אונדזער ערשטן נומער. מיר אַרגאַניזירן דאַרום אַ „גאַראַנטיר־פּאַנד“ צו וועלכן מיר טראַגן תּיכּף צו יעדערער אַ געוויסע סומע. די מערסטע פון אונדז גיבן צו קראַנען (צוויי און אַ האַלב שילינג), צוויי אַרבעטער: דער פּרעסער מוּניץ און דער פּאַפּיראַסן־מאַכער סאַפּיר־שטיין, גיבן צו צען שילינג. אַ טייל פון אונדז פאַרשרייבן זיך אויך צו צאָלן אַ וועכנטלעכן שטייער, פון דריי פּעניס ביו אַ שילינג. אַט אַזוי האָבן מיר צוזאַמענגעקליבן איבער 5 פּונט, נאָר נאָכדעם ווי מיר האָבן באַצאָלט אַלע חובות פון די שוין־דערשינענע דריי נומערן, איז פאַר אַ פּערטן נומער גאַרנישט ניט געבליבן.

כאָטש איך בין שטאַרק פאַרנומען, כאָפּ איך זיך פון צייט צו צייט אַריין אין בריטיש מוזיאָום, פאַר וועלכן איך האָב אין אויגוסט געקראָגן אָן איינטריט־ס־קאַרטל. פאַרנומען בין איך צום אַלעם ערשטן מיט דער „מערבי“ און איר אַרגאַן. איך פיר אויך אַ היפשע קאַרעספּאַנדענץ מיט משפּחה, חברים און באַקאַנטע. עס שרייבן מיר בריוו סטודענטן פון דער שווייץ און פּאָליטעכניקום־שילער און אַרבעטער פון פּראַנקרייך. איך קריג אויך בריוו־לעך פון די קינדער פון דעם סטאַליער פּאָל היגען ביי וועמען איך האָב גע־

וואוינט אין בערן, זומער 1899. איך בלייב קיינעם ניט שולדיק קיין ענט-
 פער. אלס רעזולטאט פון מיין נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלער טעטיקייט איז מיין
 הויפט־קאַרעספּאַנדענץ איצט מיט דער זשענעווער ביוראָ פון דער „דעמאָ-
 קראַטישער פּראַקציע“ פאַר אַ יידישער „האַך־שול“ (אוניווערזיטעט). מיין
 בערנער חבר שאול אייזיק סטופניצקי איז סעקרעטאַר פון דער זשענעווער
 ביוראָ און שיקט מיר צו אַלע אירע צושריפטן, געשריבן אויף אַ שרייב-
 מאַשינקע אין דייטש. איך קאַרעספּאַנדיר אויך מיט דער „חרות“ אין בער-
 לין, וואו מיין עלטערער חבר דר. סירקין איז טעטיק. די פאַר נומערן
 „כותל מערבי“ האָבן דערגרייכט אויך אַנדערע שטעט אין ענגלאַנד, באַזונ-
 דערס לידו, וואו מיר האָבן שוין אַ ברודער־פאַראיין „חלוצי ציון“, וועמעס
 ענערגישער סעקרעטאַר יואל ראָזאַווסקי שרייבט מיר אָפטע בריוו. עס
 שרייבן מיר אויך אומבאַקאַנטע וועגן פּראַקציע, חרות, יידישער האַך־שול,
 נאַציאָנאַל־ראַדיקאַליזם, ציוניזם, סאַציאַליזם, אחד העמים, מזרחיזם,
 אַנאַרכיזם, א. אָ. וו.

פון דער יידישער פרעסע לייען איך איצט דעם פּעטערבורגער „פריינד“,
 וועלכן איך קריג אויף מיין אַדרעס פאַר דער רעדאַקציע פון „כותל מערבי“:
 אַנדערע צייטונגען אַ חוץ איינס אין ענגליש, וואָס איך קויף יעדן טאָג אין
 גאַס, לייען איך אין ביבליאָטעקן. אַ חוץ די לידער אַרגאַניזאַציע „חלוצי
 ציון“, וועלכע דערקלערט זיך גאַנץ איינשטימיק מיט אונדזער „מערבי“
 געפינען זיך אויך יחידים, וועלכע זוכן צו שטיין מיט אונדו אין פאַרבינדונג.
 איינער זאָג אידעאָליסט, הלל האַלפּערין, אַ שיינער מאַן מיט אַ פיינער
 שוואַרצער באַרד, קומט צופאַרן עקסטערע פון לידו אין אַלאַדאָן זיך דורכצו-
 ריידן מיט מיר וועגן דער אַרבעט פון „מערבי“. ער דערקלערט נאַכדעם
 פאַר דעם לידער העברייאישן לערער, מאיר זאַקהיים, וועלכער שרייבט
 פעליעטאַנען אונטערן נאָמען „מצ"ה זאַקהיים“, אַז די נבואה האָט נאָך ניט
 אויפּגעהערט ביי אים: געמיינט אַפנים די אידייען פון די נביאים מיט וועל-
 כע די מערביאַנער זיינען דורכגעדרונגען.

*
 **

די לאַנדאַנער פּאָגעס, וועלכע מאַכן ווינטער אָפט פינצטער די שטאַט
 אין מיטן טאָג, באַזונדערס אין אַרעמען מזרח־טייל, וועמעס לופט איז גע-
 דיכט מיט רויך און שטויב, גריזען כסדר מיינע לונגען. איך באַזון אַ „דיס-
 פענסערי“ אין שאַרדיטש, וואו איך בעט ביים דאָקטאָר מיר אונטערזוכן
 און פאַרשרייבן אַ רעצעפט. דער דאָקטאָר, אַ הויכער קרעפטיקער דייטש,
 מיט אַ געדיכטער בלאַנדער באַרד, טרייסט מיך אַז דאָס קראַנקע שטיקל
 לונג, וואָס מאַכט מיך שפייען מיט בלוט, וועט זיך באלד ענדיקן... דאָך

פארשרייבט ער מיר אַ רעצעפט. איך פארשטיי, אַז עס וואָלט געווען אַ סך געזינטער פאַר מיר צו זיין איצט, ווינטער-צייט, אין איטאַליע אָדער אין דער שווייץ, און יעדנפאַלס אויך אויפהערן טאָן מיין געזעלשאַפטלעכע אַר-בעט, ניט האַלטן קיין לעקציעס און איינלייטונגען, ניט פאַרענטפערן אויס-פירלעך די פילע פראַגעס פון „נחם קאַסטן“ און ניט דעבאַטירן מיט קעגנער און פיינט. איך גיב זיך אָבער ניט אונטער און טו מיין אַרבעט ווי פריער.

*
**

מיין לעקציע „משה העס“ האָב איך געדאַרפט האַלטן לעצטן זומער (30טן אויגוסט, 1902), זי איז אָבער אָפגעלייגט געוואָרן אויף היינטיקן ווינטער, 19טן מערץ, 1903, איבער אַ טעות אין אַנאַנס פון פאַראיין „בני ציון“ וועגן זיין זומערדיקער סעריע לעקציעס אין „קינגס-האַל“. אַנשטאַט מיין נאָמען איז אויף יענער דאַטע געווען אַנגעגעבן דער נאָמען פון מאַקס שיער, אַ פאַפולערער לאַנדאַנער יידישער סאַציאַל-דעמאָקראַט, וואָס איז לעצטנס געוואָרן אַ ציוניסט* און ער האָט געזאָלט ריידן וועגן פראַקטישער ציוניסטישער אַרבעט. ווי שוין פריער דערמאָנט, איז די לעקציע וועגן רבי צבי הירש קאַלישער געווען אַ דאַנקבאַרע טעמע און געמאַכט אַ היפּשן רושם. דער „האַנאַראַרי“ סעקרעטאַר פון פאַראיין „בני ציון“ יעקב לערמאַן, האָט מיר צוגעשיקט אַפּיציעל אַ דאַנק-בריוו אין העברייאיש פול מיט קאַמ-פלימענטן. דער עולם האָט דאַרום דערוואַרט, אַז די צווייטע לעקציע וועט זיין ניט ווייניקער וויכטיק ווי די ערשטע, און דער גרויסער זאָל אינעם „קינגס האַל“ איז ווידער געווען איבערגעפאַקט.

אַנגעהויבן מיין לעקציע וועגן משה העס האָב איך מיט אַ שילדערונג פון אַ סאַציאַליסטישער פאַרוואַלטונג אין אַ זאָל אויפן באַסטיל-פלאַץ אין פאַריז אין מאי 1879, באַשריבן מיט אַ יאָר צוריק פון מאָריס ווינטשעווסקיין, וועלכער איז דאָרטן אין פאַריז דערביי געווען. דייטשע פאַליטישע עמי-גראַנטן האָבן דיסקוטירט די פאַליטיק פון די סאַציאַל-דעמאָקראַטישע פי-רער אונטערן אַנטי-סאַציאַליסטישן געזעץ אין דייטשלאַנד. מען האָט שאַרף קריטיקירט די פירער און אויך ניט געשוויגט בעבעלן און ליבקנעכטן. יעדער רעדנער איז דערפאַר אונטערגעבראַכן געוואָרן פון צווייטן צד, און די אויפּרעגונג איז כסדר געשטיגן. אַזוי גיך אָבער ווי עס האָט זיך באַוווּזן אויף דער פלאַטפאָרמע סיביליע העס, די אלמנה פון משה העס, בלייבן אַלע שטיל און האַרכן אירע ווערטער מיט גרויס רעספעקט. און ווען זי ציטירט

(* ער דערנענטערט זיך ניט צו אונדזערע נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלן. ער ווערט שפּעטער אַ וואוילהאַבנדיקער ביזנעסמאַן.)

עפעס פון איר פארשטארבענעם מאן, ווערט זיין יעדעס וואָרט אויפגענומען מיט באַגייסטערונג פון ביידע צדדים. אזוי באַליבט און אַנגעזען איז געווען משה העס ביי די דייטשע רעוואַלוציאַנערע אַרבעטער-מאַסן פון די 70-ער יאָרן.

איך שילדער נאָכדעם די קינדהייט און יוגנט פון משה העס. די איינ-פלוסן פון זיין זיידן און יונג-פאַרשטאַרבענער מאַמען. די ווירקונגען אויף אים פון דעם קאַמף פאַר נאַציאָנאַלער באַפרייאַונג אין אייראָפּע און פון דער פילאָסאָפיע פון שפּינאָזע און העגעל. זיין ערשטלינג ווערק „די הייליקע געשיכטע פון דער מענטשהייט פון אַ תלמיד פון שפּינאָזע“ (שטוטגאַרט 1837, 346 זייטן). פאַרפאַסט אינעם עלטער פון 25 יאָר. די ווירקונגען אויף אים פון דעם בלוט-בילבול אין דמשק אין 1840, זיין אינווייניקסטער קאַמף צווישן דער „שטים פון בלוט“, וואָס ציט אים צו טאָן עפעס וואָס פאַר זיין יידישן פאַלק און דער „רוף פון געוויסן“, וואָס רופט אים צום קאַמף פאַר דעם אַלוועלטלעכן פראַקטאַריאַט, זיין מיטאַרבעט, ווי אַ גלייכער, מיט מאַרקסן און ענגעלסן. איך ציטיר, וואָס קאַרל מאַרקס שרייבט איבער דעם פילאָסאָפישן סאַציאַליזם פון משה העס און וואָס משה העס שרייבט איבער דעם עקאָנאָמישן סאַציאַליזם פון קאַרל מאַרקס. איך אַנאַליזיר העס וואָס-לונגען צווישן היסטאָרישן מאַטעריאַליזם און סאַציאַלן אידעאָליזם ווי אויך טעאָריעס פון ראַסן-איינפלוסן און די איינהייט פון מענטשלעכן געשלעכט. איך ווייז אויך אָן ווירקונגען אויף העסן פון גרעצעס יידישער געשיכטע (פון וועלכער העס איבערזעצט אויך אַ טייל אין פראַנצויזיש), דער העבריי-אישער ליטעראַטור און דער וויסנשאַפט פון יידנטום. איך גיב אויך איבער אַרגומענטן קעגן אַסימילאַטאָרן און רעליגיעזע רעפּאַרמער. איך סקיצייר זיין סאַציאַליסטישן משיחזם און זיין אידייע פון די מיסיעס פון יידן און אַנדערע פעלקער; זיין ליבע צו די מורח-אייראָפּיאישע יידן און זיין פאַפּר-לאַריזירן רבי צבי הירש קאַלישערס אידייע פון אַ יידישער קאַלאָניאַציע אין ארץ-ישראל. מער פון אַלע זיינע ווערק באַשרייבט איך זיין בוך „רוים און ירושלים“ (קעלן 1862). איך דערמאָן אויך ביסמאַרקס באַמערקונג, אַז ער „ווייסט ניט וואָס פריער צו באַוואַנדערן אין אַט דעם בוך, צי די דערשיינונג אַז דער אינטערנאַציאָנאַלער סאַציאַליסט מאַזעס העס פרעדיקט נאַציאָנאַליזם אַדער זיינע טיפע געדאַנקען“ (*). איך ווייז דערביי אויך אָן, אַז ווידער, ווי אין 1840, ווירקט אויף משה העסן שטאַרקער דער „רוף פון

(* ציטירט פון דעם רעוואַלוציאַנערן סאַציאַל-דעמאָקראַט דאָוידזאָן בימשייג, אין זיין פריער-דערמאָנטן רעפּעראַט אין בערן (זומער 1899) קעגן ציוניזם.

געוויסן" ווי די „שטים פון בלוט“. ער פארנעמט זיך דאָרום ווידער הויפט-
זעכלעך מיטן קלאַסנקאַמף פונעם פראַלעטאַריאַט, און אַרבעט צוזאַמען מיט
לאַסאַלן צו גרינדן אַרבעטער-פאַראיינען און געווערקשאַפטן.

צולעצט שילדער איך די סאַציאַלע און ליטעראַרישע טעטיקייטן פון משה
העסן אין די 60-ער און 70-ער יאָרן אין פראַנקרייך און זיינע דאָרט געשרי-
בענע אַרטיקלען וועגן יידנטום, אינעם ליכט פון זיינע סאַציאַל-עטישע אי-
דעאַלן. איך ציטיר באַזונדערס זיין אַרטיקל וועגן דעם נביא ישעיהס בונד
פון די „ענוים“ (אַנאַווים), אין וועלכע העס שילדערט דעם קלאַסנקאַמף
אין דער יידישער געשיכטע. איך גיב איבער אין קורצן די אידייען פון משה
העס וועגן דער איינהייט פון אַלע נאַטור-כוחות און פון נאַטור און מענטש,
אַז אַלץ פליסט פון ליבע און באַוועגט זיך צו איין ציל — סאַציאַלער מענטש-
לעכקייט און סאַציאַלער גערעכטיקייט.

איך פאַרענדיק מיין לעקציע מיט אַ קורצן איבערבליק וועגן משה העס'
ליטעראַרישער ירושה, וואָס אַ טייל פון איר איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין
1877, אַ יאָר נאָך זיין טויט, אונטערן נאָמען „דינאַמישע שטאַף-לערע“.
איך ווייז אָן, אַז משה העס האָט פאַרמאַגט דאָס וויסן און די אייגנשאַפטן
דורכצופירן זיין קלאַסאַלן פלאַן פון שאַפן אַן אומפאַסנדיק ווערק צו באַ-
ווייזן וויסנשאַפטלעך זיין אידייע פון דער איינהייט פון דער גאַנצער שאַפונג,
פון אירע ערשטע קאָסמישע שטאַפן ביז צו איר העכסטער אַנטוויקלונג, די
מענטשלעכע געזעלשאַפט און אירע סאַציאַלע, עטישע און עסטעטישע אי-
דעאַלן. און וואָלט משה העס געהאַט די מעגלעכקייט צו אַרבעטן רואיק אויף
זיין ווערק, ווי דאָס האָט געהאַט, למשל, אַ הערבערט ספענסער, אַזוי וואָלט
העס' ווערק אָן ספּק געווען פון אַ גרעסערן פאַרנעם ווי יענעמס, ווייל ער,
משה העס, וואָלט זיך ניט געשטערט אַנצואווייזן די באַדייטונג פון אַ געזעל-
שאַפט באַגרינדעט אויף סאַציאַלער גערעכטיקייט, פאַר וועלכן אויספיר
ספענסער האָט מורא געהאַט.

קאַפיטל הונדערט פינף און צוואַנציג

צוליבן אַנאַרכיסט פעטער קראַפּאַטקין

צוליבן אַנאַרכיסט פעטער קראַפּאַטקין ווערט דער אַמאָליקער סאַצי-
אַליסט „ליטווינאַוו“ אַ „חובב ציון“.

אַ חבר פון אהרן זונדעלעוויטש און אַנדערע באַוואוסטע יידישע און
רוסישע רעוואָלוציאַנערע נאַראַדניקעס (פּאַלקיסטן) איז דער ווילנער סאַצי-
אַליסט פינקענשטיין — באַקאַנט אין לאַנדאָן פון די 80-ער יאָרן אַלס רוסי-

שער רעוואלוציאנער „ליטווינאו“, געווען גענייגט קאסמאפאליטיש, און זיך ווייניק אָדער גאַרניט אינטערעסירט מיט נאַציאָנאַל־ייִדישע פּראָבלעמען. די צאַרישע פּאַרגראַמען אין אוקראַינע אָנהויב 80־ער יאָרן האָט ער ניט באַ־טראַכט פאַר אַ ספּעציעל ייִדישן פּראָבלעם, נאָר פאַר אַ טייל פון דער ברוי־טאַלער צאַרישער אַליינהערשאַפט, און זיך נאָך מער ווי פּריער אָפּגעגעבן דער עיקר מיט רעוואַלוציאַנערן קאַמף קעגן צאַריזם.

ווען דער פּרינץ פעטער קראַפּאַטקין נעמט אָבער אונטער אַן אַגיאַ־ציע־טור איבער ענגלאַנד, אויפצוקלערן דער ענגלישער געזעלשאַפט די אורזאַכן פון די פּאַרגראַמען אין 1881, און אין זיינער אַ רעדע אין מאַנטשעס־טער באַשולדיקט ער די יידן אין עקספּלאַטירן די פּויערים, ווערט דער קאַסמאָפּאָליטישער „ליטווינאו“ אַ ייִדישער נאַציאָנאַליסט.

דער אַמאַליקער ליטווינאו, וועלכער רופט זיך היינט א. א. (אפּאָלאָן) וואל. (וואַלענטין) פינקענשטיין, דערציילט מיר דאָס אַלץ נאָך מיין לעקציע „משה העס“, וואו ער איז געווען פּאַרויצער און נאָכדעם פּאַרבראַכט מיט מיר געמיטלעך, ווי אַזוי ער איז אין די 80־ער יאָרן געוואָרן פון אַ רוסיש־קאַסמאָפּאָליטישן רעוואַלוציאַנערן סאָציאַליסט, אַ ייִדיש־נאַציאָנאַליטישער „חובב־ציון...“

קראַפּאַטקיןס לעקציע אין מאַנטשעסטער רופט אַרויס ביי אים, זאָגט מיר פינקענשטיין, אַזאַ געדאַנק:

— אויב דער אַנאַרכיסט קראַפּאַטקין מעג ריינוואַשן יענע זין פון זיין פּאַלק, וועלכע האָבן פּאַרגאַסן ייִדיש בלוט, מעג ער, פינקענשטיין, דאָך גע־וויס צוריקווייזן די פּאַלשע באַשולדיקונגען קעגן די ייִדישע מענטשן אין עקספּלאַטירן די ניט־ייִדישע פּויערים. ער פּאַרטיפט זיך דעמאָלט מער אין דער ייִדישער געשיכטע און ווערט אויך טעטיק אין דער פּאַלעסטינער, אָדער „חיבת־ציון“־באַוועגונג. ער העלפט שפּעטער גרינדן דעם לאַנדאַנער „חובב־ציון“ פּאַראַיין „קדימה“ און איבערוועצט דר. פינסקערס שריפט „אויטאַ־עמאַנציפּאַציע“ פון דייטש אין ענגליש (לאַנדאָן 1890). שפּעטער שליסט ער זיך אַן אין דער ניי־געגרינדעטער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אין ענגלאַנד פון וועמעס לאַנד־קאַמיטעט, די „פעדעראַטיאָן“, ער איז סעק־רעטאַר און רעדאַקטירט אויך איר אַרגאַן „די ציוניסטישע קאַרעספּאַנדענץ.“ פינקענשטיין אונטערשיידט זיך היפש פון מיר און מיינע חברים מיט זיין באַציאָנונג צו ליטע. פאַר מיר איז ליטע בלויז אַ געאָגראַפּישער באַ־גריף. אַ ליטוואַק איז פאַר מיר יענער ייִדישער מענטש, וועלכן אַ גע־וויסער מין יידן פון אַנדערע לענדער רופן אַן „צלם קאַפּ“. א. פינקענשטיין, וועלכער קען די שפּראַך־געשיכטע און קולטור פון דער ליטוויש־רייזנדיקער באַפעלקערונג, האָט מעגלעך דערפאַר זיך אַנגערופן ליטווינאו.

אויף מיין פּראָגע, פאַרוואָס ער נוצט ניט אויס זיין גרויסע שפּראַך־

קענטשאפט (ער קען א פאר צענדליק שפראכן), און ענציקלאָפּעדישן וויסן, צו שאַפן באַדייטנדיקע נאַציאָנאַל-ייִדישע ווערק (ביז איצט האָט ער בלויז געשריבן קורצע אַרטיקלען און געהאַלטן לעקציעס וועגן דער ייִדישער געשיכטע אין ליטע און פּוילן אונטער די „יאגעלאָס“), האָט ער ניט געגעבן קיין געהעריקן ענטפער. נאָר עטלעכע תּוּשבים, סיי סאַציאַליסטן און סיי ציוניסטן, דערציילן מיר, אַז ער איז אין 1886 געווען אומשולדיקערהייט אַג-געקלאַגט אין פעלשן באַנדס און מען האָט אים פאַרמשפּט אויף אַ יאָר תּפּיסה. דער לאַנדאַנער „אַרבעטער פּריינט“ שרייבט רעמאַלט, אַז „ליטווינאַוו“ איז אַן אומשולדיקער קרבן פון געוויסע פּאַליטישע אומשטענדן אין דער רע-וואַלוציאָנערער באַוועגונג אין דער צאַרישער מדינה. די זעלביקע צייטונג זאַמלט אויך אַ פּאַנד פאַר זיין פאַרטיידיקונג. דאָס אָפּזיצן גיין חדשים אין טורמע צעשטערט זיינע אַמביציעס און שוואַכט אָפּ זיין מוט.

ווי שוין פריער דערמאָנט, איז א. וואל. פינקענשטיין געווען דער פאַר-זיצער ביי מיין לעקציע „משה העס“. ער נעמט אויך דאָס וואָרט אין דער דיסקוסיע און דערציילט דערביי וועגן זיין שייכות צו דער ליטעראַרישער ירושה פון משה העס.

אין יענער צייט (1876), דערציילט פינקענשטיין, האָט ער געוואוינט אין פאַריז אַלס אַ פּאַליטישער עמיגראַנט. פון אַנדערע קוועלן דערויס איך זיך, אַז ער איז אַהין אַנטלאָפּן פון דייטשלאַנד, וואו ער האָט שטודירט מע-דיצין און גלייכצייטיק געהאַפּן זיין ווילנער חבר, אהרן זונדעלעוויטש, אין יענעם אַרבעט אַריינצופירן פאַרבאַטענע ליטעראַטור אין צאַרישן רוס-לאַנד. ווען ער האָלט אין ווערן אַרעסטירט דערפאַר, אַנטלויפט ער קיין פאַריז. אויפן פאַרלאַנג פון משה העסעס אלמנה, סיביליע העס, נעמט זיך אונטער פינקענשטיין צו רעדאַקטירן די איבערגעלאָזענע שריפטן פון איר פאַרשטאַרבענעם מאַן. ער שטעלט צוזאַמען בלויז איין טייל, דאָס פריער-דערמאָנטע בוך „דינאַמישע שטאַף-לערע“, פון וועלכן זי שיקט אין 1877, אַן עקזעמפּלאַר צו קאַרל מאַרקס, וועלכער איז אַמאַל געווען אַ נאַענטער חבר און פריינט פון משה העס. קאַרל מאַרקס באַדאַנקט סיביליען אין אַ זייער פריינטלעכן בריוו צו איר.

*

**

די מחלוקות אין לאַנדאַנער ציוניזם הערן ניט אויף אויך אין אַ פאַר חדשים אַרום נאָך דער קאַנפּערענץ מיט דאָקטאָר הערצל אין מיטן חודש יאַנואַר. ווי שוין פריער דערמאָנט, האָט דער „כותל מערבי“ געפירט אַ קאַמף קעגן דעם געפּלאַנטן נייעם אַרגאַניזאַציע-פּראַיעקט פון דער ציוניס-טישער פעדערעשאַן.

דער דאזיקער פראיעקט האט געשטאמט פון די רייכע וועסט־ענדער ציוניסטישע פירער, וועלכע האבן עס געשטעלט אלס באדינג פאר זייער ווידער איבערנעמען די פירערשאפט פון דער פעדערעישאָן. די איצט עק־זיסטירנדיקע ציוניסטישע פעדערעישאָן איז אַנמעכטיק צוליב די סקאַנ־דאַלן און אומצוטרויען פון אינווייניק. די ציוניסטישע פאַראיינען באַ־שטייען, לויט דעם אָפיציעלן אַרגאַן פון דער פעדערעישאָן, דאָס רוב „בלויז פון קאָמיטעס“, אָדער ניט מער ווי „אויפן פאַפיר“, ווי די היגע וויצלער זאָגן: מחמת עס זיינען דאָ צען יידן, וואָס ווילן זיין פרעזידענטן און אין איין חברה קאָן נאָר זיין איין פרעזידענט. די דאָזיקע פאַראיינען האָבן געפירט אַ בייז לעבן מיט דער ציוניסטישער פעדערעישאָן, וועלכע איז געשטאַנען מיט דער היטל אין האַנט פאַר אַ פאַר פריצים און זיך געבעטן: „אדוני פריץ, נעם איבער די פעדערעישאָן און דעק דעם דעפיציט“. די פאַר „פריצים“ (ל. גרינבערג און דזשאָועף קאָוועז) האָבן אָבער ניט געוואָלט איבערנעמען די פירערשאפט סיידן מיטן תנאי, אַז די קאָנסטיטוציע פון דער פעדערעישאָן זאָל געענדערט ווערן.

די פאַרלאַנגטע ענדערונגען אין דער קאָנסטיטוציע האָבן אַרויסגע־רופן גרויס פאַרביטערונג ביי די יידיש־ייִדנדיקע ציוניסטן. די גלאַסגויער „אידישע צייטונג“. אונטער דער רעדאַקציע פון דעם ראַמאַנען־שרייבער, אָפּענהיים, האָט די דאָזיקע ענדערונגען דערקלערט אלס „פאַרמישונג פון אַ טראַפּן ציוניזם אין אַ ים אַסימילאַציע־אַן“. אפילו דער קאָנסערוואַטיווער „לאַנדאַנער עקספרעס“ האָט זיי דערקלערט אלס געציילט „אַרויסצושטופּן“ די איסט־ענדער (ייִדיש־שפּרעכנדיקע) יידן פון דער פעדערעישאָן. עס האָבן זיך געפונען פאַראיינען, וועלכע האָבן פרובירט אינגאַנצן מבטל מאַכן די פעדערעישאָן און זיך געווענדעט נאָך שקלים דירעקט צום אַקציע־אַנס־קאָמיטעט אין ווין. דר. הערצל האָט זיי אָבער שטרענג צוריקגעוויזן און די רייבונגען צווישן די פאַראיינען אין דער פעדערעישאָן האָבן זיך מיט יעדן טאָג פאַרגרעסערט.

דר. הערצל האָט זיך אָפּגעזאָגט זיי צו העלפן אין דער רעאַרגאַניזירונג־אַרבעט פון די ציוניסטן אין ענגלאַנד. ער האָט דערקלערט אויף דער פרי־ער־דערמאַנטער קאָנפּערענץ אין לאַנדאָן: „איך בין אַ פריינט פון די פע־דערעישאָנס, ווייל איך זע אין די פעדערעישאָנס דעם בעסטן מיטל ווי צו־זאַמענהאַלטן די אַרגאַניזאַציע־אַן — די יעניקע פאַראיינען וועלכע גלויבן, אַז זיי קענען צו אונדו דערלאַנגען איבער דער פעדערעישאָן, האָבן אַ טעות. מיר וועלן קיין זאַך ניט טאָן הינטער דעם רוקן פון דער פעדערעישאָן — געפעלן אייך ניט די לייט, דערוויילט אַנדערע מיטגלידער אַט אַזוי ווי די קאָנגרעסן טוען מיט די אַקציע־אַנס־קאָמיטעטן — מיר האָבן אויך געשאַפן די אַרגאַניזאַציע־אַן, מיר האָבן פאַר אייך אויסגעשמידט די וואַפּן, אָבער די

קוילן-זאפאסן מוזט איר זיך אליין אויסארבעטן. אויב איר קאנט היינט ניט פארטיק ווערן מיט די שקלים, מיט דער דאזיקער קליינער אויפגאבע, וואס וועט שוין מיט אייך זיין, ווען עס וועט קומען צו די גרויסע אויפגאבן".

ער האט זיך מיט רעכט אפגעזאגט אנטשיידן צו רעארגאניזירן די פע-דעראציע פון אויבן, אבער מיט דעם דאזיקן דעמאקראטישן פרינציפ איז דאס אונטער לאנדאנער אומשטענדן, געווען אן אריינמישונג אויף דער זייט פון די רייכע וועסט-ענדער יהודים קעגן די ארעמע עמיגראנטישע יידישע מאסן. די לעצטע האבן שוין אליין ניט געקענט אויפהאלטן די פעדערישאן אין געמוזט אָננעמען די באדינגונגען פון די גבירים, אָ ווער עס האט די מאה זאל האבן די פולע דעה.

עס זיינען אויך געוואָרן ביטערער די רייבונגען צווישן דער „פראקציע“ און „מזרחי“, יידישע קולטוריסטן און „פארבינדעוועטע“ באַלעבאַטישע ציוניסטן. די ברייטע מאסן אין לאַנדאָן האָבן ווייניק אָדער גאַרניט גע-וואוסט פון דער דעמאָקראַטישער פראַקציע. די ענגליש-ריינדדיקע דעלע-גאַטן צום 5-טן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל, האָבן בלויז געדענקט, אָ אַ „באַנטש רעדיקעלס“ האָבן דעם דר. הערצל געמאַכט אַ „לאַט אָו טראַבל“ מיט עפעס אַ „קאַלטשור“. די נעמען פון די „טראַבל-מעיקערס“ האָבן זיי ניט געוואוסט. מער באַקאַנט מיט די געשעענישן אויפן 5-טן ציוניסטישן קאָנגרעס זיינען געווען די פאַר שרייבער אינעם לאַנדאָנער יידישן „עקספרעס“. זיי האָבן געוואוסט, אָ דר. הערצל איז געווען קעגן דער דעמאָקראַטישער פראַקציע און אונטער זיין איינפלוס האָט דר. מאַקס נאַרדוי געהאַלטן אַ סאַטירישע רעדע קעגן איר, פול מיט שטעך-ווערטלעך קעגן דער מזרח-איראָפּיאישער שטודירנדיקער יוגנט אין מערב-איראָפּע. די „עקספרעס“-שרייבער האָבן דעריבער פון צייט צו צייט אויך אַ דראַפּע געטאַן די פראַקציע, און האָבן אָנגערופן אירע אָנהענגער אין לאַנדאָן, וועל-כע האָבן אויפגעהאַלטן אַ יידישע ביבליאָטעק מיט אַ לייען-צימער, מיט אַזוינע צונעמענישן, ווי „שנאַרער-קולטוריסטן“, „גראַבע יונגען קולטור-ריסטן“ א. ד. גל. די מאַסאַווע ציוניסטן האָבן אָבער נאָך ניט געוואוסט פון די פראַקציאָנעלע קאַמפן אין דעם ציוניזם. זיי וואָלטן אויך ניט געקאַנט באַגרייפן, פאַרוואָס מען זאָל באַקעמפן די וואָס ווילן דעמאָקראַטיע אין דער אַרגאַניזאַציע, און זיינען נאָך דערצו גרייט צו טאָן קולטור-אַרבעט.

אַן אַנדער צרה איז געווען די פראָווינץ. די דאָרטיקע ציוניסטן האָבן געבענקט נאָך די „אַלטע צייטן“, ווען די רייכע וועסט-ענדער פעדערישאַן פלעגט אלץ טאָן אויף איר אייגענעם חשבון און פון זיי גאַרניט פאַרלאַנגט. זיי האָבן זיך דעריבער באַקלאַגט, אָ די איצטיקע פעדערישאַן האָט ניט קיין גרויסע באַקאַנטע נעמען, אָ זי האָט צו ווייניק „ענגלישמען“. ניט פיל בעסער איז געווען די שטעלונג פון די לאַנדאָנער פאַראיינען, וועלכע האָבן

באטראכט די פעדערעישאָן פאַר זייער שטאַט־קאָמיטעט און האָבן געמאַנט פון איר אַרטיקע אַרבעט, ניט געבנדיק איר קיין שום שטיצע. די פעדע־רעישאָן פון איר זייט, וועלכע האָט געזען אַז די ציוניסטישע פאַראיינען באַשטייען צום גרעסטן טייל פון גאַרנישט־טוענדיקע פרעזידענטן, וויצע־פרעזידענטן און סעקרעטאַרן, און פון גלייכגילטיקע מיטגלידער, וואָס גיבן אַמאָל אַ פעני, ווען מען קומט ביי זיי „קאַלעקטן“, האָט זי פאַרלאָרן יעדן רעספעקט פאַר זיי און זיך בכלל ניט גערעכנט מיט זייערע מיינונגען.

אויף דער פריער־דערמאָנטער קאָנפערענץ מיט דר. הערצל האָט זיך באַזונדער שטאַרק געלאָזט הערן דער קול פון די רבנים. זיי האָט אויך דר. הערצל גענויער געענטפערט ווי די רעדנער פון דער פראַווינץ (יצחק כרמל, פ. מ. ראַסקין, און די קולטוריסטן כהן * און פירשט א. אַז. וו.). דער פאַר־טרעטער פון די רבנים, הרב יודעלעוויטש, האָט דערקלערט: „מיר זיינען איצט געוואָרן איין קאָמפאַניע, 'אגודת הרבנים', און אונדזער ציל איז אַריינצוברענגען דעם ציוניזם אין אַזעלכע ערטער, וואו ער איז נאָך ניטאַ — מיר וועלן זיך סטאַרען, אַז דער ציוניזם זאָל גיין צוזאַמען מיט רעליגיע.“

שאַרפער האָט גערעדט אַ לאַנדאַנער מגיד, ראַבינאַוויטש, קעגן אַקציאָנס־קאָמיטעט, וועלכן ער האָט געוואָרנט, „אַז דאָס פּאַלק קענען מיר געווינען נאָר דורך רעליגיאָן“. די רבנים ענטפערט דר. הערצל אַזוי: „די הערן רבנים יודעלעוויטש, ראַבינאַוויטש און דייכעס ווילן וויסן אונדזער שטעלונג צו רעליגיאָן — איך מוז געוויס באַקאַנט זיין די פּראַגע פון די רבנים אויפן ערשטן קאָנגרעס — מיין ענטפער איז געווען, אַז מיר זיינען דאָס גאַנצע פּאַלק אין אַלע זיינע אינדיוידוואַליטעטן, אַז מיר גיבן זיך ניט אַפּ מיט די פאַרשיידענע מיינונגען — מיר דאַרפן ניט באַליידיקן איינער דעם אַנדערנס געפילן — קיין געוויסנס־דרוק זאָל ניט געדולדעט ווערן ניט פון איין זייט, ניט פון דער אַנדערער זייט.“

קאָפיטל הונדערט זעקס און צוואַנציג

„פּראַלעטאַרישער שטאַלץ“

„פּראַלעטאַרישער שטאַלץ“ דערלויבט מיר ניט אַנצונעמען דעם אָנבאַט פון דער ציוניסטישער פירערשאַפט מיך צו נאָמינירן און דערוויילן פאַר אַ מיטגליד פון דער עקזעקוטיווע פון דער „ענגליש זאַיאַניסט פעדערעישאָן.“ ווערן דערוויילט אין דער ציוניסטישער פירערשאַפט פון ענגלאַנד איז

(* שפּענטער אַ ראַבאָי אין פעאַריע, אילינאָי.)

געוויס א גרויסער כבוד פאר א יונגן נאך ניט אויסגעגרינטן אימיגרענט אין דער מזרח-לאַנדאָנער געטאָ. מיר אָבער זעט אויס ניט אַנשטענדיק, אַז אַ פּראָלעטאַריער זאָל אָנגעהערן צו אַ פּירערשאַפט, וועלכע באַשטייט אי-בער נייַ-צענטל פון אַריסטאָקראַטן און בורזשוען.

אַלס יחידים געפּעלן מיר אַ טייל פון זיי, ווי, למשל: דער אַריסטאָקראַט סער פּראַנסיס מאַנטעפּיאָרע, וועלכער איז באַאיינפלוסט פון זיין „חכם“ (כאַכאַם — ספרדישער אויבער ראַבינער פון מלכות ענגלאַנד), דר. מאָזעס גאַסטער. איך האַלט אויך דעם נגיד דזשאָזעף קאַווען און אַווינע ווי ער פאַר ערלעך-מיינענדיקע ציוניסטן, כאַטש זיי זיינען אָפּגעפרעמדט פון נאַ-ציאָנאַל-יידישן לעבן און פון דער נאַציאָנאַל-יידישער קולטור. דער איינ-ציקער פון זיי, וואָס געפּעלט מיר כלל ניט איז דר. הערצלס פאַרטרויער מר. לעאָפּאָלד גרינבערג, וועלכער האָט זיך אויפּגעפירט אויסערסט-ביו-ראַקראַטיש אויף דער געהיימער „פּריוואַט-קאַנפּערענץ“ מיט דר. הערצל דעם 15-טן יאַנואַר, 1903. איצט פאַרדעכטיק איך אים נאָך דערצו, אַז ער איז אַ „יאָהודימשער“ פּילאַנטראָפּ פון יענעם מין, וואָס פלעגט מיט עטלעכע צענדליק יאָרן צוריק אַרויסשיקן פון ענגלאַנד אין אַנדערע לענדער אַלע „פּאַלאַקעס“ (ווי די יאָהודים האָבן דעמאָלט אָנגערופן די יידיש-ריינדדיקע אימיגרענטן), כדי אַראָפּצונעמען פון זיך יעדע פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר זייער שלעכטער לאַגע.

מיין דאָזיקער פאַרדאַכט קעגן מר. גרינבערג איז אין מיר אַרויסגערופן געוואָרן דורך דעם דעלעגאַט פון סקאַטלאַנד, מר. לואיס (אלימלך) ליוואי, צו דער פּריער-דערמאַנטער פּריוואַט-קאַנפּערענץ. אַרויסגייענדיק צוזאַמען פון דעם קאַנפּערענץ-זאָל, זאָגט ער צו מיר מיט גרויס אויפּרעגונג:

— קומענדיקן יאָר וועלן מיר שוין מער ניט זאָגן „לשנה הבאה בירו-שלים“, נאָר „לשנה הבאה באַפּריקאַ!“ ...

אויף מיין פּראָגע, ווי קומט ער, מר. ליוואי, צו אַזאַ אַבסורד? ענטפּערט ער מיר, אַז ער האָט אונטערגעהערט אַ שמועס צווישן ל. גרינבערג און זיינע פּריינט, פון וועלכן ער פאַרשטייט, אַז אַט די רעפּרעזענטאַנטן פונעם דר. הערצל פירן פאַרהאַנדלונגען מיט דער ענגלישער רעגירונג צו באַזעצן יידן אין די אַפּריקאַנישע וויסטענישן.

איך האָב עס ניט געגלויבט און זיך באַמיט צו באַרואיקן דעם עדינ-בורגער דעלעגאַט, אַז מר. ל. גרינבערג האָט מסתמא גערעדט וועגן יענעם שטיק לאַנד מיטן נאָמען „על אַריש“, וואָס געפינט זיך אויף דער אַנדער זייט גרענעץ אין דרום פון ארץ-ישראל. די דאָזיקע טעריטאָריע שטייט אונטער דער הערשאַפט פון עגיפּטן, וואָס געהערט צו אַזיע און מען קאָן עס רעכענען פאַר אַ טייל פון אַ פאַרגרעסערטער ארץ-ישראל. דערביי ווייז איך אויך אַן דעם מר. ליוואי פון עדינבורג אויף דער וויכטיקייט צו קאַלאָניזירן על אַריש

און דערמיט אויסצוברייטערן די גרענעצן פון ארץ-ישראל אין דרום.
פערזענלעך האָב איך אויף דער לאַנד-קאַרטע פון מערב אַזיע אין מיין
געאָגראַפישן אַטלאַס שוין לאַנג צוריק אַריינגענומען אין „גרויס ארץ-ישראל“
אַלע יענע געגנטן, וועלכע זיינען אין חומש און אין תנ"ך צוגעזאָגט געוואָרן
צו יידן... דאָס דאָזיקע ארץ-ישראל אויפן פּאַפּיר ציט זיך אויף מיין
לאַנד-קאַרטע פון דעם ים-הגדול (מיטללענדישן ים) אין מערב ביז צום טייך
פּרת (פּראָס — עפּראַט) אין ארם-נהרים (מעסאָפּאָטאַמיע), אין מזרח, און
פון דעם „טאַל פון מצרים“ אין דרום, ביז ווייט אויף יענער זייט פון די
בערג לבנון און חרמון, אין צפון...

דער עדינבורגער דעלעגאַט האָט זיך אָבער ניט געלאָזט איבערריידן.
ער האָט געטענהט, אַז ער פאַרשטייט גוט ענגליש און קאַן זיך אויסדריקן
אין דער דאָזיקער שפּראַך ניט ווייניקער ווי די היגע געבאַרענע „זיאַניסטן“.
ער בלייבט דאָרום פּעסט ביי זיין מיינונג, אַז ל. גרינבערג האָט גערעדט
פון דעם וועלט-טייל „אַפּריקע“ און פון דאָס קליין לענדל אין דרום-זייט
פון ארץ-ישראל מיטן נאָמען על אריש. מיר פּערזענלעך גלויבט זיך אָבער
ניט, אַז דר. הערצל זאל פּלאַנען צו פאַרבייטן ארץ-ישראל אויף עפּעס אַן
ענלישע טעריטאָריע אין אַפּריקע. ער האָט דאָך ניט לאַנג צוריק פאַרעפּנט-
לעכט זיין אוטאָפיסטישן ראָמאַן „אַלט-ניי לאַנד“, וואו ער שילדערט, ווי אַזוי
דאָס אַלטע ארץ-ישראל ווערט איבערגעבויט אין אַ מאָדערנער יידישער
מלוכה. מיר לייגט זיך אויפן שכל, אַז די יאהודישע זיאַניסטן, ווילן יאָ
מאַכן אַזאַ בייט, וואָס איז אין איינקלאַנג מיט זייערע צדקה-אידיען און אַסי-
מילאַטאַרישער פּילאַנטראָפּיע-פּאָליטיק זינט צענדליקער יאָרן. איך פאַר-
דעכטיק אויך, אַז דער פּלאַן מיך צו דערוויילן אין דער ציוניסטישער פּירער-
שאַפט באַצוועקט מיך צו דערווייטערן פון מיין פּראַלעטאַרישן קרייז און זיין
טעטיקייט אינעם ציוניסטישן לאַגער. כּוּויל אָבער ליבער בלייבן אין דער
אַפּאָזיציע צו דער בורזשואַזער פּירערשאַפט און שטיין אויף דער וואַך קעגן
אירע אַסימילאַטאַרישע פּאָליטיקאַנטן, און זיין תּמיד גרייט זיי צו באַקעמפּן

*
**

מיין בערנער חבר, יחזקאל וואַרטסמאַן, האָט זיך אַריינגעקליבן קיין
באָזעל, וואו ער זוכט אַפּצוגעבן זיין כּעמישן עקזאַמען. אין בערן האָט ער
ווייניק אויסזיכטן אויף דעם. פּראָפּעסאָר פּרידמאַן פון בערנער אוניווער-
זיטעט ווייסט, אַז זיין סטודענט וואַרטסמאַן האָט אויסגעבראַכט די מערסטע
צייט פון זיין שטודיום אין בערן אויף מינדלעכער און שריפטלעכער ציוניס-
טישער טעטיקייט. ער איז דאָרום הינטערשטעליק אין זיינע כּעמישע לימוד-
דים, כאַטש ער האָט אַ געוויסע צייט געאַרבעט אין אַ דייטשער צוקער-

פאבריק. מיין חבר ווארטסמאן האָט אויך לעצטן זומער (1902) ניט אָגע-
קוקט זיינע לערנביכער, נאָר איז געווען כסדר פאַרנומען אין אונדזער נאָ-
ציאָנאַל-ראַדיקאַלער גרופע מיטן גרינדן דעם פאַראיין „מערבי“, ווי אויך
מיטן פאַרפאַסן און פאַרשפרייטן די בראַשורן, „וואָס ווילן די ציוניסטן?“ און
„וואָס איז דער יידישער נאַציאָנאַל-פאַנד“, און מיט נאָך אַזעלכע טעטיקייטן.
וואָרטסמאן, האַפט אָבער, אַז ביי די באַזעלער פראַפעסאָרן זאָל ער האָבן מער
מזל ווי ביי די בערנער. ער גלויבט אויך, אַז זיין פּריוואַטער כעמיע-לערער,
דער בונדיסט ירוחם בלומבערג, וועט מיט אים קאָנען איינחזרן ניט בלויז
די נויטיקע ענטפערס פאַרן באַזעלער עקזאַמען, נאָר ער וועט אים אויך
העלפן אַנשרייבן זיין דיסערטאַציע. דערווייל איז וואָרטסמאן נאָך אַלץ מער
פאַראינטערעסירט אין זשורנאַליזם און ציוניזם ווי אין דער כעמיע, אָדער
אין איר הילף-וויסנשאַפט, די פיזיק, וועלכע ער האָט ביז איצט אינגאַנצן
פאַרנאַכלעסיקט.

אין זיינע באַזעלער בריוו צו מיר און דער „מערבי“, וועלכע ער האָט
געהאַלפן גרינדן און באַפעסטיקן, רעדט ער דער עיקר וועגן זשורנאַליסטישע
פלענער. ער אַגיטירט אונדז, אַז מיר זאָלן אַוועקוואַרפן אונדזער איצטיקן
אַרבעטס-פעלד פון „מערבי“, וואָס ער האַלט פאַר געענדיקט מיט אונדזער
אַרויסגעבן די דריי נומערן „כותל מערבי“, און מיר „זאָלן איבערגיין צו
אַן אַנדער אַרבעטס-פעלד“: גרינדן „אַ יידישן וואַכנבלאַט און אַ חודש-
זשורנאַל דערצו“.

י. וואָרטסמאן איז איבערצייגט, אַז מיר קאָנען עס לייכט דורכפירן,
ווייל דאָס וועט איינגענומען זיין דער איינציקער פונקט פון דעם נייעם פראַ-
גראַם, וואָס ער שלאָגט פאַר פאַר אונדזער „מערבי“. ער דערקלערט עס
אַזוי: „דאָס נייע אַרבעטס-פעלד איז אַ סך לייכטער צו באַאַרבעטן ווי דאָס
ערשטע, ווייל דאָס וועט זיין „אַ ריינע געלט פראַגע“. ער ווייס, זאָגט ער,
אַז מיר באַטראַכטן דאָס פאַר דער שווערסטער פראַגע. ער אָבער איז אי-
בערצייגט, אַז דאָס איז אַ סך גרינגער, ווי אונדזער פּריערדיקע פראַגראַם.
ער דערקלערט עס אַזוי:

„צו אַרגאַניזירן אין לאַנדאָן ציוניסטישע פאַראיינען אויף דעמאָקראַטי-
שע פּרינציפּן מוז מען האָבן ציוניסטן, און די „מערבי“, ווי זי איז איצט,
קאָן עס ניט דורכפירן, אָבער צו גרינדן אַ בלאַט דאַרף מען נאָך האָבן
געלט“. און „געלט צו באַקומען דאַרף מען ניט פיל וויסן און ניט האָבן קיין
פיל טאַלאַנט. מען דאַרף נאָר האָבן אַ שטאַרקן חשק צו אַרבעטן און טיפע
איבערגעגעבנקייט“. ער האַלט אויך, אַז געלט קאָן מען לייכט באַקומען
טאַקע נאָר „פון די קליינע לייט“.

און כדי איבערצייגן אונדז, אַז דאָס געשעפט קאָן זיך באַצאָלן, ווייזט
אונדז וואָרטסמאן אַן אויף דעם פאַרקויף פון די אַמעריקאַנישע וואַכנבלע-

טער און חודש-זשורנאלן אין ענגלאנד, פאריז, אנטווערפן א. און וו. ער שלאגט אונדז דארום פאר, צו גרינדן אן אקציע-געזעלשאפט. יעדע אקציע זאל קאסטן א פונט אדער צען שילינג, דאס איבעריקע אויסצוצאלן צו איינעם אדער צוויי שילינג א וואך. אין פופצן וואכן איז די אקציע שוין אויסגע-צאלט. י. ווארטסמאן איז זיכער, אז מען קאן פארקויפן אין ענגלאנד טויזנט אקציעס צו איין פונט אדער פינף הונדערט צו צוויי פונט. דאס איז לויט זיין מיינונג כלל ניט שווער און מיט אזוי פיל געלט קאן מען גרינדן א צייטונג און א זשורנאל.

די אקציע-געזעלשאפט, מיינט ווארטסמאן, "קאנען גרינדן עטלעכע יונגעלייט". די "מערבי" לאזט נאר ארויס א קורצן אויפרוף, און מאכט צוליב דעם פארזאמלונגען. און כדי צו האבן עפעס געלט אויף אויסגאבן, מאכט די "מערבי" א פאר ליטערארישע און מוזיקאלישע אונטן. באצאלט אויך א מענטשן א 10-20 שילינג א וואך, ער זאל איינקאסירן דאס געלט, וואס דארף דעפאנירט ווערן אין א באנק.

אונדזער נייע צייטונג, דערקלערט ווארטסמאן, "מוז זיין אן אומאפהענג-גיכ-ציוניסטישע. א פעדערעישאן צייטונג קאן "ניע" (קיינמאל ניט) גוט זיין (אפילו) ווען עס זאל אויך זיין "אן אידעאלע פעדערעישאן". אונדזער לאנדאנער צייטונג דארף זיין, זאגט ער, באשטימט פאר מערב-איראפע, דאס הייסט, זי זאל זיין פריי פון דער צארישער צענזור. מען דארף געפינען מיטארבעטער אין רומעניע, גאליציע, אמעריקע און נאטירלעך אויך אין רוסלאנד. די דאזיקע צייטונג, "זאל ווייניק געוויכט לייגן אויף דער שיינער ליטעראטור. די הויפט-זאך דארף דארטן זיין טאג-פראגן. אזא מין וועכנט-לעכע צייטונג, פריי און גוט רעדאקטירט, איז נויטיק, מיינט ווארטסמאן, ניט בלויז פאר לאנדאן, נאר אויך פארן גאנצן ציוניזם.

דער חודש-זשורנאל דארף לויט אט דעם פראיעקט זיין "באשטימט פאר דער גאנצער וועלט". אהין זאלן אריין א סך ליטערארישע ארבעטן; די פובליציסטיק מוז דארט זיין מער וויסנשאפטלעך און פאכמעניש, אזוי אז דער דאזיקער לאנדאנער חודש-זשורנאל זאל קאנען אויך גיין אין רוס-לאנד, וואס וועט מיט דער צייט "געבן עטלעכע טויזנט אבאנענטן".

דער זשורנאל וועט די צייטונג שטיצן און פארקערט. דערביי קאן זיך שפעטער אויך אנטוויקלען א פארלאגס-בוכהאנדלונג. דערווייל אבער דארף די "מערבי" צום אלעם ערשטן זאמלען געלט פאר די נויטיקע אויסגאבן אויף צו גרינדן די אקציע-געזעלשאפט. י. ווארטסמאן פארענדיקט זיין זשורנאליסטישן פראיעקט פאר דער "מערבי" מיט אט דער פערזענלעכער באמערקונג:

קומענדיק אין לאנדאן, בין איך פרעמד געווען. נאכן אפזיין דארט

דריי חדשים, וואלט איך עס געוועזן געקאנט אראנזשירן. איך האב אבער געמוזט אוועקפארן. „וואלט איר ניט קאנען זיין מיין יורש?“

זולעצט ראט ער אונדז, אז מיר זאלן צו דער ארבעט פאר דער דאזיקער אקציע-געזעלשאפט צוציען אויך ניט-מיטגלידער פון „מערבי“. מיר דארפן אבער זיי זאגן אויסדריקלעך, אז ניט „מערבי“ וויל ארויסגעבן די צייטונג: זי וויל נאר העלפן גרינדן די אקציע-געזעלשאפט און נאכדעם איז די ארבעט פון „מערבי“ געענדיקט. דאס ווייטערע דארף די געזעלשאפט אליין דורכפירן. ער ווארנט אונדז דערביי זיך „צו היטן ווי פאר פייער“ ניט אנצוהויבן ווידער ארויסצוגעבן א צייטונג מיט עטלעכע פונט, ווי מיר האבן עס געטאן לעצטן יאר מיט אונדזער ארגאן פון „מערבי“, נאר עס איבערלאזן אויף דער צייט, ווען עס וועלן זיין „געצייכנט“ וויניקסטנס טויזנט פונט אקציעס און איינגעצאלט וויניקסטנס פינף הונדערט פונט. ער האלט, אז דאס איז ניט פיל. אפשר נאך צו-וויניק, ווארעם מיר וועלן דאך געוויס גרינדן א גוטע צייטונג, און דאס קאסט געלט. אזא צייטונג קאן ניט באשטיין פון „רחמנות ארטיקלען“, נאר זי מוז האבן גוט-באצאלטע מיטארבעטער. און אויך „א צוויי אדער דריי רעדאקטארן“. קורץ, אט די נייע לאנדאנער וועכנטלעכע צייטונג דארף ווערן „א מאדערנע אייראפיי- אישע פאר דעם יידישן פאלק בכלל און פאר דעם ענגליש-יידישן בפרט.“

ווארטסמאן ווייזט אויך אן, אז מיר האבן איצט א באזונדערס גינסטיקע געלעגנהייט פאר א נייער צייטונג: דר. יוסף לוריע, דער ארויסגעבער און רעדאקטאר פון דעם „יוד“, האט פארקויפט זיין וואכנבלאט צו דער טאג- צייטונג „פריינד“ אין סט. פעטערסבורג. דאס איז דערפאר, ווייל ארויסגעבן אין קראקע א צייטונג, וועלכע איז באשטימט פאר רוסלאנד, איז פארבונדן מיט אומגעהויערע קאסטן. דערווייל האט אבער דער „יוד“ איבערגעלאזן פריי א סך אבאנענטן אין רוסלאנד און אנדערע לענדער. דאס וועט אויך טאן ספעקטאָרס ווארשעווער „אידישע פאלקסצייטונג“, וועלכע געפינט זיך אין א שלעכטער לאגע, און אט די אלע אבאנענטן וועט די לאנדאנער ציי- טונג קאנען אריינקריגן.

פארלויפיק איז קיינער פון אונדז אין דער „מערבי“ ניט באגייסטערט פאר י. ווארטסמאן פראיעקט. מיר זיינען פראלעטאריער און טראכטן כלל ניט פון אויפגעבן אונדזער יידישן נאציאנאל-ראדיקאלן ארבעטס-פעלד. מיר זיינען גרייט פארצוועצן ענערגיש אונדזער טעטיקייט אויפצוהויבן די יידישע פאלקס-מאסן אויף א העכערן קולטור-ניוואַ און זיי אויך באקענען מיט דער יידישער געשיכטע, ליטעראטור און קונסט.

הלל כץ, מיין חבר פון דער ווילנער „גרופע יידישע סאציאל-דעמא- קראטן“ פון 1894, איז געווען ביי מיר צוגאסט היינטיקן חול המועד פסח

(אין מיטן אפריל 1903). מיר האבן זיך שוין יארן ניט געזען, נאָר שטור-
 דירנדיק אין דער שווייץ האָב איך, ווי שוין פריער דערמאָנט, פון אים דער-
 האַלטן אַ צאָל פּאַסט־קאַרטלעך וועגן זיינע אַנשטרענגונגען צו פּאַרלאָזן
 רוסלאַנד. ער איז אַבער אַזעק פון ווילנע נאָך פריער ווי איך, און האָט
 נאָך ווייניקער פון מיר פּאַרבינדונגען מיט די דאָרטיקע אַלטע חברים. מיר
 האָבן דאָרום נאָר גערעדט וועגן דער צייט, וואָס מיר זיינען ביידע געווען
 טעטיק אין ווילנע: ער אַלס אַרבעטער אין אַ לאַזריק פּאַבריק און איך
 אַלס לערן־יינגל ביי טאַקעריי. אַזוי ווי ער איז מיט אַרום אַ צענדליק יאָר
 עלטער פון מיר און זיך פּאַרהאַלטן צו מיר, ווי צו אַ יינגערן ברודער, האָט
 ער אויך איצט זיך מיט מיר געקוּשט און געהאַלדוט. צום סוף האָט ער
 אויסגעדיקט זיין אַנטיציונג איבער דעם ברידערלעכן אויפנאַם, וואָס ער
 האָט געקראָגן ביי אונדז אין הויז. שרה שפּרה און איך האָבן געפּלאַנט,
 אַז ער זאָל ביי אונדז ווערן אַ גאָר אַפּטער אַריינגייער. נאָר באַלד קומט אַן
 די שלעכטע בשורה וועגן דעם פּאַגראָם אויף די יידן אין קישינעוו, און
 ס'ליגט מיר ניט מער אין זינען אים אויפּוּכן*.)

קאַפיטל הונדערט זיבן און צוואַנציג

דער קישינעווער פּאַגראָם

דער קישינעווער פּאַגראָם האָט ביי מיר אַרויסגערופן שרעק און שאַנדע.
 ש ר ע ק, — דאָס זאָל ניט זיין אַן אַנהויב פון שחיטות אויף יידן איבער אַלע
 טיילן פון דעם צאָרס גרויסער מדינה. שאַנד, וואָס די בעסאַראַביער יידן,
 וואָס האָבן געהאַט אַ שם פאַר גבורים, זאָלן דעם שונא ניט שלאָגן צוריק.
 איך האָב זיך דערמאָנט וועגן דער העצע צו אַ פּאַגראָם אין ווילנע, אין
 זומער, 1890. מען האָט דעמאָלט געפונען אַ פּאַרבלאָנדזשעט ניט־יידיש
 קינד אין הויז פון אַ גוט־האַרציקער יידישער פרוי, וואָס האָט עס געגעבן
 עסן און אויך צאַצקעס זיך צו שפּילן, ביז וואָנען מען וועט אויסגעפינען

(* מיר טרעפן זיך ערשט מיט אַ פּאַר צענדליק יאָר שפּעטער אין
 אַמעריקע נאָך מיינער אַ לעקציע אין קליוולאַנד. הירשע בייליג, מיינער אַ
 חבר פון דער ווילנער אַרבעטער־אַפּאָזיציע פון 1896, שטעלט מיר אים
 דעמאָלט פאַר אונטערן נאָמען „הלל כַּך בלוּם“. אַן האָר אויפן קאַפּ און אַן
 וואַנצעס אויפן פנים איז ער מער ניט געווען ענלעך אויף מיין יוגנט־חבר אין
 ווילנע. ער האָט אין די 20־ער און 30־ער יאָרן אויסגעזען מעלאַנכאָליש
 און אויסערסט פּעטימיסטיש.)

זיין מאַמען. כיטרע אַנטיסעמיטן און פּראָוואַקאַטאָרס, ווי אויך סתם שלעכ־טע און נאַרישע מענטשן, האָבן געטענהט, אַז דאָס האָט די ווילנער יידישע געמיינדע געהאַלטן גרייט אַ קריסטלעך קינד אויף צו באַנוצן זיין בלוט אין די מצות אויף פּסח. די ווילנער יידן, כאָטש ניט אַזעלכע קרעפטיקע מענטשן, ווי די בעסאַראַביער, האָבן דעמאָלט תּיכּף געשלאַסן די קראַמען און זיך אַוועקגעשטעלט אין דרויסן מיט שטאַבעס אייזן אין די הענט, די קצבים זיינען אויך געשטאַנען גרייט מיט העק און יאַטקע־מעסערס, די טרע־גער און מאַרק־הענדלער — מיט פּלעקער און דראַנגען, און די פּאַגראַמ־שטשיקעס האָבן ניט געוואָגט אָנהויבן קיין געשלעג. דאַרום איז גרויס דער ווייטיק און חרפה צו הערן, אַז די בעסאַראַביער יידן האָבן זיך בכלל ניט געראַנגלט מיט די פּאַגראַמטשיקעס, נאָר זיך געלאָזן פירן, ווי „שאַף צו דער שחיטה“. איך האָב יעדן טאַג געוואַרט צו הערן פון יידישער נקמה פאַר דאָס פּאַרגאַסן יידיש בלוט אין קישינעוו. איך האָלט ניט פון אינדי־ווידעולן טערראָר, דאָך האָב איך לעצטן זומער געשאַצט הויך דעם שטאַלץ און מוט פון דעם יידישן שוסטער, הירש לעקערט, וועלכער האָט געפרוּאוּט נעמען נקמה פון דעם ווילנער צאַרישן גובערנאַטאָר, וואָס האָט געוואָגט צו שמייסן יונגע יידן פאַר זייער דעמאָנסטרירן דעם ערשטן מאַי קעגן דער צאַרישער שקלאַפּן־הערשאַפט.

שפּעטער, ווען עס קומט די נייעס, אַז אַ יידישער סטודענט, פּנחס דאַשעווסקי, איז באַפּאַלן דעם פּאַגראַם־העצער קרושעוואַן, ווערט ער ביי אונדזערע נאַציאָנאַל־יידישע ראַדיקאַלן אַ נאַציאָנאַלער יידישער העלד. נאָר דאַשעווסקיס נקמה געפעלט מיר ווייניקער, ווי הירש לעקערטס. דער ווילנער גובערנאַטאָר, וואָס האָט געשמיסן די יידישע יוגנט, האָט די הויפּט־דעה אין ווילנע און איז דאַרום דער הויפּט־שולדיקער. קרושעוואַן אָבער, איז ניט מער ווי אַ געדונגענער „בלעם“ (בילאָם) צו שילטן יידן אָדער העצן קעגן זיי. אויב נעמען נקמה פון די געדונגענע מינדלעכע און שריפּטלעכע העצער, דאַרף מען ניט ווייניקער נעמען נקמה אויך פון די געדונגענע, אָנגעשיכורטע און אָנגעהעצטע כּוּליגאַנעס, וועלכע האָבן מיט זייערע אייגענע הענט געמאַרדעט און ראַבירט. מען דאַרף צעשטערן זייערע היימען, וועל־כע זיינען אָנגעפילט מיט יידישע האָב און גוטס און אויך פּאַרטיליקן זיי אַליין, די געטויפטע, צווייפּטיקע ווילדע חיות.

פּערזענלעך בין איך איצט מער פּאַראַינטערעסירט אין די מיטלען צו פּאַרהיטן די יידן אין צאַרישן רוסלאַנד קעגן ווייטערדיקע פּאַגראַמען אויף זיי, ווי אין נעמען נקמה פון די אַנטיסעמיטן און פּאַגראַמטשיקעס. איך בין ניט קעגן ש. פּרוגס רחמנות־רוף, צו געבן פאַר די „טויטע אויף תּכריכים“ און פאַר די „לעבעדיקע אויף ברויט“. נאָר איך אַרבעט ענערגישער פאַר וואַפן אויף צו פּאַרטיידיקן זיך. עס פּאַרדריסט מיר נאָר, וואָס עס איז זייער

שווער צו פאראייניקן די יידישע יוגנט פאר אן אלגעמיין יידישער זעלבסט-
שוץ, וואָס זאָל האָבן פאַר זיך דעם איין-איינציקן ציל צו פאַרטיידיקן די
יידישע מאַסן קעגן פאַגראַמען. במרט אַז הינטער די פאַגראַמשטיקעס
שטייען צאַרישע פּאָליציסטן און זשאַנדאַרמען און ווער ווייסט, צי די צא-
רישע מאַכט וועט ניט אַרויסשטעלן קעגן די יידן אויך מיליטערישע כוחות.

דערוויל פירט אונדזער פאַראיין „מערבי“ אַ גרויסע אויפקלערונג-
קאַמפּאַניע. דער הויפט־רעדנער אויף די גרויסע גאַסן־פאַרזאַמלונגען קעגן
קיינעווער פאַגראַם איז דער עלטסטער מיטגליד פון „מערבי“, דער בייטל-
מאַכער דוב־בער אבערסאָן. ער האָט אַ שטאַרקע שטים און זיין קול הערט
זיך ווייט און ברייט און דערגרייכט צו טויזנטער צוהערער. מיר דערקלערן
מינדלעך און שריפטלעך, אַז דער הויפט שונא זיינען ניט די געדונגענע
קרושעוואַנס, אויך ניט די הערשנדיקע גובערנאַטאָרן, און אפילו ניט דער
מעכטיקער פאַגראַם־מיניסטער פאַן פלעווע, נאָר דער צאַריום.

דער צאַריום דריקט און שטיקט די יידן, דערקלערן מיר, וויל עס איז
ניטאָ קיינער, וואָס זאָל זיך פאַר זיי אָננעמען, אָדער אפילו הויך פּראָטעסטירן
קעגן די פאַגראַמען אויף זיי. מיר אַגיטירן דאַרום נאָך מיט מער ענער-
גיע ווי פריער פאַר דעם ווידער־אויפבוי פון אַ יידישער מדינה און טאַקע
אויף דעם זעלבן פּלאַץ ביים ברעג פון ים־הגדול (מיטלענדישן ים) אין
מערב אַזיע אויף די חורבות פון ארץ־ישׂראל.

**

לכבוד דעם שקל־טאָג תרס"ג, זונטיק, דעם 17-טן מאַי, 1903, פּלאַנעווען
מיר אַרויסצוגעבן אַ ספּעציעלע אַכט־זייטיקע צייטשריפט. דער גרעסטער
לאַנדאַנער ציוניסטישער פאַראיין „שיבת ציון“ שלאָגט אונדז פאַר צו דעקן
אַלע אויסגאַבן, מיר זאָלן עס אַרויסגעבן אין זייער נאָמען. מיר באַשליסן
עס צו טאָן כדי קענען עס פאַרעפּנטלעכן אין גרויסע מאַסן. איד ווער באַ-
שטימט אַלס דער רעדאַקטאָר, און נעם זיך באַלד צו דער אַרבעט. איך ווענד
זיך אויך צו דר. הערצל, ער זאָל וואָס עס איז אָנשרייבן פאַרן דאָזיקן נומער.
ער האָט קיין צייט ניט פאַר אַן אַרטיקל, שיקט ער מיר צו אויף מיין אַדרעס
בלויז אַ באַגריסונג צום פאַראיין „שיבת ציון“, וואָס איז דער אַרויסגעבער
פון דעם דאָזיקן נומער.

אַרטיקע מיטאַרבעטער האָבן איך צופיל. יעדער ציוניסטישער טוער ברענגט
מיר אַן אַרטיקל. זיי זיינען אָבער ניט דרוקבאַר. נעם איך אַריין בלויז אַ פאַר
קורצע זאַכן פון „שיבת ציון“־טוער, כאַטש די דאָזיקע אַרטיקלען זיינען
מיר אויך ניט געפּעלן, אפילו נאָכדעם, ווי איך האָב זיי אַ סך רעדאַקטירט.
איך גיב דאַרום אין דעם נומער אויך אַ פאַר איבערגעדרוקטע זאַכן:

אן אַרטיקל „די ציוניסטישע מטבע“ פון ראובן אָשר ברוידעס, וואָס ער האָט פאַרעפנטלעכט אין ציוניסטישן אַרגאַן „די וועלט“, אין ווין, און אַ פאַר קאַפיטלעך פון י. ל. פּרצעס פּאַלעמיק אין „יוד“, קעגן אַן אַסימילאַטאָר, וועלכער איז אַרויסגעטראָטן קעגן יידישן נאַציאָנאַליזם און עס פאַרשטייט זיך, — אויך קעגן דעם ציוניזם.

י. ל. פּרץ דערקלערט דאָרט אַז „דער ציוניזם, אַלס פּאַלקס-ניט קלאַסן-באַוועגונג, אַלס פּאַליטישע, ניט עקאָנאָמישע פּאַרטיי, פּאַראייניקט און אַר-בעט פאַרן גאַנצן פּאַלק; קיינעם ניט אויסגעשלאָסן. די יידישע פּאַלקס-פּראַגע און די אַלגעמיינע אַרבעטס-פּראַגע שטייען זיך ניט אַנטקעגן און דעקן זיך ניט. איין פּראַגע קען פאַרענטפּערט ווערן אַן דער צווייטער.“ — — — „די ציוניסטישע פּאַרטיי אַלס יידישע פּאַלקס-פּאַרטיי, מוז זיך שטעלן א י ב ע ר די יידישע קלאַסן, ווי שאַרף זיי זאָלן זיך ניט אָפּשניידן איינער פון דעם צווייטן און ווי פאַרשידן אין ווידערשפּרוכן עס זאָלן ניט זיין זייערע אינטערעסן! דער ציוניזם האָט ניט דאָס רעכט צו פאַרווערן זיינע מיטגלידער צו ווירקן אויסערהאַלב דעם ציוניזם, אויף זייער אייגענער פּער-זענלעכער פאַראַנטוואָרטלעכקייט, לויט זייער אייגן געוויסן און איבערציי-גונגען; אָבער אין ציוניזם אַליין קאָן נאָר אַנגענומען ווערן אַ געוויסער אומשולדיקער קערן פון וואָס ס'איז פאַר אַ ווירטשאַפּטלעכן פּראַגראַם און נאָר מיטן צוועק, אַז דער יידישער אַרבעטער זאָל ניט פּאַלן נידעריקער פאַרן אַרגאַניזירטן ניט-יידישן!“

וועגן יענעם אַנפּאַל אויפן יידישן נאַציאָנאַליזם שרייבט דאָרט י. ל. פּרץ אַזוי:

„מיר האָפּן, אַז דיזער קעגנער מיינט עס אין אַלגעמיינעם, אַז ער מעסט אַלע נאַציאָנאַליזמען מיט איין מאָס... אַנדערע קעגנער טוען נאָך אַנ-דערש! פּרעמדע נאַציאָנאַלע שפּראַכן, פּרעמדע מידות, אַנדערע פעלקער-זעלן, אַלערליי היסטאָרישע טיפּן זיינען כשר, אפילו הייליק און פאַרדינען, אפילו פון אונדזער זייט, אויף מסירת-נפש און נאָר אונדזער אייגענער נאָ-ציאָנאַליזם איז אַלס אידיע — קעגן פּראַגרעס, אַלס פּאַליטיק — געפּערלעך! נאָר יידישע אייגנאַרט, יידישע קונסט, יידישע שפּראַך, געוואוינהייטן און מנהגים זיינען „אַלטע לאַפּן אויפן מיסט אַרויסצואוואַרפּן“. . . און דיזן קעגנער מוזן מיר ענטפּערן, אַז די אַלגעמיינע מענטשהייט אין געשטאַלט פון אַ וועלט-סטאַדע פון איינצל-פּערזאָנען אין שוין אין שוסטער-גאַס באַ-קאַנט אַלס קאָמי-וואַיאָזשאַר אידעאַל! די מענטשהייט אַלס העכסטער אַר-גאַניזם, מוז באַשטיין פון פּרייע און זאַטע פעלקער, ווי פעלקער — פון פּאַ-מיליען און די לעצטע — פון איינצל-פּערזאָנען. אַז דער „פּראַגרעס“ פאַר-לאַנגט ניט די פאַרניכטונג פון פעלקער, אַזוי ווי ער פאַרלאַנגט ניט די פאַרניכטונג פון איינצלע אַרגאַניזמען, אום אויפצולעבן און באַפּרייען די

אינצאלנע „קעמערלעך“ אין לייב! דער פארשריט גייט ניט אזוי פלאך! ער פארלאנגט — ניט בלויז אַ ברייט, נאָר אויך אַ הויך און טיף לעבן, און צו דעם צוועק מוזן זיך פארבינדן וואָס אַ מאל העכערע אַרגאַניזמען! און פון נאַציאָנאַליזם ביז שאַוויניזם איז ווייט! מען טאָר זיי אונטער דער האַנט ניט אויסמישן, ניט פאַרבייטן, ווי מען טאָר עס ניט טאָן בנוגע צו גוטע און שלעכטע, קלוגע און נאַרישע מענטשן! עס וועט קיינער ניט זאָגן: פאַר-ניכטעט אַ מענטש, ווייל ער קען ווערן שלעכט! מען זאָגט: זוכט מיטל, ער זאל גוט זיין! בפרט יידישער נאַציאָנאַליזם, וואָס האָט קוים קראַפט זיך צו שיען, און קען קיין בייזע חלומות ניט האָבן!“

די גרעסטע אַריגינעלע אַרבעט אין אַט דעם „שקל-טאַג“-נומער איז געווען אַ פעליעטאָן אין פעטיט: דער שקל אין יאָר תרפ״ג (פאַנטאַזיע), געשריבן פון אונדזער ליטעראַרישן דרוקער ישראל נאַראַדיצקי. די אַנ-דערע זאכן זיינען געווען קליינע אַרטיקלען: „אַן ערנסט וואַרט“ (ח. לאַזניסקי), „העלפט אייך זעלבסט“ (י. ק. גאַלדבלום), „צום זעקסטן קאַנגרעס“ (י. ראָד-זאַווסקי), און צושריפטן פון ליווערפּוּל (ה. אַדלער און יצחק א. כרמל). צום סוף קומט אַ באַריכט וועגן דעם גרויסן שקל-מיטינג אונטערן פרייען הימל, וואו אונדזער הויך-רייזנדיקער אַראַטאָר פון „מעריב“, דוב-בער אבערסאָן, האָט גערעדט פאַר די פאַרזאַמלטע טויזנטער מאַסאַווע יידן פון מזרח-לאַנד-דאָן. אבערסאָן האָט אויך אויף דער לעצטער זייט אַ סעריע וויצן וועגן די קעגנער.

איך אליין האָב געגעבן אַ קורצן לייט-אַרטיקל אויף דער ערשטער זייט, אונטערגעשריבן ק. מרמר. איך דערקלער דאָרט, אַז כדי צו שאַפן אַ היים פאַר יידן האָט דער ציוניסטישער קאַנגרעס באַשלאָסן צו גרינדן די יידישע קאַלאָניאַל באַנק; כדי אַט די יידישע היים זאל געהערן צו אַלע יידן גלייך, האָט ער געשאַפן דעם יידישן נאַציאָנאַל פאַנד, און כדי צו דעקן די אַלע הוצאות וואָס אַזאַ גרויסע באַוועגונג קאָסט, איז נויטיק, אַז „יעדער זאל צאָלן יידישן שטייער — אַ שקל אַ יאָר“. יעדער שקל-צאָלער ווייזט דערמיט, אַז „זיין נאַציאָן איז די יידישע“ און „אַלע יידן פון אַלע טיילן וועלט שטייען אים געענטער ווי זיינע ניט-יידישע מיטבירגער פון דעם זעלבן לאַנד“ — אַז זיין פאַטערלאַנד איז ניט דאָרט וואו ער איז צופעליקערווייזע געבוירן, נאָר „אין זיין אייגענער ארץ-ישראל“. אַז זיין נאַציאָנאַלע מטבע איז ניט דער שילינג און ניט דער פראַנק, נאָר זיין „העברייאַשער שקל“.

אין „מעריב“ הערשט אייניקייט און שלום. דאָס מיינט אַבער ניט, אַז מיר זיינען אַלע מיט איין מיינונג. כ׳מוז זיך אַפט שטאַרק אַנשטרענגען ניט צו דערלאָזן צו קיין סכסוכים. בכלל געהערן מיר צו דריי ריכטונגען: „דעמאָקראַטישע פראַקציע“ (אבערסאָן, פריער אויך וואַרטסמאַן און י. ל.

כהן); "העבראזים" (ביאנסקי און יהושע פויזניאק); "עקאנאזים" (מאלין און מוניץ). איך פערזענלעך בין אייניק מיט דער סטודענטישער פאראייניקונג "קדימה" אין דער שווייץ (פון וועלכער מאַקס נאַרדוי איז דער ערן-פרעזידענט, דר. דניאל פאַסמאַניק — פאַרויצער און דר. זאַלקינד, הויפט טוער), וועגן דער וויכטיקייט צו פירן אַ שטענדיקן אַקטיוון קאַמף קעגן אַנטיסעמיטיזם. מיר באַמיען זיך אָבער אַלע אויסצומיידן צו גריבלען זיך אין אַט די מינדערוויכטיקע מיינונגס-פאַרשיידנקייטן, וועלכע קאַנען שטערן אונדזער וויכטיקער צוזאַמענאַרבעט פאַר אונדזערע נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלע אידייען און דער "מעריביס" קולטור-טעטיקייט. ווען אבערסאָן טרעט אַרויס קעגן אונדזערן אַ פּלאַן אַריינצושרייבן דעם פאַראיין "מעריבי" אין דעם גאַלדענעם בוך פון יידישן נאַציאָנאַל-פּאַנד, ווייל די דעמאָקראַטישע פּראָק-ציע באַטראַכט דעם דאָזיקן בוך פאַר ניט דעמאָקראַטיש, נעמען מיר אַן אַנדערע מיטלען צו אַרבעטן פאַרן נאַציאָנאַל-פּאַנד און צו ערן דעם "מעריבי".

קאָפיטל הונדערט אַכט און צוואַנציג

נייע פּלענער פאַר דער "מעריבי"

נייע פּלענער פאַר דער "מעריבי" שטעלט אונדו כסדר צו איינער פון אונדזערע מיטגלידער, וועלכער געפינט זיך איצט אין באַזעל — דאָס איז י. וואַרטסמאַן. די "מעריבי" איז אָבער ניט גערן זיך צו פאַרנעמען מיט זיינע פּלענער פון פאַרלעגערישער אַרבעט. מיר האָבן דערפאַר צוריקגעוויזן זיינע פאַרשלאָגן אַרויסצוגעבן אין לאַנדאָן אַ וועכנטלעכע צייטונג אויף דעם אַרט פון דר. יוסף לוריעס וואַכנבלאַט "דער יוד", וואָס האָט אויפגעהערט דער-שיינען אין גאַליציע, צוליב דער גרינדונג פון דעם טעגלעכן "פריינד" אין רוסלאַנד.

צו דעם דאָזיקן באַשלוס פון "מעריבי" האָט אויך מיטגעווירקט מיינ ניט איינשטימיקייט מיט י. וואַרטסמאַנס באַשטיין אויף דעם, אַז די דאָזיקע צייטונג, וואָס איז געפלאַנט פאַר דער גאַנצער נאַציאָנאַל-יידישער וועלט, זאָל זיך באַשרענקען נאָר אויף טאַג-פּראָגן און זאָל ניט געבן קיין שיינע ליטע-ראַטור. מיינ מיינונג איז געווען, אַז אַ יידישע צייטונג, בפרט נאָך אַ וועכנט-לעכע, דאַרף אָנהאַלטן ניט בלויז פּובליציסטיק, נאָר אויך בעלעטריסטיק און ליטעראַטור-קריטיק.

אפילו פאַר אונדזער קליין צייטונגל דער "כותל מעריבי" האָב איך זיך באַמיט צו קריגן אויך ליטעראַרישן מאַטעריאַל. די סיבה, פאַרוואָס דאָרט זיינען ניט אַריין קיין לידער און דערציילונגען, איז געווען גאָר צוליב דעם, ווייל איך האָב אין לאַנדאָן אַזוינס ניט געקענט קריגן. אין האַרבסט, 1902.

איז אין דער לאַנדאָנער געטאָ ניט געווען קיין איין דיכטער אָדער דערציילער אין ייִדיש. יעדנפֿאַלס האָט קיינער אין מיינע קרייזן ניט געוואוסט פֿון אַזוינע שרייבער. אפילו די פֿאַר פעליעטאָנען, וואָס זיינען דאָרט אַרײַן, האָב איך אַליין געמוזט שרייבן, כאָטש איך האָב ניט געהאַט די מינדסטע דערפֿאַרונג אין דעם. איינמאָל, פֿאַרן צווייטן נומער „כותל מערבי“ (דעצעמבער, 1902), האָב איך באַאַרבעט עפעס פֿון י. ל. פֿרעס — מיין גרעסטן ייִדישן שרייִבערס — העברייאישע שריפטן. איך האָב דאָרט אַרײַנגעגעבן אַ בילדל: „דעם נביאס מזל, נאָך י. ל. פֿרץ (אויס דעם העברייאישן פֿון ק. מ.).“

י. ל. פֿרץ שילדערט דאָרט, ווי אַזוי אַ מאַמע קוקט מיט פֿאַרגעניגן אויף איר קינד, וואָס האָט זיך זאָט אָנגעזויגן: „זיינע בעקעלעך האָבן געבליט, ווי די רויזן, און די אויגעלעך האָבן זיך פֿאַרמאַכט.“ פֿאַרזיכטיק, פֿאַמעלעך, קושט זי אים, לייגט אים אַרײַן אין זײַן וויגל און זעצט זיך דערביי. ביס־לעכווייז נעמט זי דרעמלען און „ווען זי כאַפט זיך אויף“ זעט זי אַ מלאַך שטיין ביי איר קינדס צוקאַפֿנס. זי וויינט שטיל אין איר האַרץ: אַז דאָס איז „יענער“ געקומען צונעמען איר קינד. דער מלאַך דערקלערט איר, אַז ער איז ניט דער מלאַך־המות. זי שרעקט זיך אָבער, אַז איר קינד וועט בלייבן אַ יתום, ווייל זי האָט געזען אַ מלאַך און וועט מוזן שטאַרבן. דער מלאַך טרייסט זי, אַז קיין שלעכטס וועט איר ניט געשען. ער איז דער מלאַך פֿון גוטע בשורות און איז געקומען איר אָנזאָגן די בשורה, אַז ווען איר זון וועט גרע־סער ווערן וועט ער זײַן אַ נביא! זי בעט אים ער זאָל איר דערקלערן, וואָס פֿאַר אַ זאָך איז אַ נביא. און דער מלאַך ענטפֿערט: „אַ נביא איז פֿיל מער ווי אַ זאָך! ער אַליין באַשאַפט גרויסע זאַכן!“ און ווען ער שילדערט אין אַ הויכער פֿאַעטישער שפֿראַך די אויסערגעוויינלעכע גייסטיקע קראַפט פֿונעם נביא און זי פֿאַרשטייט ניט וואָס ער מיינט, בעט זי אים ער זאָל איר זאָגן, וואָס וועט זײַן איר זונס פֿאַרדינסט, אפשר וועט זי דאָס פֿאַרשטיין. דעם מלאַכס ענטפֿער: „שטיינער!“ איז איר אויך ניט פֿאַרשטענדלעך. און אַז ער זאָגט איר אויס צום סוף דעם באַטייט: „מען פֿאַרשטייט דעם נביא, ווייל ער איז אַ נביא!“ גיט די פֿרוי אַ ביטערן געשריי און פֿאַלט אין חלשות. ווען זי דערוואַכט, איז דער מלאַך שוין ניטאָ, נאָר דעם קינדס פֿנימל שטראַלט פֿון דעם מלאַכס ליכט.

*
**

איך שטיי איינמיטן צוויי קאַמפֿן. איינעם: צו דערווילן ערלעכע ייִדישע יידן פֿאַר דעלעגאַטן צום זעקסטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַועל; אַ צווייטן: אויסצוהיילן מיינע קראַנקע לונגען, וועמעס נאַכאַנאַנדיקע „העמאַרעדזשעס“ (בלוט־שטורצן) שטעלן מיין לעבן אין געפֿאַר.

שרה שפרה און איך האָבן לעצטן ווינטער (1902—1903) דורך שווערער אַרבעט: זי דורך נייען קליידער, און איך דורך געבן „שטונדן“, אָפגעשפּאַרט היפשע עטלעכע פונטן. מיר האָבן שוין אויך געהאַט אויסגעאַרבעט אַ רייע פלענער צו פאַרבעסערן אונדזער לעבן. איצט אָבער בין איך שווער קראַנק און אונדזערע אָפּשאַרענישן גייען אַוועק צו באַצאַלן פאַר דאָקטערשע ווייזטן און מעדיצינען.

אַנהויב פּרילינג האָב איך נאַטירלעך געפילט בעסער אין געזונט ווי ווינטער-צייט אין נאַסקייט און פּאַגעס. איך האָב אפילו אָנגעהויבן האָפּן, אַז מיינע לונגען וועלן זיך אויסהיילן, ניט געקוקט אויפן דייטשישן דאָקטאָרס פאַראַוויסזאָגונג, אַז איך וועל איינעם פון זיי אינגאַנצן פאַרלירן. נאָר די אויפּרעגונג נאָכן קישינעווער פּאַגראַם און די עקסטערע זאָרג און טעטיקייטן; כסדרדיקע פאַרזאַמלונגען וועגן דעם אין „מערביי“ און אין אַנדערע אָרגאַניזאַציעס, די פאַרגרעסערטע קאַרעספּאַנדענץ אין לאַנד און אויסלאַנד, די פאַרפילפאַכונג פון די פּראַגעס אין „נחם קאַסטן“, פאַר וועלכע איך בין געוואָרן דער איינציקער ענטפּערער, זינט מיין עלטערער חבר ד. ב. אַבערסאָן איז פאַרנומען מיט אונדזערע גאַסן-פאַרזאַמלונגען אויף בייקערס פּלאַץ און אַנדערע „סקווערן“ — דאָס אַלץ האָט שטאַרק אָנגעגריפן מיינע לונגען און ס'האַבן זיך אין דער צווייטער העלפט פון חודש מאַי אָנגעהויבן די אומאויפֿ-הערלעכע „העמערעדזשעס“, איך מוז ליגן אָן אַ קישן צוקאַפּנס, ניט האַלטן מיינע הענט פאַרלייגט הינטערן קאַפּ, ניט אויסריידן אַ וואָרט (וואָס דאָס איז פאַר מיר אַ שווערע גזירה, ווייל מיר דוכט זיך כסדר, אַז איך האָב עפעס ווייך טיקעס וואָס צו זאָגן און מוז שווייגן). מיין שפייז באַשטייט פון אייז, וואָס מען הייסט מיר שלינגען און פון רפואות וואָס מען גיט מיר איין טראַפּנווייז. מיין געזונט האָט זיך נאָך ניט פאַרבעסערט, נאָר סוף מאַי מוז איך סיי-ווי אַרונטער פון מיינ געלעגער, ווייל שרה שפרה „גייט צו קינד“, און, ווי דאָס רוב ערשט לינגס ליידט זי שרעקלעכע געבורטס-ווייען. איך מוז דאָרום זיצן כסדר לעבן איר כדי מיר זאָלן זיך קענען האַלטן פאַר די הענט, ווייל דאָס, זאָגט זי, פאַרלייכטערט אירע ווייטיקן. דעם ערשטן טאָג שבועות (דעם 1-טן יוני, 1903) ווערט געבוירן אונדזער ערשט קינד, אונדזער בכור שמואל.

דאָקטוירים הייסן מיר פאַרלאָזן ענגלאַנד. זיי ראַטן מיר זוכן היילונג אויף די שווייצער בערג נאָענט פון די שניי-באָדעקטע אַלפן. די יידישע נאָ-ציאָנאַל-ראַדיקאַלע באַוועגונג גרייט צו פאַר מיר אַן אָפּשייד באַנקעט שבת-צו-נאַכט, דעם 13-טן יוני. פאַרזיצער איז געווען דער סעקרעטאַר פון דער ענגליש-ציוניסטישער פּעדעראַציע א. א. (אפּלאָז) וואַל. (וואַלענטין) פינקענשטיין (דער אַמאַליקער רוסישער רעוואָלוציאָנערער „ליטווינאָוו“). אָנגעהויבן האָט זיך דער אַוונט מיט כאַר-געזאַנג און מיט אַ רעדע פונעם פאַרזיצער.

נאָכדעם האָט מיין חבר, דער זייגערמאַכער י. ל. כהן פאַרגעלייענט דעם פּאָל-
גנדיקן „אַדרעס“ צו מיר (*):

„טייערסטער פריינט און געזינונג גענאָסע! אומדערוואָרטעט און
גאָר אומגעריכט האָט אונדז געטראָפן די נאַכריכט אַז דו, אונדזער
האַרצנס-פריינט, מיטקעמפער פון אונדזער פרייהייט-אידיע, וועסט אונדז
פאַרלאָזן און שייַדן זיך מיט אונדז אויף אַ לאַנגער — — — צייט. מיר
זיינען אַזוי איבערראַשט, אַזוי געטראָפן פון דיזער נאַכריכט, אַז מיר גע-
פינען ניט אַצינד קיין ווערטער אין אונדזער אַרעמען לשון אום דיר צו
מאַלן ווי גרויס עס איז אונדזער שמערץ און ווי טיף עס איז אונדזער
ווייטיק, בשעת מיר דערמאָנען זיך, אַז באַלד, באַלד וועלן מיר זיך מוחן
צעגיין און שייַדן זיך — — —

ערלויב אונדז, טייערער חבר, אין דיזער פייערלעכער שטונדע,
— — — דיר אויסדריקן דאָס, וואָס עס פילט אונדזער טיף גערירט האַרץ:
אַ קיילעכדיקער יאָר איז שוין פאַרבייגעלאָפן זינט מיר האָבן זיך
דערקענט — — — זינט דו ביסט אַריינגעטראָטן אין אונדזערע רייען,
צוזאַמען מיט אונדז צו קעמפן פאַר אונדזער גרויסן אידעאַל, פאַר דער
באַפרייאונג פון אונדזער פּאָלק.

און ווי שווער עס איז פאַר אונדז געווען דער קאַמף!
מיר אַ קליין הייפעלע פון יונגע מענטשן און גרויסע ענטזיאַסטן,
האַבן זיך דאַמאָלסט פאַראייניקט און אויסגעאַרבעט פאַר זיך אַ פּראָ-
גראַם און אויפגעשטעלט זיך אַ פּלאַן ווי אַזוי צו אַרבעטן און צו פאַר-
שפרייטן דעם ציוניזם צווישן די נידעריקסטע שיכטן פון דער יידישער
באַפעלקערונג אין לאַנדאָן.

און צוליב וואָס האָבן מיר עס געטאָן? מיר האָבן עס געטאָן צוליב
דעם, ווייל אונדז איז ניט געפעלן געווען דער סדר און די אַרט פּראָפּאָ-
גאַנדע וואָס איז געטריבן געוואָרן ביז אַהער פון אונדזערע געזינונגס
גענאָסן, ווייל אונדז איז ניט געפעלן געווען די געמאַכטע מיוחסים און די
„האַי העטס“ מיט זייערע קאַפּריזן און פּוסטע פּראָזן, מיר האָבן ניט גע-
האַלטן פון דעם מאַדערנעם שפּיל אין פּרעזידענט און וויצע-פּרעזידענט,
אין טשערמאַן און ווייס-טשערמאַן און פון די אַלע איבעריקע כלי-קודש,
וועלכע זוכן נאָר הויכע טשינען, פּריווילעגיעס און כבוד אין דעם
ציוניזם.

מיר אַבער, די יונגע, אַדער בעסער געזאָגט, די פאַרגעשריטענע
ציוניסטן האָבן גאַנץ אַנדערש פאַרשטאַנען די זאַך:

(* מיר גיבן עס דאָ אין דעם מאַדערנעם אויסלייג.

מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז אום דער ציוניזם זאָל דאָ קענען האָבן
אַ דערפֿאַלג — — מוזן מיר אָנגיין מיט אַ גאַנץ אַנדער טעאָריע און
זיך נעמען דערצו גאָר אויף אַן אַנדער אופן.

גערעדט און געטאָן!

באַלד האָבן מיר זיך ענערגיש גענומען צו דער אַרבעט און געגרינד־
דעט אַ דעמאָקראַטישן ציוניסטן־פּאַראַיין אונטערן נאָמען „מערבי.“

אונטער דינן נאָמען האָבן מיר אָפּגעהאַלטן מיטינגען פאַראַנשטאַל־
טעט לעקטשורס, אַרויסגעגעבן פּלוג־בלעטער און געאַרבעט מיט אַלע
כוחות אַליין און אויך צוזאַמען מיט אַנדערע אום צו עררייכן אונדזער ציל,
און דאָ, טייערער פריינט, פּאַלט דיר צו די גרעסטע טעטיקייט. דער
שווערסטער טייל אַרבעט פאַר אונדזער אַרגאַניזאַציע.

ווען מיר באַטראַכטן די פאַרשיידענע שטעלעס, וואָס דו האַסט אין
איינער און דערזעלבער צייט ביי אונדז פאַרנומען; ווען מיר באַדענ־
קען, אַז דו ביסט געווען אונדזער אַגיטאַטאָר, אונדזער לעקטשורער און
רעדאַגירער פון אונדזערע פּלוג־בלעטער; ווען מיר נעמען דאָס אַלץ
צוזאַמען וואָס דו האַסט פאַר אונדז געטאָן און פאַר דער באַוועגונג אין
אַלגעמיין, געפינען מיר ניט קיין ווערטער דיר אויסצודריקן אונדזערע
טיפּסטע דאַנקבאַרע געפילן. — — אַבער נאָך פיל גרעסער, פיל טי־
פער איז אונדזער שמערץ ווען מיר דערמאָנען זיך, אַז באַלד, באַלד
וועסטו אונדז פאַרלאָזן און זיך שיידן מיט אונדז קעגן אונדזער און אויך
קעגן דיין אייגענעם ווילן, דורך אַ סיבה, וואָס איז אַלעמען באַקאַנט.

מיר קענען אַבער די זאָך ניט אַנדערש מאַכן.

מיר מוזן זיך יעצט דערמונטערן, ווייל קורץ איז די צייט און מיר
וויילן דיר נאָך געבן אונדזער וואונטש אין וועג.

און מיר ווינטשן דיר, פאַר געזונטערהייט און ווער שטאַרק אין דיין
גייסט! — — עמפּאַנג אויך פון אונדז דיזע קליינע מתנה אין אַנדענק
פון אונדזער גרויסער פריינטשאַפט און נעם אויך מיט מיט זיך אונדזער
פאַרזיכערונג, אַז די אַרבעט וואָס דו האַסט אָנגעפאַנגען, וועלן מיר מיט
אַלע אונדזערע כוחות פאַרזעצן, אַזוי לאַנג אַזוי ווייט, ביז מיר וועלן ער־
רייכן אונדזער ציל — — (אונטערגעצייכנט): דוב אבערשאַן, יהודה
לייב כהן, דוד שוואַרץ, ישראל גיביאַנסקי, ברוך־לייב דעלאַוויץ, יעקב
לערמאַן, אברהם מאַרקס, יהושע פּויוניאַק, לואיס קאַהען, אברהם מאַלין,
ווייליאַם פּויוניאַק, ה. מאַרגנשטערן, משה באַטמאַן, דוב געלמאַן, מאַקס
פּאַלאַק.

נאַכן איבערלייענען דעם אַדרעס גיט י. ל. כהן אַ דעקלאַמאַציע, מאַקס
שייער — אַ טאַסט פאַר דער ציוניסטישער באַוועגונג, ב. אבערשאַן — אַ

פארלעזונג „די גרויסע נדבה“ פון דר. שמריהו הלוי (שמערל לעווין). ה.
לאַזינסקי — אַ טאַסט פאַרן זעקסטן קאַנגרעס. י. ל. כהן — נאָך אַ דעקלאַ-
מאַציע און דער כאַר — ווייטערע געזאַנגען.

קאַפיטל הונדערט ניין און צוואַנציג

וואַל-קאַמף צווישן די יידן אין לאַנדאָן

אין דעם וואַל-קאַמף צום זעקסטן ציוניסטישן קאַנגרעס פאַרגעס איך
מיין קראַנקהייט. ס'איז דאָס ערשטע מאָל, אַז איך באַטייליק זיך אין אַ
וואַל-קאַמף, און כ'בין אַרײַנגעטאַן אין דעם מיט לייב און לעבן.

מאַדנע. מיט צוויי יאָר צוריק ווער איך דערוויילט פאַר אַ דעלעגאַט
צום פינפטן ציון-קאַנגרעס פון מענטשן, וועלכע איך האָב פריער קיינמאַל
ניט געזען, און פון אַ שטאַט, וואו כ'בין קיינמאַל ניט געווען. איצט פיר איך
אַ וואַל-קאַמף צווישן ברייטע מאַסן אין לאַנדאָן, וועלכע קענען מיך פער-
זענלעך און איך קען זײ. דעם דאָזיקן קאַמף פיר איך אָבער ניט פאַר זיך,
צו זיין אַ דעלעגאַט אויף אַ קאַנגרעס, נאָר פאַרן כלל, צו דערוויילן אין
ענגלאַנד אַ דעלעגאַציע, וועלכע זאָל פאַרטרעטן ענדלעך די אינטערעסן
פון ברייטן יידישן מאַסן.

אַ דאַנק דער פריער-דערמאָנטער טעטיקייט פון דעם יידישן נאַציאָנאַל-
ראַדיקאַלן עלעמענט אין לאַנדאָן, האָבן ציוניסטן אין ענגלאַנד אַלץ מער זיך
דערוואוסט וועגן די פראַבלעמען, וועלכע שטייען פאַרן זעקסטן ציוניסטן-
קאַנגרעס. דורך אונדזערע לעקציעס אין דער „מערבי“ און דורך אונדזערע
ענטפערס אויף די פראַגן אין „נחם קאַסטן“ האָבן מיר באַקאַנט דעם עולם
מיט די פראַגראַמען פון דער „דעמאָקראַטישער פראַקציע“ און פון אַלע
אַנדערע ראַדיקאַלע עלעמענטן אין דעם ציוניזם, אויך די סאַציאַליסטישע
אין כלל. די פאָדערונגען פון זעקסטן קאַנגרעס האָבן זיך פאַרפילפאַכט,
נאָר די צאָל פון פאַסנדיקע דעלעגאַטן איז ניט געוואקסן אין פראַפאָרציע
צו די פאָדערונגען פון די נאַציאָנאַל און דעמאָקראַטיש געשטימטע ציוניסטן.
דאָס איז דערפאַר, ווייל אַט די יידישע מענטשן זיינען געוויינלעך אַרבעטער,
אַדער קליינהענדלער, העברייאישע לערער א. ד. גל. וועלכע קאַנען ניט פאַרן
צום קאַנגרעס אין באַזעל אויף זייער אייגענעם חשבון, און יענע ציוניסטישע
פאַראיינען, וועלכע זיינען אימשטאַנד צו געבן אַ דעלעגאַט אויף הוצאות באַ-
שטייען פון באַלעבאַטישע, קאַנסערוואַטיווע און אַרטאָדאָקסישע עלעמענטן.
אונדזער „מערבי“ האָט דאָרום זיך באַמיט צו קריגן אין ענגלאַנד מאַנ-
דאַטן פאַר נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלן אין אויסלאַנד, וועמען מ'וועט ניט דאַרפן

געבן אויף הוצאות. מיר האבן דערמיט אויך באצוועקט צו דערווילן דעלע-
גאטן באדייטנדיקע יידישע קינסטלער און געלערנטע, ווי אויך מיטגלידער
פון דער „דעמאקראטישער פראקציע“ און אנדערע אויסלענדישע ראדיקאלע
ציוניסטן, וועלכע די „מזרחי“ ארטאדאקסן און באלעבאטישע פאליטיקאנטן
וועלן דורכווארפן אין זייערע לענדער.

די „מערבי“ באשליסט אויך ארויסצוגעבן א ספעציעלן קאנגרעס-
נומער „כותל מערבי“. מיר שטעלן זיך וועגן דעם אין פארבינדונג מיט
ווארט-זאגער פון דער פראקציע „חרות“, ציוניסטישע ארבעטער אדער
סאציאליסטן-ציוניסטן, וועלכע מיר לאדן איין צו באטייליקן זיך אין אט דער
אויסגאבע.

אזוי ווי דער דאזיקער קאנגרעס-נומער דארף זיך דרוקן אין לאנדאן
און איך פאר באלד אפ זיך היילן אין דער שווייץ, באשטיי איך אויף דעם,
אז איך זאל ניט זיין דער איינציקער רעדאקטאר, אזוי ווי פון די פריערדיקע
אויסגאבעס, נאר מיר זאלן אויך האבן א רעדאקציע-קאמיטעט אין לאנדאן.
איך וועל באשטעלן די ארטיקלען און עס צוגרייטן צום דרוק. אבער נאכ-
דעם, ווי כוועל צושטעלן דעם מאטעריאל קיין לאנדאן, זאלן די דארטיקע
רעדאקציע-מיטגלידער זיין פאראנטווארטלעך. מיר מאכן אויך אפ, אז אלץ
וואס וועט אריין אין אט דער אויסגאבע דארף פון אונדז אָנגענומען ווערן
איינשטימיק.

*

צוליב קישינעו קארעספאנדירן מיר אויך מיט אַמעריקע. מיר טוען
עס דערפאר, ווייל מיר דערוויסן זיך פון די אַמעריקאנער יידישע צייטונגען,
אז דארט, אין די פאראייניקטע שטאטן, רודערט זיך מער ווי דא, אין ענג-
לאנד, וועגן דעם פאגראם אין קישינעו. דארט, אין ניו-יאָרק, קומען אויך
פאר גרויסע פראטעסט-דעמאנסטראציעס; ס'טרעטן ארויס אלס רעדנער
ניט בלויז טוער פונעם הייפל נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלן, ווי אונדזער „מערבי“
אין לאנדאן, נאר אויך פאפולערע ציוניסטישע מגידים און סאציאליסטישע
אַגיאַטאָרס; אַז אַ צאַל ראַדיקאַלן זיינען דאָרט איצט נאַציאָנאַל געשטימט
און אַ טייל פון זיי האָט אַרגאַניזירט אַ פאַראיין מיטן נאָמען „פּועלי ציון“.
איך באַמי זיך איצט אויסצוגעפינען, צי זיי זיינען מער סאציאליסטיש, ווי
די מינסקער „פּועלי ציון“, וועמעס פאַרשטייער, יצחק בערגער, איז געווען
אַ דעלעגאַט אויף דער ציוניסטישער יוגנט-קאָנפּערענץ אין באַזעל 1901,
וואו ס'האָט זיך געגרינדעט די דעמאקראטישע פראקציע.

אין דער אַמעריקאנער יידישער פרעסע געפין איך אויך מער אינפאר-
מאַציע ווי אין ענגלאַנד, וועגן דער שטעלונג פון די באדייטנדיקסטע רו-
סישע שריפטשטעלער צו די קישינעווער געשעענישן. איך טייל דאס אלץ

מיט מיינע חברים אין דער שווייץ, צוזאמען מיט אלע אנדערע יידישע נייעסן, וואָס כ'דערוויס זיך דורך די אַמעריקאַנער צייטונגען און צושריפטן. איך בין איצט איינגעלאָדן אין באַזעל, בערן און זשענעווע צו קומען אַהין אויסגעפינען דעם פּאַסנדיקן פּלאַץ אין שווייצאַריע, וואו צו היילן מיינע לונגען.

פון באַזעל שרייבט מיר וועגן דעם מיין חבר, י. וואַרטסמאַן, וועלכער דאַנקט מיר דערביי פאַר די „אַמעריקאַנישע מיטטיילונגען“. ער האַלט, אַז איך מוז אומבאַדינגט אַט די אלע „דרוקסאַרטן“ מיטברענגען צום יונג-ציוניסטן-קאָנגרעס פון דער דעמאָקראַטישער פּראַקציע, וואָס וועט זיך אָנהויבן דעם 15-טן אויגוסט אין באַזעל, אפשר וועט מען געפינען אַ פאַר „יונגע“ צו שיקן נאָך ניו-יאָרק. צוגלייך בעט ער מיך איך זאָל אים פאַר-שלאַגן פאַר אַ דעלעגאַט פון לאַנדאָן צום זעקסטן ציוניסטן-קאָנגרעס אין באַזעל. דאָס טו איך תיכף. כ'שלאַג פאַר, אַז די „מערבי“ זאָל אים דערוויילן פאַר אונדזער דעלעגאַט. פאַר מיר זאָלן זיי ניט זאַרגן, ווייל איך קאָן לייכט קריגן אַ מאַנדאַט פון וועלכן ס'איז אַנדער לאַנדאַנער פאַראיין. כ'נעם אָבער ניט אַן וואַרטסמאַנס איינלאַדונג צו קומען קיין באַזעל און פון דאָרט פאַרן זיך היילן אין לוגאַנאָ. אויף דער גרענעץ פון איטאַליע. כ'באַשליס צום אַלעם ערשטן באַזוכן זשענעווע, וואו ס'געפינט זיך די צענטראַלע פון דער „דעמאָקראַטישער פּראַקציע“, כדי צוקוקן זיך פון נאַענטן צו אירע טוער און באַטראַכטן, צי די „מערבי“ קאָן מיט זיי צוזאַמען אַרבעטן אויפן זעקסטן קאָנגרעס. כ'דאַרף אויך אויסגעפינען גענויער, וואָס די „פּראַקציע“ האָט אויפגעטאָן זינט איר גרינדונג אין האַרבסט 1901.

*
**

איך גרייט זיך אין וועג. כ'פלאַן אָפּצופאַרן זונטיק דעם 21-טן יוני פון לאַנדאָן קיין פאַריז, מיין געוויינלעכער מאַרשרוט צו און פון דער שווייץ. חברים פון „מערבי“ און פון „הערצל-נאַרדוי קולטור-פאַראיין“, ווי אויך פון אנדערע פריינטלעכע אַרגאַניזאַציעס, וועלכע היטן איצט אָפּ מיין געזונט מער ווי איך טו עס אַליין, פאַקן איין מיין טשעמאַדאַן מיט יענע זאַכן, וועלכע וועלן מיר זיין נויטיק אין שווייצאַריע. זיי לאָזן מיך עס אָבער ניט מיט-נעמען מיט זיך אין וועג, נאָר באַשטימען עס מיר צושיקן אַהין, וואו כ'וועל מיך באַזעצן. זיי לייגן אויך צוזאַמען מיינע ביכער אין אַ קאַסטן, כדי שררה שפּרה זאָל ניט האַבן קיין שוועריקייטן אַריבערצוקלייבן זיך אין אַן אנדער דירה, נאָך מיין אָפּפאַרן.

שררה שפּרה ציטערט שטאַרק איבער מיין געזונט. זי ווינטשט, אַז מיינע לונגען זאָלן אינגיכן איינאַטעמען די שווייצער באַרג-לופט. צוגלייך ווילט

זיך איר אָבער אויך, אַז כ׳זאַל שטיין דאָ, אין לאַנדאַנער געטאָ נאָך אַ טאָג און נאָך אַ טאָג, כדי צו טיילן מיט מיר דעם נחת פון אונדזער מלאכל, ווי זי רופט אָן אונדזער דריי־וואַכיקן בן־יחידל. זי קען אויף אויסווייניק מיין פריער דערמאָנטע פאַראידישונגען פון י. ל. פרצעס העבריאיש בילדל וועגן דעם גורל אָדער מזל פון אַ נביא צו ווערן פאַרשטיינט פאַר זיין איינשטעלן זיך פאַר אמת און גערעכטיקייט. דאָך האָפט זי, שרה שפּרה, אַזוי ווי איד, אויף דעם טאָג, ווען אונדזער בכור שמואל וועט זיין אַלט גענוג צו דערהערן דעם רוף פון ווערן אַ נביא, ווי דאָס האָט דערהערט „דאָס קינד שמואל“ אין דעם ביבלישן ספר אויף זיין נאָמען ...

און ווען מיין עלטערער חבר און פריינט פון „מערבי“, דוב־בער אבערסאָן, וועלכער ליידט איצט פון „סלעק“ (אַרבעטלאָזיקייט), קומט אַריין צו אונדז אין הויז, 164 קענאַן סטריט־ראָוד, וואָס איז ביז איצט אויך געווען דער צענטער פון דער „מערבי“ און די רעדאַקציע פון אירע אויסגאַבעס, און האַלט אַ דרשה מיט זיין לייבן־שטים פאַר דאָס פאַר־וואַכיקע עופּהלע, וואָס האַרנט, ווי ס׳וואַלט פאַרשטאַנען, וואָס דער הונגעריקער אַרבעטער וויל פון אים ... אַזוי פאַרגעסט דעמאָלט דעם קינדס מאַמע אַלץ, וואָס זי האָט איבערגעליטן, און דערוואַרט נאָך צו ליידן ... און זי, די „שיינע נייטאַרין“, שטראַלט מיט העכסטער גליקזעליקייט ...

דער הויכער און ברייטער אַפּאַלאַן וואלענטין פינקענשטיין, איינער פון די ערשטע יידישע רעוואַלוציאָנערן אינעם אָנהויב פון די זיבעציקער יאָרן אין ווילנע, וועלכער איז איצט מיינער אַ נאָענטער חבר און אָן אינטימער פריינט, פירט מיך אַרונטער די טרעפּ פון מיין דירה צום גאַס. ער האַלט פעסט מיין אַרעם און לאַזט מיך ניט אָפּ ביז ער זעצט מיך אַוועק אינעם וואַ־גאַן, וואָס פירט מיך צו דעם ענגלישן קאַנאַל. ער דערציילט מיר אַלערליי אינטערעסאַנטע אַנעקדאָטן, אַפנים מיך צו מאַכן פאַרגעסן מיין איצטיקע לאַגע ... סיי־ווי טראַכט איך איצט ניט וועגן זיך נאָר וועגן שרה שפּרה און אונדזער קינד, וועגן דער „מערבי“ און דער נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלער באַוועגונג; וועגן דעם וואַל־קאַמף און אַנדערע טעטיקייטן מיט וועלכע די חברים זיינען איצט פאַרנומען אין לאַנדאַן.

ביינאַכט, ביים דערגרייכן דעם ענגלישן קאַנאַל, דערפיל איך זיך אויסערסט שוואַך, כ׳שטאַרק זיך אָבער. דערצאָל דעם אונטערשייד אין פרייז און פאַר מיט דער שיף אינעם צווייטן קלאַס.

אין פאַריז שרייב איך אויף עטלעכע שורות אויף אַ בילדער־פּאַסט־קאַרטל צו שרה שפּרהן, כ׳פאַר אָבער ניט אַריין אין דער יידישער געגנט פון שטאַט, ווי אַלעמאַל, זיך צו טרעפּן מיט מיינע דאַרטיקע חברים און יוגנט־פריינט. ערשטנס איז עס פיזיש פאַר מיר איצט שווער. צווייטנס

בין איך מיט דער מיינונג, אז די יידישע אַרבעטער אין פאַרזױ וועלן בלייבן גלייכבליטיק, אָדער קעגן דער יידישער נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלער באַוועגונג, אַזױ לאַנג װי סױװעלן זיך דאָרט ניט באַזעצן אַ צאָל מוטיקע קעמפער פאַר איר. ליידער קאָן איך אױצט קיין ביישפּיל ניט געבן דערפאַר ...

ביידע נעכט אױף מײן רײזע פון לאַנדאָן קיין זשענעװע זײנען געװען שטאַק־פּינצטער, און אַזױ האָט מיר אױך אױסגעזען מײן נאַענטע צוקונפּט. מיר דאַכט, אַז מײנע כוחות ענדיקן זיך. איך טראַכט: די אַרבעט פאַרן אידעאַל איז שװער. די אַרבעטער זײנען װײניק און דער ציל איז נאָך גאַנץ װײט. און ס׳פאַרדריסט מיר שטאַרק, װאָס אײנער, װעלכער איז גרייט זיך אַפּצו-געבן אײנאַנצן פאַרן אידעאַל, איז אין געפאַר צו פאַלן בײם סאַמע אַנהױב...

דעם 23-טן יוני קום איך אָן אין זשענעװע. איך פאַרפאַר צום יינגערן ברודער פון מײן לאַנדאַנער חבר און פּרײנט, דוביבער אבערסאָן. דער יינגערער ברודער, צבי אבערסאָן, איז אױך מיט אַ פּינף-זעקס יאָר עלטער פון מיר. כ׳האַב זיך מיט אים באַקאַנט נאָך אײנעם „19-טן יאָרהונדערט“ (אין 1899), װען מיר זײנען ביידע געװען געסט, גענויער — באַאַבאַכטער, אױפן דריטן ציוניסטן-קאָנגרעס אין באַזעל. כ׳קען אױך זײן פּרױ, ראָזע גרינבלאַט, אַ מיטגלידערין פון „בונד“, אין 1897, װעלכע װערט נאָכדעם באַגײסטערט אױך פאַרן ציוניזם. זומער 1899 שטודירן מיר ביידע, ראָזע גרינבלאַט און איר, אין בערנער אױניװערזיטעט. צבי אבערסאָן איז שױן דעמאָלט אַ זשענעװער און זײן הױפּט-שפּראַך איז פּראַנצװיש; מיט מיר רעדט ער צוערשט העברייאיש, נאָר ביסלעכוײן נעמט ער אױך רידן יידיש.

צבי אבערסאָן האָט מיט צװײ יאָר צוריק, געמאַכט אין באַזעל גרויס אױפזען מיט זײן רעפּעראַט אױף דער ציוניסטישער „יוגנט-קאָנפּערענץ“, װעלכע האָט אַרגאַניזירט די „דעמאָקראַטישע פּראַקציע“. זײן שאַרפע קריגערישע קריטיק קעגן דער שטעלונג פון „בונד“ צו דער נאַציאָנאַלער פּראַגע, באַװעגט דעמאָלט די ציוניסטן צו איבערטרײבן דעם באַטייט פון דעם דאָזיקן רעפּעראַט, און פון דער אַנדער זײט, די בונדיסטן, פאַרקערט, — מבטל צו זײן אים, און דערביי דעם רעפּערענט שטעמפלען פאַר אַ קעגנער פון סאַציאַליזם. פּאַקטיש אָבער האָט דאָרט צבי אבערסאָן ניט אַנטדעקט קיין נײעס. ער האָט בלױז געשילדערט, אין אַ שײנער קלאַרער שפּראַך און אין אַ פּײנער װיסנשאַפּטלעכער פאַרם, פול מיט חריפות, מיט שאַרפּזין און בקיאות אין דער סאַציאַליסטישער ליטעראַטור, פונעם „קאָמוניסטישן מאַניפעסט“ ביז אירע הײנטצײטיקע אױטאָריטעטן, צו באַװײזן איר שטעלונג צו נאַציאָנאַלע פּראַבלעמען. ער שטעלט פעסט, אַז דער מאַרקסזיסם אָנער-קענט נאַציאָנאַלע אונטערשיידן און פרעדיקט ניט קיין װעלטבירגערשאַפּט, אָדער אַסימילאַציע, נאָר אײנטערנאַציאָנאַליזם, צװישנפעלקערלעכע באַצײ-אונגען און פעלקערפּרידן.

ביידע, צבי און ראָזע, נעמען מיך אויף גאַנץ פריינטלעך און ריידן מיט מיר וועגן אַלץ פריי און אָפן. איך געפין באַלד אויס, אַז ער איז ניט מער דער גליענדיקער ענטוואַסט, וואָס ער איז געווען אין זומער 1899. ער האָט איבערגעלעבט אַ סך אַנטווישונגען אין די פּאַר יאָר זינט דעם פינפטן קאַנאָ-גרעס און דער ערשטער יוגנט-קאַנפּערענץ. דאָס האָט אין אים אַרויסגערוּפּן אַ געוויסע מאָס ביטערניש, סקעפטיציזם, איראַניע און סאַרקאַזם. ער האָט פאַר מיר געשילדערט סאַרקאַסטיש די טראַגיקאַמעדיע פון זיין קורצער „וועלט-באַרימטקייט“...

די ציוניסטישע סענסאַציע וועגן זיין רעפּעראַט באַוועגט אַ רייכן ציוניסט, ה' שרייע פון באַקו, זיך אונטערנעמען עס אָפּצודרוקן אין צענד-ליקער טויזנטער עקזעמפּלאַרן אין יידיש, אין רוסיש און אין אַנדערע שפּראַכן. דער דאָזיקער מעצענאַט באַשטימט אויך אַ געוויסע סומע געלט פאַרן רעפּערענט — ער זאָל קאַנען צוגרייטן זיין ווערק צום דרוק.

צוליב דער סענסאַציע אַרום דעם דערוואַרט מען פון אַבערסאַנען אַ באַדייטנדיק ווערק פון אַ הויכן וויסנשאַפטלעכן פאַרנעם, מיט אַ היפּשן אַפּאַראַט. אַזוי ווי ער איז הויפטזעכלעך אַן אַראַטאָר און האָט ווייניק שריי-בערישע באַגאַבונג, פּאַלט אים צו די דאָזיקע אַרבעט אויסערסט שווער. דערווייל באַנוצן זיך פּיאיקע רעדנער און זשורנאַליסטן מיט זיינע אַרגו-מענטן, וועלכע ווערן דורכדעם „אָפּגענוצט“. דער סוף איז, אַז די סענסאַציע וועפט זיך אויס, די הייסע באַגייסטערונג קילט זיך אָפּ. די ציוניסטישע באַוועגונג און איר מעצענאַט ווערן גלייכגילטיק און צבי אבערסאַן ווערט ניט בלויז אַ „פאַרגעסענער מענטש“, נאָר בלייבט אויך „אַ נאַר און אַ בעל-עולה“...

ראָזע גרינבלאַט, דאַקעגן, איז אַזוי אידעאָליסטיש, ענטוואַסטיש און האַרציק ווי געווען. נאָר וועגן איר און די אַנדערע אינטעליגענטע מענטשן, מיט וועלכע כ'האַב פאַרבראַכט מיינע פינף טעג אין זשענעווע, וועל איך דערציילן שפּעטער.

קאַפיטל הונדערט און דרייסיק

אין זשענעווע מיט אינטעליגענטע יידישע מענטשן

אין זשענעווע בין איך שוין אַמאָל געווען. איך האָב דאָרט פאַרבראַכט עטלעכע שעה אויף מיין וועג, צופוס, צוריק פון איטאַליע. כ'טרעף זיך אַבער דעמאָלט דאָרט בלויז מיטן סטודענט י. מ. זאַלקינד, דר. דניאל פּאַס-מאַניק, געאַרג פּלעכאַנאָוו און ראַבינער ווערטהיימער.

דאס מאָל פאַרברענג איך אין זשענעווע איבער פינף טעג, און מיט אַרום אַ צענדליק אינטעליגענטע יידישע מענטשן, וואָס איך רעכן אויס לויטן אַלף-בית: צבי אבערסאָן, ראָזע גרינבלאַט, דר. חיים וויצמאַן, שאול-אייזיק סטופניצקי, בערטאַלד פייוול, יעקב ראַבינאוויטש און שטערקע שנייערסאָן. מיטטעלט מיך פאַר פאַר דעם פּילאַסאָף פון דער ציוניסטישער דעמאָקראַטישער פּראָקציע, דר. מאַרטין בובער. ער איז אַבער פאַר מיר „צופיל דייטש“, כאַטש זיין זיידע איז ר' שלמה בובער, וועמען איך שיען הויך פאַר זיין וויסנשאַפטלעכן אויספאַרשן און רעדאַקטירן אַ גאַנצע רייע מדרשים.

לענגער ווי מיט אַלע אַנדערע יידישע מענטשן פאַרברענג איך אין זשענעווע מיטן דר. איסידאָר עליאַשעוו, וועלכער האָט מיך דערמוטיקט, זומער 1900, צו ווערן אַ רעדנער און אַ לעקטאָר. ער צייכנט זיך איצט אויס מיט זיינע פּאָעטיש-דורכגעפילטע ליטעראַטור-קריטיקן, וועלכע ער פאַר-עפנטלעכט אונטער זיינע פּען-נעמען „בעל-מחשבות“ און „גר-צדק“.

מיר האָבן פאַרבראַכט צוזאַמען אַ סך שטונדן נאַכאַנאַנד. ער האָט אַ סך גערעדט און איך האָב אים אויסגעהערט אויפּמערקזאַם. לעבנדיק עטלעכע יאָר אין דער קליינער שוויצער אוניווערזיטעט-שטאָט, פריבורג, בין איך געווען אָפּגעריסן פון דער יידישער ליטעראַטור און אַריינגעטאַן דער עיקר אין דער וועלטלעכער. איך בין דאַרום געווען אַנטזיקט פון אַלץ, וואָס בעל-מחשבות האָט מיר דערציילט פון דער נייער ליטעראַטור אין יידיש. ער, ווידער, געפינענדיק אין מיר אַן אויפּמערקזאַמען צוהערער, איז ניט מיד געוואָרן מיר אַלץ מער און מער צו דערציילן.

ער שילדערט פאַר מיר ניט בלויז דאָס געוועזענע און זייענדיקע, נאָר אויך דאָס קומענדיקע — די קינסטלערישע פּלענער פון אים און זיינע פריינט. ער דערציילט מיר אויך עפּיזאָדן פון זיין רעדאַקציע-אַרבעט אין דעם „יוד“, ווען ער האָט אָנגעהויבן דאַרטן מיטאַרבעטן, דערציילט מיר דר. עליאַשעוו, איז אַט דאָס וואָכנבלאַט געווען לאַנגווייליק און ניט אינטערעסאַנט. ס'האָט ניט געהאַט קיינע קאַרעספּאָנדענטן און זיך געפונען אויסערהאַלב דעם רייך-פּולסירנדיקן יידישן לעבן. ער, דר. עליאַשעוו, הויבט דעמאָלט אָן אַליין צו שרייבן קאַרעספּאָנדענצן פון אַלע טיילן רוסלאַנד און אויך פון אויסלאַנד. אויף אַזאָ אופן דערציט ער אַ גאַנצע רייע עכטע צייטונגס-קאַרעספּאָנדענטן. גלייכצייטיק האָט ער צוגעצויגן אַ גאַנצע רייע שרייבערשע טאַלאַנטן, צווישן זיי אויך אַזוינע, פון וועלכע י. ל. פּרץ האָט צוערשט ניט געהאַלטן. צום סוף פאַרלאָזט זיך שוין י. ל. פּרץ אינגאַנצן אויף זיין, דר. עליאַשעוו, מבינות.

דר. עליאַשעוו גיט מיר אויך איבער דעם אינהאַלט פון זיינער אַ סעריע אַרטיקלען אין דעם חודש-זשורנאַל „די יודישע פּאַמיליע“, געשריבן אונ-טערן פּסעוודאָנים „גר-צדק“, וועגן מענדעלע מוכר-ספרים. ווען איך דער-

מאן דערביי, אן איך האב געלייענט אין העברייאיש א ליטעראטור-קריטיק איבער מענדעלען פון מיין באליבטן העברייאישן שרייבער ראובן בריינין, באמערקט דערצו דר. עליאשעוו: „דאן מוזט איר דורכאויס לייענען, וואס איך האב געשריבן וועגן מענדעלען, ווייל בריינין אליין האט מיר געזאגט, אן מיין קריטיק איז פון מער באדייטונג.“ ער האלט עס פאר דער „בעסטער ארבעט“ איבער מענדעלען.

וועגן מיינער א באמערקונג איבער דער ניט-יידישער ליטעראטור, פון וועלכער מענדעלען איז געווען באאיינפלוסט, האט מיר דר. עליאשעוו גע-ענטפערט:

— יעדער שרייבער ווערט באאיינפלוסט פון עמיצן ביים אנהויב פון זיין שאפן. דער זעלביקער איינפלוס האט אבער ניט אויף יעדן שרייבער די זעלביקע ווירקונג. גיט א טרייב א קאטשקע, וועט זי אפשפרינגען א פאר טריט און ניט ווייטער. א האן וועט דערלאנגען א פלי אויפן דאך, אן אדלער וועט זיך אויפהויבן הויך איבער די וואלקנס...

אן אנדערש מאל גיט איבער דר. עליאשעוו דעם אינהאלט פון זיינעם אן ארטקל וועגן יעקב דינעזאן, געשריבן פאר דעם פעטערבורגער „פריינד“, וואו ער מאכט א פאראלעל צווישן דינעזאנען און י. ל. פרצן. דעם ערשטן פארגלייכט דר. עליאשעוו צו א צארט קינד, און דעם צווייטן — צו א שוויי-צער אלפ...

דר. עליאשעוו אנטלייט מיר נאכדעם אויך דעם דאזיקן נומער „פריינד“ כ'זאל עס קאנען איבערלייענען פאר זיך.

מיר שמועסן אויך ביידע וועגן דער נייער יידישער ליטעראטור אין אמעריקע: וועגן די סקיצן פון ליבין און קאברין און וועגן די דראמען פון גארדין און פינסקי. ריינדניק וועגן יעקב גארדינס פיעסע „גאט, מענטש און טייוול“, באמערקט דערצו דר. עליאשעוו, אן אט דער נאמען איז צו פרעטענציעז, און א ניט-בארעכטיקטער פארמעסט מיט געטעס „פאאוסט“. די דאזיקע פיעסע דארף ליבער הייסן: „געלט“ — א פאמיליע-דראמע, וואס אין דעם פרט איז עס א געלונגען ווערק.

בערטאלד פייוול, דער איבערזעצער פון מאריס ראזענפעלדס לידער אין דייטש, איז דער ערשטער יידישער ייד צווישן די דייטשישע ציוניסטן. ער האט דערווייל זיך אליין נאך ניט גאנץ געפונען. פארלויפיק איז ער שטארק באאיינפלוסט פון דר. עליאשעוו'ס ליבשאפט צו דער יידישער שפראך און דער יידישער ליטעראטור אין יידיש. ער איז דאך ניט פארבונדן אזוי ענג מיט דער יידישער פאלקס-שפראך און פאלקס-ליטעראטור ווי א בעל-מחשבות. אין א קאנפליקט צווישן יידיש און ציוניזם וועט אים דעריבער זיין לייכט זיך אפצוזאגן פון דער יידישער שפראך און ליטעראטור און בלייבן נאך א ציוניסטישער קולטור-טוער אין דייטש, ווי זיין חבר מארטין בובער.

וועמעס אויפטאוונגען, אויך ווייצמאנס און זיינע, פייוולס, פאר דער יידישער קולטור, ער האט פאר מיר געשילדערט מיט סימפאטיע.

ראזע גרינבלאט, ווי אן אויפריכטיקע גרינדערין פונעם „בונד“, שטייט פעסט פארן סאציאלזיזם. זי איז אבער גלייכצייטיק דורכגעדרונגען מיט דער אידייע ווידער אויפצולעבן ארץ־ישראל און העברייאיש. דאס שטערט איר אבער ניט צו ריידן מיט באגייסטערונג וועגן דער נייער ליטעראטור אין פראנצויזיש און דעקלאמירן פאר מיר מעטערלינקס לידער. זי און איר חברטע, שטערקע שנייערסאן, פון דער בארימטער חסידיש־רביאישער משפחה אין ליאדי, וועלכע איז איצט בערטאלד פייוולס פרוי, האבן פון מיר געשפאסט, אז כ'בין אפנים אזוי פארליבט אין מיין פרוי, אז כ'זע גאר־ניט קיין אנדערע... די צוויי שיינהייטן האבן דורכאויס געוואלט, אז איך זאל זיי זאגן, צי כ'האלט מיין פרוי פאר שענער פון זיי... ראזען האב איך געקענט פאר א וויצלערין נאך פון יארן צוריק. נאר שטערקע, מיט וועל־כער כ'האב שטודירט צוזאמען אין בערן אין 1899, איז דעמאלט ארומגע־גאנגען שטענדיק א פארטראכטע און קיינמאל קיין שמיכל ניט געגעבן. איצט באנעמט זי זיך ווי א לוסטיקע, שטיפערישע פארזיערין און זי שפאסט פון מיר נאך מער ווי ראזע. דאך דערלויב איך זיך נאר צו וויצלען אויף ראזעס חשבון. איך שילדער, למשל, ווי זי וועט אמאל זיין א „פרומע גבאיטע“ אין ירושלים, גיין דאווענען מיט א דיקן „קרבת־מנחה“־סידור אונ־טערן ארעם און זאגן תפילות ביים „כותל־מערבי“... שטערקען זאג איך גארניט אריין, אפילו ווען זי לאכט אויס מיין אלטמאדישע מאנאגאמיע, און מיין זיין אריינגעטאן אין כלל־זאכן, אז כ'זע אפילו ניט, וואס פאר א שיינע פרויען עס געפינען זיך אין זשענעווע... .

שאל אייזיק סטופניצקי, מיין אלטער פריינט, מיט וועלכן איך בין כמעט אלעמאל געזעסן צוזאמען אין פראפעסאר לודוויג שטיינס פילאסא־פיע־קלאסן פון זומער 1899, איז לעצטנס דער סעקרעטאר פון דער פראק־ציעס האכשול־בירא, צו גרינדן א יידישן אוניווערזיטעט פאר סטודענטן פון מזרח־איראפע. ווי שוין פריער דערמאנט, זיינען מיר אין דער „מערבי“ געווען מער באגייסטערט פאר טאן קולטור־ארבעט צווישן די ברייטע מאסן, ווי מיט פארנעמען זיך שאפן א יידישן אוניווערזיטעט פאר אויסלענדישע פערזאנען. דאך בין איך געשטאנען אין פארבינדונג מיט דער דאזיקער בירא און סטופניצקי פלעגט מיר צושיקן אלע צושריפטן, געשריבן אין דייטש. איצט באקלאגט ער זיך דא פאר מיר, אז דר. חיים ווייצמאן, דער אנפירער פון אט דער בירא, איז צופיל פארנומען און ס'וועט דעריבער גארניט ווערן פון דער פראקציעס אוניווערזיטעט־פלענער.

דר. ווייצמאן, פרייוואט־דאצענט פון כעמיע אינעם זשענעווער אוניווער־זיטעט, האט מיר אפגעגעבן א סך צייט צו שילדערן פאר מיר די אויפטו־

אונגען פון דער דעמאָקראַטישער פּראָקציע זינט איר גרינדונג. להיפך צו דר. עליאַשעוו, האַלט ווייניק דר. ווייצמאַן פון ציוניסטישער קעגנוואַרס-אַרבעט. ער וויל זיך אין דעם ניט אַריינלאָזן, ווייל ער באַטראַכט עס פאַר „פּליק-אַרבעט“, וועלכע קאָן אין יעדן מאָמענט ווערן פאַרניכטעט אַלאַ קישינעוו. ער איז ניט קיין סאַציאַליסט, אָבער ער וויל, אַז די ציוניסטישע קאַלאָניאַזאַציע-אַרבעט זאָל זיין געבויט אויף אַ געזונטן פּונדאַמענט: מ'זאָל פריער גוט אויספאַרשן דאָס לאַנד און מ'זאָל אַלץ טאָן מיט אַפענע אויגן.

ד וואָרטזאָגער פון דער „דעמאָקראַטישער פּראָקציע“ אין זשענעווער צענטער זיינען דר. חיים ווייצמאַן, צבי אבערסאָן, דר. איסידאָר עליאַשעוו און בערטאַלד פייוול. איך באַשליס אָבער צו שטיין אין שטענדיקער דיי-רעקטער פאַרבינדונג וועגן די איצטיקע ציוניסטישע פּראָבלעמען בלויז מיט דר. חיים ווייצמאַן.

קעגן אַט די פיר טוער פון דעמאָקראַטישער פּראָקציע פירן אַ ביטערן קאַמף צוויי ציוניסטישע קעגנער זייערע אין זשענעווע: דר. דניאל פאַס-מאַניק און יעקב ראַבינאָוויטש.

דר. דניאל פאַסמאַניק, דער רעדאַקטאָר פון דער „ציוניסטישער קאַרעס-פּאַנדעניץ“, איז דער געוועזענער פּרעזידענט פון דער פריער דערמאָנטער יידישער סטודענטישער פאַראייניקונג „קדימה“ אין בערן, וועלכע באַטראַכט די פּראָקציע פאַר אַ שטערונג צום ציוניזם. פּערזענלעך איז דר. פאַסמאַניק אַ פריינטלעכער מענטש און אונטער אַנדערע באַדינגונגען קאָן ער ברענגען נוצן דער נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלער באַוועגונג, און אפילו מיטהעלפן דער „מערבי“, און די סאַציאַליסטן-ציוניסטן.

יעקב ראַבינאָוויטש איז אַ טאַלאַנטפולער העברייאישער שרייבער. נאָר אַלס פּאָליטיקער איז ער אַ צעשטערנדיקער עלעמענט. ער איז מער בריה חרוב צו מאַכן ווי צו בויען. כ'רייד אים צו ער זאָל אויפגעבן די פּאָליטיק און זיך ליבער אָפגעבן מער מיט זיין ליטעראַרישער שאַפונג, וואו ער קאָן נאָך עפעס וואָס אויפמאַן ממשותדיקס.

די פּראָקציאָנערן באַקעמפט ראַבינאָוויטש דער עיקר אַלס פּערזאָנען. ער דערקלערט מיר גענוי, אַז אבערסאָן, ווייצמאַן, עליאַשעוו און פייוול זיי-נען געפערלעכער פּערזענלעך ווי זייערע אידיען. זיין איינפלוס אויף דר. פאַסמאַניק, וועלכן ער „האַלט אויף אַרענדע“ ברענגט דערמיט שאַדן דער נאַציאָנאַל-יידישער באַוועגונג. איך טראַכט איצט וועגן געפינען מיטלען ווי אַזוי צוזאַמענצוברענגען דר. ווייצמאַנען מיט דר. פאַסמאַניק, כדי אויס-צוגלייכן זייערע פּערזענלעכע סיכסוכים. אַזוי ווי ביידע זיינען צו מיר גאָר פריינטלעך, און אויך יעקב ראַבינאָוויטש איז מיר געוואָרן אַן אינטימער חבר, האָף איך, אַז עס וועט מיר געלינגען אַריינצוברענגען שלום צווישן די אינטעליגענטע יידישע מענטשן אין זשענעווע.

גליכצייטיק באַמי איך זיך אויך צו קריגן אין זשענעווע אַ צאַל אַר-
טיקלען פאַרן געפלאַנטן קאָנגרעס נומער פון „מערבי“. דר. ווייצמאַן איז
מער אַ רעדנער ווי אַ שרייבער. ער וועט אַבער זען, אַז איך זאַל קריגן אַן
אויספירלעכן אינפאָרמאַטיוון אַרטיקל וועגן דער דעמאָקראַטישער פראַק-
ציע. כּהאַב שוין אַליין גערעדט וועגן דעם מיט איר סעקרעטאַר, מיין חבר,
שאול-אייזיק סטופניצקי, און ער וועט אויפשרייבן פאַר מיר אַזאַ אַרבעט.
דר. עליאַשעו זאָגט מיר צו אַן אַרבעט וועגן מ. אוסישקינס גרופע „גאולה“,
וואָס וויל באַנייען דעם „חֵיבַת צִיּוֹן“. ער פלאַנט אויפצושרייבן אַ שאַרפע
קריטיק וועגן איר אונטער זיין פּסעוודאָנים „בעל־מחשבות“. ער זאָגט מיר
צו אויך מיטצוהעלפן דורכקוקן מיין גאַנצן מאַטעריאַל פאַרן קאָנגרעס־נומער
און מיר אויך העלפן עס רעדאַקטירן.

איך דערוואַרט נאָך מאַטעריאַלן צו קריגן פון אַנדערע שטעט אין שוויי-
צאַריע, ווי אויך פון ענגלאַנד און אַמעריקע, אַזוי גיך ווי כּוועל זיך איינ-
אַרדענען אויף אַ באַשטימטן פּלאַץ. מ'רעדט מיר צו, כּוֹזאַל זיך באַזעצן אין
קאָנטאַן לוצערן. מיר געפּעלט אַבער מער צו וואוינען אין קאָנטאַן בערן,
נאָענט צו די מיט שניי־באַדעקטע אַלפן פונעם „בערנער אויבערלאַנד“.

קאָפיטל הונדערט איין און דרייסיק

אין דער קאָלאָניע פון יידישע סטודענטן

אין דער סטודענטישער יידישער קאָלאָניע אין בערן, וואוהין איך בין
צוגעפאַרן פון זשענעווע, פיל איך זיך היימיש. כּ״בין דאָך געווען צווישן
אירע גרינדער, כּאָטש איך האָב שוין דעמאָלט, אין 1901, שטודירט אין
פריבורג. דערצו באַשטייט איר אַקאַדעמישע ביבליאָטעק צום גרעסטן טייל
פון די מאַסן ביכער (אין יידיש, העברייאיש און אין אַנדערע שפראַכן), וועל-
כע זי האָט פון מיר געקראָגן אַ מתנה. אַלע זיינען דאָ פריינטלעך צו מיר —
די נייע באַקאַנטע אַזוי גוט ווי די אַמאָליקע נאָענטע, פון וועלכע איך טרעף
נאָך :

יעקב מאיר זאַלקינד, דעם פירער פון דער סטודענטן פאַר-
אייניקונג, „קדימה“. ער איז לעצטן ווינטער געווען אין לאַנדאָן צוליב זיין
געפלאַנטן שידוך מיט איינער פון די שוין פריער געשילדערטע דריי שוועס-
טער, דע־סילוואַ, וועלכע פראָדוצירן מאַדערניסטישע קאַרטעטן אין לאַנד-
דאָן און אין פאַריז. ניט געקוקט אויף דעם, וואָס ער איז געווען פאַרנומען
מיט זיין פּערזענלעכער זאַך, האָט זיך זאַלקינד געווענדעט צום פאַראיין
„מערבי“, וועגן אַראַנזשירן פאַר אים אַ לעקציע. דער סטודענט, יחזקאל

ווארטסמאן, א מיטגליד פון דער דעמאָקראַטישער פּראָקציע אין בערן, וועלכער איז דעמאָלט געווען טעטיק אין לאַנדאָן אין דער „מערבי“, האָט ניט דערלאָזן, אַז אונדזער פּאַראַיין זאָל איינאַרדענען אַ לעקציע מיט אַ „קדימה-נער“, וועלכער באַקעמפט די דעמאָקראַטישע פּראָקציע, און דערצו גרייט ער זיך נאָך אויך צו ווערן אַן אַרטאָדאָקסישער רב...

איך האָב דאָס אַלץ געוואוסט און דאָך געהאַט פּאַראַיבל אויף זאָלקינדן מיין נאָענטסטער חבר זינט זומער 1899, פאַרוואָס ער האָט זיך געהאַלטן ווייט פון די לאַנדאָנער ברייטע יידישע מאַסן. איך האָב דאָס אים פּערזענליך לעך אויך איצט געזאָגט אין בערן. דאָס שטערט אונדז אָבער ניט צו בלייבן ווייטער גוטע פריינט (*).

יוסף חיים הורוויץ, דער „קאָפּ“ פונעם בערנער פּאַראַיין „אחדות“, וועלכער קאַרעספּאָנדירט מיט מיר זינט יאָרן. כּהאַב אים אַ לאַנגע צייט באַטראַכט פאַר אַן אַרטאָדאָקס, נאָר די „אחדותניקעס“ דערקלערן מיר איצט, אַז דער עיקר איז ער אַ העברייאטישער קולטור־טוער, און איז כלל ניט רעליגיעז.

אהרן מיכל באַרוכאָוו, וועמעס פּאַטער איז געווען רב אין מיישענאָלע, קופישאָק און וועקסנע, איז דאָרט באַקאַנט געווען אונטערן נאָמען פון זיין ספר „חבל יעקב“. מיין אַלטער „פריינט און לאַנדסמאַן“ אהרן מיכל שרייבט פיינע עסייען אין העברייאיש און ווערט איצט באַטראַכט פאַר איינעם פון די פירנדיקע „פּראָקציאָנערן“ אין דער בערנער קאָלאָניע. באַלעבאַטישע ציוניסטן באַשולדיקן אים, אַז ער באַקעמפט שאַרפּער די ציוניסטישע קעגנער פון דער „דעמאָקראַטישער פּראָקציע“, ווי ער קעמפט קעגן די אַסימילאַטאָרן.

יחזקאל וואָרטסמאַן (מיין חבר נאָך פון בערן, 1899), האָט די וואָך דורכגעמאַכט זיין עקזאַמען פאַר דאָקטאָר כעמיע אין באַזעל. ער דער־ציילט מיר „חידושים“, ווי אזוי ער האָט עס דורכגעפירט מיט „נסים“. ער

(* נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען דר. י. מ. זאָלקינד זאָגט זיך אָפּ פון צו זיין ווייטער אַ רב אין ענגלאַנד און ער ווערט דער רעדאָקטאָר פון דעם לאַנדאָנער אַנאַרכיסטישן וואַכנבלאַט „דער אַרבעטער פריינט“, פאַרעפנטלעכט ער דאָרט מיינע אַרטיקלען קעגן נאַציאָנאַליזם. שפּעטער ווען דר. זאָלקינד קומט קיין אַמעריקע וועגן זיין תּלמוד־איבערזעצונג אין יידיש, שרייב איך מיט סימפּאַטיע אין דער „פרייהייט“ וועגן דער דאָזיקער וויסנשאַפּטלעכער אַרבעט זיינער. נאָך זיין פּריציפּיאלן טויט אין ארץ־ישׂראל, אין 1938, באַשרייב איך זיין לעבן און שאַפּן אין דער „מאָרגן־פרייהייט“ און אין דער פּאַריזער „נייע פרעסע“.

האָט געוואוסט, זאָגט ער, אַז ער איז הינטערשטעליק אין כעמיע און נאָכמער אין פיזיק. איז אויף געווען אַ גאַנצע נאַכט און זיך איינגעחזרט אויף אויס־ווייניק אַלע פאַרמולירונגען פון די לערנביכער אין פיזיק. צום סוף האָט ער זיך פאַרפלאַנטערט און אַלין איבערגעזאָגט קאַפּויר... און דאָ האָט פאַסירט דער „נס“. די באַזעלער פּראָפּעסאָרן האָבן אַפּנים זיך ניט געקאַנט פאַר־שטעלן וואָס דאָ קומט פאַר. זיי האָבן געגלויבט, אַז דער בערנער פּראָפּעסאָר פון פיזיק האָט מסתמא עפעס אַזוינס דערקלערט, וואָס זיי (די באַזעלער פּראָפּעסאָרן) פאַרשטייען דאָס נאָך ניט קלאָר גענוג. זיי האָבן דאַרום אומ־זיסט געבראַכן זייערע מוחות עס צו באַגרייפן. דערווייל איז געוואָרן שפּעט אים, וואָרטסמאַנען, ווייטער צו עקזאַמענירן און ניט וועלנדיק מער מאַטערן זיך און דעם סטודענט, האָבן זיי צוליבן כבוד פון זייער בערנער קאַלעגע אונטערגעשריבן די פּאַפּירן פון זיין סטודענט וואָרטסמאַן... דערווייל אָבער ווייסט נאָך דר. וואָרטסמאַן ניט וואָס צו טאָן איצט; ער בעט מיך אים העלפן עפעס צוטראַכטן...

יוסף דאָב קין, אַן אַנדער בערנער סטודענט, וועלכער האָט לעצטנס פאַרבראַכט אַ געוויסע צייט אין לאַנדאָן, אַזוי ווי וואָרטסמאַן און זאָלקינד (ער האָט דאָרט געהערט צום לאַנדאָנער פאַראיין „התחיה“, געגרינדעט פונעם העברייאישן שריטשטעלער „י. ש. ק.“ (י. ש. קאַצענעלסאָן). דאָבקיין דערציילט מיר, אַז אויף דער פאַרזאַמלונג פון דער רוסישער קאַלאַניע, וועגן קישינעווער פאַגראַם, האָט ער זיך אַזוי אויפגערעגט, אַז ער געדענקט ניט מער, צי ער האָט גערעדט פאַר אַדער קעגן דער דאָרט־פאַרגעשלאָגענער רעזאָלוציע...

י. ל. באַרוכאָוויץ, מיינער אַ באַקאַנטער פון 1901. ער איז אַ פיינער דיכטער אין העברייאיש און יידיש. זיין העברייאיש ליד וועגן „רצפה בת עיה“, די עלנטע מאַמע פון צוויי זין פונעם קעניג שאול, וועלכע ווערן איבער פּאָליטישע מאַטיוון אויפגעהאַנגען צוזאַמען מיט שאולס פינף אייניקלעך פון זיין געליבטער טאָכטער מיכל, און זי, רצפה, וואַכט איבער זייערע טויטע קערפּעס, זיי זאָלן ניט ווערן אויפגעגעסן פון רויב־פייגל און ווילדע חיות, — דאָס דאָזיקע ליד מאַכט אויף מיר אַ טיפן איינדרוק. מיר געפעלט אויך שטאַרק זיין איבערדיכטונג אין יידיש פון היינעס ליד „די פּרינצעסין שבת“. י. ל. באַרוכאָוויץ איז אָבער צו סענטימענטאַל, כדי צו קאַנען ווערן אַ פירער אין דער יידישער קאַלאַניע אין בערן.

לויט מיין פריער אויסגעאַרבעטן פלאַן פאַרן ספּעציעלן קאַנגרעס־נור־מער פון „מעריבי“, האָט דאָרט וועגן דער אָרגאַניזאַציע „חרות“ געדאַרפט שרייבן איר הויפּט־וואָרטזאָגער, מיין אַלטער פּריינט דר. נחמין סירקין. איך געפינ אָבער אויס, אַז ער איז מער ניטאָ אין בערלין, וואוהין איד האָב אים געשריבן. ער איז אָפּגעפאַרן קיין לאַנדאָן צו אַגיטירן דאָרט פאַרן

„חרות“. מיר וועלן זיך דאָרום ערשט קאַנען טרעפן אויף דער „חרות“ קאַנפערענץ אין באַזעל, וואוהין איך בין אויך איינגעלאָדן. כ'האַב דעריבער אַט דעם נויטיקן אַרטיקל באַשטעלט ביי אַן אַנדער „חרות“־פירער, ביים ציריכער סטודענט אהרן פערלמאַן פון אָדעס*.)

יעקב כהן, דער יונגער העברייאישער דיכטער און דערציילער, מיט וועלכן איך באַקאַן זיך דאָ צום ערשטן מאַל, מאַכט אויף מיר אַ באַזונדער גוטן איינדרוק סיי מיט זיין איידעלער, עלעגאַנטער פּערזענלעכקייט און סיי מיט זיינע פיינע, עלעגאַנטע שאַפונגען**.)

כאַטש איך באַטראַכט זיך איצט, אין 1903, פאַר אַן אָנפּשרהדיקן נאַצי־אַנאַלן ייד, וועמעס לאַנד איז דאָס חרובע ארץ־ישׂראל און זיין שפראַך איז דאָס ניט גערעדטע העברייאיש, איז מיר דאָך זייער אָנגענעם צו טרעפן זיך מיט מיין חשובן קעגנער „בן־אהוד“ (בען־איהוד — דר. חיים זשיטלאָוסקי), וועמעס פּערזאָן איז מיר אַ סך סימפּאַטישער, ווי דאָס זיינען די פאַרשיי־דענע היגע ציוניסטן.

דר. חיים זשיטלאָוסקי איז נאָך דער זעלביקער קעגנער פון די סאַצי־אַל־דעמאָקראַטן, ווי ער איז עס געווען מיט פיר יאָר צוריק, ווען מיר האָבן זיך צום ערשטן מאַל געטראָפן אין בערן, אָנהויב מאי, 1899. ער פלעגט דעמאָלט פירן שאַרפע דעבאַטן מיט דעם רוסישן סאַציאַל־דעמאָקראַטישן פירער, געאַרג פלעכאַנאָוו. דאָך האָט ער וועגן אים גערעדט מיט רעספּעקט. גאָר אַנדערש דריקט זיך איצט אויס פאַר מיר דר. זשיטלאָוסקי וועגן דעם דייטשן אָנגעזעענעם סאַציאַל־דעמאָקראַטישן טעאַרעטיקער, קאַרל קאַוטסקי. דר. זשיטלאָוסקי רעדט פון אים מיט עקל.

אונדזער שמועס גייט נאָכדעם איבער אין אַ פריינטלעכער באַראַטונג.

(* אהרן פּערלמאַן ווערט שפּעטער באַקאַנט אַלט מיטאַרבּעטער פון דער קאַנסטיטוציאָנעל־דעמאָקראַטישער, רוסישער טאַג־צייטונג, „ריעטש“, וואו ער שרייבט אונטערן פּסעוודאָנים, „סיטוען“ (בירגער). ער איז אויך דער איינציקער סאַציאַליסטיש־ציוניסטישער שרייבער אין העברייאיש, ווער מעס אַן אַרטיקל דער קאַסערוואַטי־ווער העברייאישער עסייאַסט און פּוב־ליציסט, אחד העם (אשר גינצבערג). האָט פאַרפּענטלעכט אין זיין זשורנאַל „השלח“.

** איך איבערזעץ שפּעטער „פריי“ עטלעכע פון זיינע שאַפונגען אין פּראָזע און איך פאַרעפּנטלעך זיי אין די פון מיר רעדאַקטירטע צייטשריפטן: „דער טעגלעכער אַדווערטאַיזער“, אין לאַנדאָן (1905) און דער וועכנטלעכער „אידישער קעמפּער“.

ווי אזוי אויסצוגעפינען אלע שריפטן פון משה העס, כדי איך זאל אים קאנען ריכטיק כאראקטעריזירן, ווי איך וויל עס טאן אין א ספעציעלער שריפט. ווען דר. זשיטלאָוסקי דערקענט, אז דער עיקר פון אַט דער אַרבעט מיינער איז פאַר מיר אַ מיטל צו פראָפּאָגאַנדירן דעם נאַציאָנאַל־ייִדישן געדאַנק, וועלכער באַשטייט לעת־עתה הויפּטזעכלעך אין שאַפן אַ היים, האָט ער צו מיר אַ טענה :

— צו וואָס דאַרפט איר אויפשטעלן נייע טעאָריעס און נאַכטאָן די סאַציאַל־דעמאָקראַטן, וועלכע האָבן אויפגעשטעלט אַ זאַגענאַטע וויסנ־שאַפטלעכע טעאָריע, וועלכע ווערט צעפאַלן ביים דעם ערשטן בלאָז פון דער פרייער קריטיק? ...

נאַטירלעך האָב איך ניט איינגעשטימט מיט אים, דעם טעאָרעטיקער פון די "עס־ערן", וועגן דעם צוגאַנג זיינעם צו די סאַציאַל־דעמאָקראַטישע טעאָריעס, וועלכע ער איז קיינמאַל ניט געווען אימשטאַנד צו באַזיגן אין זיינע עפנטלעכע דיסקוסיעס מיט זיי. כ'האַב דעריבער זיך באַנוגנט מיט מיין פאַרטיידיקן דעם "נאַציאָנאַל־ייִדישן געדאַנק" פון משה העסן, וועלכן דר. זשיטלאָוסקי אונטערשעצט (*).

לויט דער עצה פון מיינע אַלטע און נייע פריינט אין בערן באַשליס איך צו פאַרן זיך דערהאַלן קיין אינטערלאַקן, דעם גערימטן שווייצער זומער־פלאַץ ביי די אַלפן אינעם קאַנטאָן בערן. מיינע בערנער פריינט קריגן מיר אויך פאַר אַ שטענדיקן באַגלייטער דעם יונגען קרעפטיקן סטודענט, יעקב קראָל, אַ זון פון וואוילהאַבנדיקע עלטערן אין קרעמענטשוג. דער וואוילער און אינטעליגענטער קראָל נעמט זיך אונטער מיטצופאַרן אַהין און וואוינען דאָרט מיט מיר צוזאַמען אין איין דירה און אַכטונג געבן אויף מיין געזונט. צוגלייך וועט ער אויך זיין מיין סעקרעטאַר און שרייבן די בריוו און אַר־טיקלען, וועלכע כ'וועל אים דיקטירן.

דעם ערשטן טאָג אין יולי קלייבן מיר זיך ביידע אַריין אין אונדזער וואוינונג "אַלפערן", אין אונטערזעען, ביי אינטערלאַקן, וואו די לעבנס־מיטלען קאַסטן ווייניקער, ווי אין אינטערלאַקן גופא. כ'טייל עס תיכף מיט שרה שפרהן, אין אַ פאַסט־קאַרטל, אין מיין אייגענער האַנטשריפט, און הויב אַן זיך גרייטן צו מיינע געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן, באַזונדערס דאָס אַרויס־געבן דעם ספעציעלן קאַנגרעס־נומער פון "מערבֿי", וואָס איך האָף צו קאָנען דורכפירן אפילו קראַנקערהייט.

(* דר. זשיטלאָוסקי ענדערט שפעטער, אין וואָרט און אין שריפט, זיינע נעגאַטיווע מיינונגען וועגן משה העסן.)

קאפיטל הונדערט צוויי און דרייסיק

טעטיקע וואָכן אין אינטערלאַקן

נאָך ניט אָפּגערוט גענוג פון וועג און שוואַך אין געזונט, הויב איך דאָ אָן תיכף אַרבעטן צוזאָרגרייטן דעם ספּעציעלן „קאָנגרעס-נומער“, וואָס מיין לאַנדאָנער אַרגאַניזאַציע „מעַרבי“ האָט באַשטימט אַרויסצוגעבן דעם קומענ-דיקן חודש. איך קאַרעספּאָנדיר אַ סך וועגן דעם מיט נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלע יידישע טוער אין ענגלאַנד, אין דער שווייץ און אין אַנדערע לענדער. די מאַסן בריוו וועלכע איך שיק אַרויס פון דאַנען שרייבט פאַר מיר מיין פריי-וויליקער קאַמפּאַניאָן און סעקרעטאַר, יעקב קראָל. איך דיקטיר זיי אים אויף פאַרשיידענע אופנים: זיצנדיק בייב שרייב-טיש, ליגנדיק אויף אַ סאַפּע, שטייענדיק ביים פענצטער, אָדער אַרומגייענדיק איבערן צימער. דער וואוי-לער קרעמענטשווגער בחורל, וועלכער האָט אין זיין היים געהערט צו אַ גרופּע יונגע ראַדיקאַלע ציוניסטן, נעמט פון מיר מיין דיקטאַווקע מיט באַ-גיטטערונג. ער פאַרציכנט יעדן וואָרט מיט אַ קלאָרער און ריינער האַנט-שריפט.

צום אַלעם ערשטן ווענד איך זיך מיט מיינע בריוו צו די וועלכע האָבן מיר צוגעזאָגט צו געבן עפּעס-וואָס פאַר דער „מעַרבי“-אויסגאַבע. איך בעט יעדן מיר עס צושטעלן וואָס פריער. באַזונדערס דערמאַן איך עס מיינע חברים אין לאַנדאָן.

מיינע לאַנדאָנער חברים זיינען כמעט אַלע האַרעפּאַשניקעס און האָבן ווינציק צייט עפּעס-וואָס אַנצושרייבן. מיט דעם אויסנאַם פון דוב-בער אבערסאָן, און י. ל. כהן, זיינען זיי אַלע אויך „שווער אויף דער פען“. דער אינטעליגענטער פרעסער אורי מוניץ, דער קאַסירער פון „מעַרבי“, האָט אַ סך וואָס צו זאָגן מינדלעך, ווען עס רעדט זיך וועגן געוויסע פּראָגן פון פּראַקטישער אַרבעט אין לאַנדאָן, ווי אויך אין ענגלאַנד בכלל. ער וויל אָבער זיך ניט אונטערנעמען עפּעס-וואָס אויפצושרייבן וועגן דעם. דאָס גלייכן קאָן איך ניט דערוואַרטן קיין שום אַרטיקל פון די איבעריקע וויכטיקע טוער פון דער „מעַרבי“ אין לאַנדאָן. דערפאַר ווענד איך זיך נאָך דעם הויפט-מאַטעריאַל פאַרן קאָנגרעס-נומער צו דער יידישער נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלער סטודענטשאַפּט און אַנדערע אינטעליגענטע יידישע מענטשן אין דער שווייץ.

גלייכצייטיק מיט מיין טעטיקייט וועגן דעם קאָנגרעס-נומער, פיר איך אויך אַ היפשע קאַרעספּאָנדענץ מיט די טוער פון דער „דעמאָקראַטישער פּראַקציע“, „חרות“ א. ד. גל. פון איינעם פון זיי, דר. חיים וויצמאַן אין זשענעווע, דערהאַלט איך שוין צושריפטן זינט דעם דריטן טאָג פון מיין קומען אַהער, אין אינטערלאַקן. כ'קריג אויך בריוו און צייטונגס-אויסשניטן

פון לאַנדאָן וועגן אונדזער „מערביס“ וואָל־קאָמפּאַניע אין ענגלאַנד, צו דערוויילן דאָרט וואָס מער אמת דעמאָקראַטישע דעלעגאַטן צום זעקסטן קאָנגרעס אין באַזעל.

אונדזער לאַנדאָנער אָרגאַניזאַציע „מערבי“ אַרבעט דעם זומער ענער־גיש, אַז די ציוניסטישע פּאַראַיינען אין ענגלאַנד זאָלן דערוויילן צום זעקסטן קאָנגרעס אין באַזעל יענע מיטגלידער פון דער „דעמאָקראַטישער פּראַק־ציע“ פון אויסלאַנד, וועלכע ווערן אין זייערע לענדער שטאַרק באַקעמפט פון די דאָרטיקע אָרטאָדאָקסישע און אַזוי־גערופענע „ריין פּאַליטישע“ ציוניסטן. איך שרייב דאָרום בריוו צו מינע פריינט אין די פאַרשיידענע לאַנדאָנער פּאַראַיינען, אַז זיי זאָלן זיך שטאַרק אַנשטרענגען, אַז זייער אָר־גאַניזאַציע זאָל דערוויילן דעם אָדער יענעם אויסלענדישן „פּראַקציאָנער“ פאַר איר דעלעגאַט צום זעקסטן קאָנגרעס.

לויט דער בקשה פון דר. חיים וויצמאַן, באַמי איד זיך אויך צו קריגן אַ מאַנדאַט פאַר דעם קינסטלער און געלערנטן דר. אַלפרעד נאַסיג, וועלכן די ציוניסטישע הויפּט־פירערשאַפט אין ווין וויל ניט צולאָזן, אַז ער זאָל דאָס יאָר דערוויילט ווערן פאַר אַ קאָנגרעס־דעלעגאַט.

די דאָזיקע בריוו מינע זיינען איצט, אין יולי 1903, באַזונדערס וויכטיק איבער דעם, וואָס קעגן דער „דעמאָקראַטישער פּראַקציע“ ווערט לעצטנס געפירט אַ ספּעציעלע העץ־קאָמפּאַניע. דער טעגלעכער יידישער „עקס־פּרעס“, אַן אָרגאַן פון קאָנסערוואַטיווע באַלעבאַטים אין לאַנדאָן, שרייבט אין זיין נומער פון דעם 1־טן יולי 1903, אַז די „דעמאָקראַטישע פּראַקציע“ באַשטייט פון „אַנטי־ציוניסטן“, וועלכע זוכן אונטערצוגראַבן הערצלס אוי־טאָריטעט און „צו וואַרפן אַ שטיין אין קאַפּ הערצלען אָדער נאַרדוין.“

ניט געקוקט אויף די אַלע העצעס, קריג איך דורך בריוו אַ גאַנצע רייע צוזאַגונגען פון לאַנדאָנער פּאַראַיינען צו דערוויילן פּראַקציאָנערן, באַזונ־דערס די טוער פון דער פּראַקציע, דר. וויצמאַן, פייוול, דעם איבערזעצער פון מאַריס ראָזענפעלדס לידער אין דייטש. דערוויסנדיק זיך דערפון, טרעט אַרויס דער לאַנדאָנער יידישער „עקספּרעס“ מיט ספּעציעלע העצעס קעגן די פּראַקציאָנערן און קולטוריסטן אין דער שווייץ. די דאָזיקע צייטונג נוצט אויס קעגן זיי די פּריער־דערמאַנטע דיסקוסיע אין דער „רוסישער קאַלאַ־ניע“ וועגן קישינעווער פּאַגראַם. אויף יענער דיסקוסיע האָט דער אַסימי־לאַטאַרישער עלעמענט פּאַרגעשלאָגן, אַז אין דער רעזאָלוציע זאָל אויסגע־דריקט ווערן קלאַר, אַז די דאָזיקע פּאַרזאַמלונג פּראַטעסטירט קעגן קישי־נעווער פּאַגראַם ניט אַלס יידן נאָר אַלס מענטשן. דער „עקספּרעס“ איז געווען גענוי אינפּאַרמירט, אַז עס איז אַנגעגאַנגען וועגן דעם אַ שטורמישע דעבאַטע און אַ סך יידישע סטודענטן האָבן געשטימט קעגן דעם דאָזיקן שטאַנדפונקט. ער פּאַרשווייגט בכלל אַז עס איז געווען אַן אַפּאָזיציע צום דאָזיקן פּאַרשלאָג און נוצט אויס דעם גאַנצן ענין אַנצופּאַלן אויף דער „דע

מאקראטישער פראקציע". ער דערציילט, אז די דאזיקע רעזאלוציע איז פארגעשלאגן געווארן פון „א גרויסער באנדע יידישע סטודענטן", וואס „זיי" נען פארוואלגערט געווארן נאך דער שווייץ כלומרשט שטודירן" א. אז. וו. צולעצט גיט ער צו נאך אן „איינצלהייט" ספעציעל וועגן דער „דעמאקראטישער פראקציע". ער שרייבט אזוי (אין זיין אויסגאבע פונעם 8טן יולי, 1903):

„אונטער די חברה-לייט זיינען אויך געווען אייניקע ציוניסטן כלומרשט. (עס פארשטייט זיך, אז זיי זיינען אזעלכע ציוניסטן ווי יידן. דאס זיינען פראקטיש ציאָנערן בונטאָוּשטשיקעס אין ציוניזם, וועלכע האָבן זיך בכיוון אָנגעשלאָסן אין דער באַוועגונג אום זי צו שעדיקן). דאָס איז זייער אַ טרויעריקער פאַקט, אַז עס קען אַרויסוואַקסן, אונד אַזאַלכע נידעריקע באַשעפּענישן, וועלכע קריכן אומעטום און ווילן נאָך אַ ראַלע שפּילן ביי דעם יידישן פּאַלק... די יידן דאַרפן אַזאַלכע ניט און ציוניסטן ווילן זיי ניט קענען. זיי ענטהייליקן נאָר דעם נאָמען ציון. אַפּדאַרן מעג יענעמס האַנט וועלכער גיבט זיין שטימע צו ווילן אַזאַלכע פאַררעטער פון יודנטום צו אונדזער ציוניסטישן קאָנגרעס." ווען איך האָב די דאָזיקע שרייבעכץ פון „עקספרעס" מיטגעטיילט מיינע חברים אין דער שווייץ, האָבן ניט אַלע עס געוואָלט גלויבן. דער איינציקער, וואָס האָט עס געקאַנט באַגרייפן איז געווען מיין חבר יחזקאל וואַרטסמאַן, וועלכער איז דאָך געווען מיט מיר צוזאַמען אַ רייע חדשים אין ענגלאַנד און זיך באַטייליקט אין דער גרינדונג פון „מערבי" און קען די דאָרטיקע קאָנסערוואַטיווע יידישע פרעסע. פונדעסטוועגן האָט ער מיך צוערשט גע-טאָדלט און מיר געשריבן, אַז איך בין „ווערט פעטש!!!" פאַר מיין אַנ-שטרענגען זיך צו קריגן אין ענגלאַנד מאַנדאַטן פאַר די פירער פון דער „דעמאָקראַטישער פראַקציע" אין דער שווייץ. זיין טענה איז געווען, אַז יענע פּערזאָנען וועלן ווערן אָדער זיינען שוין געוואָרן דערוויילט. ער האָט מיך געוואַרנט, אַז צוליב מיין אַרבעט פאַר יענע, וועל איך דערווייל אַליין בלייבן אָן אַ מאַנדאַט צום זעקסטן קאָנגרעס (ווייל אונדזער אַרגאַניזאַציע „מערבי" האָט דאָך, אויף מיין פאַרלאַנג, באַשלאָסן אים, וואַרטסמאַנען צו דערוויילן). דר. וואַרטסמאַן האָט זיך אויך שטאַרק געבייזערט וואָס איך פאַרלאָז זיך מיט מיין דערוויילט ווערן אויף די „לאַזינסקי * און קאַמאַר ** ציוניסטן ? ? ..."

(* אַ קאָנסערוואַטיווער קליינהענדלער. ער וואַנדערט אויס שפּעטער קיין קאַנאַדע.

(** אַ רעספּאַראַטאַר מיט אַ שיינער בלאַנדער באַרד, וואָס פאַרנעמט זיך אויך מיט כלל-זאַכן און פּאָליטיק. שלוס-עליכס שילדערט אים אין זיין ראַמאַן „די בלאַנדזשענדע שטערן" (טאַקע אונטער זיין נאָמען קאַמאַר).

איצט אבער שרייבט מיר דר. וואַרטסמאַן, אַז ער האָט פריער בשום אופן זיך ניט געקענט פאַרשטעלן, אַז דער „עקספרעס“ זאָל אַזוי שרייבן... און ווען ער האָט מיר פריער געשריבן, אַז דער „עקספרעס“ זאָל אַזוי שרייבן... און האָט ער דערביי געמיינט, אַז אַט דער שמוץ רירט אים ניט אָן. איצט אָבער האָט עס „אַלעס איבעגעטראָפּן“... איצט איז ער (דר. וואַרטסמאַן) גראַדע וויליק צו ענטפערן, נאָר ער האָט ניט וואו. ער נוצט בלויז אויס דעם דאָזיקן אינצידענט צו באַשטעטיקן זיין מיינונג, אין זיינע פריערדיקע בריוו צו מיר, וועגן דער וויכטיקייט אַרויסצוגעבן אין לאַנדאָן אַ נייעם וואַכנבלאַט. זיין אויספיר איז: „נאָר וואו נעמט מען צוויי דריי טויזנט רובל?“

די „ענגליש זייאַניסט פעדערעישאַן“ האָט אַפנים צו הויך געשעצט דעם איינפלוס פון דעם געדרוקטן וואַרט (אין „עקספרעס“). זי האָט דעריבער גע- שריבן צו אַלע אירע פאַראיינען, אַז ביז דעם 15-טן יולי (1903) זאָלן ווערן געשלאָסן אַלע וואָלן. אָבער זעענדיק אַז מען מיינט אין לאַנדאָן ערנסט צו דערווילן „פּראָקציאָנערן“ פאַר דעלעגאַטן צום זעקסטן קאָנגרעס, פאַר- וואַנדלט זיך די עקזעקוטיווע פון דער „פעדערעישאַן“ (דעם 3-טן יולי 1903) אין אַן „עיליען קאָמישאָן“, אַ קאָמיסיע וועגן פרעמדע, קעגן אויסלענדער. אַזוי ווי די „אַנטי-עיליענס“ („פרעמדן-פיינט“) זיינען דאָרט געווען אין דער מערהייט, פירן זיי דורך אַ ציוניסטישן „עיליען-ביל“ קעגן אויסלענדישע ציוניסטן.

אַזוי ווי די פעדערעישאַן ווייס פון דערפאַרונג, אַז די פאַראיינען פירן ניט דורך פינקטלעך אירע באַשלוסן, און האָבן מסתמא נאָך ניט געשלאָסן די וואָלן דעם 15-טן יולי, ווי זי האָט באַשטימט, האָט זי אויף מאָרגן באַ- קאַנט געמאַכט צו די ציוניסטישע פאַראיינען אין ענגלאַנד איר ציוניסטישן „עיליען-ביל“ (אַנטי-אויסלענדער געזעץ), וואָס פאַרבאָט זיי צו דערווילן אויסלענדישע ציוניסטן פאַר דעלעגאַטן פון ענגלישע יידן צו אַ ציוניסטישן קאָנגרעס. זי דערקלערט, אַז ציוניסטישע דעלעגאַטן קאָנען זיין נאָר אַזוינע, וועלכע האָבן די לעצטע צוויי יאָר גענומען שקלים און זיינען ענגלישע איינ- וואוינער. זי וואַרנט דאָרום די ציוניסטישע פאַראיינען ניט צו דערווילן קיין אויסלענדער פאַר דעלעגאַטן, ווייל זי, די פעדערעישאַן, וועט זיי ניט אַנערקענען, און די פאַראיינען וועלכע האָבן דערווילט אויסלענדער וועלן דאָרום בלייבן ניט רעפרעזענטירט... .

עס פאַרשטייט זיך, אַז אויך דאָס דאָזיקע באַפעל, ווי אַלע אַנדערע באַ- פעלן פון דער „פעדערעישאַן“, איז אינגאָרירט געוואָרן. ניט געקוקט אויף זייער פאַרבאָט האָבן די לאַנדאָנער פאַראיינען געוויילט פינף אויסלענדער, פינף „אַנדעוירעבלס“ (אומגעווינטשטע פרעמדע)... דער הערצל-נאָרדוי קולטור-פאַראיין האָט געוויילט די פריער-דערמאָנטע דריי; די „מערבי“ איינעם, דעם דר. וואַרטסמאַן, איך — איר צווייטער דעלעגאַט, בין אַנער-

קענט געווארן אלס א היגער; מיין מאנדאט איז דאָרום געווען געזעצלעך; דעם פינפטן „עיליען“, דר. אלפרעד נאסיג, האָט דערווילט דער פאראיני „דגל ציון“.

צו אַן עפנטלעכן פראָטעסט קעגן דעם ציוניסטישן „עיליען-ביל“ איז אין לאַנדאָן ניט געקומען. ווייל דער פריער-דערמאָנטער מר. ל. גרינבערג האָט דערקלערט אין דער עקזעקוטיווע פון דער „פעדערעישאָן“, אַז ער האָט דערהאַלטן אַ בריוו פון דר. הערצל, אַז מען זאָל ניט דערווילן קיין פראַקציאָנערן. און כאָטש ער, דר. הערצל, איז דאָך ניט שולדיק וואָס די עקזעקוטיווע האָט אויסגעפירט זיין ווילן דורך אַזאַ אַנטי-נאַציאָנאַלן מיטל, האָט דאָך שוין קיינער ניט געוואָלט פראָטעסטירן עפנטלעך קעגן דעם ציוניסטישן „עיליען-ביל“, כדי ניט צו באַליידיקן דעם כבוד פונעם באַליבטן פירער. איבער אַט דער אורזאַך האָט אויך דר. גאָסטער, וועלכער האָט פראַ-טעסטירט אין דער עקזעקוטיווע פון דער „פעדערעישאָן“ קעגן דעם דאָזיקן „עיליען-ביל“ — אַז דאָס פאַרלייקנט די אינהייטלעכקייט פון דעם יידישן פאָלק — ניט געוואָלט ריידן וועגן דעם אין דער עפנטלעכקייט, ווי ער האָט עס דערקלערט פערזענלעך צו אַ פאַרטרעטער פון דער „מערבי“.

אויף דער פראָווינץ האָבן די ציוניסטן ניט געוואוסט פון דער פעדע-רעישאָנס דיפלאָמאַטישע סודות: די לאַנדאָנער טוער האָט מען די דאָזיקע סודות פאַרטויט יעדן באַזונדער... די פראָווינץ האָט דאָרום נאָר פראַ-טעסטירט קעגן דער זעלבסט-הערשאַפט פון דער ציוניסטישער „פעדערעישאָן“ צו מאַכן געזעצן אַן אַ קאַנפערענץ פון די פאַראיינען. אין אַן אַרטיקל וועגן דעם אין דער גלאַזגויער „יודישער צייטונג“ אונטערגעשריבן: „אַ ציוניסט אויס בעלפאַסט“ (אירלאַנד), ענדיקט דער שרייבער אַזוי:

„אַזוי לאַנג ווי די חברה האָט געווירטשאַפט אין איר אייגענער שכונה, האָבן מיר כמעט ווי געשוויגן... יעצט ווען זי איז אַרויסגעטראָגן מיט איר אויטאָקראַטישער ממשלה אָפן און זוכט אונדז אויפצודרענגען (אַרויפצו-צווינגען אויף אונדז) פאַרברעכערישע „רולס“ (געזעצן), יעצט איז שוין „עית-לעשות“ (צייט צו טאָן), יעצט טאָר מען ניט שווייגן... דער „רול“, ניט צו דערווילן קיין אויסלענדישע דעלעגאַטן, וועלכע די „פעדערעישאָן“ האָט געפאַסט וואָלט פיר זיך גאָר ניט אַזוי שרעקלעך געווען, אַזוי לאַנג ווי זיי וואָלטן אונדז געגעבן אַ געזונטן טעם, אַ גענוגענדע אורזאַך וואָרום זיי האָבן אים געפאַסט. זיי האָבן עס אָבער ניט געטאָן און דער „רול“ זעט דע-ריבער אויס ווי אַ געוואָלטאַט. מיר ווילן אַזוי!!! מיר הייסן, מיר באַפעלן אייך, פּרעגט ניט קיין קשיות, און טוט וואָס מען הייסט אייך! קעגן אַזאַ צו-גאַנג מוזן מיר פראָטעסטירן!“

פון אַ נאַציאָנאַלן שטאַנדפונקט האָט בלויז איין אַרגאַניזאַציע פראַ-טעסטירט. דאָס איז געווען די מערביאַנישע „חלוצי-ציון“ אין לידז. זי

איז אַרויסגעטראָטן עפנטלעך קעגן אַזאַ ציוניסטישן „עליעזר-ביל“, וועלכער זוכט אויסצושליסן אויסלענדישע ציוניסטן פון אַנטיילצונעמען אינעם ציוניזם אין ענגלאַנד, וועדליג דער ציוניזם איז אַן אַלגעמיינע יידישע פּאָלקס־באַ־וועגונג.

קאָפיטל הונדערט דריי און דרייסיק

פאַרוואָרט צו די ווייטערע פאַרזעצונגען

ביים שרייבן די ביו־איצט פאַרפענטלעכטע קאָפיטלעך אָדער פאַרזע־צונגען, האָב איך זיך אַלעמאַל באַמיט צו דערציילן אַלץ, אַזוי ווי כ׳האַב געטראַכט און געפילט אין דער צייט, ווען כ׳האַב עס דורכגעלעבט, אין מיין קינדהייט און יוגנט, וואָס איך טראַכט און פיל וועגן דעם איצט, אויף דער עלטער, האָב איך ניט אָנגעמערקט.

דעם דאָזיקן מעטאָד האָב איך אָנגעווענדט מיט אַ באַשטימטן מיין: זיך צו פאַרזיכערן קעגן אַן אומבאַוואוסטזיניקן „רעטושריך“ פון מיינע אַמאָ־ליקע איבערלעבונגען; צו פאַרהיטן, זיי זאָלן ניט קריגן דעם אויסזען פון מיינע היינטיקע מחשבות און געפילן.

אַזוי ווי כ׳האַלט זיך דער עיקר פאַר אַ לערער, שריפטלעך, ווי מינדלעך, פיל איך שטאַרק די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פון אַ לערער פאַר דאָס וואָס כ׳רייד און שרייב, איך טראַכט דאָרום לעצטנס אַ סך וועגן דעם, ווי אַזוי אויס־צודריקן גענוג קלאַר מיין היינטיקע מיינונג וועגן אַלץ וואָס איך דערצייל איצט פון מיין לעבנסגעשיכטע, כדי מיינע לייענער זאָלן מיך ניט מיספאַר־שטיין צוליבן מעטאָד מיט וועלכן כ׳שרייב זי.

למשל, לעצטנס האָט פאַסירט אַזאַ פאַל: כ׳האַב דערמאָנט אַ געשעעניש וואָס דער ווילנער פּיאַנערישער יידישער סאַציאַליסט פון אָנהויב די זיבע־ציקער יאָרן, פּינקענשטיין („ליטווינאַוו“) האָט מיר דערציילט אין לאַנדאָן מיט 47 יאָר צוריק, לויט זיין דערציילונג האָט פעטער קראַפּאַטקין פאַר־טיידיקט, אין אַ רעדע, די ניט־יידישע פּויערים, וועלכע האָבן זיך באַטיי־ליקט אין די צאָרישע פּאַגראַמען אויף יידן אין 1881; ער, קראַפּאַטקין, זאָל האָבן דערקלערט, אַז די פּויערים האָבן עס געטאָן דערפאַר, ווייל יידן האָבן זיי עקספּלואַטירט, נאָר ציטירנדיק גענוי פּינקענשטיינס ווערטער, האָב איך ניט צוגעגעבן דערצו, אַז לויט מיין מיינונג איצט, סוף 1949, איז פעטער קראַפּאַטקין מיספאַרשטאַנען געוואָרן, און ווייל כ׳האַב ניט געמאַכט דעם דאָזיקן צוגאַב בין איך אַליין אויך געוואָרן מיספאַרשטאַנען.

מיינער אַ לייענער, ה. ראָזענבערג, פון בראַנקס, מאַכט מיך אויפּמערק־

זאם אויף דעם, אין א בריוו צו דער „מאָרגן פרייהייט“. כ'דריק אים דאָ אויס דערפאַר אַ האַרציקן דאַנק.

דער ציל פון מיין לעבנסגעשיכטע ווי איך האָב שוין דערקלערט ביים אָנהויב, איז צו שילדערן די איבערלעבונגען פון אַ געוויסן טיפּ יידישן מענטשן, וואָס האָט איבער אַ האַלבן יאָרהונדערט זיך באַטייליקט אין דער קאָלעקטיווער טעטיקייט פון אַ באַדייטנדיקן טייל יידיש פּאָלק אין דער עפּאָכע פון אונדזער יידישן רענעסאַנס.

די דאָזיקע „קאָלעקטיווע טעטיקייט“ האָט זיך אָנגעהויבן פאַר מיר, אין 1894, ווען כ'ווער אַ מיטגליד פון דער געהיימער גרופע „יידישע סאַציי-אַל-דעמאָקראַטן“ אין ווילנע, אין אירע ערשטע 22 יאָר מאַך איך דורך פאַרשיידענע זיגזאַגן און בלאַנדזשענישן, אין אירע ווייטערע 32 יאָר גיי איך שוין כסדר אויפן פּראָלעטאַרישן וועג, ניט אַפּנויגנדיק רעכטס אָדער לינקס.

איבער פאַרשיידענע סיבות, צום גרעסטן טייל פיזישע, בין איך ניט געווען אימשטאַנד צו זיין גענוג שפּאַרעוודיק און אַזוי קאַנדענסירן מיין ערשטן פּעריאָד (1894—1916) כדי עס פאַרענדיקן, ווי כ'האַב געהאַפּט, בין סוף יאָר 1949, כ'מוז דאַרום איצט זיך עקסטרע אַנטרענגען צו קאַנען פאַר-ענדיקן דעם דאָזיקן פּעריאָד ווייניקסטנס אין פאַרלויף פונעם קומענדיקן יאָר, 1950. דאָס מיינט, אַז כ'וועל פון איצט אָן באַמיען צו קאַנצענטרירן זיך אויף מיינע סאַמע וויכטיקסטע איבערלעבונגען פון די נאַכפּאָלגנדיקע דרייצן יאָר (1903—1916).

**

די קליינע גרופע „מערבי“, וועלכע האָט זיך געגרינדעט אין לאַנדאָן אינעם זומער 1902, מיטן ציל צו דעמאָקראַטיזירן די ציוניסטישע אַרגאַ-ניזאַציע אין ענגלאַנד, שטעלט זיך וואָס ווייטער אַלץ גרעסערע אויפגאַבן, זומער 1903 באַנוגנט זי זיך שוין ניט מער מיטן הערצלשן ציוניזם בכלל, נאָר שטעלט אויף אַ פּראָגראַם פאַר דעם רענעסאַנס, פאַר דער אויפּלעבונג און פאַראינגערונג פון מערבי-אַזיע. איך בין אין יענער צייט איר הויפּט-טעאָרעטיקער און פאַרטיידיק אונדזער גייעם פּראָגראַם מיט שטאַרקער עקשנות. איך טו עס צוערשט מינדלעך אין לאַנדאָן נאָך דעם קשינעווער פּאָגראַם, און שפּעטער — שריפטלעך אין אינטערלאַק, שווייצאַריע, וואוהין איך קום דעם ערשטן יולי 1903 זוכן היילונג פאַר מיינע קראַנקע לונגען. כ'דערקלער עס דעמאָלט אַזוי :

„גריכנלאַנד און רוים זיינען די קלאַסיקער פון אייראָפּע. און הגם דאָס אויפּבליען און פאַרוואַניען פון אַט דעם אַלטערטום האָט זיך אַפּגעשפּיגלט,

ווען דאָס איבעריקע אייראָפּע איז נאָך געווען אין גאַנץ און האַלב ווילדן צושטאַנד, האָט דאָך אַ באַדייטנדיקער טייל פון די אונטערגייענדיקע קול-טורן זיך געראַטעוועט פון פולער פאַרניכטונג. ס'האַט אַריבערגעלעבט די שטורעמס פון פינצטערן מיטל-אַלטער און איז אויפגעשטאַנען צו אַ נייעם לעבן מיט דעם רענעסאַנס, מיט דער ווידערגעבורט פון אייראָפּע. אָט די אַנטיקע קולטורן פון גריכנלאַנד און רוים זיינען אַבער גאָר מאַדערנע, אין פאַרגלייך מיט די קלאַסישע קולטורן פון מערב-אַזיע. דאָרט האָט שוין עקזיסטירט אַ רייכע הויך-אַנטוויקלטע קולטור מיט טויזנטער, טויזנטער יאָרן פריער נאָך איידער די גריכן און רוימער זיינען געוואָרן פעלקער. דאָס איז געווען די קולטור פון שם (שיים) און עבר (אייווער), פון בבל (באַול) און כנען (קענאַאַן).

„נאָר אין דער צייט ווען גריכנלאַנד און רוים לעבן דורך אַ צווייטע יוגנט און די אייראָפּיאישע ציוויליזאַציע אַרבעט אומדערמיטלעך צו אַנט-וויקלען ווייטער זייערע אַלטע קולטורן, איז מערב-אַזיע — דער טויזנט-יאַריקער קולטור-צענטער פון אַ הויך-אַנטוויקלטער מענטשן-מאַסע — גע-בליבן אין דעמזעלביקן צושטאַנד, אין וועלכן אירע צעשטערער האָבן זי אַריינגעוואָרפן. פון אַלע אירע פאַרצייטיקע קולטור-פעלקער זיינען געבליבן בלויז צוויי: די אַראַבער און די יידן. די ערשטע זיינען אפילו געזעצלעכע יורשים און האָבן אויך די גרויסע מעלה, וואָס כמעט גאַנץ מערב-אַזיע איז פון זיי באַזעצט. דאָך זיינען די אַראַבער גאַנץ ווייט פון קולטורעלן ווידער-געבורט. דער מאַהאַמעדאַניזם, פון וועלכן זיי זיינען גייסטיק באַהערשט, האָט נאָך ניט פאַרענדיקט זיין מיטל-אַלטער און דער אַראַבער פון מערב-אַזיע איז דער הויפט-טרעגער פון דעם מאַהאַמעדאַנישן מיטל-אַלטערלעכן פאַנאַטיזם. די אַנדערע מענטשן, וועלכע האָבן אַ פּרעטענזיע אויף דער קולטור-ירושא פון מערב-אַזיע, זיינען די יידן. זיי געהערן דירעקט צו דער סעמיטיש-העברייאישער משפּחה, וועלכע האָט איינגעוואַנדערט אין כנען אין דער צייט, ווען די מערב-אַזיאַטישע קולטור האָט אַנגעפירט מיט דער גאַנצער דעמאָליטיקער קולטור-וועלט. אַלס אַ צווייט פון דעם פּרוכטבאַרן סעמיטישן בוים, בליט זיך פאַנאַדער די יידישע משפּחה און גיט אַרויס פון זיך אַזוינע זאַפּטיקע פּרוכט פון וועלכע די וועלט געניסט נאָך ביז אויף היינטיקן טאָג.

„אמת, די יידן זיינען אַ קליינע מינדערהייט צווישן די איצטיקע איינ-וואוינער פון מערב-אַזיע, נאָר אָט דער חסרון איז פאַר זיי געוואָרן אַ מעלה. זייענדיק געצוואונגען צענדליקער דורות נאַכאַנאַנד צו וואַנדערן צווישן פאַרשיידנאַרטיקע פעלקער אין אַלע טיילן וועלט, האָבן די יידן מיטגעמאַכט די אַנטוויקלונג פון יעדן פּאַלק און לאַנד, וואו זיי האָבן געלעבט, און זיי נעמען אויך אַ גרויסן אַנטייל אין דעם אייראָפּיאישן רענעסאַנס, וועלכער איז נאָך

ניט אינגאנצן פארענדיקט. דאָס האָט די יידן געגעבן אַ מעגלעכקייט איינ-
צוזאָפֿן אין זיך דאָס בעסטע פֿון אַלע קולטורן און זיי צוגעגרייט צו זיין די
טרעגער פֿון אַ העכערער קולטור.

„די יידן האָבן נאָך אַ מעלה, וועלכע עס מעגן זיי מקנא זיין אפילו די
יורשים פֿון גריכנלאַנד און רוים. דאָס איז דער לעבעדיקער צוזאַמענהאַנג,
דער אומאויפהערלעכער המשך צווישן די אַלטע און נייע דורות יידן. די
איצטיקע גריכן און רוימער (אין איטאַליע), אפילו יענע, וועלכע שטאַמען
אַפֿ דירעקט פֿון די אַמאַליקע, זיינען איצט, קולטורעל, גאַנץ דערווייטערטע
פֿון יענע. זיי זיינען גייסטיק געענטער צו די בערג מוריה און ציון פֿון יהודה
ווי צום אַלימפֿ און פֿאַרנאַס אינעם אַלטן גריכנלאַנד. די היינטיקע קריסט-
לעכע גריכן זיינען קולטורעל מער יודעיער ווי העלענער, און האָבן ניט מער
מעגלעכקייט פֿון אַנדערע פעלקער צו אַנטוויקלען ווייטער די אַלט-גריכישע
קולטור. דאָס זעלביקע גילט אויך פֿאַר די איטאַליענער קריסטן בנוגע דער
קולטור פֿונעם אַלטן רוים.

„גאַר אַנדערש אָבער איז די שייכות פֿון די היינטיקע יידן צום אַלטן
יידישע פֿאַלק. זיי זיינען צו אים צוגעבונדן מיט אומציייליקע פעדעם; זיי
האַלטן טייער זייער אַלטע ירושה, און די זיטן, מנהגים און ימים-טובים
פֿון די יידישע אַבות האָבן אין פֿאַרלוף פֿון צענדליקער יובלס זיך ווייניק
געענדערט.

„דער העכסטער אויסדרוק פֿון דער קולטור פֿון מערבֿ-אַזיע זיינען די
נביאים פֿון שומרון און ירושלים. זיי האָבן שוין מיט טויזנטער יאָר צוריק
פֿראַקלאַמירט, אַז אַלע זיינען מענטשן-קינדער פֿון איין טאַטע-מאַמען און
דאַרפֿן לעבן אין פֿרידן און גערעכטיקייט.

„דער רענעסאַנס פֿון איראָפּע האָט געמיינט, צו באַנייען די עסטעטיק,
די שיינקייט פֿון יפת (יעפּעס), די קונסט און פּילאָסאָפּיע פֿונעם אַלטן
גריכנלאַנד. דער רענעסאַנס פֿון מערבֿ-אַזיע מיינט, די באַנייאונג פֿון דער
עטיק — די אידייען פֿון פעלקער-פֿרידן און סאַציאַלער גערעכטיקייט פֿון די
נביאים פֿון ישראל און יהודה. דאָס יידישע פֿאַלק האָט זיך קיינמאַל ניט
אַפּגעזאַגט פֿון אַט דער קולטור-ירושה זיינער. ס'האַט נאָך דעריבער דעם
ווילן און די פּיאַיקייט צו העלפֿן דורכפירן דעם רענעסאַנס פֿון מערבֿ-
אַזיע.“

אין איינקלאַנג מיט דער דאָזיקער אידייע מיינער וועגן דעם רענעסאַנס
פֿון מערבֿ-אַזיע, דיקטיר איך דעם 12-טן יולי, 1903 צו מיין פּרייוויליקן
סעקרעטאַר, יעקב קראַל, אַ בריוו צו מיינע חברים „מערביאַנער“, וועגן
אונדזער שטעלונג צום ציוניזם און צו זיין זעקסטן קאָנגרעס.

מיין בריוו צו דער „מערבי“ פון 12טן יולי 1903

מיין בריוו צו דער „מערבי“ פון 12-טן יולי 1903 אנטהאלט צווישן א רייע אנדערע זאכן אויך די פאלגנדיקע זאצן:

„די מערביאנער, וועלכע שטייען אויף דעם באַדן פון דער קלאַסישער מערב־אַזיאַטישער קולטור, אַזוי ווי זי איז אויסגעדריקט אין די קורצע טיפע ווערטער פון אונדזערע סאַציאַלע יידישע נביאים, ווילן אַרבעטן פאַר דעם רענעסאַנס פון דיזענער (דער דאָזיקער) קולטור. מיר ווילן ניט ווייטער פירן און אַנטוויקלען דעם גלות־לעבן. מיר ווילן אַרויס פון גלות, ווידער ער־אַבערן אונדזער היים, און ווידער זיך שטעלן אין דער שפיץ פון מערב־אַזיע און פאַרטיידיקן אונדזער אַלטן פּרינציפּ — דעם נאַציאָנאַלן אינטערנאַצי־אָנאַליזם (אַ מענטשהייט פון פּרייע נאַציאָנען).“

„דאָס יידישע פּאַלק האָט לאַנג געקעמפט פאַר זיין אַלטן נביאימשן אידעאַל. ער האָט אים נאָך ניט דורכגעפירט. די מאָדערנע ציוויליזירטע וועלט איז נאָך אויך געגנווערטיק ניט גרייט אים צו פאַרוויקלעכן. און ווען מיר זאָלן וועלן דיזען (אַט דעם) אידעאַל ווייטער פירן, גייען מיר ניט אויף צוריק, נאָר מיר לאָזן די איראָפּיער נאָך ווייט הינטער אונדז „אַזאַטן“.

„אונדזער שטעלונג צום ציוניזמוס איז אַלזאָ קלאַר. מיר זיינען אויף אַזויפיל ציוניסטן אויף וויפל דער ציוניזמוס מיינט ערנסט מיט דער „באַ־זעלער פּראָגראַם“ (צו שאַפן פאַר דאָס יידישע פּאַלק אַן עפנטלעך רעכטלעך געזיכערטע היים אין ארץ־ישׂראל), און אויף וויפל דער ציוניסטישער קאַנ־גרעס וועט זוכן מיטלען ווי אַזוי דאָס צו דערגרייכן. פון דער זאַגענאַנטער (אַזוי־גערופענער) געגנוואַרטס־אַרבעט אין גלות קאַנען מיר נאָר סימפּאַ־טיזירן און מיטאַרבעטן פאַר דער יעניקער אַרבעט, וועלכע פירט דירעקט צו אונדזער ציל. צום ביישפּיל: די נאַציאָנאַלע אַרגאַניזירונג פון די יידישע אַרבעטער־מאַסן; די נאַציאָנאַל־העברייאישע ערציאונג פון אונדזערע קינ־דער און פון אונדז זעלבסט. יעדע אַרבעט, וועלכע פאַרבינדט אונדז שטאַר־קער מיט דעם גלות; וועלכע מאַכט דעם גלות פאַר אַ פּרינציפּ, און שליסט אויס פון איר פּראָגראַם אונדזער נאַציאָנאַלע שפּראַך און היימאַט, איז אונדז פּרעמד און מיר לאָזן זי איבער פאַר אונדזערע קעגנער.“

„מיר מערביאנער זיינען אַלע עקסטרעמע סאַציאַליסטן. דאָס הייסט, ווי שוין פריער געזאָגט איז אנדערע ווערטער: מיר זיינען די פאַרטערטער פון דעם אַלט־יידישן פּרינציפּ. מיר מיינען עס ערנסט מיט אונדזער נביאישער תורה, מיר ווילן זי ניט באַפּוזן מיט גאַלד און בריליאַנטן און זי לַצֵּן שטיין איינזאַם און פאַרלאָזן — אין אַן אַר־ון־קודש; זי באַנוצן נאָר

אין די ימים־טובים, מערער צוליב איר צירונג ווי צוליב איר אינהאלט. ניין, מיר ווילן די תורה פון די נביאים ניט באהאלטן. מיר ווילן זי ארויס־טראָגן אין לעבן. מיר ווילן, אָז אירע סאָציאַלע געזעצן זאָלן ווערן לעבנס־געזעצן און אירע הויכע געדאַנקען זאָלן איבערגיין אין אונדזער בלוט און פלייש. מיר ווילן ניט זיין צווייזייטיק: שטאַלצירן מיט די שיינע סאָציאַלע אָרדענונגען, וועלכע זיינען פאַרשריבן אין אונדזער תורה און האַנדלען פונקט פאַרקערט. נאָר מיר ווילן, אָז דער ״ו אהבת לרעך כמוך״ (ליב דיין מיטמענטשן, ווי זיך אַליין), וועלכער הייסט אין אונדזער אַלטן הללס איבערזעצונג: ״טו ניט דעם צווייטן, וואָס דו ווילסט ניט מען זאָל דיר טאָן״, — זאָל זיין דער פונדאַמענט פון דער יידישער קאָנסטיטוציאָן. דער באַדן פון ארץ ישראל מוז ווידער אַמאָל דעם גאַנצן פאַלק געהערן, און די הייליקע ווערטער: ״אפס כי לא יהיה בך אביון (עס זאָלן ביי אײך ניט זיין קיין באַזיצלאָזע) זאָלן ביי אונדז ניט זיין קיין פוסטע פראַזן, נאָר אינעם גייסט פון אונדזער נביאישער תורה זאָלן די סאָציאַליסטישע געזעצן, ענלעך צו שבת, שמיטה און יובל, ווייטער געפירט און אַנטוויקלט ווערן.״

״אונדזער מאַטאָ איז פאַלגנדע: ״כל ישראל ערבים זה בזה״ (נאַציאָ־נאַלע און סאָציאַלע פאַראַנטוואָרטלעכקייט) — דער יחיד פאַרן רבים און דער רבים פאַרן יחיד.״

אין דעמזעלביקן בריוו מיינעם פונעם 12־טן יולי, 1903, ווערט אויך גענוי אַרומגערעדט די שטעלונג פון די מערביאַנער צו די פראַגן, וועלכע וועלן סוף אויגוסט באַהאַנדלט ווערן אויף דעם זעקסטן קאָנגרעס. באַזונ־דערס ווערט אין מיין בריוו געלייגט געוויכט אויף דער ״קאָלאָניאַציאָנאַס־פראַגע״ אין ארץ ישראל און דעם פראַיעקט צו קאָלאָניזירן די נאַענטע געגנט פונעם ״וואדי״ (טאָל) ״על־אריש״. ס'ווערט אין מיין בריוו וועגן דעם געזאַגט אַזוי:

״די קאָלאָניזירונג פון ארץ ישראל קאָנען מיר אויסנוצן אויף וועלכע אופנים די טערקישע רעגירונג וועט אונדז נאָר דערלויבן. מען דאַרף נאָר זוכן ווי צו באַזעצן דאָס לאַנד. ווען ארץ ישראל וועט זיין באַזעצט מיט די ״קינדער פון ישראל״, דאָן וועלן זיך שוין געפינען ״נייע מאַקאַביער״, וועל־כע וועלן דעם פרייהייטס־קאַמף ווידער אויפנעמען. זייענדיק אין ארץ ישראל קאָנען מיר אויך אונטערן טערקישן יאָך אַנטוויקלען אַ נייעם דור, וועלכער זאָל ריידן העברייאיש, וועלכער זאָל ליבן זיין פאַטערלאַנד און זיין דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון נאַציאָנאַלער אומאַפהענגיקייט.״

״די קאָלאָניאַציע אינעם ״וואדי־על־אריש״, וואָס געהערט איצט צו מצרים, קאָנען מיר אויף אַזוי פיל אונטערשטיצן אויף וויפל זי פירט צום ציל — צו באַקומען ארץ ישראל... אין ״וואדי־על־אריש״, אונטער ענגלישן שוץ, איז אָבער פאַראַן די געפאַר אָז אונדזער נייער דור זאָל דאַרט ריידן די ענגלישע שפראַך און זיך פילן אַלס בירגער פון דער גרויסער

מעכטיקער ענגלאַנד. דאָן וועלן מיר האָבן אַ צווייטע אויפלאַגע פון די חובבי־ציונישע און ראַטשילדישע קאָלאָניעס, נאָר מיט דעם אונטערשייד, אַז אַנשטאָט דער פּראָנצוויזשער אַסימילאַציע וועלן מיר האָבן אַן ענגלישע, וועלכע וועט זיין שטאַרקער פון דער פּראָנצוויזשער, שוין דערפאַר אליין, ווייל פּראָנקרייך איז ווייט און די פּאַרענגלישטע מצרים צו וועמען „וואַדי“ על־אריש“ געהערט, איז זייער נאַענט...

„מיר קאַנען נאָר דאָן אָט די קאָלאָניאַציע אָננעמען, אויב מיר זיינען גרייט צו קעמפן מוטיק קעגן יעדער פּילאַנטראָפּיש־אַסימילאַטאָרישער אָד־מיניסטראַציע; אויב עס געפינט זיך ביי אונדז אַזאַ אינטעליגענטע יוגנט, וועלכע וועט מיטגיין מיטן פּאַלק, וועט זיך פאַרמישן מיט די ברייטע יידישע מאַסן און זיי אַרגאַניזירן צום ווידערשטאַנד קעגן די אומאידישע, אַנטי־סאַציאַליסטישע אָרדענונגען; וועט לערנען מיט אייערע קינדער די העב־רייאישע שפּראַך און באַקעמפן אויף אַלע געביטן די אַסימילאַציע, און וועט אַנטוויקלען און דערציען אַ פּרייען דור, וועלכער זאָל זיך אָפּווענדן מיט עקל פון דעם אַלטן שקלאַפּנלאַנד (מצרים) און זאָל בליקן מיט בענקשאַפט נאָך זיין אַלטן פּאַטערלאַנד (אַרץ־ישׂראל), וואָס ער דאַרף נאָך עראַבערן.“

צוויי נאַכבאַמערקונגען

1). ווען כ'האב צום ערשטן מאל פאַרגעלייגט פאַר מייענע חברים „מערבֿיאַנער“ די פּרינציפּן, וועלכע זיינען דאָ ציטירט פון מיין בריוו פונעם 12־טן יולי, 1903, האָב איך געמיינט, אַז כ'דריק אויס דערמיט די לאַגישע קאַנסעקווענץ פון די אידייען פון די אַלטע יידישע סאַציאַלע נביאים. נאָר היינט, 47 יאָר שפּעטער, זע איך איין, אַז כ'בין דעמאָלט דערצו באַ־ווירקט געוואָרן דירעקט פון דער פּאַרצווייפלטער לאַגע פון דער יידישער אימיגראַנטישער אַרעמשאַפט אין לאַנדאָן.

זינט דעם קישינעווער פּאַגראַם, אין אַפּריל 1903, האָט זיך אָנגעהויבן אַ בהלה־אימיגראַציע פון באַדנלאַזע יידישע מענטשן. זיי פלעגן קומען צו מייענע לעקציעס אין „מערבי“ און מיך פּאַרוואָרפן מיט פּראַגן, מינדלעכע און שריפטלעכע, אינעם פּריער־דערמאָנטן „נחס קאַסטן“ פון „מערבי“. מיין האַרץ האָט פאַר זיי געווייטיקט, נאָר זייענדיק אליין אויך אַ באַדנלאַזער, אַ פּראַלעטאַרישער אינטעליגענט, און נאָך מיט קראַנקע לונגען דערצו, האָב איך זיי ווייניק, אָדער גאַרניט געקאַנט העלפן אין זייער פּילפּאַכער נויט. כ'האָב אויך דעמאָלט ניט געקאַנט זען קיין שום באַלדיקע הילף פאַר זיי אין דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע; אויך ניט אין דער טרעיד־יוניאָן, צו וועלכער די דאָזיקע היימלאַזע לופטמענטשן האָבן ניט געקאַנט געהערן. זיי האָבן אויך ניט געקאַנט געפינען קיין טרייסט אין די רעדעס פון געוויסע סאַציאַליסטן און אַנאַרכיסטן, וועלכע האָבן אויסגעמאַלט אַ גליקלעכע צו־

קונפט פארן אַרבעטער-קלאַס, צו וועלכן אַט די יידישע לופטמענטשן האָבן
ניט געהערט.

דאָס איינציקע, וואָס כ'האָב געקאָנט טאָן פאַר אַט די אומגליקלעכע
מענטשן איז געווען: זיך טיילן מיט זיי מיט מיינע גרענעצלאָזע פּאַנטאַזיעס
וועגן אַ רענעסאַנס — ווידער אויפֿלעבונג און באַנייאונג — פון דער אַלטער
מערבֿ-אַזיע, וואו אונדזערע איצט באַדנלאָזע יידן וועלן ווערן ניט בלויז
מענטשן און פעלקער-גלייך, נאָר נאָך אויך פאַרנעמען אַ גאָר חשובן פּלאַץ...
(2) די שפּראַכן-פּראַגע, העברייאיש און יידיש, האָט מיר, אַזוי ווי מיינ
פּריינט דר. איסידאָר עליאַשעוו (בעל-מחשבות), פאַרשאַפט אַ סך האַרצ-
ווייטיק אינעם אָנהויב פון 20-טן יאָרהונדערט. מיר האָבן ליב געהאַט
אונדזער מאַמע-לשון און גלייכצייטיק באַגריפֿן, ווי בעל-מחשבות האָט זיך
אויסגעדריקט, אַז דער ציוניזם טראַגט אין זיינע פּאַלדן אַ חלף קעגן יידיש...
נאָר איך, דעמאָלט אַ מאַקסימאַליסטישער מערבֿיאַנער, און אויסערסט קאָנ-
סעקווענט, האָב איך אנערקענט העברייאיש פאַר דער נאַציאָנאַלער שפּראַך
פונעם יידישן פּאָלק. צוגלייך אַבער האָב איך דעמאָלט זיך אָפּגעגעבן מיט
פאַרשפּרייטן צווישן די ברייטע יידישע מאַסן יידישע און אַלוועלטלעכע
קולטור-ווערטן אין יידיש.

קאָפיטל הונדערט פינף און דרייסיק

אין דער ווילע „אַלפּענרוע“

אין דער ווילע „אַלפּענרוע“, אין אונטערזעען-אינטערלאַקן, וואו איך
האָב געוואוינט אין יולי-אויגוסט 1903, האָב איך זעלטן אַדער גאָרניט גערוט.
געקומען בין איך אַהין היילן מיינע קראַנקע לונגען. נאָר פּאַקטיש האָב איך
דאָרט אָפּגעגעבן מיין גאַנצע ענערגיע דער יידישער נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלער
באַוועגונג, צו וועלכער כ'האָב דעמאָלט געהערט.

איצט, נאָענט פון אַ האַלבן יאָרהונדערט שפּעטער, ווען כ'שרייב מיינ
לעבנס-געשיכטע, זעט אויס די גאַנצע באַוועגונג פון אַ קליינעם באַטייט
אין דער געשיכטע פונעם לעצטן יאָרהונדערט מיט זיינע אומגעהויערע
גרויסע וועלט-געשעענישן.

מיינע ליענער קאָנען מעגלעך דאָרום מיר שטעלן די פּראַגע, צי עס
האָט געלוינט אָפּגעבן אויף דעם אַזויפיל כחות, בפרט נאָך, אַז איך בין
שפּעטער אַוועק פון דער ציוניסטישער באַוועגונג און אירע אָנהענגער באַ-
קעמפן מיינע איצטיקע אידייען און פאַרפּאָלגן מיינע היינטיקע חברים?...
איך מאַך דאָך אַבער ניט קיין אָפּשאַצונג פון מייין לעבנסגעשיכטע. איך
שילדער זי בלויז, און אַזוי ווי איך ווייס, אַז אויך אַט די טעטיקייט איז

געווען באוועגט פון מיין אויפריכטיקן וואונטש צו טאן דאס, וואס האט מיר אויסגעזען גוט און גערעכט, פארצייען איך אויך אט דעם עטאפ אויף מיין לעבנסוועג.

וועגן דעם ווערט פון אט דער טעטיקייט איז אויך דעמאלט, אין 1903—1904, געווען צווייערליי מיינונגען. למשל, די קליינע ארגאניזאציע, „מערבי“, וועלכע איך האב געהאלפן גרינדן, און איר אפגעגעבן אלע מיינע פיזישע און גייסטיקע כחות, איז פון געוויסע לייט אויך אין יענער צייט אויסגעלאכט געווארן. יענע לייט, די פירער פון די גרויסע ציוניסטישע פאראייניגטע אין לאַנדאָן האבן מיך דעמאלט אָנגערופן „יעזוס מיט זיינע צוועלף אפאָסטאָלס“ — אַ חוּזק, וואָס האָט מיר נאָך עקסטרע ווי געטאָן צוליב מיין האַלטן דאָס קריסטענטום פאַר אַ פּייניקער און בלוט-פאַרגיסער פון מיין יידישן פּאָלק...

דאָך ניט געקוקט אויף זיין קליינקייט האָט דאָס פּיצל „מערבי“ שטאַרק באַווירקט די גרויסע ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס אין ענגלאַנד. זיין „טויך“ פּראָלעטאַריער שטעלט זיך אין 1903—1904 קעגן דער אַוּאַנדע-באַוועגונג, הינטער וועלכער עס זיינען דעמאלט געשטאַנען מעכטיקע כחות, ברייטע מאַסן און איינפלוסריכע יחידים.

איך וועל נאָך, מעגלעך, אַמאָל דערציילן ווי אונזער קליינע גרופע מערביאַנער האָט געמוזט האַלטן אַ וואָך צו באַשיצן אונדזערע רעדנער אין לאַנדאָן, אָדער, ווי אַזוי אַן ערלעכער יידישער האַרעפּאַשניק האָט זיך מודה געווען, אַז ער האָט מיך געוואָלט „דערשטעכן מיט אַ מעסער“, ווייל ער האָט געגלויבט, אַז איך בין דער, וואָס דערלאָזט ניט יידן אַנצונעמען די „גרויסע מתנה“ — אַ יידישע מלוכה אין אַוּאַנדע, — וואָס ענגלאַנד האָט אונדז יידן דעמאלט „געוואָלט שענקען“...

*

**

די ווילע „אַלפּענרוע“ אין אונטערזעען—אינטערלאקן געפינט זיך ביי די אַלפּן פונעם בערנער „אַבערלאַנד“ (הויכלאַנד), איינע פון די שענסטע געגנטן אין שווייצאַריע. פון אינטערלאקן פירט אַ גלייכער וועג קיין גרינדל-וואלד, דער לעצטער עטאפ צו די גלעטשערס און שנייפעלדער. פון דאָרט אָן און העכער זעט מען בלויז הימל און שניי, אָדער אייז. אינמיטן צווישן אַט די אַלפּן-בערג פון בערנער אויבערלאַנד פליסן שיינע אָזערעס, וועלכע זיינען צווישן זיך פאַרבונדן מיט אַ קינסטלעכן קאַנאַל, און שיפלעך און דאַמפּערס באַוועגן זיך אויף זיי היין און צוריק. אַרום די דאָזיקע אָזערעס ליגן מאַסן שטעטלעך, דערפּער און דערפּלעך. פון יעדן פון זיי הויבן זיך אַרויס פּראַכטפולע האַטעלן מיט שיינע גערטענער דער-ביי, אין וועלכע עס שפּאַצירן אַרום, אין פאַרביקע קליידער, אויסגעפּוצטע

געסט, טוריסטן, וועלכע זיינען זיך אהער צונויפגעקומען פון אלע טיילן וועלט, צו קוויקן זיך מיט דער מחיהדיקער געזונטער אלפן-לופט. הויך אויף די אלפן גייט אַ ספעציעלע באַן פאַר יענע געסט, וועלכע ווילן זיך ניט אַנשטרענגען אַרויפצוקלעטערן אויף די מיט שניי באַדעקטע פעלדזן. איך וואַרט אָבער ביז כּוועל זיך פּילן געזונט און וועל קאָנען אויף זיי אַרויפשטייגן מיט מיינע אייגענע פּיס.

דורך די פענצטער פון מיין צימער אין דער ווילע אלפענרוע זע איך די אומגעהויער הויכע בלויע בערג, באַדעקט מיט בלענד-ווייסן שניי. אַרום און אַרום בלישטשען שניי-ווייסע פעלדער, קופאַלן און שפיצן פון די ריזיקע אַלפן: „יונגפּרוי“ (אַרום 14.000 פּוס), „מענד“ (מאַנאַך), „ווילד האַרן“, „פינצטערהאַזן“ און אַנדערע „הערנער“ פון בערנער אַלפן-קראַנץ. ווען די זון שיינט אויף זיי, צינדט זיך אָן זייער אייז און שניי מיט פּיל-קאַלירטן רעגנבויען ליכט. זיי קוקן מיר דעמאָלט אויס, ווי זיי ברענען אין פייער, באַר ווערן ניט פון אים צעשמאַלצן. ערשט גאַר אונטן, נאָענט פון דער פּלאַכער ערד קריגט די זון אַ שליטה איבער זייער שניי. ס'הויבן זיך אָן ציען פון זיי פעדעס און שנירלעך, וועלכע פלעכטן זיך צוזאַמען אין אַ קריש-טאַלענעם שטראַם, וואָס פליסט צו די בלויע אָזערעס.

**

מיט דער הילף פון מיין פרייוויליקן קאַמפאַניאָן און סעקרעטאַר יעקב קראָל (*), הויב איך אָן אויפנעמען געסט אין דער ווילע אלפענרוע. עס באַזוכן מיר דאָרט: „בעל-מחשבות“ (דר. איסידאָר עליאַשעוו), דר. חיים וויצמאַן, וועלכער קומט צו „רייטן“ אויף אַ וועלאָספעד, אָנגעטאַן אין גרויע ספּאַרט-הויזן, ספּאַרט-זאַקן און ספּאַרט-מיצל. דער איינ-אויגיקער העברייאישער בעלעטריסט יעקב ראַבינאָוויטש, און אַ רייע אַנדערע פריינט פון נאָענט און ווייט: פון ביען, בערן, לוזאַן, זשענעווע, ציריך און אַזוי ווייטער.

דר. איסידאָר עליאַשעוו העלפט מיר איבערקוקן מיינע דערהאַלטענע מאַטעריאַלן פאַר מיין געפלאַנטן קאַנגרעס-נומער. ער, דר. עליאַשעוו, מאַכט באַמערקונגען, גיט מיר עצות, וועלכע מאַנוסקריפטן אַריבערצושיקן קיין לאַנדאָן צום דרוקן, און וועלכע צוריקגעבן צו די שרייבער. ער רעדט מיר אָפּ פון איבערדרוקן יהואשעס אַ ליד, וואָס איז דערשינען אין אַ ניר-יאַרקער צייטונג, און פון אַריינגעבן אינעם קאַנגרעס-נומער אַן איבערזעצונג פון דר. יהושע טהאַנאס אָן עסיי אין העברייאיש.

(* שפּעטער אָן אָנגעזעענער קאַלאַניסט אין „פּתח תקוה“, וועלכן איז באַזוך אין 1907—1908, ווען כּוואוין אין ירושלים.

דר. חיים וויצמאן דיסקוטירט מיט מיר וועגן די פראבלעמען, וועלכע שטייען פארן זעקסטן קאנגרעס אין באזעל און אונדזער שטעלונג צו זיי, איבער וועלכער מיר דיסקוטירן אויך אין אונדזער קארעספאנדענץ. ער גיט מיר אויך איבער, וואס ער ווייס פון ציוניסטישן אקציאנס-קאמיטעט אין ווין און פון די ציוניסטישע פארשטייער אין מזרח-איראפע. מיר באַ-טראַכטן אויך די לאַגע אין ענגלאַנד, וואו איך באַמי זיך צו קריגן מאַג-דאַטן פאַר די מיטגלידער פון דער דעמאָקראַטישער פראַקציע, וועלכע דר. הערצל איז גיט גערן זיי צו האָבן פאַר דעלעגאַטן.

יעקב ראַבינאוויטש איז דער „לץ“ פון ווילע אלפענרוע. ער לאַכט פאַר מיר אויס אַלץ און אַלעמען. מיינע פעליעטאַנדלעך אינעם נוסח פון תהילים לייענט ער עקסטערע מיטן וויינענדיקן ניגון, מיט וועלכע פרומע וויבער זאָגן תחינות. זיין „שאַרפע צונג“ לאַכט אויך אויס און באַרעדט אַלע אַנ-פּירנדיקע מיטגלידער פון דער דעמאָקראַטישער פראַקציע, וועלכע איך רעספעקטיר. דאָך האָב איך אים גערן צוליב זיין אָפּנהאַרציקייט. למשל, ער זאָגט מיר אָפּן, אַז אַלץ וואָס ער הערט פון זיינע פריינט וועגן זייער קינדערייט און יוגנט נוצט ער אויס פאַר זיין בעלעטריסטיק. דערביי טראַכט ער צו אַווינע עפּיזאָדן, זאָגט ער, וועלכע וועלן זיכער שאַקירן מיין עטישן חוש, אויב כּוועל עס אַמאָל איבערלייענען.

אלישבע ראַבינאוויטש, אַ טאַכטער פון דעם היסטאָריקער „שפר“ (שאול פּנחס ראַבינאוויטש), דער העברייאישער איבערזעצער פון פראַפעסאָר גרעצס יידישער געשיכטע; אַ שוועסטער פון דער פּאָפּולערער וואַרשעווער פעדאָגאָגין, פּוועה ראַקאווסקי און פון דער געלערנטער דר. שרה ראַבינאָ-וויטש, וועלכע שרייבט אין דייטש ביכער און אַרטיקלען וועגן דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג, באַזונדערס וועגן „בונד“. אלישבע קומט אין ווילע אלפענרוע איינצולאָדן מיך זיך אַנצושליסן אין אַ גרופּע בערג-קלעטערער. נאָכדעם ווערט זי שוין אַן אָפטע אַריינגייערין, צוזאַמען מיט יעקב ראַבינאָ-וויטש און אַנדערע.*

(* שפּעטער דערווייט איך זיך אויך, אַז אלישבעס אַן עלטערער בר-דער שמואל ראַבינאוויטש, איז געווען איינער פון די פּיאַנערישע סאָציאַל-דעמאָקראַטן אין פּוילן. ער האָט איבערגעזעצט פון פּויליש אין יידיש דיקטיוניס באַרימטע מאַרקסיסטישע באַשאַוור „פון וואָס איינער לעבט“ (לאַנדאָ, 1887). פאַר זיין טעטיקייט צו פאַרשפּרייטן אַט די באַשאַוור צווישן יידישע אַרבעטער מאַסן אינעם צאַריטן רוסלאַנד ווערט ער פאַרשיקט קיין סיביר. אויף דער עלטער האָט שמואל ראַבינאוויטש געוואוינט אין דניעפּ-ראַפעטראָוסק און געלעבט פון דער פענסיע, וואָס די סאָוועטישע מלוכה האָט פאַר אים באַשטימט.

אויף מיינע שפאצירן אויסערהאלב דער ווילע אלפענרוע באקאן איך זיך דעמאלט מיט מאטעי רוסו און זיין פרוי — סטודענטן פון מאנפעליע, פראנקרייך. ער איז פארליבט אין דער נייער יידישער ליטעראטור אזוי ווי בערטאלד פייוול (*). מאטעי רוסו איז צו יידיש נאך געענטער פון יענעם, ווייל ער קומט פון יאסי, רומעניע, פון א בעסאראביער היים, און זיין מאמע־ לשון איז יידיש. אויך זיין פרוי דערמאנט מיך אין פייוולס כלה, שטערקע שנייערסאן. פרוי רוסו איז ניט בלויז א שיינהייט ווי שטערקע, נאר דריקט אויך אויס פאר מיר אזוי וויציק, ווי יענע, פראנצויזישע אידייען וועגן ליבע, היראט און טרייהייט.

*
**

ווייניקער אנגענעם זיינען מיר געווען מיינע באקאנטשאפטן מיט א דייטשישן דר. „ראבינער“ און מיט א בורשוואזער „ציוניסטישער“ דאמע. דער ערשטער א שיינער מאן מיט א פיינער שווארצער בארד האלט זיך ניט פאר קיין ייד, נאר פאר אן עכטן דייטש. קימערט מיך דאס ווייניק, זאל ער זיין א „גוי“ פון יידישן גלויבן. ווען ער דערקלערט אבער אויך מיך פאר ניט קיין יידן, נאר פאר א „רוסע“ פון דער יידישער אמונה, דערקלער איך אים, אז איך געהער בלויז צום יידישן פאלק, נאר האב ניט קיין שום שייכות מיט וועלכער עס איז רעליגיע. פארשטייט ער ניט אזא מעגלעכקייט, כאטש ער אנערקענט, אז פאר א „דייטשע“ אדער א רוסע איז מעגלעך ניט אַנ־ צוגעהערן צו קיין שום רעליגיע.

זאגט ער, אז כ'בין משוגע און דארף גיין צו א דאקטאר, ער זאל מיך אויסהיילן פון דער „איינריידעניש“, אז כ'קאן זיין א ייד אן רעליגיע. ס'איז פונקט, זאגט ער, אזוי ווי עמיץ זאל זיך אינריידן, אז ער קאן זיין א „קריסט“ און ניט גלויבן אין „קריסטענטום“...

און וויפל איך טענה מיט אים אריין, אז כאטש ס'איז פאראן אזא אמונה, וואס הייסט „יידישע“ קאן עס ניט פארנעמען דעם ארט פון יידישן „פאלק“, וואס הערט ניט אויף צו זיין יידיש אפילו ווען אלע יידן זאלן ווערן בעדו־ אינער אדער פייער־דינער, העלפט עס ניט. זאמאל טראכט איך, אז ער באגרייפט עס יא, נאר פארליקנט עס פאר

(*) אזוי ווי בערטאלד פייוול, פארעפנטלעכט מאטעי רוסו אויך א באנד ליי־ דער פון מאָריס ראָזענפעלד. ער איבערזעצט זיי אין רומעניש, אונטערן נאָמען: „לידער פון געטאָ“ (יאָסי, 1904), מיט אַן אַריינפיר פון איבערזע־ צער, דאָטירט מאַי, 1904. פאַראַן דאָרט אויך אַ פּאַר צייכענונגען פון אַפּריס־ משה ליליען, פון פייוולס אויסגאָבע.

זיך אליין. ער פילט, אז אין דעם מאַמענט וואָס ער וועט אנערקענען מיין רעכט צו זיין אַ ייד אָן דער יידישער אמונה, מוז ער אויך אנערקענען, אז יידן זיינען אַ „פּאַלקסטום“ אַ נאַציאָנאַליטעט, כאָטש זיי האָבן ניט קיין איי־גענע מלוכה, וואָס איר הויפט־סימן איז אין דער היינטיקער צייט דער פּאַספּאַרט. איך געדענק דאָך זייער גוט, ווי כ'בין געפאָרן דאָס ערשטע מאָל קיין ענגלאַנד צוזאַמען מיט פּאַליאַקו, וואָס האָבן געהאַט אַ שטיק טע־ריטאָריע (קרוין־פוילן, גאַליציע און פּריסיש־פוילן). אַן אייגענע שפּראַך : פּויליש, און אַן אייגענע קולטור : ערשט־ראַנגיקע מוזיקער, דיכטער, דער־ציילער, מאַלער, סקולפּטאָרן, וויסנשאַפּטלער א. א. ו. נאָר ניט קיין איי־גענעם פּוילישן פּאַספּאַרט, האָט מען זיי פּאַרשריבן פּאַר דייטשן, רוסן און עסטרייכער ... און אנערקענט דער דייטשישער ראַבינער, אָן יידישע רע־ליגיע און יידיש פּאַלק זיינען צוויי באַזונדערע געגנשטאַנדן, איז ער דאָך שוין ניט מער זיכער מיט זיין „עכטן“ דייטשטום.

נאָך מער פּאַרדרוס פּאַרשאַפט מיר די בכבודיקע, שיינע ציוניסטישע דאַמע, די פּרוי פּון אַ רייכן פרומען סוחר. כ'האַב זיך אונטערגענומען פּאַר אַ געהעריקן פּרייז צו געבן אירע קינדער „שטונדן“ אין העברייאיש. נאָר יעדעס מאָל ווען כ'קום מיט זיי לערנען דערוועקט זיך ביי מיר דאָס געפיל, אז ניט אַלץ איז דאָרט ווי געהעריק. איך זע איר מאַן, וועלכער איז געקומען פון זייער היים אין אַן אַנדער לאַנד, זיך זען דאָ מיט זיין פּרוי און קינדער, דאָוונט אין צוויי פּאַר תּפּילין און זאָגט שטיקער „זוהר“. נאָכדעם זע איך איר שפּאַצירן מיטן יונגן איטאַליענער, וועלכן כ'פלעג זען כּסדר אין איר ווילע איידער איר מאַן איז געקומען. איז מיר געוואָרן אומאנגענעם צו באַ־זוכן זייער הויז, כאָטש די קינדער זיינען מיר זייער ליב און כ'זע, אַז איך לערן זיי עפעס וואָס אויס.

צוליב זיי ביידן, דעם דר. ראַבינער און דער נגידישער דאַמע, ווילט זיך מיר וואָס פּריער פּאַרלאָזן די אַלפֿן־בערג־געגנט, כאָטש איך ווייס און פיל, אַז זי היילט און קרעפּטיקט מיינע לונגען.

קאַפיטל הונדערט זעקס און דרייסיק

מיין קאַרעספּאַנדענץ האַלט אין וואַקסן

מיין קאַרעספּאַנדענץ האַלט אין איין וואַקסן. מיין שטיל קראַנק־ציי־מער ווערט אַ רוישיקע ביוראָ, אַ טומלדיקע קאַנצעלאַריע. ס'איז גוט וואָס איך וואוין ביי האַרעפּאַשנע מענטשן אין אַ פּריוואַטער ווילע, אַנשטאַט ביי רייכע, פּראָפיטירנדיקע האַטעל־באַזיצער. די האַרעפּאַשנע שוויצער קוקן אויף אַ סטודענט ווי די אַמאַליקע מזרח־איראָפּיאישע יידן פּלגען קוקן

אויף אַ וואויל-לערנער. זיי האָבן פאַר מיר אַ געוויסן דרך-אָרץ און ווייזן מיר אויך אַרויס אַזוינע פּריינטלעכקייטן, וועלכע אַ האַטעל-באַזיצער וואַלט דאָס פאַר מיר בשום אָפּן ניט געטאָן.

די ווילע „אלפענרוע“ ווערט דורך מיין קאַרעספּאָנדענץ אָן אינסטי-טוציע. עס איז גענוג צו שרייבן מיין אַדרעס: „סטודענט מרמר, ווילע אַלפען רוהע, שווייצאַריע“, אַז אַ בריוו זאָל צו מיר אָנקומען אפילו פון אויסלאַנד. עס קומען מיר אָן מאַסן בריוו פון בערן, באַזעל, זשענעווע, ציריך, לאַנדאָן, פאַריז און אויך פון מיישעגאַלע און ווילנע. די באַדייטדיקסטע קאַרעס-פּאָנדענץ איז פון לאַנדאָן און זשענעווע; אין וועלכער מיר דיסקוטירן פּראָגראַם און טאַקטיק פון די פּראָגרעסיווע דעלעגאַטן צום זעקסטן קאָנגרעס אין באַזעל.

פון לאַנדאָן שרייבט מיר וועגן דעם, הויפטזעכלעך, דער אַרבעטסלאַזער שאַפּ-אַרבעטער, דער בייטלאַמאַכער, ב. אבערסאָן. איך קאַרעספּאָנדיר אויך מיט אַנדערע לאַנדאָנער חברים פון אונדזער אַרגאַניזאַציע „מערבי“. מיר האָבן באַשלאָסן:

1. ניט אַנצורופּן אונדזער געפּלאַנטן קאָנגרעס-נומער, אַזוי ווי אונדזערע פּריערדיקע פּלוג-בלעטער, אַדער צייטונגלעך, מיטן נאָמען „כּוּתל מערבי“ נאָר פּשוט: „קאָנגרעס נומער“.

2. פאַרעפּנטלעכן פון דעם ביז איצט דערהאַלטענעם מאַטעריאַל בלויז דריי זאַכן: א) אַרויסטריט פון בעל-מחשבות (דר. איסידאָר עליאַשעו) קעגן די נייע חבּת-ציון-פּלענער צו קאָלאָניזירן אַרץ-ישׂראל. ב) קריטישן פעליעטאָן פון „יחי-אַמת“ (קלמן מרמר) וועגן דער סטודענטישער יידישער קאָלאָניע אין בערן. ג) אַפהאַנדלונג פון שאול אייזיק סטופּניצקי וועגן דער קאָנסערוואַטיוו-רעליגיעזער „מזרחי“ אין דער דעמאָקראַטישער פּראַקציע. ניט פאַרעפּנטלעכן אהרן פּערלמאַנס פאַרטיידיקונג פון דער פּראָגראַם פון „חרות“ און אויך ניט אַרייננעמען קיין אַטאַקע קעגן איר פון דר. יחזקאל וואַרטמאַן.

3. דעם גאַנצן מאַטעריאַל פאַרן קאָנגרעס-נומער זאָל איך שיקן די-רעקט צו אונדזער לאַנדאָנער דרוקער ישׂראל נאַראַדיצקי, און די מיטגלידער פון דער רעדאַקציע אין לאַנדאָן וועלן, צוליבן מאַנגל אין אייגענע קוואַר-טירן, דורכקוקן אין דער דרוקעריי דעם מאַטעריאַל.

צו אַ מאַסן-פאַרזאַמלונג פון „מערבי“ אונטערן פּרייען הימל, וועגן דער איצטיקער יידישער לאַגע, זיינען געקומען אַרום זעקס טויזנט מענטשן. אַזוי שטאַרק איז געווען דער אינטערעס צו אונדזער וואַרט.

די „מערבי“ האַלט זיך ווייטער ביי איר אַלטן באַשלוס אַריינצונעמען פאַר מיטגלידער אין איר אַרגאַניזאַציע בלויז אַקטיוויסטן און נאָר אַזוינע וועלכע געהערן ניט גלייכצייטיק צו קיין אַנדער אַרגאַניזאַציע. זינט דעם

קישונווער פאָראַם אַרגאַניזירט זי אָבער מיטגלידער פון די אַלטע יידישע טרעיד־יוניאָנס אין פּועלי ציון פאַראיינען. זי רופט זי אָן לויט זייערע מלאכות : קאַרפּענטער (סטאַליאַרעס) פּועלי ציון, בעקער פּועלי ציון, שניידער פּועלי ציון א. ד. גל. ווי אויך לויט די נומערן, למשל : שניידער פּועלי ציון נומער 1, פּרעסער פּועלי ציון נומער 2 א. אַז. וו.

הער פּערסיץ, אַ רייכער יונגער ייד פון רוסלאַנד, מיט פּעך־שוואַרצע האָר און אַ קליין שוואַרץ בערדל, וואָס פּלעגט אַמאָל קומען צו אונדזערע פאַרזאַמלונגען פון „מערבי“, ווען איך בין נאָך געווען אין לאַנדאָן, און ער האָט זיך אויך באַקאַנט מיט מיר פּערזענלעך, האָט צוגעזאָגט צו שאַפן אַ גוטע יידישע צייטונג אין לאַנדאָן. פון זיינע אַלע צוזאַגן איז אָבער גאַרניט געוואָרן. די „מערבי“ האָט דאַרום אַנגענומען מיין פאַרשלאַג צו פּרוּוואַן אַליין גרינדן, מיט אירע אייגענע מיטלען, אַ ליטעראַרישן פּרעסע־פאַראיין — אַ פּונט אַ שער (אַקציע). דער פּרעסע־פאַראיין זאָל אָנהויבן אַרבעטן ניט פּריער ווי עס וועלן זיין איינגעצאַלטע שערס פאַר הונדערט פּונט.

דער זייגערמאַכער י. ל. כהן, אַן אַמאָליקער מיטגליד פון „מערבי“, וואָס געהערט איצט צום „חרות“־פאַראיין „פאַרװערטס“, האָט געפּרוּוואָוּט אַרגאַניזירן אַ פּועלי ציון פאַראיין, וואָס זאָל זיין פאַרבונדן מיט „חרות“. פאַר זיין בענעפיט קומט דר. נחמן סירקין קיין לאַנדאָן (דעם 4־טן יולי, 1903). אָבער י. ל. כהנען געלינגט דאָס ניט, כאַטש אונדזערע טרעיד־יוניאָן אַניסטישע פּועלי ציון ברענטשעס „מערבי“ האַלטן כסדר אין וואַקסן און פאַרגרעסערן זיך.

דער „שיבת ציון“, דער גרעסטער פאַראיין פון ענגלאַנד, האָט מיר צו־געשיקט אַ מאַנדאַט, באַשטעטיקט פון דער „ענגליש זייאָניסט פּעדערעישאַן“, אַז איך בין פון אים דערוויילט געוואָרן פאַר אַ דעלעגאַט אויפן זעקסטן קאָנגרעס אין באָזעל. ער שיקט מיר אויך צו אַ „שער“ (אַן אַקציע) פּונעם קאָלאָניאַל באַנק, כדי כּ״זאָל זיך באַטייליקן אין דער זיצונג פון די „שער האַלדערס“ (אַקציאָנערן) און באָזעל.

דעם לענגסטן בריוו וואָס איך האָב דערהאַלטן דאָ אין ווילע „אַלפּען רוהע“ איז פון דעם פּריער־דערמאַנטן אַנגעזעענעם פּראַקציאָנער דר. חיים ווייצמאַן, פּריוואַט־דאַצענט (לעקטאָר) פון כעמיע אין זשענווער אוניווערסיטעט. זיין בריוו פון איבער צוויי טויזנט ווערטער, געשריבן אין דעם זומער־פּלאַץ הילטערפּינגען, דעם 25־טן יולי, 1903, איז אַן ענטפּער אויף מיינער אַ פּאַסטקאָרטל פון ווילע „אַלפּען רוהע“ אין וועלכן איך האָב שטאַרק קריטיקירט די דעמאָקראַטישע פּראַקציע און אויך אים, דר. ווייצמאַנען, פּערזענלעך.

ווי איך האָב שוין פּריער דערמאַנט, האָט דער העברייאישער בעלע־

טריסט, יעקב ראבינאוויטש, ניט אויפגעהערט צו באַריידן פאַר מיר און אַפֿ-
מאַלן אין די ערגסטע פאַרבן דר. חיים וויצמאַן. יעקב ראַבינאוויטש דער-
ציילט מיר דעמאַלט אַלערליי מעשיות צו באַווייזן, אַז דר. וויצמאַן וויל ניט
צולאָזן צו דער ציוניסטישער פירערשאַפט אין שוויצאַריע דעם דר. הניאל
פאַסמאַניק, אַ סאַציאַליסט-ציוניסט, כאַטש יענער קען אויפטאָן וויכטיקע
אַרבעט. דר. חיים וויצמאַן שטערט אים אין דער אַרבעט ווייל ער האָט
מורא, אַז פאַסמאַניק וועט אים, וויצמאַנען, שטעלן אין שאַטן. איך באַשליס
דעריבער איין מאַל פאַר אַלע מאַל אַרויסצוזאָגן אַלץ פנים אל פנים, אָדער
אין אַן אינטימען בריוו צו דר. וויצמאַן, וועמען איך רעספעקטיר און גע-
טרוי. שפעטער דוכט זיך מיר אַפֿ, אַז איך האָב אים באַליידיקט און איך האָב
שטאַרק חרטה פאַר מיין אויסהערן יעקב ראַבינאוויטשעס "רכילות" און
"לשון-הרע"...

צו מיין צופרידנהייט האָט מיר דר. וויצמאַן תיכף געענטפערט און
דערצו נאָך צו אַלעם ערשטן מיר באַדאַנקט פאַר מיין אַפנהאַרציקייט. ער
באַמערקט דערצו אַזוי:

"זי, די אַפנקייט איז אַזוי זעלטן אין אונדזערע ציוניסטישע רייען, אַז
איך פריי זיך שטענדיק צו זען איינעם וואָס זאָגט מיר אפילו ביטערע זאַכן
אַבער דירעקט אין געזיכט."

נאָך אַן אַלגעמיינער הקדמה וועגן זיין פריערדיקער ציוניסטישער טע-
טיקייט, אַ שטיק אויפריכטיקע אויטאָ-ביאָגראַפיע, אַנאַליזירט דר. וויצמאַן
אַלע מיינע טענות צו דער "דעמאָקראַטישער פראַקציע" און צו אים פער-
זענלעך, און ער ענטפערט אויף זיי פונקט ביי פונקט.

וועגן מיין קריטיק קעגן דער דעמאָקראַטישער פראַקציע שרייבט מיר
דר. וויצמאַן אַזוי:

"איר ווייסט גאַנץ גוט און איך האָב דאָכט זיך אין מיין אונטערהאַלטונג
מיט אייך קלאַר אַרויסגעזאָגט, אַז מיר קענען מיט דער יעצטיקער פראַקציע
ניט צופריידן זיין. איך — איינער וואָס האָט געהאַלפן בויען די פראַקציע
און איר באַגרינדן, בין דער ערשטער וואָס זאָגט דאָס, אַז אַזוי קען זי ניט
און טאָר ניט עקזיסטירן."

"פאַרוואָס" — פּרעגט ער און ענטפער אומגעפער אַזוי: "ווייל בלויז
עטלעכע און נאָר אַלס יחידים האָבן געאַרבעט. די גאַנצע פאַראַנטוואָרט-
לעכקייט פאַר דעם ניט אַרבעטן פון די אַנדערע איז געפאַלן אויף די וואָס
פלעגן אַרבעטן. די פראַקציע האָט בלויז עקזיסטירט אין די זידלערייען
פון געוויסן ציוניסטן און אין דעם קאַפּ פון אַקציאָנס-קאָמיטעט, וועלכער
פלעגט קעגן אונדו מלחמה האַלטן."

בערטאַלד פּיוול, מאַרטין בובער און ער, דר. חיים וויצמאַן, זיינען
געווען שטענדיק אויפן ערשטן פּיער. קיין אַרגאַניזאַציע איז ניטאָ און
"דאָס וואָס עס איז געמאַכט געוואָרן ביז איצטער: הויכשולע, סטאַטיסטיק,

יידישער פארלאג, צייטשריפט „פאלעסטינע“, אגיטאציע אין רוסלאנד און אויסלאנד — איז געמאכט געווארן ווידער און ווידער פון איינצלע פער-זאנען וועלכע מ'קאן אפצייילן מיט די פינגער פון איין האנט.

וועגן דער ווייטערדיקער עקזיסטענץ פון דער דעמאקראטישער פראק-ציע שרייבט מיר דר. וויצמאן אזוי :

„מיר אלע, איך שפרעך אינעם נאמען פון אונדזער גאנצער גרופע, צו וועלכער עס שטייען איך צו דר. אלפרעד נאסיג און דר. כהן-בערנשטיין און אנדערע, זיינען איבערצייגט אז עס מוז קומען אן ענדערונג, עס מוז גע-מאכט ווערן א טאלק, עס מוז געבילדעט ווערן איין פ ע ס ט ע א ר ב ע ט ג ר ו פ ע, פיליכט אינעם זין פון א פראגרעסיווער ליגע, ווי כהן-בערנשטיין האט פארגעשלאגן נאך אויף דער יונגע (יוגנט) קאנפערענץ (אין 1901).“
וועגן זיין שטעלונג צו דר. פאסמאניק און „צו די רייד פון הער (יעקב) ראבינאוויטש א. א. וו.“ שרייבט מיר דר. וויצמאן אזוי :

„מיין הייסער וואונטש, ווי איר ווייסט עס אליין, איך האב איך אפילו גערעטן איר זאלט זיין דער פארמיטלער, איז געווען צו מאכן א סוף צו די שמוציקע וועש. אויב מ'קען אין אייניקע פונקטן ערלעך גיין צוזאמען, זאל מען גיין. אלעס אנדערעס טוט יעדער פאר זיך.“ לעצטנס האט ער, דר. וויצמאן, ווי ער שרייבט מיר ווייטער, זיך אליין דורכגערעדט מיט דר. פאסמאניק אין דער געגנווארט פון דר. פארבשטיין, דער שוויצער ציוניסט וועלכער איז דער סא-ציאליסטישער דעפוטאט אינעם קאנטאנאלן פארלאמענט פונעם קאנטאן ציריך. ער האט דר. פאסמאניק געזאגט וועגן דער פראקציע דאס זעלבע וואס מיר, אויך וועגן דער „מזרחי“ האט ער, דר. וויצמאן, דעם דר. פאסמאניק גע-זאגט דאס זעלבע וואס מיר, אז די „מזרחיסטן“ קימערן אים ניט אזוי לאנג ווי „זיי ווילן ניט ארויפדריקן זייער צורה אויף דער באוועגונג.“

צולעצט דריקט דר. וויצמאן אויס די מעלאנכאלישע שטימונג, אין וועל-כער ער געפינט זיך, צוליב דעם דורכפאל פון דעם פלאן צו קאלאניזירן „על-אריש“ און וועגן דעם מיט וואס פאר א מיטלען מ'גרייט צו דעם זעקסטן קאנגרעס. ער שרייבט :

„איך געפין מיר קיין ארט ניט שוין צוויי וואכן, און איך האב זיך אויך דערוואוסט אז מיט „על-אריש“ איז לגמרי גארניט און ווי מען בארייטעט פאר דעם קאנגרעס, מיט וועלכע מיטלען? איך זע, אז מיר, די קליינע גרופע האבן קיין כח ניט זיך צו ווערן קעגן אלץ און אפט קומט מיר דער ביטערער געדאנק, וואס פארסמט מיר מיין גאנצן לעבן, אז מ'וועט דארפן אויסמעקן אלץ וואס איך האב אנגעשריבן אין מיין ציוניסטישער פארגאנג-גענהייט. עס איז א ביטערער ווייטיק: נאך אזוי פיל יארן ארבעט, זיין אין אזא שטימונג ווי מיר זיינען איצטער. מיר וועלן נאטירלעך זוכן, זוכן מענטשן, זוכן זיך צו פארבינדן, הלואי זאל אלעס גוט זיך ענדיקן.“

דער דאָזיקער בריוו דערנענטערט אונדז נאָך מער ווי נײַער. איך דערפיל אויך נאָכדעם זיין פאַרלאַנג אים צו באַזוכן אין הילדערפּינגען. כ׳טרעף זיך דאָרט מיט נחום סאַקאַלאָוו אַ סימפּאָטישן בלאַנדן בחורל און מיט אַ רייע אַנדערע פּריינט, קרובים און באַקאַנטע פון דער זיים ווייצמאַן. מ׳שטעלט מיר אויך פאַר זיין נייע כּלה, די ״ראַסטאַווער שײַהייט״. נאָר אַלץ שוועבט פאַרביי מייע אונדז צו שנעל און מייע איינדרוקן פון דר. חיים ווייצמאַנס סביבה אין הילדערפּינגען קריצן זיך ניט איין אַזוי טיף אין מיין זכרון, ווי זיינע סביבות פון בערן, באַזעל, זשענעווע א. דגל. מיין געדאַנק איז אויך געווען דעמאָלט צופיל פאַרנומען מיט פּערזענלעכע און געזעל־שאַפטלעכע נייעס פון לאַנדאָן און מיט די צוגרייטונגען צו די פאַרשיידענע קאַנפּערענצן אין באַזעל פון לאַנדסמאַנשאַפטן און געזעלשאַפטן: פּראַקציע, חרות א. דגל, ווי אויך ״מזרח״, וועלכע כ׳וויל באַאַבאַכטן מיט מייע אייִגענע אויגן.

קאָפיטל הונדערט זיבן און דרייסיק

קאַלידאַסקאַפּיש

קאַלידאַסקאַפּיש, פּיל־פאַרביק האָט זיך שנעל געדרייט די געשטאַלט־רייכע פּאַנאַראַמע פּונעם לעבנס־ראַד אַרום מיר אינעם זומער, 1903. דער־ביי ביזן איך געווען ניט בלויז אַ צוקוקער נאָר אויך אַ באַטייליקטער און אַ באַוועגער.

דער אָנהויב איז פאַר מיר געווען זייער גוט. מייע לונגען, וועלכע די לאַנדאַנער פּאַגעס האָבן ווינטער צעגריזשעט און צעוואונדעט, האָט די שווייצער אַלפֿן־לופט, אונטער דער זומערדיקער זון, געהיילט און געשטאַרקט. יעדן טאָג האָב איך זיך געפילט געזינטער און קרעפטיקער. סוף יולי באַ־טייליק איך זיך שוין אין אַן אויספּלוג (עקסקורסיע) צו דער בערגיקער געגנט פון ״לויטערברונען״. דער שפּאַציר אַהיים צוזאַמען מיט מיין פּרייוויליקן קאַמפּאַניאָן און סעקרעטאַר, יעקב קראָל, די צוויי ראַבינאַוויטשעס, פּריילין אלישבע און דעם העברייאישן שרייבער יעקב, ווי אויך אַ גרופּע נייע באַקאַנטע סטודענטקעס, איז מיר געווען אנגענעם. איך פאַרברענג פיין אויף דעם דאָזיקן אויספּלוג. איך טייל אויך מיין פּרייד מיט שרה שפרהן אין לאַנדאָן דורך שיקן איר אַ בילדער־פּאַסטקאַרטל דירעקט פון ״לויטער־ברונען״ מיט אַ בילד פון אַט דעם שיינעם פּלאַץ.

איך פיל זיך גוט אויך קומענדיק צוריק אויף מיין קוואַרטיר אין דער ווילע ״אַלפּען רוהע״. מיין אַרבעט צו רעדאַקטירן דעם קאַנגרעס־נומער איז געענדיקט. דער גאַנצער מאַטעריאַל געפינט זיך איצט ביים לאַנדאַנער

טייל פון זיין רעדאקציע. איך בין שוין גרייט צו פאָרן קיין באַזעל צו זיין אַנוועזנד אויף די פאַרשיידענע פאַרקאַנפערענצן פון די לאַנדסמאַנשאַפֿט, פאַרטייען, פראַקציעס און גרופּירונגען. איך פאַרנעם זיך איצט בלויז מיט דיקטירן מיינע ענטפערס אויף די פערזענלעכע בריוו אין „אַלפּען רוהע“, וועלכע כ׳האַב פריער ניט געקאָנט ענטפערן צוליב מיין זיין פאַרנומען מיטן קאָנגרעס־נומער און מיט דער פריער־דערמאָנטער וואַל־קאַמפּאַניע צום זעקסטן קאָנגרעס, וועלכע איך האָב אָנגעפירט אין ענגלאַנד שריפטלעך פון דער שווייץ. איך פלאַן דאַרום שוין איצט אַביסל צו קלעטערן אויף די אַלפּן־בערג, אַזוי ווי מיט דריי יאָר צוריק, און צו זאַמלען אויף זיי די זעל־טענע אַלפּן־בלומען „עדעלוייס“, זיי אינפּרעסן אין ביכער און נאָכדעם זיי שיקן שרה שפרהן אין מיינע בריוו. איך גרייט זיך אויך צו באַזוכן די פרע־זענטן־קראַמען אין אינטערלאַקן און אינשאַפּן זיך דאָרט מיין געפלאַנטע מתנה פאַר שרה שפרהן — אַ בראַש, פיין אויסגעשניצט פון שניי־ווייסן העלפּאַנט־ביין, אין דער פאַרעם פון אַן „עדעלוייס־בלום.

*
**

אין מיטן אויגוסט בין איך שוין אין באַזעל. איך ווער דאָרט באַלד שטאַרק באַשעפּטיקט. איך האָב אפילו קיין צייט ניט זיך אויסצושלאָפּן. איך זיך אויף פאַרזאַמלונגען ביז 3־2 אַזייגער ביינאַכט, כאַטש איך בין ניט זיכער, אַז איך וועל אינדערפרי קאָנען שלאָפּן לענגער אַ ווייל. באַלד נאָך מיין אַנקומען קיין באַזעל האָבן מיר אַרומגערינגלט די קאָ־רעספּאָנדענטן פון דער העברייאישער פרעסע, אפשר קאָן איך זיי מיטטיילן אַ ביסל נייעס פון לאַנדאָן? יעדעס וואָרט וואָס איך האָב אַרויסגערעדט האָבן זיי פאַרשריבן, צוזאַמענגעשטעלט שורות און עס אַוועקגעשיקט אין די רעדאַקציעס. איצט ווייס „כל־ישראל“ אַז אַ לאַנדאַנער דעלעגאַט מיטן נאָ־מען מרמר (מאַרמאַר) איז געקומען קיין באַזעל מיט אַ סך פעק נייעס. און אַז די אַרגאַניזאַציע „מערבי“ אין לאַנדאָן גיט אַרויס אַ קאָנגרעס־נומער אין וועלכן עס געפינען זיך אַזוינע און אַזוינע אַרטיקלען.

שבת־צו־נאַכט דעם 15־טן אויגוסט באַטייליק איך זיך שוין אין דער גרויסער פאַרזאַמלונג פון דער חברה „עבריה“ (איוריאַ), וועלכע האָט צו־נופּגערופּן אַ קאָנפערענץ פון העברייאיש־ריידער. דער פאַרזאַמלונגס־וואַל איז געווען געפאַקט. מען האָט אומגעהויער פיל גערעדט און אויך אַ ביסל געפּלוידערט. דאָך האָט די קאָנפערענץ בכלל זיך געפירט שיין און האָט אויסגעאַרבעט אַ טאָג־אַרדענונג פאַר אירע ווייטערדיקע זיצונגען.

אויף מאַרגן, זונטיק, דעם 16־טן אויגוסט, פאַרברענג איך אויף דער אסיפה, צוזאַמענגערופן פון קיעווער ציוניסטן, אינעם נאָמען פון אַ חברה „דרכי ציון“, וועלכע האָט זיך געגרינדעט אויפן „פּאָדאָל“, אין קיעוו, באַלד

נאכן קישענעווער פאָגראַם. די חברה באַשטייט פון 85 פאַמיליעס פון דעם מיטלשטאַנד: קרעמער, קליין-הענדלער און דער גלייכן. זיי האָבן יעדערער פון צוויי הונדערט ביז טויזנט רובל. דאָס איז אַבער ניט גענוג איינצואַר-דענען זיך אין ארץ-ישראל. זיי פאַרלאַנגען דאַרום, אַז די ערד, וואָס וועט געקויפט ווערן פאַרן געלט פון דעם „נאַציאָנאַל-פּאַנד“, זאָל מען געבן די מיטגלידער פון זייער פאַראיין אויף צו באַאַרבעטן. זיי פאַרפליכטן זיך אומ-צוקערן דעם דאָזיקן באַדן צוריק צום נאַציאָנאַל-פּאַנד צו יעדער צייט וואָס דער ציוניסטישער קאַנגרעס וועט דאָס פאַרלאַנגען. זיי האַלטן אַז דער באַדן פון ארץ-ישראל דאַרף געהערן צו דער גאַנצער יידישער נאַציאָן, און קיין פּריוואַט-אייגנטום דאַרף אויף דעם יידישן באַדן ניט עקזיסטירן. און זיי פאַרלאַנגען בלוז צו „זיין לאַנד-אַרבעטער ביי דער יידישער נאַציאָן.“ קעגן אַט דעם קיעווער דעלעגאַט האָט גערעדט אַ קישענעווער ייד מיטן נאָמען קאינאַרסקי. ער האָט מיט אַ פאַרשטיקטן קול און מיט טרערן אין די אויגן געשילדערט די שלעכטע לאַגע פון די יידן אין קישענעוו. טויזנטער יידישע פאַמיליעס, זאָגט ער, זיינען גרייט צו פאַרלאָזן די שטאָט און צו עמיגרירן וואוהין מען וועט זיי נאָר פירן. ער דערציילט אַז אוסישקינס פלאַן אַריבערצונעמען די קישענעווער יתומים קיין ארץ-ישראל האָט דערווייל נאָך ניט געבראַכט קיין שום רעזולטאַט.

לויט ווי קאינאַרסקי דערקלערט האָט דר. כהן געגרינדעט דעם קאַמי-טעט פאַר אימיגראַציע קיין ארץ-ישראל בלוז כדי אַפצוריידן דערפון די יעניקע יידן וואָס זיינען געקומען זיך נאָכפּרעגן... קאינאַרסקי האַלט, אַז די קאַמיטעטן האָבן אַ טייל קישענעווער יידן פאַרוואַנדלט אין פאַראַזיטן. ער באַטאָנט, אַז כאָטש זיין טאַטע איז דערמאַרדעט געוואָרן אין דער קישי-נעווער בלוט-באַד, און ער האָט אים איבערגעלאָזן פינף שוועסטער אויסצו-האַלטן... דאָך פּראָטעסטירט ער, קאינאַרסקי, מיט זיין גאַנצער ענערגיע קעגן באַלדיקער קליין-קאָלאָניאַציע, וועלכע וועט פאַרדאַרבן אַלץ וואָס דער ציוניזם האָט ביז-אייצט געשאַפן.

די דיסקוסיע ווערט נאָכדעם וואָס ווייטער אַלץ מער אויפגערעגטער. אַ סך דעלעגאַטן ריידן פאַר און קעגן קליין-קאָלאָניאַציע און די פאַרזאַמ-לונג שליסט זיך ערשט 12 אַזייגער ביינאַכט.

פון די אַלע רייד דאַרט געפעלט מיר דער משל וואָס מ'האַט דערציילט אין דר. הערצלס נאָמען צו באַווייזן דעם אונטערשייד צווישן דער קליין-קאָלאָניאַציע פון באַראָן ראָטשילד און דער נייער „גרויס-קאָלאָניאַ-ציע“, וועלכע ער, דר. הערצל, שלאָגט פאַר.

צוויי רייכע פאַריזער „ספּאַרטס“, האָט הערצל דערציילט, האָבן זיך אַמאָל געוועט ווער פון זיי ביידן וועט קאַנען צוזאַמענברענגען 100.000 מענטשן אויף אַ גרויסן פלאַץ עטלעכע מייל פון פאַריז. איינער פון זיי האָט אַנאַנ-

סירט אין די צייטונגען אז ער וועט באצאלן 10 פראנק פאר יעדן איינעם, וואס וועט קומען אין א באשטימטן טאג אויף יענעם פלאץ. דער דאזיקער ספארט איז געווען גרייט צו „ספענדן“ אויף דעם איבער א מיליאן פראנק, און ער האט דערווארט, אז עס וועלן קומען ניט ווייניקער ווי 100.000 פער-זאנען ביי וועמען 10 פראנק איז א פארמעגן. צום סוף זיינען געקומען בלויז עטלעכע טויזנט בעטלער, זיי האבן גענומען זייערע 10 פראנקען-שטיק און אים, דעם גביר, געוואונטשן אלדאס ביזו פארוואס ער האט זיי צוליב א נדבה פון צען פראנק געשלעפט ווייט אויסערן שטאט... דער צווייטער ספארט האט אנאנסירט אין די צייטונגען, אז אויף יענעם פלאץ, אויך אין א באשטימטן טאג, וועלן פארקומען געוויסע ספארטס. די פלעצער קאסטן אזוי פיל און אזוי פיל. דער סוף איז געווען, אז צו יענעם באשטימטן טאג זיינען געקומען הונדערט טויזנט מענטשן. זיי האבן געצאלט גרויסע געלט פאר פלעצער און די אונטערנעמונג האט נאך געמאכט דערביי א גרויסן פארמעגן.

דער טאג איז געווען א הייסער און דער וועג א זאמדיקער. די מענטשן האבן זיך אימגעקערט צוריק פארשטויבט, מיד און דארשטיק. דאך האט קיינער דעם אונטערנעמער ניט געשאלטן. פארקערט, זיי האבן גערעדט מיט באגייסטערונג פון דעם פארגאנגענעם טאג און פון די תענוגים, וואס ער האט זיי פארשאפט.

דר. הערצלס אויספיר איז געווען, אז באראן ראטשילד האט צוגעצאלט זיינע קאלאניסטן און זיי זיינען געווען אומצופרידן. די גרויסע קאלאניזאציע אבער וועלכע ער, דר. הערצל, שלאגט פאר, וועט נאך מאכן גרויס פראפיט פון די קאלאניסטן, און זיי וועלן אים נאך דאנקבאר זיין, וואס ער גיט זיי א געלעגנהייט אויפצובויען פאר זיך א מאדערנעם גוט-איינגעארדנטן ישוב.

וואס א טאג נעענטער צום קאנגרעס אליץ גרעסער ווערט די צאל פאר-זאמלונגען און דיסקוסיעס. מאנטיק בייטאג, דעם 17-טן אויגוסט, בין איך צוערשט אנוועזנדיק אויף דער פארוועצונג פון דער זונטיקדיקער פארוואם-לונג, צוזאמענגערופן פון קיעווער דעלעגאטן. אויף דער דאזיקער פארוואם-לונג ווערט פארגעשלאגן, אז די ציוניסטישע וועלט-ארגאניזאציע זאל דורכפירן א פלעביסציט (אפשטימונג) פון גאנצן יידישן פאלק קעגן דער „יקא“, אין דעם זין פון זאנגווילס א רעדע וועגן דעם. דער פארשלאג איז אבער ניט פארהאנדלט געווארן ערנסט. דעם זעלבן טאג מאנטיק, דעם 17-טן אויגוסט, קומט פאר אויף א גרויסן פארנעם א פארוואמלונג פון דער „עבריה“, אויף וועלכער דער בארימטער פאלעסטינער לערער יצחק עפשטיין לייענט א רעפערעט אין העברייאיש. זיין טעמע איז געווען וועגן די מיטלען דורך וועלכע מען קען לעבעדיק מאכן די פארצייטיקע העברייאישע שפראך. אין זיין מויל אבער לעבט שוין די דאזיקע שפראך אויך איצט. הארכנדיק

זיין רעדע האָב איך זיך פאַרגעשטעלט, אַז אָט אַזוי האָבן מסתמא גערעדט די „בני הנביאים“ אין די צייטן פון עמוס און ישעיה, און אָט אַזוי וועלן וואַרשיינלעך אויך ריידן די גוטע רעדנער פון אַ באַנייטן ארץ־ישׂראל.

יעדן טאָג פון היינטיקער וואָך (די דריטע אין אויגוסט) און אָפט אויך עטלעכע מאל אַ טאָג, באַטייליק איך זיך אין די פאַרזאַמלונגען פון די לאַנדסמאַנשאַפטן, פּראַקציעס און גרופּעס. דינסטיק דעם 18-טן אויגוסט, באַזוך איך צווישן אַנדערע אסיפות אויך די קאַנפּערענץ פון דער אַרטאָ־דאָקסישער אַרגאַניזאַציע „מזרחי“, וועלכע האָט מיר געגעבן אַ „כרטיט־כניסה“ (אַן איינטריטס קאַרטע), אַלס קאַרעספּאַנדענט פון דער פון מיר רעדאַקטירטער לאַנדאַנער צייטונג דער „כותל מערבי“...

קאַפיטל הונדערט אַכט און דרייסיג

מיין ענגלישע לאַנדסמאַנשאַפט

מיין אייגענע לאַנדסמאַנשאַפט, די ענגלישע, האָט צו אירע זיצונגען ניט צוגעלאָזן די אויסלענדישע מיטגלידער פון דער „דעמאָקראַטישער פּראַקציע“, וועלכע זיינען דערוויילט געוואָרן אין ענגלאַנד פאַר דעלעגאַטן צום זעקסטן ציוניסטישן קאָנגרעס. די ענגלישע לאַנדסמאַנשאַפט האָט אָבער אנערקענט די צוויי דעלעגאַטן פון „מערבי“, דעם פּרעסער אורי מוניץ, דער קאַסירער פון „מערבי“, און מיד, דעם רעדאַקטאָר פון די „מערבי־אויסגאַבעס, דערפאַר ווייל מיר זיינען ביידע איצט איינוואוינער אין ענגלאַנד. די אַלע אַנדערע פּראַגרעסיווע דעלעגאַטן: צבי אבערסאָן, דר. יחזקאל וואַרטסמאַן, דר. חיים ווייצמאַן, דר. אַלפרעד נאַסיג און בערטאַלד פייול זיינען אַלס „אויסלענדער“ ניט צוגעלאָזן געוואָרן צו די זיצונגען פון דער ענגלישער לאַנדסמאַנשאַפט.

אַזוי ווי אָט די אַלע פּראַגרעסיווע דעלעגאַטן זיינען אויך דערוויילט געוואָרן פון אַנדערע לענדער, האָבן זיי זיך באַטייליקט אין יענע לאַנדס־מאַנשאַפטן, וואו זיי זיינען געווען טעטיק אויך אין די פּריערדיקע יאָרן, און זיינען דאָרט באַקאַנט און אַנגעזען אַלס רעדנער און טוער. דאָך איז ניט אויסגעשלאָסן אז וועגן דעם „עיליען ביל“ (פּרעמדן געזעץ) פון דער „ענגליש זייאַניסט פּעדערעישאַן“ זאָל קומען אַן אַנפּראַגע צום פּרעזידיום פונעם קאָנגרעס.

ניט געקוקט אויף דעם וואָס צבי אבערסאָן, דר. ווייצמאַן און בערטאַלד פייול זיינען ניט צוגעלאָזן געוואָרן צו דער קאַנפּערענץ פון דער „ענגליש

זייאניסט פּעדערעישאָן, פּאַרלאַנגען פּראָגרעסיווע לאַנדאַנער פּאַראַיינען, אַז אַט די דריי דעלעגאַטן זאָלן קומען קיין ענגלאַנד אָפּגעבן אַ באַריכט פּון זעקסטן באַזעלער קאָנגרעס. די לאַנדאַנער פּראָגרעסיווע ציוניסטן נעמען זיך אונטער צו דעקן אַלע הוצאות פּון אַט די דריי דעלעגאַטן, די רייזעס הין און צוריק ווי אויך זייערע קאַסטן אין צייט פּון קאָנגרעס און פּון זייער „לעקטשור-טור“ אין ענגלאַנד.

מיין לאַנדאַנער חבר, דער פּרעסער אורי מוניץ, וואָס פּון אונדז ביידן באַשטייט די פּאַרלויפיקע עקזעקוטיווע פּון דער אַרגאַניזאַציע „מערבי“, האָט מיר געבראַכט גרוסן פּון שרה שפרהן און אונדזער קינד שמואל, ווי אויך פּעקלעך קליידונג און וועש, וואָס זי האָט צוגעגרייט פּאַר מיר. מיר טוט הנאה, וואָס אַט דער לאַנדאַנער גוטער פּריינט מיינער שטייט מיט מיר צוזאַמען אויף מיין באַזעלער קוואַרטיר. ווייניקער בין איך צופּרידן מיט מיין נייעם באַקאַנטן, מיט וועלכן אויך ער, מוניץ, האָט זיך דאָ באַקאַנט. דאָס איז אַ סטודענט מיטן נאָמען מילנער. ער איז אויסערגעוויינלעך שייך, און שטענדיק אַרומגערינגלט פּון פּרויען. ער באַרימט זיך פּאַר אונדז מיט זיינע גרויסע דערפאַלגן דאָ אין באַזעל ביי די נייטידישע דאַמען פּון דער העכערער געזעלשאַפט. עס פּאַלט מיר אָבער קיין מאָל ניט איין אים צו פּרעגן, צי ער איז אפשר אויך דער שמעון מילנער, וועלכער שרייבט אין העברייאיש אונטערן פּסעוודאָנים „בר כוכבא“, די אָנפאַלן אויף דער דע-מאָקראַטישער פּראַקציע.

ביי דער פּאַר-קאָנפּערענץ פּון דער דעמאָקראַטישער פּראַקציע, צו וועלכער מ'האַט מיך איינגעלאָדן, האָט דר. היים וויצמאַן אַרויסגערופּן פּראַ-טעסטן קעגן זיין פּאַרשלאַג אַריבערצופירן דעם ביו-איצטיקן צענטער פּון ווין קיין ניו-יאָרק אין פּאַל די צאַרישע רעגירונג וועט פּאַרבאַטן דעם ציוניזם. די רוסלענדער „פּראַקציאָנערן“, באַזונדערס די יונגע, ווילן ליבער אַן אונטערערדישע פּירערשאַפט אין רוסלאַנד איידער אַ כלומרשטע פּרייע אין אַמעריקע.

דער באַזוך פּון דר. הערצל ביי דעם צאַרישן אינערן-מיניסטער פּאַן-פּלעווע, וועלכער האָט אַרגאַניזירט דעם פּאַגראַם אויף יידן אין קישינעוו, האָט אַרויסגערופּן אַ סך ביטערקייט אין די רייען פּון דער דעמאָקראַטישער פּראַקציע. דר. הערצל ווערט פּון זיי באַשולדיקט אין פירן אומפּאַראַנט-וואַרטלעכע „שתדלנות-פּאַליטיק“ זינט ער איז דורכגעפאַלן אין זיין דיפּ-לאַמאַטיע מיט דער טערקישער רעגירונג. עס טראָגן זיך אַרום קלאַנגען, אַז דר. הערצל האָט זיך געווענדעט צו פּאַן-פּלעווען ער זאָל אים באַהיל-פּיק זיין ביי דער טערקישער רעגירונג צו קריגן פּאַלעסטינע פּאַר יידן... אַז ער, דר. הערצל, האָט צוגעזאָגט פּאַן-פּלעווען, אַז די יידישע יוגנט אין

רוסלאַנד וועט דערפאר זיך אַפּזאָגן פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג קעגן צאַריזם...

אין דער דעמאָקראַטישער פּראָקציע זיינען אָבער נישט אַיזט אַווינע הייַן-קעפּ ווי דאָס איז אַמאַל געווען דר. נחמן סירקין, בעת ער איז אַרויס-געטראָטן אין 1898 מיט אַ באַליידיקנדער באַמערקונג קעגן צאַריזם. נישט דאָ אויך קיין קאַליאַ טעפּער, וואָס זאָל אַפילו „סקאַנדאַליזירן“ די ציוניסטישע יוגנט-קאָנפּערענץ, ווי מיט צוויי יאָר צוריק. אַלע זיינען דאָ איזט דיפּלאַ-מאַטיש און סטאַטעטשנע, די יוגנט פון דער דעמאָקראַטישער פּראָקציע, אַזוי ווי זקנים פון דער אַרטאָדאָקסישער „מזרחי“. אפילו דר. נחמן סירקין איז איזט אין באַזעל אַ „דיפּלאַמאַט“ און אַ „סטאַטיק“.

אויף דער „חרות“-קאָנפּערענץ אין באַזעל, פון אויגוסט 1903, האָט דר. נחמן סירקין גערעדט זייער פאַרזיכטיק וועגן דער „ייק“ א. זיינע ווער-טער קעגן אַט דער יידישער פּלוטאָקראַטיע האָט מען געקענט רואיק אַרויס-זאָגן אפילו אין דעם ענגלישן לאַרדן-הויז. פון זיינע אַמאַליקע רייד וועגן „טעראַריזירן“ די פירער פון „ייק“ איז געבליבן בלויז אַ פּלאַן צו טעראַ-ריזירן די קליינע יידישע קרעמער אין לאַנדאָן און זיי צווינגען צו צאָלן אַ טאַקסע פון די הוצאות אַנצופירן די כלומרשט טעראַריסטישע אַקציעס און טעטיקייטן קעגן דער „ייק“ א.

דר. נחמן סירקין איז שוין אַמאַל געווען אין ענגלאַנד נאָך אין די 80-ער יאָרן. מיט אַ 17 יאָר צוריק איז ער געווען פאַרבונדן מיט אַ לאַנדאָנער גרופּע טעאַטער-ליבהאַבער. ער האָט אויך בשותפות מיט אַ שרייבער, שטיינהאַרט, פאַרפאַסט אַ „היסטאָרישע פּיעסע“, * וועלכע איז אויפגעפירט געוואָרן אין אַ לאַנדאָנער טעאַטער-קלוב דורך די שפּעטער באַרימט-געוואָ-רענע יידישע שווישפּילער און שווישפּילערינס אַדלער, שיינגאַלד, ליפּצין און אַנדערע. פון יענע יאָרן אָן איז אַפנים ביי אים געבליבן די געוואוינ-הייט צו באַנוצן אין זיין ריידן וועגן ענגלאַנד אַווינע ווערטער ווי „עמי-גרעישאַן“, „קאַלאָניזעישאַן“, „נעישאַן“ א. ד. גל. אַנשטאַט עמיגראַציאָן, קאַלאָניזאַציאָן, נאַציאָן א. אַז. וו. מיט דריי יאָר צוריק האָב איך אים צוליב אַט די ענגלישע ווערטער געהאַלטן פאַר אַ קענער פון ענגלישע געגנשטאַנדן. איזט אָבער, סוף אויגוסט 1903, ווי כ'בין געווען אַ לאַנגע צייט טעטיק אין לאַנדאָן, בין איך געוואָרן קריטיש צו זיינע באַריכטן און מיינונגען וועגן ענגלאַנד.

אין מיין „קאַר-רעפּעראַט“ (קעגן רעדע), אַלס איינגעלאַדענער גאַסט

* פון דער צייט פונעם טיראַן הורדוס, ווען ער דריקט אונטער ברוטאַג די יידישע רעוואָלוציאָנערן קעגן רוים אין גליל, מאַרדעט אויס די דינאַס-טיע פון די מאַקאַביער, אויך זיין פרוי מרים, די „לעצטע פּרינצעסין פון די חשמונאים“, און אירע קינדער, וועלכע זי האָט אים געבאַרן.

אויף דער „חרות“־קאָנפֿערענץ אין באַזעל, האָב איך שאַרף קריטיקירט דר. נחמן סירקיןס באַריכט דאָרט, און אָנגעוויזן אויף אַ רייע ווידערשפּרוּכן און טעותן. מיין אויספיר איז געווען, אַז מיין עלטערער חשובער חבר און גוטער פריינט איז כלל ניט באַקאַנט מיט דעם יידישן „המון“ (האַמוין) אין ענגלאַנד, אין וועמעס נאָמען ער רעדט: ער קען ניט די ברייטע יידישע מאַסן אין לאַנדאָן און די דאָרטיקע יידישע אַרבעטער־אַרגאַניזאַציעס זיינען אים אינגאַנצן פּרעמד. דר. נחמן סירקין האָט עס אויך באַלד באַגריפּן און צוגעגעבן, אַז ער איז דאָס מאָל געווען צו ווייניק צייט אין ענגלאַנד און ער גיט נאָר איבער דאָס, וואָס זיינע דאָרטיקע באַקאַנטע פון „חרות“ האָבן אים דערציילט. ער האָט אויך באַמערקט, אַז איך, אַלס טעטיקער טוער אין לאַנדאָן בין געוויס מער באַקאַנט מיט דער דאָרטיקער לאַגע, ווי ער.

קאַפיטל הונדערט ניין און דרייסיק

צום דריטן מאָל אין לאַנדאָן

צום דריטן מאָל אין לאַנדאָן פאַר איך שוין אַריין ווי אין אַן אַלטער היים. איך קום דאָך אַהין צו מיין ווייב און קינד. אין מיין היים הערשט לייד און זאַרג, קראַנקהייט און גויט. פאַראַן אָבער דאָרט אויך מאַמענטן פון נחת און פרייד. נחת פון אונדזער קינד שמואל, וואָס צייכנט זיך אויס מיט אויסערגע־וויינלעכער שיינקייט און מילדקייט. ווען עס איז געזונט, ליגט עס רואיק אין זיין וויגל, שפילט זיך מיט זיינע אייגענע הענטלעך און לאַכט אַזוי זיס, אַז מיר פאַרגעסן אַלע אונדזערע טאַג־טעגלעכע צרות. די נייע לאַגע צווישן די יידישע עמיגראַנטן־מאַסן אין לאַנדאָן — די צעשפאַלטונג פון דעם נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלן עלעמענט אין צוויי פיינטלעכע לאַגערן, פאַלעסטיניסטן און אוגאַנדיסטן, באַוועגט מיך און מיין קרייז צו קאַנצענטרירן אונדזער טעטיקייט אויף בילדונג פאַר די ברייטע מאַסן און אויף געבן באַלערנדיקע ענטפערס אויף אַלע פראַגעס, וואָס דער עולם שטעלט אויף אונדזערע פאַרזאַמלונגען.

מיין אויסגעאַרבעטער פּלאַן פון סעריעס לעקציעס איבער געשיכטלעכע, ליטעראַרישע און נאַטור־וויסנשאַפטלעכע טעמעס האָט געווירקט אויף אונדזערע צוהערער זיי זאָלן אויסהערן טאַלעראַנט אַלערליי מיינונגען, אַפילו וועגן יענע געזעלשאַפטלעכע פראַגעס, וואָס האָבן פריער אַרויסגערופן ביי־בלוט און סקאַנדאַלן.

צוליב דעם וואָס דער עולם האָט זיך גוטמוטיק אָפּגעזאָגט פון רויכערן ביי די לעקציעס, כדי צו שאַנעווען מיינע שוואַכע לונגען, האָבן אויך פרי־־ מערע עמיגראַנטן גענומען באַזוכן שבת אונדזערע פאַרזאַמלונגען, כאַטש

מיר פלעגן דערקלערן ס'רײ און אָפּן, אַז מיר האָלטן מער פון ערלעכקייט ווי פון פרומקייט. די איינציקע, וועלכע פלעגן זוכן אונדז צו שטערן, אָן אונטערשייד וועגן וואָס מיר פלעגן רײדן, זײנען געווען די אויגאָנדיסטישע היי־קעפּ, וועלכע זײנען נאָטירלעך געווען קעגן אונדזערע ענטפערס אויף די געשטעלטע פראַגעס פון דעם עולם. זײ האָבן געוואָלט אויפרייסן דעם מיטינג נאָך אײדער איך אָדער מיין חבר אבערסאָן האָט געענטפערט אויף די פראַגעס.

אײן מאָל האָט אָן אויגאָנדיסט געצײלט אויף מיר מיט אַ שווערן שטיק האָלץ. צו מיין גליק האָט עס אבערסאָן אַלס פאַרזיצער באַמערקט און אָפּגע־שטופט מיין קאַפּ. דאָס שטיק האָלץ האָט געמאַכט אַ לאַך אין וואַנט, נאָר איך בין אָפּגעקומען מיט אַ לײכטער וואונד. מיר האָבן דאַרום צו אונדזער יעדער פאַרזאַמלונג אויסגעוויילט אַ צאַל אויפפאַסער, וועלכע זאָלן האָלטן אָרדענונג אין זאַל. צו פאַרמײדן ענלעכע שטערונגען האָבן מיר אויך אײנ־געפירט אײנטריט־קאַרטן אויף וועלכע עס האָט זיך געשריבן אין יידיש און אין ענגליש, אַז זײ זײנען גילטיק בלויז פאַר די, וועלכע האָבן זײ אַליין דערהאַלטן.

די לעקציעס, פראַגעס און דיסקוסיעס זײנען געהאַלטן געוואָרן דריי מאָל אין וואָך: דאָנערשטיק פון 9 ביז 11 אין אָוונט, פרייטיק־צו־נאַכט פון 8:30 ביז 10:30 און שבת־צו־נאַכט פון 5:30 ביז 7:30. זײ זײנען געווען איינגעטיילט אין באַזונדערע סעריעס. אָן אַנאָנס פון דער פערטער סעריע געפינט זיך אין מיין אַרכיוו און דאָס איז דער אינהאַלט:

„דעם 15־טן יאַנואַר 1904: רעדנער קלמן מרמר. טעמע: די נביאים און דער המון. דעם 21־טן יאַנואַר: פאַרלעזונג פון אַ צום־דרוק באַשטימ־טער בראַשור „די פאַראינגערונג פון דער יידישער נאַציאָן“. דעם 22־טן יאַנואַר: טעמע: „דער באַפרייאונגס־קאַמף אין נאָרד־אַמעריקע“, רעד־נער: ב. אבערסאָן. דעם 23־טן יאַנואַר: פראַגעס, דיסקוסיעס און ענט־פערס. דעם 28־טן יאַנואַר: „רעפאָרמען אין מאַהאָמעדאַניזם“, רעדנער: קלמן מרמר. דעם 29־טן יאַנואַר („שבת שירה“) לעקציע איבער דער טעמע: „אַלטע העברייאישע העלדן־לידער“, רעדנער: ק. מרמר. דעם זעלביקן אָוונט אויך פראַגעס, דיסקוסיעס און ענטפערס. דעם 30־טן יאָ־נואַר, טעמעס: א. „ראש השנה לאילנות“ (ראש השנה פאַר בויםער), ב. די פלאַנצונגען פון ארץ־ישׂראל, רעדנער: שמואל ראפאלאוויטש (אַ פאַלעסטינער פאַרשער). דעם 4־טן פעברואַר: טעמעס: א. „די כתובים אחרונים“ (די פאַרצײטיקע, נאָך־ביבלישע שריפטן), רעדנער: יעקב באַראַ־כאוויטש, ב. „דער מאָדערנער מאַטעריאַליזם“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 5־טן פעברואַר: פראַגעס, ענטפערס און דיסקוסיעס. דעם 6־טן פעברואַר: „זשאַרגאָן־ליטעראַטור“, רעדנער: ב. אבערסאָן. דעם 11־טן פעברואַר: „נחמן קראַכמאַל“, רעדנער: ב. ראַבינאוויטש. דעם 12־טן פעברואַר: „די

השכלה באוועגונג ביי יידן אין רוסלאַנד, רעדנער : הירש וואַלאַדאָרסקי. דעם 13-טן פעברואַר: פראַגעס, דיסקוסיעס און ענטפערס. דעם 18-טן פעברואַר: א. „טעאָריע און פראַקטיק“, רעדנער : ישראל נאַראָדיצקי. ב. „דער קריטישער אידעאָליזם“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 19-טן פעברואַר: „יידישע ליטעראַטור אין רוסישער שפראַך“, רעדנער: ב. אבערסאָן. דעם 20-טן פעברואַר: פראַגעס, דיסקוסיעס און ענטפערס. דעם 25-טן פעברואַר: „די באַפרייאַונגס-קאַמפן פון אירלאַנד“, רעדנער: וויליאַם פּויוניאַק. ב. „דער אינדיווידואַליזם“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 26-טן פעברואַר: פראַגעס, דיסקוסיעס און ענטפערס. דעם 27-טן פעברואַר: „חיים נחמן ביאַליק“, רעדנער: יצחק יאַנישעווסקי

דער ערשטער מערץ: פורים-אַונט. 3-טער מערץ: „אַנטוויקלונג, צופאַסונג און אָפּקלייב“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 4-טן מערץ: פראַגעס, דיסקוסיעס און ענטפערס. דעם 5-טן מערץ: א. „די פּוילישע מיאַטעזשן“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 10-טן מערץ: א. „די פּוילישע מיאַטעזשן“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 10-טן מערץ: „ליכט, ספּעקטראַל-אַנאַליז, רענט-גען-שטראַלן“ („עקס-רעי“) א. אַז. וו. רעדנער: ק. מרמר. דעם 11-טן מערץ: „אַחד-העם“, רעדנער: ב. ראַבינאָוויטש. דעם 17-טן מערץ: א. „די אַנטשטייאַונג פון שטאַטן“ (נאַציעס און מדינות), רעדנער: אברהם מאַרקס. ב. „דער באַפרייאַונגס-קאַמפן אין גריכנלאַנד“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 18-טן מערץ: „די יידישע פרייהייטס-קאַמפן קעגן רוים“, רעדנער: ב. אבערסאָן. דעם 19-טן מערץ: דיסקוסיעס און ענטפערס. דעם 24-טן מערץ: א. „די פּוילישע באַוועגונג אין ענגלאַנד“, רעדנער: וויליאַם פּויוניאַק. ב. „דער באַפרייאַונגס-קאַמפן אין אונגאַרן“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 25-טן מערץ: פראַגעס דיסקוסיעס און ענטפערס. דעם 26-טן מערץ: א. „די אַלט-אינגעזעסענע פעלקער פון ארץ-ישראל און זייער באַציאָונג צום לאַנד“, רעדנער: ש. ראַפּאַלאָוויטש. ב. „די נייע ליטעראַטור פון אַזיע“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 1-טן אַפּריל: א. „די לעגענדעס פון יציאת מצרים“, רעדנער: ב. אבערסאָן. ב. „די פאַראַינגערונג פון יאַפּאַן“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 2-טן אַפּריל: „די נאַציאָנאַלע און סאַציאַלע באַווע-גונגען ביי די יידן אין רוסלאַנד“, רעדנער: ח. וואַלאַדאָרסקי. דעם 7-טן אַפּריל: א. „די משיח-באַוועגונג אין דער יידישער געשיכטע“, רעדנער: י. נאַראָדיצקי. ב. „די באַפרייאַונג און פאַראַייניקונג פון אַיטאַליע“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 14-טן אַפּריל: „די עלעמענטן-אַטאָמען“, די פּערי-אַדישע סיסטעם פון דער כעמיע“, רעדנער: ק. מרמר. דעם 15-טן אַפּריל: פראַגעס, דיסקוסיעס און ענטפערס.

די דאָזיקע מאַסאָווע קולטור-טעטיקייט האָט געמאַכט אַ רושם אין מזרח לאַנדאָן און איז אויך באַקאַנט געוואָרן אין ווייטערע קרייזן. די „דזשוואַיש קראַניקל“ — דער אַרגאַן פון די ענגליש-ריינדזיקע יידן האָט

באשריבן די דאזיקע אויפקלערערישע אַרבעט אַלס די „ליכט־שטראַלן פון מזרח לאַנדאָן“ און די „יוניאָן אָו דזשואיש ליטעראַרי סאַסייעטיס“ פון ענגלאַנד (דער פאַרבאַנד פון די יידישע ליטעראַטור־פאַראיינען) האָט אונדז איינגעלאָדן אַריינצוטערעטן אין דער „יוניאָן“. דער שידוך האָט אָבער לאַנג ניט אָנגעהאַלטן. די „יוניאָן“ האָט זיך געוואַלט באַטייליקן אין אונדזער אַרבעט דורך אַ געוויסער צאָל לעקטאָרן און לעקציעס אין ענגליש. מיר האָבן אַרויסגעשטעלט דעם באַדינג, אָז די „יוניאָן“ זאָל אונדז געבן אַ גע־לעגענהייט זיך צו באַטייליקן אין איר אַרבעט דורך לעקטאָרן און לעקציעס אין יידיש. ניט נאָכגעבנדיק איינער דעם צווייטנס פאַדערונגען, זיינען מיר זיך פריינטלעך פאַנאָדערגעגאַנגען.

אין אונדזער נייער וואוינונג אין ווייטשעפל, לעבן בריידי סטריט, האָבן מיר אַן עקסטערע קעמערל. מיר באַשליסן עס אָפגעבן מיין נאַענטן חבר, דעם בייטל־מאַכער אַרבעטער, דוד־בער אבערסאָן, וועלכער איז ווידער אַרבעטסלאָז און היימלאָז און קען ניט צאָלן קיין דירה־געלט. שרה שפרה האָט עס גאַנץ פֿיין אויסגעפּוצט און מיין חבר פילט זיך דאָרט זייער היימיש. באַזונדערס איז ער צופרידן, וואָס ער קען פון צייט צו צייט זיך שטעלן לעבן מיין שמואלס וויגעלע און האַלטן פאַרן עופהלע אַ „שטאַרקע רעדע“, ווי פאַר אַ גאַנצן עולם פון דערוואַקסענע. דאָס קינד קוקט אויף אים פאַר־וואונדערט און אבערסאָן רעדט זיך איין, אָז ער ווערט פאַרשטאַנען.

פון גרעסערער באַדייטונג איז נאַטירלעך געווען אבערסאָנס מיטאַרבעט מיט מיר אין דער געזעלשאַפטלעכער און קולטורעלער טעטיקייט צווישן די עמיגראַנטישע יידישע מאַסן. באַזונדערס זינט סוף יאַנואַר 1904, ווען אונדזערער אַ חבר, באַרנעט גרינבערג, אַ טיכטיקער יוניאָן־מאַן און גע־וועזענער באַאַמטער פון דער אַלטער „יידישע נאַציאָנאַלע שניידערס, מאַשי־נערס און פּרעסער־יוניאָן“, אין די יאָרן 1898—1900, האָט באַאיינפלוסט די פירער פון „יוניטעד גאַרמענט וואַרקערס אָו גרעיט בריטען“, לואיס לייאַנס*

(* לואיס לייאַנס, דער אין ענגלאַנד געבאַרענער שניידער־פירער און שניידער־פרעזידענט, האָט ניט געהאַט קיין גוטן נאָמען אין לאַנדאָן. מיהאַט געצווייפלט אין זיין ערלעכקייט, כאַטש ס׳איז געווען אַלגעמיין באַוואוסט, אַז ער האָט געפירט אינעם אָנהויב פון די ניינציקער יאָרן אַ מוטיקן קאַמף קעגן דער „סוועטינג סיסטעם“, געווען טעטיק אינעם סאַציאַל־דעמאָקראַטישן פאַראיין און געשריבן סעריעס אַרטיקלען קעגן די בורזשואַזע פירער פון דער לאַנדאָנער יידישער קהילה.

די מיטגלידער פונעם דערמאָנטן פועל־ציון פאַראיין נומער 1, זיינען דעמאָלט באַשטאַנען פון ערלעכע פשוטע טרעדי־יוניאַניסטן, וועלכע זיינען אונטערן איינפלוס פונעם קישינעווער פאַגראַם געוואָרן פאַראינטערעסירט אין נאַציאָנאַלע יידישע פּראַבלעמען.

און איזראעל ראָט, מ'זאָל אים דערלויבן גרינדן אין דער יוניאָן אַ פּועלי-ציון „ברענטש“. מיר העלפֿן זיי אין דער אַרבעט, און מיר אַרבעטן אויך אויס אַ פּראָגראַם פֿאַר זייער אַרגאַניזאַציע, וואָס זאָל אין איינקלאַנג מיט די פּרינציפּן פֿון טרעדי-יוניאָנס, ווי למשל, אַז יעדער אַרבעטער קען געהערן צו זיי, ער מוז אָבער צוגלייך געהערן אויך צו אַ יוניאָן פֿון זיין טרעיד. ניט יוניאָניסטן קענען ניט זיין קיין מיטגלידער אין זייער „ברענטש“. מיר קריגן אויך פֿאַר זייער פֿאַראיין די פּריווילעגיע אויסצוטיילן איינטריטס־קאַרטן צו זייערע מיטגלידער אויף זייער אייגענער פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט צו באַזוכן אונדזערע לעקציעס און דיסקוסיעס. זייערע באַאַמטע אַרבעטן מיט אונדז צוזאַמען צו גרינדן נאָך אַזוינע פֿאַראיינען, נאָר איבער דעם דע־מאָלטיקן פֿאַרביטערטן קאַמף פֿאַר און קעגן אונדזערע ווערן זיי טיילווייז צע־בראַכן. דאָך שטעלן זיי מיט זיך פֿאַר דעם פּונדאַמענט פֿאַר דער שפּעטער־דיקער פֿאַרטיי פּועלי־ציון אין ענגלאַנד און אויך אין אַמעריקע.

מיין פּריער־דערמאָנטע מאַסאָווע קולטור־טעטיקייט האָט מיר גאַרניט אַריינגעבראַכט מאַטעריעל. אין יענער צייט, ווינטער 1903—1904, פּלעגן מיר ניט נעמען קיין שום געצאָלט פֿאַר קולטור־אַרבעט, ניט פֿאַר מינדלעכער און ניט פֿאַר שריפטלעכער. פֿאַר אונדזער חיונה האָבן מיר געטאָן אַנדערע אַרבעטן. דובֿ־בער אבערסאָן האָט גענייט לעדערנע בייטלעך, י. ל. כּהן האָט פֿאַרריכט זייערלעך, סיימאָן פּויזניאַק און זיגמונד סאַפּירשטיין האָבן גע־מאַכט פּאַפּיראַסן, וויליאַם פּויזניאַק* האָט געטאָן אַפּיס־אַרבעט, אַנדערע האָבן גענייט קליידער, אָדער שיך, אָדער געמאַכט מעבל און דאָס גלייכן. איך האָב ווידער, ווי לעצטן ווינטער, זיך פֿאַרנומען מיט געבן שטונדן. כאַטש איך האָבן געוואוסט, אַז דאָס איז שעדלעך פֿאַר מיינע לונגען. דערצו האָט עס אויך צו ווייניק אַריינגעבראַכט.

מיין פּריינט און חבר, דער פּרעסער אורי מוניץ, רעקאַמענדירט דאַרום איך זאָל ווערן רעדאַקטאָר פֿון אַ נייעם יידישן וואַכנבלאַט אין לאַנדאָן. דעם דאָזיקן וואַכנבלאַט האָבן געפּלאַנט אַרויסצוגעבן אַ גרופּע יידישע טוער, וועלכע זיינען געווען פֿאַראינטערעסירט אין דער הילפּס־אַרבעט פֿאַר די קישינעווער יתומים. אַרום יענער צייט זיינען פֿאַרהאַנדלט געוואָרן אַ סך פּלענער ווי צו העלפֿן די דאָזיקע קרבנות פֿון קישינעווער פּאַגראַם. איינער פֿון די פּלענער איז געווען אַוועקצושיקן קיין ארץ־ישׂראל, וואו דער באַקאַנט־טער „בילועץ“, דער שרייבער, לערער און קאַלאָניסט ישׂראל בעלקינד וועט זיי דערצייען. דאָס איז געווען פֿאַרבונדן מיט גרויסע אויסגאַבן און די דאָ־

* שפּעטער אַ פּאַפּולערער צייטונג־שרייבער אין דער מיטל־וועסט. געשטאַרבן אַנהויב יאַנואַר, 1919, אין קליוולאַנד, אינעם עלטער 19ן 34 יאָר.

זיקע געזעלשאפט האט אויסגעגעבן אין לאַנדאָן אַ סך געלט אויף אַנאַנסן, האָבן זיך אירע טוער באַטראַכט ליבער אַרויסגעבן אַן אייגענע צייטונג, וועט דאָס זיי איינשפּאַרן דאָס צאָלן פאַר אַנאַנסן און אויך אַריינברענגען מער הכנסה, און זיי וועלן קענען מער אויפּטאָן פאַר די יתומים. די פאַרוואַלטונג פון אַט דער געזעלשאַפט האָט זיך געפונען אין רשות פון דעם לאַנדאַנער העברייאישן לערער־פאַראיינ, וואָס איז באַשטאַנען פון יידיש־ריינדיקע עמיגראַנטישע משכילים און לומדים. זייער פאַרזיצער, יוסף־חיים כהן־לאַסקי, אַליין אַ זשורנאַליסט, האָט זיך אַנגענומען אַנצופירן אין דער גע־פלאַנטער צייטונג דעם אַפּטייל וועגן קהלשע ענינים, צו וואָס עס פאַדערט זיך אַ סך באַקאַנטשאַפט, מיט געזעלשאַפטלעכע טוער און טעטיקייטן אין לאַנדאָן.

אזוי ווי כ'האָב קיינמאַל פריער ניט געאַרבעט אין דער פּעריאָדישער פרעסע, און ניט געהאַט קיין זשורנאַליסטישע דערפאַרונג, נעם איך פאַר אַ מוסטער די בעסערע יידישע צייטונגען אין אויסלאַנד.

פון דער לאַנדאַנער יידישער פרעסע פאַר דעם אַלגעמיינעם עולם קאָן איך זיך גאַרניט אַפּלערנען. זי איז דעמאָלט באַשטאַנען צום גרעסטן טייל פון שלעכט־איבערגעדרוקטן לייענשאַף. אַ טעגלעכע יידישע צייטונג אין לאַנדאָן האָט זיך אפילו ניט געשעמט איבערצודרוקן איר שונד־ראַמאַן פון אַ בוך, וואָס געפינט זיך צום פאַרקויף אין דער בוכהאַנדלונג. דאָס פאַפּר־לערסטע יידישע וואַכנבלאַט, בריילס „טעלעפּאָן“, פלעגט אויך איבערדרוקן לייט־אַרטיקלען פון ניו־יאָרקער יידישע צייטונגען.

די דאָזיקע אַרבעט פלעגט דורכפירן זיין פּיאַיקער שריפטזעצער מיטן פּסעוודאָנים „אַחיזבל“. אויף מיין פּראָגע פאַרוואָס דאָס לייט־אַרטיקל האָט יעדע וואָך אַן אַנדער ריכטונג? ענטפּערט ער מיר פשוט, אַז ער וויל געבן אַ געלעגנהייט די מיינונגען פון יעדער צייטונג: אַנאַרכיסטישע, סאַציאַ־ליסטישע, אַרטאָדאָקסישע א. א. ו. . .

אונדזער נייעם וואַכנבלאַט רופן מיר אַן „דער לאַנדאַנער יוד“. איך אַרבעט אויס פאַר אים אַ פּלאַן פון אַ וועכנטלעכער צייטונג, וואָס זאָל זיך פאַסן פאַר דער עמיגראַנטישער יידישער מאַסע אין ענגלאַנד, באַזונדערס אין לאַנדאָן. מיין פּלאַן איז געווען, אַז דאָס דאַרף זיין אַ צייטונג, וואָס זאָל אינ־פאַרמירן און אויפקלערן די ברייטע יידישן מאַסן, זיי איבערגעבן ריכטיק און גענוי אַלע לויפנדיקע נייעסן און זיי אויך אַנווייזן וואָס דאָס מיינט און וואָס פאַר אַ באַדייטונג דאָס קאָן האָבן.

אין מיין דערקלערונג וועגן „אונדזער פּראָגראַם“ ווייז איך אָן, אַז ווען מען אורטיילט די יידישע לאַגע לויט דער יידישער פרעסע אין לאַנדאָן, קען מען מיינען, אַז אין גאַנץ ענגלאַנד איז ניטאָ קיין יידישע מאַסע, קיין איינגאַרטיק יידיש לעבן, נאָר בלויז אַקאַרשט־ערשט אַנגעלאַפּענע עמי־

גראנטן, וועלכע האבן ניט קיין שום אינטערעס פאַר אַרטיקע פראַגן און וואַרטן נאָר אויף אַ ביסעלע נייעס פון זייער אַלטער היים, די איראָפּיאישע מזרח-לענדער.

מיין אויספיר איז געווען, אַז „דער לאַנדאַנער יוד“ איז צו אַלעם ערשטן „פאַראַינטערעסירט אין דעם יידישן לעבן אין לאַנדאָן און וועט אָפגעבן יעדע וואָך אַ גרויסן טייל פון זיינע קאַלומס פאַר די לאַקאַלע אינטערעסן. נאָך לאַנדאָן וועט קומען די פראַווינץ (די „קאָנטריס“), און „דער לאַנדאַנער יוד“ וועט ברענגען יעדע וואָך בריוו און באַריכטן און גאַנץ אָפט אויך קור-צע אַרטיקלען איבער דאָס יידישע לעבן אין דער פראַווינץ. צו גלייכער צייט וועט ער אויך געבן זיינע לייענער אַלע וויכטיקסטע און אינטערע-סאַנטסטע נייעסן פון דעם יידישן און אַלגעמיינעם לעבן אין ענגלאַנד און אין אויסלאַנד. ער וועט געבן דעם יידישן לעזער ניט בלויז טרוקענע פאַקטן, נאָר אויך די דערקלערונגען צו די פאַקטן. צו דעם צוועק וועט ער געבן פובליציסטישע אַרטיקלען, אין וועלכע די געשעענישן פון לעבן ווערן פאַר-שטענדלעך און קלאַר אַרומגעראַדט“.

איך זאָג אויך צו, אַז „דער לאַנדאַנער יוד“ וועט אָפגעבן אַ סך פלאַץ פאַר ליטעראַטור. „ער וועט געבן גוטע ראַמאַנען און דערציילונגען פון דער יידישער געשיכטע, ווי אויך פון דעם היינטיקן יידישן לעבן אין ענגלאַנד. ער וועט אויך געבן פאַפּולערע וויסנשאַפטלעכע אַרטיקלען איבער נאַטור און מענטשן, לענדער און פעלקער, לייכט-פאַרשטענדלעכע אַרטיקלען אי-בער היגייענע און געזונט פון דעם איינצלנעם מענטשן ווי אויך איבער דער פאַלקס-געזונטהייט“.

און כדי צו דערפילן אַט די אַלע אויפגאַבן וועט „דער לאַנדאַנער יוד“ האָבן פאַלגנדיקע אָפטיילונגען:

1. לייט-אַרטיקלען: קורצע פאַרשטענדלעכע באַטראַכטונגען איבער די וויכטיקסטע לעבנס-פראַגן, וואָס אינטערעסירן יעדן יידן; 2. נייעס און פאַליטיק; וועכנטלעכע אַלגעמיינע און פאַליטישע נייעס און אויך קורצע באַ-טראַכטונגען איבער דער פאַליטישער לאַגע; 3. יידישע נייעס אין ענגלאַנד און אין אויסלאַנד; 4. צייטונגען און זשורנאַלן; אַן איבערבליק איבער אַלע יידישע צייטונגען וועגן פראַגן, וואָס ווערן דאָרט באַהאַנדלט, וועגן מיינונגען וואָס ווערן אַרויסגעזאָגט, צוזאַמען מיט דער מיינונג פון „לאַנדאַנער יוד“ איבער זיי; 5. פאַרבייגייענדיק; אַ קריטישער איבערבליק איבער דאָס יידישע לעבן אין ענגלאַנד; 6. קאַרעספּאָנדענציע פון אינלאַנד און אויס-לאַנד; 7. פאַלקס-טריבונע; צושריפטן פון די לעזער; 8. פון געזעל-שאַפטלעכן לעבן; קורצע באַריכטן פון אַלע יידישע פאַראַינען וועגן זייערע מיטגלידער און עפנטלעכע פאַרזאַמלונגען; 9. בעלעטריסטיק; ראַמאַנען, דערציילונגען, לידער און פעליעטאַנען; 10. ארץ-ישראל און ציוניזם אַרטיקלען, מיטטיילונגען און באַריכטן פון דער ציוניסטישער באַוועגונג.

בריוו און נייעס פון ארץ-ישראל; 11. וויסנשאפטלעכע אפטיילונג: היגי-
ענע — געזונטהייט, ריינלעכקייט. נאטור-וויסנשאפט, געשיכטע, ביאגרא-
פיעס א. א. וו.; 12. קריטיק: רעצענזיעס, באטראכטונגען איבער ביכער
אין פארשיידענע שפראכן, באזונדערס איבער יידישע און העברייאישע;
13. לוח פון פארזאמלונגען: א צעטל פון די מיטגעטיילטע פארזאמלונגען
און רעדעס פאר דער קומענדיקער וואך; 14. אלערליי פארשיידענע, קור-
צע מיטטיילונגען, נייע דערשינענע ביכער, וויצן, אנעקדאטן א. א. וו.;
15. בריוו-קאסטן: ענטפערס אויף אלע פראגן פון די לעזער.

עס פארשטייט זיך, אז אויפשטעלן אַט דעם פראגראם איז געווען אַ סך
לייכטער ווי אים דורכפירן. לויטן מנהג פון דער יידישער פרעסע אין לאַנד-
דאָן האָט אַ צייטונג ניט געדאַרפט האָבן קיין מיטאַרבעטער. עס איז געווען
גענוג אַ רעדאַקטאָר מיט אַ שער אויף אויסצושניידן די מאַטעריאַלן פון אַנ-
דערע צייטונגען. אַזוי ווי איך האָב עס ניט געוואָלט טאָן און קיין פּאַנד
מיט וואָס צו צאָלן שרייבער האָב איך ניט געהאַט, האָב איך אַליין אויסגע-
פילט כמעט די גאַנצע צייטונג, וועלכע איז באַשטאַנען פון אַרום 18 זייטן
לייען-שטאַף, צוליב דעם האָב איך נאַטירלעך געאַרבעט אונטער פאַרשיי-
דענע פּסעוודאַנימען: „יחי אמת“ (זאל לעבן דער אמת) פאַר דעם אַנטייל
„אין צייטונגען און זשורנאַלן“, „קמץ“ (קלמן צבי), „ה. ש. בלומעס“ (הירשל
שרה בלומעס), „ה. שרהואַן“ (הירשל דער זון פון שרהן) און אַנדערע פאַר
איבערזעצונגען.

די צוויי הויפט-איבערגעזעצטע ווערק זיינען געווען די ראַמאַנען: (1)
„מאַרטאַ“ (מרים) פון עליזא אַרזשעשקאָוואַ, היסטאָרישער ראַמאַן פון דעם
יידישן לעבן אין רוים באלד נאָך דעם חורבן ירושלים; (2) „דמעות עשוקים“
(טרערן פון באַרויבטע), קראַקע, 1890, דערציילונג פון דוד ישעיהו זיל-
בערבוש, וועלכע שילדערט די ברוטאַלע פאַרפאַלגונג פון דער רומענישער
רעגירונג אויף די יידן אין רומעניע אין די אַכציקער יאָרן. דאַרט ווערן
באַשריבן אַ גאַנצע רייע געשטאַלטן. פון איין זייט די ברידער בראַטיאַנאַ,
באַוואוסטע רעאַקציאָנערן און אַנטיסעמיטן, וועלכע האָבן געשפילט די ראַל
פון „ליבעראַלן“, פון דער אַנדער זייט אַ גאַנצע רייע יידישע טוער, די דע-
מאָלט יוגנטלעכע רעדנער און שרייבער דר. משה גאסטער, אליהו שוואַרצ-
פעלט און אַ סך אַנדערע ערלעכע און געבילדעטע מענטשן, וועלכע נעמען
זיך אָן פאַר די יידישע מאַסן, און באַקענען די אויסערלעכע וועלט, אַז די
רומענישע רעגירונג היט ניט אַפּ דעם אינטערנאַציאָנאַלן אָפּמאַך צו געבן
יידן גלייכע רעכט. דר. גאסטער ווערט געוואָרנט און צולעצט אַרויסגע-
טריבן פון רומעניע.

מיינע ווירקלעכע מיטאַרבעטער אַ חוץ דעם פריער-דערמאָנטן כּהן-
לאסק, זיינען געווען מיינע חברים אבערסאָן און דר. וואַרסטמאַן, אין לאַנד-

דאָן; אייב גאַלדבערג, אין ניו־יאָרק; יצחק גאַלדמאַן אין יפו (ארץ־ישׂראל) און אַנדערע.

צו אונדזער איבערראַשונג דערהאַלטן מיר אַ בריוו פון י. ל. פּרץ, אין וועלכן ער באַגריסט אונדז: ערשטנס, וואָס קיין זאָך איז אין „לאַנדאַנער יוד“ ניט איבערגעדרוקט פון קיין אַנדער צייטונג. צווייטנס, לויבט ער „אונדזער פּראָגראַם“ און לייט־אַרטיקל, וועלכע זיינען אים שטאַרק געפּעלן. אין מיין לייט־אַרטיקל: „וואָס זאָלן מיר דאָ טאָן?“ וועלכן י. ל. פּרץ האָט געלויבט, האָב איך געשילדערט ווי אַזוי יידישע שריי־בער אין לאַנדאָן קריגן זיך: „וועלכעס לאַנד איז בעסער פאַר די יידישע אויסוואַנדערער“? זיי דיסקוטירן היציק: וואוהיין זאָלן די היגע יידן עמי־גרירן און עס פאַלט קיינעם גאַר ניט איין זיך צו שטעלן די פּראָגע: „וואָס זאָלן מיר דאָ טאָן?“ מיין טענה צו זיי איז: „ניט אַלע יידן אין ענגלאַנד טראַכטן דאָך וועגן אויסוואַנדערן, מאַנכע זיינען דאָ צוגעבונדן דורך זייערע עקאָנאָמישע אינטערעסן, אַנדערע דורך זייערע פאַמיליע אַנגעלעגנהייטן. דאָ זיינען זייערע קינדער, קרובים און פריינט, און אַנדערשוואו וועלן זיי זיין עלבט, איינזאַם און פאַרלאָזן“. דערביי טרעט איך אַרויס קעגן דער מיינונג, אַז אין ענגלאַנד מוזן יידן זיך גאַנץ אַסימילירן. כוויזן אָן אויף אַ גאַנצער רייע פּאָזיטיווע אַרבעטן, וועלכע מיר קאַנען און דאַרפן דורכפירן עקאָנאָ־מיש און גייסטיק אין ענגלאַנד, ווי אַזוי אויפצוקלערן די ברייטע מאַסן און צו דערציען דעם נייעם דור יידיש און מענטשלעך צוגלייך; ווי אַזוי צו פאַר־בעסערן און פאַרשענערן אונדזער לעבן מאַטעריעל און קולטורעל אין דעם יידישן ישוב פון ענגלאַנד, פונקט אַזוי ווי מיר האָבן עס געטאָן, און טוען עס נאָך איצט אויך, אין אַלע אונדזערע אַנדערע יידישע ישובים אויף דער וועלט.

דריי עמיגראַציע־שטראַמען האָבן זיך כסדר געצויגן פון רוסלאַנד קיין ענגלאַנד אין דעם ווינטער 1903—1904.

אַחוץ דעם שטענדיקן שטראַם יידישע אויסוואַנדערער, געטריבן פון הונגער און נויט, זיינען אויך געלאָפן די דורך דעם קישינעווער פּאָגראַם אַנגעשראַקענע יידן. וואָרעם די העצעס און די פאַרפאַלגונגען פון דעם צאַריום קעגן זיי האָבן נאָך אַלץ ניט אויפגעהערט. זינט אָנהויב יאָר 1904 איז נאָך צוגעקומען דער שטראַם פון יוגנטלעכע יידישע אויסוואַנדערער, וועלכע האָבן ניט געוואַלט אָפּגעבן זייער לעבן אין דער מלחמה קעגן יאַפּאַן, וואוהיין דער בלוטיקער צאַרישער שונא האָט זיי געשיקט.

דער אַנגעלאַף פון מאַסן אויסלענדישע יידן אויף לאַנדאַנער גאַסן איז אויסגענוצט געוואָרן פון רעאַקציאָנערע ענגלישע פּאָליטיקער צו וואַרפן אויף די יידישע איינוואַנדערער די שולד פאַר דער אַרבעטסלאָזיקייט אין ענגלאַנד און צו מאַכן זיי פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די ליידן פון די אַרימע ענגלישע מאַסן. אָט די העצעס האָבן צוערשט געפירט צו פאַראיינצלעטע

אָנפאלן אויפן יידישן קווארטאל. נאָר דער שטארקער ווידערשטאַנד פון די יידישע האָרעפּאַשנע מאַסן האָט שנעל אַוועקגענומען דעם חשק פון די שלע- גער צו גיין אויף אַט דעם ריזיקאַלישן וועג. דער דאָזיקער מין ענגלענדער איז נאָך ניט געווען דערצויגן פאַר פּאַגראַמען. אים איז נאָך געווען פרעמד די פּאַגראַם-טעכניק פון אַ קישינעוו. דער אויפגעהעצטער ענגלישער קבצן האָט דאָרום צום אַלעם ערשטן גערופן די עמיגראַנטישע יידן אויסצוקעמפן עס מיט קולאַקעס, לויט די כללים און רעגלען פון די אַפּטע גאַסן-געשלעגן צווישן די שיכורים אין די אַרימע לאַנדאָנער קווארטאלן.

די עמיגראַנטישע יידן זיינען אויף דעם ניט געווען גרייט. זיי האָבן צוריקגעשלעגן יעדן אָנפאל אויף זייער אייגענעם שטייגער: ו ו א ו א מען קען און ו ו י מען קען. די שיכורים האָבן דעריבער זיך געשראַקן אַנצו- הויבן אַ „פּאַיט“ אין דעם יידישן קווארטאל. אַרגאַנזירט זיי די רעאַקציע אין אַ פאַרבאַנד פון „בריטישע ברידער“ און פירט דורך מיט זיי דעמאָנ- סטראַציעס אויסערהאַלב דער יידישער געטאַ, דורך די זייטיקע גאַסן ביים וואַסער-פּראָנט אין דרום-ווייטשעפל. דאָרט האָבן זיי געשריען און געוונגען: „וואַרפט די יידן אין טעמזע!“ (דער לאַנדאָנער טייך). נאָר דעם יידישן קווארטאל פון מזרח-לאַנדאָן האָבן זיי אויסגעמיטן.

די דאָזיקע אַנטי-יידישע דעמאָנסטראַציעס זיינען געווען רעגולירט פון „הויכע פענצטער“, וואו באַטיטלטע „דושענטלמען“ האָבן דורכגעפירט אַ באַשטימטע פּאַליטיק. די דאָזיקע פּאַליטיק איז באַשטאַנען אין מאַכן דעם איינדרוק, אַז ניט אַן אויפגעהעצטער „מאַב“ (ווילדער המון), נאָר דאָס רי- איקע אַרבעטנדיקע פּאַלק פון ענגלאַנד פאַרלאַנגט אַפּצושטעלן די מאַסן- אימיגראַציע פון פרעמדע אויסלענדער, „אָוועקצונעמען דעם ביסן ברויט פון די אַרבעטנדיקע ענגלישע מאַסן“. די רעגירונג, וועלכע באַשטייט פּאַקטיש פון פּריצים, באַנקירן און פאַבריקאַנטן, וועט זיך, הייסט עס, דאָרום אָננעמען די קריודע פון די אַרבעטנדיקע מאַסן און „דורכפירן דעם ווילן פון דעם ענגלישן פּאַלק“.

זי האָט עס טאַקע אויך דורכגעפירט צירלעך-מאַנירלעך: אָוועקגעזעצט אַ קאָמיסיע פון חשובע גבירים און מיוחסדיקע לאָרדן; גערופן עפנטלעכע פאַרהערן; אויסגעהערט אויך דעם פּראָמינענטן יידישן וואַרטזאָגער אין ענגלאַנד, דעם מיליאָנער לאָרד ראַטשילד. די פּריציש-גבירישע „פּרעמדן- קאָמיסיע“ איז געאַנגען נאָך ווייטער און צוגעלאָזן צום פאַרהער אפילו אַן אויסלענדישן יידן, דר. הערצל: אַפּיציעל, — וויל ער איז אויסגעוויילט אַלס פּרעזידענט פון אַן אַלוועלטלעכן יידישן קאָנגרעס, און ניט-אַפּיציעל, — וויל מען קען דערביי דערציילן די גוטסקייט פון טשעמבערלעינס רעגירונג אַנצובאָטן די אַרימע רוסישע יידן אַן אייגענע מדינה אין מזרח-אַפּריקע. אומזיסט האָט דר. הערצל געטענהט, אַז פאַר דער יידישער מאַסן- עמיגראַציע איז פאַראַנטוואָרטלעך די צאַרישע רעגירונג מיט אירע אויס-

נאם-געזעצן, גירושים און פאגראמען. די ענגלישע רעגירונג דארף דערי-
בער עפעס טאן דערצו אויף אן אינטערנאציאנאלן מאסשטאב. „אז איר גע-
פינט א געהארגעטן מענטשן אויף א לאנדאנער גאס — האט ער ארגומענ-
טירט — קאנט איר זיך דאך ניט באנוגענען בלויז מיט אוועקנעמען פון
דארט דעם טויטן קערפער און אפואשן זיין בלוט. איר דארפט דאך אויך
אויספארשן: ווער עס האט אים דערמארדעט? “

נאך שטארקערע טענות קעגן דער ענגלישער רעגירונג האבן ארויס-
געשטעלט א רייע פראגרעסיווע יידן און ענגלענדער, נאך די בריטישע
„פרעמדן-קאמיסיע“ האט שוין געהאט פאראויס באשטימט איר אורטייל.
די זעלביקע הענט, וועלכע האבן צוגעגרייט די קינסטלעכע געריכטס-דע-
קאראציע, די דעמאנסטראציעס פון די „בריטישע ברידער“, האבן אויך
דורכגעפירט דעם „עיליען ביל“ (פרעמדן-געזעץ) צו באשרענקען שטארק
די עמיגראציע קיין ענגלאנד פון פארפאלגטע יידן.

די עמיגראנטישע באפעלקערונג אין לאנדאן ווערט קלענער — ניט
בלויז דורך דעם איינוואנדערונגס-געזעץ, נאך פיל מער דורך דער ארבעטס-
לאזיקייט אין ענגלאנד און דורך דער קאפיטאליסטישער קאנקורענץ צווישן
די שיף-קאמפאניעס. די דאזיקע קאנקורענץ רעדוצירט דעמאלט דעם פרייז
פון א שיפסקארטע פון לאנדאן קיין ניו-יאָרק ביז 2 פונט (ארום 10 דאלאר)
און ווער עס קען זיך נאך איינשאפן די דאזיקע סומע, וואנדערט אויס פון
ענגלאנד קיין אמעריקע.

*
**

דאס פריער-דערמאנטע וואכנבלאט „דער לאנדאנער יוד“, וואס האט
אנגעהויבן דערשיינען דעם 19-טן פעברואר 1904 אונטער מיין רעדאקציע,
איז ארויס אין פארמאט פון דעם דעמאלט וועלט-בארימטן ענגלישן וואכנ-
בלאט „דזשוואיש קראניקל“, דער אפיציעלער ארגאן פון די ענגלישע
„יאהודים“. עס האט געהאלטן 24 זייטן, פון וועלכע 6 זייטן זיינען געווען
פארנומען מיט אגאנסן. פון די איבעריקע 18 זייטן לייען-שטאף זיינען כמעט
א העלפט געווען אפגעגעבן מיט יידישע און אלגעמיינע נייעס פון לאנדאן
און פון לאנד, ווי אויך פון אנדערע לענדער.

א גאר היפישן פלאץ האבן דארט פארנומען די מלחמה-נייעס. מיר
האבן זיך ניט באנוגנט מיט איבערזעצן די אפיציעלע טעלעגראמעס, נאך
שטודירט די מלחמה-פראנטן אויף די ריזיקע לאנד-קארטן אין לאנדאנער
ביבליאטעקן, וואו די מאפעס זיינען געווען אילוסטריט מיט פיל קאלירטע
שפילקעס, וואס האבן געגעבן א קלארן באגריף גענוי ווי יעדער פראנט זעט
אויס, ווער עס געווינט און ווער עס פארלירט. מיר האבן אויך געלייענט
אויפמערקזאם די אפשצונגען פון די אנערקענטסטע סטראטעגן פון ענגלאנד
און פון אויסלאנד און אינפארמירט וועגן דעם גענוי אונדערע לייענער.

אין דער דאזיקער מלחמה זיינען די יידן געווען א צד. אלע עמיגראַנט־
טישע יידן און אפילו א היפשער טייל איינגעבארענע אין לאַנדאָן, ווי אין
ענגלאַנד בכלל, האָבן געוואונטשן די מפלה פון דער צאָרישער רעגירונג.
בפרט, אַז קעגן איר זיינען געווען כמעט אלע דעמאָלט־באַרימטע רוסישע
רעוואָלוציאָנערן, וועמעס נעמען עס האָבן צו אונדז דערגרייכט, צו די ברייטע
יידישע מאַסן.

די יידיש־ריינדדיקע סאָציאַליסטן אין לאַנדאָן האָבן צירקולירט אַן
אַרטיקל פון דעם רוסישן סאָציאַל־דעמאָקראַטישן טעאָרעטיקער אין אויס־
לאַנד, פלעכאַנאָוו, אין יידישער איבערזעצונג, אַז די וויכטיקסטע פראַגע
פאַרן רוסישן פּאָלק איז דער קאַמף קעגן צאַריזם און מען דאַרף זיך דערי־
בער קאַנצענטרירן אויף אַט דעם פונקט, כדי צו פאַראייניקן אלע כחות אין
רוסלאַנד קעגן דעם הויפט־שונא, דעם צאַריזם.

פערזענלעך האָב איך געהאַט וועגן דער מלחמה נאָך אַ שטאַנדפונקט,
וואָס איז געווען אַ רעזולטאַט פון מיין דעמאָלטיקער ליבלינגס־אידיע: דער
רענעסאַנס פון מערב־אַזיע, צוליב דעם מערב פון אַזיע האָב איך אויך סימ־
פאַטירט מיט אַנדערע טיילן פון אַזיאַטישן קאָנטינענט, איך גריבל זיך
דעמאָלט אַ סך אין יענע זשורנאַלן, וועלכע ברענגען אינפאָרמאַציע און
דרוקן איבער אַרטיקלען וועגן רוסיש־אַפּאַנישן קריג, געשריבן פון אַנדערע
אַזיאַטישע פעלקער.

אין מיינעם אַן אַרטיקל אין „לאַנדאָנער יוד“ וועגן דעם אונטערן נאָמען
„די וויסע געפאַר אין מזרח־אַזיע“ האָב איך דעמאָלט איבערגעגעבן דעם
אינהאַלט פון אַ רייע אַרטיקלען אין אַזיאַטישע צייטונגען, וואו אַלע קאַפּי־
טאַליסטישע לענדער פון איראַפע זיינען באַטראַכט געוואָרן אַלס די „וויסע
געפאַר“, וועלכע דראַעט צו פאַרשקלאַפן און אומצוברענגען די אַזיאַטישע
פעלקער. די רוסיש־אַפּאַנישע מלחמה איז דאַרום פאַר אַט די צייטונגען
ניט געווען קיין קריג צווישן צוויי מלוכות, נאָר צווישן צוויי ראַסן — וויסע
און געלע, און צווישן צוויי קאָנטינענטן, — איראַפע און אַזיע. זיי דערקלערן
דאָרט, אַז די קאַפיטאַליסטישע וויסע ראַסע אין איראַפע האָט שוין פאַר־
שקלאַפט כמעט די גאַנצע דרויסנדיקע וועלט, און יאַפּאַן קעמפט דאַרום
קעגן איר פאַר אַלע ניט וויס־הויטיקע מענטשן. איך ברענג אויך אין מיין
אַרטיקל ציטאַטן פון אַגעזעענע צייטונגען אין אינדיע און טערקיי, אין וועל־
כע זיי רימען דאָרט יאַפּאַן דערפאַר, וואָס זי גיט די איראַפּיאַישע אימפע־
ריעס אַ לעקציע, אַז די פעלקער פון אַזיע קענען שלאָגן צוריק און עס וועט
ניט נעמען לאַנג ביז וואָנעט אַזיע וועט ווערן פריי פון דעם איראַפּיאַישן
יאָך. דער וויס־הויטיקער איראַפּיער וועט זיך דעמאָלט איבערצייגן, אַז
ער איז ניט פּיאַיקער און ניט מער יחסן פון דעם געל־הויטיקן מענטשן אין
אַזיע. קורץ, לויט דער מיינונג פון די אַזיאַטישע צייטונגען האָט יאַפּאַן דע־

מאָלט געקעמפט ניט בלויז פאַר זיך, נאָר פאַר גאַנץ אַזיע און אפילו פאַר דער
גאַנצער מענטשהייט.

*
**

קיין אַנדע צייטונג אין ענגלאַנד איז ניט געווען אַזוי אינפאַרמירט
ווי „דער לאַנדאָנער יוד“ וועגן דער אַזוי-גרופענער „יידישער מלחמה“
צווישן ציוניסטן און אוגאַנדיסטן. יענע צייטונגען האָבן נאָר געקראָגן דעם
אַפיציעלן שטאַנדפּונקט פון דער ציוניסטישער פירערשאַפט. דער „לאַנדאָ-
נער יוד“ איז אָבער געשטאַנען אין ענגער פאַרבינדונג מיט אַזוינע פירער
פון דער אַפּאָזיציע ווי אינזשעניער אוסישקין אין יעקאַטערינאָסלאַוו, דר.
יחיאל טשלענאָוו אין מאַסקווע און אַנדערע פראַמינענטע רוסלענדער
ציוניסטן, ווי אויך דר. חיים ווייצמאַן און זיינע חברים אין מערב־איראָפּע
און דר. גאסטער אין ענגלאַנד. דער לעצטער האָט מיר פּערזענלעך כּסדר
מינדלעך אינפאַרמירט פון אַלץ, וואָס עס איז פאַרגעקומען אין די אַפיציעלע
פאַרהאַנדלונגען וועגן דער געפלאַנטער קאָלאָניאַזאַציע אין אוגאַנדע.

ווען דר. חיים ווייצמאַן קומט אַריבער אין 1904 קיין ענגלאַנד, צוערשט
אין לאַנדאָן, וואו ער וואוינט ביי מיין חבר דעם פּרעסער מוניץ אין ווייטשעפּל
און שפּעטער אין מאַנטשעסטער, וואו ער אַרבעט אַלס כעמיקער אין דער
פאַרבן-פאַבריק פון דר. טשאַרלס דרייפּוס, טרעפּן מיר זיך ביידע זייער אַפט
אין דר. גאסטערס הויז „מצפה“, אין מערב־לאַנדאָן, וואו מיר דיסקוטירן
די אַנגעלעגנהייטן פון דער אַפּאָזיציע צום אַפיציעלן ציוניזם און באַזונדער
צו זיינע אוגאַנדיסטישע פּלענער. ווען איך באַזוך דר. גאסטערן אַליין, אָן
דר. ווייצמאַנען, דיסקוטירט דר. גאסטער מיט מיר אויך ספּעציעלע יידישע
ענינים פון ענגלאַנד און לאַנדאָן, וועלכע פּלעגן ווערן באַהאַנדלט אין „לאַנ-
דאָנער יוד“. דר. גאסטער פּלעגט דעמאָלט אויך שמועסן מיט מיר וועגן
זיינע פאַרשונגען אין יידישע געשיכטלעכע ענינים. ער פּלעגט מיך אַרויפ־
נעמען אויפן צווייטן עטאַזש אין זיין גרויסער און הויכער ביבליאָטעק, וואָס
איז געווען פון אויבן ביז אונטן פול מיט ביכער און מאַנוסקריפּטן און צו
וועלכער מען פּלעגט דאַרפן צו די הויכע פּאַליצעס צוקומען מיט לייטערס.
ער פּלעגט אַליין פּאַטאַגראַפירן אַלטע מאַנוסקריפּטן און אַליין אויסאַרבעטן
די פּאַקסימיליעס פאַר זיינע געפלאַנטע ווערק. ער האָט דערביי תמיד גע-
טראָגן אַ טערקישן פּעץ און דאָס רויטע מיץ האָט זיך געפּאַסט צו זיין פּיי-
נעם פנים מיט דער שוואַרצער באַרד.

דר. ווייצמאַן איבערראַשט מיך איינמאָל אין יענער צייט מיט זיינעם
אַ פאַרשלאַג, וואָס איך האָב פון אים — אַ בירגערלעכן אינטעליגענט —
קינמאָל ניט דערוואַרט. ער שלאַגט מיר פאַר, אַז מיר זאָלן איינפירן פאַר
אונדז ביידן אַ „קאַמונע“... און מיר זאָלן זיך ביידע טיילן מיט אונדזערע

פארדינסטן און אויסגאבן... איך האב אים דערקלערט, אז אזוינס קען
ניט מעגלעך זיין אונטער אונדזערע אומשטענדן, ווען מיר האבן ניט קיין
גלייכע הכנסות און קיין גלייכע הוצאות. איך ווייז אים אויך אן, אז צוליב
דעם, וואָס ער איז נאָך דעמאָלט ניט געווען פאַרהייראַט און איך האָב שוין
געהאַט אַ ווייב און קינד, איז אַ קאַמונע צווישן אונדז ביידן בכלל ניט
פראַקטיש.

קאָפיטל הונדערט און פערציק

מיינע מיטאַרבעטער מ. מ. אוסישקין און ד. ד. משה גאָסטער

צווישן מיינע מיטהעלפער אין דעם וואַכנבלאַט „דער לאַנדאַנער יוד“,
זיינען געווען באַזונדערס טעטיק דער אינזשיניער מ. מ. אוסישקין פון רוס-
לאַנד און דער ספרדישער חכם (כאכאם) ד. ד. משה גאסטער פון ענגלאַנד.
אינזשיניער אוסישקין, דער אַנפירער פון דער דעמאָלט באַרימטער
„כאַרקאָווער“ אַפּאָזיציע פון רוסלענדער ציוניסטן קעגן די מערבֿ-איראָ-
פיאַישע אונטער ד. ד. הערצל, איז פרייוויליק געוואָרן אַ מיטאַרבעטער אין
„לאַנדאַנער יוד“. זיין אינטערעס אין אַט דעם וואַכנבלאַט איז געווען צו-
ליב דעם, וואָס די דאָזיקע צייטונג איז געווען דער איינציקער אויסדרוק
פון דער כאַרקאָווער אַפּאָזיציע אין ענגלאַנד, — די פעסטונג פון דעם אַפּי-
ציעלן ציוניזם, וואָס פאַרהאַנדלט דעמאָלט מיט דער ענגלישער רעגירונג
וועגן אַ גרויסער קאָלאָניאַציע פון יידן אין בריטישער מזרח־אַפריקע, אין
דער טעריטאָריע אוגאַנדע. אינזשיניער אוסישקין פלעגט דעריבער פון מיר
כסדר פאַרלאַנגען אינפאָרמאַציעס וועגן די אוגאַנדיסטישע פלענער אין
ענגלאַנד און מיר צושיקן דערקלערונגען און אַרטיקלען צו פאַרעפנטלעכן
אין דעם „לאַנדאַנער יוד“. ער פלעגט אויך צייטנווייז שרייבן דירעקט אַר-
טיקלען פאַר דער דאָזיקער צייטונג לכבוד יידישע יום־טובים, וועלכע ער
האַט באַנוצט אַלס פראַפאַגאַנדע פאַר דער יידישער קאָלאָניאַציע אין איראָ-
ישראַל. אַט זיינען עטלעכע מוסטערן פון אוסישקינס פערזענלעכע בריוו
צו מיר פון יענער צייט (1904), וועלכע איך איבערזעץ דאָ פון העברייאיש:

„איך בין איצט דער אַנפירער פון דעם מרכז (מערקאָז — צענטער)
פאַר די ציוניסטן אין רוסלאַנד און איך גרייט צו דעם „קומענדיקן טאַג“,
ווען דער זיג וועט זיין אונדזערער — דער זיג פון ארץ ישראל איבער
אַפריקע, — דער זיג פון נאַציאָנאַליזם איבער דער פאַלשער פילאַנ-
טראַפיע, דער זיג פון דער א מ ת ע ר אַרגאַניזאַציע איבער די פעסט-

געשטעלטע געזעצן פון „ל'עטא ס'עי מוא"*) ווי עס פירט זיך איצט
ביי אונדז ...

„אין אַ חודש פאַר איך קיין אויסלאַנד: קיין ווין, זיך צו דער-
וויסן די געדאַנקען פון דעם אַקציאָנס-קאַמיטעט איבער דער ווייטער-
רער ציוניסטישער פּאָליטיק, קיין בערלין, וואו איך וועל לייענען אויף
דער פּאַרזאַמלונג פון דער יוגנטלעכער (דעמאָקראַטישער) פּראָקציע אַ
רעפּעראַט איבער דער אַרבעט אין ארץ-ישראל. קיין פּאַריז, כדי אַפּ-
צוגעבן פאַר די מיטגלידער פון דער ייִק"א אַ באַריכט פון מיין אַרבעט
אין ארץ-ישראל, און מעגלעך, אַז איך וועל אויך אַריינפאַרן קיין לאַנדאַן,
אויב עס וועט זיין נויטיק, פּאַרלויפיק וועט צו אייך אַריבערקומען איי-
נער פון מייער תּלמידים אין ציוניזם — דער סטודענט מאַסינאָן פון
בערן. ער וועט רייזן, ניט פּאַרשטעלט, מיט די וואָס זיינען פאַר אַפּריקע
— ער איז אַן אויסגעצייכנטער רעדנער אויף זשאַרגאָן און וועט זיך
ניט שרעקן צו ריידן — ניט פאַר זאַנגוילן און ניט פאַר גרינבערג(***).
„אויף ווייטער שטייט מיט מיר אין שטענדיקער שריפטלעכער פּאַר-
בינדונג, שיקט מיר אויך אייער אויסגאַבע, (די אַנדערע) לאַנדאַנער
צייטונגען וועט איר מיר שיקן, אויב דאָרט וועט זיין עפעס אַזוינס, וואָס
עס איז מיר נויטיק צו וויסן, לויט אייער מיינונג. גלייכצייטיק בין
איך אויך גרייט צו ענטפערן אויף אַלע אייערע פּראָגן, וואָס איר וועט
מיר שטעלן.“

ביי אַ צווייטער געלעגנהייט, וואו ער שיקט מיר צו אַן אַפענעם בריוו
צו פּאַרעפּנטלעכן (אין ייִדישער איבערזעצונג) אין „לאַנדאַנער יוד“ שיקט
ער מיר צוגלייך אויך אַ פּריוואַטן בריוו. אין דעם פּריוואַטן בריוו טיילט
ער מיר מיט, אַז ער פּאַרט נאָך פּסח קיין ווין, און גיט מיר אַן דעם אַדרעס
פון אַ ווינער האַטעל, וואוהין איך זאָל אים שרייבן. דערביי טיילט ער מיר
אויך מיט, אַז ער צווייפלט שטאַרק צי די ציוניסטישע קאַנפּערענץ אין ווין
וועט ברענגען פּרידן. ער דערקלערט עס אַזוי:

„אויב עס וועט גיין די עקספּעדיציע קיין אוגאַנדע, וועט דער קריג
ביי אונדז זיך נאָך פּאַרשטאַרקן און פּאַנאַדערפּלאַקערן. איר דאַרפט
וויסן אַז די מיינונג פון דער מערהייט אַרגאַניזאַציעס דאָ אין רוסלאַנד
איז אויף אונדזער זייט. אויך אין אַדעס און אין וואַרשע געפינען זיך
ענטוויאַסטישע ארץ-ישראל ציוניסטן, וואָס האָבן קיין מורא ניט צו

*) די מלוכה דאָס בין איך (אַן אַנדייט אויף דר. הערצלס אויטאָקראַטיע).

** דר. הערצלס פּאַרטערטער אין די פּאַרהאַנדלונגען מיט דער ענגלי-
שער רעגירונג.

זאגן, אז הערצל דארף פארלאזן זיין פלאץ, אויב ער וועט ניט צושטימען אויף די פאדערונגען פון כאַרקאָוו.

„שיקט מיר אַרויס קיין ווין אַלע נומערן פון דעם „לאַנדאַנער יוד“.
לאַמיר זען וואָס עס שטייט דאָרט געשריבן. לאַזט מיר אויך וויסן בכלל
אַלץ, וואָס עס איז מיר נויטיק צו וויסן, לויט אייער מיינונג, וועגן לאַנד-
דאַנער אַנגעלעגנהייטן אין דער צייט פון דער קאַנפערענץ.“

אין זיין עפנטלעכן בריוו, אין וועלכן ער באַגריסט דעם „לאַנדאַנער
יוד“, אַטאַקירט אוסישקין זייער שאַרף די אוגאַנדיסטן, וועלכע ער שטעמפלט
פאַר פאַלשע און ניט-ערלעכע. ער האַלט, אַז זיי האָבן קיין מוט ניט צו
זאָגן, אַז זיי האָבן פאַראַטן, אַדער זיינען אַנטוישט מיטן ציוניזם און ווילן
אים פאַרבייטן אויף טעריטאָריאַליזם, און זיי וויקלען זיך אַרום מיט דער
ציוניסטישער פּאָן בלויז כדי צו פאַרדעקן זייערע אַנטי-ציוניסטישע
כוונות... און אַז עס קומען די וואָס פאַרשטייען דאָס און רייסן אַרונטער
די מאַסקע פון זייערע פּנימער, דערקלערן זיי יענע — אַלטע לאַנגיאַריקע
איבערגעגעבענע ציוניסטישע פירער — פאַר פאַררעטער... און אוסישקין
פאַרענדיקט דעם דאָזיקן בריוו אַזוי :

„אַלע זידלערייען וועלן אונדז ניט אַפשרעקן. אויך רעספּעקט פאַר
הערצלען און זיין גרויסקייט איז נאָר אַזוי לאַנג ווי ער שטייט אויפן
ציוניסטישן באַזיס. אין דעם מאַמענט אָבער וואָס ער וועט פאַרלאַזן
דעם באַזיס און זוכן פאַרשיידענע נאַכט-אַזילן, פאַרלירט ער זיין קראַפט
און ער בלייבט נאָר יענער הערצל, וואָס איז געווען באַקאַנט בלויז אַלס
פעליעטאַניסט, אָבער ניט אַלס פירער פון אַ נאַציאָנאַלער באַוועגונג.“

נאָך דער קאַנפערענץ מאַכט אוסישקין אַ קליינעם אַרגאַניזאַציע-טור
און ער שרייבט מיר זיינע איינדרוקן פון דער קאַנפערענץ און די אויס-
זיכטן פון זיין טור. ער שרייבט מיר, אַז פון 7-טן ביזן 10-טן מאַי וועט ער
זיין אין יעקאַטערינאָסלאַוו (וואו ער האָט אין יענער צייט געוואוינט) און
בעט מיך צו שרייבן אַהין, וואָס עס הערט זיך אין לאַנדאָן און, אויב איך קען,
זאָל איך אים שיקן דעם „לאַנדאַנער יוד“ אויף אַזאַ אופן, אַז ער זאָל עס
קריגן ניט צענזורירט... .

די לערער-אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט אַרויסגעגעבן דעם „לאַנדאַנער יוד“
מיט אַ היפּשן דעפיציט, האָט געגלויבט, אַז זי איז באַרעכטיקט צו אַ סוב-
סידיע פון דער כאַרקאָווער אַפּאָזיציע, וועמעס מיינונגען דער „לאַנדאַנער יוד“
פאַרטרעט. זי האָט אויך ענדלעך אַרויסגעשטעלט אַזאַ פּאָדערונג און איך
האַב עס מיטגעטיילט אוסישקיןען. זיין ענטפער איז געווען, אַז קיין געלט
האַבן זיי ניט, די כאַרקאָווער, ווייל פאַרלויפיק איז זייער קאַסע אָבסאָלוט
ליידיק... די אַרויסגעבער פון דעם „לאַנדאַנער יוד“ זוכן דעמאָלט צו
שאַפן מיטלען אויף אַנדערע וועגן און מאַכן אַזוינע ענדערונגען, אויף וועלכע

איך בין ניט מסכים. איך רעזיגניר דעריבער פון מיין רעדאקטאָר-אַמט.
מ. אוסישקין איז דערפון געווען שטאַרק אומצופרידן. ער שרייבט מיר וועגן
דעם אין זיין בריוו פון 15-טן מאי, 1904 :

„עס פאַרדרייט מיר שטאַרק, וואָס איר האָט פאַרלאָזן דעם „לאַג-
דאַנער יוד“ אין אַזאַ צייט... בפרט, אַז מיר האָבן באַשלאָסן אים צו
העלפן מיט 200 רובל, ווי דר. ווייצמאַן האָט שוין אייך געשריבן. איז
מעגלעך, אַז איר זאָלט אַרײַנגיין צוריק אין „יוד“? — צו אייער קליינער
מחנה איז איצט צוגעקומען דר. וואַרטסמאַן און אינגיכן וועט אויך קומען
דר. ווייצמאַן.“

צוריק אין „לאַנדאַנער יוד“ בין איך ניט אַרײַן, אַ געוויסע צייט האָב
איך געגעבן שטונדן און שפעטער בין איך אַוועק אַרבעטן אין אַ האַלץ-
פאַבריק אַלס אַ „מאַלדער“ (מאַדעלירער פון געזימסן) און איך בין געווען
כסדר אין שרעק ניט צו פאַרלירן מײַנע פינגער ביי דער מאַדעליר-מאַשין,
ווי אַ סך אַנדערע אַרבעטער דאַרט... דעם 1-טן יולי, 1904, צוויי טעג
פאַר דר. הערצלס טויט, האָבן מיר, עטלעכע פּערזאָן, מיט אונדזערע אייגע-
נע קליינע מיטלען אַרויסגעגעבן אַ פּראָבע-נומער פון אַ נייעם וואַכנבלאַט
מיטן נאָמען „יידישע פּרייהייט“. אוסישקין האָט זיך וועגן דעם דערוואוסט
זייענדיק אין אַ רעזאָרט אין בייערן. ער בעט מיך איך זאָל עס אים אַהין
שיקן; ער שרייבט מיר נאָכדעם, אַז דאָס דאָזיקע בלעטל איז שוין צו פיל
איינגעדאַרט... און כאַטש ער איז צופרידן צו געפינען אין דער „יידישע
פּרייהייט“, געשמאַק און אמת, באַדויערט ער, אוסישקין, וואָס „דער סטיל
איז ניט ריין יידיש. פאַראַן דאַרט צופיל גערמאַניזמען און אַנגליזיזמען
און אַ סך וועלן עס ניט פאַרשטיין.“

דעם דאָזיקן איינדרוק האָט אוסישקין געקראָגן צוליב אַ פעליעטאַן
פון דעם פּריער-דערמאַנטן הומאַריסט, וויליאַם פּויזניאַק, קעגן די אַנגלי-
זירטע אַוגאַנדיסטן אויף דער פּראָווינק, וועמעס פאַרענגלישטן יידיש ער
האַט אין זייערע דיאַלאָגן איבערגעגעבן גענוי ווי זיי האָבן דעמאָלט גערעדט.

פּילזייטיקער, כאַטש מער אינדירעקט (און בלויז מינדלעך, דורך באַ-
ראַטונגען מיט מיר) איז געווען די מיטאַרבעטערשאַפט פון דר. משה גאַסטער.
ער פלעגט זיך אויך אינטערעסירן וועגן די אַלגעמײַנע יידישע געזעל-
שאַפטלעכע אַנגעלעגנהייטן אין ענגלאַנד בכלל און אין לאַנדאָן בפרט, ווי
אויך אין אַלע אַנדערע ענגלישע שטעט און קאָלאָניעס.

דר. משה גאַסטער איז ניט געווען אַזוי קעמפּעריש קעגן דר. הערצל
ווי אוסישקין. ער האָט אָבער כסדר אונטערגעשטראַכן דר. הערצלס דיפּ-
לאַמאַטישע טעותן. ער פלעגט מיך אַוועקזעצן אויף דעם שטול, אויף וועלכן
דר. הערצל איז געזעסן אין זײַן, דר. גאַסטערס, הויז און מיר אַנווייזן: „איר

זעט, דאָ אַנטקעגן איז געזעסן קלאָוד מאַנטעפּיאַרע (*). ער איז געקומען מיט די בעסטע אַבויכטן (איך האָב אים גוט צוגעגרייט דערצו). דר. הערצל אָבער איז געווען ניט טאַקטיש. ער האָט מאַנטעפּיאַרען אַזוי אַנטאַגאַניזירט, אַז יענער האָט שוין מער מיט אים זיך ניט געוואַלט טרעפן" ...

אַזוי פּלעגט דר. גאסטער אויסרעכענען פאַר מיר אַ גאַנצן צעטל טעות, וואָס דר. הערצל האָט געמאַכט אין לאַנדאָן, און צוגעבן, אַז אין אַנדערע לענ- דער איז הערצלס דיפּלאַמאַטיע ניט געווען בעסער. דער אויספיר איז געווען, אַז ער, דר. גאסטער, האָט טאַקע צוליב דעם פאַרגעשלאָגן, אויף די ערשטע קאָנגרעסן, אַז דר. הערצל זאָל ניט זיין דער שטענדיקער פרעזידענט ... יענער אָבער האָט זיך געשראַקן, אַז דר. גאסטער זאָל ניט פאַרנעמען דעם פרעזידענט-אַמט און אויפטאָן מער, האָט דר. הערצל אים אָנגעהויבן צו באַקעמפן. דאָך איז ער נאָך אַלץ גרייט צו העלפן דעם דר. הערצל, אָבער עס פאַרשטייט זיך, ניט אין אַזוינע אַוואַנטורעס ווי דער אַוואַדע-פּלאַן.

וועגן זיינע אייגענע דיפּלאַמאַטישע אַדער שטאַטסמענישע פּיאַיקייטן האָט דר. גאסטער קיין מאָל ניט גערעדט. ער האָט ליבער זיך גערימט מיט זיין טאַטן, אַ געוועזענער קאָנסול, וואָס האָט אויף זיך געטראַגן אַ שווערד און אויסצייכענונגען פון אַ הויכן רעגירונגס-באַאַמטן.

ווען איך האָב אָבער דר. גאסטערן דערמאָנט וועגן זיין אייגענער פּער- זענלעכער ראַל אַלס יוגנטלעכער רעדנער אין קעניגלעכן הויף פון רומעניע (ווי איך האָב וועגן דעם געלייענט נאָך יינגליידיג אין דער העברעאישער פּרעסע) און וועגן זיין מוטיקן קאַמף פאַר גלייכע רעכט פון יידן אין רומעניע, וואָס ווערט באַשריבן אויספירלעך אין דעם ראַמאַן "בלוט און טרערן" פון דוד ישעיה זילבערבוש, וואָס איך האָב פריי איבערגעזעצט פאַרן "לאַנדאָ- גער יוד" האָט דר. גאסטער גאַרניט באַמערקט דערצו. ביי אַן אַנדער גע- לעגנהייט אָבער האָט ער זיך געוויצלט ווי אַזוי דער אַנטיסעמיטישער רומע- נישער מיניסטער בראַטיאנא, וועלכער האָט אים אַרויסגעטריבן פון רומע- ניע, אַלס אַן אַנטי-מלוכהשן עלעמענט (פאַר גאסטערס אָנקלאָגן די רומענישע מלוכה אין ניט אָפהיטן איר צוזאַג צו געבן די רומענישע יידן גלייכע רעכט), איז אים נאָכגעלאָפן אין בערלין און אים געבעטן קומען אין זיין אַלט פאַ- טערלאַנד, וואו די מלוכה וויל אים אויפנעמען מיט גרויס כבוד ...

די מעשה איז געווען אַזוי: די בערלינער אַקאַדעמיע האָט געפּיערט איר 200-יאַריקן יוביליי זינט איר גרינדונג. זי האָט איינגעלאָדן אַלע באַ- דייטנדיקע וויסנשאַפטלעכע געזעלשאַפטן פון דער וועלט. "די ראַיאַל סאָ- סייעטי" (קיניגלעכע געזעלשאַפט פון ענגלאַנד) האָט געשיקט אַלס דעלעגאַט

* הויך אַנגעזעענער ענגליש-יידישער אַריסטאָקראַט און רעליגיעזער רעפּאָרמער.

דעם דר. משה גאסטער. אַלס איר פאַרשטייער איז דר. גאסטער דאָרט געווען דער אָנגעזעענסטער דעלעגאַט. בעת אויף דעם רומענישן דעלעגאַט דעם מיניסטער בראטיאנא. האָט זיך קיינער דאָרט ניט אומגעקוקט. יענער זוכט דעריבער צו געווינען פרעסטיזש דורך ווערן פאַרגעשטעלט פאַר דעם פריערדיקן רומעניש-יידישן פאַליטישן עמיגראַנט און מאַטערט זיך פועלן ביי דר. גאסטער, אַז ער זאָל באַזוכן רומעניע אַלס גאַסט פון איר קיניג. דר. גאסטער האָט זיך דערביי פאַר מיר פאַרענטפערט. אַז ער האָט אָנגע- נומען די דאָזיקע איינלאַדונג בלויז צוליב דעם, ער זאָל קענען דורכפירן ביי דער רומענישער רעגירונג געוויסע טובות פאַר די רומענישע יידן...

גרונטאָווע ענדערונגען אין דער לאַנדאַנער געטאָ מערק איך באַזונ- דערס אין די יאָרן 1904 און 1905. זיי קומען פאַר צוליב דער פריער-דער- מאַנטער קאַנפערענץ צווישן די שיף-קאַמפאַניעס, וועלכע פירן עמיגראַנטן פון אייראָפּע קיין אַמעריקע. די יידישע עמיגראַנטישע באַפעלקערונג אין ענגלאַנד, באַזונדערס אין לאַנדאָן, האָלט זיך דעמאָלט כסדר אין ענדערן. צוליב דעם ענדערן זיך אויך נאַכאַנאַנד די לייענער פון מיין וואַכנבלאַט „דער לאַנדאַנער יוד“ און די צוהערער פון מיינע לעקציעס, רעדעס און דיס- קוסיעס.

פון לאַנדאָן און לידז פאַרט אויך אַוועק אַ היפשער טייל פון דער נאַצי- אַנאַל-ראַדיקאַלער יידישער יוגנט, מיט וועלכער איך אַרבעט צוזאַמען זינט דעם פּרילינג 1901, ווען מיין משפּחה ברענגט מיך אַריבער קיין ענגלאַנד, נאָכן טויט פון דער אַלטער קיניגן וויקטאָריע, צו זען די פאַראַדן ביי דער קרויננג פון איר זון, עדואַרד דער 7-טער.

אין 1904—1905 פאַרן אויך אַוועק פון ענגלאַנד קיין אַמעריקע אַ רייע מיינע באַקאַנטע אַנאַרכיסטן, סאַציאַל-דעמאָקראַטן און בונדיסטן. צווישן די לעצטע אויך הלל דער „לאַזורניק“ (הלל כץ), מיין עלטסטער ווילנער חבר פון דער „אַרבעטער אַפּאָזיציע“ פון דער גרופּע „יידישע סאַציאַל-דעמאָ- קראַטן“ פון 1894.

איבער די דעמאָליטיקע ביליקע שיפסקאַרטעס קיין אַמעריקע פאַרלאָזן ענגלאַנד אויך מיינע סאַמע נאַענטסטע חברים: דער בייטל-מאַכער דוב-בער אבערסאָן (אין אַמעריקע אַ פּאַלקס-רעדנער און צייטונג-שרייבער); דער אינטעליגענטער פרעסער אורי מוניץ, וועלכער שטאַרבט דאָרט פון שווינד- זוכט; דער זייגערמאַכער יהודה-לייב כהן, וועלכער ווערט אין אַמעריקע אַ מעצענאַט און פאַרלעגער פון גוטער יידישער ליטעראַטור און אַנטוויקלט זיך דאָרט אויך אין איינעם פון די באַדייטנדיקסטע יידישע פּאַלקאָאָריסטן; דער יוגנטלעכער בוהאַלטער וויליאַם פּויזניאַק, וועלכער ווערט אַ פּאַפּו- לערער זשורנאַליסט אין דער מיטל-וועסט; דער פאַבריק-אַרבעטער אברהם מאלין, וועלכער ווערט אַ טיכטיקער פאַרמער אין דאַקאָטאַ; אַ גאַנצע רייע

שאפ־ארבעטער, און אנדערע מינים פראלעטאריער, וועלכע בלייבן ביי זייערע מלאכות אויך אין אמעריקע, אָדער גייען דאָרט איבער צו אנדערע באַשעפטיקונגען, ווי לייב הוטניק, מאַקס פּאַלאַק, די ברידער פּראַטינסקי, יעקב באַבראָוויטש, אברהם מאַרקס, א. סוכאַוואַלסקי און מאַסן אַנדערע, צווישן זיי אויך מיין דעמאָלטיקער נאָענטער פּריינט פון לידז, יואל ראָזאוֹר־סקי, וועלכער ווערט שפּעטער דער סעקרעטאַר פון דער אמעריקאַנער פּאַר־טי פּועלי־ציון.

די לאַנדאַנער, לידזער און אַנדערע עמיגראַנטישע יידישע קוואַרטאַלן אין ענגלאַנד בלייבן אָבער ניט פּוסט. זיי ווערן תּיכּף אָנגעפּילט מיט נייע יידישע עמיגראַנטן, וועלכע ליפּערן נייע יידישע לייענער און אויך אויפ־מערקזאַמע צוהערער פון לעקציעס, רעדעס און דיסקוסיעס און אפילו אויך בריוֹר־שרייבער אין צייטונגען און אין אונדזער פּראַגע־קעסטל אונטערן נאָמען "נחם קאַסטן". איך באַקום אויך צווישן זיי אַ רייע נייע נאָענטע חברים און פּריינט :

דער יוגנטלעכער בעקער־אַרבעטער, ראובן קענדזשערסקי, דער שפּע־טערדיקער פּועלי ציון טוער און יידישער לערער אין ענגלאַנד און אין אַמע־ריקע ; דער לערער און שרייבער ש. ב. מאַקסימאָוסקי, וועלכער ווערט אין ענגלאַנד און אין אמעריקע באַרימט אַלס פּינער העבריאיִשער עסי־איסט אונטערן נאָמען "מאַקסימאַן", (ער שטאַרבט זייער יונג) ; יונה ספּיוואַק, וועלכער אַנטוויקלט זיך אין אמעריקע צו אַ טיכטיקן יידישן זשורנאַליסט, ליטעראַרישער איבערזעצער און טעאַטראַל ; באַטמאַן, באַנדאַן, זאַלקינד־סטאַבאוֹו און אַ היפשע צאָל אַנדערע נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלן, פון וועלכע אַ טייל שרייבט אויך עפּעס וואָס אַרײַן אין "לאַנדאַנער יוד". אַ רייע פּריער־דיקע באַקאַנטע ווערן אויך נאָענטער צו מיר ווי פּריער, למשל, סעם וויינ־שטיין, לואיס (ברוך־לייב) דעלאַוויטש, אין וועמעס עלטערנס הויז אין דאַלסטאָן, אין צפּון־מזרח פון לאַנדאָן, איך טרעף זיך צום ערשטן מאָל מיט דעם יונגן, ערשט־אינגעוואַנדערטן פּיאַניסט און קאָמפּאָזיטאָר יוסף רומ־שינסקי, אַ סימפּאַטיש בחורל, מיט אַ קאַפּ שוואַרצע האָר, פּריש פון "הזמיר" אין לאַדזש.

דורך מיין נאַכפּאַלגן דעמאָלט אַלי, וואָס עס האָט אַ שייכות צו מיין באַ־ליבטן שרייבער י. ל. פּרץ, ווייס איך אויך פון דעם געזאַנג פּאַראַיין "הזמיר" אין פּוילן, און יוסף רומשינסקי ווערט צוליב זיין שייכות צום "הזמיר" שטאַרק געהויבן ביי מיר. דעלאַוויטש האָט געהאַט דערוואַקסענע שוועס־טער, כּלה־מיידלעך, וועלכע פּלעגן צייטנווייז זינגען, שפּילן און טאַנצן מיט זייערע חברטעס אין "פּאַרלאָר" (זאַל) פון זייער הויז, איך האָב זיי אָבער ערשט באַמערקט דורך מיין זען און הערן יוסף רומשינסקיס שפּילן דאָרט אויף דער פּיאַנאָ. פּריער פּלעג איך זיך באַלד טרעפּן מיט זייער פּינעם, איידעלן ברודער און די גאַנצע צייט פּאַרברענגען מיט אים אין זיין צימער.

יוסף רומשינסקי באזוכט מיך שפעטער אין מיין היים. ער קומט צו מיר צוזאמען מיט טשאַרלי (קלמן) צונזער, אַ זון פון דעם פּאָפּולערן יידישן פּאָלקס־זינגער אליקום צונזער, וועלכער איז ביי מיין טאָטע־מאַמע, באַבען און עלטערער שוועסטער געווען זייער הויך אָנגעזען: מיין מאַמע פלעגט זיך איבערנעמען דערמיט, וואָס אליקום האָט געזונגען אויף איר חתונה און מיין באַבע, מיין טאָטע און מיין עלטערע שוועסטער פלעגן אַלע דריי אָפט זינגען צונזערס לידער. די באַבע פלעגט זינגען דאָס רוב זיין סאַטירע וועגן „פּוסטן פּראָנט“. מיין טאָטע — דאָס ליד פון דער „מוטער רחלס“ איינ־שטעלן זיך פאַר דעם יידישן פּאָלק, וואָס ווערט געטריבן פון שונא קיין בבל. מיין שוועסטער פלעגט קויפן און זינגען צונזערס אַלע נייע געזאַנגען באַלד ווי זיי פלעגן אַרויסגיין פון ווילנער דרוק.

אַ נאַענטער פּריינט מיינער אין לאַנדאָן אין יענער צייט איז געווען מיין דרייפּאַכער קעגנער: דער פרומער קאַנסערוואַטיווער אַוגאַנדיסט, יצחק סאַוואַלסקי, דער רעדאַקטאָר פון דעם אַרטאָדאָקסישן וואַכנבלאַט „היהודי“ און דער מחבר פון לומדישע און רעליגיעזע ספרים, ווי דער „חיי היהודי על פי התלמוד“ (דאָס לעבן פון אַ יידן לויט דער גמרא) און דאָס גלייכן. באַקאַנט האָט אונדז ביידן מיין נאַענטער פּריינט, דער טאַלאַנטירטער יוגנטלעכער העברייאישער דערציילער ישׁׁק (י. ש. קאַצענעלבוויגן), וועל־כער ווערט יונג דערטרונקען, זיך באַדנדיק אין אַ שוויצער טייך. דער על־טערער גוטמוטיקער סאַוואַלסקי פלעגט שפּאַסן פון מיר: למאי איך וויל ניט שרייבן אין זיין העברייאישן וואַכנבלאַט, אין דער צייט ווען ער שרעקט זיך בכלל ניט, אַז איך זאָל דאָרט צו אים אַריינברענגען דעם „אַומגליק“ — „עקה“ (די מיינונגען פון די קעה (175) ניין־זאָגער, וואָס האָבן געשטימט קעגן אַוגאַנדע און קעמפן קעגן דר. הערצל און דעם קאַנגרעס־באַשלוס), איך פלעג אים ענטפערן לאַכנדיק, אַז איך האָב קיין מורא ניט פאַר זיין „צרה“, עס הייסט די מיינונגען פון די רצה (295) יאַ־זאָגער, וואָס האָבן גע־שטימט פאַר אַוגאַנדע, נאָר צו וואָס „קריכן מיט אַ געזונטן קאַפּ אין אַ קראַנ־קער בעט“...

כמעט אַלע מיינע פּריינט און באַקאַנטע אין לאַנדאָן פון יענער צייט זיינען באַשטאַנען פון מענלעכן געשלעכט, די אַויסנאַמען זיינען געווען קרובים, אַדער יענע פרויען, וועלכע פלעגן קומען צו אונדז אין שטוב מיט זייערע מענער, ווי למשל, די פרוי פון לייב ניימאַרגאָוו (אַ פאַרזיכערונגס־אַגענט, וועלכער קלייבט זיך נאָכדעם אַריבער קיין קאַנאַדע), אַדער די פרוי פון יאַנקל דעם „טרעוולער“ (קאַסטאַמער פּעדלער), וועלכער פלעגט אונדז צושטעלן אַלע נויטיקע זאַכן אויף אַויסצאָלן... ווי אויך יענע פרויען פאַר וועלכע שרה שפרה פלעגט נייען קליידער. איינע פון אַט די לעצטע

דאָמען איז צופעליק געוואָרן די ערשטע אויפצואוועקן אין מיר אַן אינטערעס אין אַסקאַר ווילדן. די מעשה איז אַזוי געווען:

די דאָזיקע דאָמע האָט מיך געפרעגט צי איך האָב זיך שוין אַביסל באַקאַנט מיט דער ענגלישער ליטעראַטור? אין מיין ענטפער, האָב איך צווישן די עטלעכע קליינע זאַכן וואָס איך האָב געלייענט דערמאַנט אויך אַ קינדער-מעשהלע פון אַסקאַר ווילדן. די פרוי איז געוואָרן בלאַס און רויט און מיר שטיל באַמערקט, אַז איך זאָל דעם דאָזיקן נאָמען מער ניט אַרויסריידן, ווייל דאָס איז אין ענגליש אַ מיאוס וואָרט, וואָס ווערט אין קיין אַנשמענדיקער געזעלשאַפט ניט דערמאַנט... עס פאַרשטייט זיך, אַז דאָס באַוועגט מיך צו ווערן מער-ווייניקער באַקאַנט מיט אַסקאַר ווילדס לעבן און שאַפן, נאָר זיין נאָמען דערמאַן איך דעמאָלט מער ניט פאַר אומבאַקאַנטע מענטשן. ערשט אָנהויב יאָר 1905, ווען עס באַווייזן זיך אין לאַנדאָן אויס-צוגן פון זיין ווערק „דע פראָפונדיס“ (פון דער טיפּעניש), וואָס ער האָט גע-שריבן אין תּפּיסה, זייענדיק געשמידט אין קייטן, ווערט זיין נאָמען ווידער דערמאַנט מיט ליבע און רעספעקט. מען רעדט דעמאָלט וועגן אים און זיין ווערק ניט בלויז אין קינסטלער-קרייזן, אין קלובן און סאַלאַנגען, נאָר אפילו אויך אין אוניווערזיטעטן און קירכן.

מיין איינציקע נאָענטע פּריינדין אין לאַנדאָן, איז מיין ווילנער לאַנדס-מיידל מאַניאַ די נייטאַרין — מיין חברטע פון דער אונטערערדישער אַר-בעטער-באַוועגונג, די פּריער-דערמאַנטע „גרופע יידישע סאַציאַל-דעמאָ-קראַטן“, צו וועלכע מיר האָבן ביידע געהערט מיט אַ צען יאָר צוריק אין ווילנע. מאַניאַ רעדט צו מיר אין לאַנדאָן אַזוי אינטיים און אַזוי פּריי און אַפּנהאַרציק ווי אין ווילנע. זי דערציילט מיר, אַז מיין פּריינט דר. י. וואָרטס-מאַן, וועלכער איז אין אַפּריל 1904 ווידער געקומען קיין לאַנדאָן, דער-קלערט זיך איר נאָכאַנאַנד אין ליבע. ער וויל אַבער ניט הערן פון איינ-אַרדענען אַן אייגענע היים, ווי עס פירט זיך ביי לייטן, און אויך צווישן די אַרבעטער-מאַסן. זי האַלט, אַז ער איז פשוט צו קאַרג חתונה צו האָבן און צו זאָרגן פאַר אַ ווייב און קינד. זי זאָגט פאַראויס, אַז ער וועט סוף כל סוף שטאַרבן אַן עלנטער, איינזאַמער בחור (*).

די ערשטע פרוי, מיט וועלכער איך ווער פּריינט שריפטלעך, איז מייע

(* מאַניאַ פאַראויסזאָגונג ווערט גאַנץ דערפילט. דר. י. וואָרטסמאַן שטאַרבט אויפן גאַס אין ניו-יאָרק, עלנט און איינזאַם. געווען אַ מיטאַר-בעטער פון דעם „מאַרגן-זשורנאַל“, ווערט ער ניט באַשריבן אין דער יידישער פרעסע, ניט געקוקט אויף זיינע פאַרדינסטן פאַר איר אין אייראָפּע און אין אַמעריקע, סיי ביים אַטלאַנטיק און סיי ביים פּאַסיפיק.

א לעזערין פון לידו, וועלכע שרייבט אריין א בריוו אין דער רעדאקציע פון דעם „לאַנדאָנער יוד“. דאָס איז געווען אַן אַרבעטער-פרוי, אַ מאַמע פון פיר קינדער מיטן נאָמען בעסי שיינבלום, וועלכע פלעגט אַ הויף אין שטוב-אַר-בעט אויך אַרויסהעלפן איר מאַן אין זיין שניידער-וואַרשטאַט.

בעסי שיינבלום, אַ געבוירענע אין קורלענדער געגנט, אַ פּיאַיקע ניי-טאַרין פון דער היים, האָט פאַרמאַגט איינגעבוירענע אינטעליגענץ, קלוג-שאַפט, טאַקט און אידלקייט. זי ווערט נאָכדעם אַ נאַענטער פריינט פון אונדזער גאַנצן קרייז און איר הויז אין לידו גילט אַ לאַנגע צייט ווי אונדזער הויפט-קוואַרטיר. ווען מיין חבר אבערסאָן קומט קיין לידו האַלטן אַ לעק-ציע, ווערט ער אויפגענומען אין שיינבלום הויז ווי אַ נאַענטער קרוב. אַן ענלעכע באַציאונג ווערט דאָרט אַרויסגעוויזן צו אַלע פראַגרעסיווע טוער. ווען דר. ווייצמאַן זאָגט צו אַמאַל זיך צו טרעפן דאָרט אויף אַ באַראַטונג און ער קומט ניט, פאַרוואַרפט מיך בעסי שיינבלום מיט בריוו פול מיט טענות: איז ניט ווייצמאַן אונדזערער אַ מענטש? געהערט ער צו די „אַריסטאָקראַטן“? און עס נעמט מיר אַ סך צייט זי צו באַרואיקן, אַז נאָך אַלעמען איז ער דאָך „אונדזערער אַ מענטש“.

זי ווערט אויך דורך בריוו אַ אינטימע פריינדין מיט שרה שפרהן און קומט צו אונדז צופאַרן צו-גאַסט קיין לאַנדאָן, כדי זיך צו באַקענען מיט איר פּערזענלעך.

איבער די זלוילים אין דער לאַנדאָנער פרעסע האָב איך צוערשט גע-וואָלט אינגאַנצן אויסמיידין פאַלעמיקעס אין דעם „לאַנדאָנער יוד“, נאָר צוליב זאַנגוילס אַנפאַלן אויף די פריער-דערמאַנטע כאַרקאָווער אַפּאָזי-ציאַנערן און זיינע שאַרפע ווערטלעך קגען זיי, האָב איך אויך אַנגעהויבן פאַלעמייזירן קעגן אים. ווען זאַנגויל האָט געשריבן, אַז די יידן זיינען נאָר דעמאָלט שטאַרק, ווען זיי ווערן פאַרפאַלגט, האָב איך אויף דעם געענטפערט, אַז לויט זיין טעאָריע זיינען דאָס צאַרישע רוסלאַנד און די דעספּאָטישע מאַראַקאָ די „גליקלעכסטע לענדער“ פאַר יידן... אויף דעם זעלביקן אופן פלעג איך אויך אַנאַליזירן זיינע אַנגריפן אויף דער אַפּאָזיציע, זיינע אַרגו-מענטן פאַר אונגאַנדע, און אַנווייזן זייערע שוואַכקייטן און אַמאַל אפילו אים אויסלאַכן אויף זיין אייגענעם שטייגער... .

מיין פריער-דערמאַנטע אַרבעט אַלס „מאַלדער“ (מאַדעלירער) פון היל-צערנע אַרנאַמענטן איז פאַר מיר געווען פאַרבונדן מיט טאַפלטער געפאַר. ערשטנס, בין איך געווען כסדר אין סכנה צו ווערן צעקאַליעטשעט ביי דער אַרבעט דורך דעם מאַדעליר מעסער. דאָס מעסער האָט זיך באַ-וועגט דורך עלעקטריע און צייטנווייז פאַרטשעפעט אַ רעכטע האַנט אַדער אירע פינגער, וועלכע האָבן געהאַלטן דאָס האַלץ אויף צו מאַדעלירן. איך

האָב אַרום זיך געזען „מאַלדערס“, טיכטיקע באַלמעלאַכעס, וועמעס הענט אָדער פינגער זיינען געוואָרן צעקריפלט ביי דער דאָזיקער אַרבעט. עס איז געווען גענוג, אַז אַ „מאַלדער“ זאָל אַ רגע ניט זיין פאַרזיכטיק און דאָס מאַך דעליר-מעסער זאָל אים מאַכן פאַר אַ קאַליקע אויפן גאַנצן לעבן. און איך זייענדיק אַ ניט-געשולטער „מאַלדער“, וואָס איז נאָך דערצו געוואוינט אַ סך צו טראַכטן און זיך פאַרטראַכטן, בין איך, נאַטירלעך, געווען אין אַ גרע-סערער געפאַר.

צווייטנס, איז די פאַבריק געווען אַנגעפילט מיט אַ דינעם פיינעם האַלץ-שטויב, וואָס האָט מיך באַדעקט פון קאַפּ ביז די פיס. מיינע שוואַרצע האַר, אַזוי ווי מיינע קליידער און שיך, זיינען געווען ווייס אָדער גרוי. איך האָב אויסגעזען ווי אַ מילנער, אָדער ווי אַ מאַלער, אַ קאַלכער פון הייזער. דער שטויב איז אויך אַריינגעדורנגען אין מיינ האַלדז און געשטערט מיינע לונגען צו אַטעמען.

יעדן טאָג, קומענדיק פון דער אַרבעט, האָב איך געפונען שרה שפרהן נערווען פון איר שטענדיקער אַנגסט איבער די געפאַרן פון מיינ געזונט און לעבן. נאָר אויפגעבן מיינ אַרבעט און לאָזן איר זיין, ווי זי וויל, די איינציקע פאַרדיינעדיק, האָב איך בשום אופן ניט צוגעשטימט. צו אונדזער פרייד אָבער, האָט איין טאָג מיך באַזוכט אין פאַבריק אַ יונגערמאַן מיטן נאָמען לעווינסאָן און מיר אַנגעבאָטן צו ווערן רעדאַקטאָר פון אַ לאַנדאַנער טאָג-צייטונג פון וועלכער ער איז דער מענעדזשער (פאַרוואַלטער).

מר. לעווינסאָן, אַ סימפּאַטישער יונגעמאַן, איז מיט מיר געווען אָפּן-האַרציק. ער האָט מיר דערציילט, אַז אַט די צייטונג „דער טעגלעכער אידישער אַדווערטייזער“ איז לעצטנס אויף צרות. זי איז געגרינדעט גע-וואָרן מיט יאָרן צוריק פון אַ גרופּע עקסטרעמע פּרומאַקעס מיטן נאָמען „מחזיקי הדת“ (מאַכזיקיי האדאס — באַפעסטיקער פון רעליגיע). זייער געוועזענער הויפּט-רעדנער און טוער, רעווערענד פּינטשוק, איצט דער אייגנטימער פון יידישע בעדער מיט כשרע מקוהס, איז דער עיקר אַ „ביזנעס-מאַן“. און אַזוי זיינען איצט אויך די אַנדערע אַמאָליקע פירער פון דער צייטונג, וועמעס רעליגיעזער פאַנאַטיזם האָט זיך שוין לאַנג אויסגעוועפט.

דער איצטיקער אייגנטימער פון דעם „טעגלעכן אידישן אַדווערטייזער“ איז י. א. מעטשיק, דער אַרויסגעבער פון דער אַמאָליקער וועכנטלעכער צייטונג „דער יודישער אַבסערווער“, וואָס איז אַרויס אין לאַנדאָן מיט אַ צען יאָר צוריק, אין 1894. מר. מעטשיק איז אַמאָל געווען אַן אַקטיווער „מחזיק-הדתניק“, נאָר איצט, סוף ווינטער 1904—1905, איז ביי אים די צייטונג זיינע פונקט אַזוי ווי זיין דרוקעריי בלויז אַ „ביזנעס“. ער האַלט זי אָבער אַן נאָר צוליב פּראַפּיט, וואָס ער קריגט פון איר ווי אַ דרוקער און אַן אַרויסגעבער. ער האָט דעריבער זיך באַמיט צוצופאַסן זיין צייטונג צום

היינטיקן לאַנדאָנער יידישן עולם. צוליב דעם האָט ער איינגעלאָדן באַקאַנט-טע יידישע שרייבער צו רעדאַקטירן דעם „אָדווערטייזער“ לויט היינטיקע פּאָדערונגען. זיין צייטונג נויטיקט זיך אָבער אין מער ראַדיקאַלע ענדערונגען און אַזוי ווי ער, מר. לעווינסאָן, דעם „אָדווערטייזערס“ פּאַרוואַלטער, ווייס וועגן דעם פרעסטיזש, וואָס דער „לאַנדאָנער יוד“ האָט געהאַט אין לאַנדאָן אונטער מיין רעדאַקציע, האָט ער פּאַרגעשלאָגן דעם אַרויסגעבער, מר. מעטשיק, זיך צו ווענדן צו מיר איך זאָל ווערן דער רעדאַקטאָר פון זיין צייטונג. מר. מעטשיק האָט מיט אים איינגעשטימט און האָט אים אויך באַ-פּולמעכטיקט איינצוגיין אויף אַלע מיינע באַדינגונגען. אַזוי ווי דער עיקר איז פאַר מיר געווען דאָס האָבן אַ פרייע האַנט צו רעדאַקטירן די צייטונג אַזוי ווי מיר געפּעלט, זיינען מיר לייכט דורכגעקומען. איך פּאַרבייט דערי-בער די האַלץ פּאַבריק אויף אַ רעדאַקציע פון אַ טעגלעכער צייטונג.

„דער טעגלעכער אידישער אָדווערטייזער“ איז געוויינלעך אַרויס אין 6 זייטן. דער גרעסטער טייל איז געווען פּאַרנומען מיט אַנאַנסן און נייעס. די 4-טע זייט, די עדיטאָריעלע, האָב איך אויסגעפּילט אינגאַנצן מיט מיין אייגענעם לייען-שטאָף: לייט-אַרטיקלען, עסייען, ביאָגראַפיעס און אָפּשאַ-צונגען פון חשובע מענטשן צו זייערע געבורטס-טעג, יאַרצייטן און אַנדערע געלעגנהייטן. איך האָב אויך געגעבן רעצענזיעס, ליטעראַרישע נאָטיצן ווי אויך פריי-באַאַרבעטע און איבערגעזעצטע בעלעטריסטיק (קיין איבערגע-דרוקטע זאַכן גיב איך דאָרט ניט). אין מיינע דעמאָלטיקע ביאָגראַפיעס און אָפּשאַצונגען האָב איך געשריבן וועגן דר. הערצל, צו זיין ערשטן יאַר-צייט (אָנהויב יולי 1905), וועגן משה העס, רבי צבי הירש קאַלישער, משה מאַנטעפיאַרע, רבי שמואל מאָהליווער; וועגן ניקאָלאַי בלינאַוו* — דעם רעוואָלוציאָנערן רוסישן סטודענט, וועלכער איז דערהרגעט געוואָרן אין זשיטאָמירער פּאַגראָם, פּרילינג 1905, ווען ער נעמט זיך אָן פאַר די פּאַ-גראַמירטע יידן.

אין מיין באַשרייבונג פון ניקאָלאַי בלינאַוו אינעם „טעגלעכן אידישן אָדווערטייזער“ פאַרגלייך איך זיין מאָרד דורך די צאַרישע פּאַגראַמשיקעס אין זשיטאָמיר מיט דעם מאָרד פון דעם כהן און נביא זכריה מיט קנאַפע דריי טויזנט יאַר פריער דורך די משרתים פון דעם קעניג יואש אין בית-המקדש פון ירושלים.

מיין ערשטע רעצענזיע, פּאַרעפּנטלעכט אין 1905, איז געווען וועגן דער זאַמלונג „גרינס אויף שבועות“ (א יום-טוב בלאַט פאַר ליטעראַטור, אונ-

(* די זשיטאָמירער יידישע אַרבעטער אין ניו-יאָרק ערן שפּעטער דעם אַנדענק פון ניקאָלאַי בלינאַוו דורך גרינדן אויף זיין נאָמען אַ ברענטש (צווייג) פון דעם „אינטערנאַציאָנאַלן אַרבעטער אַרדן“.

טערהאלטונג און יידישע אינטערעסן, אַרויסגעגעבן פון י. גרינשטיין, לאַג-
דאָן, תרס"ה, 32 זייטן). דער אינהאַלט איז מיר ניט געווען געפעלן: ניט די
סקיצן פון ל. קרעדיטאָר, ירוחם מאַן און ת. ראָטמאַן, און ניט די לידער פון
י. גרינשטיין און ה. הורוויץ, און אויך ניט דער פעליצעטאָן פון בעל-מטופל.
געלויבט האָב איך דאָרט בלויז „דאָס אויסערלעכע אויסזען“: פאַפיר און
דרוק...

צווישן מיינע איבערזעצונגען אין דעם „טעגלעכן אידישן אַדווערטיזער“
זיינען געווען סקיצן און שילדערונגען פון יעקב כהן, יהודה שטיינבערג און
אַנדערע דעמאָלט מאָדערנע העברייאישע בעלעטריסטן, ווי אויך דייטשע
שריפטן פון דר. טעאָדאָר הערצלס ירושה, וועלכע זיינען געווען פאַרעפנט-
לעכט אין דער ווינער צייטונג „נייע, פרייע פרעסע“, צווישן זיי אויך זיינע
אַ לענגערע דערציילונג וועגן אַ פּאַלקס-העלד, אַ געוועזענער סטאַליער-
יונג, וועמען די אַרימע מאַסן רופן אַן „דער אייזערנער אויער“, עסייען פון
דר. מאַקס נאָרדוי און אַנדערע יידישע דענקער אין די אַנגעזעענע ווינער
און בערלינער צייט-שריפטן.

מיינע לייט-אַרטיקלען אין „טעגלעכן אידישן אַדווערטיזער“ אונטערן
נאָמען „טעגלעכע נאָטיצן“ האָבן באַהאַנדלט אַלערליי טאַג-פּראַגן און פאַ-
סירונגען, פּאָליטישע, געזעלשאַפּטלעכע, ווי אויך אינדיווידועלע. צום ביי-
שפּיל: דעם 21-טן מאַי 1905 פאַראַרטייל איך דאָרט די פּירער פון דער
ענגלישער „ליבעראַלער“ פּאַרטיי פאַר זייער ניט קומען צום פּראָטעסט
מאַס-מיטינג קעגן דעם „עיליען-ביל“. איך צי דערפון צוויי שלוסן: ערשטנס,
אומצוטרוי צו זייער כלומרשטן ליבעראַליזם; צווייטנס, אַז די יידן אין
ענגלאַנד דאַרפן זיין בעסער אַראַגאָזירט און פאַרשטעלן מיט זיך אַ שטאַר-
קערע מאַכט ווי איצט. ווען דאָס וואָלט געווען דער פאַל, דערקלער איך
דאָרט, וואָלט די ענגלישע רעגירונג ניט „צוגעפאַסט דעם, עיליען-ביל“ אַזוי
אויפּפאַלנדיק צו די יידישע עמיגראַנטן. איך ווייז אויך אַן, אַז דער יידישער
כלל קען נאָר דעמאָלט ווערן אַ מאַכט ווען דער יידישער פּרט, דער האַרע-
פאַשנער יידישער מאַסן-מענטש וועט האָבן די מעגלעכקייט צו לעבן בעסער.

אין אַן אַנדער לייט-אַרטיקל, אַ פאַר טעג שפּעטער, דעם 23-טן מאַי,
ציטיר איך אַן אונטערריידונג פון ראובן בריינין מיט אַ רוסישן ליבעראַל,
אַז יידן האָבן ניט קיין שום אייגענע נאַציאָנאַל-יידישע אינטערעסן און אַז די
בונדיסטן און אַלע אַנדערע יידישע סאַציאַליסטן, וועלכע ריידן פון יידישע
פּאַלקס-אינטערעסן זיינען „שאַוויגניסטן“... איך באַמערק דערצו, אַז אַזאַ
באַציאָנונג פון אַ ליבעראַל צו יידישע פּאַלקס-אינטערעסן שטאַמט דערפון
וואָס די יידן פלעגן אומעטום פאַדערן מען זאָל זיי האַלטן פאַר אַנגעהעריקע
צום פּאַלק פון דער אַרומיקער מערהייט: פאַר פולע ענגלענדער אין ענג-
לאַנד, פאַר פולע דייטשן אין דייטשלאַנד א. א. וו. און מען זאָל זיי, די יידן,
דערבייער געבן פולע בירגערלעכע רעכט. די יידן שטעלן אָבער אין ערגעץ

ניט אַרויס די פּאָדערונג פון גלייכע רעכט אַלס אַ פּאַלק, אַזוי ווי דאָס פּאָדערן מענטשן פון אַנדערע מינאַריטעטן-פעלקער. איך גיב צו, אַז עס איז שווער פאַר יידן צו פּאָדערן גלייכהייט מיט דער אַרומיקער מערהייט אויפן קול-טורעלן געביט אין אַזאַ מדינה ווי ענגלאַנד, אַז מען זאָל דאָרט בויען פאַר אונדז יידן באַזונדערע יידישע שולן און אונדז געבן גינסטיקע מעגלעכקייטן צו שאַפן קולטור-ווערטן אין אונדזער אייגענער פּאַלקס-שפּראַך ...

לויט דער ציוניסטישער טעאָריע, מיט וועלכער איך האָב דעמאָלט איינגעשטימט, איז טאַקע ניט געווען קיין אַנדער אויסוועג צו בויען די יידישע קולטור ווי נאָר אין אַ יידישער מדינה, וואו די שפּראַך און קולטור, אַזוי ווי דאָס גאַנצע נאַרמאַלע לעבן דאָרט אין יידיש ... פּראַקטיש אָבער, האָב איך אַזאַ צוגאַנג באַטראַכט פאַר אַסימילאַציע און געאַרבעט מיט אַלע מיינע כוחות פאַר יידישער קולטור אין יידיש. איך אַגיטיר אויך דערפאַר אין מייין לייט-אַרטיקל. מייין אַרגומענט איז, אַז כאַטש די יידישע לימודים גיבן דעם יידישן קינד ווייניק אַדער גאַרניט אין דעם ענגלישן לעבן, און עס קאַן דער-פון ניט פּראַפּיטירן אַזוי פיל ווי פון זיין ענגלישער דערציאונג, איז דאָך די יידישע שפּראַך און קולטור נויטיק פאַר זיין יידישן לעבן, וואָס האָט אונדזערע עלטערן געקאָסט אַ סך מער ווי אַן ענגליזירטער ייד קען פאַר-דינען פון לעבן אַלס אַ פולער ענגלענדער.

מיטאַרבעטער אינעם „טעגלעכן אידישן אַדווערטייזער“ האָב איך גע-האַט בלויז צוויי: דעם ראַמאַנען-שרייבער ל. א. אַפּענהיים און דעם נייעס-שרייבער שלמה גרינבלוי (*). ל. א. אַפּענהיים, דער געוועזענער רעדאַקטאָר פון דער פּריער-דערמאָנטער וועכנטלעכער „יידישער צייטונג“ אין גלאָזגאָ, פלעגט די טעגלעכע פאַרזעצונגען פון זיין ראַמאַן צושיקן דורך פּאָסט אַדער אַליין ברענגען אין דער דרוקעריי פון דעם „טעגלעכן אידישן אַדווערטיי-זער“. דאָס איז געגאַנגען דירעקט צום הויפּט-שריפטזעצער, דעם אַרויסגעבער, מר. מעטשיקס אַ זון, אַ שיינער אינטעליגענטער יונגערמאַן, וועלכער האָט געהאַט אַ חזקה אויף אויסצוקלייבן, זעצן און קאַרעגירן די ראַמאַנען פאַר זיין טאַטנס צייטונג. איך בין דאַרום כלל ניט געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַרן ראַ-מאַן. אויף די נייעס אָבער האָב איך געמוזט אַכטונג געבן, אַז די פּאַליטישע און מלחמה-נייעס זאָלן זיין גענוי איבערגעזעצט פון זייערע ענגלישע קוועלן און אַז די שטאַטישע און קהלשע ידיעות זאָלן זיין באַוואָרנט קעגן „לאַיבל“-קלאַגן.

אַ היפּשן אָרט צווישן מיינע עדיטאָריעלע טעגלעכע נאַטיצן, ווי אויך

(* שלמה גרינבלוי איז אויך מייין נייעס-שרייבער אין דער לינק-טאַ-ציאָליסטישער טאַג-צייטונג „די וועלט“ אין שיקאַגע, וועלכע איך רעדאַק-טיר אין 1917—1918.

די צופעליקע ארטיקלען פארנעמען זומער 1905 די פראבלעמען, וועלכע זיי-נען ארויסגעוואקסן פון דער מלחמה צווישן רוסלאַנד און יאַפּאַן און פון די צאָרישע פּאַגראַמען קעגן יידן און רעוואָלוציאַנערן. ווען עס הויבן זיך אָן קלאַנגען פון שלום צווישן רוסלאַנד און יאַפּאַן, דערקלער איך, אַז כאַטש מיר זיינען אַלע צופרידן פון אַ סוף צו דער דאָזיקער בלוט-פּאַרגיסונג, וועט אָבער אין רוסלאַנד גופא ניט קומען צו קיין שלום אַזוי לאַנג ווי די צאָרישע בלוטיקע רעגירונג וועט פּאַרזעצן אירע שחיטות אויף אַלע פעלקער אין רוסלאַנד, אויך די רוסן אין כלל.

מיינע שאַרפּסטע פּאַלעמישע לייט-אַרטיקלען זיינען געווען קעגן די אוגאַנדיסטן און די מילדסטע — קעגן די בונדיסטן. איך טרעט אַרויס קעגן דער פּאַדערונג פון „בונד“, אַז צו אים זאָלן געשיקט ווערן אַלע געלטער פּאַרן יידישן זעלבסט-שוץ. איך דערקלער, אַז ביי זיין בעסטן ווילן וועט דער „בונד“ ניט קענען זיין אומפּאַרטייאיש, צו די אַנדערע פּאַרטייען, אַפילו אין זעלבסט-שוץ אַנגעלעגנהייטן. ווען מיין פריינט דער דאָנטיסט דר. נאדעל, וועלכער איז צוזאַמען מיט זיין פרוי, אויך אַ דאָנטיסטין, געווען טעטיק צווישן די בונדיסטן אין לאַנדאָן, טרעט אַרויס קעגן מיין באַהויפטונג און טענהט, אַז דער „בונד“ קען יאָ זיין גאַנץ אומפּאַרטייאיש, דערמאָן איך אַלעק-סאַנדער קרעמערס דיקטאַטאָרישע באַנעמונג קעגן דער ווילנער יידישער אַרבעטער-אַפּאָזיציע אין די ניינציקער יאָרן. נאָר ווען דר. נאדעל ווייזט מיר אָן אין אַ פּערזענלעכן בריוו, אַז מיין דערמאָנען די דאָזיקע שטעלונג אין ווילנע פון גענאַסע קרעמער קאָן שאַדן דער אַרבעט פון „בונד“ אין לאַנדאָן, פּאַרענטפּער איך עפנטלעך די אַמאָליקע שטעלונג פון אַלעקסאַנדער קרעמער לויט די אומשטענדן פון די ניינציקער יאָרן. איך בלייב אָבער ביי מיין מיינונג, אַז דער פּאַנד פאַר דער זעלבסט-שוץ, וואָס גייט אויס-שליסלעך בלויז אויף צו שאַפן וואָפּן צו פּאַרטיידיקן די יידישע מאַסן קעגן פּאַגראַמשיטיקעס, און ניט פאַר קיין שום אַנדערע צוועקן, דאָרף האָבן אַ פּאַראַייניקטן קאָמיטעט, אין וועלכן עס זאָלן זיין פּאַרטראָטן פּאַרשטייער פון אַלע פּאַרטייען, וועלכע באַטייליקן זיך אין די עקזיסטירנדיקע זעלבסט-שוץ אַרגאַניזאַציעס.

מיינע געסט אין לאַנדאָן אין די יאָרן 1903—1905 זיינען געווען צאָלרייך, ניט געקוקט אויף אונדזער קליינער דירה. לאַנדאָן איז דעמאָלט געווען אַ ווירקלעכער „נאַכט-אַזיל“, אַן אַכסניא אויפן וועג פון מזרח-איראָפּע קיין אַמעריקע. יעדע וואָך האָבן אונדזער דירה באַזוכט נייע מענטשן, וועלכע זיינען מיר רעקאָמענדירט געוואָרן פון ווייטע קרובים, חברים און פריינט. אַ חוץ דעם כּיבוד, וועלכן שרה שפּרה פלעגט צוגרייטן פאַר אונדזערע דורכפּאַרנדיקע געסט, פלעג איך פּערזענלעך זיי נאָך מכבד זיין מיט אַרומ-פירן זיי, צו-פּוס אָדער אויף באַסעס און טראַמוואַיס, צו ווייזן זיי „מייך“

שיינע, רייכע שטאַט. די פשוטע מענטשן פלעג איך באַווייזן די רייכקייטן, און די איידעלע — די שיינקייטן. דורשטיקע נאָך וויסן פלעג איך פירן אין „דאַרווינס מוזיאָומס“, — אַזוי פלעגט דער עולם אַררופן דעם מוזיאָום פון נאַטור-געשיכטע, וואו דאַרווינס סטאַטוע שטייט ביים אַריינגאַנג, אָדער דעם „בריטיש מוזיאָום“ מיט זיינע צאָלרייכע מאָנומענטן אויף אַלע געביטן פון דער מענטשלעכער קולטור.

מער ווי מיט אַלע מיינע געסט האָב איך זיך אַרומגעפירט אין לאַנדאָן מיט דעם סטודענט — שפעטער דאָקטאָר — בן-ציון מאָסינזאָן*.) וועלכן דער אינזשיניער אוסישקין האָט מיר רעקאָמענדירט אַלס אַ מיטהעלפער אין אונדזער קאַמף קעגן דר. הערצלס פּראָיעקט צו באַזעצן יידישע מאָסן אין דער בריטישער קאָלאָניע אַוואַנדע, אין די ווילדערנישן פון מזרח-אַפריקע.

בן-ציון מאָסינזאָן, אַ הויכער שיינער יונגעראַמאן מיט אַ שוואַרץ בערדל, איז געווען אַ זעלטענער אַראַטאָר. אַזוי ווי דר. שמריה לעווין, איז בן-ציון מאָסינזאָן געווען אַ מער פאָלקסטימלעכער מאָסן-רעדנער ווי אַ לעקטאָר אָדער אַ לערער. ער איז ניט געווען אַזאַ וויצלער און פאָלעמיקער און אויך ניט אַזאַ חכם און פּח (פּיקיעד) אין אַ שמועס אַרום טיש, ווי יענער. אויף דער רעדנער-טריבונע אָבער האָט בן-ציון מאָסינזאָן מיטגעריסן די מאָסן מיט זיין רייכן קוואַל פון יידישן פאָלקלאָר: פאָלקס-ווערטלעך, פאָלקס-מעשיות און לעגענדעס. זיין שטים איז געווען מוזיקאַליש, זיין יעדעס וואָרט האָט געהאַט אַ פיינעם אָפּקלאַנג און איז געווען אַנגענעם צו הערן.

אַ סטודענט אין בערן פון ביבל-קריטיק און סעמיטאָלאָגיע, איז בן-ציון מאָסינזאָן געווען באַזונדערס פאַראינטערעסירט אין די אויסגעראַבענע מאַ-נומענטן פון די ביבלישע צייטן. איך האָב דעריבער כמעט יעדן טאַג מיט אים שפּאַצירט אַ סך מיילן צו-פּוס פון אַנהויב ווייטשעפל אין מזרח-לאַנדאָן צום בריטישן מוזיי אין מערב-לאַנדאָן און אָפט נאָך אַ סך ווייטער פון יענער געגנט, צום וויקטאָריע און אַלבערט מוזיי אין קענסינגטאָן, וואו עס געפינען זיך די קולטור-אוצרות פון דער אַלטער פּערסיע און אַנדערע פאַרצייטיקע ציוויליזאַציעס, וועלכע ענגלאַנד האָט אַוועקגענומען מיט געוואַלט פון נאַפּאָלעאָן דעם ערשטן, ווען איר פּלאַט איז באַפאַלן זיינע שיפן אויפן מיטן ים. ווען מאָסינזאָן פלעגט מיט מיר צוריקקומען פון אַזאַ לאַנגן שפּאַציר, פלעגט

* בן-ציון מאָסינזאָן ווערט שפּעטער באַרימט אַלס אַ לערער פון דער ביבלישער געשיכטע אין דער יפּוער גימנאַזיע און ווערט אויך באַקאַנט ווי אַ לעקטאָר אין יידיש אין פאַרשיידענע לענדער. ער פלעגט אויך קומען אָפט אין אַמעריקע, וואו מיר האָבן אַ סך מאל פאַרבאַכט צוזאַמען, באַ-זונדערס ווען איד האָב געוואוינט אין שיקאַגע.

ער זיך אפרוען דורך וויגן מיין קינד שמואל אָדער אַרומטראָגן זיך מיט אים איבערן שטוב און זיך שפילן מיט אים, זינגענדיק קינדער-לידער.

לאַנדאַנער עמיגראַנטן אין אַמעריקע רופן מיך אויך אַהין. זיי זעען ניט קיין צוקונפט פאַר אונדזער מין יידישע יונגעלייט אין לאַנדאָן. זיי זוכן דאַרום פאַרשיידענע וועגן און מיטלען ווי אַזוי מיך איינצואַרדענען אין אַמעריקע. זיי שיקן מיר צו אַ באַשטעלונג פון דעם „אינטערנאַציאָנאַלן פאַרלאַג“ אין ניו-יאָרק, וועלכער האָט זיך דעמאָלט ספּעציאַליזירט אין אַרויסגעבן גוטע ביכער אין יידיש, איך זאָל פאַר אים אויפשרייבן אַן אַרבעט איבער די יידישע נביאים. זיי מיינען דערמיט אַ פאַרברייטערונג און פאַר-טיפּונג פון מיין לעקציע „די נביאים און דער המון“, וועלכע איך האָב אין יענער צייט געהאַלטן אין ענגלאַנד (*). דער דאָזיקער פאַרלאַג באַשטעלט אויך ביי מיר אַן איבערזעצונג פון משה העס' בריוו און אַנדערע שריפטן אין זיין בוך „רוים און ירושלים“ (**). איך וויל אָבער ניט פאַרן קיין אַמע-ריקע כל זמן איך בין אָנגעוויזן בלויז אויף אַזוינע צופּעליקע איינקונפּטן, בפרט, אַז איך בין דערווייל געווען פאַרנומען אין לאַנדאָן מיט מיין אַרבעט צו רעדאַקטירן דעם „טעגלעכן אידישן אַדווערטיזער“.

אין זייער פלייסן זיך מיך צו ברענגען קיין אַמעריקע, פאַרבינדן זיך מיינע לאַנדאַנער חברים דאַרט מיט מיין איינציקן פעטער מיט דעם פאַמיליע-נאָ-מען מאַרמאָר, מיין טאַטנס יינגערער ברודער פישל (פיליפּ). דער דאָזיקער פעטער מיינער האָט אויסגעוואַנדערט קיין לאַנדאָן אין מיטן פון די אַכציקער יאָרן. ווען איך קום אַהין פון דער שווייץ, אין פּרילינג 1901, טרעף איך אים שוין דאַרט ניט מער. אויך אין דער אַלטער היים האָב איך אים געזען בלויז די טעג פאַר זיין אָפּפאַר פון אונדזער דאָרף, ווען איך בין געווען אַ קינד פון זיבן אָדער אַכט יאָר. אין אַלע זיינע בריוו צו מיין טאַטן האָט ער זיך תמיד נאָכגעפרעגט אויף מיר, און אַז איך האָב גענומען אונטערוואַקסן, האָט ער כסדר פאַרלאַנגט, אַז מען זאָל מיך אַריבערשיקן צו אים קיין לאַנדאָן. ער האָט געוואַלט פאַרהיטן, אַז איך זאָל ניט דאַרפן אויסברענגען, ווי ער, קיין יאָרן אויף צו דינען דעם קייסער. כדי איך זאָל דאַרטן זיך קענען דערנערן פון מיין אייגענער פּראַצע, האָט ער פאַרגעשלאָגן מיין טאַטן מיר

(* איך גיב אויך די זעלבע לעקציע אין ירושלים ווינטער, 1907—1908, אין „בית עם“ (בעט-אַס — פּאַלקס-הויז), אין דער אָנוועזנהייט פון אליעזר בן יהודה און אַנדערע ירושלימער געלערנטע. שפעטער פאַרעפנטלעך איך דאָס אונטערן נאָמען „אליהו הנביא, דער אַנזאָגער פון דער גאולה“, אין דער „צוקונפט“ אונטער ליעסינס רעדאַקציע, אין פינף אָדער זעקס פאַרזעצונגען, אין די יאָרן 1918—1919.

(**) די ערשטע בריוו פון משה העס אין מיין איבערזעצונג זיינען געווען פאַרעפנטלעכט אין דעם זשורנאַל „יודישע פרייהייט“, לאַנדאָן 1905.

צו געבן לערנען א מלאכה. ער רעקאמענדירט איך זאל ווערן א יואוועלירער (א צירונג-מאכער) אדער א זייגערמאכער אדער ביידע צוזאמען, — צוויי מלאכות, וועלכע ער האט געהאלטן, אז מען קען פון זיי „מאכן א לעבן“ אין לאַנדאָן.

מיין טאטע-מאמע, וועלכע האָבן געוואָלט מאַכן זייער איינציקן זון פאַר אַ רב, האָבן נאָטירלעך ניט געוואָלט הערן פון דעם פעטער פישלס פאַר-שלאַג. יאָרן שפעטער ווען איך קום צוגאַסט צו דער משפּחה אין לאַנדאָן, געפינט זיך שוין דער דאָזיקער פעטער אין אַמעריקע. ער וואוינט אין שיי-קאָגע, וואו מייע אַיינגעוואַנדערטע לאַנדאָנער חברים טרעפן זיך מיט אים, און זינט דעמאָלט הויבט ער אויך אָן מיר ווידער שרייבן וועגן קומען צו אים — דאָס מאַל קיין אַמעריקע. איך בין אָבער ניט וויליק צו פאַרבייטן לאַנדאָן אויף שיקאַגע אָן אַ באַשטימטער באַשעפטיקונג. איך צוויפל אויך אין די אַלע גוטע אויסזיכטן דאָרט, וועלכע מיין יונגער לאַנדאָנער חבר, וויליאַם פּוּזניאַק, דעמאָלט שוין אין שיקאַגע, שילדערט פאַר מיר מיט שיינע פאַרבן*.)

(* ווען איך קום קיין ניו-יאָרק אָנהויב 1906, פאַרבעט מיך אָפט מיין פעטער פישל אים צו באַזוכן אין שיקאַגע. איך בין אָבער דעמאָלט צופיל פאַרנומען, פריער אין פילאָדעלפיע און נאָכדעם אין ניו-יאָרק, מיט רעדאַקטירן טירן דאָס וואָכנבלאַט „דער יידישער קעמפער“ און מיט אַ סך אַנדערע געזעלשאַפטלעכע און קולטורעלע אַרבעטן און איך קאָן ניט אונטערנעמען קיין רייזע אין דער מיטל-וועסט. אַרום פינף יאָר שפעטער, ווען איך קום צוריק פון מיין רייזע קיין ארץ ישראל און פאַר פון ניו-יאָרק דורך שיקאַגע קיין דענווער, איז מיין פעטער פישל שוין אין לאַס-אַנדזשעלעס. ער באַ-וואַרפט מיך מיט בריוו קיין דענווער, אַז פון דאָרט קיין לאַס אַנדזשעלעס איז „אין טריט“ און שלאַגט פאַר, אַז איך זאל פאַרבייטן קאָלאָראַדאָ אויף קאָליפּאָרניע. נאָך איידער וואָס-ווען בין איך שוין ווידער אין שיקאַגע אויף מיין וועג צוריק קיין ניו-יאָרק, אין שיקאַגע פאַרהאַלטן מיך די טוער פון דער סאַציאַליסטישער פאַרטיי (ד.ר. ק. פאַרנבערג, רעדאַקטאָר פון דער שיקאַגער „יידישע אַרבעטער-וועלט“, וויליאַם צוקערמאַן, פאַרוואַלטער פון שיקאַגער „פאַרווערטס“ א.א.), ווי אויך אַ רייע שיקאַגער פּוּליצי-פירער, אַז איך זאל דאָרט פאַרלייבן. ווען איך קום ענדלעך אין 1930 קיין לאַס-אַנדזשעלעס אויף מיין דעמאָלטיקן טור פאַר דער „פרייהייט“, איז מיין פעטער פישל שוין טויט. די דיכטערין שפרה ווייס קען מיר בלויז צופירן זען זיין אלמנה, וועלכע טראַגט שוין דעם פאַמיליע-נאָמען פון איר צווייטן מאַן... (די דאָזיקע געשעענישן, ווי אויך אַנדערע טראַגעדיעס פון זיין לעבן האָט שפרה ווייס געשילדערט אין אַ סקיצע אין דער „פרייהייט“ מיטן נאָמען „דער פעטער“.)

צווישן מייע אומאָנגענעמסטע איבערלעבונגען אין לאַנדאָן איז געווען אַ אַנפאַל פון כלומרשט פרומע שלעגער אויף די יידישע ראַדיקאַלן, כאָטש איר בין דערביי ניט געווען. איך פלעג קיין מאָל ניט גיין צו קיין יום־כיפור בעלער. איך האָב זיי באַטראַכט פאַר אַ ווידערשפרוך צו די אַנאַרכיסטישע יום־כיפור־פּלאַקאַטן, אויף וועלכע זיין האָבן געשריבן: „יעהאָוואַ לוי האַיאַ וועלוי ניווראַ“, אַז גאָט איז בלויז אַן אויסטראַכטעניש און איז אין דער אמתן קיינמאַל ניט געווען, און צום סוף מאַכן זיי אַן עקסטערע באַנקעט אום יום־כיפור אים אויף צו להכעיס...

די כלומרשט יידישע שלעגער זיינען אָבער אַרעסטירט געוואָרן פון דער פּאָליציי און געבראַכט געוואָרן אין געריכט. דער ענגלישער ריכטער האָט פאַר זיי געהאַלטן אַ רעדע, וואָס האָט דעמאָלט געמאַכט גרויס אויפזען אין לאַנדאָן. מייע באַקאַנטע ערלעכע פרומע יידן האָבן דעמאָלט זיך געשעמט איינע פאַר די אַנדערע און ניט געוואוסט וואו זיך אַהינצוטאָן פאַר בושא און חרפה. דער חשובער ריכטער האָט געמוסרט די איינגעוואַנדערטע יידן פון לאַנדאָן אומגעפער אַזוי:

— איר האָט מיט רעכט פּראָטעסטירט קעגן דער אומטאַלעראַנץ, וואָס האָט אייך פאַרפּאָלגט אונטער דעם צאַרישן רעזשים אין מזרח־אײראָפּע. איר זייט געקומען אַהער, כדי צו קענען פירן פריי אייער אייגענעם לעבן. איצט ווייזט איר דאָ אַרויס אַזאַ אומטאַלעראַנץ צו אייערע אייגענע ברידער יידן. איר באַפאַלט די וואָס זיינען מיט אייך ניט איינשטימיק אין אייערע רעליגעזע מנהגים און איר פאַרפירט מיט יענע יידן געשלעגן אין אייער הייליקסטן טאַג אין יאָר.

י. א. מעטשיק, דער אַרויסגעבער פונעם „טעגלעכן אידישן אַדווער־טייזער“, שעמט זיך, וואָס די היגע יידישע ראַדיקאַלן לויבן זיין צייטונג. ער איז צופרידן, וואָס זי ווערט אַלץ מער געלייענט און ברענגט אים אַריין גרעסערע פּראָפּיטן. ווען ער דערמאָנט זיך אָבער אין זיינע קאַנסערוואַטיווע „יונגט־אידיעאַלן“ אויסצוראָטן ראַדיקאַליזם, פריידענקערטום און סאַציאַליזם פון צווישן די יידישע מאַסן אין ענגלאַנד, שעמט ער זיך מיט די שבחים, וואָס ער קריגט, אַז זיין „טעגלעכער אידישער אַדווערטייזער“ איז די ראַדי־קאַלסטע און פּראָגרעסיווסטע יידישע צייטונג אין ענגלאַנד... ווען ער האָט געגרינדעט די דאָזיקע צייטונג באַמערקט ער מיר, שעמעוודיק, האָט ער זיך כלל ניט געקאַנט פאַרשטעלן, אַז מ'וועט איר אַמאָל געבן אַזוינע שבחים... קענטיק, אַז ער ווייס אַליין ניט גענוי מיט וואָס ער שעמט זיך איצט: צי מיט זיין פאַרגאַנגענהייט אַלס „מחזיק הדתניק“, (פאַנאַטישער פרומאַק און קאַנ־סערוואַטאַר), אָדער מיט זיין קעגנוואַרט, אַלס אַן אַרויסגעבער פון אַ טעג־לעכער צייטונג, וועלכע באַקעמפט איצט אַלץ פאַר וועלכן צוועק זי האָט זיך געגרינדעט...

אַלע יידישע טעגלעכע צייטונגען אין לאַנדאָן באַקעמפן די צאַרישע פּאָגראַם־רעגירונג. נאָר זיין טעגלעכע יידישע צייטונג איז די איינציקע, וועמעס רעדאַקטאָר דערקלערט, אַז די ענגלישע רעגירונג איז ניט בעסער ווי די צאַרישע, ווי כ'האַב עס געטאָן אין מיינע לייט־אַרטיקלען אין דעם „טעגלעכן אידישן אַדווערטייזער“ פון זומער 1905. למשל, אין מיינע „טעג־לעכע נאַטיצן“, אין מיטן יולי 1905, באַשולדיק איך די ענגלישע רעגירונג, אַז זי איז ניט ווייניקער קאַרופּטירט ווי די צאַרישע. איך רעכנ אויס אַ לאַנגן צעטל פון אירע פאַרברעכנס אין דרום־אַפריקע און אין אירע אַנדערע קאָלאָניעס, און אין ענגלאַנד גופא. און איך דערמאָן אויך איר „דערוועקן שנאה צו יידן, כדי צו פאַרפירן דעם פשוטן אַרבעטער, ער זאָל מיינען, אַז דער ייד איז זיין שונא און די גאולה פאַרן ענגלישן אַרימאָן וועט קומען דורך אַן „עיליען ביל“, אַ געזעץ קעגן די יידן פון רוסלאַנד און רומעניע.“

אין אַן אַנדער שטעלע איראַניזיר איך איבער דאָס כלומרשטע „גליק צו געהערן צו דער מעכטיקער רייכער ענגלישער נאַציאָן“ און שילדער, ווי אַזוי „קינדער פון דער רייכער ענגלישער נאַציאָן גייען צופוס בעטלען קיין לאַנדאָן, אַז מען זאָל זיי העלפן, זיי זאָלן ניט שטאַרבן פון צופיל רייכטום און מאַכט“... ווי אַזוי ענגלישע „קינדער שלאָפן אין רעגן און קעלט אין די לאַנדאָנער גאַסן אונטערן פרייען הימל“. מיין אויספיר איז, אַז „אַזאַ נאַציאָן איז ניט רייך — — איר גאַנצער גלאַנץ איז ניט ווערט מער ווי דער גלאַנץ פון קארטאָגאָ אַדער — — רוים אַ קורצע צייט אידער זיי זיינען צעפאַלן“...

קאַפיטל הונדערט איין און פערציק

מיין קוואַרטיראַנט י. ה. ברענער

מיין קוואַרטיראַנט י. ה. (יוסף חיים) ברענער איז געקומען צו מיר אומגעריכטערהייט אין אַ שבת בייטאָג, ווען אונדזער שטוב האָט אויסגעזען גאַנץ יום־טובדיק.

די „פּראָנט־רום“ — דאָס פּאָדער־צימער — אַדער „פּאַרלאָר“ — דער זאָל — איז געווען פיין אויפגעראַמט און ניט געהאַט מער קיין סימן פון שרה שפרהס נייטעריי אַדער שניידעריי, וואָס איז דאָרט אינדערוואַכן. די פאַר ניי־מאַשינען זיינען געווען איבערגעדעקט מיט אַ פיינעם שטאָף און האָבן אויסגעזען ווי אַ שטיק מעבל. די פענצטער זיינען געווען פאַרהאנגען מיט ווייסע גאַרדינען, די בעט און די בעטגעוואָנט — איבערגעצויגן מיט אַ ווייסן ליילעך און ווייסע ציכן, דער טיש באַדעקט מיט אַ ווייסן טיששטעך;

און אָט די אַלע ווייסע זאכן זיינען געווען פאַרפּוצט און באַזוימט מיט האַנט־
שטריקעריי און אויסהאַפּטונג. שרה שפּרהס קליידער פון איינפאַכע שטאַפּן,
נאָר גענייט מיט אירע „גאַלדענע הענט“ האָבן אויסגעזען קאַסטבאַר. זי איז
געזעסן אויף אַ פשוטן וויג־שטול מיט אונדזער „מלאכל“ דאָס קינד שמואל
אויף איר שוים. זיין שיין בליענדיק פּנימל האָט געלויכטן און געשיינט אין
זיין שבתדיקן אַנטאַן, וואָס זיין מאַמע האָט מיט אירע קינסטלערישע הענט
פאַרוואַנדלט פון ווערטלאָזע רעשטלעך אין „פּרינצלעכע“ מלבושים.

די שטוב האָט געבלישטשעט מיט איר ציכטיקייט און רייניקייט. אַלץ
האַט געבלאַנקט און איז געווען אויסגעשטעלט אין אַ מוסטערהאַפּטער אַר־
דענונג. פּלוצלונג האָט זיך געעפנט די טיר און צוויי יונגעלייט אין זייערע
מיטעלע צוואַנציקער יאָרן זיינען אַריינגעקומען. דער לענגערער פון זיי,
אַ דאָרער מיט ברוינע וואַנצעלעך, האָט פאַר מיר פאַרגעשטעלט דעם קיר־
צערן, זיין קאַמפּאַניאָן — אַ מיטלגעוויקסיקער, מיט אַ קרעפּטיק, אַבער
גוטמוטיק פנים מיט בלויע אויגן און מיט אַ קיילעכדיק בלאַנד בערדל —
און מיר געזאַגט, אַז דאָס איז י. ה. ברענער, וועלכער וויל זיך מיט מיר
באַקענען.

י. ה. ברענערס נאָמען איז מיר געווען גוט באַקאַנט. איך האָב געליי־
ענט זיין ביכל סקיצן מיטן נאָמען „מעמק עכור“ (פונעם יאַמער־טאַל) און זיין
ראַמאַן „בחורף“ (ווינטער) און איך האָב פון אים אַ סך געהאַלטן. איך פּלעג
אויך נאָכפּאַלגן די רעצענזיעס אויף זיינע ווערק, באַזונדערס די רעצענזיעס
פון מיכה יוסף בערדיטשעווסקי. איך בין נאָטירלעך געווען העכסט צופרידן
פון ברענערס באַזוך. איך דערקלער תּיכּף שרה שפּרה, אַז מיר האָבן היינט
אַ גאָר געהויבענעם גאַסט און איך שטעל זי פאַר פאַר זיי בידן. זי באַגריסט
זיי פּריינטלעך, גיט איבער דאָס קינד צו איר יינגסטער שוועסטערל גאַלדע
(איינע פון די יתומות וועלכע שרה שפּרהס פּריציטיק פאַרשטאַרבּענע מאַמע
האַט אונדז איבערגעלאָזן אַ ירושה), און נעמט זיך צוגרייטן כּיבוד פאַר די
געסט: טיי, ביסקוויט, פּרוכט און דאָס גלייכן.

ברענער איז צוערשט ניט געווען באַרעדעוודיק. ער איז געווען אַזוי
שפּאַרעוודיק מיט זיינע ווערטער מינדלעך, אַזוי ווי שריפטלעך, אין זיינע
סקיצן פונעם „יאַמער־טאַל“. נאָר וואָס ווייטער, האָט ער זיך ביי אונדז
דערפילט אַלץ היימישער און געמיטלעכער און האָט זיך אפילו אַביסל גע־
וויצלט.

זיין וויצלען זיך איז געווען אויפן אייגענעם חשבון. איך האָב אים גע־
פּרעגט צי דער לאַנדאַנער העברייאישער פאַראין האָט אים איינגעלאָדן
צו ווערן אַ מיטגליד, און צי די העברייאישע לערער האָבן אים פאַרבעטן
צו האַלטן פאַר זיי אַ לעקציע אין העברייאיש. ער האָט מיר דערציילט וועגן
דעם צוואַמענשטויס, וואָס ער האָט שוין געהאַט מיט לאַנדאַנער „העברייער“.

ווי אַ העברייאישער שרייבער איז עס דאָך גאַנץ נאַטירלעך, ער זאָל ליב האָבן די דאָזיקע שפּראַך, זאָגט ברענער, פּונדעסטוועגן איז ער לחלוטין קעגן ריידן העברייאיש מיט יידן, וועמעס מאַמע-לשון איז יידיש. ער דער-קלערט עס מיר אַזוי: שרייבן העברייאיש קומט אים ניט אָן לייכט, כאַטש ער האָט פאַר זיך אַזוינע מוסטערן ווי דעם תנ"ך, די משנה, די מדרשים, און באַזונדערס מענדעלע. דאָך מוז ער אַלץ פּריער דורכטראַכטן אין יידיש און נאָכדעם ערשט אַרבעטן שווער, ווי אַזוי דעם אָדער יענעם באַגריף איבערגעבן אין אַ העברייאיש וואָרט, וואָס זאָל אויסדריקן דאָס וואָס ער, ברענער, האָט אין זינען. ריידן העברייאיש צו היימישע יידן אין לאַנדאָן, איז אָבער גאָר עפעס אַנדערש: צו וואָס זיך אַנטאָן אַ צוים אויפן צונג און ריידן אַ שלעכטן העברייאיש, ווען מען קאָן אַזוי לייכט און פּריי זיך אויס-דריקן אין יידיש?

ער האָט דעריבער זיך אָפּגעזאָגט פּון ריידן העברייאיש אפילו צוליב פּרנסה. ער האָט ניט אַנגענומען קיין איינעם פּון פאַרשלאַגן, צו ווערן אַ לערער אין אַ העברייאישער שול אין לאַנדאָן, וואו מען לערנט „עברית בעברית“. ער וועט דאָס ניט טאָן, האָט ער געזאָגט, כל-זמן ער האָט נאָך ניט אויסגע-פרובירט אַלע אַנדערע מעגלעכע מלאכות, וועלכע מען קאָן טאָן מיט ניט געבונדענע הענט און פיס, אַנשטאָט מיט אַ געפענטען צונג... דערביי דערציילט ער מיר אַ וויץ:

אַ לאַנדאָנער העברייאישער לערער, יצחק יאַנישעווסקי, אַ ייד אַ כּעסן, האָט געהערט ברענערן אויסדריקן זיך שאַרף צווישן עולם אויף אַ יידישן מיטינג, קעגן ריידן העברייאיש אין לאַנדאָן. ניט קענענדיק ברענערן פּער-זעבלעך, האָט יאַנישעווסקי אויסגעשריען צו אים אומגעפּער אַזוי: — מילא, ווען אַ העברייאישער שרייבער ווי י. ח. ברנער דריקט זיך אויס מיט אַזוינע אַרגומענטן קעגן ריידן העברייאיש, איז ער דאָך פאַרט אַ באַרימטער העברייאישער שרייבער, אָבער דו, חצוף, שוויג, אַניט וועל איך געבן פּעטש...

אין פאַרלויף פּון אונזער שמועס האָט י. ח. ברנער מיר אויך דער-ציילט, אַז ער האָט אַ סך יאָרן געשריבן אין יידיש פאַר די אונטערערדישע בונדיסטישע אויסגאַבעס. ער האָט אויך געהאַט פאַרטיק צום דרוק אַ צאָל סקיצן און איינאַקטערס אין יידיש. זיינע יידישע שריפטן זיינען אָבער פאַר-לאָרן געגאַנגען, ווען מען האָט אים אָפּגעגעבן פאַר אַ סאַלדאַט. ברענער האָט געגלויבט, אַז אברהם רייזען, ביי וועמען ער האָט איבערגעלאָזן דעם פּעקל „כתבים“, האָט זיי צוליב די פּאַליטיש נישט-כּשרע פּאַפּירן דאַרטן, זיי באַהאַלטן אין אַן אייוועלע, וואָס מ'פלעגט געוויינלעך ניט הייצן. נאָר אויף זיין, ברענערס שלימזל, האָט די באַלעבאַסטע עס איינמאַל גראָד איינגע-הייצט און אַלץ איז דאַרט פאַרברענט געוואָרן. י. ח. ברנער האָט עס דער-

ציילט גוטמוטיק אזוי ווי זיינע אנדערע וויצן קעגן זיך אליין, און קיין שום פאראיבל אויף אברהם רייזענען*).

פאר זיין אפשייד פון אונדז אט דעם שבת בייטאג, האָט ברענער צו מיר געזאָגט אזוי :

— בכלל באַטראַכט איך אזאָ פאַרפּוצטע שטוב און דאָס האַלטן דאָס אזוי אין אַרדענונג, אַלס אַ „בורשוואַזע מידה“. פאַר אייך אָבער מאַך איך אַן אויסנאַם. איר געפעלט מיר ביידע. איך פיל ביי אייך „ליבשאַפט און ערלעכקייט“. בין איך אייך ביידע מוחל דעם פּוץ און די אַרדענונג, וואָס איך זע דאָ. כּוועל גערן ווידער קומען אייך זען און פאַרברענגען מיט אייך. ער דריקט אייך אויס זיין אַנטציקונג פאַר אונדזער קינד שמואל און רעדט וועגן אים מיט התפעלות.

זיינע ווייטערע באַזוכן פאַר אונדז ברענערן אַלץ נעענטער. ווען מיר דערוויסן זיך פון זיין פריינט, אַ שריפטזעצער, אַז ער, ברענער, האָט ניט קיין גוטן אָפּרו, באַשליסן מיר צו מאַכן פאַר אים פּלאַץ אין מיין שרייב-צימער. אין מיין שרייב-צימער, אין אַ הינטערשטן קאַמער מיט אַ פענצטער צום הויף, איז געשטאַנען אַ חוץ מיין שרייב-טיש אויך אַ בעטל און אַ שטול. באַשליסן מיר צו מאַכן דאָרט אַ געלעגער פאַר ברענערן.

אזוי ווי מיין שרייב-טיש, געקויפט אין אַ געשעפט פון גענוצט מעבל, איז געווען זייער גרויס, דערקלער איך ברענערן, אַז ער קאַן שרייבן אויף דעם זעלביקן טיש, בפרט אַז מיינע לייט-אַרטיקלען און אַ טייל אנדערע צייטונגס-אַרבעט שרייב איך אין רעדאַקציע. פון מיין זייט קאַן ער עס אויך טאָן אפילו ווען איך בין אין צימער, ווייל מיר וועלן דאָך ביידע זיין אַריינגעטאַן אין אונדזער אַרבעט און ניט שטערן איינער דעם אנדערן. ער אָבער האָט אויף דעם ניט איינגעשטימט, כאַטש ער האָט אָנגענומען אונדזער פאַרשלאָג צו וואוינען ביי אונדז.

אַריינקלייבנדיק זיך צו אונדז, האָט י. ח. ברענער מיטגעבראַכט מיט זיך זיין גאַנץ פאַרמעגן אין אַ קליינעם רענצל, וואו ער האָט געהאַלטן אַ חוץ זיינע וועש און אַ פאַר קליידער-שטיקלעך, אויך זיין „קניפּל“, אין וועלכן ער האָט געזאַמלט פעני צו פעני אויף נדן פאַר זיין עלטערער שוועסטער. ווי געזאָגט, האָט ער ניט געוואָלט שרייבן אויפן זעלבן שרייב-טיש, האָבן

* ווען איך האָב אַמאָל דערמאָנט רייזענען דעם דאָזיקן עפּיזאָד, איז ער געוואָרן אין כּעס. אויך זיין ברודער, זלמן רייזען, וועלכער דערציילט אין „לעקסיקאָן“, אַז י. ח. ברענער „האַט אַ געוויסע צייט געלעבט אין ביאַליסט“ טאַק, וואו ער האָט צוזאַמען מיט זיין פריינט אברהם רייזען געאַרבעט פאַרן פאַרלאַג פון א. קאַטיק, דערמאָנט ער בלויז, אַז דאָרט זיינען ברענערס „כּתבים אין העברייאיש און יידיש“ פאַרלאָרן געגאַנגען „ד ו ר ך אַ צ ו פ א ך ״...“

מיר פאר אים אריינגעשטעלט א קליין טישל אין צימער לעבן זיין בעט
און דארט געמאכט פאר אים פלאץ צו שרייבן. דערמיט אבער ענדיקן זיך
נאך ניט אלע אונדזערע „סכסוכים“ מיט אים. מיר האבן געהאלטן, אז ער
„מארעט“ זיך, כאטש ער האט עס ניט געטאן בכיוון, נאך כדי אפצושפארן
נאך א פעני פאר דער שוועסטערס נדן. דאך האבן מיר א מיטל, ער זאל
עסן צו זאט, און מיר האבן אים פארגעשלאגן, אז ער זאל זיין ביי אונדז אויף
קעסט. האט ער זיך געבייזערט, אז מיר ווילן אים אריינברענגן ער זאל לעבן
אויף אונדזער חשבון... שרה שפרה האט זיך דארום גענומען אים צוצו-
שטעלן א גענויעם חשבון פון יעדן מאלצייט, וואס זי וועט פאר אים קאכן.
אט אזוי האט מען אים ביסלעכווייז צוגעוואוינט ער זאל ביי אונדז עסן
מיטאגס. שרה שפרה האט אים פולשטענדיק איבערצייגט, אז ער קאן עסן
א מיטאג מיט פלייש און זופ און נאך מיט פארשיידענע גרינסן און אנדערע
נויטיקייטן דערצו, און עס זאל באטרעפן באמת א העלפט, אדער נאך וויי-
ניקער, ווי זיין ביליקסטער מיטאג אין ביליקסטן רעסטאראן...

צוליב י. ח. ברענערן ווערט ביי אונדז אן אפטער אריינגייער דער בא-
רימטער רוסישער רעוואלוציאנער ניקאלאי טשאיקאווסקי, וועלכער איז
געווען ווייט בארימט נאך איידער מיין טאטע-מאמע האבן חתונה געהאט,
און אויף וועמעס נאמען עס איז שוין געווען א פארטיי פון רעוואלוציאנערן
(„טשאיקאוועס“) יארנלאנג איידער איך בין געבוירן געווארן. דער אלטער
רעוואלוציאנער טשאיקאווסקי, א שיינער מאן מיט א פינער גרויער בארד,
פלעגט אריינקומען אין מיין שרייב-צימער, זיך דורכשמועסן מיט ברענערן
וועגן די בראשורן פון דער פארטיי „סאציאליסטן רעוואלוציאנערן“, וועלכע
ברענער פלעגט איבערזעצן אדער באארבעטן פון רוסיש אויף יידיש. איך
האב קיינמאל ברענערן ניט געפרעגט מיט וועלכן נאמען ער שרייבט זיך
אונטער אויף זיינע איבערזעצונגען און באארבעטונגען פאר דער פארטיי
„סאציאליסטן רעוואלוציאנערן“, נאך מיר דוכט, אז ער האט זיך אונטערגע-
שריבן „יוחנן הקנאי“. דער אלטער טשאיקאווסקי פלעגט דורכגיין מיט
ברענערן שורה נאך שורה און גענוי דורכקאנטראלירן ווי אזוי ער, ברענער,
גיט עס איבער אין יידיש.

אן אנדער שטענדיקער אריינגייער איז געווען א יונגער סטודענט פון
יידישע וויסנשאפטן אין ענגליש, מיטן נאמען ב. האלפער (דער שפעטער
בארימטער געלערנטער דר. בן-ציון האלפער, דער פארפאסער פון דער
נאך-ביבלישער העברעאישער ליטעראטור-אנטאלאגיע אין העברעאיש און
אין ענגלישער איבערזעצונג). דער סטודענט האלפער פלעגט דעמאלט
ברענערן לערנען ענגליש שרייבן און ריידן. ער פלעגט עס טאן ניט אין
מיין שרייב-צימער, וואו טשאיקאווסקי פלעגט פארברענגען מיט ברענערן,
נאך אין דער גרויסער שטוב, וואו שרה שפרה האט אָנגעפירט איר נייטעריי,
און וואו זי פלעגט אלעמאל מאכן פלאץ פאר האלפערן און ברענערן. איך

פלעג זיך וויצלען איבער ברענערס מאטערן זיך אויסצוריידין דעם ענגלישן "טי עיטש". ער פלעגט אבער ניט זיין פארצווייפלט און האט געגלויבט, אז ער וועט סוף כל סוף באמיסטערן די ענגלישע שפראך און זיך קענען אויסדריקן אין איר סיי שריפטלעך און סיי מינדלעך.

מיין קארעספאנדענץ אויף י. ח. ברענערס נאמען האב איך געפירט צוליב אונדזער אפמאך: ער זאל זיין דער סעקרעטאר פון די "פועלי ציון" בלויז אפיציעל און די גאנצע ארבעט זאל געטאן ווערן פון מיר.

מיר האבן ביידע אזוי אפגעמאכט, ווען מיר טרעטן אריין אלס מיט-גלידער אין א פאראיין "פועלי ציון". פריער האב איך צו אזוינע פאראיינען ניט געהערט, כאטש איך האב אליין געהאלפן זיי גרינדן און בין געווען זייער ראטגעבער און ארויסהעלפער. דאס האב איך אבער געטאן בלויז אלס אנטפער פון דער אמאליקער נאציאנאל-ראדיקאלער ארגאניזאציע "מערבי". ווען מיינע דארטיקע אמאליקע חברים וואנדערן אויס כמעט אלע קיין אמעריקע, בלייבט מיר ניט איבער קיין אנדער בריה ווי אנטו-שליסן זיך אין דעם איינציקן לאנדאנער טרעיד-יוניאניסטישן פאראיין "פועלי ציון", וועלכער האט נאך אנגעהאלטן די פרינציפן, אויף וועלכע ער האט זיך געגרינדעט. די אנדערע פועלי ציון פאראיינען האבן זיך צעשפאלטן איבער דער פראגע פון קאלאניזירן יידן אין אוגאנדע, און זיינען אונטער-געגאנגען אדער געווארן "אוגאנדיסטן".

ווען איך שטים איין צו ווערן טעטיק אין די פועלי-ציון, קום איך אהין צו זייער מיטינג צוזאמען מיט י. ח. ברענערן, וועלכער שטייט דעמאלט אונטער מיין אידעאלאגישן איינפלוס, און מיר פארשרייבן זיך ביידע פאר מיטגלידער. דער פאראיין פארלאנגט דורכאויס, אז איך זאל ווערן דער סעקרעטאר און זאל אנטפירן מיט דער פועלי ציון ארבעט מיט דער זעלבער ענערגיע, מיט וועלכער איך האב אמאל אנגעפירט די נאציאנאל-ראדיקאלע באוועגונג אין ענגלאנד. איך וועל עס אבער ניט טאן אונטער מיין נאמען כדי די אוגאנדיסטן זאלן ניט זאגן, אז דאס איז מיין פריערדיקע ארגאניזאציע אונטער א נייעם נאמען, שלאג איך פאר י. ח. ברענערן פארן סעקרעטאר און זאג צו די פועלי ציון, אז איך וועל אים ארויסהעלפן. אים אליין מוז איך נאטירלעך צוזאגן צו טאן די גאנצע ארבעט. איך טו עס אבער אונטער זיין נאמען (*). איך שרייב זיך אונטער מיט זיין נאמען ניט בלויז

(* אין מיין ארכיוו געפינען זיך נאך קאפיעס פון בריוו אדער צוריק באקומענע אריגינאלן וועגן פארשיידענע פועלי-ציוניסטישע ענינים, געשריבן אין מיין האנטשריפט און אונטערגעשריבן מיטן נאמען י. ח. ברענער (אויף דער הילע פונעם פוע"צ חודש-זשורנאל "יודישע פרייהייט" איז אויך געווען אנאנסירט, אז "אלע קארעספאנדענציעס צו דער ארגאניזאציע פועלי ציון" זאל מען אדרעסירן צו י. ח. ברענער).

אויף נאָטיצן און צושריפטן צו מיטגלידער, אַרגאַניזאַציעס און צייטונגען, נאָר איך פיר אויך די גאַנצע קאַרעספּאָנדענץ אין לאַנד און אויסלאַנד אויך מיט פרעמדע, מיר אומבאַקאַנטע פּערזאָנען. איך שרייב אויך אונטער דעם נאָמען „י. ה. ברענער“ אויף מייע „אַפּענע בריוו“ צו ישראל זאַנגוויל, דעם פירער פון דער טעריטאָריאַליסטישער פּאַרטיי, נאָר ווען איך שיק אַ קאַפּיע אין וואַרשע צו דער דאָרטיקער העברייאישער צייטונג „הצופה“, וואו ברענער איז דעמאָלט געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער און מען קען דאָרט זיין האַנטשריפט, מוז ער איבערשרייבן מיין פּאַלעמישן בריוו מיט זיין אייגענער האַנט און אַליין אונטערשרייבן זיין נאָמען אויף מיין „מאמר“...

מיין אַזוי גערופענער שרייב־צימער פלעגט פריער פון מיר באַנוצט ווערן בלויז בייטאָג. ביינאַכט פלעגט דאָרט שלאָפן די פריער־דערמאַנטע יתומה. נאָך דעם אָבער ווי ברענער קלייבט זיך אַריין צו אונדז, מאַכט שרה שפרה אַ פּלאַץ פאַר איר אין דעם גרויסן פּאָדער־צימער, וואו עס איז געווען בייטאָג די נייטעריי. איך האָב דעריבער געמוזט נעכטיקן אין דער זעלבער קאַמער מיט י. ה. ברענער. דער דאָזיקער חסרון, די ענגשאַפט, ווערט אָבער פאַר מיר אַ מעלה. —

י. ה. ברענער פלעגט אין די אָונטן זיין באַריידעוודיק און מיר פלעגן שמועסן שעה'ן נאַכאַנאַנד וועגן ליטעראַרישע און געזעלשאַפטלעכע ענינים. צופרידן מיט מייע באַמערקונגען וועגן זיינע שריפטן, האָט ער אָנגעהויבן פאַרלייענען פאַר מיר זיין יעדן מאַנוסקריפט איידער ער האָט עס געשיקט אין „הצופה“, אין „הומן“ אָדער אין „השלוח“.

אין אָונט ווען ער האָט מיר פאַרגעלייענט זיינע אַ הומאַרעסקע פאַרן „השלוח“, אַ מעשה וועגן אַ שידוך צווישן פשוטע פּאַלקס־מענטשן, האָב איך אים באַמערקט, אַז דערצו וואָלט זיך מער געפאַסט אַ דראַמאַטישע פאַרם. ברענער האָט מיר באַלד צוגעגעבן, אַז ער האָט עס טאַקע צוערשט געשריבן (אין יידיש) אַלס אַ קאַמעדיע און ער אַרבעט עס באַלד איבער אין אַזאַ פאַרם פאַרן „השלוח“ (ער שרייבט עס נאַכדעם אויך אויף פון דאָס ניי אין יידיש).

מיט דעם אויסנאַם פון מיכה יוסף בערדיטשעווסקיין, האָט י. ה. ברענער ווייניק געהאַלטן פון זיינע רעצענזענטן. באַזונדערס זיינען אים ניט געווען געפעלן די, וועלכע האָבן געזונגען שבחים צו אים אַלס אַ שרייבער אָנשטאַט ציטירן זיינע ווערק. דערפאַר איז ער געווען מער צופרידן פון די רוסישע רעצענזיעס פון דעם אַריאַלער „קאַזיאַנעם רב“ קאַצענעלסאָן, כאַטש זיי זיינען אים כלל ניט געווען געפעלן. זיי האָבן אָבער אַנטהאַלטן אַ סך ציטאַטן פון די רעצענזירטע ווערק. י. ה. ברענער האָט אין דעם געזען צוויי מעלות: ערשטנס — דאָס באַקענען די לייענער דירעקט מיט דעם שרייבערס שאַפן. צווייטנס — דאָס איבערזעצן שטיקער אין רוסיש, וואָס דאָס גיט דעם העב־ריאישן שרייבער די געלעגנהייט צו זען ווי אַזוי זיינע שילדערונגען און

דיאלאגן זעען אויס אין אַ היינטיקער, לעבעדיקער שפראך, פריי פון יעדער אַלט־העברייאישער מליצה.

אויסערסט באַשיידן ווי י. ת. ברענער איז געווען, האָט ער דאָך ליב גע־ האָט זיך צו באַרימען פאַר מיר מיט זיין גבורה. ער האָט געגלויבט, אַז זיין ברוסט איז אַ „שטאַבע אייזן“. ער פלעגט ליגנדיק אויף זיין געלעגער קלאַפן זיך מיט זיינע הענט אין ברוסט און דערקלערן מיר, אַז ער האָט גענוג כחות אַלץ אַריבערצוטראַגן און וועט נאָך לעבן ביז 120 יאָר...*).

ניט געקוקט אויף דעם, וואָס איך האָב געהאַט די פולע מעגלעכקייט אויסצודריקן פריי מיינע מיינונגען אינעם „טעגלעכן אידישן אַדווערטייזער“ אַפילו אין זיינע לייט־אַרטיקלען, האָב איך דאָך געהאַלטן פאַר נויטיק, אַז די פאַרטיי פועלי ציון זאל האָבן איר אייגענעם אַרגאַן. נאָך אַ סך באַראַ־ טונגען באַשליסן מיר צו גרינדן אַ חודש־זשורנאַל, וואָס זאל אויסדריקן גענוי און קלאַר דעם פאַרגאַם פון די פועלי־ציון און זיך אַפגעבן מיט אירע ספעציעלע פאַרטיי־אינטערעסן.

אין פּרילינג 1905 הויבן מיר אָן אַרויסגעבן אַזאַ חודש־זשורנאַל מיטן נאָמען „די יודישע פרייהייט“. דעם נאָמען האָבן מיר גענומען פון דעם פּראָב־נומער פון אַ וואַכנבלאַט, וואָס איז אַרויס אין 1904 אונטער מיין רעדאַקציע. יענעם בלאַט האָט אַרויסגעגעבן אַ „פאַראייניקטער פּרעסע קלוב“, וואָס ווערט צעפאַלן צוליב מיין פאַרעפנטלעכן אין אַט דער אויס־ גאַבע אַ הומאַרעסקע פון דעם פריער דערמאָנטן לאַנדאַנער שרייבער, וויליאַם פּוינאַק, קעגן די אוגאַנדיסטן.

דאָס ערשטע העפט פון דעם חודש־זשורנאַל „די יודישע פרייהייט“ איז אַרויס אין אַפּריל 1905 אין בוך־פאַרמאַט. עס האָט אַנטהאַלטן 32 זייטן, אינגאַנצן לייען־שטאַף. די עטלעכע אַנאַנסן זיינען געווען אויף די זייטן 2 און 4 פון דער הילע. אויף דער ערשטער זייט האָט זיך געפונען אַ צייכע־ נונג פון בלומען און אונטער זיי די ווערטער — מיט גרויסער שריפט: „די יודישע פרייהייט“ — ראַדיקאַל־ציוניסטישער אַרבעטער־ אַרגאַן“ און מיט קלענערער שריפט: „אַרויסגעגעבן פון די פאַראייניקטע פועלי־ציון פון ענגלאַנד. רעדאַקטאָר — ק. מרמר“. נאָך דעם איז געווען אַנגעגעבן דער נומער פון העפט, דער חודש און דער יאָרגאַנג, און אונטער דעם דער פאַלגנדיקער אינהאַלט:

„ציוניסטן־סאַציאַליסטן“ — ק. מרמר, „הומאַניטעט און נאַציאָנאַלי־ טעט“ — מאַזעס העס. „העברייאיש און זשאַרגאַן“ — י. ל. פּרץ. „צום יידישן אינטעליגענט“ — ק. מ. „די יודן פּראַגע און דער סאַציאַליסטישער יודן־ שטאַט“ — בן־אליעזר (דר. נחמן סירקין). „דגל חרות“ (שיר). „יודישע

* ער ווערט ליידער דערמאָרדעט אין עלטער פון אַרום 40 יאָר ביי דעם ערשטן פאַרגאַם אין ארץ־ישׂראל אין 1921.

פרייהייט" (ליד). „די עקאנאמישע פראגע אין ציוניזמוס" — דר. יוסף קלוזנער. „אין צייטונגען און זשורנאלן" — יחי אמת (קלמן מרמר).

די דריטע זייט הילע איז געווען פארנומען מיטן לאנגן צעטל נעמען וועלכע האבן געשאפן די מיטלען ארויסצוגעבן דעם דאזיקן זשורנאל. די העכסטע ביישטייערונג איז דארט געווען פון „י. ח. ב." (ברענער). ניט גע- קוקט אויף זיינע קליינע פארדינסטן, און זיין שפארן פעני צו פעני, האט ער בייגעשטייערט 57 פענס, איבער פינפט האלבן שילינג. דערלאנגט האט ער עס דראמאטיש, אומבאוואוסט דערפון. ס'האט פאסירט אזוי:

איידער דאס ערשטע העפט „די יודישע פרייהייט" איז אריינגע- געבן געווארן אין דרוק, האב איך (א פאר טעג פאר פסח 1905) פארגעלייענט פאר א צאל חברים, צווישן זיי אויך ברענער, מיין אריינפיר-ארטיקל „ציוניסטן- סאציאליסטן", אין דעם דאזיקן העפט. צווישן אנדערע זאכן האב איך דארט אויך געשריבן וועגן יענעם טייל רעוואלוציאנערער יידישער יוגנט, וועלכער שטאמט פון די הארעפאשנע יידישע פאלקסמאסן און האט זיך דערצויגן אין מאמע-לשון, אין זייערע חדרים און ישיבות, און אויך אויף דער נייער יידישער ליטעראטור. דערביי שילדער איך דארט די איבערלעבונגען פון א פילנדיקן יידיש קינד ביים לערנען תנ"ך, מיט די פאלגנדע ווערטער:

„עס ווערן פאר אים ווידער לעבעדיק געשטאלטן, וועלכע האבן גע- לעבט (אדער די פאלקס-לעגענדע האט געשאפן) מיט טויזנטער יארן צוריק. עס פילט זיך אלס טייל-נעמער אין דער אלטער יידישער גע- שיכטע. עס וואנדערט צוזאמען מיט די אבות פון לאנד צו לאנד. עס ליידט צוזאמען מיט די „בני-ישראל" פון דער שקלאפעריי אין מצרים. — זיין קינדערש הערצל שפרינגט פאר פרייד און אויפגעגונג ווען משה מיט די „בני-ישראל" גייען בשלום אריבער דעם ים-סוף — פיבער- האפט לעבט עס איבער די ווידער דעראבערונג פון זיין לאנד, די מלחמות צווישן די שבטים, די אונטערדריקונג דורך די פלישתים, די נאציאנאלע פאראייניקונג אונטער די קיניגן, די שפאלטונג צווישן יהודה און ישראל, די פארטרייבונג אין אשור און אין בבל און די ווידער-אויפלעבונג פון יהודה. הויך איבער די פירשטן און קיניגן וואקסן פאר אים ארויס די ערהאבענע געשטאלטן פון די נביאים — די יעניקע, וועלכע געדענקען גוט די געטלעכע ווערטער: „זייט הייליק!" „אנטלויפט פון שקר", „פא- דערט גערעכטיקייט — גערעכטיקייט" — און ווען עס זעט, אז דאס לעבן איז אנדערש ווי אין חומש, אז אויף יעדן טריט און שריט הערשט אומרייניקייט, שקרים און אומגערעכטיקייט — ווערט עס דאך ניט אפ- הענטיק און פארצווייפלט, ווייל עס האפט און גלויבט, אז עס וועלן דער- פילט ווערן די הבטחות פון די נביאים, אז עס וועט נאך קומען א צייט אין וועלכער די מענטשן וועלן צעברעכן זייערע שווערדן אויף אקער- אייזנס."

נאך דעם קומט אַ קורצע שילדערונג פון דעם וואָס עס לעבט איבער
אַ פילנדיק יינגל ביים לערנען דעם תלמוד :

„דיין בלוט איז ניט טייערער פאַרן צווייטנס“, וואָס דיר איז ניט ליב

טו ניט דעם צווייטן, רבי יהודה הנשיא ווערט האַרט באַשטראַפּט, ווייל

ער האָט קיין רחמנות ניט געהאַט אויף אַ קאַלב, וואָס איז אַנטלאָפּן פון

דער שחיטה. רבי אליעזר בויגט זיך ניט אפילו פאַר גאַט, כביכול, ווען

ער גלויבט, אַז ביי אים איז דער אמת, רבי עקיבא און די איבעריקע

מאַרטירער פון די „עשרה הרוגי מלכות“ (צען דערמאַרדעטע דורך דער

רעגירונג) נעמען אויף דעם קאַמף קעגן רויים און אַפּפּערן זיך פאַר זיי-

ערע אידייען. די אַרבעט ווערט פאַרהערלעכט אין דער קעגנזאָרט און

פאַרגעשטעלט אַלס גליק אין דער צוקונפּט. — פול מיט רעוואָלטירנדע

מחשבות, וואַנדערט אום דאָס יידיש יינגל — — — עס זעט און פאַר-

שטייט די אַלע ווידערשפּרוכן צווישן די תורות און די מעשים פון די

מענטשן און עס זוכט דעם נביא, וועלכער זאָל ווידער אויסשרייען צו די

זינדיקע מענטשן; — „וואַשט אייך, רייניקט אייך! — אייערע הענט

זיינען פול מיט בלוט“ ...

אין אַט דעם טאָן איז געשילדערט די אַנטוויקלונג פון יענער יידישער

יוגנט, וואָס איז דורכגעגאַנגען דעם לאַנגן וועג פון תנ"ך און תלמוד ביו צו

די מאַדערנע רעוואָלוציאַנערע אידייען פון סאָציאַליזם, און טראַגט זיך אַרום

מיט די געדאַנקען פון באַפרייען פּאָלק און קלאַס, ייד און מענטש ...

י. ה. ברענער, וועלכער האָט דערביי, קענטיק, טיף איבערגעלעבט זיין

איגענעם לעבן, וואָס מיינע ווערטער האָבן אים דערמאַנט, איז אויפגע-

שפרונגען פון זיין פּלאַץ אין גרויס עקסטאַז און אַרויסגעצויגן פון אונטערן

בעטל זיין רענצל, אַרויסגעוויקלט פון דאָרטן פּעקלעך גרויסע קופּערנע

מטבעות און אויסגעשאַטן אויפן טיש די סומע פון 4 שילינג מיט 9 פעניס;

כדי צו העלפן אַפּדרוקן דעם ערשטן העפּט „יודישע פרייהייט“*.)

מיין הויפט־מיטאַרבעטער אינעם זשורנאַל „די יודישע פרייהייט“ איז

געווען מיין קוואַרטיראַנט י. ה. ברענער. דעם ערשטן העפּט האָב איך כמעט

אַליין אויסגעפילט. אַ חוץ דעם ערשטן טייל פון מיין לענגערן אַרטיקל

„סאָציאַליסטן־ציוניסטן“ אונטער מיין אייגענעם נאָמען, האָב איך אין ערשטן

העפּט אויך געגעבן אַ פעליעטאַניסטישע פרעסע־איבערוזכט אונטערן פּסעווי־

דאָנים „יחי אמת“ ווי אויך דריי פּערזן „צום יידישן אינטעליגענט“ און־

* צווישן די פילע אַנדערע ביישטייערער איז אויך געווען ש. ב. מאַק-

סימאָווסקי; ער צייכנט זיך אויס שפּעטער אַלס העברייאישער עטייאַיטט

„מקסימון“, וועלכער האָט געשריבן אינעם נוסח פון זיין פאַרערטן שריי-

בער אַחד העם.

טערגעשריבן מיט מיינע איניציאלן „ק. מ.“ די דאזיקע געגראמטע פראזע האָב איך אויפגעשריבן ווי אַ פאַראַדיע אויף דר. היים זשיטלאָוסקיס אַ לידל, אין וועלכן ער האָט גערופן די יידישע אינטעליגענטן זיי זאָלן אַרײַן אין זײַן פאַרטיי. איך האָב עס געהאַלטן נײַט פאַר קײַן פּאַעזיע, נאָר פאַר אַגײַטאַציע און אַנגעװױזן מײַנע חברים, אַז מען קען באַנוצן דר. זשיטלאָױר־סקיס פּערזן צו אַגײַטירן פאַר יעדער אַנדערער פאַרטיי, מען דאַרף בלױז ענדערן אַ פאַר װערטער.

אין מיינע איבערזעצונגען פון דייטש פון משה העס „ראָם אונד יערור־זאַלעם“ און דר. סירקנס „סאַציאַליסטישער יודנשטאַט“ האָט מיר י. ח. ברענער האָט מיר אויך געהאַלפן צוזאַמענשטעלן דעם אָפּטייל „פון אונדזער געגעבן. צום טאַפּל־העפט (נומער 2 און 3) האָט אָבער ברענער אַליין מיר אַנגעבאַטן זײַן מײַטאַרבעטערשאַפט דורך אַן איבערזעצונג אין יידיש פון אַ העברייאישער דערציילונג „נאַכן פאַגראַם“, — אַ בילד פון ג. שאַפּמאַן. ברענער האָט מיר אויך געהאַלפן צוזאַמענשטעלן דעם אָפּטייל „פון אונדזער לאַגער“ (נאַטיצן און באַמערקונגען). װאַס איז דערשינען אונטער מײַן פּסעױר־דאַנים „יחי אמת“.

אין דער שריפטלעכער טעטיקייט פון מיין קרייז האָב איך דורך דעם „טעגלעכן יודישן אַװערטיזער“ און „יודישער פּרייהײט“ זיך אַ סך באַ־טייליקט. אין דער מינדלעכער אָבער, האָב איך בלױז געקאַנט האַלטן לעק־ציעס פאַר הונדערטער מענטשן. אַרױסטרעטן אין גאַס אָבער פאַר ברייטע מאַסן, װעלכע זײַנען געקומען אין די טױזנטער אונדז הערן, האָבן מיר מער נײַט געקענט, זײַנט דאָס אױסװאַנדערן פון אונדזער חבר, דעם בײַטל־מאַכער אבערסאָן, װעלכער האָט פאַרמאַגט אַ לײַבן־שטימע. מיט מײַנע שװאַכע לונגען האָב איך אָפּילו זומער־צײַט נײַט געטאַרט רײַדן צו הױך, דאָס האָט אונדז פונדעסטװעגן נײַט געשטערט דורכצופירן אַ גאַר גרױסן מאַסן־מײַ־טינג אין פּרײַלינג 1905, צו פּראַטעסטירן קעגן דעם „עיליען ביל“, דעם אַנטי־פּרעמדן געזעץ פון דער ענגלישער רעגירונג. אַ דאַנק מײַן פּערזענ־לעכער פּרײַנטשאַפט מיט דר. מאָזעס גאַסטער, האָט אונדזער קרײַז בײַ אים געפועלט ער זאָל זײַן דער פאַרזיצער פון אַט דעם אײַנציקן עפנטלעכן יידישן מאַסן־פּראַטעסט קעגן דער קאַנסערוואַטיווער ענגלישער רעגירונג.

דר. גאַסטער האָט װירקלעך אַרױסגעװױזן דערבײַ אַ סך מוט. ער האָט זיך כלל נײַט גערעכנט מיט די הױכע יידישע אַריסטאָקראַטן פון דער פאַר־טוגעזישער יידישער געמײַנדע װעמעס „כאַכאַם“ (ספּרדישער אױבער־ראַ־בײַנער) ער איז געװען פאַר דער גאַנצער ענגלישער אײַמפּעריע, און ער איז אַרױסגעטראַטן שאַרף קעגן דער בריטישער רעגירונג פאַר איר אומ־רעכט קעגן די אַרײַמע יידישע אײַמיגראַנטן פון רוסלאַנד, פּוילן און רומע־ניע. דערצו האָט ער עס נאָך געטאַן אויף אַ פּלאַטפאָרם פון אײַמיגראַנטישע

סאציאליסטן ווי די ווייטשעפלער טרעיד-יוניאניסטישע פועלי-ציון זיינען דעמאלט געווען. ליידער האבן די אוגאנדיסטן געזוכט צו שטערן אט דעם גרויסן מאסאון פראטעסט-מיטינג.

פארבלענדט פון זייער פראקציאנעלער שנאה האבן די אוגאנדיסטן געטיילט בלעטלעך קעגן דר. גאסטער ווי אויך קעגן די ווייניקער באקאנטע רעדנער און ארגאניזירער. ווען עס געלינגט זיי ניט צו צעשטערן דעם מי-טינג, דורך דעם שטארקן ווידערשטאנד פון אונדזער קליינער, אבער ענער-גישער ארגאניזאציע, לאזן זיי נאכדעם ארויס א פאסקוויל מיטן נאמען „גלח גאסטער און ציונס קאזאקן“, אין וועלכן זיי פארגלייכן דעם הויך-אנגעזעענעם יידישן געלערנטן און אומדערמידלעכן קעמפער פאר גערעכ-טיקייט, דר. גאסטער, מיט אונדזער בלוטיקן שונא, דעם צאריסטישן רע-אקציאנער פאבעדאנאסצעוו. דערביי דערציילט דער פאסקוויל באבע-מעשיות ווי אזוי 25 פון אט די יידישע „קאזאקן“ זיינען באפאלן יעדן איי-נעם פון זיי און געשלאגן צוויי פרויען, וועלכע האבן זיך פאר יענע איינגע-שטעלט ... ווען דר. ווארטסמאן ברענגט אריבער זיין חודש-ושוורנאל „די אידישע צוקונפט“ פון ווארשע קיין לאנדאן, פארעפנטלעכט ער דארטן אויסצוגן פון אט דעם פאסקוויל און מאכט פאראנטווארטלעך דר. נ. סירקין פאר די מיאוסע מעשים פון זיינע תלמידים. פאקטיש אבער האבן אט די יוגנטלעכע אוגאנדיסטן-טעריטאריאליסטן גערעדט רייד פון וועלכע דר. סירקין וואלט געהאט ווייניק נחת. זיי האבן דעמאלט אנגערופן ארץ-ישראל „דאס געפייגערטע לאנד“, און העברייאיש — „די פארשימלטע שפראך“.

איבער דער אויסערגעוויינלעכער ארימקייט אין דער לאנדאנער יידי-שער געטא צעברעכט ברענער איין מאל די גאנצע פאדלאגע פון אונדזער גרויסן פאדער-צימער, וואו עס איז געווען שרה שפרהס נייטעריי. געשען איז עס אזוי: אין אונדזער דירה, אזוי ווי אין אלע אנדערע ארימערע וואוי-נוגען אין ווייטשעפל, האט געברענט גאז נאר דעמאלט ווען מען האט אריינגעווארפן א גרויסע קופערנע פעני אין „געז-מיטער“. ווען עס האט אויס-געברענט די מאס גאז פאר דער פעני איז געווארן אין הויז שטאק פינצטער. שרה שפרה פלעגט דארום האלטן שטענדיק געגרייט א צאל קופערנע פעניס. איינמאל האט זי ניט באוויזן צו צעבייטן א שילינג (א זילבערנע 12 פעני שטיק) אויף 12 קופערנע פעניס. דאס קינד, אדער עמיצער אנדערש האט אומגערן עס ארוםטערגעווארפן אויף דער ערד. עס האט זיך וואו פאר-קייקלט און מיר האבן עס ניט געקענט געפינען. י. ה. ברענער האט נאך טירלעך עס באטראכט פאר א גרויס אומגליק און אונדז געהאלפן זוכן דעם פארלירענעם שילינג. ווען ער האט איינגעזען, אז אונדזער זוכן איז אומ-זיסט, האט ער געכאפט א האק און גענומען אויפרייסן א ברעט נאך א ברעט פון אונדזער פאדלאגע. דעם שילינג האבן מיר אויך דארט ניט געפונען.

ברענער אָבער האָט נאָכדעם שווער געאַרבעט צו מאַכן ווידער גאַנץ די פּאָדלאָגע, וואָס ער האָט אויפגעריסן.

ניט געקוקט אויף דער אַרימקייט אין דער לאַנדאָנער געטאָ, האָט אונדזער ייִדישער אַרבעטנדיקער עולם זיך ניט געקענט אַפּאָגן פּון גוטער מוזיק. מיר פלעגן אָפט הערן דעם קינסטלערישן סימפּאָניע אַרקעסטער, דיריגירט פּון מר. (שפּעטער סער) הענרי וואוד. שבת-צו-נאַכט פלעגט זיין אַ „סילווער קאָלעקשאָן“, אַנשטאָט בילעטן, פלעגן מיר האָבן צוגעגרייט אַ זילבערנעם „טריפענס“ (אַ דריי פעני שטיק), די קלענסטע זילבערנע מטבע, וואָס איז אונדז געווען מעגלעך צו געבן. שווערער איז אונדז געווען צוליבן פּיל העכערן פּרייז, צו באַזוכן דעם הויך-קינסטלערישן „דרורי לעין טעאַטער“, וואו עס האָבן געשפּילט סער הענרי אירוינג און מיס עלען טערי.

אינמאָל קריג איך צוויי בילעטן פאַר אַ „מאַטינע“ אין אַ וואַכעדיקן טאַג און שרה שפּרה קאָן דעמאָלט ניט אַוועקגיין פּון דער נייטעריי. גיי איך אַהין צוזאַמען מיט ברענער, און אונדזערע איבערלעבונגען האָבן זיך טיף איינ-געקריצט אין מיין זכרון.

מיר זיינען ביידע געזעסן באַצויבערט אין העכסטער אַנטציקונג פאַר ענגלאַנדס גאונישן דראַמאַטורג וויליאַם שעקספּיר, וועלכער האָט מיט אַווי פּיל סימפּאָטיע זיך פאַרטיפּט אין דער נשמה פּון אַ מיטלאַלטערלעכן געטאָ-ייד, וואָס כאַטש ער איז געצוואונגען צו לעבן פּון פּראַצענט, דערהויבט ער זיך הימל-הויך איבער דער הויכער געזעלשאַפט פּון פּריצים און רייכע סוחרים, וועלכע קוקן אויף אים פּון אויבן אַראָפּ. טיף דערשיטערט זיינען מיר געווען, בעת סער הענרי אירוינג, אַלס „שאַילאַק“, קומט אַהיים און געפינט אויס, אַז מען האָט פּון אים אַוועקגעגנבעט ניט בלויז זיינע דימענטן, נאָר אויך זיין קינד, וואָס איז אים אָן אַ שיעור טייערער פּון אַלע ערדישע רייכטימער. זיין אַרומבלאָנקען אין דער פינצטערער נאַכט און זיין שטילער האַרץ-רייסנדיקער רוף „דזשעסיקאַ!“ האָט געלעכערט ניט בלויז אונדזערע ייִדישע הערצער. ניט ווייט פּון אונדזער פּלאַץ אויפן באַלאַקאָן איז געזעסן אַן עכט-ענגלישע לעידי אין באַקס (לאָזשע) און געוויינט מיט ביטערע טרערן אויף שאַילאַקס אומגליק...

אין דער פּריילעכקייט, אין דעם לעצטן אָקט מיט שאַילאַקס מפּלה און מיט דזשעסיקאַס „גליקן“ זיינען בלויז געווען קינסטלעכקייטן, כאַטש גע-שפּילט קינסטלעריש פּון ערשט-ראַנגיקע קינסטלער. די פינצטערקייט און מרה-שחורה אַרום שאַילאַקן, ווען ניט ווייט פּון אים קומט פאַר אַ קאַרניוואַל פּול מיט ליכט, פּרייד און געזאַנג, האָט אונדז דערמאַנט די פּאַגראַם-שרעקן אין דער צאַרישער מדינה און די פּאַגראַם-קרבנות פּון זשיטאַמיר און אַנ-דערע שטעט, וואו דאָס אומשולדיק-פאַרגאַסן ייִדיש בלוט (אין 1905) האָט נאָך געזאָטן און אונדז גערופן עס ניט צו פאַרגעסן... גלייכצייטיק איז פאַר מיר

אויך קלאָר געווען, אַז יענע עלעמענטן, וועלכע סימפּאַטיזירן מיט די פּאַר-
גראַמען־מאַכער און זיינען אַליין אויך אַנטיסעמיטן און ראַסן־האַסער, זענען
אין שעקספּירס פּיעסע אַלדאָס ביז אויף יידן און האָבן דערפון פּאַרגעניגן...

קאַפיטל הונדערט צוויי און פּערציק

מיינע שמועסן מיט הלל צייטלינגען

מיינע שמועסן מיט הלל צייטלינגען אין באַזעל זיינען פּאַרגעקומען אין
צייט פון 7־טן ציוניסטישן קאָנגרעס, סוף יולי און אָנהויב אויגוסט 1905.
דער העברייאישער שרייבער הלל צייטלין איז מיר דעמאָלט געווען טאַפּלי
נאַענט: אי אַלס שרייבער אי אַלס פּריינט פון מיין חבר י. ת. ברענער.
אַלס אַ שרייבער איז הלל צייטלין מיר געווען נאַענט, ווייל זיינע ווער-
טער האָבן געוואונען מיין האַרץ. באַקאַנט האָב איך זיך מיט זיין שרייבן
צום ערשטן מאַל ווען איך האָב געלייענט זיינע האַרץ־אויסגוסן אין דוד
פּרישמאַנס וואַכנבלאַט „הדור“. ער פּלעגט אַרויסזאָגן קלאָר, לייכט און
שיין דאָס, וואָס איך האָב אין יענע צייטן געפּילט. איך בין געווען מיט
אים פּולשטענדיק איינשטימיק, אַז שלעכטס פון דער וועלט דאַרף אונדז ניט
ברענגען צו קיין יאוש, נאָר צו פּאַרביטערונג, — צו שרייען און פּראַטעסטירן
קעגן דעם. באַזונדערס איז מיר געווען געפּעלן זיינער אַן אויסדרוק אין אַ
פּערזענלעכן בריוו צו ברענערן: „חי אלהי אשר בלבב“ (איך שווער ביי
מיין גאָט אין האַרצן). דאָס האָט מיר דערמאַנט אין די גריבלענישן פון מיין
מאַמען, די פשוטע דאַרפ־פּרוי, וואָס האָט ניט געקענט לייענען און שרייבן
אַפּילו אין יידיש און דאָך זיך געגריבלט אין פּראַגן פון אמת און גערעכ-
טיקייט און אַפּגעשאַצט די מענטשן לויט דעם אויף וויפל זיי האָבן, לויט איר
מיינונג, „אַ גאָט אין האַרצן“...

הלל צייטלין, אַ הויכער דאַרער מאַן מיט אַ היפשער באַרד, וואָס זעט
מיר אויס רויטלעך, שפּאַצירט מיט מיר אַרום אַ סך שעהן נאָכאַנאַנד איבער
דעם פּאָדער־זאַל פון דער באַזעלער קאַסינאָ, וואו דער ציוניסטישער קאַנ-
גרעס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן. הלל צייטלין זעט אין מיר אַ „חבר לדעה“
(אידיען־חבר). אים געפּעלן מיינע אַרויסגעזאָגטע מיינונגען, אַז „ישאל
קודם“, — דאָס יידישע פּאָלק איז בילכער ווי דאָס יידישע לאַנד. ער וואונ-
דערט זיך דאַרום פאַרוואָס איך בין ניט פאַר אַוואַנדע אָדער אַפּילו פאַר טע-
ריטאַריאַליזם בכלל, אַזוי ווי ער. נאָר כאַטש איך בין געווען איינשטימיק
מיט אים, אַז דער עיקר איז פאַר אונדז, אַז דאָס יידישע פּאָלק זאָל קאָנען
עקזיסטירן און האָבן פון וואַנען צו לעבן, האָב איך בשום אופן ניט געקאָנט
איינווען, ווי ער, די מעגלעכקייט דאָס צו דערגרייכן דורך באַזעצן יידן אין

אן ענגלישער קאלאניע אין מזרח־אפריקע. מיין טענה איז געווען, אז די מאסן יידישע הענדלער וועט אַנקומען אויסערסט שווער צו פאַרבייטן וואָג און מאָס אויף אַקער און סערפּ אַפילו אין ארץ־ישׂראל, וואו זיי וועלן האָבן די מיטהילף פון פּסיכאָלאָגישע איינפלוסן. דאָרט, אין אַ סביבה, וועלכע איז פול מיט נאַציאָנאַל־ראַמאַנטישע זכרונות וועלן אַזוינע „אימפּאַנדער־אַבלען“ (כחות וועלכע מ'קאָן ניט וועגן און מעסטן), ווי, למשל, די פאַראויס־זאַנגנען פון די נביאים, און דער טויזנט־יאָריקער פּאַלקלאָר, קאָנען מעג־לעך סטימולירן ברייטע יידישע פּאַלקס־מאַסן צו באַווייזן וואונדער...

מיינע עטלעכע יאָר לעבן אין ענגלאַנד און מיין באַקאַנטשאַפט מיט די צושטאַנדן אין אירע קאלאניעס, דורך שטודירן אַפיציעלע און אומאַפיציעלע, שריפטלעכע און מינדלעכע באַריכטן פון אויטאָריטעטן און ספּעציאַליסטן איבערצייגן מיך, אַז די בריטישע קאלאָניאַלע מאַכט וועט דערשטיקן ביי די יידישע קאלאָניסטן אין מזרח־אפריקע יעדע אילווייז פון שאַפן דאָרט אַן אייגענע יידישע מדינה, געבויט אויף אַ לעבן פון אייגענער אַרבעט און אויף די גערעכטיקייט־פּרינציפּן פון די אַלטע יידישע נביאים אַדער גאָר פון דעם מאַדערנעם סאַציאַליזם.

אויף אונדזערע שפּאַצירן שמועסן מיר וועגן אונדזער געמיינזאַמען פריינט י. ה. ברענער. אויך צייטלין האַלט ברענערן פאַר אַ פיינעם שריי־בער און אַ העכסט־ערלעכן מענטשן. צוגלייך אָבער דערקלערט ער מיר, אַז י. ה. ברענער האָט כלל ניט פאַרשטאַנען די פּערזענלעכקייט פון זיין העלד דאָוידאַוסקי, אין זיין ראַמאַן „מסביב לנקודה“ (אַרום דאָס פינטע־לע). הלל צייטלין האָט, ווי ער זאָגט מיר, געקענט פּערזענלעך דעם האַמלער אינטעליגענט (ה' בויס), וועלכן ברענער שילדערט אונטערן נאָמען „דאָווי־דאָוסקי“ און ער, צייטלין, האַלט, אַז ס'איז גאָר ניטאָ קיין פאַרגלייך צווישן זיי: בוימס פּילאַסאָפּיע האָט ניט געפירט צו זעלבסטמאָרד, כאַטש ער, בויס־דאָוידאַוסקי, איז געווען אומצופרידן פון אונדזער וועלט, פון אירע אידייען, אַרדענונג און פּירונגען.

ווייניקער ווי מיט הלל צייטלינען פאַרברענג איך אין באַזעל מיט מיין אַלטן פריינט, דר. חיים וויצמאַן. איך בין גאַנץ פאַרנומען דאָרט מיט מיינע נייע חברים פון עסטרייך, רוסלאַנד און די פאַראייניקטע שטאַטן, וועלכע זיינען ניט בלויז ציוניסטן נאָר אויך סאַציאַליסטן.

דר. חיים וויצמאַן האָט מיט מיר קאַרעספּאַנדירט פון מאַנטשעסטער, ענגלאַנד, אַזוי פריינטלעך־אינטים ווי פון זשענעווע. מיר זיינען אָבער אין די לעצטע פאַר יאָר ווייט אַוועק אידיאיש איינע פון די אַנדערע. ער איז געבליבן דער זעלבליקער בירגערלעכער ציוניסט ווי געווען און האַלט זיך נאָך פאַר אַזאַ דעמאָקראַט ווי ער איז געווען אין זשענעווע, אַלס איינער פון די פירער פון דער ציוניסטישער דעמאָקראַטישער פּראַקציע. אין פאַרגלייך

מיט א. ל. גרינבערג פון לאנדאן, איז דר. ווייצמאן באמת נאך איצט אויך א דעמאקראט און א פאלקס־מענטש. נאך זיין פירן דיפלאמאטיע אין די הויכע פענצטער פון ענגלאנד צו פארטיידיקן די מזרח־איראפייאישע ציוניסטן, למאי זיי ווילן ניט אָננעמען ענגלאַנדס מתנה — אוגאַנדע, פירט אים אַוועק אַלץ ווייטער פון מיין נאַציאָנאַל־אַדיקאַלן קרייז. מיינע חברים און איך פאַרענטפערן זיך ניט פאַר דער ענגלישער רעגירונג, פאַרוואָס מיר נעמען ניט אָן די דאָזיקע מתנה. פאַרקערט, מיר אַטאַקירן די קאַנסערוואַ־טיווע טשעמבערלעניס, וואָס באַטן אונדז יידן אָן כלומרשטע מתנות און צו־גלייך פאַרשפּאַרן זיי די טויערן פון ענגלאַנד פאַר אונדזערע היימלאַזע יידישע וואַנדערער. מיר שווינען אויך ניט די כלומרשטע ליבעראַלן, וועלכע האָבן מסכים געווען מיטן „עיליען ביל“ און דערמיט באַוויזן, אַז זיי זיינען ניט בעסער פון די קאַנסערוואַטיוון און פירן צוזאַמען מיט יענע אָן ענלעכע פּאַליטיק ווי דער צאַריום: באַשטראַפּן די יידן נאָך יעדן פּאַגראַם אָדער פּאַ־גראַם־שרעק, ווי דאָס זיינען געווען די דעמאָנסטראַציעס, אין 1903, פון די אַנטיסעמיטן אין לאַנדאָן.

מיט דער רוסלענדער פּועלי־ציון דעלעגאַציע בין איך צוערשט געווען ווייניק באַקאַנט. שלמה קאַפּלאַן־קאַפּלאַנסקי פון ווין, וועמען איך באַטראַכט פאַרן פירער און טעאָרעטיקער פון די פּועלי־ציון אין עסטרייך, באַקענט מיך מיט אַ גרופּע פּועלי־ציוניסטישע דעלעגאַטן, וועלכע רופן זיך אָן מיט פּסעוודאַנימען: בן־אריה, באַרוכסאָן, וויטעבסקי א. אַז. וו. אַלס זייער הויפט שטעלט מען פאַר אַ שיינעם יונגמאַן מיטן נאָמען לעווקאַווסקי, פון יעקאַטערינאָפּאָלאָן. פון אַלגעמיינע ציוניסטן דערוויס איך זיך וועגן נאָך אַ באַדייטנדיקן פּועלי־ציון דעלעגאַט מיטן נאָמען באַראַכאָוו, נאָר לעוו־קאַווסקי און קאַפּלאַן־קאַפּלאַנסקי וואַרענען מיך קעגן יענעם, אַז ער חברט זיך מיטן קאַנסערוואַטיוון „חובב ציון“, אינזשיניער אוסישקין און דעריבער קען מען זיך אויף אים ניט פאַרלאָזן... אַזוי ווי איך האָב געקענט אוסיש־קינען זינט עטלעכע יאָר און געהאַט צו אים מער צוטרוי ווי צו אַ סך באַ־לעבאַטישע ליבעראַלן, האָב איך ניט געזען קיין חטא אין באַראַכאָווס חברן זיך מיט אוסישקינען. דערווייל דערוויס איך זיך, אַז די פּועלי־ציון פּראַק־ציע פון קאַנגרעס, אָנגעפירט פון לעווקאַווסקי און קאַפּלאַן־קאַפּלאַנסקי, אַראָנזשירט אַ וויסנשאַפטלעכע לעקציע מיט דעם זעלביקן באַראַכאָוו, כדי אויפצוקלערן די ליבעראַלע ציוניסטן וועגן די פּרינציפּן פון פּועלי־ציוניזם. איך פאַרשטיי דעריבער, אַז זייער וואַרענונג קעגן באַראַכאָוו איז געווען צוליב אַנדערע מאַטיוון ווי זיי האָבן מיר אָנגעגעבן, און איך דערנעענטער זיך צו אים.

ב. באַראַכאָוו איז אַ יונגערמאַן אין מיין וואַוקס, נאָר ניט אַזוי דאַר ווי איך, ער זעט אויך אויס עלטער צוליב זיין היפשער קיילעכדיקער באַרד (איך

פלעג דעמאלט טראגן אַ קליין „קנעפל“ האָר אונטער דער אונטערשטער ליפּ, צו וואָס עס האָבן מיר איינגעוואוינט די פּראַנצווישע פּריזירער אין פּריבורג). באַראַכאָו מאַכט באַלד אַ גוטן איינדרוק אויף מיר. כּ״בין אָבער ניט איינשטימיק מיט זיין באַגרינדן דעם פּועלי־ציוניזם אויף מאַרקסיס־טישע יסודות. איך באַנוגן זיך מיט אַ מעכאַנישער פּאַראַייניקונג פּון ציוניזם און סאָציאַליזם, און באַמי זיך כלל ניט זיי צו פּאַראַייניקן כּעמיש: זיי זאָלן פּאַרוואַנדלט ווערן אין אַ באַזונדער שטאַף, וואָס איז ניט מער עגלעך צו די שטאַפּן פּון וועלכע עס איז צוזאַמענגעזעצט.

די מערסטע צייט פּאַרברענג איך אין באַזעל מיט דעם אַמעריקאַנעם פּועלי־ציוניסטישן דעלעגאַט חיים פּיינמאַן, אַ סטודענט פּון אַ פּילאַדעלפּיער אוניווערזיטעט, וואו ער ווערט שפּעטער אַ פּראַפּעסאָר פּון ליטעראַטור. מיט די אַמעריקאַנער פּועלי־ציון שטיי איך אין פּאַרבינדונג זינט זיי האָבן זיך אַרגאַניזירט. איך בין מיט זיי פּאַרבונדן הויפטזעכלעך צוליב דעם, וואָס אַ טייל פּון זייערע טוער און רעדנער זיינען געווען מיינע חברים און תּלמידים אין ענגלאַנד. זיי פּלעגן מיר אויך שיקן זייער ניו־יאָרקער דריי־מאַנאַטלעכע אויסגאַבע, „די נייע שטימע“ — איידער זי ווערט טעריטאָ־ריאַליסטיש — צו פּאַרשפּרייטן אין ענגלאַנד, און איך האָב זיי געשיקט אונדזער חודש־זשורנאַל „די יודישע פּרייהייט“ צו פּאַרשפּרייטן אין אַמע־ריקע. די אַמעריקאַנער פּועלי־ציון זיינען אָבער אַ געוויסע צייט ניט געווען קיין געאייניקטער עלעמענט. זיי האָבן גהאַט אין זייערע פּאַראַיינען סיי ציוניסטן און סיי טעריטאָריאַליסטן. זייערע פּיר פּאַראַיינען — פּון באַל־טימאַר, באַסטאָן, ניו־יאָרק און פּילאַדעלפּיע, מיט 22 דעלעגאַטן — האַלטן אָפּ אַ קאַנפּערענץ אין פּילאַדעלפּיע, פּון דעם 29־טן אַפּריל ביז דעם ערשטן יולי, 1905. נאָך לאַנגע דיסקוסיעס באַשליסן זיי, כּדי צו פּאַרמיידן אַ שפּאַל־טונג אין זייערע רייען, צו לאָזן אָפּן די פּראַגע ארץ ישראל אָדער אַ טערי־טאָריע. זיי דערווילן אויך צוויי דעלעגאַטן צום קאָנגרעס: איינעם פּאַר דער טעריטאָריאַליטישער ריכטונג — מיין סטודענטישן חבר פּון בערן, ירחמיאל אווערבאַך, וועלכער איז איצט אַ דענטיסט אין ניו־יאָרק, און פּאַר דער ארץ־ישראל־ריכטונג — דעם פּריער דערמאָנטן פּילאַדעלפּיער סטודענט חיים פּיינ־מאַן, וועלכער ווערט אינסטרואירט זיך צו האַלטן צוזאַמען מיט מיר, דעם דעלעגאַט פּון ענגלאַנד, ווייל איך בין עלטער און דערפּאַרענער: איך בין דאָך שוין דאָס פּערטע מאָל אויף אַ קאָנגרעס אין באַזעל.

חיים פּיינמאַן, דער סימפּאַטישער יונגער אַמעריקאַנער סטודענט, ווערט מיר באַענט, ווי ער וואָלט געווען מיינער אַ יינגערער ברודער. מיר וואוינען אין באַזעל אין איין צימער און עסן צוזאַמען אונדזערע מאַלצייטן. איך באַקען אים אויך מיט אַלע מיינע חברים, פּריינט און באַקאַנטע און נעם אים צו אַלע אונדזערע קאַנפּערענצן און באַראַטונגען. נאָכן קאָנגרעס פּיר איך אים אַוועק

קיין אינטערלאקן צו מיין אלטער וואוינונג פון 1903 אין ווילע „אלפענרוע“. מיר ווערן אויפגענומען פון אירע באזיצער, האַרעפאַשנע שוויצער פּויערים, זייער פריינטלעך. זייער יינגל, האַנס פליק, איצט אַ מיטלשול שילער, ווערט צו מיר צוגעבונדן נאָך מער ווי אין 1903. איך מוז אים איבערלאָזן מיין לאַנדאַנער אַרעס און ער שיקט מיר אַהין בריוולעך און בילדער פאַסט-קאַרטן. איך וויל ווייזן מיין יונגן אַמעריקאַנער חבר די שיינקייטן פון דער שווייץ. איך פיר אים צו פון אינטערלאקן מיט דער באַן קיין גרינדלוואַלד, פון וואָנען מיר קלעטערן מיט אַ פּראַפעסיאָנעלן שוויצער „גאַיד“ אויף די אַלפן. מיר באַזוכן אויך דעם פּריער-דערמאַנטן באַרימטן טונעל אין די אַלפן-אייז מיטן פּאַנטאַסטישן ליכט, וואָס דערגרייכט דאָרט דורך אַרום 600 פּוסיקער וואָנט פון אייז און שניי. איך פיר אים אויך ווייזן עטלעכע שיינע שוויצער אַזיערעס. מיר פאַרן אויך צוזאַמען פון דער שווייץ קיין לאַנדאָן, פון וואָנען ער קערט זיך אום צוריק קיין אַמעריקע. פאַר זיין פאַרן באַקענט ער מיך מיט זיינעם אַ לאַנדסמאַן, אַ יונגן פּילאַדעלפיער יידישן מאַלער, ברוך משה פעלדמאַן, מיט וועלכן איך ווער נאָענטע פריינט אין לאַנדאָן.

קאָפיטל הונדערט דריי און פערציק

נאַסטער און וויצמאַן ווילן איך זאָל ווערן

כעמיע-לערער

דר. משה גאַסטער און דר. חיים וויצמאַן ווילן איך זאָל ווערן אַ „פּראָ-פּעסאָר“ אָדער פשוט אַ לערער פון כעמיע אין אַ פּריוואַטן ענגלישן קאַלעדזש. דר. וויצמאַן פאַרזיכערט מיר, אַז איך ווייס גענוג כעמיע צו קאָנען לערנען מיט סטודענטן אין איינעם פון די פּריוואַטע ענגלישע לערן-אַנשטאַלען אין לאַנדאָן. איך דאַרף בלויז דערלערנען זיך בעסער אויסצודריקן אין ענגליש. אַ כעמיע-לערער דאַרף דאָך ניט האַלטן קיין הויך-שפּראַכיקע לעקציע ווי אַ לערער פון געשיכטע אָדער ליטעראַטור. דערצו ווערט נאָך דער לימוד פון כעמיע אויסגעדריקט, פונקט ווי אין מאַטעמאַטיק, דורך אינטערנאַציאָנאַלע צייכנס.

כדי צו זיין זיכער, אַז די כעמישע עקספּערימענטן אינעם קלאַס-צימער וועלן ניט באַנייען מיין לונגן-קראַנקהייט, לאַדעט איין דר. גאַסטער זיינעם אַ יינגערן ברודער, אַ הויך-אַנגעזעענער דאַקטאָר-מעדיצין און ספּעציאַליסט אויף איבערלעבע קראַנקהייטן, צו אונטערזוכן מיין געזונט-צושטאַנד. יענער עקזאַמענירט מיך גרינטלעך און דערקלערט, אַז די כעמיע-לערעריי קאָן מיר ניט שאַטן.

מיינע ביידע פריינט, גאסטער און וויצמאָן, שלאָגן נאָכדעם פאַר, אַז איך זאָל פאַר אַ געוויסע צייט זיך אַריינקלייבן אין אַן ענגליש־ריינדניקער געגנט און דאָרט אָפגעבן זיך אינגאנצן מיט דער צוגרייטונג צום לערנען כעמיע מיט ענגלישע סטודענטן. כדי עס דורכצופירן, מוז איך איבערלאָזן שרה שפרהן מיט אונדזער קינד שמואל אין דעם אימיגראַנטיש־יידישן קוואַרטאַל פון מזרח־לאַנדאָן, וואו זי האָט איר נייטעריי, און פאַר זיך אַליין נעמען אַ צימער ערגעץ אַנדערשוואו. נאַטירלעך איז דאָס מיר ניט געווען צום האַרצן. נאָר בלייבן וואוינען אין ווייטשעפל האָט געמיינט ווידער, ווי לעצטן יאָר, גיין אַרבעטן אַלס אַ „מאַלדער“ אין אַ האַלץ־פאַבריק, וואָס איז געווען שרעלעך פאַר מיינע לונגען. דערצו האָט עס ניט געהאַט פאַר מיר קיין שום אויסזיכט אויף בעסערס, ווי דאָס האָט אַ לערער־שטעלע פון כעמיע אין אַן ענגלישן קאָלעדזש.

די טעגלעכע צייטונג, וועלכע איך האָב רעדאַקטירט פאַר מיין אָפּפאַרן קיין באַזעל אַלס אַ דעלעגאַט פון זיבעטן קאָנגרעס, איז אונטערגעגאַנגען אין דער צייט פון מיין אָפוועזנהייט פון לאַנדאָן, און אונטערגעגאַנגען איז זי ניט בלויז דערפאַר וואָס זי איז צו־לאַנג געווען אַן אַ רעדאַקטאָר, נאָר דער עיקר צוליב דער קאַנקורענץ פון אַ נייער טאַג־צייטונג מיטן נאָמען: „דער אידישער זשורנאַל“.

די נייע צייטונג ווערט אַרויסגעגעבן פון אַ יידישן גביר, וועלכער שרייבט זיך אונטער מיטן נאָמען: „אַנשלאַ בן ר' דוד זשוק הלוי“. איד קען אים ניט פּערזענלעך, נאָר איך געדענק פון מיין קינדהייט זיין טאַטנס גרויסן זיף־גע־שעפט אויף קאַמעניצקער גאַס אין ווילנע. לויט ווי מען זאָגט מיר, איז אַנשלאַ זשוק אַן אַגענט פון מאַרקאַניס דראַטלאַזער טעלעגראַפיע אין לאַנדאָן און ער האָט אַ רייכן אָפּיס אין דער „ביזנעס־געגנט פון שטאָט. דער דאָזיקער אַרויס־געבער שרייבט צייטנווייז אַליין אויך עפעס וואָס אין זיין צייטונג, נאָר זיין שרייבן האָט ניט קיין שום ליטעראַרישן ווערט.

זיין נייע צייטונג אימפּאַנירט מיר מיט איר גוטן וויסן פאַפיר און מיט די פיינע בוכשטאַבן, געזעצט מיט אַ לינאָטיפּ דורך אַ מאָדערנער זאַץ־מאַשין, אַנשטאָט צו זעצן פון איינציקע בוכשטאַבן דורך אַ האַנט־זעצער, ווי אין דער דרוקעריי פון „טעגלעכן אידישן אַדווערטייזער“. דער אינהאַלט אָבער פון אַט דער אויסערלעך־שיינער צייטונג געפּעלט מיט ניט מער ווי פון דעם אַלט־מאַדישן אַרטאָדאָקסיש־באַלעבאַטישן „עקספרעס“, וואָס איז געדרוקט אויף שלעכטן פאַרפּלעקטן פאַפיר מיט מיאוסע בוכשטאַבן. דער „זשורנאַל“ ווערט נאַטירלעך ניט חשובער ביי מיר דורך זיינע אָפטע אַנפאַל אויף דר. מאָזעס גאַסטער און אַנדערע העכסט־אַנגעזעענע פּערזאָנען צווישן מיינע פריינט.

צוזאַמען מיט מיין נייעם אַמעריקאַנער פריינט, דעם יונגן מאַלער, ב. מ.

פעלדמאן פון פילאדעלפיע, באזעץ איד זיך אין דער ענגליש-ריינדדיקער געגנט, בעלהאם, אין דרום-מערב פון לאַנדאָן, ביים ברעג שטאָט, נאָענט פון פעלד און וואַלד. מיר האָבן דאָרט צוויי באַזונדערע צימערן און אַ גרויסן פּאַרלאָר, וואו מיר פאַרברענגען צוזאַמען אין די אַוונטן. פון אונדזער זאַל פירט אַ ברייטע דיקע גלעזערנע טיר צו אַ פּיינעם דופּטנדיקן בלומען-גאַרטן. דאָרט, פונקט אַנטקעגן אונדזער זאַל, שטייען צוויי ריזן-בויםער, איבער וועלכע עס קוקט אַפט אַרונטער ביינאַכט אַ גרויסע ליכטיקע לבנה, ווי זי וואַלט געווען עקסטרע געמאַלן פאַר אונדזער פאַרגעניגן וועגן.

אונדזערע שמועסן אין אַוונט זיינען איבער צוויי טעמעס: די קונסט-אויסשטעלונגען אין לאַנדאָן און די פּאַגראַמען אויף יידן אין דעם צאַרישן רוסלאַנד. מיר באַזוכן יעדע קונסט-אויסשטעלונג, באַזונדערס די אינטער-נאַציאָנאַלע, אונטער דער אויפזיכט פון דעם פּראַנצויזישן סקולפּטאָר, אַגנוס ראַדען, וועלכער מאַכט אויך פּערזענלעך אַ שטאַרקן איינדרוק.

מיר דיסקוטירן העפּטיק יעדן קונסט-ווערק. עס טרעפט אויך אַמאָל, אַז מיר צעקריגן זיך איבער אונדזערע מיינונגס-פאַרשידנהייטן און מיר ווערן אפילו ברוגז איינער מיטן צווייטן עטלעכע טעג נאַכאַנאַנד. מיר זיינען ביידע פאַרליבט אין ראַדענס סקולפּטורן און אין וויסטלערס געמעלן: פאַרבן סימפּאָניעס און „נאַקטורן“, ווי אויך „עטשינגס“ און ליטאַגראַפיעס. נאָר וועגן די ווערק פון אַ סך אַנדערע קינסטלער קאָנען מיר זיך ביידע אַפט ניט אייניקן און גייען אויך ניט איין אויף קיין שום פּשרה...

מיר קריגן זיך אויך אַ סך אַרום איבערן שייכות פון עטיק און עסטעטיק. פאַר מיר איז דער מוסטער פון אַ דיכטער אָדער פון וועלכן עס איז אַנדער קונסט-שאַפּער, — אַ פּערזענלעכקייט ווי מיין באַליבטער שרייבער און לערער, י. ל. פּרק, וועלכן איך האַלט פאַר עטיש און עסטעטיש צוגלייך. און עטיש מיינט פאַר מיר נאַטירלעך אויך סאַציאַל, צו שטיין פאַר אמת און גערעכטיקייט. מיין שכן, דער יונגער אמעריקאַנער מאַלער, לאַכט מיך אָבער אויס. ער דער-מאַנט מיר אַ גאַנצע רייע דיכטער און אַנדערע קינסטלער, וואָס לויטן אַנגע-נומענס באַגריף, זיינען זיי ניט קיין „אַנשטענדיקע“ מענטשן, און דאָך ווערן זיי אַלעוועלטלעך אַנערקענט ווי באַדייטנדיקע קונסט-שאַפּער.

אין בעלהאם וואוינט אַ קולטערעלער עלעמענט. יעדן פּרימאַרגן שטעלן זיך אָפּ לעבן אַ סך הייזער, צוזאַמען מיט די ברויט און מילך-וועגענער, אויך פּורלעך מיט ליטעראַטור. מען קען דאָ פאַר גאָר אַ קליינער סומע קריגן צו לייענען מאַדערנע ליטעראַטור אין פאַרשיידענע שפּראַכן און מען ברענגט עס אין הויז אַריין אזוי ווי שפּיז און געטראַנקען. איך ווער דאָ צוליב דעם אַזאַ פּליסיקער לייענער, ווי איך בין געווען אַלס יוגנטלעכער אַרבעטער אין ווילנע און אין קאָוונע, און אַלס סטודענט אין בערן און אין פּריבורג. די צרה איז נאָר וואָס איך האָב זיך דאָ אַריינגעלאָזן אין לייענען פּליסיק די ליטעראַטור

פון קליינע פעלקער, ווי, למשל, די אַרמעניער, בולגאַרן, דענען, האַלענדער, טשעכן, ליטווינען, סערביער, עסטאָניער, פינען, רומעניער, און אזוי ווייטער און ווייטער. זייערע ווערק זיינען צום גרעסטן טייל איבערגעזעצט אין דער דייטשער שפראַך. עס קומט מיר דאָרום אויס צו לייענען יעדן טאָג מער שטונדן אין דייטש, ווי אין ענגליש, וואָס איך דאָרף דאָ מער דערלערנען.

דערפאַר אָבער רייד איך און הער דאָ מער ענגליש ווי יעדע אַנדערע שפראַך. איך גיי דאָ אָפט הערן ענגלישע לעקציעס איבער קונסט און ליטעראַטור, געשיכטע און נאַטור-וויסנשאַפט, ווי איך פלעג גיין הערן אין די מוזייען פון בעטגאל גרין און ווייטשעפל, און אין דעם טרעדי-יוניאָניסטישן פּיפּלס-קאָלעדזש (פּאָלקס-אָניווערזיטעט) אין מייל ענד, אין מזרח-לאַנדאָן. אַ פּאָר מאל בין איך אויך צוגעפאַרן אין צענטער פון שטאָט צו גרויסע פּראָטעסט-מאַס-מיטינגען קעגן די נייע צאַרישע פּאַגראַמען און פאַרפּאָלגונגען אויף יידן, וואו די הויפט-רעדנער זיינען געווען פּראָמינענטע ענגלענדער. איך פּאָר אויך אָפטמאל צום האַיד-פּאַרק הערן דאָרט די פּאָפּולערע ענגלישע רעדנער פון די פאַרשיידענע סאָציאַליסטישע פּאַרטייען.

קאַפיטל הונדערט פיר און פערציק

איך גרייט זיך פאַרן קיין אַמעריקע

איך גרייט זיך פאַרן קיין אַמעריקע, כאַטש מיינע גוטע פריינט דר. מאָזעס גאַסטער און דר. חיים ווייצמאַן ריידן מיר שטאַרק אָפּ דערפון. דר. חיים ווייצמאַן וואָרנט מיר, אַז דאָס מיינט שוין מיין אויפגעבן אינגאַנצן כעמיע.

עטלעכע חדשים גרייט איך זיך ענערגיש פאַר דער פריער-דערמאַנטער פּראָפּעסאָר-אַדער לערער-שטעלע פון כעמיע אין אַן ענגלישן קאָלעדזש. צוליב דעם זאָג איך זיך אויך אָפּ פון צו פאַרן ווידער האַלטן סעריעס לעקציעס אין אַנטווערפן (בעלגיע) און לידס (ענגלאַנד), וואו מיינע לעקציעס האָבן שטאַרק אויסגענומען פאַריקן זומער. איך נעם אויך ניט אַן דעם אָנבאַט צו ווערן רעדאַקטאָר פון דעם ניו-יאָרקער וואַכנבלאַט, „דער יוד“ אויפן אָרט פון ד. מ. הערמאלין, מיט וועמען די פאַרוואַלטער זיינען ניט צופרידן. די לאַגע ענדערט זיך אָבער סוף יאָר 1905, ווען „די פאַראייניקטע פּועלי-ציון“ (פּאָלעסטינצעס) פון אַמעריקע און קאַנאַדע“ הויבן זיך אָן גרייטן אַרויסצו-געבן אַ וועכנטלעכן אַרגאַן.

די אַמעריקאַנער פּועלי-ציון ווענדן זיך דעמאָלט מיט בריוו צו י. ת. ברענער און מיר, מיר זאָלן באַלד אַריבערקומען קיין אַמעריקע: ער אַלס מיטאַרבעטער און איך אַלס רעדאַקטאָר. דער סעקרעטאַר פון זייער „אַרגאַ-“

ניזאציאָנס קאָמיטעט" אין ניו־יאָרק, יואל ראָזאַווסקי, שיקט צו ביידע בריוו אויפן אָדרעס פון דער דרוקעריי, וואו עס האָט זיך געדרוקט דער פריער־דער־מאָנטער זשורנאַל „די יודישע פרייהייט“. י. ח. ברענער, וועלכער שטעלט זיך פאַר, וואָס מען שרייבט מיר פון ניו־יאָרק, פאַרט באַלד צו מיטן בריוו פאַר מיר צו שרה שפרהן. זי עפנט אים אויף, לייענט איבער און גיט אים אויך ברע־נערן איבערלייענען. שרה שפרה שיקט מיר צו דעם דאָזיקן בריוו קיין בעל־האם צוזאַמען מיט אַ לענגערן צושריפט אין העברייאיש פון י. ח. ברענער. י. ח. ברענער פאַרלאַנגט פון מיר, אין זיין צושריפט, אַז איך זאָל אים תיכף מיטטיילן, צי איך נעם אָן דעם פאַרשלאַג צו ווערן רעדאַקטאָר פון דעם אָפיציעלן אָרגאַן פון די אַמעריקאַנער פּועלי־ציון. דערביי שרייבט ער מיר, אַז ער ווייסט ניט, צי ער וועט דאָרט קאָנען מיטאַרבעטן: דערציילונגען אין יידיש שרייבט ער דאָך ניט און קיין פּובליציסט איז ער אויך ניט. גלייכציי־טיק דערמאָנט ער מיר מיין צוזאַג אַנצושרייבן עפעס וואָס אין העברייאיש פאַר זיין זשורנאַל „המעורר“ (דער וועקער). ער טיילט מיר אויך מיט אַז דער „המעורר“ וועט באַלד אָנהויבן אַרויסגיין יעדן חודש און אין אַ באַזונ־דער הילע (*).

דער דרוק אויף מיר צו קומען קיין אַמעריקע ווערט כסדר שטאַרקער. אין יאַנואַר 1906, דערהאַלט איך שוין אַן אָפיציעלן דאָקומענט, אַז „דער פאַרוואַלטונגס־ראַט פון „דער יידישער קעמפער“, אַ וועכנטלעכער אָרגאַן פון דער סאָציאַליסטישער אָרגאַניזאַציע פּועלי־ציון פון אַמעריקע, וועלכער וועט דערשיינען אין פּילאַדעלפיע דעם ערשטן מערץ, 1906—אַנגאַזשירט חבר קלמן מרמר אויס (פון) לאַנדאָן אַלס רעדאַקטאָר“. די מיטגלידער פון פאַר־וואַלטונגס־ראַט גאַראַנטירן מיר פּערזענלעך „דעם וועכנטלעכן געהאַלט פון צען דאָלאַר פאַר זעקס מאָנאַטן“.

אונטער דער דאָזיקער גאַראַנטיע זיינען אונטערגעשריבן אַלע צען מיט־גלידער פון דעם פאַרוואַלטונגס־ראַט מיט זייערע אייגענע האַנטשריפטן, יעדער אויף אַ באַזונדערער שורה, לויט אַט דער אָרדענונג: „חיים פיינמאַן, משה גוטמאַן, א. שולשטיין (וואַלדשטיין), דר. ל. קאַפּעליאַוויטש, ח. כהן (קאהאַן), צבי בערלין, יחזקאל עדעלשטיין, א. אפּלבוים, יעקב בריק (טרעזשורער), י. ראָזאַווסקי (סעקרעטאַר)“.

אין מיטן יאַנואַר, 1906, דערהאַלט איך שוין אויך מיין שיפּסקאַרטע.

(*ווען כּהאַב איבערגעגעבן י. ח. ברענערס בריוו צו מיר און שרה שפרהן פאַר זיין בריוו־זאַמלונג, פאַרעפנטלעכט פון מנחם פּאַזאַנסקי אין תּל־אביב, האָב איך דעם דאָזיקן בריוו ניט באַמערקט, ווייל אויף דער אַנדערער זייט איז געווען אַ צושריפט פון שרה שפרהן און צוליב דעם האָט זיך עס געפונען צווישן אירע בריוו צו מיר פון יענער צייט.

צווייטע קלאס, אויף דער שיף „האווערפארד“, אָדער „העיווערפארד“, פון דער „אמעריקען לאַיף“, וואָס גייט דירעקט פון ליווערפּול קיין פּילאָדעלפּיע. צו-נאָמען מיט דער שיפּסקאָרטע, באַקום איך אויך דעם פּלאַן פון דער שיף. איך זע דאָרט אַז די „האווערפארד“ האָט בלויז צוויי קלאַסן. מיין קעבין איז דאָרם דאָרט אין אַזאַ געהויבענעם פּלאַץ, ווי עס האָבן אַנדערשוואו בלויז די פּאַסאַזשירן פון דעם ערשטן קלאַס ...

דר. חיים ווייצמאַנס וואָרענונג, אַז מיין אָנגעמען די רעדאַקציע פון אַ פּאַרטיי־אַרגאַן אין אַמעריקע מיינט פאַר מיר שוין אויפגעבן אינגאַנצן די כּעמיע, גייט מיר ניט אַרויס פון זינען. איצט עקזיסטירט שוין אָבער ניט מער פאַר מיר דער אויסוואַל צווישן זשורנאַליזם און נאַטור־וויסנשאַפּט. לי-טעראַטור און כּעמיע, נאָר דאָס אויפקלערן און דערציען יידישע מאַסן. איך זע פאַר זיך אין אַמעריקע אַ ברייטע יידישע מאַסע וועלכע לייענט יידיש און האָט אַ היפשע צאָל יידיש־שרייבנדיקע אינטעליגענטן, קינסטלער און גע-לערנטע, מיט וועמעס הילף ס'איז מעגלעך צו שאַפן אַ געזעלשאַפּטלעך־ליי-טעראַרישן וואַכנבלאַט, וואָס זאָל ניט פאַרשעמט ווערן פאַר די אָנגעזעענע צייטשריפטן פון דער אַלטער היים.

אַזוי ווי איך שטעל זיך פאַר, לויט די אָפיציעלע ברייוו צו מיר פון דעם פאַרוואַלטונגס־ראַט אין ניו־יאָרק, אַז די נייע אַמעריקאַנער צייטשריפט האָט אַ פעסטן באַדן, ווענד איך זיך מיט איינלאַדונגען פאַר מיטאַרבעטערשאַפּט, צו יידישע שרייבער ניט בלויז אין אַמעריקע נאָר אויך אין אייראָפּע: קיין וואַרשע (צו בעל־מחשבות, יצחק גרינבערג און אַנדערע), ווילנע (הלל צייטלין, יעקב ראַבינאוויטש און אַנדערע), רוסלאַנד (ב. באַראַכאָו און אַנד.), עסטרייך — ווין (ש. קאַפּלאַן־קאַפּלאַנסקי און אַנד.), דייטשלאַנד — קעלן (א. קאַראַלניק און אַנד.), שווייצאַריע (אהרן פערלמאַן, דר. דניאל פּאַסמאַניק, מ. פ. זיידמאַן און אַנד.), דאָס מאַל האָב איך שוין אויך אַזאַ אָנגעזעענעם מיטאַרבעטער פון ענגלאַנד, ווי י. ה. ברענער, ווי אויך ל. שאַפּיראַ, דער טאַלאַנטפולער יוגנטלעכער שרייבער, וואָס איז לעצטנס אַריבערגעקומען אַהער פון פּוילן.

דער דאָזיקער יונגער שרייבער ווערט מיט מיר נאָענט באַלד ווי ער קומט פון וואַרשע קיין לאַנדאָן. געשען איז דאָס טיילווייז צוליב דעם, וואָס דר. וואַרטסמאַן, דער רעדאַקטאָר פון דער „יידישער צוקונפּט“ אין לאַנדאָן האָט שטאַרק געהאַלטן פון מיין „ליטעראַרישן געשמאַק“ אָדער „מבינות“, און ער האָט ניט געוואַלט דרוקן קיין אָנפאַנגער סיידן איך נעם אויף זיך די פּולע פאַראַנטוואַרטלעכקייט. ל. שאַפּיראַן אָבער האָט דר. וואַרטסמאַן שוין געקענט אין וואַרשע און געוואוסט, אַז ער מעג אים דרוקן. צום „שלים מול“, אָבער, גיט אים ל. שאַפּיראַ אַ דערציילונג וועגן אַ הונט. איז דר. וואַרטס-

מאן ניט געווען זיכער צי אזוינס איז פאסיק פאר אן ערנסטן זשורנאל... לאזט ער מיך ניט צורו, כ'זאל עס דורכקוקן און נעמען אויף זיך די פאר-אנטווארטלעכקייט עס צו דרוקן.

מיר געפעלט גראד די מעשה מיטן „טיגער“, ווי ל. שאפיראָ רופט אָן זיין הינטישן העלד. איך רעקאָמענדיר דאָרום דר. וואַרטסמאַנען עס תיכף צו פאַרעפנטלעכן אין דער „יידישער צוקונפט“.

אין מיין לעצטער וואָך אין בעלהאם פאַרטיק איך אָפּ מיין פּערזענלעכע קאַרעספּאָנדענץ. איך שרייב צו מיין טאַטן און עלטערער שוועסטער אין ווילנע, צו מיין באַבען און איר יינגסטער טאָכטער אין געדדעוווטש, צו מיין טאַטנס שוועסטער, פּאַשע אַלכאַוו אין יעקאַטערינאַסלאָוו, צו שרה שפרהס פאַטער אין אַלעקסאַט און צו איר קוין, דעם בונדיסט ברוך נאַסעל אין קאָוונע, צו בעסי שיינבלום אין לידס, אבערסאָן און ראָזאַווסקי אין ניו-יאָרק, יחזקאל דעזעלשטיין אין פּילאַדעלפיע און צבי גראַנדיצקי אין באַסטאָן, דער עלטסטער זון פון מיין ערשטן מייסטער, יאַשטיק דער טאַקער אין מיישעגאַלע.

א פאַר טעג פאַר מיין אָפּפאַר קיין אַמעריקע, קום איך אַריבער פון בעלהאם קיין לאַנדאָן צו פאַרבלייבן דאָרט ביז מיין אָפּפאַרן צו דער שיף. אויפן וועג צו מיין היים באַגעגנט מיך י. ה. ברענער און נעמט אַוועק פון מיר אַלע מיינע פעקלעך און טראַגט זיי צו ביז מיין טיר. אַ טאָג שפּעטער קומען צו מיר די חברים באַטמאַן, באַנדאָן, סעם וויינשטיין, יהושע פּויוניאַק, ראובן קענדזשערסקי און אויך ה' יונה ספּיוואַק און העלפן מיר אַלץ אָפּשיקן צום יוסטאָן סטעיַשאַן; פון וואָנען דאָס גייט צום שיף. דעם זעלביקן אָונט באַזוכן מיך י. ה. ברענער און ל. שאַפיראַ. דער לעצטער ברענגט מיר אַ צאַל מאַנוסקריפּטן פון זיינע בעסטע זאַכן, איך זאַל אויסקלייבן פון זיי וואָס איך וויל פאַר דעם וואַכנבאַט, וואָס איך וועל רעדאַקטירן אין אַמעריקע. איך קלייב אויס אַ מעשהלע מיטן נאָמען „אַמאַל איז געווען אַ רב מיט אַ רביצין“ און אַ סקיצע: „שטאַרקער, שטאַרקער“, געשריבן אין אַ מאַדערנעם קינסט-לערישן סטיל. י. ה. ברענער זאָגט מיר צו מיטברענגען, אָדער אַרויסצו-שיקן באַלד מיט פּאַסט קיין פּילאַדעלפיע, אַ אַריגינעלן פעליעטאַן אָדער אַן איבערזעצונג פון אַ קונסטווערק (ביאַליקס „משלנו“, אָדער לעאַניד אַנ-דרעיַווס „טעויעס זון“).

באַנדאָן און מייקלסאָן בעטן איך זאַל זיי איבערגעבן מיינע „לעסנס“ (שטונדן) אין דרום-מערב לאַנדאָן, איך האָב שוין אָבער עס צוגעזאָגט פריער מיין שכן, דעם יונגן פּילאַדעלפיער מאַלער ב. מ. פעלדמאַן. כ'וויל האַפּן, אַז ער, אַ געבאַרענער אַמעריקאַנער, וועט האַבן אַ באַזונדערס גוטע ווירקונג אויף מיינע ענגליש-ריינדזיקע שילער.

דער לעצטער טאָג פאַר מיין אָפּפאַרן פון לאַנדאָן איז פאַר מיר געווען

פול מיט פארדרוס איבער דער שוועריקייט צו קריגן באַרגן די צוויי פונט (אומגעפער צען אַמעריקאַנער דאָלאַרן), וואָס איך דאַרף באַווייזן ביי מיין אַנקומען קיין אַמעריקע. י. ת. ברענער האָט מיר געהאַט צוגעזאָגט צו אַנט-לייען די דאָזיקע סומע. ער האָט אָבער ניט געקאַנט דערפילן זיין צוואַנג, ווייל זיין געלט געפינט זיך ביים דרוקער נאַראַדיצקי און יענער קאָן עס איצט אים ניט צושטעלן. איך לויף אַרום צו פאַרשיידענע באַקאַנטע זיי זאָלן עס פאַר מיר אַנטלייען ביי אַ פראַצענטניק פאַר דריי וואָכן צייט און איך וועל אים צאָלן פאַר די דאָזיקע פערציק שילינג צוויי שילינג אַ וואָך פראַצענט. נאָר זיי באַווייזן עס היינט ניט דורכצופירן. איך קום אין אַוונט אַהיים, מיד, הונגעריק, און פאַרביטערט, דאָך שרייב איך נאָך אויף אַ האַרציקן געזעגע-נונגס בריוול צו דר. חיים וויצמאַן אין מאַנטשעסטער. צולעצט באַשליס איך צו טאָן וואָס איך האָב געוואָלט פאַרמיידן, און בעט די דאָזיקע הלוואה ביי מיין שוואַגער דעם שניידער-אַרבטער העריס. ער קריגט דאָס אַנטלייען און ברענגט עס מיר באלד צו מאַרגן מיט פרייד.

מיינע קרובים און פריינט געזעגענען זיך מיט מיר זייער פריינטלעך. מען קויט מיך און האַלדזט מיך אַזוי ווי מען וואָלט זיך מיט מיר געזענגט אויף אייביק... י. ת. ברענער ברענגט מיר אַ מתנה דעם צווייטן העפט „המעורר“. ער און זיין הויפט-מיטאַרבעטער ה' ראדלער, אַ קלוגער און טאַלאַנטפולער, הויך אינטעליגענטער גאַליציאַנער יונגעראַמן* ווילן איך זאָל זיי נאָכאָמאַל פאַרזיכערן, אַז איך וועל צושיקן עפעס פאַר זייער זשור-נאַכל. איך וואָרן זיי, אַז איך וועל דאַרט אַרויסטרעטן קעגן זייערע מיינונג-גען. ביידיע אָבער דערקלערן מיר, אַז זיי גיבן מיר אַ פרייע האַנט צו שרייבן וואָס און ווי איך וויל. איך זאָג זיי דאַרום צו, אַז איך וועל זיך פלייסן אויפ-צושרייבן אויף דער שיף קיין אַמעריקע אַן עפנטלעכן בריוו קעגן י. ת. ברענערס יאוש און געוויק וועגן דער „דעגענעריירונג“ און „אונטערזאַנג“ פון אונדז יידן, אין דער צייט, וואָס פאַר מיינע אויגן ווערט דאָס יידישע פאַלק פאַראַינגערט, און עס וואַקסט און בליט!...“

... צוועלף אַזייגער ביינאַכט פאַר איך אָפּ פון לאַנדאָן קיין ליזערפול. אויף דער סטאַנציע באַגלייטן מיך אַזוי פיל מענטשן, אַז עס בלייבט מיר ווייניק פרויאַקטייט זיך צו געזעגענען מיט מיין פרוי און קינד. דעם 30-טן יאַנואַר אינדערפרי קום איך אָן קיין ליזערפול. איך פרוואו באַקוקן אַ ביסל די שטאָט. איך שרייב אויף אַ צאָל פאַסטקאַרטלעך פאַר אינלאַנד און אויסלאַנד און מעלד זיך אויפן שיף. דער דאָקטאָר עקאַזמע-נירט באַזונדערס שטרענג מיינע אויגן. ער מאַטערט זיי צופיל, רייסט זיי פשוט מיט צווענגלעך. עס זעט אויס, אַז אים פאַרדריסט שטאַרק, וואָס ער

(* שפּעטער באַרימט אונטער זיין פּסעוודאָנים „ר' בנימין“.)

געפינט ניט אין זיי קיין שום פעלערן. זיין באַנעמען זיך באַלידיקט מיד, נאָר איך ווייז עס אים ניט אַרויס. ווען ער הויבט אָבער אַן זיך גריבלען צופיל אין מיין קאָפּ, באַמערק איך סאַרקאָסטיש: „דו זוכסט אומזיסט... איידער די שיף פאַרלאָזט דעם האַפּן שרייב איך שנעל אויף אַ טעלע-גראַמע אין יידישע ווערטער צו שרה שפרהן און אונדזער קינד. איך גיב עס אַן ענגלישער פּריילין עס אַפּצושיקן פון שטאַט. מיין האַרץ באַרואיקט זיך אָבער ניט... ס'איז פול מיט וואונדן און טוט מיר שטאַרק ווי...“

כ'פאַר קיין אַמעריקע רעדאַקטירן אַ יידישע צייטונג. כ'פיל זיך דאַרום ניט ווי קיין עמיגראַנט, נאָר ווי אַ „פאַרבעטענער גאַסט“ פון מיין יידישן פּאַלק.

דאָס קליינע 10.000 טאַניקע „העיווערפאַרד“, פון דער „אַמעריקען לאַיף“, גייט לאַנגזאַם. מיין רייזע פון ענגלאַנד צו די פאַראייניקטע שטאַטן אין יאַנאַרי־פּעברואַר 1906, דויערט 13 טעג. דאָך פיל איך זיך ניט לאַנג־ווייליק. אַדהבא, איך אונטערהאַלט זיך פיין, אפילו ווען די קליינע שיף וואַרפט זיך ווי אין אַ קדחת. איך קוק זיך צו מיט אינטערעס צו איר „משוגענעם טאַנץ“: אַט שטעלט זי זיך אויף די „שפיץ פינגער“ אויף אַ ריזיקער כוואַליע, און דערגרייכט, דאָכט זיך, די וואַלקנס, נאָר אַ רגע שפּע־טער זינקט זי אין אַ טיפּן אַפּגרונט פון וועלכן זי דערהויבט זיך אין אַ כהרף עין אויף אַן אומגעווינער הויכן וואַסער־באַרג, וואָס איז באַדעקט מיט אַ ווייסן שוים און זעט מיר אויס ווי אַ שוויצער אַלפּ מיט אייביקן שניי אויף זיין קאָפּ.

אַ באַזונדערן איינדרוק מאַכן אויף מיר די דונערן און בליצן ביי־נאַכט. כ'זע אַזוינע אויסערגעוויינלעכע נאַטור־בילדער צום ערשטן מאל אויף מיין לעבן. איך ווער דערפון אַזוי אַנטציקט, אַז כ'הויב אַן פאַטשן בראַוואַ. עמיץ פון מיינע מיטרייזנדע בעמערקט עס אַפנים און טיילט עס מיט אין די קאָיטעס. קומט אַרויס אַן עולם צו באַטראַכטן די משונהדיקע אויפ־פירונג פון דעם מאַדנעם יידישן בחור מיטן בלאַסן פנים און לאַנגע שוואַר־צע לאַקן, וועלכער קוקט פאַרגאַפט צום הימל.

מען פרעגט מיד פון וואָס בין איך דאָ אַזוי אַנטציקט און וועמען איך אַפּלאַדיר? איך ענטפער פשוט, אַז כ'האַב אין בעסטן לאַנדאַנער טעאַטער קיינמאל ניט געזען אַזאַ וואונדער־שיינע סצענע און דורכגעפירט אַזוי מיס־טערהאַפט, ווי די נאַטור האָט דאָ אַפּגעשפּילט...“

אַ צאָל פאַסאַזשירן, פרויען און מענער פאַראיינטערעסירן זיך אין מיר. מרס. עליס ט. גארסטין און עטלעכע אַנדערע ענגלענדעריןס ליינענען פאַר מיר גוטע לייטעראַטור, כ'זאָל הערן זייער באַטאַנונג פונעם ענגלישן וואָרט און באַמיען זיך אַרויסצורייזן קאַרעקט די ענגלישע ווערטער, וועלכע איך

באָנוץ. זיי באַוועגן מיך אויך צו ליענען פאַר זיי אויפן קול די רייזע-
בילדער פון ראַבערט לואיס סטיווענסאָן און זיי פאַרריכטן דערביי מיין
ענגלישן אַקצענט. איך לערן אויך די ענגלישע שפראַך פון זייערע מענער,
וועלכע דיסקוטירן מיט מיר פראַגעס פון קונסט און וויסנשאַפט, כאַטש כ'קאָן
זיך נאָך ניט אויסדריקן קלאַר און גענוי אין ענגליש. עטלעכע אַמעריקאַנער
האַלטן מיך אַפנים פאַר אַ קענער אַדער מבין פון קונסט... זיי קומען אַריין
צו מיר אין קאַיוטע מיט די קונסט-ווערק, וועלכע זיי האָבן איינגעקויפט
אין שפּאַניע, צו הערן מיין מיינונג וועגן דעם, אפילו ווען דאָס זיינען רעפּראַ-
דוקציעס פון בילדער אין דעם באַרימטן על-פראַדאָ-מוזיי.

די פריינשאַפט פון וואוילהאַבנדיקע ענגלענדער און אַמעריקאַנער צו
מיר, אַ ייד און אַן אויסלענדער, איבעראַשט מיך צוערשט. באַלד אַבער זע
איך אין דעם נאָך אַ באַשטעטיקונג פון מיין אידיע, אַז דער מענטש איז פון
נאַטור אויס גוט און וואויל, און אין אַלע קריגערייען און רייסערייען צווישן
מענטשן זיינען שולדיק דרויסנדיקע אומשטענדן. ס'איז דעריבער גאַנץ נאָ-
טירלעך, אַז דאָ אויף דער שיף, אויף וועלכער מיינע חברים אין אַמעריקע האָבן
מיך באַזאָרגט מיט אַ שיפסקאַרטע פון צווייטן קלאַס, וואו די פאַסאַזשירן
קריגן אַלע גלייך פון דאָס בעסטע און שענסטע, זאָלן זיך מענטשן פילן ווי
איין משפּחה. איך פאַרשטיי אַבער, אַז דאָס איז נאָר אַ פאַריבערגייענדיקע
דערשיינונג: אַנקומענדיק אין די שטעט, וואוהיין זיי פאַרן, וועט איין
שיף-שוועסטער ניט מער דערקענען די צווייטע, און יעדער איצטיקער שיף-
ברודער וועט באַטראַכטן דעם צווייטן ווי אַ פּרעמדן... דאָך בלייב איך
פעסט ביי מיין מיינונג, אַז מענטשן זיינען פון דער נאַטור ניט אַזוינע רשעים
און אכזרים, ווי זיי ווערן שפּעטער אין דער פאַרביטערטער מלחמה פאַרן
ענגלישן פונט אַדער פאַרן אַמעריקאַנער דאָלאַר.

די עמיגראַנטישע יידן אויף דער שיף זעען זיך כמעט ניט אָן. די בריי-
טע יידישע מאַסן, וועלכע וואַנדערן פון מזרח-איראָפּע קיין אַמעריקע פאַרן
געוויינלעך דריטע קלאַס, אַדער אין „צווישן-דעק“. מיזעט דעריבער זעלטן
אַ יידישן פנים אויף דעם אויבערשטן דעק, די פראַמענאַדע, וואו עס שפּאַצירן
אַרום די פאַסאַזשירן פון צווייטן קלאַס, וואָס איז אויף אַט דער קליינער שיף
אויך דער ערשטער קלאַס. איך בין דעריבער שטאַרק צופרידן, ווען אונד-
זער שיף שטעלט זיך אַפּ אין קווינסטאָן, אירלאַנד, אַוועקצוגעבן און אַרויפצו-
נעמען פאַסט-וואַכן. ס'קומען דערביי אויך אַרויף פון אונטן אַ צאָל יידישע
עמיגראַנטן מיט וועלכע איך שליס באַקאַנטשאַפט. איך דערוויס זיך, אַז די
יידישע וואַנדערער זיינען אַנגעפאַקט אין דריטן קלאַס צו 36 פּערזאָן אין איין
קאַמפּאַרטמענט. קאַיוטעס קריגן בלויז פאַמיליעס, איין קאַיוטע פאַר צוויי
משפּחות.

אַ יעקאַטערינאַסלאַווער יונגערמאַן דערציילט מיר, אַז ער האָט דאָס

גליק צו פאָרן צוזאַמען מיט זיין גרויסער משפּחה. זיי פאָרן דאַרום אַלע אין אַ באַזונדערער קאַיוטע. דערביי מאַכט ער אַ באַמערקונג. אַז ווען ער וואַלט חלילה געפאָרן אין איין קאַמפּאַרטמענט מיט די „ווילדע ליטוואַקעס“ וואַלט ער נישט דערפאָרן ביז אַמעריקע. כּוּויל אים נישט פאַרשעמען און זאָג אים נישט, אַז דאָס רעדט ער צו אַ ליטוואַק פון סאַמע ווילנע. . . דאָס ווירקט אָבער אויף מיר צו ווערן טאַלעראַנטער צו מיין שכנעטע ביים עס-טיש, די ענגלענדערין מיס טאַפּנעל, אויף וועלכער כּהאַב „געוואָרפן אַן אומחן“, ווען זי האָט אָפּגעלאַכט פון די קאַפּלאַנס, אַ יידישע פּאַמיליע פון ראַסיין, קאַזנער גובערניע, וועלכע פאָרן מיט אונדז אין צווייטן קלאַס.

די קאַפּלאַנס ריידן צו אַלעמען אין יידיש. ווען אַן ענגלענדער אָדער אַן אַמעריקאַנער לאַכט זיך פון זיי אויס, נעמען זיי עס גוטמוטיק, זיי שמייכ-לען צו יענעם צוריק גאָר פּריינטלעך. ס'פּאַלט זיי אָפּנים אויך נישט איין, אַז עמיצער פון די נישטיידן איז אומצופרידן פון די פּריינטלעכע עצות, וועלכע זיי גיבן אין יידיש, נישט געבעטנערדייט, ווי אַזוי צו שפּילן גוט שאַך א. ד. גל.

די ראַסיינער יידישע קינדער זיינען מיר אַזוי נאַענט ווי פּריער. איך טראַכט אָבער איצט אַזוי: אויב אַ ייד פון אוקראַינע קאָן ריידן מיט ביטול וועגן אַ יידן פון ליטע, טאָ פאַרוואָס זאָל איך האָבן פאַראיבל אויף אַן ענגלענ-דערין, וועמען ס'געפעלן נישט די יידישע טעכטער, וועלכע קליידן זיך נישט לויט דער ענגלישער מאָדע און האָבן גאָר אַנדערע זיטן און פּירונגען?

אַ יונגער ענגלענדער מיט אַ שוואַרץ-קילעכדיקער באַרד, מר. ראָ-בינסאָן, שטעלט זיך פאַר מיר פאַר ווי „אַ מיסיאָנער פון אַ נייער אמונה“. ער פּריידיקט פאַר קריסטן זיי זאָלן רוען שבת אַנשטאַט זונטיק. ער באַ-ווייזט זיי מיט פּסוקים פון דער תורה און פון די נביאים, ווי אויך פון דעם נייעם טעסטאַמענט, אַז דער געבאַטענער רו-טאַג דאַרף זיין שבת און נישט זונטיק, וועמעס יום-טובדיקייט איז איינגעפירט געוואָרן, טענהט ער, פון די רוימער.

ער קלאַגט זיך פאַר מיר, אַז זיין גאַנצע משפּחה איז קעגן אים. קיינער פון זיי וויל נישט פאַרבייטן דעם זונטיק אויף שבת. ער אָבער היט אָפּ שטרענג דעם שבת און וועט עס בשום אופן נישט אויפגעבן.

אַן אַנדער פונקט פון דעם ענגלענדער ראַבינסאָנס נייער אמונה איז, אַז דער גן-עדין און דער גיהנום זיינען דאָ אויף דער וועלט. ווען אַלע מענטשן, זאָגט ער, וועלן זיך אויפהויבן אויף אַ העכערער מדרגה, וועט די ערד ווערן אַ גן-עדין. אַזוי לאַנג אָבער, ווי מענטשן גייען נישט אויפן וועג פון יושר, הערשט דער גיהנום אויף אונדזער ערד און זיין ערגסטער פּלאַץ

— דער „זיבעטער אפטייל“ — געפינט זיך אין דעם צאָרישן רוסלאַנד.
ווען כ׳האָב באַמערקט, אָז ער רעדט ענלעך ווי איבסנס „בראַנד“ האָט
מר. ראַבינסאָן געקוקט אויף מיר פאַרוואַנדערט און געפרעגט: „ווער איז
דער דאָזיקער איבסן.“

איין זונטיק בייטאָג האָבן די קריסטלעכע פּאַסאַזשירן, ענגלענדער און
אַמעריקאַנער, פאַרפירט אַ שמועס וועגן יידן. אַנגעהויבן האָט זיך עס דורך
דער באַמערקונג פון אַן ענגלענדער, אַז די ענגלישע רעגירונג פּלאַנט צו
גרינדן אַ יידישע מדינה, וואו יידן וועלן קאָנען זיך אַליין רעגירן אַזוי ווי
די קאַנאַדער אין קאַנאַדע.

ווען איינער האָט דערמאָנט דעם ציוניזם און דעם פּלאַן פון באַנייען
די יידישע מלוכה אין פּאַלעסטינע, האָט אַן ענגלענדער באַמערקט, אַז עס
וועט שנעלער קומען די סאַציאַלע רעוואָלוציע איידער די יידן וועלן אויס-
בויען אַ אייגענע יידישע מדינה ...

דער שמועס גייט נאָכדעם אַריבער צו דער פּראָגע וועגן דעם כאַראַק-
טער, מעלות און חסרונות, פון דעם יידישן פּאַלק בכלל. איין ענגלישע פרוי
באַמערקט, אַז דאָס „וואַנדערנדיקע פּאַלק“ פאַרמאָגט אַ סך גדולים אויף די
געביטן פון קאַמערן, פינאַנץ און מוזיק און אין די גייסטיקע ספּערן בכלל ...
קיינער לייקנט עס ניט אַפּ און קיינער דיסקוטירט ניט וועגן דעם. אַ
לאַנגע דעבאַטע רופט אָבער אַרויס די פּראָגע פון אַן אַנדער ענגלענדערין:
— פאַרוואָס זיינען יידן אין יעדן לאַנד פיזיש שוואַכער פון דער ניט-
יידישער מערהייט?

ווען אַ יונגערמאַן באַמערקט, אַז דאָס איז מעגלעך דערפאַר, ווייל דאָס
יידישע פּאַלק איז שוין אַזוי אַלט, לאַכט מען אים אויס. פון אַלע זייטן הערן
זיך שטימען, אַז „אַ פּאַלק ווערט קיינמאַל ניט אַלט“. פאַר אַ ביישפּיל ווערט
פון זיי גענומען דאָס אירלענדישע פּאַלק, וועמעס זין ווערן פון דור צו דור
שטאַרקער ... אַן ענגלישע פרוי דערקלערט דערביי, אַז די יידן זיינען
שוואַכער ווי ניט-יידן צוליב גאַר אַ פשוטער סיבה: זיי עסן ווייניק פלייש
און דאָס ביסל פלייש, וואָס יידן עסן יא, האָט ווייניק בלוט; דאָס בלוט ווערט
אַפּגעצאַפט צוערשט דורך דער יידישער שחיטה און נאָכדעם דורך דעם
יידישן מנהג פון זאַלצן פלייש. די דאָזיקע דערקלערונג פירט צו אַ דיס-
קוסיע וועגן וועגעטאַריער און פלייש-עסנדיקע בכלל, און דער שמועס וועגן
יידן הערט אויף.

ביי מיין אַנקום אין אַמעריקע דעם 12-טן פעברואַר 1906, האָט מיר אויס-
געזען וויכטיק יעדער דעטאַל פון מיינע רייזע-איבערלעבונגען. באַזונדערס
צוליב דעם, וואָס כ׳האָב דעמאָלט אויפּגעגעבן מיין היים אין ענגלאַנד, וואו

כ'בין געווען שטארק צוגעבונדן צו מיין פרוי און קינד, און געפארן אנהויבן אַ ניי לעבן אין דער פרעמדער „נייער וועלט“.

איצט אָבער, אַרום 45 יאָר שפּעטער, ווען כ'באַשרייב יענע צייט לאַז איך אויס אפילו אַזוינע דעמאָלן, וועלכע שטייען נאָך קלאַר פאַר מייע אױגן און בעטן זיך כ'זאָל זיי דערציילן. איך דערמאָן נאָר יענע פרטים, וועלכע, ווי מיר דוכט זיך, האָבן אַ שייכות צו מייע צענדליקער יאָרן אין אַמעריקע.

דאָס וועטער אין דער ערשטער העלפט פון פעברואַר 1906 איז אויפן אַטלאַנטישן ים געווען אַזוי ווי פּרילינג־צייט אין ענגלאַנד. די זון האָט געשיינט און געוואַרעמט. די פאַסאָזשירן האָבן פאַרבראַכט אויפן אויבערשטן דעק אין אַלערליי שפּילן. איך וואַלט גערן געווען צו באַטייליקן זיך אין זיי, נאָר מיין כאַראַקטער און דערציאונג האָבן מיר געשטערט.

איך קוק זיך צו סימפּאַטיש, ווי מיין באַקאַנטער ענגלענדער מר. וויליאַם ראַבינסאָן, דער פּריידיקער פון אַ נייער אמונה, שפּרינגט אַזוי ווי אַ קינד איבער אַ שטריקל. כ'האַב אויך הנאה צו זען, ווי מיין שכנה, אין עס־צימער, די שטאַלצע ענגלענדערין, מיס עלען מ. טאַנפּעל, שפּילט זיך צוזאַמען מיט איינער פון די פיר יידישע מיידלעך קאַפּלאַן פון ראסיין, אין דעם וועט־שפּיל צווישן פּרויען און מענער (צוויי פּרויען קעגן איין מאַן): ווער וועמען וועט אַריבערציען צו זיך מיט אַ שטריק. אַליין אָבער פאַרנעם איך זיך מיט גייסטיקער אַרבעט. איך פּלאַן אַ שריפט וועגן דער חשיבות פון דער מענטשלעכער פּערזענלעכקייט און דער קדושה פון לעבן. איך אַרבעט אויך איבער אַן עסיי אין העברייאיש, וואָס י. ה. ברענער און ראדלער (״ר׳ בנימין״) האָבן ביי מיר באַשטעלט פאַר זייער לאַנדאַנער זשורנאַלכל ״המעורר״. מיין באַשלוס איז צו פאַרטראַכטן אַט די אַרבעט פון אַנהויב ביזן סוף דירעקט אין העברייאיש און ניט אַריינגעבן דאָרט קיין איין וואָרט, וואָס כ'האַב געטראַכט אין אַן אַנדער שפּראַך.

אַזוי האָב איך עס טאַקע אויפגעשריבן. איך באַווייז דאָרט, אַז דאָס יידישע פּאָלק איז ניט ״חרוב״ און ניט ״פאַרפּוילט״, ווי י. ה. ברענער האָט אים אין יענער צייט באַקלאַנגט. כ'שרייב דאָרט צו ברענערן אַזוי:

״דאָ, וואו דו, מיין ברודער, זעסט אַמאַל חורבן און פאַרפּוילטקייט, זע איך וואַקסן און שפּראַצן. דו זעסט גסיסה, און איך זע חבלי יצירה (גע־בורטס־ווייען). דו זעסט ״גלות השכינה״ און איך זע ״גילוי השכינה״. ווי דו פאַרנעם איך אויך דעם צאַרטן ״בת־קול״, ווי דאָס ״וואַרקען״ פון אַ טוביב, נאָר כ'הער איך דעם שטאַרקן קול פון דעם לייב, וועלכער ברומט אין זיין אייזערנעם שטייג, נאָר בעט ניט קיין רחמנות... כ'פּיל מיט דעם יאוש פונעם ״מקונן״ (דעם באַקלאַגער פון יידישע לייזן), נאָר כ'גיי ניט זיין וועג.

מײן לערער איז ישׂעיה דער טרייסטער, און אײך זאָג צוזאַמען מיט י. ל. פּרצן: טרייסט מײן פּאַלק, ס׳איז ווערט דעם טרייסט*.)

ווען אײך גיי אַרונטער פון שיף אין פּילאַדעלפיער פּאַרט, דערנענען-טערט זיך צו מיר אַ מיטלגעוויקסיקער שיינער יונגעראַן מיט לאַנגע בלאַנדע וואַנצעס, אויסגעפלאַכטן אַלאַ קאַיער ווילהעלם. ער שטעלט זיך מיר פאַר. ווי דער „מענעדזשער“ (פאַרוואַלטער) פון דעם געפלאַנטן וואַכנבלאַט, וואָס כױעל דאַרפן רעדאַקטירן אין פּילאַדעלפיע.

ד. עדעלשטיין ברענגט מיך צוערשט צו זיין שויד-געשעפט אין 725 סאט סעקאַנד סטריט, וואָס איז אויך געווען דער פאַרלויפיקער אָפיס פון דער צוקונפטיקער צייטונג. דאַרט האָט געוואַרט שוין אויף מיר אַ גרופע חברים, פאַר וועלכע עדעלשטיין שטעלט מיך פאַר.

ווען כ׳עפן אויף מײן האַנט-געפעק און נעם אַרויס צום אַלעם ערשטן אַ קליידער-בערשטל, ברעכט אויס אַ געלעכטער. כ׳דערוויס זיך באַלד אַז דאָס לאַכט מען טאַקע צוליב מיר. זייער יונגער חבר, דער סטודענט (שפּע-טער פּראָפּעסאָר) חיים פּיינמאַן, וועלכער איז זומער 1905 געווען מײן גאַסט אין דער שווייץ, האָט פאַר זיי געשילדערט מײן איבערגעטרעבענע מידה פון ריינלעכקייט. ער האָט זיי דערציילט, אַז כ׳פלעג מיטנעמען אַ קליידער-בערשטל אפילו אויף די אַלפן...

נאָכן פאַרשטעלן מיך פאַר אַט דער גרופע, פירט מיך י. עדעלשטיין אַוועק צו די עלטערן פון מײן לאַנדאַנער שכן און פריינט, דעם פּילאַדעל-פיער יונגן מאַלער, ב. מ. פעלדמאַן. אײך ווער זייער גאַסט ביז וואַנען כ׳קריג צו דינגען אַ שטענדיקע קוואַרטיר מיט קעסט (״רום״ און ״באַאַרד״).

(* מײן אַרטיקל איז אַרײן אין פּערטן העפט פון י. ח. ברענערס „המעורר“ 1906. הלל צייטליך, אין זיין רעצענזיע איבער דעם פּערטן העפט „המעורר“, אין דער ווילנער העברייאישער טאַג-צייטונג „הזמן“, האָט געלויבט מײן ענטפער צו ברענערן און געגעבן מײן שרייבן דעם פאַרצוג איבער דר. יוסף קלוינערס אַרטיקל אין דעם זעלביקן העפט. דער אַלטער העברייאיש-ידישער שריפטשטעלער אלכסנדר זיסקינד ראַבינאוויטש, אין זיין ביכל „יוסף חיים ברנר“, אַרויס אין יפו, תרפ״ב, אַ יאָר נאָך ברענערס מאַרטי-רער-טויט, ציטירט מיט באַגייסטערונג איבער צוואַנציק שורות פון מײן דאָזיקן אַפטימיסטישן אַרטיקל. ליידער האָט אלכסנדר זיסקינד ראַבינאַ-וויטש זיך פאַרפלאַנטערט. ער מיינט, אַז ברענער איז אין לאַנדאַן געוואָרן אַפטימיסטיש און גיט אים אַרײן אין מויל מיינע רייד... ווען כ׳דערוויס זיך דערפון, באַווייז אײך אים זיין טעות. ער שרייבט מיר באַלד, אַז ער וועט עס פאַרריכטן. נאָר קיין צווייטע אויפלאַגע פון אַט דעם ביכל איז ניט דערשינען.)

די פעלדמאנס מאכן אויף מיר דעם איינדרוק פון פינע ערלעכע פאלקס-מענטשן. כפיל זיך היימיש אין זייער טראדיציאנעל-יידיש הויז, אויף 221 ספרוס סטריט. איך באקאן זיך דאָרט אויך מיט זייער זונס יידישע און ניט-יידישע חברים קינסטלער, און מיט אַ פאַר ענגליש-יידישע שרייבער. דער באַדייטנדיקסטער פון זיי איז פאַר מיר געווען דער יונגער שריפט-שטעלער, דושאַן קורנאַס.

דושאַן קורנאַס, וועלכער ווערט שפעטער באַרימט אין אַמעריקע און אין ענגלאַנד, ווי דער פאַרפאַסער פון אויפזען-מאַכנדיקע ווערק אין ענגליש, איז אין פעברואַר 1906 געווען אַ מיטאַרבעטער אין דער פילאַדעלפיער אַנגעזעענער טעגלעכער צייטונג „לעדזשער“. קורנאַס האָט געקענט אויס-לענדישע שפראַכן און געשריבן אין „לעדזשער“ איבער אויסלענדישע אַנ-געלעגנהייטן. ער האָט אויך געמאַכט איבערזעצונגען פון פרעמדע שפראַכן. מיר ווערן באַענטע פריינט און איך קום אַריין צו זיינע עלטערן אין הויז. איך פאַרברענג אויך צייטנווייז מיט זיין פאַטער, אַ גאַליציאַנער תלמיד חכם, מיט אַ געדיכטער גרויער קיילעכדיקער באַרד. דער עלטערער קורנאַס פלעגט אויך שרייבן פאַלקסשטימען אין אַלע וויכטיקע יידישע צייטונגען איבער ענינים פון לומדות און השכלה. ער האָט עס געטאַן צוליב זיין ליבע צום אמת. ווען ער האָט אין אַ יידישער צייטונג געזען אַ טעות, האָט ער אַריינגעשריבן אַ בריוו אין רעדאַקציע, פעסטצושטלען די אמתע פאַקטן. ער האָט אויך פאַרמאַגט אַ גרויסע ביבליאָטעק, מיט אַ סך זעלטענע שריפטן. ער האָט מיר געזאַגט, אַז דאָרט איז פאַראַן אַפילו אַלץ וואָס איז פאַרעפנט-לעכט געוואָרן וועגן מאַזאַכיום, די אין זיין צייט דיסקוטירטע דערשיינונג פון זעלבסטפייניקן זיך, און איר דייטשישער שילדערער זאכער-מאַזאַך, א. ד. גל. שריפטן, וועלכע מ'קאן ניט קריגן אין קיין אַנדער ביבליאָטעק.

קאַפיטל הונדערט פינף און פערציק

מיינע ערשטע טעג אין פילאַדעלפיע

אַ טיפן איינדרוק מאַכט אויף מיר דעמאָלט מײן ערשטער באַזוך אין דעם אומאַפהענגיקייטס-הויז אויף וואַשינגטאָן-סקווער. איך באַטראַכט מיט אַנט-ציקונג די בילדער און דאָקומענטן פון דער אַמעריקאַנער רעוואָלוציע אין 1774: די דעקלאַראַציע פון אומאַפהענגיקייט, מיט די אונטערשריפטן פון די רעוואָלוציאַנערן, דעם פרייהייט-גלאַק מיט די ציטאַטן אויף אים פון דער אַלטער יידישער ליטעראַטור, וועלכע זיינען פאַר מיר נאָך איצט אויך פריש און נײ.

מיין שמחה מיט דער אַמעריקאַנער רעוואָלוציע איז אָבער ניט געווען פאַרפּולט. איך דערוויס זיך גאָר אינגיכן, אַז אויפן אַרט פון דעם אַמאַליקן ענגלישן קעניג פאַר 1774 הערשן אין 1906 נייע היימישע קעניגלעך, וועלכע זיינען נאָך ערגערע טיראַנען ווי יענער, פון וועמען די רעוואָלוציע האָט דאָס אַמעריקאַנער פּאַלק באַפרייט.

מ'דערציילט מיר, אַז קורץ איידער כ'בין געקומען אַהער צו פאַרן איז דאָ אין פּילאַדעלפיע פאַרגעקומען אַ דעמאָנסטראַציע צום „סיטי האָל“ (שטאָט־ראַט), וואו בירגער האָבן מיט זיך געטראָגן שטריק, ווי אַ סימבאָל, אַז דער היגער מעיאָר (בירגער־מייסטער) און די „אַלדערמען“ (ראַט־מענער) פאַרדינען צו ווערן געהאַנגען פאַר זייערע גנבות און גולות. מען ווייזט מיר אויך אַ בילדער־פּאַסטקאַרטל, אילוסטריט דורך אַ תּליה, ווי אַ דראָאונג צו די רעגירנדיקע פּילאַדעלפיער שטאָט־גנבים און שטאָט־רוי־בער. כ'הער אויך, אַז אין העריסבורג, די הויפט־שטאָט פון פענסילוועיניע, האָבן די מלוכה־לייט אויסגעבויט אַ נייעם רעגירונגס־הויז, האָבן זיי דערביי אַזויפיל געגנבעט און געגולט, אַז זיי מוזן איצט מאַכן משונה־ווילדע חשבונות פון זייערע אויסגאַבן, ווי למשל, אַז יעדע שפיי־קעסטל דאָרט האָט זיי גע־קאָסט ניט ווייניקער ווי 15 דאָלאַר אַ שטיק ...

מיין ערשטע געדונגענע קוואַרטיר מיט עסן איז געווען ביי די עלטערן פון דעם דעמאָלט־באַקאַנטן דר. גאַלדבערג, 946 סאוו פינפטע גאַס. זיי האָבן געהאַלטן אַן אַפטיק און געהאַט אַ היפש הויז. זיי האָבן מיר געגעבן פאַר זיך אַליין אַ גרויס ליכטיק צימער אויפן ראַג מיט צוויי פענצטער אין צוויי באַזונדערע גאַסן. דאָס עסן ביי זיי איז געווען נאָרהאַפט, און די וואוילע פרוי גאַלדבערג האָט מיך געבעטן ניט צו זיין שעמעוודיק, נאָר זאָגן וואס איך וויל, וועט זי אַליץ שאַפן. פאַר מיין צימער מיט עסן און וועש האָט זי מיר גערעכנט סך־הכל פיר דאָלאַר אַ וואַך.

פון זייערע צוויי דערוואַקסענע טעכטער, איז איינע, די קירצער־גע־וואַקסענע און שוואַכערע, געווען אַ ליינערין פון דעם דעמאָלט פּאַפּולערן זשורנאַל „דהי פּיליסטין“, אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט פון עלבערט האַבאַרד. זי האָט עס מיר געגעבן איבערלייענען. כ'בין געבליבן גלייכ־גילטיק צו האַבאַרדס שיינע פּראָזן. זיין פּאַפּולערסטער ביכל, „דהי מעסעזש אַוו גאַרסיאַ“, וואָס האָט זיך פאַרקויפט אין גרויסע צאָלן, באַטראַכט איך פאַר אַ בלוזי געלונגענער רעקלאַמע. מער געפעלן זיינען מיר די שיינע בויג־זאַמע לעדערנע איינבאַנדן פון זיינע אויסגאַבעס און די פּראַכטפולע ציטאַטן פון דער וועלט־ליטעראַטור, מיט וועלכע ער באַצירט זיין ביכל.

עלבערט האַבאַרדס קעשענע־אויסגאַבעס זיינען ניט די איינציקע אין אַמעריקע, ס'זיינען דאָ אויך אַנדערע, כאָטש ניט אַזוי אַרטיסטיש געדוקט און געבונדן ווי זיינע. פּאָליטיש זיינען זיי אַלע כלומרשט ליבעראַל, נאָר

זייערע שיינע פראזן וועגן סתם מענטשלעכקייט פארפליכטן זיי ניט צו קיין פאזיטיווער טאט. ניט געקוקט אויף זייערע ציטאטן פון באדייטנדיקע דענ-קער און דיכטער, פילט זיך אין א געוויסע מאס שונד, פון א באזונדער מין. אויבערפלעכלעך זיינען אויך עלבערט האבארדס לעקציעס, אלץ איז אים געקינצלט, זיין קליידונג און זיין ווארט. זיין שפראך איז רייך, נאר זיין געדאנק איז ארים.

מיין נאענטסטער פילאדעלפיער פריינט איז מיין לאנדאנער חבר דוד-בער אבערסאן. כ'ווער אויך באקאנט מיט זיין כלה אסתר מינץ. זי קען העברייאיש און כ'גיב איר איבערלייענען מיין פריער-דערמאנטן ארטיקל פאר ברענערס לאנדאנער זשורנאל "המעורר", איידער איך שיק עס צו אים אוועק. איך באקאן זיך אויך מיט צוויי פילאדעלפיער שרייבער: יעקב זיזמער און דוד טירקל. דער לעצטער פלאנט ארויסגעבן א זאמלבוך אין יידיש פאר א מאקאביי-ארגאניזאציע. ער בעט מיך זיך צו באטייליקן אין דער זאמלונג. כ'האב אים צוגעזאגט צו געבן מיינס אן ארבעט איבער ר' צבי הירש קאלישער, איבער וועלכן כ'האב אמאל געלייענט א רעפעראט אין לאנדאן.

די "היברו ליטערארי סאסאיעטי" (יידישער ליטעראטור-פאראיין) איז געווען די ערשטע יידישע קולטור-אינסטיטוציע, מיט וועלכער איך באקאן זיך אין פילאדעלפיע. ניט געקוקט אויף איר ענגלישן נאמען, פיל איך זיך דארט אין א פאלקסטימלעכער יידישער סביבה. די מענטשן ארום מיר ריידן אלע יידיש. כ'זע צווישן זיי ראדיקאלע יידן פון אלערליי סאציאליסטישע און ציוניסטישע שאטירונגען.

מעגלעך, אז דארט געפינען זיך אויך אזוינע אסימילאטארן און העב-רייאיסטן, וועלכע זיינען ניט צופרידן פון דער קולטור-טעטיקייט אין יידיש. די אנפירער פון דער "היברו ליטערארי סאסאיעטי" גיבן זיך אבער אפ ענערגיש מיט פארשפרייטן אלגעמיינע און יידישע קולטור צווישן די ברייטע יידישע מאסן אין זייער אייגענעם יידישן מאמע-לשון. זיי פלייסן זיך אריין-צוציען נייע כחות אין דער קולטור-טעטיקייט פון זייער אינסטיטוציע. ווען זיי געפינען אויס ווער איך בין, פארבעטן זיי מיך באלד כ'זאל דארט האלטן א לעקציע איבער יידישער געשיכטע אדער ליטעראטור.

אין ביבליאטעק און ליען-צימער פון "ה. ל. ס." געפינען זיך ביכער און צייטשריפטן פון אלערליי ריכטונגען אין יידיש און העברייאיש. ענגליש און אנדערע שפראכן. מ'קאן דארט אויך אונטער געוויסע באדינגונגען ארויסנעמן ביכער און זשורנאלן אויף צו ליענען כ'בי זיך אין דער היים. איך ווער טאקע צוליב דעם אן אפטער באזוכער, כאטש איך באנוץ זיך אויך מיט דער שטאט-ביבליאטעק. אויף דעם וואנט-טאול אין "ה. ל. ס." זע איך אנאנסירט אויך אזוינע

לעקציעס, וועלכע ווערן איינגעארדנט פון פארשיידענע אנשטאלטן און פארטייען אין אנדערע פלעצער. אט אזוי דערוויס איך זיך וועגן די אַרויס-טרעטונגען פון בנימין פייגענבוים, אב. קאהאן א. ד. גל. פערזאנען, וועמעס נעמען זיינען מיר געווען באקאנט פון דער אלגעמיינער ליטעראטור, אויס-לענדישע יידישע זשורנאלן און בראַשורן, וועלכע כ'האָב געלייענט, אַנגע-הערנדיק צו דער אונטערערדישער אַרבעטער-באַוועגונג אין צאַרישן רוס-לאַנד.

איך בין געווען גריילעך נייגעריק צו זען די דאָזיקע אַמאָליקע סאַציאַל-דעמאָקראַטישע לערער און פירער, וועמעס ווערטער כ'פלעג לייענען מיט איבער צוועלף יאָר צוריק (אַרום 1894) אויף די געהיימע רעוואָלוציאַנערע קוואַרטירן, אָדער אין די אַרומיקע וועלדער פון ווילנע. כ'בין דעריבער געגאַנגען זיי אַלעמען הערן.

ב. פייגענבוים, אַן אַלטער שוואַכער מאַן, מאַכט אויף מיר דעם איינדרוק פון אַן אויפריכטיקן מענטשן. ער האָט גערעדט אַן הומאַר, אָבער פשוט און זאַכלעך, געגעבן אַ היפש ביסל אינפאַרמאַציע וועגן דער סאַציאַליסטישער באַוועגונג אין אַמעריקע. ניט געפעלן איז מיר געווען זיין פאַרטיידיקן די חסרונות פון דער סאַציאַליסטישער „מאַרגן צייטונג“, אונטער זיין רעדאַק-ציע, דורך אַרויפּוואַרפן די גאַנצע שולד אויף דעם „פאַרווערטס“, וואָס האָט געהאַט די דעה איבער איר. כ'בלייב אויך ווייטער אַ קעגנער פון זיין גוט-געמיינטער, נאָר כלל ניט וויסנשאַפטלעכער אפיקורסות...

אב. קאהאן, יינגער און קרעפטיקער פון פייגענבוים, האָט גערעדט מיט באַגייסטערונג וועגן דעם גרויסן אַנטייל פון די יידן אין דער רוסישער רעוואָלוציע פון 1905. ער האָט אויפגעדעקט די פּסעוודאַנימען פון די רו-סיש-יידישע רעוואָלוציאַנערע פירער. ער האָט פאַרענדיקט מיט אַ לויב-געזאַנג צום „בונד“ און אויסגערופן מיט פאַטאַס דעם פּסוק „כי ילד יולד לנו“ (אַ קינד איז אונדז געבאָרן), און ער האָט עס אויסגעטייטשט, אַז דער „בונד“ וועט דערלייזן און באַפרייען דאָס יידישע פּאָלק... די יידישע סאַ-ציאַליסטישע באַוועגונג אין אַמעריקע האָט ער כמעט ווי ניט דערמאַנט. כ'האָב באַטראַכט זיין רעדע פאַר צופיל „אתה בחרתנו“ און נאַציאָנאַליסטיש. ס'דאַכט זיך מיר אויך, אַז ער טרייבט איבער דעם איינפלוס פון די יידן, ווי דעם „זויערטיג“ פון דער רעוואָלוציע. כ'טרעט טאַקע אַרויס קעגן דער דאָזיקער מיינונג אין מיינעם אַ לייט-אַרטיקל ערב פּסח, מיטן נאָמען „בדיקת חמץ“. כ'דערקלער דאָרט, אַז די יידן זיינען צווייניק צו קאָנען באַאיינפלוסן דעם גאַנג פון דער רעוואָלוציע אין אַ גרויס לאַנד. כ'ווייז אָן, אַז די רעאַק-ציאַנערע כחות טרייבן אומישנע אַ סך איבער דעם יידישן איינפלוס, כדי איינצורייזן די קאָנסערוואַטיווע ניט-יידישע מאַסן, אַז די רעוואָלוציע איז אַ יידישע פאַרשווערונג און העצן מ'זאַל זי דערטרינקען אין יידיש בלוט... נאָך אב. קאהאַנס לעקציע באַקאַן איך זיך מיט אים. דאָס טו איך

הויפטזעכלעך צו דערפילן מיין צוואג צו מיין לאַנדאַנער פריינט ל. שאַפיראַ, צו ריידן מיט אב. קאהאַנען וועגן אַראַפברענגען אים, שאַפיראַן, קיין אַמעריקע, ווי אויך מכח די שריפטן, וועלכע ער, ל. שאַפיראַ, האָט צוגעשיקט פאַרן וואַכנבלאַט „צייט גייסט“. אב. קאהאַן דערקלערט מיר, אַז מרס. קאהאַן, אַ ווייטע קרובה פון ל. שאַפיראַ, שטייט שוין מיט אים אין פאַרבינדונג, וועגן שיקן אים אַ שיפסקאַרטע, און אַז שאַפיראַס „ים-לידער“ וועלן באַלד זיין געדרוקט. דערביי פרעגט אב. קאהאַן מיך אויס וועגן מיינע אייגענע פלע-נער פאַר אַמעריקע.

מיין צעטל מיטאַרבעטער, וועלכן איך האָב צוגעגרייט פאַרן „אידישן קעמפער“ נאָך זייענדיק אין לאַנדאַן, באַפרידיקט מיך דאָ ניט. די אין מיין רשימה אַנגעמערקטע שרייבער, ווי בעל-מחשבות, י. ח. ברענער, הלל צייט-לין א. ד. גל. זיינען געוויס ערשט-ראַנגיקע, בפרט י. ל. פּרץ, וועמען דר. י. וואַרטסמאַן אין וואַרשע פאַרזיכערט מיך צו געוויינען פאַר מיינעם אַ מיט-אַרבעטער, און הייסט מיר באַלד אַרויסשיקן פאַר אים אַן „אָוואַנס“*. אַ יידישע צייטונג אין אַמעריקע, האַלט איך, דאַרף אָבער צום אַלעם ערשטן האָבן אַמעריקאַנער מיטאַרבעטער. איך ווענד זיך דעריבער צו אַ גאַנצער ריי באַקאַנטע היגע שרייבער.

אַ טייל זאָגן מיר באַלד צו און שיקן מיר אפילו עפעס וואָס פאַר אַ „פאַטשאַטעק“ (אַן אַנהויב), אַנדערע ווידער קאַנען עס ניט אַנגעמען איבער אויסערלעכע סיבות. למשל מאַריס ראַזענפעלד און ז. ליבין זיינען געווען פאַרבונדן מיט אַ טעגלעכער צייטונג („פאַרווערטס“). דער ערשטער שיקט מיר אָבער צו אַ האַרציקע באַגריסונג. ליידער ווערט ער באַלד קראַנק און מוז אַ לענגערע צייט אינגאַנצן אויפהערן צו שרייבן. פיליפ קראַנק, וועלכער איז דעמאָלט געווען פאַרנומען אין מסחר, האָט נאָך פריער דערקלערט, אַז ער מוז איצט אָפגעבן זיין „גאַנצע צייט“ צו זיין „ריעל עסטעיט“-גע-שעפט. — „אָבוואַל“ (כאַטש) ער האַסט אים „פון טיפסטן האַרצן“. פראַפּע-סאָר יצחק אייזיק הורוויטש, וועמעס פשוטער מינסקער יידיש, אונטערן נאָמען יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי, איז מיר דעמאָלט געווען שטאַרק גע-פעלן האָט געענטפערט (אין זיין אַריגינעלער שריפט, מיט גאָר גרויסע בוכ-שטאַבן אויף דער אַנדער זייט פון זיינעם אַ מאַנוסקריפט, אויף אַ בלאַנק פון אַ וואַשינגטאָנער מלוכה-דעפאַרטמענט, וואו ער איז געווען אַנגעשטעלט

* דר. וואַרטסמאַן דערקלערט נאָכדעם, אַז י. ל. פּרץ האָט געהאַט צו-געזאָגט אַן אַרבעט פאַרן „אידישן קעמפער“, וועלכע דר. יוסף לוריע קריגט פון אים אַרויס פאַר „דאָס יודישע פּאָלק“ אין ווילנע. פאַר דעם „אָוואַנס“ שיקט צו דר. וואַרטסמאַן זיינעם אַן אייגענעם פעקל מאַנוסקריפט...

אלס פאכמאנישער סטאטיסטיקער), און פארלויפיק איז ער צופיל פארנומען מיט זיין רואיקער, טאג-טעגלעכער ארבעט אויף זיין אמט.

לעאן קאברין, דער שוין דעמאלט אויף ביידע זייטן ים בארימטער דראַ-מאטורג, גאוועלן און ראמאנען-שרייבער, גיט מיר באלד זיין פיר-אקטיקע דראַמע, „דער נאטור-מענטש“, וועלכע ווערט שפעטער שטארק פאפולער אונטערן נאמען „יאנקל בוילע“. כ'פארעפנטלעך זי אין פארעצונגען, כאָטש מ'וואָרנט מיך, אז דאָ אין לאַנד דרוקט מען ניט קיין דראַמעס אויף אַזאַ שטיי-גער. מיין ענטפער איז, אַז פאַר אַזאַ וויכטיק ווערק מעג מען מאַכן אַן אויס-נאַם. לעאָן קאָברין גיט מיר נאָכדעם אויך סקיצן און מיר ווערן גאָר נאָענטע פריינט (אונדזער פריינטשאפט האַלט אַן ביז צו זיין טויט אַרום פערציק יאָר שפעטער).

דוד פינסקי שיקט מיר צו דורך מיין חבר דוב-בער אבערסאָן, אַ ליד אונטער אַ פסעוודאָנים (ער איז דעמאלט רעדאַקטאָר פון אַ קעגנערישער צייטשריפט „דער אַרבעטער“, דער אַפיציעלער אַרגאַן אין יידיש, פון דער ס. ל. פ. — סאַשעליסט לעיבאַר פאַרטיי (סאַציאַליסטישע אַרבעטער-פאַרטיי). יואל ענטי, דער אַנגעזעענער טעאַטראַל, ווי אויך לעקטאָר און שרייבער איבער דער וועלט-דראַמע (הויפטמאַן, זודערמאַן, מעטערלינק א. אַז. וו.) נעמט אַן צו שרייבן פאַר מיר רעצענזיעס איבער די לויפנדיקע אויפפיר-רונגען אינעם יידישן טעאַטער.

ווען ער קריטיקירט אַמאַל שאַרף דעם דעמאלט באַרימטסטן שוישפיר-לער יעקב אַדלער, און יענער דראַעט אַוועקצונעמען איבער דעם זיין אַנאַנס פון אונדזער וואַכנבאַלט, ענטפער איך אים אין בריווקאַסטן מיט יוגנטלע-כער געוואַגטקייט, אַדער „חוצפה“, אומגעפער אַזוי: איר מעגט זיך אַנאַנס סירן אַלס „נשר הגדול“, דאָך קאַנט איר ניט דיקטירן וואָס אונדזערע טעאַ-טער רעצענזענטן זאָלן שרייבן וועגן אייער שפילן. נאָר אויב איר האָט וואָס צו ענטפערן אויף ענטינס רעצענזיע, שיקט אונדז צו, וועלן מיר עס באַלד פאַרעפנטלעכן. יעקב אַדלער נעמט נאָכדעם ניט אַוועק זיין אַנאַנס און ער האָט אויך ניט מער קיין טענות צו אונדז.

מ. לעאַנטיעוו (לעאַן מאַיסעיעוו) זאַגט באַלד צו מיר געבן ליטעראַ-טור-קריטיק, אַדער קריטישע עסייען. ער שרייבט הויפטזעכלעך איבער דייטש-יידישער ליטעראַטור („ווערטער דער יודע“ פון לודוויג יאַקובאַווסקי, „דער ראבי פון באכראך“ פון היינריך היינע א. ד. גל.). ער פלעגט זיך אַלע-מאַל באַראַטן מיט מיר וועגן וואָס צו שרייבן. נאָך אַזאַ באַראַטונג האָט ער דאָס פון אונדז באַשטימטע ווערק דורכגעלייענט פון דאָס ניי „געדיכט“, ווי ער פלעגט עס אַנרופן און נאָכדעם אויפשרייבן זיין קריטישן עטיוד אַדער עסיי.

לעאַן מאַיסעיעוו ווערט מיט מיר אַזוי נאָענט ווי לעאַן קאָברין. צייטנ-וויז אַפילו נאָך נעענטער. אַזוי ווי קאָברין, בלייבט איך מאַיסעיעוו אַן

אינטימער פריינט מיינער ביז צו זיינע סאמע לעצטע טעג, אין זיין לעצטן בריוו, אַ טאָג אָדער צוויי פאַר זיין טויט, פאַדערט ער מיך אויף, אין נאָמען פון אים און זיין פרוי, זיי צו באַזוכן אַפּטער ווי פּריער, און טאַקע באַלד ווי כּוועל זיך צוריקקערן אין שטאַט פון די בערג.

יהוּאַש איז געווען מיינער אַ באַליבטער דיכטער נאָך אין מיין יוגנט, ווען איך בין געווען אַ לערן־יינגל אין אַ טאַקער־וואַרשטאַט. זיינע לידער „מזמור שיר ליום השבת!“ — „רבי מתיא“ — „דאָס בלוט פון דעם נביא“ א. ד. גל. זיינען געווען איינגעקריצט אין מיין זכרון און מיך אָנגעפילט מיט אַנטציקונג, ווי אין דער צייט ווען כּ׳האַב זיי געלייענט אין דעם זאַמלבוך „יודישע ביבליאָטעק“ פון י. ל. פּרין. ווען כּ׳פאַרבעט יהוּאַשן שרייבן פאַר מיר, טו איך עס מיט גאָר אַ סך אַכטונג און ליבשאַפט. יהוּאַש ענטפּערט מיר זייער האַרציק און שיקט מיר באַלד צו זיין באַקאַנט ליד „חלום פּריינד“, וואָס כּ׳נעם עס אָן פּערזענלעך, ווי ער וואַלט עס פאַרפאַסט ספּעציעל פאַר מיר. . . הייסט מיר חלומען ווייטער מיינע חלומות־אידעאַלן, ווייל דער חלום פון היינט איז די ווירקלעכקייט פון מאַרגן, ער שרייבט פאַר מיר אַ סך. אַמאָל אפילו אויך אויף מיין באַשטעלונג, צוליב אַ יום־טוב, אָדער אַ יוביליי. דאָס רוב לידער אין זיין ערשטן באַנד (ניו־יאָרק, 1907) זיינען טאַקע דער־שינען אונטער מיין רעדאַקציע.

אויך יהוּאַש בלייבט מיט מיר לעבנס־פּריינט. ער קאַרעספּאַנדירט מיט מיר פון אינלאַנד און אויסלאַנד, אויך ארץ ישראל אין כלל. ער פאַרבעט מיך צו זיך און נעמט מיך אויף העכסט האַרציק גאָר נאָענט פאַר זיין פּרי־צייטיקן טויט.

קאַפיטל הונדערט זעקס און פּערציק

מיינע צוויי מיטאַרבעטער פון איסט־בראַדוויי

מיינע צוויי מיטאַרבעטער פון איסט־בראַדוועי זיינען געווען די דאָק־טוירים הלל זאַלאַטאַראָו און איסר גינבורג.

איסט בראַדווייער דאָקטוירים האָבן דעמאָלט געגאַלטן פאַר קאַסמאַפּאַ־ליטן אָדער גאָר אַסימילאַטאָרן. דאָס איז געווען דערפאַר, ווייל צווישן זיי זיינען געווען היימישע דאָקטוירים, וועלכע האָבן אויסגעשטודירט אין רוסי־לאַנד און זייער שפּראַך איז געווען רוסיש.

דר. הלל זאַלאַטאַראָו, און דער פון אים יינגערער דר. איסר גינבורג האָבן אָבער שטודירט מעדיצין אין ניו־יאָרק. זיי האָבן ביידע גערעדט יידיש, כאַטש דער ערשטער האָט געשטאַמט פון יעליסאַוועטגראַד, וואו יידן האָבן גערעדט רוסיש (זיין פאַטער, אַ שניידער, איז געווען צווישן די מיטגלידער

פון דער „דוכאָוואַניע ביבלעִסקאַיע בראַטסטוואַ“ — גייסטיקע ביבלישע ברודערשאַפט, וואָס יעקב גאַרדין האָט דאָרט געגרינדעט אָנהויב (1880). ביידע האָבן פֿאַר מיר געשריבן עסייען, דער ערשטער איבער סאַציאַלאָגִיע, דער צווייטער איבער ייִדישע געשיכטלעכע פּראָבלעמען.

דר. זאָלאַטאַראָוו ווערט מיט מיר באַלד גאַר נאָענטע פּריינט. כאַטש ער איז געווען, אזוי צו זאָגן, אַ „פּאַרטייאִישער“ אַנאַרכיסט, אַ רעדנער און טוער פון דער דאָזיקער באַוועגונג, וואָס האָט זיך תמיד דערקלערט אַלס אַזוינער. איך באַטראַכט אים פֿאַר אַן עטישער פּערזענלעכקייט, כאַטש ער האָט מיר אַמאָל שאַקירט מיט זיינעם אַ „ניבול־פה“ (*).

דריי חברים זיינען זיי געווען: דער אינזשיניער מאַיסעיעוו און די דאָקטוירים זאָלאַטאַראָוו און גינזבורג. לעאָן מאַיסעיעוו איז געווען דער עסטעטיקער צווישן זיי. הלל זאָלאַטאַראָוו — דער עטיקער און איסר גינז־בורג — דער למדן און משכיל. מיט די ערשטע צוויי בין איך געווען און געבליבן תמיד נאָענטע פּריינט. מיטן דר. גינזבורג האָב איך צייטנווייז געפירט שאַרפע אידעאָלאָגישע וויכוחים. אַמאָל אויך עפנטלעך. מיר בלייבן אָבער „גוט־פּריינט“ (זיין לעצטער בריוו צו מיר איז געשריבן גאַר האַרציק).
ה. אַלעקסאַנדראָוו, דער באַדייטנדיקער פּובליציסט, עסייאַסט און בע־לעטריסט, וועלכער איז געווען דער ניו־יאָרקער קאַרעספּאָנדענט פון פּע־טערבורגער „פּריינד“, שרייבט פֿאַר מיר אַ סעריע ליטעראַרישע עסייען, וועלכע ער רופט אַן „בריוו וועגן ייִדישן טעאַטער“ (אין אַמעריקע **).

ביסלעכווייז קריג איך אַריין אַ צאָל דערציילער פון אַמעריקאַנעם ייִדישן לעבן: מ. שמואלזאָן, יצחק רייז — דער שפּעטערדיקער משה נאָדיר, דר. ישראל מאַרקוס, מ. גערשוויג, ש. דאַלינסקי, ישעיה בלינדער, — עלטערער ברודער פון ב. לינדער אין „טאַג“, מאיר בלינקין, ה. אַרדיטשעוו — פּסעוו־דאַנים פון דר. הלל זאָלאַטאַראָוו, מ. אַדערשלעגער, אונטער אַ פּסעוו־דאַנים

(* עדעלשטאַט האָט אים דערפֿאַר געטאָדלט אין די 80־ער יאָרן אין זיינע בריוו, פֿאַרעפנטלעכט אינעם בוך „דוד עדעלשטאַט“ פון קלמן מרמור (ניו־יאָרק, פֿאַרלאַג איקוף 1950, זייט 231).

(** אַ צאָל שרייבער וועגן ביליקערן טעאַטער שיקן מיר אַריין צושריפטן אין וועלכע זיי דריקן זיך אויס מיט ביטול וועגן ח. אַלעקסאַנדראָוו דער־מאָנטע „בריוו“, איך שעץ אים אָבער זייער הויך און באַטראַכט די אָנפֿאַלן קעגן אים פֿאַר ניט גערעכט און פֿאַר ניט אָנטשענדיק. דאָס שטערט מיר אָבער ניט צו פֿאַלעמיזירן שאַרף קעגן אים אידעאָלאָגיש, וועגן זיינע אַר־טיקלען געשריבן אונטערן פּסעוו־דאַנים „דאָן קיכאַט“, אין „ס. ל. פֿ.“ אַרנאַן — „דער אַרבעטער“.

מ. ווילנער, פאַרעפנטלעכט אויך בילדער פון ניו־יאָרקער יידישן אַרבעטער־
לעבן; דער אַלטער ראָמאַנען־שרייבער פון „טאַגעבלאַט“ משה זיפערט...
איך באַקאַן זיך אויך מיט די דעמאָלט יוגנטלעכע דיכטער י. י. שוואַרץ,
ה. רויזנבלאַט, מאַני לייב א. א. וועלכע ווערן מיר אויך נאָענט פּערזענלעך.
איך קוועל אָן פון זייער שעפּערישקייט און פון דעם חשובן אַרט, וואָס זיי
הויבן אָן פאַרנעמען אין דער יידישער ליטעראַטור*.)

י. י. שוואַרץ איבערזעצט אויך פאַר מיר פון העברייאיש אין יידיש
אַ היפשע צאָל פון ביאָליקס לידער און פּאָעמען („המתמיד“, „דור המדבר“
א. א. א.); ה. רויזנבלאַט איבערזעצט אויף מיין באַשטעלונג אַסקאַר וואַילדס
„באַלאַדע פון רעדניגער תּפּיסה“, וואָס איך פאַרעפנטלעך אינגאַנצן אין איין
נומער צייטונג.

ל. לאַנדוי, אַ דיכטער און זשורנאַליסט, וועלכער אַרבעט דעמאָלט אין
„פּאַרווערטס“, שרייבט פאַר מיר אונטערן פּסעוודאָנים „א. וואַלינער“ פּוב־
ליציסטיש־פעליעטאַניסטישע „שטיקלעך און ברעקלעך“, וועלכע מאַכן אים
אַ נאָמען פון אַ טעמפּעראַמענטפולן פעליעטאַניסט אויף ביידע זייטן ים.
די פעליעטאַנען דערשיינען אויך אין בוך־פאַרם.

שלום עליכם שטעלט מיר צו שפּעטער אַ רייע פעליעטאַנען פון אַ
הויכן ליטעראַרישן ווערט, פון זיין איידעם, דעם שוין דעמאָלט באַרימטן
דערציילער אין העברייאיש און יידיש, י. ד. בערקאוויטש. איך פאַרעפנטלעך
בערקאוויטשעס אַ קונסטווערק, „דאָס נישט גוטע שטיבל“, אַ דערציילונג
אין עטלעכע פאַרזעצונגען. איינעם אָדער צוויי פעליעטאַנען, איינגטלעך
ליטעראַרישע עסייען, גיט מיר אויך דער דעמאָלט יוגנטלעכער בעלעטריסט
משה יונה האַימאָוויטש.

בעל־מחשבות און ברענער גיבן געוויכט דעם „יידישן קעמפּער“ אונ־
טער מיין רעדאַקציע, כאַטש זיי שרייבן ווייניקער וויפל מ'האַט פון זיי דער־
וואַרט. דער צושטייער פון בעל־מחשבות האָט געמאַכט אויפזען שוין צו־
ליב דעם אַליין, וואָס ער האָט געגעבן אַפּשאַצונגען פון די אַמעריקאַנער
יידישע דראַמאַטורגן יעקב גאַרדין און דוד פינסקי.

* יאָרן שפּעטער, ווען איך קום אַמאָל צוגאַסט פון שיקאַגע קיין ניר־
יאָרק, דערציילט מיר מאַני לייב, אַז געוויסע דיכטער קריטיקירן אים דער־
פאַר וואָס ער שאַפט קורצע לידער אַנשטאַט אַ לאַנג ליד, וואָס זאָל פאַר־
נעמען אַ גאַנצן בוך וועגן אַ היסטאָרישער טעמע. איך ענטפּער אים, אַז
אַ שנירל קליינע פּערלעך איז פון אַ סך העכערן ווערט ווי אַ גרויסע פּיל־
קאָלירטע פּאַטשערקע. איך ראט אים צו שאַפן וואָס מער פּערלעך און
זיי אַנציען אויף שנירלעך — צונויפאַמלען אין בוך־פאַרם.

י. ת. ברענערס מיטארבעטערשאפט איז געווען פון באדייטונג דורך זיין ווייזן אַ ביישפּיל, אַז מ'קאָן זיין אַן אַנגעזעענער העברייאישער שריפטשטעלער און צוגלייך שרייבן אין יידיש, אין דער שפראך פון דעם פשוטן פּאָלק, איך ווענד זיך מעגלעך אויך דאַרום צו אַזוינע העברייאישע שרייבער ווי „בר-טוביה“ (דר. פרענקעל), יעקב שטיינבערג, זלמן שניאור (ער ענטפערט מיר דעמאָלט, אַז ער איז גרייט מיטצואַרבעטן, אויב די פאַרוואַלטונג וועט אים אַרויסשיקן באַלד אַן „אָואַנס“), יעקב ראַבינאָוויטש („ציוני פרולטרי“) און אַ סך אַנדערע.

בכלל האָט די צאָל פון מיינע אויסלענדישע מיטאַרבעטער געהאַלטן כּסדר אין שטייגן.

ל. שאַפּיראַ, וועלכער האָט מיר מיטגעגעבן אַ צאָל שריפטן זיינע, פאַר מײַן אָפּפאַרן פון לאַנדאָן, שיקט מיר צו נאָכדעם ווידער זאַכן אויך פון דער שווייץ. פון דאַרטן קריג איך מאַטעריאַלן פון דר. דניאל פּאַסמאַניק, דר. פ. ליפשיץ, מ. פ. זיידמאַן, דר. יחזקאל וואַרטסמאַן און אַנדערע באַקאַנטע מיינע. איך דערהאַלט אויך אַרטיקלען פון שלמה קאַפּלאַן-קאַפּלאַנסקי אין עסטרייך, בער באַראַכאָוו פון רוסלאַנד, משה פּראָסטיוג פון לעמבערג, א. ל. שווסהיים פון קראַקע, א. מ. גאַנצאַר און שמריה גאַרעליק פון בערלין (דער לעצטער באַשרייבט שפּעטער פאַר מיר, אין מערץ 1907 די ערשטע אויפֿ-פירונג פון שלום אַשעס פּיעסע „גאַט פון נקמה“ אין בערלינער טעאַטער). איך דערהאַלט אויך קאַרעספּאַנדענציעס פון פעטערבורג, קיעוו (פון ב. גאַלדשטיין — דער איצט-באַקאַנטער דערציילער און ראַמאַנען-שרייבער אין „טאַג“), אַדעס (סאַלאַמאַן זאַלצמאַן, וועלכער האָט מיר פאַרגעשלאַגן די מיטאַרבעטערשאַפט פון ח. נ. ביאַליק), ארץ ישראל (י. ד. פרייער, דער יינגערער ברודער סמיליאַנסקי און אַ גרויסע צאָל אַרבעטער און אַליין אַר-בעטנדיקע קאַלאָניסטן).

מאָריס ראָזענפּעלד ווערט שווער קראַנק אינגיכן נאָך מײַן קומען קיין אַמעריקע. אַ צאָל ניו-יאָרקער קולטור-טוער און שריפטשטעלער לאָזן אַרויס אַן אויפּרוף פאַר הילף. זיי שיקן עס צו יעדן רעדאַקטאָר ער זאָל צוגעבן זיין נאָמען אויפן רוף און עס איבערדרוקן.

אַזוי ווי איך בין נאָך ניט גענוג באַקאַנט אין לאַנד, האָלט איך פאַר ניט פּאַסנדיק צוצושטעלן מײַן נאָמען אויפן רוף. פּערזענלעך אָבער שיק איך אים מײַן סימפּאַטיע-אויסדרוק, באַגלייט פון אַנווייזונג אויף אַ צאָל דאָ-לאַרן. ער ענטפערט מיר תּיכּף, אַז ער וויל ניט קיין שטיצע פון יחידיים, נאָר פון דער געזעלשאַפט. פאַר דער פון מיר צוגעשיקטער סומע געלט שיקט ער מיר די דע-ליקס אויסגאַבע פון זיין בוך לידער איבערגעזעצט אין דייטש פון בערטאָלד פּיוול און אילוסטרירט פון אפרים משה ליליען. אין זיין בריוו צו מיר, געשריבן מיט דער לינקער האַנט, וויל זיין

רעכטע איז געווען פֿאַראַליזירט, שרייבט מיר מאַריס ראָזענפעלד, אַז פון „אַלע אומגעלומפערטע געשרייען אין די יידישע בלעטער“ וועגן הילף פֿאַר אים, האָט ער „אויסער חרפה קיין זאַך ניט גענאָסן“. זיינע אַפטישע גערופן זיינען אים רואינירט פון דעם פֿאַראַליז און ער „איז אין סכנה צו ווערן בלינד און בלייבן שטיין אַ בלינדער בעטלער אין די אַפענע גאַסן“... אויב איך וויל שאַפן פֿאַר אים הילף, בעט ער מיך זיך צו ווענדן נאָר צו אַר־גאַניזאַציעס.

טו איך טאַקע אַזוי :

אומעטום וואו נאָר מ'לאָדט מיך איין צו האַלטן אַ רעדע, פֿאַרלאַנג איך צום אַלעם ערשטן, אַז די אַרגאַניזאַציע זאָל שאַפן הילף פֿאַרן קראַנקן דיכטער. די געזאַמלטע סומען ווערן קוויטירט אין אונדזער וואַכנבלאַט, און ווערן אַריבערגעשיקט צום דיכטערס פֿאַמיליע, אָדער יענע קומט עס „קאַלעקטן“ אין אַפּיס פון דער צייטונג.

שפעטער ווען איך קום באַזוכן דעם דיכטער אין זיין היים אין יאַנקערס, מאַכט ער אויף מיר אַ זעלטן גוטן איינדרוק. ער איז פֿריינטלעך און באַשיידן, ניט געקוקט אויף זיין האַלטן זיך פֿאַר מער דיכטער, ניט בלויז פֿאַר יהוּאַשן, נאָר אויך פֿאַר ח. נ. ביאַליקן... .

מיט גרויס אַכטונג רעדט פֿאַר מיר מאַריס ראָזענפעלד פון יהודה הלוי און היינען, וועגן וועלכע ער האָט פֿאַרפּאַסט בראַשורן. רייזנדיק וועגן קלאַ-סישע דיכטער און וועגן פּאַעזיע בכלל פֿאַרגעסט ער וועגן זיך אינגאַנצן. ער שוועבט נאָר אַרום אין די ספּערן פון גייסט און דערהויבט זיך הויך אי-בער זיין קראַנקהייט און אַלע אַנדערע אומאַנגענעמלעכקייטן פון זיין שווערן לעבן. ניטאָ מער פֿאַר אים קיין קנאה און שנאה צו קאַלעגן און קיינע פּער-זענלעכע קריוודעס צו זיין סביבה. ער איז אינגאַנצן פֿאַרנומען מיט די לייזן און פֿריידן פון האַרעפּאַשנעס ייד און מענטש, פֿאַר וועמעס פּאַעטישן וואַרט-זאַגער ער באַטראַכט זיך.

די צאַרישע רעגירונג פֿאַרבאַט אין רוסלאַנד דעם פון מיר רעדאַקטירטן וואַכנבלאַט „דער יידישער קעמפּער“ אין פּילאַדעלפּיע (*).

אונדזער פּעטערבורגער קאַרעספּאַנדענט טיילט אונדז מיט, אַז דער פֿאַרבאַט איז ניט בלויז צוליב אונדזערע אַרויסטרעטונגען פֿאַר סטרייקב-דיקע אַמעריקאַנער אַרבעטער און פֿאַרן סאַציאַליזם אין אַמעריקע, נאָר

(* צוליב דעם דאָזיקן פֿאַרבאַט געפינט זיך די אַמעריקאַנער וועכנט-לעכע צייטונג „דער יידישער קעמפּער“ פון 1906—1907 אין דער ביבלי-אָטעק פון „לענין אינסטיטוט“ אין מאַסקווע, צווישן די פֿאַרבאַטענע יידי-שע אויסגאַבעס אונטערן צאַרישן רעזשים.

אויך, און אפשר טאקע דער עיקר, צוליב מיינער און עדיטאָריעלער באַמער-
קונג אויף דער ערשטער זייט צייטונג, וואו כ'האָב אָנגערירט דעם כבוד
פון צאָרישע גובערנאַטאָרן.
פאַסירט האָט דאָס אַזוי :

א מיטגליד פון דער אַמעריקאַנער רעגירונג, אַ מיניסטער, מיטן נאָמען
באַנאַפּאַרטי, האָט אין 1906 פּאַרגעשלאָגן צו באַשטראָפּן אַמעריקאַנער ראַ-
דיקאַלן מיט שמיץ. אין מיין דערמאָנטער עדיטאָריעלער באַמערקונג האָב
איך אָט דעם דאָזיקן רעגירונגס-מאַן פּאַרגעשטעלט ווי אַ „תלמיד“ פון די
דעמאָלט טרויעריק-באַרימטע צאָרישע גובערנאַטאָרן, וועלכע האָבן באַ-
שטראָפט מיט שמיץ, צוערשט, די בונטאַרישע פּויערים און נאָכדעם, אויך די
קעמפּערישע אַרבעטער.

מיין הויפּט-קאַמף איז אָבער דעמאָלט געווען קעגן דער „באַמבע-פּאַ-
ליטיק“ פון דעם אַמעריקאַנישן גרויס-קאַפיטאַל. זיינע פּאַרשטייער האָבן
געשאַסן אויף סטרייקנדיקע מיינערס אין נעוואַדאַ און אין קאַלאָראַדאָ. זיי
האָבן אויך געזוכט צו ברענגען אויף דער תּליה די סטרייק-פירער העיוואוד,
מאָיער און פעטיבאָן. דערביי האָט מען זיי נישט אָנגעקלאָגט פאַרן אַרגאַניזירן
דעם סטרייק, נאָר זיי באַשולדיקט, ווי מיט צוואַנציק יאָר פּריער, די שיקאַ-
גער מאָרטירער, אין וואַרפּן אַ באַמבע, אין 1886 — אויף דער פּאַליציי;
אין 1906 — אויפן גאַווערנאָר סטיווענבערג פון נעוואַדאַ, דעם צעשיסער
פון סטרייקנדיקע מיינערס.

טיפּ דערשיטערט איבער דעם דאָזיקן שקר-בלבול, און דער ווילדער
העצע צו פּאַראָרטיילן צום טויט דריי אַמעריקאַנער פּרייהייט-קעמפּער, און
דערצו זיי נאָך טעמפּעלען פאַר פשוטע פּאַרברעכער, האָבן איך מינדלעך און
שריפטלעך פּאַרדאַמט און פּאַראָרטיילט די דאָזיקע באַמבע-פּאַליטיק.
כ'האָבן אויך אָנגעוויזן אויף דעם אומרעכט פון דעם רעפּובליקאַנישן פרע-
זידענט, טעאָדאָר רוזוועלט, אַרייַנצומישן זיך אויף דער זייט פון די העצער
קעגן די דריי אַמעריקאַנער אַרבעטער-פירער, איידער אַ געריכט געפינט זיי
שולדיק.

אַ קאַפיטאַליסטישער חוזק פון דעם רוף „כל ישראל חברים!“ איז
פאַר מיר געווען דער אַנטיסעמיטישער שקר-בלבול פון יידישע קליידער-
פּאַבריקאַנטן אויף סטרייקנדיקע אַרבעטער-יידן אין פּילאָדעלפיע, 1906.
מיין לייט-אַרטיקל וועגן דעם, געשריבן מיט אַ געפיל פון וויטיק און שאַנד,
רוף איך טאָקע אָן, סאַרקאַסטיש, מיטן נאָמען: „כל ישראל חברים!“ די
מעשה איז אַזוי געווען :

כדי צו צעברעכן דעם סטרייק פון זייערע אַרבעטער האָבן אָט די יידישע
קליידער-פּאַבריקאַנטן פּאַרשפּרייט העץ-בלעטלעך צווישן דער נישט-יידישער
באַפעלקערונג, אַז דער דאָזיקער סטרייק ווערט געפירט נישט צוליב עקאָנאָ-

מישע מאַטיוון, נאָר בלויז דערפאַר, ווייל זיי, אַט די פּאַבריקאַנטן, האָבן ניט נאָכגעגעבן די פּאַדערונג פון די יידישע אַרבעטער אַפּצוזאָגן פון דער אַר-בעט די ניט-יידן, מיט וועלכע די יידן ווילן ניט אַרבעטן צוזאַמען. מיט אַט דעם אַנטיסעמיטישן שקר-בלבול האָבן די יידישע סטרייק-ברעכערישע קליידער-פּאַבריקאַנטן געזוכט צו „שיסן צוויי האָזן מיטאַמאַל“: אַוועקנעמען די סימפּאַטיע מיט די סטרייקנדיקע יידישע אַרבעטער דורך שטעמפלען זיי פאַר שאַוויניסטישע „אַנטי-גוים“, און ריינוואַשן די סטרייקברעכער אין די אויגן פון דער ניט-יידישער אַרבעטערשאַפט.

אונדזער שאַרפּער אַרויסטריט קעגן דער אַנטיסעמיטישער העצע פון די דאָזיקע יידישע קליידער-פּאַבריקאַנטן אין פּילאַדעלפּיע וועקט אויף די יידישע געזעלשאַפטלעכקייט קעגן אַט דער נבלה (נעוואַלע) פון „ברידער יידן“, און פּירט ענדלעך צום זיג פון די סטרייקנדיקע קליידער-מאַכער אַרבעטער.

אין דעם נאָמען פון סאָלידאַרישקייט צווישן די האַרעפּאַשנע יידישע פּאַלקס-מאַסן טרעטן מיר אויך אַרויס אין „יידישן קעמפּער“ קעגן די פּרוואַווין פון די דאָרטיקע יידישע העמדער-פּאַבריקאַנטן צו צעברעכן דעם סטרייק פון די יידישע „שוירט-מעיקער“ אַרבעטער און מיר העלפן דערמיט צום זיג פון די סטרייקער.

באַזונדער שווער איז דעמאָלט געווען דער קאַמף פון די יידישע בעקער-אַרבעטער אין פּילאַדעלפּיע קעגן הונגער-שכירות און לאַנגע אַרבעטס-שטונדן (א 14—15 שטונדיקער אַרבעטס-טאַג) אונטער ניט-סאַניטאַרישע באַדינגונגען.

ניט האָבנדיק קיין דערפאַרונג אין די געזעצן וועגן „לאַיבל“, האָבן איר, אויף דער ערשטער זייט צייטונג, אַלס איר רעדאַקטאָר, אומגעזעצלעך גע-רופן די יידישע פּאַלקס-מאַסן אין פּילאַדעלפּיע ניט צו קויפן קיין סקעב-ברויט, וואָס ווערט געבאַקן פון אַ ניט-יוניאַן בעקעריי. אונדזער צייטונג ווערט דעמאָלט אַנגעקלאַגט פאַר „לאַיבל“ און זי לעבט דורך אַ שווערע צייט. די וואוילע ערלעכע יידישע פּאַלקס-מאַסן העלפן אָבער טיכטיק די יידישע בעקער-אַרבעטער אויסצוקעמפן טרעיד-יוניאַן באַדינגונגען אין אַלע פּילאַ-דעלפיער בעקערייען און קיין בעקער-מיסטער וואָגט ניט מער זיך צו שטעלן קעגן.

דער חרם קעגן אַן אַרטאָדאָקסישן רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער אין יענער צייט מאַכט אויף מיר אַ שווערן איינדרוק. דער חרם איז פאַרגעקומען אין שיקאַגע, אין דער אַנוועזנהייט פון אַרום צוויי טויזנט יידן. ער איז דורכ-געפירט געוואָרן מיט אַלע מיטלאַטערלעכע צערעמאָניעס. אין מיין אַרויס-טריט קעגן דעם דאָזיקן מיטלאַטערלעכן חרם האָבן איר אויך אַנגעוויזן, אַז די אַנטיסעמיטישע העץ-בלעטלעך פון די פּילאַדעלפיער יידישע קליי-דער-פּאַבריקאַנטן איז אַ שווערער פאַרברעכן, ווי דאָס באַליידיקן אַ רב

דורך דעם שיקאגער אַרטאָדאָקסישן רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער. דאָך האָבן די פּאַרשטייער פון דער יידישער רעליגיע עס פאַרשוויגן. די סיבה איז געווען קלאַר. די יידישע רעליגיע אין אַמעריקע האָט ניט באַקעמפט קיין געזעשאַפטלעכע אומרעכטן, נאָר בלויז די זינד קעגן אירע דינים און צערעמאָניעס. דער שיקאגער אַרויסגעבער און רעדאַקטאָר פון אַן אַרטאָדאָקסישער צייטונג אין יידיש, ר' יואל ליבלינג, איז ניט געווען אַנדערש פון זיינע קאַלעגן, וועלכע האָבן זיך באַנוצט מיט זייערע צייטונגען צו „פאַרקויפן“ דעם יידישן וואָרט (די יידישע וואָל-שטימען) צו יענעם פּאַר-ליטישן, וואָס האָט באַצאָלט מער, אָן אונטערשייד צו וועלכער פּאַרטיי ער האָט געהערט. זיי האָבן אויך געהאַנדלט מיט יידישקייט, צדקה און ציוניזם, אינגאַנצן פאַר זייערע פּריוואַטע געלט-אינטערעסן. קיינער פון זיי איז ניט געוואָרן געטאַדלט דערפאַר, נאָר, אדרבא, געוואָרן באַלוינט מיט כבוד און רייכקייט. ר' יואל ליבלינג האָט אָבער געהאַט דעם שלים-זל צו באַליידיקן אַ רב, וועלכער האָט געהאַט די שטיצע פון אַן איינפלוסרייכער צייטונג און פון אַ שטאַרקער גרופע ציוניסטן. דאָס דערמעגלעכט זיינע קעגנער צו אַרגאַניזירן דעם חרם קעגן אים.

עטלעכע יאָר שפעטער געפין איך אויס אין שיקאגע, אָן דער חרם האָט ליבלינגען ניט געשאַדט. ער איז געווען גענוג פּראַקטישער „ביזנעס-מאַן“ צו פאַרוואַנדלען זיין רעליגיעזע דערנידערונג אין אַן עקאָנאָמישער דערהויבונג: ער געווינט סימפּאַטיע ביי פרומע לייט דורך זיין אָפּהיטן פּינקטלעך אַלע דינים און מנהגים פאַר דעם וואָס ליגט אין חרם, און אויך דורך זיין פּינקטלעכע דורכפירן די ראַלע פון אַ הכנעהדיקן, אונטערטעניקן בעל-תשובה.

צו זיין מאַטעריעלן דערפאַלג העלפט אויך מיט ליבלינגען דער פּאַקט, וואָס אין יענע יאָרן איז אויך דער גראַף לעוו טאַלסטאָי געווען אַריינגע-לייגט אין חרם דורך דער אָפיציעלער צאַרישער פּראָוואַקסלאָונער (גריכיש-קאַטוילישער) קירך. פאַר די פשוטע ניט-יידישע געשעפטס-לייט איז דאָרום ר' יואל ליבלינג געווען אַ מין „יידישער טאַלסטאָי“, וועמען ס'איז ווערט צו שטיצן מיט אַנגאַנסן אין זיין צייטונג, און אויך מיט פּאַליטישע טהבות. אַט אַזוי איז צוליבן חרם געוואָקסן ליבלינגס הכנסה און פּאַליטישער איינפלוס.

קאָפיטל הונדערט זיבן און פערציק

די אַנפּאַלן אויף מאַקסיס גאַרקי און י. ת. ברענער

די אַנפּאַלן קעגן מאַקסיס גאַרקי, אין 1906, זיינען פאַרגעקומען אין דער אַמעריקאַנער קאָפיטאַליסטישער פרעסע צוליב פאַרשטענדלעכע מאַטיוון.

מאקסים גארקי איז געקומען קיין אמעריקע ווי א שליח פון יענע רו-
סישע רעוואלוציאנערן, וועלכע זיינען ניט בלויז קעגן צארניזם, נאר אויך
קעגן קאפיטאליזם. ער ווערט דעריבער באקעמפט סיי פון די צארישע
אגענטן און סיי פון אמעריקאנער קאפיטאליסטן. עס באקעמפן אים אפילו
אזוינע עלעמענטן, וועלכע סימפאטיזירן מיט דער אידיע צו פארבייטן דעם
צארישן אבסאלוטיום אויף א קאנסטיטוציאנעלער מאנארכיע, ווי אין ענג-
לאנד, אדער א רעפובליק, ווי אין די פאראייניקטע שטאטן פון אמעריקע.
די קאפיטאליטישע פרעסע, טריי צו איר טראדיציע ניט צו קעמפן דירעקט
קעגן סאציאליסטישע אידיען, נאר פון הינטן ארום, צו דירקעדירטירן זיי-
ערע טרעגער, פאלט אן אויף מאקסים גארקין כלומרשט דערפאר, ווייל זיין
פאמיליע-לעבן איז „ניט מאראליש“.

די ניו-יארקער קאנסערוואטיווע יידישע צייטונג „טאגעבלאט“ גייט
נאטירלעך אין שפאן פון דער קאפיטאליסטישער פרעסע און פאלגט נאך איר
ליניע. דאס „טאגעבלאט“ גיט אבער אויך צו א „יידישעלעך“ שטריך, דורך
אן אנפאל אויף י. ה. ברענערן, וועלכן דער לאנדאנער „דזשוואיש קראניקל“
האט אנגערופן „יידישער גארקי“ — מעגלעך דערפאר, ווייל ס'איז גרינג-
גער אנצורופן אין ענגליש א יידישן שרייבער מיטן נאמען גארקי, מארק
טוועין, מעטערלינק א. ד. גל. איידער צו געבן אן אפשטאנונג פון זיין שאפן
פאר ניט-יידישע לייענער. דאס ניו-יארקער „טאגעבלאט“ האט באשול-
קט י. ה. ברענערן אין „אוממאראלישקייט“, פאר זיינער א דערציילונג אין
וועברייאיש, אין וועלכער ער שילדערט קינסטלעריש אן אפגעלעבטע זונה.
וועגן די העצעס קעגן מאקסים גארקי האבן מיר, ווי אנדערע ראדיקאלע
יידישע צייטשריפטן, געגעבן אן אויספירלעכן לייט-ארטיקל. אויף דעם
אנפאל אויף ברענערן האב איך געענטפערט אין די ליטערארישע נאטיצן,
אונטער מיין פסעוודאנים „יחי אמת“. איך ווייז דארט אן, אז אין דעם זעל-
ביקן נומער פון ארטאדאקסישן „טאגעבלאט“, וואו י. ה. ברענער ווערט בא-
שולדיקט אין שרייבן אוממאראליש, ווערן געשילדערט אזוינע אפענע זנות-
סצענעס, געשריבן פארן מאסן-לייענער אין יידיש, וואס י. ה. ברענער האט
אזוינס קיינמאל ניט געשריבן פאר די ניט פילע משכילים אין אמעריקע,
וועלכע לייענען העברייאיש.

אין מיינע ליטערארישע נאטיצן נעם איך זיך אויך אן די קריוודעס
פון אנדערע יידישע שרייבער און אפילו צייטשריפטן. למשל, איך נעם זיך
ווארט אן פארן כבוד פון דער „פרייע ארבעטער שטימע“, ווען זי ווערט
ברוטאל אטאקירט, מיט מיאוסע זלזולים, פון דער צייטשריפט „ברויט און
פרייהייט“ (נאוועמבער 1906) ארויסגעגעבן פון א גרופע פילאדעלפיער
אנארכיסטן. פון דער אנדער זייט לויב איך דארט דעם לאנדאנער פארלאג
„ארבעטער פריינד“ פאר זיין ארויסגעבן אין יידיש גוטע ווערק פון דער
וועלט-ליטעראטור, פון איבערזעצט פון אברהם פרומקין, דערביי ווייז איך

אָן, אַז די דאָזיקע איבערזעצונגען זיינען צוערשט געווען פאַרעפנטלעכט אין „אַרבעטער פריינד“ און אין „זשערמינאל“, ביידע רעדאַקטירט פון אַ „גוי“, רודאָלף ראָקער, וועמען איך רוף אָן „מאָדערנער אונקלוס“ — דער איבערזעצער פון תנ"ך אין אַראַמייאיש, וואָס איז באַקאַנט אונטערן נאָמען „תרגום אונקלוס“ (די איבערזעצונג פון אונקעלאָס).

ביאַליק מאַנט פון מיר 200 דאָלאַר. ער אַליין געפינט זיך אין אַדעס און האָט מיר וועגן דעם קיין וואָרט ניט געשריבן. אדרבא, ער איז, לויט אונדזער אַדעסער קאַרעספּאָנדענט, סאַלאַמאָן זאַלצמאַן, אַ פריינט פון וואַכנבלאַט „דער יידישער קעמפער“, און איז אפילו גרייט צו ווערן אונדזער אַ מיטאַרבעטער. דער טיכטיקער מאַנער פאַר ביאַליקן איז געווען אַ גע־שעפטסמאַן, מיטן נאָמען לובאַרסקי, וועלכער האָט פאַרטראָטן אין אַמעריקע די באַרימטע טיי־פירמע פון ק. ז. וויסאַצקי.

לובאַרסקי האָט געטענהט, אַז מיט אונדזער איבערדרוקן אין „יידישן קעמפער“ ביאַליקס פּאָעמע „אין דער שחיטה־שטאָט“, האָבן מיר ביאַליקן „געקוילעט אָן אַ מעסער“. ער האָט די דאָזיקע פּאָעמע געקאַנט פאַרקויפן דעם ניו־יאָרקער „טאַגעבלאַט“ פאַר 200 דאָלאַר און דורך מיין איבערדרוקן זי אין איין נומער „א. א. ק.“ האָט דער באַרימטער דיכטער פאַרלאָרן אַט די באַדייטנדיקע סומע. די דאָזיקע געשעעניש האָט מיר פאַרשאַפט אַ סך האַרצווייטיק און שלאַפּלאַזע נעכט. כ׳האַב געהאַלטן די דאָזיקע עוולה קעגן ביאַליקן פאַר אומגעהויער גרויס. נאָר דער פאַרוואַלטער פון „א. א. ק.“, י. עדעלשטיין, האָט מיך געטרייסט, אַז דער פּיאיקער געשעפטסמאַן לובאַרסקי וועט פון „טאַגעבלאַט“ סיי־ווי אַרויסקריגן וויפל זיי וואַלטן אים געגעבן אפילו ווען מיר דרוקן עס ניט איבער. י. עדעלשטיין דערקלערט מיר, אַז די „טאַגעבלאַט“־יידן וויסן אַפילו ניט, אַז עס גייט דאָ אַרויס אַזאַ בלאַט ווי אונדזערער, נאָר ווייל זיי ווילן ניט באַצאָלן אַזאַ הויכן פרייז אַפילו פאַר אַ ליד פון אונדזער „נאַציאָנאַלן דיכטער“ און אפילו וועגן דעם פאַגראַם אין קישינעוו, פּראַוואַט לובאַרסקי קריגן נאָך געלט דורך אַנוואַרפן אַ פּחד אויף מיר, וועלכער נעמט דעם ענין צו־ערנסט ...

אַלפּאַלס בין איך געווען העכסט צופרידן, ווען כ׳האַב דערזען, אַז ביאַליקס פּאָעמע „אין דער שחיטה־שטאָט“ דרוקט זיך אין ניו־יאָרקער „טאַגעבלאַט“.

דער פּראַוואַט צו אַנטוויקלען פּרויען־שרייבערינס, דורכן „יידישן קעמ־פער“, איז מיר ווייניק געלונגען. די איינציקע פּרוי, וואָס האָט אונדז צוגע־שיקט בריוו און אַרטיקלען איז געווען די אין ציוניסטישע קרייזן דעמאָלט פאַפּולערע רעדנערין, מאַדאַב בעלאַ אַדער בראַניסלאַוואַ פעוונער. זי איז געווען גרייט צו שרייבן איבער אַלערליי טאַג־פּראַגן. מ׳האַט געמוזט איבער־

שרייבן אין יעדן צושריפט שורה נאך שורה, צוליב איר ניט קאָנען אונטער-שיידן צווישן אַרגומענטירן און זידלען, צווישן דיסקוסיע און באַליידיקונג. יעדער בונדיסט איז פאַר איר געווען אַ שונא־ישראל, און יעדער יידישער „פ. פ. ס.“-ניק אָדער „עס-ער“ — אַ משומד. זי האָט ניט דעבאַטירט מיט אַ קעגנער, נאָר אים פאַרדאַמט. זי איז ניט געווען מער טאַלעראַנט אפילו קעגן ס. ט. (סאַציאַליסטן-טעריטאָריאַליסטן), ס. ס. ס. ניקער, „סעימיסטן“ אָדער „סערפיסטן“ און אַלע אַנדערע נאַציאָנאַל-ראַדיקאַלן, וואָס אָנערקענען ניט דעם באַזעלער פּראָגראַם פון ציוניזם.

די ערשטע מיר צו ברענגען אַ לידל איז געווען די איינגעוואַנדערטע ראַסינערין, טויבע פרעס. מיר האָבן אין רעדאַקציע סטיליזירט אירע עטלעכע פּועלי־ציוניסטישע פּערזן, פּראָפּאַגאַנדע אין גראַמען, און זיי אָפּ-געדרוקט. נאָר קיין דיכטערין איז זי צוליב דעם ניט געוואָרן. די צווייטע פרוי, וועלכע האָט צוגעשטעלט אַ לידל דעם „יידישן קעמפּער“ איז געווען ראַזע קירשענבוים, שפּעטער די פרוי פון דר. שמואל מאַראַגאַשעס. דער דיכטער ל. לאַנדוי (אַ וואַלינער) בעסערט עס פאַר אונדז אויס און מיר דרוקן עס אָפּ. ראַזע קירשענבוים פאַרנעמט זיך אָבער ניט לאַנג מיט פּאַעזיע נאָר גייט אַריבער צו זשורנאַליזם. זי איז אויך אַ געוויסע צייט טעטיק אין דער טעגלעכער יידישער פרעסע. מיר געלינגט אויך ניט פּערזענלעך אַריינצו-פירן אין דער יידישער ליטעראַטור די טאַלאַנטפולע דיכטערין ראַזע לעבענסבוים, איך באַטראַכט זי שוין דעמאָלט פאַר מער פּאַעטיש, ווי אַ סך עלטערע פון איר פּאַעטן. זי מאַכט אָבער ניט אין יעדער צייט קיין פּרוואַו צו שרייבן פּאַעזיע, נאָר באַנוגנט זיך מיט ריידן פּאַעזיע. האָבן זיך אירע שיינע ראַפּינירטע רייד, אין יידיש און העברעיִאיש, איינגעקריצט אין מין זכרון, דרוקן אירע לידער אָבער האָט זי אָנגעהויבן יאָרן שפּעטער און פאַרשווענדט לידער אַ סך פון אירע קאַסטבאַרקייטן אויף דעם רוטין פון זשורנאַליזם.

בלויז אין פּרויען־שרייבערין האָט אָנגעהויבן שרייבן בעלעטריסטיק מיט דער הילף פון „יידישן קעמפּער“. דאָס איז געווען די הויכע ברידזש-פּאַרטער רעטושירערין, מרים קאַרפּילאָוו. זי שיקט מיר אַריין פּיינע באַ-ריכטן פון פאַרזאַמלונגען. איך דערמוטיק זי צו שרייבן פעליעטאַנען און בילדער. זי טוט עס אַ צאָל יאָרן. שפּעטער ווערט זי אַ ראַמאַנען־שרייבערין אין טעגלעכע צייטונגען.

דזשעיקאַב שיפּס, רעמאָוואָל אָפּיס' און די רעגולירונג פון דער יידישער אימיגראַציע קיין גאַלוועסטאָן אין 1906—1907 ווערט פון מיר באַקעמפט. פּערזענלעך האָב איך דעמאָלט גראַד סימפּאַטיזירט מיט דזשעיקאַב שיפּס. דאָס איז געווען צוליב דעם, וואָס דער דאָזיקער אָנגעזעענער יידישער באַנ-קיר האָט זיך צייטנווייז באַנומען ווי אַ פּילאַנטראָפּישער אַרבעטער־פּריינט.

יאָרן שפּעטער באַגרייף איך, אַז דאָס איז געווען צוליב דעם, וואָס זיין באַנק-פירמע האָט געהאַט ווייניק אָדער גאַר קיין שייכות ניט צו די יידישע קליי-דער-פאַבריקאַנטן. ער האָט זיך דעריבער פאַרהאַלטן נייטראַל צום קלאַסן-קאַמף אין זייער אינדוסטריע און געקאַנט אָפּילו ביי אַ סטרייק אָדער לאַקאַוט אַרגאַניזירן הילפּס-טעטיקייט פאַר נויט און הונגער-ליידנדיקע יידי-שע אַרבעטער-פאַמיליעס. איך סימפּאַטיזיר איך מיט אים פאַר זיין באַטיי-ליקן זיך אין יידישע פּאָלקסטימלעכע צדקה-חברות, פאַר קומען צו זייערע אסיפות און נעמען אַנטייל אין זייערע וויכוחים, כאַטש ער פירט דערביי דורך זיינע קאַנסערוואַטיווע מיינונגען וועגן יידישע ענינים.

די יידישע אַרטאָדאָקסן באַטראַכטן דעמאָלט דזשעיקאַב שיפּן פאַר זייערן אַן אייגענעם מענטשן. ער איז דאָס אַבער ניט געווען. זיי זיינען געשטאַנען פאַר זייער אַלטמאָדישן יידישן לעבן, פון וועלכן ער האָט, ווי אַלע אַנדערע יהודים, געוואָלט אַוועקנעמען דעם יידישן מאַמע-לשון און די יידישע פּאָלקס-קולטור, כאַטש דער פּאַמפלעטיסט אפרים דיינארד האָט אים שפּעטער באַ-שולדיקט אין פאַרשפּרייטן סאַציאַליסטישע און אַנאַרכיסטישע ליטעראַטור אין יידיש, און אַז ער טוט עס נאָך דערצו דורך דעם יידישן אַפּטייל פון דער ניר-יאַרקער שטאַט-ביבליאָטעק. . .

קענענדיק די שטעלונג פון די יהודים צו די יידישע אימיגראַנטן, וועלכע זיי האָבן געזוכט צו אַמעריקאַניזירן דורך שטערן דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער שפּראַך און דער יידישער ליטעראַטור, האָבן איך געקוקט מיט חשד אויף דער אַרגאַניזירונג פון זייער „רעמוואָול אָפּיס“, וועמעס ציל איז געווען צו צעשפּרייטן די יידיש-ריידנדיקע אימיגראַנטן איבער די שטעט און שטעט-לעך פון דער „סאַוט“, וואו דאָס ביסל דאָרטיקע יידן איז מער-ווייניקער אַסי-מילירט. ווען איזראַעל זאָנגוויילס איטאָ (יידישע טעריטאָריאַליסטישע אַר-גאַניזאַציע) פאַראייניקט זיך מיט דזשעיקאַב שיפּס „רעמוואָול אָפּיס“ צו רע-גולירן די יידישע אימיגראַציע פון מזרח-איראָפּע, עס הייסט פון רוסלאַנד, אין די פאַראייניקטע שטאַטן, דורך דער פאַרט-שטאַט גאַלועסטאָן, אין טעק-סעס, זוך איך עס אונטער גענויער. איך לייען יעדע צושריפט און יעדן בוך ריכט וועגן גאַלועסטאָן. איך פלייס זיך אויסצוגעפינען גענוי, וואָס אַט דער גייער ישוב באַטייט פאַרן יידישן אימיגראַנט עקאָנאָמיש און קולטורעל. עס נעמט מיר ניט לאַנג איינצוזען, אַז די יידישע אימיגראַנטן פאַרדינען דאָרט ווייניקער ווי אין דער נאָרט און זיינען נאָך דערצו אינאָלירט פון געזעל-שאַפטלעכן יידישן לעבן און אָפּגעפרעמדט פון דער יידישער פּאָלקס-קולטור. איך זאָג עס אויך דעמאָלט אַרויס מינדלעך און שריפטלעך.

אַרום יענער צייט, חלומט זיך מיר אַ חלום, וואָס מאַכט אויף מיר אַ טיפּן איינדרוק. כּ״זע מיין גוט-באַקאַנטן איזראַעל זאָנגווייל פון לאַנדאָן גיין בראַש פון אַ גרויסן עולם, וואָס דערווייטערט זיך פון אַ הויז, נאָר קומט אַהין אין

אונט פון צווייטן זייט. זאגנוויל רייט אויף א פערד און האלט א פאקל אין האנט. די גרויסע מחנה גייט אים נאך מיט פאקלען אין די הענט. ווען דער באלעבאס פון הויז טרעט ארויס קעגן זיי, לעשן זיך באלד אויס אלע פאקלען. סווערט שטאק פינצטער. עס באפאלט מיך א שרעק און איך כאפ זיך אויף...

א „נאָרישקייט“, וואָס געדענקט זיך פון יענער צייט איז געווען מיין ערשטער באַזוך אין באַלטימאָר. מייע נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלע חברים לאָזן אַרויס אַ בלעטל אָדער אַ „ליפלעט“, וואָס אַנאַנסירט די „לעקטשור“ און רעק־לאַמירט גאָר הויך די צוויי רעדנער: אַבערסאָנען און מיך. די אומדערפאַרענע באַלטימאָרער נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלן פון יענער צייט צעטיילן ניט פאַראויס די „ליפלעטס“ אין די אַרומיקע גאַסן, נאָר גיבן זיי יעדן איינעם ביים אַרײַנגאַנג אין זאַל... ס׳פאַרשטייט זיך, אַז דער עולם איז געווען זייער קליין. דער פון מיר עלטערער אַבערסאָן, אַ פּאַלקס־רעדנער מיט אַ פּלאַמענדיקער פּאַנ־טאַזיע, האָט אַבער סײַ ווי געזען פאַר זיינע אויגן גרויסע מאַסן און אַנגעהויבן זיין רעדע, ווי אַמאַל אין לאַנדאָן צו אַ גרויסן מאַסן־מיטינג, און אויסגעשריגן מיט זיין לייב־שטמע: „איר זייט געקומען אין אייערע טויזנטער!“ ...

מיין ערשטער באַזוך אין ניו־יאָרק האָט געדויערט בלויז איין מעת־לעת. מ׳ברענגט מיך אַהין אַרונטער שבת־צו־נאַכט דעם 24־טן דעצעמבער, 1906, צום באַנקעט, אין קלינטאָן האָל, לכבוד דעם וואַכנבאַלט „דער יידישער קעמפּער“, וואָס דאַרף דערשיינען אַ וואַך שפּעטער, אונטער מיין רעדאַקציע, אין פּילאַדעלפּיע. דער עולם אין קלינטאָן האָל נעמט מיך אויף מיט אַ סך ליבשאַפט. כ׳בין דערפון אומצופרידן. ערשטנס, ווייל זיי האָבן דאָך די צייטונג נאָך ניט געלייענט און אַפילו נאָך ניט געזען... צווייטנס, האָב איך זיך פשוט געשעמט, וואָס אומבאַקאַנטע מענטשן קושן און האַלדזן מיך, ווי זיי וואַלטן געווען מייע לייבלעכע שוועסטער און ברידער, אָדער כאַטש מומעס און פעטערס, קווינעס און קווינען ...

עס גייט מיר אויך ניט איין דער כבוד וואָס מ׳האַט מיר אַנגעטאָן דורך אַוועקזעצן לעבן מיר דעם פּאָעט נפתלי הערץ אימבער, דעם פאַרפאַסער פון דעם ציוניסטישן הימן „התקוה“, זיינע לאַנגע האָר זיינען גרוילעך און שיטער. זיינע קליידער — פּראַנטיש און אַפּגעטראַגן. ניט געקוקט אויף מיין שעמעוודיקייט, באַט איך אים אָן אַ גלעזל וויין. ער נעמט ניט און באַ־מערקט, אַז ער טרינקט ניט אַזוינע געטראַנקען. איך דערצייל עס מייע באַקאַנטע חברים, דערקלערן זיי מיר לאַכנדיק, אַז פאַר אימבערן איז וויין גאָר קיין געטראַנק ניט. זיי טראַגן אים צו אַ פּלאַש קאַניאַק, גיסט ער באַלד אָן דערפון אַ פולע טיי־גלאַז און טרינקט עס אויס מיטאַמאַל ווי פשוטע וואַסער ...

פון די רעדנער וועגן מיר האָב איך געדענקט בלויז דר. לעאַן קאַפעלאַוויטש.

וועלכן מ'האט פאָרגעשטעלט פאַר מיר ווי אַ נאָך ניט־פּראַקטיצירנדיקן דענ־טיסט. דעמאָלט אַ שלאַנקער עלעגאַנטער יונגעראַמאָן מיט אַ קיילעכדיק שוואַרץ בערדל און מיט פּראַנצויזישע מאַנירן. מיט זיין „פּראַנצויזישקייט“ דערקלער איך זיך זיינע שיינע ווערטער וועגן מיר, ווייל „אַ פּראַנצויז קאָן וועגן אַלץ ריידן שייך“... איך פאַרשטענדיק זיך טאַקע מיט אים ער זאָל שרייבן פאַר מיר וועגן פּראַנצויזישע סאַציאַליסטישע אָנגעלעגנהייטן. איך פאַרעפנטלעך שפּעטער אין עטלעכע פאַרזעצונגען זיין באַשרייבונג פון דער דיסקוסיע צווישן דעם סאַציאַליסטישן פירער זשאַרעס און דעם ברוזשאַוואַן פּאַליטיקער קלעמאַנסאָ וועגן דער פאַרווירקלעכונג פון סאַציאַליזם. זשאַרעס האָט עס דעמאָלט געשילדערט ווי אַ געזעלשאַפטלעכע טראַנספּאָרמאַציע פון פּריוואַטן אייגנטום צו אַ קאָלעקטיוון. קלעמאַנסאָ אָבער שטעלט עס פאַר ווי אַ סאַציאַליסטישע קאָנפּליקאַציע פון פּרעמדע פאַרמעגנס, און דעריבער מוז ער עס באַקעמפּן.

אין מיינע ערשטע עטלעכע חדשים אין פּילאָדעלפּיע האָב איך געאַר־בעט איבער מיינע כּחות. כּ׳האַב דורכגעלייענט און קאָרעגירט יעדע שורה וואָס איז אַריין אין די גרויסע אַכט זייטן פון יעדן נומער צייטונג. איך בין אָפט געזעסן גאַנצע נעכט אין רעדאַקציע, געלייענט אָן אַ שיעור מאַנוס־קריפטן: לידער, סקיצן, אַרטיקלען און פּאַלקס־שטימען. איינער אַליין גע־טאָן אַלע רעדאַקציע־אַרבעטן, און אַליין אָנגעפירט מיט אַנדערע געביטן. מ'האַט מיר ניט אָנגעבאַטן קיין אַרויסהעלפּער. געווען טעג, וואָס כּ׳האַב אויפגעשריבן מיט מיינ אייגענער האַנט אַרום 40 בריוו. כּ׳האַב קאָרעספּאַנ־דירט מיט פיר טיילן וועלט: אַזיע (אַרץ ישׂראל), אַיראָפּע, אַמעריקע און אַפּריקע, און פון אומעטום דערהאַלטן פּעק מאַנוסקריפטן און בריוו. אַ דאַנק מיינע הויך־אַנגעזעענע מיטאַרבעטער, ליטעראַטן און קאָרעספּאַנדענטן, באַטן זיך אָן נאָך אַ סך באַדייטנדיקע שרייבער צו ווערן מיטאַרבעטער אין אונדזער וואַכנבלאַט. כּ׳בין עס אָבער ניט אַלעמאַל גערן, איבער דעם מאַנגל אין פּאַנדן צו באַצאָלן די נויטיקע האַנאַראַרן.

עס האָבן זיך דעמאָלט אויך געפונען שרייבער פון ניו־יאָרקער צייטונג־גען, וואָס פלעגן מיך בעטן איך זאָל זיי טאָן אַ טובה און אַפּדרוקן אָן גע־צאָלט. זייערע אַ זאַך, ווייל דאָס וועט אויפהויבן זייער ווערט אין דער צייטונג, וואו זיי זיינען באַצאָלטע מיטאַרבעטער...

צולעצט מוז איך אַנהויבן פּאַדערן אַרויסהעלפּער. אויף אַ ווייל ווערט אָנגעשטעלט מיינ לאַנדאָנער חבר דוב־בער אַבערסאָן. מען גיט מיר אויך אַ סעקרעטאַר, פּריער ע. עפשטיין און נאָכדעם א. באַראָן, וועלכער ווערט מיט יאָרן שפּעטער באַרימט ווי אַ מוזיק־קריטיקער. איך זוך אויך דעמאָלט צו פאַרבעסערן מיינ געזונט־צושטאַנד דורך אַריינקלייבן זיך אין אַ גייער דירה, ביים שוסטער פּעלדשטיין אין „סטראַבערי מענשאַן“, ביים סאַמע

פארק. מיין נייע רעדאקציע אָרדן איך איין טאַקע אין פאַרק גופא. אויף אַ באַקוועמערער זייט באַרג. כ׳שטעל דאָרט אַוועק אַ פאַר פאַרק־בענג און אַ לאַנגן פאַרק־טיש, וואו איך בין אַרומגערינגלט פון הויכע בוימער. אַ געוויסע צייט ווער איך דאָרט פון קיינעם ניט געשטערט און איך אַרבעט אין גוטער לופט. דער ערשטער אויסצוגעפינען מיין באַהעלטעניש איז געווען דער דעמאָלט ענערגישער און פראַדוקטיווער אָנפאַנגער־דערציילער, מאיר בלינקין, אַ סטאַליער־אַרבעטער, וועלכער פלעגט מיר אָפט ברענגען גאַנצע פעק מאַנסקריפטן. נאָך אים קומען אַ סך אַנדערע שרייבער און אויך סתם צייט־צערריבער.

דער ענערגישער בלינקין באַווייזט דעמאָלט אַרויסצוקריגן פון דעם ליטעראַטור־קריטיקער לעאַנטיעוו־מאַיסעיעוו אַ סימפּאַטישן פאַרוואָרט צו זיין, בלינקינס, אַ בעלעטריסטיש ביכל (אין ״יידישן קעמפּער״ פלגעט מ. לעאַנטיעוו דרוקן אַרטיקלען בלויז וועגן אַזוינע באַרימטע שרייבער, ווי היינריך היינע, יאַקאָב וואַסערמאַן און לודוויג יאַקובאַווסקי). ש. יאַנאַווסקי רייסט עס דעמאָלט אַרונטער צוזאַמען מיטן פאַרוואָרט. מאַיסעיעוו ענט־פערט מילד, יאַנאַווסקי ווערט נאָך שאַרפּער. נאָך דאָ פאַסירט אַ מאַדנער ״צופאַל״: אַלע באַליידיקנדיקע שורות קעגן מאַיסעיעוו ווערן אין דרוק איבערגעקערט און אויף זיין אַרט בלייבט אין יאַנאַווסקיס אַרטיקל אַ גרויסער שוואַרצער פלעק...

ווי אַזוי דאַרף מען שרייבן לייט־אַרטיקלען? — די דאָזיקע פראַגע פאַר־שאַפט מיר אַ סך זאַרג. מיינע דעמאָלטיקע לייט־אַרטיקלען האָבן געהאַט אַ סך אָנהענגער. מען האָט זיי אָנגערופן ״פּאַעזיע אין פּראָזע״, ״פּילאָסאָפּישע עסייען״ און דער גלייכן נעמען. מיר אליין זיינען זיי אָבער ניט געווען גער־פעלן. זייער ״פּאַעזיע״ האָב איך געהאַלטן פאַר מליצה און זייער ״פּילאָסאָפּ־פּיע״ פאַר פּלפּול. איך בין געווען שטאַרק אומצופרידן, וואָס מיין לייט־אַר־טיקל וועגן פּסח, מיטן נאָמען ״פּרילינג און פּרייהייט״ האָט זיך צעזונגען וועגן דער נאַטור־שיינקייט פון פּרילינג און זיך אויסגעדריקט מיט תּלהבות וועגן סתּם פּרייהייט, אָנשטאַט צו ריידן קאַנקרעט וועגן דער באַדייטונג פון פּסח פאַר די יידישע פּאַלקס־מאַסן אין 1906, און אין וואָס פאַר אַ מין פּריי־הייט זיי נויטיקן זיך. דאָס גלייכן איז מיר ניט געווען געפעלן די פאַרם פון מיין לייט־אַרטיקל מיטן נאָמען ״קאַסמאָפּאַליטיזם״, כאַטש איך בין געווען איבערצייגט אין דער ריכטיקייט פון מיין מיינונג, וועלכע כ׳האַב דאָרט אויסגעדריקט. כ׳האַב דאָרט אָנגעוויזן, אַז דאָס וואָס די קאַפּיטאַליסטן רופן אָן קאַסמאָפּאַליטיזם (וועלט־בירגערטום), איז ניט ראַסן־גלייכהייט און ניט פעלקער־פּרייהייט, נאָר די פאַרשקלאַפּונג פון די האַרעפּאַשנע מאַסן, אָן אונטערשייד פון ראַסע און געשלעכט, שפּראַך און קולטור. נאָר אין מיין פּלייסן זיך דעמאָלט אָנצואווייזן, אַז די אַלטע ביבלישע עטיק (ניט אַוועקצור־

נעמען אַ פויגל-מאַמע פון איר נעסט) שטייט העכער פון דער היינטיקער קאַפּיטאַליסטישער מאַראַל, וואָס טרייבט די אַרימע פרוי אין פאַבריק און צעשטערט מענטשלעכע היימען, האָב איך ניט גענוג קלאַר און שאַרף זיך אָפּגעגעבעצט פון דער קאַנסערוואַטיווער אידיע, אַז די פרוי דאַרף זיך פאַרנעמען דער עיקר מיט די דריי קופּן (קיך, קינדער און קירך). כאַטש כ'האַב שוין אַ סך יאָרן נאַכאַנאַנד געקעמפט פאַר דער פולער גלייכהייט פון פרוי און מאַן ...

ביסלעכווייז הויב איך אָן שרייבן לייט-אַרטיקלען, וואו כ'רייד קאַנקרעט און צום פונקט וועגן די באַטראַכטע פראַגן. אַ געוויסע צייט טו איך עס אונ-טערן פּסעוודאָנים „בן-מרדכי“ (מרדכי זון). דער ערשטער לייט-אַרטיקל אונטערגעשריבן מיט מיין אייגענעם נאָמען איז געווען וועגן דעם פאַגראַם אויף יידן אין רומעניע. די בעסערע פאַרם פון דעם אַרטיקל פאַרגייטיקט אָבער ניט פאַרן פאַרפּעלן דאָרט צו רופן דירעקט צום קאַמף קעגן די שול-דיקע רומענישע הערשער, אַזוי ווי מיר טוען עס דעמאָלט בנוגע דער צאָ-רישער מלוכה.

דר. ליברעסקו, דער שפּעטערדיקער דר. ב. ליבער, און אַנדערע יידישע ראַדיקאַלן אַרגומענטירן דעמאָלט קעגן מיינע באַשולדיקונגען אויף די אומ-וויסנדיקע פאַגראַמטשיקעס. זיי ווירן אָבער ניט אָן גענוג אויף דער שולד פון די רומענישע הערשער, וועלכע האָבן געמאַכט דעם אַנשטעל, אַז זיי נעמען זיך אָן פאַר יידן קעגן פּויערשע אַנפאַלער.

צופיל שיינע ליטעראַטור אין צייטונג — דאָס איז געווען די שאַרפּסטע קריטיק קעגן דעם וואַכנבלאַט „דער יידישער קעמפּער“. אַ היפשע צאָל דעלעגאַטן אויף דער פּויליש-ציון קאָנווענשאָן אין באַסטאָן, דעצעמבער 1906, האָבן איבערגעחזרט אין פאַרשיידענע ווערטער די דאָזיקע אַנקלאַגע קעגן מיר.

די טענות זיינען געווען גערעכטע. זיי האָבן אויך געהאַט אַן עקאָנאָמישע באַזע. אַנשטאַט צו געבן מער פּלאַץ פאַר אַרטיקלען און באַריכטן, וואָס קאָ-נען ברענגען באַלדיקע נוצן, פאַרנעם איך די צייטונג מיט שיינער ליטעראַטור: לידער, דערציילונגען, ליטעראַטור-קריטיק פון פאַכלייט, וואָס אַ טייל פון זיי לאָזן זיך גוט באַצאָלן. מיין פאַרטיידיקונג, אַז דאָס אויפהויבן די מאַסן אויף אַ העכערער קולטור-שטופע מאַכט זיי מער צוגענגלעך צו געזעלשאַפּט-לעכע אידעאַלן, האָט ניט פאַרענטפּערט די פראַגע, ווי אַזוי צו דעקן די דעפיציטן ... וועגן דעם האָט מען אָנגענומען אַ פאַרשלאַג אַריבערצונעמען די צייטונג קיין ניו-יאָרק, וואו ס'איז פאַראַן מער מעגלעכקייט צו פאַרגרע-סערן די צייטונג.

איך האָב אויך געהאַט דערהויבענע מאַמענטן אין באַסטאָן, ווי, למשל, די אַרויסטרעטונגען מיט באַרימטע אַמעריקאַנער יידישע פּאָלקס-רעדנער

און דער עיקר מיטן פאפולערסטן קלאסיקער פון דער יידישער ליטעראטור — שלום עליכם! זיין פארלייענען פון זיינע שריפטן האט אויף מיר גע- מאכט אן אומפארגעסלעכן איינדרוק. ער האט געלייענט נאטירלעך אן שום טעאטראלע עפעקטן. ארויסגעקומען איז אבער אזא מין פארלייענען פון שלום עליכםס ווערק, וואס כ'האב ניט פריער און ניט שפעטער געהערט פון די סאמע בארימטסטע פארלייענער.

מיין פערזענלעכע באקאנטשאפט מיט שלום עליכםען רעכן איך פון זיין באסטאנער אויפטריט, נאך אונדזער אינטימע פריינטשאפט, וואס מאדאם שלום עליכם, א גרויסער מענטש אויף איר אייגענעם חשבון, האט יארנלאנג פארגעזעצט, שטאמט פון מיין באקאנען זיך מיט אים נעענטער אין גיור- יארק, דארט טרעטן מיר אויף צוזאמען אויף פארשידענע אונטערנעמוגען און פארברענגען נאכדעם אויך אין רעסטאראנען מיט זיין פרוי און זייער מיזיניק, און אמאל אויך מיטן בארימטן פאלקס־רעדנער, צבי מאסליאנסקי. באזונדער איז איינגעקריצט אין מיין זכרון אונדזערער אן אונט אין „עדין“ קעישאנאל עלייענס“, און נאכדעם אונדזער רייווע ביז הארלעם, וואו איך וואוין דעמאלט אין שכנות פון לעאן מאיסעיעווי. נאך וועגן דעם אין א באזונדער קאפיטל.

די טענה פון „צופיל שיינע ליטעראטור“ האט געמיינט צוויי זאכן: ערשטנס, אן כ'גיב אין „דער יידישער קעמפער“, מער לידער און ליטערא- טור־קריטיק ווי באריכטן און פראפאגאנדע. צווייטנס, אן אט די „שיינע ליטעראטור“ קאסט צופיל און פארגרעסערט דעם דעפיציט פון דער צייטונג. מיין ענטפער איז געווען, אן דאס אויפהויבן די יידישע פאלקס־מאגזין אויף א העכערן קולטור־ניוואַ מאכט זיי מער צוגענגלעך צו געזעלשאפט־ לעכע אידייען, און צו לעבן פארן אידעאל.

דער פאקט, וואס אט די צייטונג איז שטארק געלויבט געווארן אין זיי בריוו צו מיר פון אזא פאכמאן, ווי דר. יוסף לוריע, דער רעדאקטאר פון אזוינע אנערקענטע צייטשריפטן אין מזרח־איראפע, ווי די וואכנבלעטער „דער יוד“ (אין קראקע) און „דאס יודישע פאלק“ (אין ווילנע) און די טאג- צייטונג „דער פריינד“ (אין פעטערבורג), ווי אויך די דערמוטיקונגען פון די דעמאָלטיקע הויך־אנגעזעענע יידישע שריפטשטעלער אין דער אלטער און נייער וועלט, ווירקט אויף מיר צו בלייבן פעסט ביי מיין פריער־דער- מאַנטער מיינונג וועגן דעם הויכן ווערט פון קונסט און ליטעראטור פאר די יידישע פאלקס־מאסן.

קאפיטל הונדערט און אכט און פערציק

מיינע באגעגענישן מיט יעקב גארדין און מיט ראובן בריינין

יעקב גארדין פארבעט מיך צו זיך אהיים און נעמט מיך אויף גאר האר-ציק. ער טוט עס, מעגלעך, כדי איבערצייגן מיך, אז ער האט ניט קיין שום פאראיבל אויף מיר פאר מיין פארעפנטלעכן די קריטיק פון בעל-מחשבות וועגן גארדינס פיעסן.

אזוי ווי איך בין געווען ניי אין ניו-יאָרק, באַגלייט מיך פון מיין קוואַר-טיר אין האַרלעם צו גאַרדינס הויז אין ברוקלין, זיין שלית, דער סקיפן-שרייבער מ. (משה) גערשוויג.

דער דעמאָלט וועלט-באַרימטער יידישער דראַמאַטורג מאַכט אויף מיר אַ שטאַרקן איינדרוק. איך בין אַנטציקט פון זיין אויפריכטיקייט און איינ-פאַכיקייט. איך שטעל זיך פאַר, אַז אַט אַזוי וואָלט מיט מיר גערעדט דער אַרבעטער-דיכטער דוד דעדעלשטאַט, ווען דער טויט וואָלט אים ניט אַפגע-ריסן אין עלטער פון 26 יאָר. יעקב גאַרדין איז געווען שטאַלץ מיט זיין דראַמאַטורגיע, ווי דוד דעדעלשטאַט מיט זיין דיכטונג. צוגלייך האָט אויך גאַרדין, אַזוי ווי דעדעלשטאַט, ניט געהאַט אין זיך קיין שפור פון „סנאַביזם“, אַדער גאווה. הינטער זיין יעדן וואָרט איז געשטאַנען דער גאַנצער מענטש. גאַרדין זאָגט מיר באַלד אין אָנהויב פון אונדזער שמועס, אַז ער איז גערן צו הערן ווי אַזוי דער יינגערער דור קוקט אויף זיין דראַמאַטישן שאַפן. דערביי באַמערקט ער, אַז די סוזשעטן פון זיינע פיעסן זיינען ניט אַלעמאַל גענומען דירעקט פון לעבן. אַפטמאַל האָט ער זיי געפונען פאַרטיקע אין דער וועלט-ליטעראַטור, ביי די אַלטע מייסטערס פון גריכנלאַנד און ביי זייערע נאַכפאלגער אין שפּאַניע, איטאַליע, פראַנקרייך, ענגלאַנד, דייטשלאַנד, רוס-לאַנד, אוקראַינע און אַזוי ווייטער. די יידישע פּערזאָנען און זייער סביבה האָט ער אַבער אַלע מאַל גענומען דירעקט פון דעם יידישן לעבן, דורך זיין אייגענעם באַאָבאַכטן, אויספאַרשן און שטודירן.

די ליטעראַטור אין יידיש איז, קענטיק, גאַרדינען, אַזוי ווי דעם פון אים יינגערן קאַבריןען, דעמאָלט ניט געווען גענוג באַקאַנט. אפילו מיט גאַלד-פאַדנס פיעסן באַקאַנט זיך גאַרדין ערשט אין אַמעריקע, דורך זיין אַרבעט פאַרן יידישן טעאַטער. פון דער אַלטער היים האָט יעקב גאַרדין געדענקט מער די השכלה-ליטעראַטור אין העברייאיש.

די סעריע ליטעראַטור-קריטישע אַרטיקלען פון בעל-מחשבות, וועלכע ער פאַרעפנטלעכט אונטער מיין רעדאַקציע, רופן אַרויס אַ קריג צווישן די

צוויי גוטע פריינט, יואל ענטין און לעאן קאברין. אזוי ווי בעל-מחשבות אונטערשאצט דאָרט יעקב גאַרדינס באַדייטונג ווי אַ דראַמאַטורג, האָט יואל ענטין, מיין דעמאָלט שטענדיקער טעאַטער־רעצענזענט, געענטפערט מיט אַ סעריע אַרטיקלען אונטער דער אויבערשריפט „יעקב גאַרדין און דאָס יידישע טעאַטער“.

יואל ענטין ווייזט דאָרט אָן, אַז ווי אַ דראַמאַטורג שטייט גאַרדין העכער פון פרצן, פינסקי, שלום אַשן, לעאָן קאַבריען און פּרץ הירשביינען. דער־ביי מאַכט ענטין אַ באַמערקונג, וועלכע איז געווען איבעריק און אומפאַסנדיק, אַז ער בעט פיל מאָל מחילה פאַר זיין דערמאָנען פרצן אין אַזאַ נאָענטער שכנות מיט קאַבריען...

אזוי ווי ענטינס פאַרטידיקן יעקב גאַרדינס כבוד איז מיר בכלל געווען געפעלן, האָב איך אַפנים דעם שלום, די לעצטע שורות פון ענטינס סעריע אַרטיקלען געלייענט ניט גענוג אויפמערקזאַם, און האָב עס פאַרעפנטלעכט אזוי ווי ענטין האָט עס געשריבן. לעאָן קאַברין איז נאַטירלעך געווען אויפ־געבראַכט און באַלד אָנגעשריבן אַן ענטפער צו ענטינען. דער דאָזיקער ענטפער האָט מיר אויסגעזען צו־שאַרף און כ׳האַב אים ניט געוואָלט דרוקן. קאַברין איז עטלעכע מאָל געקומען אין אַפּיס און שטאַרק פּראָטעסטירט, וואָס זיין ענטפער איז ניט געדרוקט. מיך האָט ער דאָרט ניט געטראָפן, וואַרפט ער אַן אַן אימה אויף דעם פאַרוואַלטער און די אַנדערע טוער דאָרט. זיי בעטן מיך דעריבער זייער שטאַרק כ׳זאָל נאָך אַמאָל דורכלייענען קאַב־רינס ענטפער, אפשר קאָן איך מילדערן זיין שאַרפּקייט און עס דאָך פאַר־עפנטלעכן.

וועלנדיק פאַרהיטן דעם כבוד פון יואל ענטין מעק איך אויס אַ סך אָנגריפן קעגן אים. נאָר ניט האַבנדיק גענוג דערפאַרונג אין אַזוינע מחלוקות האָב איך ניט באַגריפן געוויסע פּערזענלעכע אַנצוהערענישן פון קאַבריען קעגן זיין אַלטן פריינט ענטינען, און זיי איבערגעלאָזן. עס ווייזט זיך נאָכדעם אַרויס, אַז דער אויפברויזנדיקער לעאָן קאַברין איז געווען ווייניקער כעסן, ווי זיין שטילער חבר יואל ענטין; ס׳האַבן מיר ניט געפעלט קיין צרות... יאָרן שפּעטער אַנטדעק איך אין קאַבריען די זעלביקע אייגנשאַפט, וואָס כ׳האַב פריער באַמערקט אין יעקב גאַרדינען, וועלכער האָט געהאַט אַ נאָמען פון אַ „בייזן פרייץ“ און אָנגעוואַרפן אַן אימה מיט זיין שטעקן... נאָר דאָס איז געווען בלויז קעגן בייזוויליקע אַנפאַלער. ווען עמיץ האָט אַבער אָנגעוויזן גאַרדינען שוואַכקייטן אפילו אין זיינע פאַפּולערסטע פּיעסן, ווי איך האָב עס געטאָן אין מיין פריער דערמאָנטן באַזוך ביי אים אין הויז, האָט ער עס אויסגעהערט גוטמוטיק און געגעבן אַ פריינטלעכן ענטפער.

שלום עליכם שילדערט פאַר מיר זיינע פאַרלאַג־פלענער ווען מיר פאַרן צוזאַמען פון אונדזערן אַן אויפּטריט אין „עדיקעישאַנאַל עלייענס“ אין

ניו-יאָרק. (מיר זיינען דאָרטן אויפגעטראָטן, אין דעצעמבער, 1906 אָדער יאָנואַר 1907, ער אין פאַרלייענען פון זיינע שריפטן, און איך אין אַ רעדע וועגן חנוכה). שלום עליכם איז געווען אין אַ גוטער שטימונג; אויף אונדזער וועג מיטן עלעוועיטער פון קאָנאל סטריט ביז דער 103-טער גאַס, אין האַרלעם, וואו מיין קוואַרטיר איז געווען, פאַרפירט ער מיט מיר אַ שמועס וועגן אַרויסגעבן זיינע ווערק אין אַמעריקע אין 25 בענד.

ס'איז געווען נאָך האַלבער נאַכט. די באַן, מיט וועלכער מיר זיינען גע- פאַרן, איז געגאַנגען לאַנגזאַם און שלום עליכם האָט גענוג צייט פאַנאָדער- צוואויקלען פאַר מיר זיין פאַרלאַג-פלאַן מיט אַלע איינצלהייטן. שלום עליכם האָט שוין דעמאָלט געהאַט געשריבן גאַנעט פון אַ 25 יאָר און געפלאַנט אַרויסצוגעבן זיינע געזאַמלטע שריפטן אין 25 בענד, וועלכע זאָלן זיין „קאָפּירייט“ אויף זיין אייגענעם נאָמען און אים געבן אַ שטענ- דיקע הכנסה.

זיין פלאַן איז געווען, אַז די ווערק זאָלן אַרויסגיין מיט דער הילף פון אַבאַגענטן, יעדער אַבאַגענט זאָל קריגן די 25 בענד פאַר 20 דאָלאַר. די וואָס וועלן זיך ניט אַבאַגנירן נאָר קויפן איינצלע בענד וועלן דאָרפן באַצאלן אַ דאָלאַר פאַר יעדן באַנד. ער איז געווען זיכער, אַז אַלע יידישע צייטונג- לייענער וועלן זיך אַבאַגנירן אויף זיינע ווערק. ער האָט געזוכט מיך איבער- צוצייגן, אַז די דאָזיקע שלום-עליכם-אויסגאַבע קאָן זיין אַ גרויסער דערפאַלג. לויט זיין חשבון האָבן די יידישע צייטונגען אין אַמריקע דעמאָלט געהאַט אַרום 200.000 לייענער און ווען בלויז אַ העלפט פון זיי וועלן זיך אַבאַגנירן, דערקלערט ער מיר, וועט עס באַטרעפן אַרום צוויי מיליאָן דאָלאַר ... ער באַמערקט דערצו האַפּערדיק, אַז אין דער אמתן וועלן זיך אַבאַגנירן אַלע 200 טויזנט לייענער און זייער אַבאַגעמענט וועט באַטרעפן טאַפּלט, ס'הייסט פיר מיליאָן דאָלאַר ... און אַזוי ווי די עמיגראַציע קיין אַמעריקע וועט אין דער צייט פון אַפּדרוקן זיינע 25 בענד שריפטן אַריינברענגען מינדסטנס נאָך אַ 50 טויזנט יידישע לייענער, וואָס וועלן געוויס לייענען זיינע ווערק, מעג מען רעכענען אויף אַ פּערטל מיליאָן אַבאַגענטן, וואָס וועלן איינצאלן אַרום פינף מיליאָן דאָלאַר ...

ער האָט אויך שנעל באַרעכנט די קאָסטן פון דרוקן, בינדן און פאַר- קויפן אַט די גרויסע צאָל ביכער, אַרום זעקס מיליאָן מיט אַ פּערטל עקזעמ- פליאַרן, און מיר באַווייזן „שוואַרץ אויף ווייס“, אַז די הכנסה פון זיינע ביכער וועט אַריינברענגען מיליאָנען דאָלאַרן. דערביי האָט ער מיר פאַרגעוואַרפן, אַז „מיינע“ אַמעריקאַנער „ביזנעסלייט“, וועלכע פאַרנעמען זיך מיט קויפן און פאַרקויפן הייער, אַנשטאַט מיט אַרויסגעבן ביכער, פאַרשטייען ניט קיין מסחר ...

די פילע גרויסע שווינדלענדיקע ציפערן פון מיליאָנען ביכער און דאָ- לאַרן האָבן מיר דערמאַנט אין שלום עליכעס שילדערונגען פון מנחם מענדלס

„גליקן“, בין איך געווען ניט זיכער צי ער מיינט ערנסט מיט זיינע מיליאָן-דאָלאַרדיקע פּלענער, אָדער ער וויצלט זיך נאָר. דאָך באַמערק איך אים, אַז דער פּאַרקויף פּון י. ל. פּרצעס יוביליי-אויסגאַבע (אין איין גרויסן באַנד) איז ניט געווען קיין גרויסער דערפאַלג אין אַמעריקע. שלום עליכם ענטפּערט מיר אויף דעם מיט אַ פּראָגע: צי כּהאַב אַמאַל געזען אַ פּאַלקס-מענטש ליענען פּרצען? דערביי וויצלט ער זיך גוטמוטיק איבער פּרצעס פּינטעלעך, רמזים און סודות. צולעצט דערקלערט ער מיר גאַנץ ערנסט, אַז פּרץ איז ניט קיין „פּאַלקס-שרייבער“. ער שרייבט „מהרש״א“ פּאַר געלערנטע, אָבער ניט קיין פּשוטן יידיש. פּאַרקערט, ער, שלום עליכם, שרייבט פּאַרן גאַנצן יידישן פּאַלק. אַלע יידן, מענער און פּרויען, געלערנטע און ניט-געלערנטע קאַנען פּאַרשטיין זיינע ווערק. מ'קאָן זיי דעריבער פּאַר-קויפּן אין הונדערטער טויזנטער עקזעמפּליאַרן, און דאָס קאָן זיין אַן עסק פּון מיליאָנען דאָלאַרן. ער גיט נאָך צו, אַז אַט די 25-בענדיקע אויסגאַבע וועט ניט קאַנען אַריינעמען אַלץ, וואָס ער האָט ביז איצט געשאַפּן. אַחוץ דעם האָלט ער דאָך נאָך אין שרייבן נייע ווערק. מ'וועט דעריבער קאַנען נאָכן אויספּאַרקויף פּון אַט דער אויסגאַבע אָנהויבן צוגרייטן אַ נייע אויס-גאַבע פּון ווייטערע פינף און צוואַנציק בענד.

ראובן בריינינען האָב איך אָנגעהויבן ליענען נאָך אַלס בר-מצוה-יינגל. איך בין דעמאָלט געווען אַ תּלמיד פּון אַ קאַזיאַנער ישיבה, אַ רעליגיעזע רעגירונגס-שול אין ווילנע. אַדאַנק דער פּריינטשאַפּט צו מיר פּון דעם בלינדן זייגערהאַכער אָדער דעם „בלינדן אַנטאַקאַלסקי“ — ניסן גרעקנזאָן — וואָס איז אויך געווען אַן אָגענט פּון העברייאישע צייטונגען, האָב איך ביי אים אין וואַרשאַט געקאַנט ליענען די העברייאישע פּרעסע. איך האָב מיט אַ באַזונדערן אינטערעס געלייענט צוויי זאַכן אין „המליץ“: די שיינע עסטעטישע פעליטאַנען פּון ראובן בריינין און די סענסאַציאָנעלע בריוו פּון דער פּראָווינג, וואו דער שרייבער פּלעגט אויפּדעקן סודות פּון די רבנים און מנהיגים. מען האָט מיר געזאָגט, אַז דאָס שרייבט אַ קאַוונער פּרוש (ש. ראָזענפּעלד), אַ באַהאַלטענער משכיל. איבערגעענדיק צו תורה פּון מלאכה, האָב איך אויפּגעהערט צו ליענען דעם „המליץ“. בריינינען אָבער האָב איך געזוכט און געפונען אין פּאַרשיידענע זשורנאַלן און זאַמל-ביכער, אין העברייאיש און אין יידיש.

איך האָב געלייענט יעדן נומער פּון זיין זשורנאַל „ממזרח ומערב“, וואָס איז מיר געווען אַן אַ שיעור אַנציענדיקער ווי אחד העמס „השלוח“. איך פּלעג אים אויך ליענען אין די לוחות פּון „אחיאסף“ און פּון אים זיך טאַקע דערוואוסט וועגן די באַדייטנדיקע שרייבער פּון דער וועלט-ליטע-ראַטור. דורך ראובן בריינינען בין איך אויך יונג געוואויר געוואָרן פּון באַ-רימטע מאַלער און סקולפּטאָרן פּון פּאַרשיידענע קונסט-אויסשטעלונגען און

אפילו פון בלומען-אויסשטעלונגען אין מערב-איראפע. ראובן בריינין האָט געוואונען מיין האַרץ נישט בלויז מיט זיין פיינעם עלעגאַנטן סטיל, נאָר אויך מיט דער מאָדערניקייט און אַלועלטלעכקייט פון זיין אינהאַלט. איך בין אים דעריבער טריי געבליבן ווי אַ לייענער אפילו דעמאָלט, ווען איך האָב שוין אַליין געוואַנדערט איבער די קונסט-גאַלערייען פון מערב-איראפע און אַליין געלייענט די וועלט-שרייבער, וועגן וועלכע ער האָט מיר דער ערשטער דערציילט.

זיין קליין ביכעלע „מגבורי ישראל“, בילדער פון יידישע באַלמעלאַכעס און אַנדערע יידישע העלדן (געדרוקט אין בן-אביגדורס „ספרי אגורה“); זיין דערציילונג „דעם גבירס נדבה“ (אין פרצעס „אידישע ביבליאָטעק“) און אַנדערע זאָכן האָבן אים געמאַכט מיר נאָענט אַפילו דאָן, ווען איך בין שוין געוואָרן אַ מיטגליד פון דער אונטערערדישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג און געקראָגן לייענען אהרן ליבערמאַנס „האמת“ און ווינ-טשעווסקיס ביכל „יהי אור“.

פערזענלעך האָב איך בריינינען צום ערשטן מאל געזען אין באַזעל, שווייץ, אויף אַ ציוניסטישן קאָנגרעס. דאָרט האָב איך אויך אַ פאַר יאָר שפּע-טער זיך מיט אים נעענטער באַקענט. ער האָט אַרויסגערופן צו זיך ליב-שאַפט און רעספעקט. ער איז געווען אין לעבן אַזוי ווי אין שרייבן — שיק, עלעגאַנט און מאָדערן. עס איז געווען אַ באַזונדער פאַרגעניגן צו פאַרברענגען מיט אים, דעם מאַן פון הויכער קולטור.

מיר האָבן אַ לאַנגע צייט אויך קאָרעספּאָנדירט. זיין לעצטער בריוו צו מיר איז געשריבן אין 1937, ווען ער איז געווען אויף אַ באַזוך אין מאַנ-טראַעאַל. עס איז דעמאָלט געווען אויף דער טאָג-אַרדענונג די פּראָגע פון אַלועלטלעכן יידישן קולטור-קאָנגרעס אין פאַריז. ער שרייבט מיר דעמאָלט צווישן אַנדערעס אַזוי:

„איך ווייס פאַראויס, אַז ווען עס וועט באַקאַנט ווערן עפנטלעך, אַז איך בין מסכים און גיב מיין נאָמען צום יידישן קולטור-קאָנגרעס, וועלן די העבריער מיך באַפאַלן מיט זידלערייען און דאָס וועט געוויס שאַדן דעם פאַרקויף פון מיינע העברייאישע שריפטן, אויף וועלכער איך פאַרווענד איצט מיינע לעצטע כוחות — דאָך קאָן עס מיך נישט צוריקהאַלטן פון מיין גוט-איבערגעלייגטן באַשלוס צו דערקלערן זיך אָפן און ערלעך אַלס אַנ-גענער פון דער אידישער פון אַ יידישן קולטור-קאָנגרעס.“

דער דאָזיקער בריוו איז, דוכט מיר, געווען דער ערשטער, אין וועלכן ער האָט מיר געשריבן אין יידיש. אַלע זיינע פריערדיקע בריוו זיינען גע-שריבן אין העברייאיש. זיין באַציאונג צו יידיש איז אָבער אַלעמאָל געווען אַ פּאָזיטיווע. מיר האָבן אונדזער ערשטן שמועס מיט אַ דריי און אַ האַלב צענדליק יאָר פריער געפירט אין העברייאיש, כאַטש מיר האָבן גערעדט מערסטנס וועגן מיינער אַן אויסגאַבע אין יידיש. אונדזער לעצטער שמועס

מיט אומגעפער אַ יאָר פאַר זיין טויט (געפירט מיט דער הילף פון זיין סעק־רעטאָרין) איז געווען אין יידיש, כאַטש מיר האָבן גראַד גערעדט וועגן זיינע שריפטן אין העברייאיש... מעגלעך אַז בריינין וואָלט נאָך מיט יאָרן צוריק מיר געשריבן אין יידיש, ווען איך וואָלט געוואָגט זיך צו ווענדן צו אים אין אַט דער שפראַך ווי אין דער צייט, ווען איך בין געווען סעקרעטאַר פון דעם אַלוועלטלעכן יידישן קולטור־קאָנגרעס סעפטעמבער 1937.

אַלס רעדאַקטאָר פון „קאָנאַדער אַדלער“ און פון „וועג“ אין מאַנטרעאַל, האָט בריינין אַרויסגעוויזן זיין פיינע באַציאונג צום צווייטנס וואָרט. די יידישע פראַווינק־צייטונגען פלעגן דעמאָלט אין די מלחמה־יאָרן איבער־דרוקן אַלע מיינע אַרטיקלען, וואָס איך האָב פאַרעפנטלעכט אין דער שיקאַגער פּרעסע, ניט אַנפּרעגנדיק קיין דערלויבעניש דערצו. זיי פלעגן מיר אפילו ניט שיקן דעם עקזעמפּליאַר פון זייער צייטונג, וואו מיין אַרבעט איז געווען געדרוקט. ראובן בריינין איז געווען דער ערשטער מיר מיטצוטיילן, אַז ער דרוקט איבער מיינע אַרטיקלען און צוגעשיקט זיין צייטונג רעגלמעסיק, אמת, ער האָט נאָכדעם געבעטן ביי מיר די דערלויבעניש אַרויפצושטעלן איבער מיינע אַרטיקלען, אַז זיי זיינען געשריבן פאַר אים „ספעציעל“. ער פלעגט אָבער אויך זיך פילן פאַרפליכטעט פון צייט צו צייט צו מאַכן אַ פריינטלעכע באַמערקונג אין אַ לייט־אַרטיקל וועגן זיין שיקאַגער מיט־אַרבעטער...

אַ ווירקלעכער מיטאַרבעטער פון ר. בריינין בין איך געוואָרן גראַד אין זיין ניו־יאָרקער העברייאישן וואַכנבלאַט „התורן“. איך האָב דאָרט געשריבן אַחוץ איבער ליטעראַטור אויך איבער אַזוי געזעלשאַפטלעכע ענינים, וואָס קיין אַנדער העברייאישע אויסגאַבע וואָלט ניט געדרוקט. צום ביישפּיל, אין מיינעם אַן אַרטיקל „נס לגוים“ (די פעלקער־פּאָן) האָב איך געשריבן וועגן דער ראָל פון די יידן אין דער סאַציאַלער רעוואָלוציע און אַנגעוויזן, אַז דער רעוואָלוציאָנערער סאַציאַליזם איז אַ המשך פון דער נבואה פון עמוס, ישעיה, און זייערע נאָכפּאָלגער.

איבערקלייבנדיק זיך פון שיקאַגע קיין ניו־יאָרק, האָב איך זיך מיט ראובן בריינינען פיל מאָל געטראָפן. אונדזער לענגסטער צוזאַמענקונפט איז געווען אין דער צייט, ווען ער ווערט נאָענט צו דער יידישער קאַלאָ־ניזאַציע אין סאָוועטן־פאַרבאַנד און צום „איקאַר“. אין יענער צייט איז די העברייאישע פּרעסע, גענויער, דער ניו־יאָרקער העברייאישער וואַכנבלאַט, געווען פול מיט אַנפּאָלן אויף ראובן בריינין. מען האָט אים געשטעמפלט אַלס פאַררעטער און אים באַליידיקט מיט אַלערליי עפיטעטן. ער האָט מיך דאָן געבעטן קומען צו אים, ער האָט מיט מיר עפעס וויכטיקס צו ריידן. ער האָט אויך דערביי צוגעגעבן, אַז דאָס קאָן דויערן שיינע עטלעכע שטונדן. ווען איך בין צו אים געקומען, אין דער באַשטימטער צייט, האָט ער מיך אויפגענומען אין זיין פיינעם הרחבהדיקן ביבליאָטעק־צימער. פרוי

בריינין איז אלעמאל געווען גאסט־פריינטלעך און אויך דאָס מאָל באַשטאַנען אויף דעם, אַז קודם־כל זאָלן מיר געניסן פון איר כיבוד. מיר האָבן אַזוי פאַרבראַכט אַלע דריי צוזאַמען אַרום אַ האַלבע שעה, נאָכדעם האָט פרוי בריינין, ווי אויף אַ באַשטימטן צייכן, פאַרלאָזן דאָס צימער און ראובן בריינין האָט זיך צוגערוקט נעענטער צו מיר און אָנגעהויבן זיין שמועס. ער האָט גערעדט האַרציק, אינטים, און עס איז אַ גרויסער שאַדן, וואָס קיין דיקטאַ־פּאָן האָט נישט פאַרצייכנט זיינע רייד. דאָס וואָלט געווען איינע פון די שענסטע עסייען פון דעם מייסטער פון דעם עסיי אין העברייאיש. עס איז געווען אַ לירישער אויסגוס פון אַ פאַרוואונדעט האַרץ, דורכגעפלאַכטן מיט שיינע אַנדייטונגען פון דער וועלט־ליטעראַטור.

אָנגעהויבן האָט בריינין זיין געשפרעך מיט מיר מיט דער דערקלע־רונג הלמאי ער זאָגט דאָס אַלץ אַרויס פאַר מיר. אין מאָל, זאָגט ער, מוז דאָך אַ מענטש זיך אַראַפריידן פון האַרץ, און איר זייט, דוכט מיר, דער איינציקער, וואָס וועט מיך קלאַר באַגרייפן. איר האָט נישט נאָר געלייענט כמעט אַלץ, וואָס איך האָב געשריבן, נאָר איר קאָנט אויך גוט מיין געזעל־שאַפטלעכע טעטיקייט.

ראובן בריינין איז דאָן דורכגעגאַנגען די גאַנצע געשיכטע פון די יידן זינט די פאַראַמען אין 1881. ער האָט גערעדט ווי טראַכטנדיק אויפן קול: דערמאַנט צענדליקער עפיזאָדן פון יידישן לעבן אין אַנדערע לענדער, קאָנ־גרעס־רעדעס, דעבאַטעס, ביכער, צייטונגס־אַרטיקלען, און געמאַכט דעם פאַלגנדיקן אויספיר:

„איך בין טריי געבליבן מיינע יוגנט־אידייען. פאַר מיר איז אלעמאל געווען און געבליבן דער עיקר דאָס יידישע פּאָלק. איך האָב געשריבן העכ־רייאיש, איך בין אָבער אויך געשטאַנען נאָענט צו דער יידישער ליטעראַטור. מיין שטעלונג צו דער יידישער שפּראַך איז אלעמאל געווען אַ פּאָזיטיווע. איך האָב זיך אפילו אויך אָפגעגעבן מיט יידישן פּאָלקלאַר נאָך לאַנג איידער די נייע יידישע ליטעראַטור האָט אָנגעהויבן ריידן דערפון.“

„זעט, דאָס זיינען מיינע אַרטיקלען וועגן יידישן פּאָלקלאַר געשריבן פאַר דער ברייטער וועלט. איך האָב דעמאָלט געפלאַנט זיך צו פאַרטיפן אויף אַט דעם געביט און שרייבן מער. ליידער, האָבן מיר אַנדערע אַרבעטן עס נישט דערלויבט. מיין באַציאונג צום יידישן וואָרט איז אָבער קיינמאָל אין מיין לעבן נישט געווען קיין נעגאַטיווע. נאַטירלעך מיין אינסטרומענט איז אין פאַרלויף פון צענדליקער יאָרן געווען די העברייאישע שפּראַך. אין איר האָט זיך וביי מיר צוזאַמענגעגאַסן פאַרם און אינהאַלט און געשאפן יע־נעם סטיל וועלכן די העברייער האָבן אַזוי פיל געלויבט און מיר באַשטימט אַ בכבודיקן פּלאַץ אין דער געשיכטע פון דער העברייאישער ליטעראַטור. דערפאַר איז מיר נאַטירלעך אויך היינט לייכטער אויסצודריקן מיין גאַנצן

וועזן אין העברייאיש ווי אין יידיש. דאָס מיינט אָבער ניט, אַז יידיש שטייט ביי מיר אויפן צווייטן פּלאַץ.

ער האָט פאַר מיר דאָן געשילדערט ווי אַזוי ער איז אַלעמאַל געווען ראַדיקאַל געשטימט, ווי דאָס באַווייזן זיינע ערשטע דערציילונגען אין העב־רייאיש און אין יידיש. ער האָט אויפגעפאַסט דעם ציוניזם ווי אַ נויטיקע פּאָלקס־באַוועגונג. פאַר אים האָט דאָס געמיינט די פּראָדוקטיוויזירונג פון די יידישע מאַסן, די פּאַרוואַנדלונג פון לופט־מענטשן אין אַקער־בויער און אין אינדוסטריעלע אַרבעטער.

זיי שרייען, זאָגט ער, אַז בריינין האָט פאַרראַטן זיין פּאַרגאַנגענהייט, דאָס ווילן זיי דערמיט דערשטיקן זייער אייגענעם געוויסן, וואָס זאָגט זיי, אַז זיי האָבן פאַרראַטן די ברייטע יידישע מאַסן, וועמען דער בונדזום האָט געזאָלט באַפרייען. זיי אינטערעסירט ניט מער דאָס יידישע פּאָלק מחוץ די גרענעצן פון ארץ־ישׂראל.

זיין לאַנגן האַרץ־אויסגוס האָט בריינין פאַרענדיקט מיט די פּאָלגנדיקע ווערטער: „אַרויסטרעטנדיק פאַר דער יידישער קאַלאָניאַזאַציע אין סאַוועטן־פאַרבאַנד, זאָג איך זיך ניט אָפּ פון דער קאַלאָניאַזאַציע אין ארץ־ישׂראל, פונקט אַזוי ווי איך האָב זיך ניט אָפּגעזאָגט פון העברייאיש, ווערנדיק אַ שרייבער אין יידיש. דער עיקר פון מיין שרייבן, אַזוי ווי פון מיין געזעל־שאַפטלעכער טעטיקייט, איז געווען, און איז געבליבן, דאָס יידישע פּאָלק, דער יידישער מענטש. זיי האָבן איך געדינט און פאַר זיי וועל איך ווייטער אַרבעטן אַזוי לאַנג, ווי מיר איז באַשערט צו לעבן.“

מיר האָבן זיך אויך נאָכדעם עטלעכע מאָל געטראָפן און געהאַט אינ־טימע שמועסן. עס איז דעריבער פאַר מיר געווען פאַרשטענדלעך, ווען ער האָט מיר געשריבן פון מאַנטרעאַל, יולי 1936:

„טייערער חבר, גלויבט מיר, אַז איך האָב געפילט אין משך פון די דריי לעצטע יאָר אייער פעלן אין ניו־יאָרק. יעדעס מאָל, ווען איך האָב געפילט אַ באַדערפעניש אויסצוגיין מיין האַרץ אין די אויערן פון אַ פריינט און אַ אי־דייען־ברודער, האָט איר מיר געפעלט. איצט טרייסט איך זיך, אַז ווען איך וועל צוריקקערן זיך אין סעפטעמבער קיין ניו־יאָרק, וועל איך אויסווכן אַ פּאַסיקע געלעגנהייט צו באַגעגענען זיך מיט אייך און צו הערן פון אייער מויל וועגן אייער ליטעראַרישער אַרבעט, וואָס איר האָט געטאָן אין דעם יידישן אינסטיטוט אין קיעוו און וועגן דעם נייעם לעבן אין סאַוועטן־פאַרבאַנד.“

ליידער, האָב איך די לעצטע צייט בריינינען ווייניק באַזוכט. מיר איז געווען פּינלעך צו ריידן מיט אים, זעענדיק ווי שווער אים איז אַרויסצוריידן אַ וואָרט. אַז דער הילף פון זיין סעקרעטאַרין פלעג איך אים שווערלעך אַדער אינגאַנצן ניט פאַרשטיין. דאָך האָב איך געפילט, אַז זיין גייסט איז נאָך געווען פריש און זיין זכרון שטאַרק.

קאפיטל הונדערט ניוון און פערציק פון פילאדעלפיע קיין ניו-יאָרק

מ'קלייבט מיך אַריבער פון פילאדעלפיע קיין ניו-יאָרק, אָנהויב יאָר 1907, צוזאַמען מיטן וואַכנבלאַט „ידישער קעמפער“ אונטער מיין רעדאַקציע. דער ניו-יאָרקער אָפּיס פון אַט דער צייטונג איז געווען אין נומער 12 דזשעפערסאָן סטריט, אַנטקעגן דעם „דזשואיש עדיוקעישאַנאַל עליענס“, אויפן קאַרנער (ראַג) פון די גאַסן איסט-בראָדוועי און דזשעפערסאָן. איבער דעם גאַסן-טומל, און די נישט-אַניטאַרישע באַדינגונגען, איז מיר דאָרט נישט מעגלעך געווען צו אַרבעטן. מיר באַשטימען דאָרום גלייך, אַז כ'זאַל אַהין קומען בלויז אַ געוויסע צייט אין וואָך, און אַנאַנסירן אין ציי-טונג די שעה'ן ווען מען וועט מיך דאָרט קאָנען טרעפן.

נישט בעסער, אויב נישט נאָך ערגער, זיינען געווען די באַדינגונגען אויף דער קוואַרטיר, וואָס מ'האַט פאַר מיר אין פאַראויס באַשטעלט אין אַן אַל-טער טענעמענט-הויז, צווישן די געביידעס פון „טאַגעבלאַט“, „פאַרווערטס“ און „וואַרהייט“ אויף איסט-בראָדוועי.

נאָך לאַנגע זוכענישן געלינגט מיר, מיט דער הילף פון מיינער אַ קווינע, בעסי מיכטאָם, אַ פּלימעניצע פון אַ דעמאָליקן אַרבעטער-רינג-טוער, מאַריס מיכטאָם, צו קריגן אין האַרלעם אַ צימער מיט געסט ביי אַ פיינער אַרבעטער-פאַמיליע אויף 103-טער גאַס, נאָענט פון סענטראַל פאַרק. אַ שכנישער באַרדער, אַן עקסטרעמער „נאַטוראַליסט“ זוכט מיר „אויפֿ-צוקלערן“ אין יענער צייט, אַז אין אַמעריקע איז אַלץ „גנב און גולץ“: די מילך איז געמישט מיט „סינק-וואַסער“; די פוטער און אַלע אַנדערע מינים פעסט, ווי אויך פיש און פלייש זיינען נישט עכט און נישט פריש, נאָר פאַרפוצט מיט שעדלעכע כעמישע מיטלען, און אפילו ברויט און חלה זיינען געפאַל-שעוועט און שעדלעך פאַרן געזונט. כ'באַשליס דאָרום צו פאַרלאָזן זיך אויף מיין באַלעבאַסטע, צו עסן און טרינקען אַלץ וואָס זי גיט איר אייגענעם הויז-געזינד. מיין פירונג רופט אַרויס די קנאה קעגן דער מיסעס וואולף, וואָס האָט אַזאַ „גוטן באַרדער“, וועלכער עסט אַלץ וואָס זי גיט אים.

מיין ווירט, דער ציגאַרן-אַרבעטער, מר. וואולף, דערציילט מיר, אַז ער איז טעטיק אין זיין טרעיד-יוניאָן. ער איז אַמאָל, זאָגט ער, אויך געווען אַ טעטיקער סאַציאַליסט, נאָר זינט דער שפּאַלטונג אין דער „עס-על-פי“ („סאַשעליסט לעיבאַר פאַרטי“) און דער גרינדונג פון דער „עס פי“ (סאַציאַ-ליסטישע פאַרטי) איז ער געוואָרן גלייכגילטיק. ער גייט אפילו נישט שטימען

ביי די וואלן פארן סאציאליסטישן „טיקעט“. ער וועט עס ניט טאן אזוי לאנג, זאגט ער, ווי די אמעריקאנער סאציאליסטן וועלן געהערן צו צוויי זיך באקעמפנדיקע סאציאליסטישע פארטייען. איך האב א סך ארגומענן טירט קעגן אזא מין שטעלונג, נאר מר וואולף בלייבט איינגעשפארט ביי זיין באשלוס. בפרט אז א סך פון זיינע פריינט און באקאנטע — ארבעטער, אַנגע-שטעלטע און קליינהענדלער — זיינען דעמאלט אויך ניט געגאנגען שטימען, כאטש יענע האבן עס געטאן צוליב אַנדערע זאכן. זיי זיינען געווען שטארק פעסימיסטיש וועגן דער מעגלעכקייט עפעס וואס אויפצוטאן דורך שטימען ביי די וואלן, זיי האבן געגלייבט, אז די אמעריקאנער טראסטן און קאמפאני-נים זיינען אומבאזיגבאר; אז זיי זיינען אַן א שיעור מעכטיקער ווי די צארישע רעגירונג אין רוסלאַנד, און אלע באַאמטע און אלע געריכטן שטייען צו זייער דינסט, און דאָס לעבן פון פשוטן מענטשן אין אמעריקע איז דאָרום גאַנץ הפקר און מ'קאָן אַבסאָלוט גאַרניט טאָן קעגן דעם...

אין דער דרוקעריי פון אַ קעגנער ווערט געזעצט און צוזאַמענגעשטעלט אין ניו-יאָרק „דער יידישער קעמפער“. איך ווער דאָרום גאַנץ נאָענט צום פאַרוואַלטער פון אַט דער דרוקעריי.

די דאָזיקע דרוקעריי האָט געהערט צום אַנאַרכיסטישן וואַכנבלאַט „פרייע אַרבעטער שטימע“ און דער גאַנצער בעל-דעה איז דאָרט געווען איר דעמאָלטיקער רעדאַקטאָר ש. יאַנאווסקי. מיר ווערן ביידע גוטע פריינט, ניט געקוקט אויף אונדזער אידייאַישער קעגנערשאַפט און די פילע אַנדערע אונטערשיידן צווישן אונדז: ער אַ פיאַנער פון דעם קאַסמאָפּאָליטישן יידיש-רייזנדיקן ראַדיקאַלנטום אין אמעריקע פון די אַכציקער יאָרן, און איך — אַ יוגנטלעכער מאַדערניסטישער סאָציאַליסט-ציוניסט, וועלכער איז ערשט אָנהויב 1906 געקומען אַהער פון שווייצאַריע און ענגלאַנד. אים האָט מען באַטראַכט פאַר אַ פיפיקן פראַקטישן איסט-בראַדווייער, וועלכער קוקט אויף אַלץ אַפלאַכעריש, אַדער אפילו ציניש; און מיר האָט מען געהאַלטן פאַר אַ סענטימענטאַלן נאַאיוון ראַמאַנטיקער. נאָר, אַפנים, אַז אַט די עקס-טרעמען האָבן אונדז דווקא דערנענטערט בפרט, אַז אַ טייל וואָך האָבן מיר ביידע פאַרבראַכט גאַנצע טעג אין דער זעלביקער דרוקעריי, וואו מ'האַט אויפגעזעצט און צוזאַמענגעשטעלט די וואַכנבלעטער, וועלכע מיר האָבן רעדאַקטירט.

וועגן אונדזערע הויפט-אידייען דיסקוטירן מיר ניט אין דער דרוקעריי, כאַטש מיר טוען עס אַפטמאַל שריפטלעך אין אונדזערע וואַכנבלעטער. מינדלעך אָבער אַמפערן מיר זיך אַ סך, הויפטזעכלעך וועגן דער פראַגע פון גלייכהייט צווישן ראַסן, פעלקער און געשלעכטער. ש. יאַנאווסקי לאַכט דערביי אויס מיינע דעמאָלטיקע נאַאיוו-אידיעאַליסטישע עקסטרעמקייטן (ער באַנוצט אַמאָל אויך אַ צינישן וויץ).

צוליב זאגן אַ ווייץ לאַכט ער אַמאָל אויס אויך זיך אַליין. למשל, אַרגור-
מענטרנדיק קעגן מיין „ידישן פאַטריאַטיזם“, וויצלט זיך ש. יאַנאַווסקי
אומגעפער אזוי :

יידן זיינען ווירקלעך אַ טייער פּאָלק, צום ביישפּיל אַ מענטש מיט
„אזוי ווייניק בילדונג“ ווי ער (ש. יאַנאַווסקי) פאַרמאָגט, וואָלט ביי אַנדערע
פעלקער „קיינ שום ווערדע ניט געהאַט“ — „מוואָלט אים אפילו ניט באַ-
מערקט“... ביי יידן, אָבער, איז ער אַ רעדאַקטאָר פון אַ צייטונג, אַ כלל-
טוער און אַ וואַרט-זאָגער... לאנג לעבן זאָל אונדזער „פּאָלק ישראל!“
ניטאָ נאָך אַזאַ וואויל פּאָלק ווי אונדזערע יידן!

בכלל אָבער האָט ש. יאַנאַווסקי, זיך פאַרהאַלטן צו מיר גאַנץ ערנסט.
ער באַראַט זיך מיט מיר אפילו וועגן אזוינע פּערזענלעכע פּראָגעס, צו
וועלכע עס האָט זיך געפּאָדערט פון אים צו האָבן גאָר אַ סך צוטרוי צו מיר.
דהיינו: ער דערציילט מיר אַמאָל, אַז אַלטע פּריינט זיינע אין „פאַרווערטס“
ריידן אים צו, ער זאָל דאָרט ווערן אַ מיטאַרבעטער... מיין מיינונג איז
געווען, אַז ער זאָל עס בשום אופּן ניט טאָן, ווייל דאָס וועט האָבן אַ שלעכטע
ווירקונג אויף דער „אידעאָליסטישער יוגנט.“

ש. יאַנאַווסקי האָט אין יענער צייט ניט געשווינט זיינע קעגנער. ער האָט
זיי באַקעמפט מינדלעך און שריפטלעך, אין אַרטיקלען און אין בריוור-
קאָסטן, וואָס האָט מיר אויסגעזען, ווי כ'האַב עס אים אויך געזאָגט, צו פּער-
זענלעך און צו אינטיים. נאָר אַ באַזונדערע שטאַרקע שנאה האָט ש. יאַנאַווסקי,
אַרויסגעוויזן צו לואי מילער, דעם רעדאַקטאָר פון דער טאַג-צייטונג „וואַר-
הייט“, מיט וועמען ער האָט געהאַט אַלטע חשבונות נאָך פון די אַכציקער
יאָרן, ווען זיי האָבן באַלאַנגט צו אַ רוסיש-ריידנדיקן פאַראיין אין ניו-יאָרק.
זיינע פּאַרגייער האָט ש. יאַנאַווסקי קיינמאָל ניט דערמאָנט פאַר מיר,
אפילו ניט דוד עדעלשטאַטן, י. קאַפּילאַוון* און דר. מעריסאַנען פון דער
ערשטער „פּרייע אַרבעטער שטימע“. ספּעציעלע טענות האָט ער געהאַט
צו משה קאַטץ, לעאָן מאַיסעיעוו און דר. איסר גינזבורג. צו די ערשטע צוויי
— צוליב זייער אַמאָליקן אַנאַרכיסטישן זשורנאַל „פּרייע געזעלשאַפט“ און
צו דר. גינזבורג פאַר זיין דערווייטערן זיך פון די אַנאַרכיסטן, צו וועלכע

(* יאָרן שפּעטער, ווען י. קאַפּילאַוו גיט מיר רעדאַקטירן דעם מאָנוס-
קריפט פון זיין באַנד זכרונות „אַמאָל אין אַמעריקע“, ראַט איך אים (י. קאַ-
פּילאַוו) אויסצולאָזן דאָרט זיינע אַטאַקעס קעגן ש. יאַנאַווסקי. ער פּאָלגט
מיך ניט. זיין ענטפּער איז געווען, אַז ער קען ש. יאַנאַווסקיין בעסער ווי איך.
דאָד האָט קאַפּילאַוו, מיר צוליב, געמילדערט דאָרט עטלעכע צו-שאַרפע
אויסדרוקן קעגן ש. יאַנאַווסקיין.)

ער האט אמאל געהערט. ש. יאָנאווסקי שרייבט מיר עס אויך אין אַ פּער-
זענלעכן ברייוו. דר. גינזבורג אָבער האָט געלייקנט, אַז ער האָט ווען עס איז
געהערט צו זיי.

רעווענד צבי-הירש מאַסליאַנסקי איז אין 1906—1907 געווען אַ סך
מער באַקאַנט ווי ראַבאַי סטיפען ווייז. פון דעם ערשטן האָב איך שוין גע-
וואוסט סוף זומער 1893, ווען מ'ברענגט אים קיין ווילנע מאַכן אַ הספד אין
כאַר-שול נאָך דעם רעדאַקטאָר פון „המליץ“ — אַלעקסאַנדער צעדערבוים,
וועלכער איז אין יענער צייט געשטאַרבן. דאָך האָב איך פאַרדרוס ווען דער
באַרימטער מאַסליאַנסקי לויבט מיך אויפן חשובן פון ראַבאַי סטיפען ווייז.
פאַסירט האָט עס אויף אַ קבלת פנים פאַר דר. יחזקאל וואַרטסמאַן.

צבי-הירש מאַסליאַנסקי און איך זיינען דאָרט געווען צווישן דר. וואַרטס-
מאַנס באַגריסער. און ווען ער, מאַסליאַנסקי, טרעט אַרויס מיט זיין הויך-
קלינגענדיקער לייבן-שטים נאָך מיינע שטילע ווערטער, וויל ער מיך אַפנים
טרייסטן, אַז מ'קאַן אויך מאַכן אַ גוטן איינדרוק מיט האַרציקע ווערטער
אַרויסזאָגנדיק זיי שטיל. ער הויבט דאָרום אַן זיין רעדע מיטן תלמודישן
ווערטל: „דברי חכמים בנחת נשמעים“, וואָס ער איבערזעצט, אַז ווערטער
פון תלמידי חכמים ווערן אַרויסגעזאָגט „ש ט י ל“. כ'האָב עס נאַטירלעך
אַנגענומען פאַר אַ שטיקל „דרוש“, אָבער ניט פאַר אַ „פּשט“, שוין צוליב
דעם אַליין, וואָס ער האָט עס אויסגעזונגען אַזוי הויך ... דאָך וואַלט איך
עס באַלד פאַרגעסן, ווען ער ניצט ניט אויס זיינע שבחים פאַר וואַרטסמאַנען
און מיר צו טאָדלען דעם ראַבאַי ווייז.

ראַבאַי ווייז האָט דעמאָלט געהאַלטן פריינטלעכע דרשות וועגן קריסטנ-
טום און יעזוסן. מאַסליאַנסקי איז געוויס גערעכט געווען, אַז פון מיר וועט
מען קיינמאָל ניט הערן אַזוינע דרשות ... קיינער האָט זיך אָבער דעמאָלט
ניט געקאָט פאַרשטעלן, אַז אין דעם האָט געהאַט אַ היפּשן טייל דער פאַקט,
וואָס כ'האָב נאָך אַלס חדר-יינגל געלייענט דעם „ברית חדשה“ (נייעם טעם-
טאַמענט) און געוואָרן איבערצייגט, אַז דאָס קריסטנטום איז אפילו אין זיינע
בעסטע און שענסטע אַרויסזאָגונגען ניט מער ווי אַ שוואַכער אַפּקלאַנג פון
דער סאַציאַלער עטיק פון די נביאים און פון דער מענטשלעכער קלוגשאַפט
און קלוגער מענטשלעכקייט פון תלמוד.

אַן ספּק האָט אויף מיר אויך געהאַט אַ ווירקונג מיין דערציאונג אין
דאָרף, וואו כ'האָב גוט געזען ווי אַזוי דאָס קריסטנטום איז פּראַקטיצירט
געוואָרן פון זיינע וואַרט-זאָגער און מאַכט-האַבער.
אַ סטרייק אין ווייך-קלער פון ראשון-לציון, אין מערץ 1907, מאַכט
אויף מיר אַ שטאַרקערן איינדרוק, ווי די פיל באַדייטדיקערע סטרייקס,
וועלכע יידישע אַרבעטער האָבן דורכגעפירט אין אַמעריקע זינט כ'בין
אָהער געקומען פון ענגלאַנד אָנהויב 1906. די סיבה פון אַט דעם אויסער-

געוויינלעכן איינדרוק אויף מיר איז געווען דער פאָקט, וואָס קעגן דעם דאָ- זיין סטרייק אין ארץ-ישראל זיינען אַרויסגעטראָטן ניט בלויז די ביוראָ- קראַטישע אַדמיניסטראַטאָרן פון וויין-קעלער און באלעגופישע קאַלאָניסטן, נאָר אויך אַ פאַטריאַטישע יידישע אַרבעטער-אַרגאַניזאַציע מיטן נאָמען „הפועל הצעיר“. לויט פאַרשיידענע קוועלן האָלטן די דאָזיקע פאַטריאַטן, אַז ביי יידן איז ניטאָ קיין אונטערשייד צווישן אַרבעטער און באלעבאַטן; אַרים און רייך, זיינען אַלע גלייך.

באַזונדערס ליאַרמען דעמאָלט יענע קאַלאָניסטן, וועלכע האָבן אויך פריער ניט געוואָלט אָנשטעלן קיין יידישע אַרבעטער אין זייערע ווירט- שאַפטן, דעם סטרייק אין וויין-קעלער נוצן זיי אויס פאַר אַ העצע קעגן יידישע אַרבעטער בכלל און קעגן די סטרייקערס בפרט, די פועל-ציוניס- טישע סימפּאָטיזירער פון די סטרייקערס ווערן פון אַט די קאַלאָניסטן גע- שטעמפּלט פאַר שונאים פון דעם יידישן ישוב.

ווען אַן אינטעליגענטער אַרבעטער פון ישראל שטעלט מיר צו די פאַקטן ווי אַזוי אַ ביוראָקראַטישער שעף האָט זיך איזדיעקעוועט איבער די אַרבע- טער פון וויין-קעלער, ביז וואָנען עס איז פאַר זיי ניט געבליבן קיין אַנדער אויסוועג ווי נאָר צו סטרייקן, מאַך איך דערפון אַ קאַרעספּאָנדענץ מיטן נאָמען: „אַ שטימע פון ראשון-לציון“ אונטערגעשריבן „פועל עברי“ (פועל איוורי — יידישער אַרבעטער), וועלכע איך פאַרענדיק אַזוי:

„מיר פאַרשטייען די היסטאָרישע וויכטיקייט פון אונדזער טאַג-טעג- לעכער אַרבעט — — — מיר זיינען דעריבער געגרייט צו אָפּערן און לייך. אין דערזעלבער צייט וועלן מיר אָבער ניט דערלאָזן, אַז קליינע מענטשעלעך, וועלכע נוצן אויס אונדזערע גרויסע קרבנות פאַר זייערע קליינע צוועקן, זאָלן אונדז טרעטן מיט די פיס און ניט רעספּעקטירן אונדזער מענטשן-ווערדע.“

אין מיין צימער איז געווען גענוג אַרט פאַר אַ צאָל ביכער-שאַפּעס, כּוּהאַב זיי אָבער ניט געהאַט, זיינען מיינע ביכער געלעגן אויף דער פּאַדלאָגע. מיינע באַזוכער וועלכע האָבן אַריינגעקוקט אין די דאָזיקע ביכער האָבן עס געטאָן זיצנדיק אָדער ליגנדיק אויפן קאַרפּעט דערביי.

אינמאָל איז דאָרט צייטווייליק פאַרשוואַנדן ריכאַרד דעמעלס אַ באַנד פּאַעזיע, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ פּאַעמע, אין דריי טייל, וועלכע האָט געשילדערט די געשיכטע פון אַ ליבע אין פּרילינג, זומער און האַרבסט. יעדער טייל האָט אַנטהאַלטן 36 לידער צו 36 שורות. צוויי יונגע דיכטער האָבן דעמאָלט איינע די אַנדערע אומזיסט חושד געווען אין נעמען עס אַן מיין וויסן, כדי נאָכצומאַכן דעמעלס פּאַעזיע. קיינער פון אַט די צוויי דיכ- טער האָט אָבער קיינמאָל ניט אָנגעשריבן קיין ענלעכע פּאַעמע.

מיינע ניו-יאָרקער דיכטערישע מיטאַרבעטער פון יענער צייט זיינען

אלע געווען יוגנטלעכע. נאָר יינגער פון זיי אַלעמען זעט מיר דעמאָלט אויס דער שלאַנקער מאַני לייב מיט זיין פיינעם קאַפּ שוואַרצע האָר. ער פלעגט זיך אָפט אַריינכאַפּן אין מיין צימער אַ מידער פון דער אַרבעט אין אַ שוסטער-שאַפּ, זיך אויסציען אויף דער סאַפּע ביי די צוויי פענצטער צו דער 103-טער גאַס און אויסריידן זיין האַרץ פאַר מיר.

מיין רעגולערער געלעגער איז געווען אויף אַן אַנדער בעטל, וואָס פלעגט בייטאַג שטיין צוזאַמענגעשטעלט, און מיר געדינט אַמאָל פאַר אַ שטול און אַמאָל פאַר אַ טיש, אויף וועלכן כ'קאַן, לויט מיין געוואוינהייט, שרייבן שטייענדיק.

אין אַן אַוונט אַמאָל פלעגט מיר באַזוכן מיין נאַענטער שכן לעאַן מאַי-סעיעוו, ער פאַרעפנטלעכט דעמאָלט אונטער מיין רעדאַקציע זיין „קריטישע שטודיע“ איבער יאַקאַב וואַסערמאַנס היסטאָרישער באַוועלע „די יידן פון צירנדאָרף“ (פון יידישן לעבן אין דייטשלאַנד אין דער צייט פון דער „שבת-י צבי“ באַוועגונג). נאָר וועגן דער דאָזיקער אַרבעט פלעגן מיר געוויינלעך שמועסן ביי אים אין הויז, אין זיין רייכער פיל-שפראַכיקער ביבליאָטעק, צו מיר אין צימער פלעגט ער געוויינלעך קומען דורכבלעטערן אַדער אַנט-לייען אַ העפט פון דעם בערלינער זשורנאַל „קריטיק דער קריטיק“, אין וועלכן ס'האַבן מיטגעאַרבעט געאַרג בראַנדעס, דר. מאַקס נאַרדוי און אַנ-דערע וועלט-באַרימטע ליטעראַטן פון יענער צייט.

צווישן מייע באַזוכער אין פּרילינג און זומער 1907 זיינען אויך געווען צוויי בריסקער אַרבעטער-מיידלעך: די ערשטע, מאַניע, איז הויך, שלאַנק און קרעפטיק, אַ היימישע רעוואָלוציאַנערקע, וועלכע האָט אין בריסק פאַר-שפּרייט רעוואָלוציאַנערע פּראַקלאַמאַציעס צווישן צאָרישע סאַלדאַטן, און אַמאָל אויך געקראָגן פון זיי רעוואָלווערן פאַר דער אַרטיקער רעוואָלוציאַ-נערער באַוועגונג. די צווייטע, ראָזע, איז קלענער, דינער און דעליקאַטער פון דער ערשטער, און אויסערסט סענסיטיוו, ווי זי וואָלט געהאַט אַ זעקסטן חוש און געקאַנט זען מיט פאַרמאַכטע אויגן. מיר פלעגן אָפטמאָל ריידן אין העברייאיש און איך פלעג אַמאָל צו איר שפּאַסאָהאַפט זאָגן: „רוי לי רז“ (ראָזע לי ראָז — פאַרטרוי מיר אַ סוד). יאָרן שפּעטער שרייבט זי לידער אונטערן פּסעוודאָנים „אנא מאַרגאַלין“, דעמאָלט אַבער ברענגט זי מיר אַמאָל אַ פּאַעמע און מאַנסקריפט פון איר בריסקער לאַנדסמאַן, דעם דיכ-טער מנחם. די פּאַעמע איז געווען שייך געשריבן, נאָר כ'קאַן עס ניט פאַר-עפנטלעכן צוליב דער עראַטיק דאַרט, וועלכע האָט זיך ניט אַריינגעפאַסט אין דער צניעותדיקייט פון „יידישן קעמפּער“.

זיצנדיק אין דער דאָזיקער ביבליאָטעק אויף דער פּאָדלאַגע, באַקאַנט זיך דאַרט מיט דער יוגנטלעכער ראָזע לעבנסבוים דער אַלטער משה זיפּערט, דער ראַמאַנען-שרייבער פון ניו-יאָרקער „טאַגעבלאַט“, אַן אַמאָליקער מיט-

אַרבעטער פון העברייאישע און רוסישע צייטשריפטן אין די זעכציקער און זיבעציקער יאָרן אין רוסלאַנד. ער לויבט זי נאָכדעם פאַר אירע שמועסן מיט אים אין עטלעכע פרעמדע שפראַכן און אויך אין העברייאיש.

דער קיזערין עליזאַבעט פון עסטרייך און דעם אַנאַרכיסט לוקאַני, וועל-כער האָט זי דערהרגעט, האָב איך קיינמאַל ניט געזען. (איר מאַן, דער קאַיזער פראַנץ יאָזעף, האָב איך יאָ צופעליק געטראָפן פּערזענלעך און זיך מיט אים געגריסט ביים טויער פון זיין פּאַלאַץ אין ווין, פּסח 1900, אויף מיין רייזע פון פריבורג (שווייצאַריע) קיין ווילנע, זיך צו זען דאָרט מיט מיין טאָטן און שרה שפרהן, ווי אויך מיט מיין שוועסטער און אַנדערע נאָנטע קרובים). כ'האָב אָבער געהאַט געלייענט, אַז די עסטרייכישע קיזערין עליזאַבעט איז געווען באַגייסטערט פון היינריך היינעס פּאַעזיע און אים געשטעלט אַ מאַנומענט אין איר פּריוואַטן פּאַלאַץ אין גריכנלאַנד. עס פּאַרדריסט מיך דאַרום שטאַרק, ווען איך דערוויס זיך פון דער פרעסע, אַז דער אַנאַרכיסט לוקאַני, דורכגעדרונגען פון פּאַלקס-צאַרן קעגן הונגער און טיראַני, האָט דערשטאַכן די דאָזיקע אומשולדיקע אַלטע פרוי פאַר די זינד פון דער עס-טרייכישער מאַנאַרכיע קעגן די אונטערדריקטע פּאַלקסמאַסן אין עסטרייך. מיין פּאַרדרוס שטייגט נאָך, ווען איך דערוויס זיך, אַז דער פּאַלאַץ פון היינעס פּאַרערערין איז נאָך איר טויט פּאַרקויפט געוואָרן צום דייטשישן קאַיזער, ווילהעלם דער צווייטער, וועלכער וואַרפט תּיכּף אַרויס פון דאָרטן די סטאַטוע פון דעם ייד און רעוואַלוציאַנער היינריך היינע.

צוויי יוגנטלעכע „מאַרקסיסטישע פּועלי ציון“ י. קרופּיצקי און וו. קאַווגאַט האָבן וועגן דעם געשריבן בשותפות אַרטיקלען אין „ידישן קעמ-פּער“. געוויסע אַפּלאַכער האָבן דעם דאָזיקן פּאַרל גערופן: אַ קאַריקאַטור אויף מאַרקס — ענגעלס. נאָר אַט די צוויי יוגנטלעכע האָבן געגלויבט אויפ-ריכטיק, אַז ביידע צוזאַמען קאַנען זיי עפּעס וואָס וויכטיקס זאָגן. ווען דר. הלל זאַלאַטאַראָוו האָט קריטיקירט די פּראַגראַם פון די מאַרק-סיסטישע פּועלי ציון האָט דאָס דערמאַנטע פּאַרל אַריינגעשיקט אַן ענטפּער קעגן זיין קריטיק. זייערע אַרגומענטן זיינען אָבער געווען דורכגעמישט מיט זידלעריי. כ'האָב דעריבער זייער שרייבן געמוזט אַ סך „רעדאַקטירן“. זיי האָבן שטאַרק פּראַטעסטירט קעגן דעם און ניט געוואַלט פּאַרענדיקן די אַר-בעט ביז וואָנען איך וועל ניט צוזאָגן צו געבן צוזאַמען מיט זייער שלוס אַן עפנטלעכע דערקלערונג פאַר מיין אויסלאָזן אַ צאָל ווערטער און שורות אינעם ערשטן טייל פון זייער אַרבעט. זיי האָבן זיך פּאַרגעשטעלט, אַז כ'וועל דאָרטן אַנגעבן אויספירלעכע דערקלערונגען פאַר יעדער אויסלאָזונג אין זייערע אַרטיקלען און האָבן עס באַקאַנט געמאַכט אין דער שרייבערישער „קיבעצאַרניע“. זיי ווערן דאַרום, נאַטירלעך, שטאַרק אַנטוישט, ווען מען

טרעגט אריין דעם נייעם נומער היינט מיין ענטפער פון בלוז דריי ווערטער :
"מ'דארף ניט זידלען."

פון די פיל היסטארישע און קינסטלערישע פלעצער, וועלכע מיינע אויגן האבן געזען אין 1906, אין ערשטן יאר אין אמעריקע, האט זיך בא- זונדערס איינגעקריצט אין מיין זכרון די סטאטע פון אן אינדיאנער רייטער אין פילאדעלפיער גרויסן פארק ביי "סטראבערי מענשאן". זיין בליק אויף דער ארומיקער סצענע האט מיר תמיד אויסגעזען ווי ער וואונדערט זיך : "איז דאס מיין אמעריקע ?" כ'זע אפט פאר מיינע אויגן זיין פארזינדושטן בליק אויך אין ניו-יארק, וואוהין איך קלייב זיך אריבער פון פילאדעלפיע. אויך איצט 45 יאר שפעטער שרייבנדיק מיינע מעמווארן אין 1951, ביים פאסיפישן ברעג ים, ארום 3.000 מייל ווייט פון דעם פלאץ, וואו כ'האב צום ערשטן מאל געזען דעם פארוואונדערטן רייטנדיקן אינדיאנער, זע איך נאך אלץ זיין פארזינדושטן בליק, נאר איצט וואונדער איך זיך אפטמאל אליין אויך, ווי ער : איז דאס מיין אמעריקע ?

א ירושה פון פעק מיט צרות לאזט מיר איבער מיין שווער, שרה שפרהס טאטע, לייבע לייבאווסקי, ווען ער שטארבט אין 1906 אין קאוונע.

שרה שפרה נעמט אריבער קיין לאנדאן זיינע יתומים. די יינגסטע פון זיי, צוויי יינגלעך פון 7 און 11 יאר, פלאגט זי מיטצונעמען מיט זיך, ווען זי וועט פארן צו מיר קיין אמעריקע. מענטשן ראטן איר זיך צו ווענדן וועגן דעם צו דער לאנדאנער יידישער קהילה, און כדי יענע זאל העלפן עס באלד דורכפירן, זאל שרה שפרה אָנגעבן די צוויי ברידערלעך פאר אירע אייגענע זין. די לאנדאנער קהילה, שטענדיק גרייט צו העלפן אריבערצושיקן יידישע אימיגראנטן פון ענגלאנד קיין אמעריקע, זאגט עס גלייך צו. דער דאזיקער פלאץ ווערט צעשטערט, ערשטנס, דורך מיין ניט צושטימען זיך אָנצוגעבן פאר דעם טאטן פון שרה שפרהס ברידערלעך. צווייטנס, דורך דעם באַריכט פון אַ חשובן אמעריקאנער יידן, אַז מיין איינקופט איז ניט גענוג אויסצו- האַלטן אַזאַ געזינד.

דאס אַנטוויקלט צווישן שרה שפרה און מיר אַ צאל מיספאַרשטייענישן. אונדזער פריינט י. ח. ברענער מישט זיך אויך אַריין. ער מוסרט און שרעקט מיט קללות און חרמות. איך ווייז צוריק זייער שאַרף זיין אַריינמישונג. מיין בריוו וועגן דעם מאַכט אַפנים אויף ברענערן אַ שטאַרקן איינדרוק. ער היט עס אַפּ אין זיין אַרכיוו (*). דאָס שטערט איב אָבער ניט אָנצובאַטן שרה שפרה זיך צו גטן מיט מיר און התונה האַבן מיט אים ...

(* אַ צאל יאָרן נאָך זיין מאַרטירער-טויט (אין דעם פאַרגאַס אויף יידן אין יפו 1921), שיקט מען מיר קאַפּיעס פון מיינע בריוו. זיי זיינען געשריבן ווי אונדזער שטייגער איז געווען : ער צו מיר — אין יידיש איך צו אים — אין העברייאיש.

איך פאר קיין האג צום 8טן ציוניסטישן קאנגרעס

צווישן ארבעטער פון אמעריקאנער שווערער אינדוסטריע געפין איך זיך אויף מיין וועג פון ניו-יארק קיין האג (האלאנד), ארום סוף יולי 1907. איך פאר אהין, ערשטנס, ווי א דעלעגאט פון די אמעריקאנער פועלי-ציון צום 8טן ציוניסטישן קאנגרעס, וואס קומט דארט פאר קומענדיקן חודש. צווייטנס, ווייל שרה שפרה און איך האבן אפגעמאכט זיך דארט צו טרעפן, כדי אויסצוגלייכן אלע מיספארשטייענישן צווישן אונדז.

אזוי גיך ווי מ'דערוויסט זיך אויפן שיף, אז כ'בין א צייטונג-שרייבער, ווער איך ארומגערינגלט פון די פריער-דערמאנטע ארבעטער. יעדער פון זיי וויל מיר איבערגעבן זיינע דערפארונגען אין די שטאל-פאבריקן אין בעטלעהעם, פענסילוועניע, אין גערי, אינדיאנא, און אין אנדערע צענטערס פון דער אמעריקאנער שווערער אינדוסטריע. זיי דערציילן מיר אלע, יעדער אויף זיין שטייגער, די זעלביקע געשיכטע: געבארן און דערצויגן אין א דארף אויף יענער זייט ים, איינגערעדט פון אן אגענט צו קויפן א שיף-קארטע קיין אמעריקע, וואו אן ארבעטער פארדינט א סך געלט און קאן אפ-שפארן גענוג צו באצאלן אלע זיינע חובות, פארבעסערן זיין ווירטשאפט און אפילו זיך דערווערבן נאך לאנד אין זיין היימישן דארף. אויסגעלאזן האט זיך, אז ער האט געארבעט איבער די כוחות און גארניט אפגעשפארט א חוץ שווערע קראנקהייטן...

פאר א צאל שעמעוודיקע, אדער בטבע שווייגנדיקע ארבעטער, ריידן זייערע כוואטסקע פרויען, ענערגישע פויערטעס פון עסטרייך אדער פרייסן. זיי שילדערן פאר מיר, ווי זייערע מענער האבן א סך יארן גענארט מיט זייערע כלומרשטע גליקן אין אמעריקע, ביז וואגען אט די ווייבער און מאמעס באשליסן אליין צו פארן און זען, וואס עס איז געווארן מיט זייערע אמאל העלדישע מענער און טאטעס פון זייערע קינדער. איצט, ווען זיי האבן אויסגעפונען וואס די אמעריקאנער פאבריקן מאכן אין עטלעכע יאר צייט פון געזונטע שטארקע פויערים, האבן זיי באשלאסן דורכאויס מיטנעמען זייערע מענער צוריק אין דער אלטער היים, אפשר וועלן אט די קאליקעס אינוואלידן מער-ווייניקער ווידער געזונט ווערן אין דער היימישער גוטער לופט און מיט נארהאפטע דארפישע שפיון.

וואס ווייטער די שיף פירט מיך פון ניו-יארק און פילאדעלפיע, אלץ נעענטער ווערן זיי מיר. איך פיל, אז כ'וועל זיי שוין קיינמאל ניט פארגעסן. איך לעב ווידער דורך אלץ, וואס כ'האב דארט איבערגעלעבט, זינט מיין ערשטער גייער באקאנטער באגעגנט מיך ביים אנקום פון ענגלאנד קיין אמעריקע —

יחזקאל עדעלשטיין אין פילאדעלפיע (וועלכער ווערט דערטרונקען אין ים קורץ פאר מיין אפפארן קיין האלאנד), און זינט כ'באקאן זיך צוגלייך מיט זיין דעמאלטיקער אָנגעשטעלטער, עני פרידמאַן. די דאָזיקע צאַרטע, איי-דעלע, פיין-פילנדיקע שאַפֿאַרבעטערין (שפעטער די פרוי פון דעם יידיש-העברייאיש-ענגלישן שרייבער און לערער א. ש. וואלדשטיין) איז אויך געווען, ניט אָפיציעל, מיין ערשטע רעדאַקציע-סעקרעטאַרין און זיך באַטייליקט אויך אין די „פייערונגען“ פאַר מיר, ווי די באַליבטע זינגערין פון ביאָליקס ליד „משהלעך און שלמהלעך“. פונקט אַזוי געדענק איך אויך די פאַמיליע וואולף פון מיין לעצטער קוואַרטיר אין ניו-יאָרק. איך געדענק אויך די אַלע שרייבער, וועלכע האָבן זיך געדרוקט אונטער מיין רעדאַקציע אין 1906—1907. איך פאַרזייכן זיי דאָ פאַר דעם געשיכטע-שרייבער פון דער יידישער ליטעראַטור און פרעסע אין אַמעריקע:

ד. ב. אַבערסאָן, יעקב אַדלער, מ. אַדערשלעגער, א. איינהאַרן (פאַרזי), דוד איינהאַרן (ווילקאוויסק), ראובן אייזלאַנד—אַברנאַל, שמואל יעקב אימבער (טאַרנאָפּאָל), חיים אַלעקסאַנדראָוו—מילער, ב. באַראַכאַוו און זיין פאַטער: משה אהרן באַראַכאַוו, א. ל. באַראַן, מאיר בלינקין, מ. בן-אליעזר—לאַזאַרסאָן, בעל מחשבות—דר. עליאַשעווי, ד. בעלינקי (בערן) י. ד. בערקאוויץ—ברקי, פיליפ פ. ברעגסטאַן (שיקאַגע), בר-טוביה—דר. פרענקל (זשענעווע), יוסף חיים ברענער, הערמאַן גאַלד, א. גאַלדמאַן, מ. גאַלדמאַן, ב. י. גאַלדשטיין, זאַוועל גאַלדשטיין און א. גאַלדשטיין (פעטער-בורג), מנשה גאַלפערן, א. מ. גאַנצאַר (בערלין), שמריה גאַרעליק (בערלין), דר. איסר גינבורג, מ. גערשוויג, ש. דאַלינסקי, מרדכי דאַנציס, פרץ הירש-ביין, דר. אַדלף העס (מילוואַקי), דר. אַלכסנדר וואולף (סט. לואיס), א. ש. וואלדשטיין—שנייערסאָן, א. וואַהלינער—ל. לאַנדוי, דר. יחזקאל וואַרטס-מאַן—בעל דמיונות, יקיר וואַרשאַווסקי, מאַניע ווילבושעוויץ, דר. הלל זאָ-לאַטאַראָוו—אַרדיטשעווי, סאַלאַמאַן גאַלדמאַן (אַדעס), יצחק זאָר, מ. פ. זייד-מאַן, ב. זיידע (באַלטימאָר), מאַריס זילבערט—שוחט בן הרב (שיקאַגע), אַלכסנדר זעלדין, משה יונה חאַאימאַוויץ, י. חייקין, חקרן—מ. גיליטין, יוסף טונקעל, יהואש—בלומגאַרדן, א. ל. יעקובאוויץ, לייב יפה (שפעטער לעאַ קעניג), ש. כהן (שפעטער פּראָפּעסאָר שמחה קאַהאַן), אליעזר דניאל לאַקסאַן—דאַן לאַזאַר, ג. ליובעצקי (בערן), ב. ליברעסקו—דר. ב. ליבער, דר. פייטל ליפשיץ (זשענעווע), ישראל לעוויץ, לעאַן מאַיסעוויץ—מ. לעאַנטיעווי, מאַני לייב—בראַהינסקי, ידידיה מאַרגאַליס, ח"י (חיים יוסף מגידס), דר. ישראל מאַרקוס (שיקאַגע), ט. ז. מילער, מ. מינץ (וואוסטער), י. ש. נאַומאַוו, יואל סלאַנימ, מ. סמיליאַנסקי, פנחס עדעלמאַן, יואל ענטיץ, דר. דניאל פאַסמאַניק, צבי פאַקמאַן, בעלאַ פּעוּוּוּנער, יהושע העשל פּעלאַוויץ (פאַרפּאַסער פון פּוע"צ „שבועה“), דניאל פּערסקי—בן-רבקה, י. ש. פּרענאוויץ, טיבע פּרעס, יוסף פּאַגעל, הענרי פּיער, משה פּראַסטיג (לעמבערג), מאַריס פּרייליכאַוו.

י. ד. פרייער (יפו), מ. ציפין—בן-לוי, א. א. קאבאק, לעאָן קאַברין, נייטען קאַנטאָר, שלמה קאַפלאַן-קאַפלאַנסקי—בן-ברכאל, אלכסנדר קאַפעל—דר. א. מוקדוני, מרים קאַרפילאָוו, דר. לעאָן קאַפעלאַוויץ, ראָזע קירשענבוים, יעקב קענער (קראַקע), יעקב קרופּיצקי (צוזאַמען מיט וו. קאַווגאַט), יואל ראָזאַוו-סקי, דר. ראַשעווסקי (אַדעס), ב. ראָזענבלאַט, ה. רויענבלאַט, אהרן שאַפּיראַ, ל. שאַפּיראַ—ל. ש.—רא (שווייץ), פּראָפּעסאָר באַריס שאַץ, א. ש. שוואַרץ, י. י. שוואַרץ, א. ל. שוסהיים, יעקב שטיינבערג, מענדל שיינקין, יצחק שמי, מ. שמואלזאָן, י. מ. שערמאַן (יאָהאַנעסבורג, דרום-אַפּריקע).

ניט געקוקט, וואָס איך בין אין האַלאַנד, זומער 1907, געווען שטאַרק פאַרנומען אַ חוץ מיט געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט אויך מיט מיינע פּרייער-דערמאָנטע פּאַמיליע-אַנגעלעגנהייטן, נעם איך זיך דאָך גענוג צייט צו באַ-קוקן די מאַלערייען פון די האַלענדישע אַלטע מייסטער, וועלכע האָבן אַרייַנגעבראַכט אַ נייעם טאָן אין דער פּלאַסטישער קונסט אין אייראָפּע. איך האָב באַטראַכט אויפּמערקזאַם זייערע לאַנדשאַפּטן, לעבנס-שטיי-גערס און פּאַרטערטן, וואו דעם אויבנאָן פאַרנעמט אַלץ דער מאַסן-מענטש, אַנשטאַט קעניגן און פּירשטן. איך באַוואונדער אויך צוגלייך יוסף איזראַ-עלס, בילדער פון האַלענדישן פּישער-לעבן, וועלכע דער יידישער מאַלער אין האַאַג מאַלט מיט אַזוי פּיל סימפּאַטיע, ווי דער האַלענדישער מאַלער רעמבראַנדט האַט אַמאַל געמאַלן געשטאַלטן פון דער יידישער געטאַ אין אַמסטערדאַם.

נייע יידן, וועלכע לעבן פון אייגענער אַרבעט און קעמפּן פאַר אַ בע-סערן און גערעכטערן לעבן, צוזאַמען מיט זייערע ניט-יידישע חברים פון אַרבעט, האָב איך געפונען אין אַמסטערדאַם, וואו אין דער אַלטער געטאַ שפּראַצט אָן וואַקסט אַ ניי לעבן. אויסערלעך איז שווער צו מערקן אַ המשך צווישן די אוריאַל אַקאַסטאַס און ברוך שפּינאַזאַס פון אַמאַל און די יונגע יידן פון היינט. דאָך שטעל איך זיך פאַר די עקזיסטענץ פון אַזאַ המשך, וואָס ציט זיך נאָך פון יענע פאַרציטיקע יידישע פּרייהייט-קעמפּער מיט טויזנטער יאָרן צוריק, וועלכע האָבן פאַראויסגעזאָגט, אַז קומען וועט אַ צייט, ווען מענטשן וועלן לעבן אין אַ בעסערער און גערעכטערער וועלט, אין גלייכהייט, פּרייהייט און פּריידן.

די אַרימקייט אין דער אַמסטערדאַמער יידישער געטאַ, דערמאָנט מיך אין דער אַרימקייט, וואָס איך האָב געזען אין ווילנער הקדשיגעסל מיט אי-בער 17 יאָר פּריער, אין האַרבסט 1889. אין ביידע ערטער האָבן אַרימע יידישע לופט-מענטשן זיך געוואַלגערט און געהונגערט אין פינצטערניש און טוכלעקייט. ווין-שטראַלן און פּרישע לופט האָבן צו די דאָזיקע וואוי-נונגען ניט געקאָנט צוקומען.

אויסערלעך אָבער איז געווען אַ היפשער אונטערשייד צווישן די דאָזי-
קע צוויי ערטער. די אַרימע איינוואוינער אין דער אַמסטערדאַמער געטאָ
האַבן ניט געדאַרפט אַרונטערנידערן פון קעלער צו קעלער, טיף אין דער
ערד, ווי אין ווילנער הקדש-געסל, נאָר פאַרקערט, זיך אויפהויבן הויך צו
זייערע בוידעם-שטיבלעך. זיי האָבן געקלעטערט פון שטאַפל צו שטאַפל
אויף הויכע לייטערס צו דערגרייכן די שוואַרצע לעכער אין וואַנט, דורך
וואַנען אַריינצוקריכן אין די פינצטערע בוידעמער.

קוקנדיק אַרויף פון אונטן אין גאַס, און באַוואַנדערנדיק די פלינקייט
מיט וועלכער די יידישע יוגנט קריכט אויף די ווענט, שמועס איך דערווייל
מיט די דערוואַקסענע פרויען און מענער וועגן דער יידישער לאַגע אין
האַלאַנד.

אויף מיין פראַגע, צי זייער מדינה איז פריי פון אַנטיסעמיטיזם, האָבן
זיי צוערשט ניט פאַרשטאַנען, וואָס כ'מיין מיט דעם. ווען כ'האַב זיי דער-
קלערט די באַדייטונג פון דעם דאָזיקן „פרעמד וואַרט“, האָבן זיי דאָס אַנגע-
רופן מיט אַ פשוטן (פאַשעטן) נאָמען „רשעות“ (רישעס), און מיר אויך גע-
געבן ביישפילן דערפאַר. זייערע ביישפילן האָבן מיר אָבער באַוויזן, אַז אין
פאַרגלייך מיטן צאַרישן רוסלאַנד אין 1907, און אפילו מיט אַזוינע קאַנסטי-
טוציאַנעלע מאַנאַרכיעס, ווי דייטשלאַנד און רומעניע אין יענער צייט, איז
די „רשעות“ אין האַלאַנד פון 1907 ניט ווערט געווען דעם דאָזיקן נאָמען.
די אַרימע געטאָ-אינוואוינער האָבן זיך באַקלאַגט, אַז ווען אַ פור מיט
יידן פאַרט אַרויס זומער פון שטאַט, צו פאַרברענגען אין פרישער לופט,
טייטלט מען אויף זיי מיט די פינגער, אַז די „יאָדן“ (יידן) זיינען אַן אַ צאָל
און לעבן אַלע אין רייכקייט און גליק.

אַ סך געסט און דעלעגאַטן צו דעם ציון-קאָנגרעס און די פועלי-ציון
קאָנפערענץ אין האַאַג, אין 1907, זיינען דאָרט ניט געווען צופרידן צוליב דער
שיינקייט און ריינקייט. די שיינע האַלענדישע הויפט-שטאַט מיט אירע פילע
קאַנאַלן, וועלכע דערמאָנען די איטאַליענישע ווענעציע; דאָס צוואַנג און
באַדן יעדן פרימאַרגן די גאַסן און די הייזער, גיט האַאַג אַ יום-טובדיקן אויס-
זען אין אַלע טעג פון וואָך. דערצו פלעגן מיר אויך האָבן באַראַטונגען אין
שכעווהאַגן, דעם רייכן זומער-פלאַץ ביים ים.

די דאָזיקע רייכקייט און שיינקייט איז אָבער געווען פאַר אונדז אַ חסרון.
מיר האָבן ניט געקאַנט געפינען אַזוי לייכט ווי אין באַזעל אַ פאַסנדיקן פלאַץ,
וואו צו עסן, און די מאכלים און געטראַנקען צו וועלכע מיר זיינען געוואוינט.
אין רעסטאָראַן וואו כ'פלעג עסן מיטאַג צוזאַמען מיט דער יידישער אינ-
טעליגענץ פון מזרח און מיטל-אייראָפּע, האָט די האַלענדישע דינערשאַפט
אונדז אַלעמען אַנגערופן „ברויט-עסער“. זיי האָבן זיך געוואונדערט צו
וואָס מיר באַנוצן ברויט, ווען מ'קאָן אַליץ עסן מיט קאַרטאַפל און גרינסן.

מ'האָט זיך אויך ניט געקאָנט צונויפריידן מיט דער באַפעלקערונג, ווי אין באַזעל, דורך „קאָנגרעס דייטש“ און אפילו ניט דורך דעם בעסטן ווינער אָדער בערלינער דייטש. נאָר אַט דער חסרון האָט געהאַט זיינע מעלות. די הויפט מעלה איז געווען, וואָס דאָס יידישע מאַמע-לשון איז געוואָרן ביי די יידישע געסט און דעלעגאַטן פּונקט אַזאַ מיוחס, ווי אַלע אַנדערע שפּראַכן, ניט נאָר אין גאַס און אין די קולואַרן פון קאָנגרעס-זאַל, נאָר אפילו אויך אויף דער רעדנער-טריבונע, וואו מ'האָט דאָרט צום ערשטן מאַל גע-לייענט באַדייטנדיקע רעפּעראַטן אין יידיש, וועלכע וואַלטן אַמאַל געמוזט געהאַלטן ווערן אין דייטש. אין אַ געוויסער מאָס האָט דערצו נאָך מיטגע-ווירקט די רוסישע רעוואַלוציע פון 1905, וואָס ניט געקוקט אויף איר דורכ-פאַל, האָט זי דאָך שטאַרק אויפגעהויבן דעם פּרעסטיזש פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט און איר שפּראַך, — יידיש, צווישן דעם מיטל-קלאַס. מען האָט דאָרום אַ סך גערעדט אין יידיש און די מער-ווייניקער רעוואַלוציאָנערע עלעמענטן האָבן זיך שטאַרק געלאָזט פילן אויפן קאָנגרעס אין האַאַג. דער הייפל סאַציאַליסטן-ציוניסטן פילט זיך דעריבער ענוג מוטיק אפילו צו אַרגאַניזירן זיך דאָרט אין אַ פאַרשטייערשאַפט פון אַ סאַציאַליטיש-ציוניס-טישן „וועלט-פאַרבאַנד“. די גרינדער פון אַט דעם וועלט-פאַרבאַנד זיינען געווען (לויטן אַלף-בית): י. אַפעלבוימ, בער באַראַכאָוו, יצחק בן צבי, ל. בער-לינרוט, נתן (נאַטאָן) גראַס, וויטעבסקי, יצחק זאָר, אַלעקסאַנדער כאַשין, קלמן מרמר, ניר (ראַפּאַלקעס), בעלאַ פּאַזנער, שלמה קאַפּלאַן-קאַפּלאַנסקי, לעאָן קאַפּעלאָוויטש, דר. מאַקס ראָזענפעלד, י. שוּחט (שאַכעט) און אַנדערע, מיט וועלכע כּיבין פּערזענלעך ניט געוואָרן באַקאַנט און בין ניט זיכער מיט זייערע נעמען, כאַטש מיר זיינען פּאַטאַגראַפירט אויף אַ גרופּן-בילד פון 24 פּערזאָן.

דער סקולפּטאָר באַריס שאַץ, דער גרינדער פון דער קונסט-שול „בצלאל“ אין ירושלים, און דער דיכטער חיים נחמן ביאַליק, זיינען מיר נאָטירלעך געווען גוט באַקאַנט. נאָר פּערזענלעך טרעף איך זיך מיט זיי צום ערשטן מאַל אין האַאַג אין אויגוסט, 1907.

מיטן פּראַפּעסאָר שאַץ ווער איך באַלד אינטיםע פריינט. ער ווערט אויך, אַזוי ווי י. ת. ברענער, פאַרליבט אין מיין קינד שמואל און פירט זיך אַפט אַרום מיט אים.

ביאַליק איז נאָך דעמאָלט ניט געווען צופרידן מיט זיינע איבערזעצער אין יידיש, אפילו ניט מיט י. ל. פּרצעס איבערזעצונג פון זיין „אין דער שחיטה-שטאַט“, און ער איבערזעצט עס נאָכדעם אַליין.

אַרומשפּאַצירנדיק מיט ביאַליקן און יעקב קאהאַנען, דעם דעמאָלט יוגנטלעכן העברייאישן דיכטער, וועלכן כּהאַב נאָך געקענט ווי אַ סטודענט אין בערן, האָבן מיר אַלע דריי, צוליב ביאַליקס באַריידעוודיקייט, נאָך אַ

האַר פאַרזאַמט צו פּאַטאַגראַפֿירן זיך מיט אַלע ייִדישע שרײַבער אין אַ גרופֿן-בילד. אַלע זײַץ-פּלעצער זײַנען שוין געווען פּאַרנומען. ביאַליק שלאַגט פּאַר, אַז מיר זאָלן זיך אַלע דריי זעצן אויפֿן גראַז, צופּוסן פּון די, וועלכע זיצן אויף די שטולן. זיצן מיר דאָרט: דער ייִנגסטער, יעקב קאַהאַן אין מיטן; ביאַליק — רעכטס, און איך — לינקס. הינטער אונדז דריי, פּון רעכטס צו לינקס זיצן: נחום סאַקאַלאָוו, מרדכי עהרנפּרייז, ראובן בריינין און פּראָפּעסאָר שאַץ. ביאַליק זיצט מיט זיין הוט אויפֿן קאַפּ, יעקב קאַהאַן און איך, וועלכע האָבן נאָך דעמאָלט געהאַט לאַנגע האָר, זיצן אָן היטלען. די אַנדערע אין דער ערשטער רײ, רעכטס פּון פּרעזידענט, דוד וואַלפּסאָן, זיצן דר. אַלפּרעד נאַסיג, לעאַ ווינץ, רעדאַקטאָר פּון דעם דײַטש-ייִדישן קונסט-זשורנאַל, „אַסט און וועסט“, נחום סלושץ, מאַלער פּיליכאַווסקי, שמריהו לעווין און בערטאַלד פּייול, דער איבערזעצער פּון מאַריס ראָזענ-פּעלדס לידער אין דײַטש. ביים סאַמע ברעג שטייט דער יוגנטלעכער, אברהם קאַראַלניק, דער איינציקער דאָרט מיט אַ פּאַפּיראַס אין מויל... אויפֿן בילד, וואָס געפּינט זיך נאָך אין מיין אַרכיוו, דערקען איך איצט, אין 1951, דעם פעליעטאַניסט א. לעוויןסקי, מרדכי בן הלל הכהן, דעם היסטאָריקער דר. ובערענפּעלד, משה קליינמאַן, מיין בערנער חבר — דר. י. מ. זאַלקינד, דעם איבערזעצער פּון תּלמוד אין ייִדיש; דר. נעמיראַווער פּון רועמניע, דעם מאַלער הערמאַן שטרוק, ישראל בעלקינד, דר. יוסף לוריע און די זשורנאַליסטן א. חרמוני, סאַלדוראַ — קאַרעספּאַנדענט פּון דער רוסישער צײַטונג „ריעטש“, ב. שעלווין, באַגראַטשאָוו פּון יפו און אַ יונגער דעלעגאַט, וועלכן מ'האַט אָנגערופֿן מיט אַ צונעמעניש „מאַרקאַ פּאַלאַ“, צו ליב זײַנע ווייטע רײזעס צופּוס.

קאַפיטל הונדערט און איין און פּופּציק

איך פאַרלאָז האַלאַנד אויפֿן וועג צו ארץ-ישׂראַל

אַ די שיף האָט זיך אָפּגעשטעלט (מאַנטיק באַגינען, דעם 18-טן נאַ-וועמבער) אין פּאַרט פּון בייִרוט, איז נאָך געווען פּינצטער. דער ים איז געלעגן רואיק. זײַנע כּוואַליעס האָבן זיך געוויגט לאַנגזאַם און עפּעס גע-מורמלט שטיל און געהיימניספּול. פּון דער טיפּער פּינצטערניש האָבן אַרויס-געשיינט אומצײליקע ליכט-שטראַלן, וועלכע האָבן דערגרייכט אַזש הויך אין הימל אַרײַן און זיך פּאַרמישט מיט די פּינקעלדיקע שטערן. עס האָט אויס-געזען, אַז די שיף האָט זיך אָפּגעשטעלט לעבן אַ גרויסער שטאַט, געבויט אויף אַ רײזיקן באַרג. ביסלעכווייז האָבן זיך אָנגעהויבן אויסלעשן די שטערן פּון הימל און דאָס ליכט אויף דעם באַרג. דער טיף-בליוער הימל איז גע-

וואָרן העלער און האָט אָפגעטיילט באַרג פון טאַל. עס האָט זיך באַוויזן אַ הויכער טונקל-פּיאָלעטער באַרג, איבער וועלכן עס דערהויבן זיך אומגע- הויערע שוואַרצע ריזן, הויך אין הימל אַריין. צופוסן פון באַרג צאָנקען נאָך פּיערלעך און פון נעפל שיינען אַרויס מאַסן אַריענטאַלישע און אייראָפּיי- אישע געביידעס, אַרומגערינגלט מיט הויכע שוואַרצע פּלעקן, אין דער נאַכט- לעכער געשטאַלט פון ציפּרעסן און פּאַלמען.

איך שטיי אויף דעם דעק פון שיף און טרוים: ליכט און פינצטערניש ראַנגלען זיך אין מיין געמיט. אַ וויילע ווערט אין מיר ליכטיק און איך זע זעאונגען פון דער ווייטער גליקלעכער צוקונפט. אַ וויילע ווערן אַלע ליכטער אויסגעלאָשן און איך הער נאָר דעם יאָמער פון דער קעגנוואַרט. נאָר אין מיטן פון מיינע חלומות באַגעגנט מיך אַ ליכטיקער שטראַל: פון דער הויך פון די בערג זאָגט ער מיר אַן דאָס קומען פון אַ נייעם טאַג. פאַר מיינע אויגן באַווייזט זיך אַ ניי בילד:

דער טיף-בלויער ים איז איינגעשלאָסן אין אַ האַלב-רונדן קראַנץ פון ריזיקע בערג, וועלכע זיינען ערטערווייז באַדעקט מיט גערטנער און וועל- דער, פון וועלכע עס הויבן זיך אַרויס קליינע און גרויסע גרופעס ווייסע הייזער. פון די שפיצן בערג קוקן אַרונטער פּרעכטיקע פּאַלאַצן און פון ווייטן, איינגעוויקלט אין פּיאָלעט, שטייען געוואַלטיקע ריזן, וועמעס גרייז- גרויע קעפּעס זיינען באַדעקט מיט דעם ווייסן, אייביקן שניי.

ביים אַנבליק פון דער בליסטשענדיקער וויסקייט, פירט מיך מיין דמיון צוריק צו די שווייצער אַלפן. איך פיל פונדאָסניי די שטאַרקע בענק- שאַפט צום הימל-הויכן גלעטשער און מיין האַרץ איז פול מיט דעם יוגנט- לעכן וואונטש אַרופצושטייגן צו דער הויכער הימלשער ווייסער דינקייט און פון דאָרט אַרונטערקוקן, ווי אַזוי עס זעט אויס די שוואַרצע ערד מיט אירע ברואים.

אויף דעם בלוינען הימל האָבן דערווייל אַרויסגעשפּראַצט רויטע בלומען. באַלד האָבן זיי זיך אויסגעשפּרייט אין גאַנצע פעלדער רויטער מאַן און נאָכדעם זיך צוזאַמענגעגאַסן אין אַ בלוטיקן מבול. די הויכע ריזן זיינען אַרויסגעטראָטן פון אונטער דעם בלוינען וואַלקן און זיך באַוויזן אין זייער שטאַלצער קופּער-פּאַרביקער געשטאַלט. די ווייסע קעפּע באַפּוצט מיט ראַ- זיקן טול. אַ וויילע זיינען זיי געווען נאָענט צו ווערן דערטרונקען אין רויטן הימל-ים, אָבער תיכף איז דערשינען אויף דעם קאַפּ פון אַ ריז אַ פּיערדיקער רינג, וועלכער איז באַלד פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ פּיערדיקן שילד. דער רויטער ים האָט זיך געשפּאַלטן, דאָס רויט האָט זיך פּאַרוואַנדלט אין ראַז און איז צעשוואַמען אין דער בלויער אומענדלעכקייט. הויך איבער די ריזן מיט זייערע פינקליק-בריליאַנטענע קרוינען האָט זיך דערהויבן אַ גרויסע שיינענדיקע זון און די דופּטנדיקע לופט איז פול געוואָרן מיט ליכטיקע און וואַרעמע שטראַלן.

פול מיט יראת הרוממות שטיי איך באוועגלאז אויף מיין פלאץ. מיינע אויגן זיינען געווענדט צו די בערג און ריידן:

„זיי געגריסט, דו שטאלצער לבנון, מיט דיינע דופטנדיקע בשמים-בערג האָט און „בערג פון לעמפערטן!“ אָט פון דיינע דופטנדיקע בשמים-בערג האָט עס די שיינע שולמית אַרונטערגעבראַכט דעם „לבנון-ריח“ פון אירע קליי-דער, מיט וועלכן זי האָט געפאַנגען דאָס האַרץ פון דעם פאַרציטיקן יידישן „שיר-השירים“ זינגער... אָט צו דיינע הויכע צעדערן האָט דאָס שולמית פאַרגליכן איר געליבטן פאַסטוך! און פון דיינע וועלדער האָבן דאָס מיינע יידישע אור-אור-עלטערן זיך אויסגעבויט אַ וואונדער-שיינעם בית-המקדש, וואו זיי האָבן געמאַכט רוען זייער שכינה! זיי געגריסט, דו פראַכטפולער חלום פון מיין קינדהייט!“

אין ביירוט האָט מען אונדז געהאַלטן דריי טעג קאַראַנטין, לויט דעם געזעץ, האָט מען אונדז געזאַגט, דאַרפן מיר אַרונטערגיין פון שיף און פאַר-ברענגען אין דער קאַראַנטין-סטאַנציע די גאַנצע דריי טעג, דאָך האָט מען אונדז אָפגעפטרט מיט נאַר אַ פאַר שעה, אין דער קאַראַנטין-סטאַנציע האָט מען פון יעטוועדרן פאַסאָזשיר פאַרלאַנגט פיר פראַנק פאַר דעם „סאַניטעסט-ראַט“, פון די אַראַבער האָט קיינער ניט געצאָלט, אפילו די גרויסע סוחרים וואָס האָבן געפירט מיט זיך אַ באַדייטנדיקן טראַנספּאָרט פון קאַקאַס-ניס און האָבן ביי זיך געהאַט זעקלעך מיט גאַלד, האָבן אויך געענטפערט „מאַפּיש מאַסאַראַ!“ (ניטאָ קיין געלט) און גענוג, נאַר די פרעמדע און די פאַר ירושלימער אַריסטאָקראַטן, וועלכע זיינען געפאַרן ערשטע קלאַס האָבן גע-צאָלט, די יידישע אַרבעטער האָט מען ניט געגלויבט אויפן וואָרט און מען האָט זיי אויסגעטרייסלט אַלע קעשענעס, אָבער זיי זיינען געווען די איינציקע פאַסאָזשירן ביי וועלכע עס איז באַמת געווען „מאַפּיש מאַסאַראַ“...

קומענדיק צוריק אויפן שיף האָבן מיך באַגענגט צוויי טערקישע זשאַנ-דאַרמען און געבעטן „באַקשיש“ — דאָס הייסט אי אַ „מתנה“ און אי „כאַבאַר“, „למאי קומט אייך באַקשיש?“ האָבן די יידישע אַרבעטער זיי פאַר מיר געפרעגט, און די זשאַנדאַרמען האָבן געענטפערט בתמימות: „ס'אַראַ פראַגע דאָס איז? על-פי דין דאַרף מען מיטנעמען דעם גאַנצן באַגאַזש צו דער קאַראַנטין-סטאַנציע און מאַכן דאָרט פון זיי אַ תל דורך דאָס פאַר-רענען, אַ חוץ וואָס מען גנבעט אַראָפּ, מיר האָבן זיך געמאַכט ניט זעענדיק, אַז די זאַכן זיינען פאַרבליבן אויפן שיף, און מיר האָבן נאַר געהיט, אַז די וואָס זעען דאָס זאָלן עס ניט צו לקחנען“, די דאָזיקע אַרגומענטן זיינען פאַר מיר געווען איבערגענוג און איך האָב ווידער געצאָלט.

זיך זעצענדיק אויפן שיף אין פאַרט סאַאיד האָב איך געמיינט, אַז די רייזע פון דאָרט קיין יפו וועט דויערן נאַר אַכט שעה, און כּהאַב גאַרניט

מיטגענומען צום עסן. אַלע אַנדערע פּאַסאַזשירן האָבן געפירט מיט זיך צו עטלעכע קערב מיט עסנוואַרג. איך האָב האַרומ געמוזט אַלץ קויפּן אין בופּעט, וואו דער גריכיש-קאַטוילישער רעסטאראַטאָר האָט געשוּנדן זיי הויט, וואו די מקחים זיינען געווען צו הויך אפילו זיי באַרעכענענדיק זיי אַמעריקאַנעם דאָלאַר. אַז דאָס אויסגעביטענע געלט האָט זיך געענדיקט און עס איז מיר נאָר געבליבן מיין טשעק אויף דער יידישער קאַלאָניאַל באַנק אין ארץ-ישראל, האָט איינער פון די קאַקאַ-ניס סוחרים — דורך דער פאַרמיטלונג פון די יידישע אַרבעטער — מיר געליען גענוג געלט ביז יפו. איך האָב געפרעגט אויב ער וויל פּראָצענט? האָט ער זיך שטאַרק כאַליי-דיקט און געענטפּערט:

— איד בין, אַ האַנק גאַט, ניט קיין גאַטלאָזער „כופּר“, דאָך אויב דער „פרענדזשי“ (אייראָפּייער), וועט מיר וועלן געבן אַ „באַקשיש“, למשל, אַ פעקל שמעק-טאַבאַק, וועל איך עס אַנגעמען מיט אַ דאַנק.

אויפן דריטן טאָג האָט דער צאַרישער שיפּס-קאַפיטאַן אַרויסגעגעבן אַ באַפעל אַפּצופאַרן קיין יפו. די הכנות דערצו האָבן געדויערט סך-הכל נאָר איין טאָג... צו אונדזער גליק האָט זיך דער קוילן-לאַגער ניט מער אַנגעצונדן, און אויפן פּערטן טאָג זיינען מיר אַפּגעפאַרן בשלום קיין יפו. אין ביירוט זיינען צוגעקומען פּאַסאַזשירן, איינער פון זיי אַ רוסיש-יידישער סוחר וועלכער וואוינט אין ביירוט, האָט מיך געפרעגט:

— מה שמיכם, פון וואָנען און וואוהין?

— פון אַמעריקע קיין ארץ ישראל, — האָב איך געענטפּערט.

— רעדט זיך ניט איין קיין פּויגעלעך אין בוזעם, — האָט ער איראַ-ניזירט. — איר פאַרט ניט קיין א ר צ י ש ר א ל, נאָר קיין א ר צ י ש מ ע א ל!

און ער האָט מיר אַנגעהויבן צו דערציילן וויפל ער האָט זיך אויסגע-צייטן אין ביירוט פון די טערקישע באַאַמטע, וועלכע ווערן ניט מיד מאַנענ-דיק באַקשיש. ער איז אַ באַדייטנדיקער סוחר, דאָך יעטוועדעס מאַל, אַז ער דאַרף פאַרן פון ביירוט קיין יפו מיטן ים, קומט עס אים אָן מיט גרינע ווערים. אין יפוער פאַרט לאָזט מען אים ניט אַריין אָן אַ ספּעציעלע „תּזכּרה“ (טאַזקערא, פּאַספּאַרט) און די ביירוטער פּאַליציי פּאַרלאַנגט דערפאַר אַ פעטן באַקשיש. תּמיד פאַרט ער צוליב אַט דעם טעם מיט דער באַן, איבערן לבנון און דמשק, קיין חיפה און פון דאַרט מיט דער פּור קיין יפו, הגם די רייזע דויערט אים מיט צוויי טעג לענגער און קאַסט אים טאַפּלט. אַבער דאָס מאַל מוז ער זיין אין צוויי טעג אַרום צוריק אין ביירוט און ער איז געווען גע-צוואונגען צו געבן דעם פּאַרלאַנגטן באַקשיש, אַבי צו באַקומען אַ „תּזכּרה“ פאַר יפו.

— אַז דאָ איז אַזוי שלעכט, פאַרוואָס פאַרט איר ניט צוריק קיין רוסי-ליַבד? — האָב איך אים געפרעגט.

— זאָג איך אייך דען, אָ דאָ איז ערגער ווי אין צאָרישן רוסלאַנד? —
האַט ער געענטפערט, — ניין, איך וועל שוין קיין רוסלאַנד צוריק ניט פאַרן.
אמת, איך האָלט זיך ביי דאָס מייניקע, אז דאָ איז ניט ארץ ישראל נאָר ארץ
ישמעאל. געדענקט עס! אָבער דער „פעטער ישמעאל“ איז ניט קיין „עשו“.
ער פאַרלאַנגט ניט דעם „נפש“ נאָר דאָס „רכוש“. גיב אים באַקשיש און דו
ביסט ווי ביי זיך אין דער היים. ניטאָ פאַר מיר קיין אויסנאַמעס און „פּראָ-
צענטן“. איך מעג דעמאָלט פאַרן וואוהין איך וויל, זיך באַשעפטיקן מיט וואָס
מיין האַרץ גלוסט. מיינע קינדער קאָן איך דאָ דערציען בעסער ווי אין צאָ-
רישן רוסלאַנד. די קינדער־שולע איז ניט טערקיש און דאָרט בין איך אויך
פּטור פון באַקשיש..

אויפן אַכטן טאָג (פרייטיק דעם 22-טן נאוועמבער) — אַנשטאַט אויף
דער אַכטער שעה — איז די צאָרישע שיף („צאָרעוויטש“) אָנגעקומען פון
פאַרט סאַאיד קיין יפו.

יפו שטייט אויף אַ בערגל און זעט אויס פון ווייטן ווי אַ גרויסע ווייסע
פעסטונג פון וועלכער עס שטעקן אַרויס שפיץ טורעמס, די מאַשעען. פון
ביידע זייטן שטאַט ציען זיך לאַנגע געלע זאַמדיקע פּאַסן. אַנשטאַט אַ פאַרט
זעען זיך שוואַרצע שטיינערנע פאַרזענישן, אין וועלכע עס צעקלאַפן זיך
די כוואַליעס אין ווייסן שוים. די שיף בלייבט שטיין פון ווייטן. דער קאָ-
פיטאַן האָט מורא צו זיין מיט איר צו נאָענט פון די שוואַרצע משחיתים.
דער ים רוישט און שטורעמט, די שיף וואַרפט זיך מוראדיק און אין האַרצן
איז אומעטיק.

אינדער שיף ווערט אַרומגערינגלט פון לאַדקעס. פון אַלע זייטן שטייגן
צו אונדז אַרויף די פאַרטערטער פון אַגענטורן און האַטעלן, די דראַגאַמענער
(איבערזעצער) פון די קאַנסולאַטן און די שיפער גופא. עס ווערט גערעדט
אין אַלע שפּראַכן און עס וואַרפט זיך אין די אויגן די שפּראַכן־קענטשאַפּט
פון די אַריענטאַלן. באַרוועסע אַראַבישע שיפער ריידן ענגליש, דייטש,
פּראַנצויזיש, איטאַליעניש, רוסיש, גריכיש, שפּאַניש, יידיש און אפילו
העברייאיש.

אויפן שיף ווערט אַ תהו־ובהו. אַפגעריסענע אַראַבער לויפן מיט די
פעקלעך און נאָך זיי די פּאַסאַזשירן. אַלע שרייען, מאַכן מיט די הענט און
עס דוכט זיך. אַז באַלד וועט אויסברעכן אַ בלוטיקער געשלעג. אָבער דאָס
דוכט זיך נאָר. ובעת איך גיב איבער מיינע זאַכן צום פאַרטרעטער פון אַ
יידישן האַטעל („קאַמיניק“), קומט פּלוצלונג אַן אַ „קאוואס“ (פּאַליציאַנט)
פון דעם אַמעריקאַנישן קאַנסול און מאַנט, אַז דער „דזשאַב“ — מיך אַרונ-
טערצונעמען פון שיף געהערט צו אים. די אַראַבישע פּאַסאַזשירן האָבן אים
געזאָגט, אַז איך פאַר פון אַמעריקע, און ער וועט דאָרום ניט לאָזן, אַז אַן
אַמעריקאַנער זאָל געפירט ווערן פון שיף דורך אַ פרעמדן. אַ באַקשיש און

א „הבטחה לעתיד לבוא“ (צוואג אויף שפעטער) האָט געמאַכט אַ סוף צו דער קריגעריי.

אין דעם שיפל איז געפאַקט. מיר זיינען צען פּאַסאַזשירן און ווערן גע-פירט פון פיר העלדישע אַראַבישע שיפער. דער ים ברויזט און שטורעמט. די „קעסל גריבער“ זידן און קאַכן; די כוואליעס שפילן זיך מיט אונדזער שיפל, גיבן איר אַ הויב אין דער לופטן און לאָזן עס אַרונטער מיט כוח. אַז עס קלאַפט אַ צאַן אין אַ צאַן. די פיר אַראַבישע גבורים זיינען באַגאַסן מיט שווייס, דאָס רוב פּאַסאַזשירן העלפן ביים רודער און די קורצע שטרעקע דויערט אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג. שטאַרקער קלאַפן די הערצער בעת מען פאַרט אַריין פון בלויען ים אין דער ווייסער „מילך שטראָסע“. אינעם ווייסן שויס, צווישן די שוואַרצע פאַרזעענישן. אַ קאַלטער שווייס באַדעקט דעם שטערן, און די סעקונדן ציען זיך ווי שעה'ן.

פון צאַל-אַמט צום ים הענגט אַ שמאַלע טרעפּ. די כוואליעס פירן דאָ אַן זייער שיפל אין פולן גאַנג, און קיין פּאַסאַזשיר וואַגט ניט דעם שפרונג פון שיפל צום טרעפּ. צוויי שיפער שטעלן זיך אויף דער טרעפּ און די אַנ-דערע צוויי דערלאַנגען זיי איינציקווייז די פּאַסאַזשירן.

אַרויפקלעטערנדיק צום צאַל-אַמט האָט מיך אויפן „פיער“ באַגענגט אַ טערקישער באַאָמטער און זייער העפלעך, אין פּראַנצוזיש, געפרעגט אויף אַ פּאַספּאַרט. ער האָט שנעל באַטראַכט די אונטערשריפט פון טערקישן גענעראַל-קאָנסול אין ענגלאַנד אויף מיין פּאַס, און האָט מיר דערקלערט, אַז דער פּאַספּאַרט בלייבט פאַרלויפיק אין צאַל-אַמט (טאַמאַשנע) און איך וועל באַקומען אַ טערקישע „תּזכּרה“.

אַ טרעגער האָט מיך געפרעגט צי בין איך מרוצה צו געבן באַקשיש כדי דער צאַל-אַמט זאָל ניט דורכקוקן מיין באַגאַזש. איך האָב געפירט מיט זיך אַ סך ביכער, וועלכע דאַרפן על-פי טערקישן דין איבערגעגעבן ווערן דעם צענוואַר, אַ חוץ מיין „געווער“ און „אַמוניציע“ (אַ רעוואַלװער מיט קוילן), וועלכע זיינען שטרענג פאַרבאַטן אַריינצופירן. איך האָב מיך דאַרום כלל ניט געדונגען און אויסגעצאַלט, פאַר 260 פונט באַגאַזש, גאַנצע צוויי פּראַנק (40 סענט) באַקשיש.

צוויי אַראַבישע טרעגער האָבן פאַראויס געטראָגן מיין באַגאַזש. דער געדערענג און די ווילדע קולות פון „קאַסטאַם-הויז“ האָבן מיך באַגלייט ביז צו די ענגע אומריינע גאַסן ביים ברעג ים. די הייזער דאַרט זיינען געבויט פון ערד-קאַלירטע שטיינער און זעען אויס ניט איבעריק שייך. אַנדערע זיינען געטינקעוועט און געקאַלכט. פאַראַן אויך אַזוינע וועלכע זיינען נישקשה-דיק באַצירט און באַפּאַרבט. די פאַראַדנע גאַס, וואו דאָס קאַמיניץ-האַטעל שטייט, איז ברייטער און ריינער. דאַרט שטייען אויך אַ סך נייע הייזער גע-בויט אינעם איראַפּיאישן סטיל, אַבער דער אַלגעמיינער איינדרוק, איז ווייניק דערקוויקנדיק.

אראפגעשטעלט די זאכן אין האַטעל, גיי איך גלייך צום אינפארמאַציי-
אַנס ביוראָ. דאָרט דערוויס איך זיך אַ סך אינפארמאַציעס, וועלכע וואָלטן
מיר פריער געקאָנט נוצלעך זיין. מיין גאַנג איז דאָך ניט אומזיסט. חברים
פֿרעגן זיך נאָך אויף מיר. באַלד קומען די פירער און איינער וועמען איך
קאָן נאָך פֿון האַנג. עס ווערט אַ געקושעריי און מען וויל מיך פֿירן ווייזן די
שטאָט מיט אירע אינוואוינער.

— אָבער קודם כל מוזט איר, — זאָגט איינער — אָפנעמען אייערע
זאָכן פֿון „בורזשואַזעם“ האַטעל. קיין פראַלעטאַריער וועט אייך ניט קומען
באַזוכן אין קאָמיניצעס האַטעל.

— ווילט איר ווערן נעענטער באַקאַנט מיט דער היגער יידישער אַר-
בעטערשאַפט, אַזוי מוזט איר זיך אַריבערקלייבן אין ספּעקטאַרס פראַלע-
טאַרישן האַטעל, — רעדט צו מיר אַ צווייטער.

— ביי ספּעקטאַרן וועט איר האָבן אַ חוץ די אַרבעטער נאָך אייערן
אַן אַמעריקאַנער, — גיט מיר אונטער חשק אַ דריטער, — דאָרט שטייט
אויך איין אייערער און אַמעריקאַנער אינושיניער גאַלדמאַן.

נאָך איידער איך האָב צייט זיך מיט צו זיין, באַווייזט זיך שוין אַ חבר
אין דער באַגלייטונג פֿון אַ טרעגער און הייסט אים אָפנעמען מייע זאָכן.
איך שטייג אַרויף די טרעפֿ פֿון האַטעל צו מעלדן מיין אַרויסקלייבן זיך. די
חברים דערוואָרטן מיך אונטן. באַלד שטייט שוין צווישן אונדז דער „נאַטאַל“
(טרעגער), אַ קרעפטיקער מאַן מיט ברייטע פלייצעס. זיין ברוין געזיכט
איז איינגעפאַסט אין אַ געדיכטער שוואַרצער באַרד, זיינע פיס באַרוועס
און זיין קאָפּ איז פאַרוויקלט מיט אַ טורבאַן. ער טראַגט אויף זיך די משאַ
פֿון צוויי אַראַבער און גייט גיכער פֿון אונדז. ער רעדט „בעלאַשן האַקאַדעש“
(אין העברייאיש) און דערציילט מיר, אַז זיין נאָמען איז פנחס פֿון שבת
שמעון, און ער קומט פֿון אשור, טאַקע פֿון דער פאַרצייטיקער שטאָט נגוה
(נינווע), וועלכע הייסט היינט מאַסול.

— אין נגוה, באַרימט ער זיך, — זיינען פאַראַן צענדליקער טויזנטער
יידן וועלכע שטאַמען אָפּ פֿון די „עשרת השבטים“ (צען פאַרלאַרענע שוואַ-
טים). — אַזוינע ווי ער, זאָגט ער, זיינען דאָרט פאַררעכנט פאַר „חגבים“
(ער מיינט קאַרליקעס)...

ער לויפט ווי ער וואָלט גאָר אויף זיך ניט געפילט די משאַ. איך פרעג
אים הלמאי ער איילט זיך.

— די זון איז שוין נעענטער צו מערב ווי צו מזרח און איך אייל זיך
צו באַגעגענען וואָס פריער דעם הייליקן שבת, — האָט ער געענטפערט.
— און עס איז דאָ נאָך אַ טעם, — האָט ער מוסיף געווען און זיינע שוואַרצע
אויגן האָבן געלויכטן מיט גליקזעליקייט: — איך האָב אויף אַט דעם רווח
(רעוואַך) גאַרניט גערעכנט, איך וויל דאָרום אויף גיך לויפן אַהיים און זיך
איינשאַפן נאָך אַ פאַר געריכטן לכבוד שבת.

ספעקטאָרס פראַלעטאָרישער האַטעל (וועלכער איז שפעטער געוואָרן פאַפולער דורך דער באַמבאַרדירונג פון טערקישע זשאַנדאַרמען אויף יידישע אַרבעטער), איז באַשטאַנען פון איין גרויסער שטוב, וואָס האָט געדינט פאַר אַן עס-צימער און קאָנצערט-זאַל. אין ביידע זייטן שטוב האָבן געפירט טירן צו די שלאָף-צימערן פון די געסט, וועלכע זיינען געשלאָפן צו דריי-פיר אין אַ צימער. דער גרויסער הויף איז געווען אויסגעפלאַסטערט מיט קאַ-לירטע שטיינער און זומער איז דאָרט געווען אַ מין גאַרטן-רעסטאָראַן, אַן עס-צימער אונטערן פרייען הימל.

אין אַט דעם פראַלעטאָרישן האַטעל האָבן גענעכטיקט און געגעסן נאָר די פראַלעטאָרישע „אַריסטאָקראַטיע“. פאַר דער גרעסערער צאָל אַרבע-טער איז אויך אַט דער אַרימער האַטעל געווען צו טייער, וואָרעם זיין פרייז (5 סענט פאַר נעכטיקן און צען סענט פאַר אַ מאַלצייט) זיינען געווען צו-הויך לויטן חשבון פון זייערע פאַרדינסטן...

— דאָס לעבן אין דעם האַטעל, — האָט מיר אַן אַרבעטער דערקלערט, — קאָן אַריינטרייבן אין צען פראַנק (צוויי דאָלאַר) אַ וואָך. ווי איז אָבער דער דין, אַז איר פאַרדין דורכשניטלעך ווייניקער ווי צען פראַנק אַ וואָך און דערצו דאַרף איר דאָך נאָך אַ שוין, אַ קלייד, וועט און קליינע הוצאות. דאָס רוב פון די אַנווענדיקע אַרבעטער אין ספעקטאָרס האַטעל זיינען געווען פּוּעלי-ציון וועלכע האָבן זיך דעמאָלט אָנגערופן „סאָציאַל-דעמאָ-קראַטן“. די „פּוּעל הצעיר“ די נאַציאָנאַליסטישע אַרבעטער-פאַרטיי, וואָס האָט געהאַט אַן אַנדער „האַטעל“ — ברוך לייבס. אַז עס פלעגן אַנקומען „גרינע“ אַרבעטער, האָבן ניט נאָר די „האַטעלשטיקעס“ נאָר נאָך מער די אַרבעטער-פאַרטייען זיך באַמיט צו געווינען דעם „גרינעם“ פאַר דעם האַ-טעל וואו זיי זיינען היימיש. דער חילוק פון די פאַרטייען איז דעם גרינעם אַרבעטער ווייניק באַקאַנט, און אַז ער קומט אַריין אין איינעם פון זייערע האַטעלן, בלייבט ער דאָרט אַ לענגערע צייט.

אַז מיינע נייע פריינט האָבן מיך געפירט ווייזן די שטאָט, איז שוין געווען נאַכט. אויף דעם טיף-בלויען הימל-ים האָט געשוואַמען אַ גרויסע ליכטיקע לבנה און מיליאָנען גרויסע דימענטן האָבן אונדז אַרונטערגע-פינקלט אַ גרוס פון די אומציייליקע וועלטן אין ווייטן הימל-רוים. אויף דער ערד איז געווען ווייניק וואָס מחיהדיקס צו זען. אין די גאַסן האָבן געברענט קליינע ליכטערנעשקעס, זייערע געלע פלעמלעך האָבן זיך גאַנץ פאַרבלאַסט אין דעם העלן שיינ פון דער לבנה. אין די ענגע אַראַבישע געסלעך זיינען געלעגן אָנגעוואָרפֿענע בערגלעך שמוץ, און ערטער ווייזן, דורך דעם שטראַם פון פאַמיניציעס, נישקשהדיקע בלאַטקעס. אין אַ טייל בערגלעך שמוץ און בלאַטיקע לוזשעס האָבן זיך געוואָלגערט געפּגרטע קעץ און עופות. אין אַ סך געסלעך זיינען ניט געווען קיין טראַטואַרן און מיר זיינען געאַנגען אין מיטן בלאַטע.

מיר זיינען נאָכדעם געגאַנגען פאַרביי ים. די לופט איז געווען אַ מחיה. די לבנה מיט די שטערן זיינען אין טונקל-פּיאַלעטן שטורעמדיקן ים צע-שפּאַלטן געוואָרן אין אומציייליקע ליכט-שטראַלן און דער אַנבליק פון די פּילע פאַרשיידענע קאָלירן אין דער באַצויבערנדיקער באַרגיקער וואַסער האָט מיר געמאַכט פאַרגעסן אין די אומריינע געסלעך הינטער מיר.

מיר זיינען געגאַנגען צווישן די אַפעלסינען-גערטנער. די גאָלדענע עפל האָבן אַרויסגעלויכטן פון דער ווייטן. אין אַ טייל גערטנער זיינען געשטאַנען הויכע פּאַלמען, זייערע לולבים אויסגעשפּרייט הויך איבער די גערטנער אַזוי ווי זיי וואָלטן זיי בענטשן.

„די פּערציק טויזנט דונאַם אַפעלסינען-גערטנער, וועלכע רינגלען אַרום די שטאָט יפו“, האָב איך געטראַכט, „ברענגען אַריין אין יעטוועדן הויז אומציייליקע כוואַליעס פון געזונטע דערקוויקנדיקע בשמים-ריחות. דער גרויסער בלויער ים שווענקט אַפּ זיינע אומרייניקייטן און ברענגט נאָך צו-טראַגן גאַנצע מחנות ווינטן מיט ריינער מחיה-נפּשדיקער לופט. ווי שייך און רייך וואָלט יפו געווען ווען אירע מענטשן זאָלן זי האַלטן אַביסל שענער און ריינער.“

קאָפיטל הונדערט און צוויי און פּופּציק

חברים פירן מיך אַרום ווייזן יפו

שבת אינדערפרי, דעם 23-טן נאָוועמבער, 1907, האָבן חברים מיך ווידער געפירט ווייזן יפו.

מיר זיינען אַרויף די טרעפּ, וועלכע פירן צו דער אַלטער שטאָט. דאָרט וואוינען ווייניק יידן, און אויך אַט די ווייניקע געהערן צו די אַראַביש-ריינדיקע „מוגראַביס“ (מאַראַקאַנער).

אויפן וועג זיינען מיר פאַרבייגעגאַנגען אַ צאָל מאַכמעדאַניש-אַראַבישע קינדער-שולן. דער לערער, אַ הויכער, דאַרער אַראַבער, איז געשטאַנען מיט אַ שטעקן אין האַנט און געשריען מיט קולות. די קינדער האָבן אים נאָכגעשריען. אַפּנים, אַז דאָס האָט ער מיט זיי געלערנט דעם „אַלף-בית.“

ווייטער אַביסל איז געזעסן אַ גרופּע גרעסערע קינדער געקוקט אין ביכלעך און אויסגעשריען הויך איינצלע ווערטער. מיין איינדרוק איז געווען, אַז די אַראַבישע קינדער-שול איז אויסערלעך ענלעך צום יידישן חדר, ווי ער איז געשילדערט אין דער יידישער ליטעראַטור.

אַרויפגייענדיק אויפן באַרג האָבן מיר זיך אַפּגעשטעלט ביי עטלעכע אַראַבישע זייף-פאַבריקלעך. יעדע פאַבריקל איז באַשטאַנען פון אַ גרויסער

שווארצער שטוב, מיט אן אָפגעצאַמט ווינקל פון אַ ביוראָ („אַפּיס“), וואו ס'איז געזעסן דער פּאַבריקאַנט אָדער זיין פּאַרוואַלטר. אין איין זייט פּאַב-ריק איז געווען אַנגעוואָרפן דער רויער מאַטעריאַל. און אין אַן אַנדער זייט — פּאַרטיקע סחורה. גאַר אויבנאָן איז געשטאַנען די מאַשינעריע: אַן אויוון און אַ קובל.

מיר זיינען פּאַרזייגעאַנגען דעם פּאַרט און די אַרומיקע געשעפטס-וויזער פון עקספּאַרט און אימפּאַרט. כמעט אַלץ ליגט אין ניט-יידישע הענט. די יידן אין יפו, זעט אויס, האָבן דאָ איצט די זעלביקע באַשעפטיקונגען ווי אין די געטאָס פון „חוץ-לאַרץ“ אָדער „גלות-לענדער“. די נאָדל און דער אַל, די קראָם און האָס צווישן-האַנדל זיינען אַפנים אויך אין יפו דער הויפּט-קוואַל פון דעם יידישן עקאָנאָמישן לעבן.

דעם שבת האָב איך באַמערקט אין די פּאַרמאַכטע קראַמען אויף דער האַנדלס-גאַס, און אין דער שבתדיקער שטילקייט אין די עכט-יידישע געס-לעך. נאָר אויפן הויפּט-מאַרק און אין די פּאַראַדנע גאַסן פון יפו איז דער שבת געווען ווייניק קענטיק.

לויטן חשבון פון דעם „יידישן (ציוניסטישן) אינפּאַרמאַציאָנס-ביוראָ“ האָט איצט יפו 50.000 איינוואוינער. דערפון: 32 טויזנט מאַכמעדאָנער, צען טויזנט קריסטן און אַכט טויזנט יידן. זי איז פּאַרלויפיק דער נאַענט-סטער האַפן פון ירושלים. עס קומען דורך אים אַריין לעצטנס, יערלעך, אַ פּאַר צענדליק טויזנט פּילגרימס. אין דעם פּאַרט פון יפו שטעלן זיך אַפּ איבער 600 שיפן אַ יאָר. דאָס אַלץ מאַכט יפו פּאַר דער וויכטיקסטער האַנדל-שטאָט אין דעם דעמאָליקן אַרץ-ישראל.

אין די ערשטע עטלעכע יאָר פון דעם 20-סטן יאָרהונדערט האָט באַ-טראַפן דער האַנדל פון יפו בערך 6 מיליאָן דאָלאַר אַ יאָר. דער הויפּט-עקס-פּאַרט, די אַרטיקלען וועלכע ווערן אַרויסגעפירט פון יפו אינעם אָנהויב יאָרהונדערט, זיינען: אַפעלסינען, קאַווענעס, שומשום (סעזאַם), אַליוון-אויל, זייף, פעל, וואָל, וויין און קאַניאַק. דער הויפּט-אימפּאַרט, די אַר-טיקלען וועלכע ווערן אין אַט די יאָרן אַריינגעפירט און יפו, זיינען: מאַנ-פּאַקטור, רייז, צוקער, קאַפע, טאַבאַק, פעטראַלעאָום, אייזן און געהילץ. יפו איז אַ גאַנץ אַלטע שטאָט. זי ווערט שוין דערמאָנט אין די היעראָגליפן (די בילדער-שריפט פון אַלטן מצרים), נאָך איידער די יידן קומען קיין כנען. נאָכן ערשטן חורבן גייט אַריבער יפו צו ניט-יידישע פעלקער, ביז די מאַקאַביער מאַכן זי ווידער פּאַר אַ יידישער שטאָט.

קומענדיק פון מיינ שפּאַציר איבער די גאַסן פון אַלט-יפו צוריק צו ספּעקטאָרס פּראַלעטאַרישן האַטעל, דערקען איך דאַרט דעם ווילנער דעלע-גאַט צו אַ פּאַר ציוניסטישע קאַנגרעסן אין דער שווייץ, וועלכן איך האָב געטראַפן אין באַזעל אין 1899 און אין 1903, מיכל האַלפּערין.

מיכל האלפערין האט זיך פאר די לעצטע אכט יאר ווייניק געענדערט. ער איז נאך אלץ דער הויכער קרעפטיקער מאן, מיט ברייטע פלייצעס, א קאפ לאנגע, בלאנדע האר, נאך זיין ברייטע בלאנדע בארד איז שוין אביסל באזילבערט און גיט אים דעם הדרת־פנים פון א חשובן אראבישן שעיד. זיין התלהבות איז ווי פון א 17־יאריקן רעוואלוציאנער אקארשט־ערשט ארונט־טערגעקומען פון די באריקאדן. ער טראגט א רוסישע בלוזע מיט א גארטל, און אויף דעם — אן „אבאיע“, א בעדואינישן מאנטל.

ער באגריסט מיך מיט א הארציקן שלום און איך דערמאן אים פריינט־לעך א קאמישע פראזע פון זיין רעדע אויפן דריטן קאנגרעס, זומער 1899: „איך בין אופאלנאמאטשעט פאן דער ראבאטיש קלאס אינען צו קלאדעווען, דאס זי זינד גאטאוו צו זשערטעווען איר טרוד אויף דעם מזבח פאן סיאניזם.“

(כיבין באפולמעכטיקט פון דעם ארבעטער־קלאס אייך צו באריכטן, אז זיי זיינען גרייט מקריב צו זיין זייער פראצע אויפן מזבח פון ציוניזם). האלפערין האט מיט א צופרידענעם שמייכל מיר דערקלערט, אז כאטש „געברעאיש“ (העברייאיש) איז אים נאך איצט אויך שווער צו ריידן, „זאטאָ“ (דערפאר) קען ער שוין איצט ריידן א ריינעם יודיש. ער הויבט גלייך אן מיר אַגטירן פאר זיין אידייע פון א „נאַציאָנאַלער פאַרם“ און א „לגיון העם“ (א יידישן פּאָלקס־לעגיאָן). דערביי דערציילט ער מיר שטיק־לעכווייז, און אָן א סדר, זיין לעבנסגעשיכטע, וועלכע האט מיר צוערשט גע־קלונגען פאנטאטיש, נאָר פון זיינע בלויע אויגן האט אַרויסגעשיינט קיב־דערשע תמימות, וואָס האט מיך איבערצייגט, אז ער דערציילט נאָר אַזוינס, וואָס ער גלויבט באמת, אז אַזוי האט דאָס פאַסירט.

די העברייאישע גימנאזיע אין יפו איז געגרינדעט געוואָרן פון א יחיד: דר. מעטמאן כהן. שפעטער ווערט זי אָנגעפירט פון דער געזעלשאַפט „אגודת הגימנסיה העברית בארץ ישראל“. יעדער מיטגליד פון אַט דער העברייאישער גימנאזיע־געזעלשאַפט האט געדאַרפט איינמאַל איינצאלן די סומע פון 50 דאלאַר.

דער דירעקטאָר פון דער גימנאזיע, דער פריער־דערמאנטער דר. מעטמאן כהן און די צוויי לערער־דאָקטוירים, באַגראַטשאָוו און מאַסינאָוו, זיינען אַלע דריי געווען שווייצער־סטודענטן. עס האט זיך דאָרום געפילט שטאַרק דער שווייצאַרישער איינפלוס אין דער העברייאישער גימנאזיע פון יפו אין 1907. אַזוי ווי אין דער שווייץ, האָבן אויך אין יפוער גימנאזיע געלערנט יינגלעך און מיידלעך צוזאַמען, און אַזוי ווי דאָרט, איז אויך דאָ די באַציאָונג צווישן לערער און שילער געווען אַ חברשע.

די העברייאישע גימנאזיע האט געהאט אַכט קלאָסן און דערצו אַ דריי־קלאָסיקע צוגרייטונג־שולע. די ערשטע פינף קלאָסן האָבן געגעבן די ביל־

דונג פון א קאָמערץ-שול. די לעצטע דריי האָבן צוגעגרייט צום פּאָלי-טעכניקום אָדער צום אוניווערזיטעט. די לערן-שפּראַך איז געווען העב-רייאיש. די פרעמדע שפּראַכן זיינען געוואָרן געלערנט אין זיי גופא. פּראַנ-ציוזיש און אַראַביש — אין אַלע אַכט קלאַסן. טערקיש — פון פּערטן קלאַס אָן. דייטש און ענגליש זיינען ניט געווען קיין מוה. דאָך האָט מען פון דריטן קלאַס אָן אויך געגעבן לעקציעס אין דייטש.

אַ נייטס אין דער יידישער דערציאונג איז געווען דאָס לערנען חומש און תנ"ך אָן היטלען. די אַרטאָדאָקסן האָבן שטאַרק פּראָטעסטירט קעגן אַט דעם איינפיר, וועלכן זיי האָבן באַטראַכט פאַר אַ „חילול השם“. נאָר די לערער זיינען געבליבן איינגעשפּאַרט און זיך געהאַלטן פּעסט ובו זייער פּרינציפּ, אַז די גימנאַזיע דאַרף זיין פּריי פון רעליגיע. חומש און תנ"ך זיינען געשיכטע און ליטעראַטור און דאַרפן געלערנט ווערן ווי אַלע אַנדערע לימודים אָן אַ צומיש פון רעליגיע. די רעליגיעזע דערציאונג האָבן די לערער זיינען געבליבן איינגעשפּאַרט און זיך געהאַלטן פּעסט ביי זייער צוהילן לערנען יידישקייט אָן היטלען, און דאָס לערנען צוזאַמען יינגלעך און מיידלעך, האָבן אַ סך אַרטאָדאָקסן ליבער געשיקט זייערע קינ-דער לערנען אין די אַסימילאַטאָרישע „אליאנס"-שולן און אפילו אין די מיסיאָנעריסקע. בפרט אַז אין גימנאַזיע האָט מען געדאַרפט צאָלן שכר-לימוד, בעת די „אליאנס" און די מיסיאָנערן האָבן נאָך „צוגעצאָלט", דורך זייער געבן פּרעזענטן פאַר די קינדער.

די לערער אין גימנאַזיע זיינען אַלע געווען יידן און האָבן גערעדט העברייאיש, אַ חוץ דער לערער פון אַראַביש און טערקיש, וועלכער איז געווען אַן אַראַבער. דאָס רוב שילער זיינען געווען פון אַשכנזיש-יידישע עלטערן. די ספרדישע קינדער זיינען געווען ווייניקער ווי צען פּראָצענט. נאָענט פון צוויי דריטל שילער זיינען געווען פון יפו אַליין, אַ פּערטל פון אויס-לאַנד — סאַוט-אַפּריקע, אַרגענטינע און רוסלאַנד (דער גרעסטער טייל). די איבעריקע זיינען געקומען פון די קאַלאָניעס, דאָס רוב פון ראשון לציון און פתח תקוה.

אין גימנאַזיע ווערט אין 1907 געלערנט חומש, תנ"ך און תלמוד אַלס יידישע ליטעראַטור, פון אַ פּרייען היסטאָריש-קריטישן שטאַנדפּונקט. די שפּעטערדיקע ליטעראַטור און די אַנטוויקלונג פון דער העברייאישער שפּראַך ווערט גרינטלעך שטודירט. די אַראַבישע שפּראַך ווערט געלערנט אויף וויפל זי איז נויטיק אין טעגלעכן לעבן. פּראַנציוזיש ווערט געלערנט גרינט-לעך, אַזוי אַז די שילער מוזן קאָנען אָפּגעבן עקזאַמען אויף אַלע לימודים פון גימנאַזיע אין דער פּראַנציוזישער שפּראַך. די וועלט-געשיכטע ווערט געלערנט צוזאַמען מיט דער יידישער. דעם בכבודיקסטן פּלאַץ גיט אַפּ די גימנאַזיע דער געשיכטע פון די אַלט-אַריענטאַלישע פעלקער און די יידישע געשיכטע אין מערב-אַזיע. אויפן זעלבן שטייגער ווערט אויך געלערנט

די געאָגראַפֿיע. זי הויבט זיך אָן מיט ארץ ישראל, טערקיי און די לענדער אַרום ים הגדול (מיטללענדישן ים). די לערער גיבן אָפּ אַ ברייטן פּלאַץ דער קאָמערציעלער געאָגראַפֿיע און איר שייכות צו ארץ ישראל. זיי גיבן אויך אָפּ אַ סך פּלאַץ פֿאַר מוזיק, טעאָרעטיש און פּראַקטיש, און אויך אַ סך מי און צייט פֿאַר מאַלן און צייכענען. אַ טייל שילער גרייטן זיך אַרײַנצוטערעטן שפּעטער אין דער קונסט־שול „בצלאל“. אַ זייער גוטן איינדרוק מאַכן די שילער ביי דער גימנאַסטיק. זייער לערער איז געווען אַ טיכטיקער יידישער סאַלדאַט, וועלכער האָט אַ חוץ גימנאַסטיק אויך געקאַנט גוט מושטירן. די שילער מאַרשירן ווי העלדן און באַוועגן זיך ווי אַרטיסטן.

אַן איך האָב צום ערשטן מאַל באַזוכט די העברייאישע גימנאַזיע אין יפו, בין איך ווי באַרוישט געוואָרן פון די קינדערשע שוואַרצע פינקליקע אויגעלעך. שפּעטער, אַז כִּיהאַב באַזוכט די יידישע קאָלאָניעס, האָב איך זיך צוגעוואוינט צו די שוואַרץ־אויגיקע קינדער, אַזו ווי צו די בלויע בערג. דעם העל־בלויען הימל און דעם טיף־בלויען ים. צום ערשטן מאַל אָבער האָט עס אויף מיר געמאַכט אַן אויסערגעוויינלעך־טיפּן איינדרוק. איך האָב פֿאַר זיך געזען אַזאַ בילד :

צענדליקער פֿאַר שוואַרצע פייערלעך פּלאַקערן פֿאַר מיינע אויגן. אויף אַ זייטיקער וואַנט פון דרויסן האָט זיך געזען דער שאַטן פון אַ לייטער און די ווייסע דאַכלאַזע וואַנט האָט זיך צוזאַמענגעגאַסן מיט דעם בלויען הימל און האָט אויסגעזען ווי אַ אומענדלעך הויכער בלויער מויער, אונטן ווייס באַצויגן.

אין קינד האָט געלייענט אַ קאַפּיטל תּנ"ך פון „שמואל“. דאָס איז ניט געווען דער תּנ"ך פון יידישן חדר. נאָר עפעס נייעס. דאָס קינד האָט ניט געזאָגט קיין עברי נאָר גערעדט, דערציילט, געמאַלן אַ בילד אין אַ לעבע־דיקער שפּראַך, מיט נאַטירלעכע פֿאַרבן, מחיהדיק זיס... נאָך אַ קינד האָט דערציילט ווייטער דאָס לעבן פון דעם נביא שמואל, ווען ער איז נאָך געווען אַ קינד. און וואונדער־שיין האָט מיר געקלונגען די קינדערשע שטים, וועלכע האָט דערציילט מיט נאַטירלעכער באַגייסטערונג, ווי אַ פֿאַרבאַרגענער גאַט רופּט דאָס קליינע שלאָפּנדיקע קינד: „שמואל! שמואל!“...

ווי דימענטן פון אַלאַדינס צויבער־שלאָס, האָבן ביים קינד געבליצט די שוואַרצע אויגעלעך ביי אַט דער דערציילונג, ווען עס האָט אויסגערופּן דעם לעגענדאַרן: „וואו ביסטו, שמואל?! קום, מיין קינד, דו ביסט אויס־דערוויילט צו זיין אַ נביא ביי יידן!“...

און פֿאַר די אויגן פון מיינ פּאַנטאַזיע האָט זיך באַוויזן אַ געדיכטער וואַלד, אין וועלכן עס פליסט שטיל און באַשיידן אַ שמאַל טייכל, פון וואַנען עס לויכטן אַרויס אומציייליקע ווייסע שטיינדלעך. עס איז נאָכמיטאַג־צייט. די וואַלד־באַפעלקערונג שלאָפּט. איך ליג אונטער אַ געדיכטן סאָסנע־בוים;

מיין צוקאפנס איז פון ווייכע גרינע צווייגעלעך. איך קוק אויפן קלארן וואָ-
סער און האָרך ...

די יידישע לערער אין יפו ווי אויך אין אַנדערע פלעצער פון ארץ-ישראל
האַבן אין 1907 געהאַט ווייניק אָדער גאַרניט לערנביכער אין זייערע קלאַסן.
די דאָזיקע לערער האָבן זייערע לימודים פאַרצייכנט פאַר זיך פון פאַרשיי-
דענע קוואַלן און פאַרשיידענע ניט-יידישע שפראַכן. זיי האָבן דאַרום גע-
מוזט זייער שטאַרק זיך אַנשטרענגען צו דערקלערן די קינדער קלאַר און
דייטלעך יעדן געגנשאַנד. בפרט נאָך אין העברייאיש, וואָס האָט דעמאָלט גע-
האַט ווייניק ווערטער פאַר נייע און מאָדערנע לימודים. די לערער האָבן
געמוזט זייער שווער אַרבעטן, אָבער דערפאַר האָבן דערפון אַ סך געוואונען
די שילער. זיי האָבן ניט געהאַט צו טאָן מיט קיין טויטע בוכשטאַבן.

אין דער נאַטור-וויסנשאַפט, איבערהויפט אין דער וועלט פון פלאַנצן
און לעבעדיקע באַשעפענישן, האָבן די שילער כמעט אַלץ געלערנט דירעקט
פון לעבן.

עלטערע שילער האָבן אַרויסגעוויזן זייער העכסטע באַגייסטערונג ביים
לערנען תנ"ך. זיי זעען דעמאָלט ניט דעם פרעמדן צוקוקער, וועלכער קומט
זיי באַאָבאַכטן. זיי זיינען אין גאַנצן פאַרטיפט אין דער סאַציאַל-פאַליטישער
לאַגע, אין וועלכער די נביאים האָבן זיך געפונען. דאָס לערנען די רייד פון
די נביאים אין אַ לעבעדיקער שפראַך; די ליידינשאַפט מיט וועלכער די
ווערטער ווערן אַרויסגערעדט; דער אַרט, די היים פון די נביאים, און די
צוהערער, יונגע קינדער, וועמעס הערצער פילן מיט די סאַציאַלע גערעכ-
טיקייט פון די נביאים, דאָס אַלץ מאַכט דאָס לערנען פאַר עפעס אומגע-
וויינלעכס. די צאָרן-ווערטער פון נביא פאַלן ווי גליענדיקע מעטעאָרן אין
שטורעמדיקן ים און זיינע טרייסט-ווערטער צערטלען און גלעטן ווי אַ קאַלט
ווינטל אין אַ הייסן זומער-טאָג.

ליכט און שאַטן גייען דאָ איצט האַנט אין האַנט. נאָענט פון דער גימ-
נאַזיע אין יפו, וועלכע זאָגט אָן אַ נייע צייט, שטייט אַ לאַנגע געביידע — די
יידישע תלמוד-תורה, מיט אַ סך חדרים, וואו יידישע קינדער לערנען „ווי
גאָט האָט געבאַטן“, ניט דער גאָט פון די נביאים און תהלים-זינגער, נאָר
דער גאָט פון „שבט מוסר“ און דעם „קיצור שולחן ערוך“.

אין דער תלמוד-תורה איז ניטאָ קיין סדר-הלימוד. איין חדר האָט ניט
קיין שייכות מיטן צווייטן. אין עטלעכע קעמערלעך לערנט מען די זעלבע
תורה מיט קינדער פון פאַרשיידענעם עלטער. אין עטלעכע קעמערלעך
לערנט מען חומש מיט רש"י, אין אַנדערע לערנט מען גמרא. אָדער מיזאָגט
„עבריי“, אין איינעם האָט דער רבי שוין געזאָגט דעם „שיעור“, אין חדר
פון „פסוק“ (תנ"ך). האָט מיך דער רבי געבעטן עפעס וואָס פרעגן ביי זיינע
תלמידים. זיי האָבן געלערנט וועגן דער מלחמה צווישן שאולן און די

פלישתים. כ'האב זיי געפרעגט: וואו געפינען זיך די פלישתים? זיי האָבן
ניט געוואוסט. איך האָב זיי געפרעגט אויף עקרון, וועלכע איז אַמאָל געווען
איינע פון די פינף פירשטנטומס אין דעם לאַנד פון די פלישתים און איז
היינט (אין 1907) די פרומסטע יידישע קאָלאָניע אין יהודה. די גרעסערע
קינדער האָבן געענטפערט אַז זיי ווייסן ניט. אַ קליין יינגעלע האָט אויפגע-
הויבן זיין האַנט און געזאָגט: „איך ווייס וואו עקרון איז. עקרון איז אַ קאָ-
לאָניע מיט גערטנער און פעלדער, נאָענט צו די קאָלאָניעס „גדרה“ און
„רחובות.“

„פון וואָנען וויסטו דאָס?“ — האָב איך אים געפרעגט.

„איך האָב פריער געלערנט אין „בית-מלאכה“, — האָט ער צוגעגעבן מיט
אַ וויינענדיקן קולכל, — מיין טאַטע האָט מיך פון דאָרט אָפגענומען און
אָהער געשיקט.“

די תלמוד-תורה האָט אָבער אויך אַ גוטע זאָך אויפגעטאָן. זי האָט
אויסגעבויט אַ היפשע געביידע פאַר אַ „בית-מלאכה“ צו לערנען אַרבעטן
די עלטערע יינגלעך, וועמעס עלטערן ווילן זיי ניט מאַכן פאַר קיין רבנים.
די דאָזיקע פראָפעסיאָנעלע שול שטייט אונטער דער אָנפירערשאַפט פון אַ
מעכאַניק, וועלכער האָט שטודירט אין לאַנדאָן און איז אין אַ געוויסער צייט
געווען אַ לערער פון צייכענען אין גימנאַזיע. דער דאָזיקער מעכאַניקער
איז שטאַרק אָפגעגעבן צו זיין לימוד און זיין דערפאַלג איז גוט קענטיק.
אַ צאָל קינדער קאָנען שוין גוט צייכענען און פאַרפאַרטיקן אויך גאַנץ פיינע
אייזן-אַרבעט. באַזונדערס האָט מיך איבערראַשט די צייכענונגען פון אַ
טימנער שילער. ביי זיינע עלטערן, ווי ביי דאָס רוב טימנער יידן, איז ניט
געווען קיין מעבל. ביינאַכט האָט ביי זיי געברענט אַ ליכטל אָדער אַ קליין
לעמפל, און פאַר אַט דעם שוואַכן שוין ליגט דאָס יינגל אויף דער ערד און
מאַכט זיינע צייכענונגען.

אין בית-מלאכה פירט זיך, נאַטירלעך, גאַנץ יידישלעך. נאָך דער אַר-
בעט ווערט געדאָוונט מנחה און מעריב. דערפאַר מאַכן זיך די פרומע לייט
ניט הערנדיק אַז דאָרט ווערט גערעדט העברייאיש. דאָס מוז דאָרט אויך אַזוי
זיין, ווייל אין דער „אַרבעטס-הויז“ אַרבעטן אויך אַזוינע יינגלעך, וועלכע
פאַרשטייען ניט דעם יידיש פון אַ תלמוד-תורה.

קאָפיטל הונדערט און דריי און פופציק

מיין באַקאַנטשאַפט מיט הרב קוק

דורך מיין וויזיט אין תלמוד-תורה „בית-מלאכה“ האָב איך זיך באַקענט
מיט דעם רב פון יפו, הרב אברהם יצחק קוק. אַט דער רב ווערט באַקעמפט

פון צוויי זייטן: די אַרטאָדאָקסן האַלטן אים פאַר אַ „פאַרשטאַכענעם“. זיי גלויבן ניט אין זיין פרומקייט, און זוכן אויף אים פגימות. די פרייגעזאַ-
 נענע האַלטן אים פאַר אַ קלערקאַל. זיי גלויבן ניט אין זיין אויפגעקלערט-
 קייט און זוכן אין אים „צביעות“. ער האָט מיט מיר גערעדט אין העברייאיש
 און האָט ענערגיש פאַרטיידיקט זיין מיינונג וועגן רבנים און יידנטום. ער
 האָט גאַרניט, זאָגט ער, קעגן די ראַדיקאַלן, וואָס לערנען די תורה מיט אַן
 אָפגעדעקטן קאַפּ, וועלכע ריידן העברייאיש דווקא אין דעם דיאַלעקט פון
 די עטלעכע הונדערט טויזנט ספרדים, און ניט ווי עס ריידן די מיליאָנען
 אשכנזישע יידן. אים אַרט ניט פאַר זיי. ער וויל ניט קיין רעליגיעזע אינ-
 קוויזיציע. זאָל יעדער „כיתה“ („קיטע“) זיך פירן ווי זי וויל, אָבער „מען
 מוז דאָך מסכים זיין“ אָז די פרומע יידן קאָנען ניט שיקן זייערע קינדער
 אין אַזאַ „שקאַלע“. געוויס, די פרומע יידן בלייבן הינטערשטעליק צוליבן
 דת (רעליגיע), און דעת (וויסנשאַפט), אָבער דערצו מוזן די וואָס ליבן דאָס
 פאַלק אָנווענדן אַנדערע מיטלען ווי זיי אויפצוקלערן. די מענטשלעכע נאַ-
 טור קאָן ניט מאַכן קיין „כפיצת הדרך“ (צו גרויסע שפּרונגען). אַלץ מוז
 גיין נאָך דעם געזעץ פון דער אַנטוויקלונג. וויל מען דאָס יידישע פאַלק
 אויפקלערן און אויפהויבן אויף אַ העכערער מדרגה פון וויסן, דאַרף מען
 זיי געבן דאָס נייע נאָר טראָפּנווייז, און דערביי ניט אַנרירן די אויסערלעכע
 פאַרמען, וועלכע זיינען געוואָרן הייליק אין דעם משך פון אומציייליקע דורות.
 גיט אַ קוק אויף דער תלמוד-תורה. דאָרט איז קיין זאָך ניט געענדערט
 געוואָרן, אויסער דער „בית-מלאכה“. דאָך איז עס אַ נייע פּלאַנצונג, וואָס קען
 אויסוואַקסן אין אַ פּרעכטיקן גאַרטן.

דער בית-מלאכה איז מיר אָנגעקומען זייער שווער. די פּאַנאַטיקער
 פילן אַז דאָ וועבט זיך עפעס אַזוינס, וואָס וועט מאַכן אַן ענדערונג אין
 יידישן לעבן אין ארץ-ישראל. און זיי האָבן רעכט, אויב, נאַטירלעך, די
 פּראָבע וועט ניט בלייבן פאַראיינצלט, און יעדע תלמוד-תורה און ישיבה וועט
 מאַכן אַ בית-מלאכה.

ווייסט איר, — האָט ער ווייטער גערעדט — אַז דאָ אין ארץ-ישראל
 זיינען ניטאָ קיין רבנים אין די קאָלאָניעס? אין אַלע לענדער זיינען יידן גע-
 וואוינט צו האָבן רבנים אַרטאָדאָקסן אַדער רעפּארמער, אַבי רבנים. יידישע
 קהלות גאָר אָן רבנים וועט איר זעלטן געפינען, נאָר ווי קומט עס, וואָס גראַד
 אין ארץ-ישראל, וואו די יידישקייט איז אַזוי שטאַרק, זאָלן אַלע קאָלאָניעס
 אויסקומען אָן רבנים? די סיבה דערפון איז, וואָס די קאָלאָניעס אין ארץ-
 ישראל זיינען אויפגעוואַקסן אויף אַ נייעם יסוד. עס איז צו זיי ניטאָ קיין
 גלייכן אין אַלע אַנדערע לענדער.

אין די קאָלאָניעס זיינען דאָ יידישע כלל-אינטערעסן וועלכע זיינען
 פאַרבונדן מיט „חכמת-המדינה“ (פּאָליטיק). אַ רב אין אַ קאָלאָניע דאַרף
 זיין דערצויגן נאַציאָנאַל און האָבן אַ פּאָליטישן טאַקט. צווישן די קאָלאָ-

ניסטן זיינען דאָ לומדים און געלערנטע, מענטשן מיט אַ סך וויסן און ברייטע וועלט־קענטענישן. די שכירות פון אַ רב אין אַ קאַלאָניע זיינען זייער קליין. אַ גרויסער רב קאַן אַהין ניט קומען. אַ קליין רבל וועט ווערן אויס־געלאַכט און פאַראַכט. ווען די רבנים וועלן אָבער זיין בעלי־מלאכות און פראַפעסיאָנאַלן, דעמאָלט קען דער רב זיין דער שמיד, דער סטאַליער, דער מעכאַניק, אָדער דער דאַקטאָר פון דער קאַלאָניע. ער איז דערצויגן אין לאַנד און האָט אַלע מעלות פון אַ קאַלאָניסטישן רב. ער איז דערצו אומאַפֿ־הענגיק און ווערט פון אַלעמען רעספעקטירט פאַר זיין פרייוויליקער רבנות, די קאַלאָניעס האָבן דעמאָלט אַזוינע רבנים ווי אין די צייטן פון די תנאים. די תורה ווערט געאַכטעט פון די חכמים, די חכמה — פון די בעלי־תורה, און דאָס פאַלק וועט זיך אויפהויבן הויך אויף דעם לייטער פון חכמה און וויסן.

מיין פלאַן איז, ניט נאָר צו דערציען בעלי־מלאכות נאָר אויך אינטעלי־גענטע פראַפעסיאָנאַלן, די אמתע פרומע וועלן זיך איינגעוואוינען, אַז לערנען אַ מלאכה איז אַזאַ מצוה ווי תלמוד־תורה. זיי וועלן זיך אויך צוגעוואוינען צום געדאַנק, אַז מען קען זיין אַ גוטער מעכאַניקער און דאָך אַ פרומער ייד. אַט־ווי מיר לערנען אונדזערע מעכאַניקער אין „בית־מלאכה“. דעמאָלט וועלן מיר מאַכן ישיבות און מ'וועט לערנען תורה און חכמה צוזאַמען, וואו אַ רב וועט קענען זיין צו גלייכער צייט אַ גוטער בעל־מלאכה אָדער אַן אינ־זשיניער, אַ דאַקטאָר, און דאָס גלייכן. דער רב וועט דעמאָלט לעבן פון „יגיע־כפים“, פון זיין אייגענער אַרבעט, און די רבנות וועט ביי אים זיין ניט קיין „קרדום לחפור בו“, ניט קיין פרנסה־זאַך, נאָר אַן אידעאַל.

צווישן דער גימנאַזיע און דער תלמוד־תורה שטייט די רעליגיעזע שול „תחכמוני“. בעת איך האָב זי באַזוכט, אין 1907, איז זי געשטאַנען אונטער דער פירערשאַפט פון דר. יוסף זעליגער. איך האָב אים געקענט נאָך אין דער צייט וואָס ער איז געווען אַ סטודענט אין בערן. ער איז געווען זייער פרום און האָט מיר אַמאָל דערקלערט אַז אַלס אַ פריידענקער בין איך אים גיט מער ברודער ווי עשו :

— מיר ביידע שטאַמען געוויס פון יעקב אַבינו, אָבער יעקב און עשו זיינען דאָך אויך לייבלעכע ברידער, נאָר דער עיקר איז ניט די ברודער־שאַפט, נאָר די רעליגיע.

ניט געקוקט אויף זיין דערקלערונג, ביי אונדזער ערשטער באַקאַנט־שאַפט, פלעגט יוסף הלוי זעליגער ריידן זייער שאַרף קעגן די חסידים אין זיין געבורטס־לאַנד גאַליציע. די דאָזיקע חסידים האָבן אים אויך ניט ליב געהאַט און שפעטער, ווען עס עפנט זיך אין גאַליציע אַ יידישע גימנאַזיע אונטער זיין פירערשאַפט, ווערט ער שטאַרק פאַרפאַלגט סיי פון די אַסי־מילאַטאָרן, סיי פון די חסידים.

שטודירנדיק אין בערן, ווערן מיר ביסלעכווייז נאָענטע פריינט. אין זומער 1899 גרינדן מיר ביידיע, צוזאַמען מיט אונדזער חבר דאָקטאָר יעקב מאיר זאָלקינד, אַ העברייאיש־ריינדיקן פאַראיין מיט דעם נאָמען „דוברי עברית“. מיר האָבן אויך אַלע דריי צוזאַמען פאַרפאַסט דעם אויפֿרוף, וועלכן מיר האָבן אַרויסגעהאַנגען אויף דעם שוואַרצן אַנאַנסן־טאַול אין די קאָרי־דאָרן פֿון אוניווערזיטעט. אונדזער פראָפּעסאָר פֿון פּילאָסאָפּיע, דר. לודוויג שטיין, האָט זיך אָפּגעשטעלט און עס דורכגעלייענט און צוליב דעם מיך שפּעטער אויך שוין געקאַנט פּערזענלעך.

אין „תּחכּמוני“ איז אַלץ געלערנט געוואָרן אין העברייאיש. נאָר די היטלען האָבן די קינדער געמוזט טראָגן אפּילו ביים לערנען ניט־רעליגיעזע לימודים. אַ צווייטער אונטערשייד פֿון גימנאַזיע איז געווען, וואָס אין תּחכּמוני האָבן געלערנט בלויז יינגלעך. צוב אונטערשייד פֿון גימנאַזיע האָט מען אין תּחכּמוני אויך גערעדט און געלערנט אין העברייאיש אין זעלבליקן אשכּנזישן דיאַלעקט, אין וועלכן דאָס רוה יידן דאווענען און לערנען תּורה אויך אין ארץ־ישׂראל.

דאָס רוה שילער פֿון „תּחכּמוני“ זיינען געווען אָנגעטאָן אַרימער ווי אין גימנאַזיע, און אויך ניט אַזוי ציכטיק ווי יענע. נאָך אַרימער זיינען דאָרט געווען די פאַרמען פֿון די לימודים. דער ערשטער קלאַס, וועלכער איז באַ־שטאַנען פֿון פינף־יאַריקע קינדערלעך, האָט ניט געוואוסט פֿון קיין שפּיל און געזאַנג, ווי אין די קינדער־גערטנער און אין אַ טייל פּאַלקס־שולן. די העברייאישע שפּראַך אָבער האָבן זיי געקענט אַזוי גוט ווי יענע, און האָבן נאָך דערצו געוואוסט די נעמען פֿון די יידישע חדשים.

פֿון די אַנדערע יידישע שולן אין יפו, וועלכע איך האָב באַזוכט אין יענער צייט, איז די ענלעכסטע צו דער גימנאַזיע געווען די מיידל־שול — „בית ספר לבנות“, וועלכע קאָן אייגנטלעך אָנגערופן ווערן „אַ גימנאַזיע פאַר מיידלעך“. די פראָגראַם איז דאָרטן אַ ברייטע; אַזוי ווי אין גימנאַזיע, ווערן דאָרט אויך געלערנט יידישע און אַלגעמיינע זאַכן. די שול פאַר מיידל־לעך איז געווען זייער פּאָפּולער אין יפו און איז געוואָרן אויסגעהאַלטן פֿון די „חובבי ציון“ אין רוסלאַנד.

אין יפו האָבן דעמאָלט אויך געהאַט שולן דער „הילפֿס־פאַראיין“ פֿון דייטשלאַנד, און די „אליאנס“ פֿון פאַריז. אין דער פּאַלקס־שול פֿון דייטשן „הילפֿס־פאַראיין“ איז אַלץ געלערנט געוואָרן אין העברייאיש, אַחוץ, נאָ־טירלעך, די דייטשע שפּראַך, וואָס מ'האַט געלערנט אין דייטש. אין דער שול פֿון „אליאנס“, איז אַלץ געלערנט געוואָרן אין פראַנצויזיש; נאָר די העב־רייאישע לימודים האָט מען געלערנט אין העברייאיש. די שילער פֿון דער „אליאנס־שול“ זיינען צום גרעסטן טייל געווען שפּאַניאַליש־ריינדיקע קינדער. מ'האַט זיי דאָרט געגעבן מיטאַגעסן און אָפט אויך אַ פאַר שיד, און דאָס גלייכן.

צי די „אליאנס“־שול וואלט געקאנט עקזיסטירן, ווי די איבעריקע שולן, אין וועלכע מ'האט געדארפט נאך עפעס צוצאלן, איז מיר געווען א גרויסער ספק.

א פיינעם איינדרוק מאכן דעמאלט אויף מיר אויך די פאך העברעאישע קינדער־גערטנער. אלץ איז דארט געלערנט לויט דער סיסטעם פון די בעסטע קינדער־גערטנער אין אייראפע.

דער „אפיס“ פון די „חובבי־ציון“ איז געווען צוגלייך א קלוב און א ביבליאטעק. דער פארשטייער פון די „חובבי־ציון“ איז דארט געווען מיין אלטער באקאנטער, דר. חיים חישין פון בערן, שווייץ, וואו ער האט שטודירט מעדיצין. מיר האבן זיך געקענט נאך אין 1899, ווען ער איז געווען דער פרעזידענט פון דער „רוסישער סטודענטן־קיך“. ניט געקוקט אויף דעם גרויסן אונטערשייד אין אונדזער עלטער אין יענער צייט זיינען מיר געווען זייער נאענטע פריינט. ער, דער געוועזענער כארקאווער סטודענט, איז נאך די צארישע פאגראמען אויף יידן אין דרום־רוסלאנד אין 1881, געווארן א „בילועץ“ א מיטגליד פון דער יידישער סטודענטישער געזעלשאפט „בילו“ — „בית יעקב לכו ונלכה“ וועלכע זיינען געפארן גרינדן קאלאניעס אין ארץ־ישראל אין דער שווייץ שטודירן מעדיצין, איז ער שטארק אנגעזען אין דער רוסישער קאלאניע ניט בלויז פאר זיין פיאנערישער געזעלשאפט־לעכער טעטיקייט אין כארקאוו און אין ארץ־ישראל, נאר אויך אלס קארעס־פאנדענט פון יידיש־רוסישן וואכנבלאט „וואסכאד“ אין פעטערבורג. ניט געקוקט אויף זיין קאלאניסטישער פארגאנגענהייט אין ארץ־ישראל איז חיים חישין געווען ווייניק באקאנט מיט יידישע גייסטיקע ענינים, און איד, פריש פון ווילנע, האבן אים א סך ארויסגעהאלפן אויף אט דעם געביט. אין 1907 אבער, אין יפו, האט ער מיך שטארק אנטוישט. ער איז געווארן גאנץ פאר־ענדערט. פון דעם רוסישן „נארדניק“, דעם פאלקיסט־סאציאליסט, און דעם ציוניסטישן דעמאקראט (פון דער ווייצמאן־מאצקין „דעמאקראטישע פראקציע“), איז ביי אים שוין ניט געווען קיין שפור. ער איז געבליבן א גוטער „חובב ציון“ נאר מיט דעם „נארד“ און מיט דער „דעמאקראטיע“ האלט ער זיך פון ווייטן, לויט ווי ער האט מיר דערציילט, האט דאס אנדערש ניט גע־קאנט זיין.

דער ישוב פון ארץ־ישראל, דערקלערט מיר דר. חישין, איז געווען א סך יארן באגרינדעט אויף צדקה. די יידישע באַלמעלאַכעס האבן ניט פאר־גונען די קאלאניסטן און אויך געוואלט א חלק אין דער צדקה, בפרט אז דער פאראיין „חובבי־ציון“ אין רוסלאנד איז געווען פארציכנט אפיציעל ביי דער רוסישער רעגירונג, ווי א „חברה צו שטיצן באַלמעלאַכעס און אַקער־בויער“. די באַלמעלאַכעס האבן פון דר. חישין געפאדערט, ער

זאל זיי געבן אַ חלק פון דעם חברהשן געלט. זיי האָבן עס אויך פון אים געמאַנט לויט דעם געזעץ און אים געוואָלט פשוט שלאָגן. דער פריער-דערמאָנטער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַליסט, וועלכן דר. חישין האָט אָנגע-רופן „קאָמוניסט“, מיכל האַלפּערין, האָט דאָ געפונען אַ געלעגנהייט „אויס-צוראַטן“ פון ארץ-ישראל דעם „פּריוואַטן אייגנטום“ פון די „חובבי-ציון“. מיכל האַלפּערין האָט דאָרום אונטערשטיצט די יפּוער באַלמעלאַכעס אין זייער קאַמף קעגן די „בורזשוקעס“, און אַזוי איז דער אַמאָליקער נאַרדאָניק חיים חישין, ביסלעכווייז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ באַאַמטן, וואָס פירט דורך דאָס געזעץ און האָט מיט דער מאַסע קיין שייכות ניט.

די יידן פון ארץ-ישראל, זאָגט מיר דר. חישין, זיינען געווען איינגע-וואוינט, אַז די גאַנצע יידישע וועלט דאַרף זאָרן פאַר זייערע אינסטיטוציעס, ווייל זיי, די ארץ-ישראל יידן, נעמען דאָך אַריין יעדן יידן פון וועלכן לאַנד ער זאל ניט קומען. זיי האָבן עס „אויסגעטייטשט“, אַז דאָס רוב „טשאַריטיס“ (צדקות) זיינען לכתחילה געמאַכט פאַר די יידן וועלכע קומען פון די „גלות-לענדער“, זיינען דעריבער יענע יידן מחויב צו אונטערשטיצן אַלץ וואָס עקזיסטירט אין ארץ-ישראל. זיי (די יידן פון ארץ-ישראל) ווילן דעריבער אויך, אַז יעדער דורכרייזענדער ייד זאל זען זייערע אינסטיטוציעס און זאל קענען זאָגן וועגן זיי אַ מיינונג. אין יפו זיינען אַלעוועלטלעכע יידישע וואויל-טעטיקע אינסטיטוציעס ניטאָ קיין סך. זייער הויפט-קוואַרטיר איז אין ירושלים. דאָס ביסל וואָס יפו האָט, קאָן מען מיט דעם ניט שטאַלצירן. „אונדזער האַספּיטאַל איז נאָר גוט אין פאַל ווען עס זיינען ניטאָ קיין חולאים“, פלעגן אַ סך יפּוער יידן זיך וויצלען דעמאָלט.

פון יפו קיין ראשון-לציון בין איך געפאַרן מיטן דיליזשאַנס. די רייזע האָט געדויערט צוויי שעה, און געקאָסט אויף אַמערעיקאַנער געלט פּופּצן סענט. דער דיליזשאַנס אין 1907 איז געשטאַנען אונטער דער השגחה פון דער קאָלאָניע און איז געגאַנגען יעדן טאָג אין באַשטימטע שעה'ן. דער שאַסיי האָט געפירט פאַרביי אַראַנזשען-גערטנער קיין „מקוה-ישראל“, די לאַנדווירטשאַפטלעכע שול, וועלכע די אַליאַנס-איוואַרעליטי האָט געגרינדעט אין דער צייט, ווען צווישן אירע פירער זיינען געווען אַזוינע נאַציאָנאַליס-טישע יידן ווי קאַרל נעטער און אַדאַלף קרעמיע. דער וועג גייט ווייטער דורך דעם דאַרף „בני-ברק“, וועלכער האָט דערמאָנט אין דער מעשה וועגן זיי אין דער הגדה. פון דאָרט גייט דער שאַסיי קיין ירושלים.

ראשון לציון ליגט אין אַ זייט פון דעם ירושלימער וועג און דער צופאַר אַהין איז אין האַרבסט געווען זייער שווער. ביי יעדן בערגל זיינען מיר אַלע פאַסאָזשירן אַרונטער פון דיליזשאַנס, געבראַדזשעט אין בלאַטע און גע-שפונען ווייטער די שמועסן, וועלכע מיר האָבן אָנגעהויבן אין דיליזשאַנס. אינעם דיליזשאַנס זיינען געווען אַלטע ראשון-לציונער באַלעבאַטיים.

איך בין געווען דער איינציקער פרעמדער. די קאלאניסטן האבן גערערט
מכּה דעם באַראַן ראַטשילד, מכּה דעם וויין־געשעפט און אַנדערע עסקים.
זיי האַבן זיך געוואָרפן מיט טויזנטער באַפאַלעאַנס (א באַפאַלעאַן איז פיר
דאָלאַר). איך האָב מיך שטאַרק געשעמט, וואָס איך קום פון אַזאַ אַרים לאַנד,
ווי אַמעריקע, וואו מען ציילט אויפן דאָלאַר, און בין פון די קאלאניסטן נאָך
פרעמדער געוואָרן, אָבער סיי־ווי האָט קיינער פון זיי זיך וועגן מיר ניט
געקומען. זיי זיינען שוין צוגעוואוינט, אַז מאַסן פרעמדע קומען באַזוכן
זייער קאלאניע.

ראשון לציון שטייט אויף אַ באַרג. גאַר אויבנאָן שטייט די שיינע שול
וואו מען דאוונט, און פון שול זעט זיך דער מיטלענדישער ים. אַרום שול
פאַרצווייגן זיך די הויפט־גאַסן. דאָרט שטעלט זיך אַפּ דער דיליזשאַנס,
און דאָרט שטייט אויך די פּאַסט־געביידע, אַ קליין הילצערן ביידל, אין
וועלכן עס זיצט דער פּאַסט־באַאַמטער. אַז דער דיליזשאַנס קומט אָן, ווערט
אַן עולם אַרום פּאַסט. אַ מודעה אַנגעקלעפט אויף דער פּאַסט־געביידע, איז
דאָרום די בעסטע רעקלאַמע, איז די פּאַסט טאַקע פּאַרקלעפט מיט אַלערליי
קהלשע אַנאַנסן און רעקלאַמעס. די ברייטע גאַס, וועלכע ענדיקט זיך ביי
די טרעפּ פון שול, איז דער הויפט־שפּאַציר אין דער קאלאניע. אין אַ שיי־
נעם פּאַרנאַכט אָדער אין אַ שבת און יום־טוב איז דאָרט שוואַרץ די גאַס.
קיינ מאַשינען לויפן דאָרט ניט, און די גרופעס שפּאַצירן איבער דער גאַנצער
בריית פון גאַס. אויף דער דאָזיקער גאַס וואוינען אַ סך פון די ערשטע קאַ־
לאַניסטן. דאָרט איז אויך פּאַראַן אַן אַראַבישער מאַרק פון אַלערליי גרינס,
עופות און אייער.

ראשון לציון איז אַ קאלאניע פון וויין און אַ סך קאלאניסטן קויפן אַלע
עסנוואַרגן אויפן מאַרק אַזוי ווי שטאַטישע איינוואוינער. אין דער זעלביקער
גאַס שטייט אויך דער „בית־עם“ (בעט־אם — פּאַלקס־הויז). אַ שיינער,
לופטיקער זאַל, וואו ס'ווערן געהאַלטן פּאַרזאַמלונגען און געגעבן קאַנצערטן.
ווייטער אַרונטער איז דער וואַסער־רעזערוואַר פון דער קאלאניע. די
צווייטע, ברייטע גאַס רעכטס גייענדיק צום שול האָט אַ צאַל האַנדלס־היי־
זער און האַטעלן. דאָרט שטייט אויך די קינדער־שול פון דער קאלאניע און
דער בנין פון ראַטשילד אַדמיניסטראַציעס, וואו עס וואוינט איצט דער די־
רעקטאָר פון דער וויין־געזעלשאַפט, אָדער „ווינצער־קאַרטעל“ — די גוט־
באַקאַנטע כּרמל־וויין קאַמפּאַני.

דער שטאַלץ פון ראשון לציון איז דער „יקב“ (יעקעוו), דער גרויסער
מאָדערנער וויין־קעלער. דער אויפזעצער האָט מיך אויפגענומען פריינטלעך,
און האָט באַשטימט צוויי אַרבעטער מיך צו באַגלייטן און באַווייזן די רייכ־
טימער פון דער „אגודת הכורמים“ (״ווינצער־סינדיקאַט״), אָדער וויינער־
געזעלשאַפט).

די חברים אַרבעטער זיינען געווען צופרידן עס צו טאָן. זיי האַבן מיר

אָנגעוויזן אויף יעדער זאך מיט שטאַלץ, פונקט אזוי ווי זיי וואָלטן געהאַט אַ חלק אין דעם. מיך געמאַכט אויפּמערקזאַם אויף יעטוועדער זעלטענער מאַשין און אויף יעדן מין וויין. אזוי ווי אין קעלער איז געווען פינצטער, זיינען מיינע „אַרבעטער-פירער“ געגאַנגען פאַראויס מיט ליכט אין די הענט. אינעם וויין-קעלער האָבן געאַרבעט פאַר ליכט צענדליקער יידישע אַרבעטער, צווישן זיי אַ סך קאַלאָניסטישע קינדער פון ראשון לציון און אַנדערע קאַלאָניעס. אין יעטוועדן אָפטייל האָבן די דאַרטיקע אַרבעטער מיר דערקלערט זייער פריינטלעך דעם כאַראַקטער און דעם צוועק פון זייער אַרבעט. אַלץ איז דאַרט געווען איינגעאַרדנט אויף אַ ברייטן פאַרנעם: אַ סך מאַשינען און אַפאַראַטן פאַר וויין, קאַניאַק און אַלערליי אַנדערע גע- טראַנקען וועלכע ווערן געמאַכט פון וויינטרויבן. געווען דאַרט אויך אַן אָפטייל, וואו עס אַרבעטן באַנדערס, צו מאַכן נייע פעסער און צו פאַרריכטן די אַלטע.

די לאַבאָראַטאָריע, דער אָפיס, די שפייכלער, וואו ס'ווערן אָנגעפילט די פעסער — אַלץ איז געבויט גרויס און רייך. אין די אָנגעפילטע פעסער האָבן זיך געפונען וויינען פון אַלערליי סאַרטן און פאַרשיידענעם עלטער, זינט דער וויין-קעלער עקזיסטירט.

ביים סאַמע קעלער זיינען געשטאַנען אַ פאַר קליינע געביידעס, אַרומ געצאַמט מיט אַ פאַרקאָ, און אויף זייער טויער איז געהאַנגען אַ שלעסל. די אַרבעטער דערקלערן מיר, אַז דאָס איז די נייע פאַבריק, וואָס אַ רוסיש-יידישער כעמיקער, אינזשיניער פון פאַריז, האָט ערשט אויסגעבויט. ער וועט דאַרט, דורך כעמישע מיטלען איבעראַרבעטן די פסולת (פסולעס — אַפפאל) פונעם וויין-קעלער אין נייע פראָדוקטן.

ראשון לציון צייכנט זיך אויס מיט איר גרויסן פינעם פאַרק, וואָס איז רייך אין פאַרשיידענע מינים בוימער און בלומען. דער גרויסער פאַרק איז געדיכט באַוואַקסן און אין זיינע אַלייען געניסן אַלע חושים. בלומען און פירות דופטן מיט בשמים. מחיהדיקע ווינטלעך גלעטן, צערטלען און קושן. פויגל זינגען זייער „פרק שירה“ מיט אָנגענעמע ניגונים. דער העל-בלויער הימל שיינט אַריין דורך טיף-גרינע צווייגן און בלעטער. און די אויגן זעטיקן זיך אָן מיט זעלטן שיינע קאָלירן.

אַן אויסערגעוויינלעכער פאַרגעניגן איז פאַר מיר געווען דאָס בייזיין ביים לימוד אינעם קינדער-גאַרטן פון ראשון לציון אין אַ וואַרעמען טאַג. דאָס הויפט-לערנען איז פאַרגעקומען אין דרויסן, די שיינע ליבלעכע קינדער האָבן געלערנט זיך שפילנדיק. זיי האָבן דערביי אַרויסגעוויזן אַ סך ליבשאַפט צו זייערע לערערנס (די אָנפירערין פון קינדער-גאַרטן איז גע- ווען אַ שפאַניאַלין, די פרוי פון אַ רוסישן יידן). עטלעכע קינדער האָבן דער-

ציילט אין אַ שיינער לייכטער העברייאישער שפראך באַחנטע מעשהלעך. זייער האַנט-אַרבעט איז געווען מיט אַ סך געשמאַק. מיין פרייד איז גע- שטיגן ווען כ'האַב געטראַכט, אַז דאָס מאַכן יידישע דאַרפס-קינדער, וועמעס עלטערן האָבן זיך דערצויגן אין אַ רומענישן אַדער רוסישן חדר, וואו מ'האַט זיי געלערנט: „קמץ אלף — אַ“ און זיי, אַט די פאַלקס-מענטשן האָבן מיט זייערע אייגענע כחות, אין אַ פרימיטיווער סביבה, זיך דערהויבן צו אַזאַ קולטורעלן לעבן.

געקליבן נחת האָב איך איך אין דער פאַלקס-שול פון ראשון לציון, ביים לימוד פון געאַגראַפיע. די קינדער האָבן אַרויסגעוויזן אַ סך ידיעות אין דער פיזישער און פאַליטישער לאַגע פון ארץ-ישראל. איין קינד האָט געשטעלט די פראַגע: וואָס פעלט דאָ ביי אונדז, עס זאָל קאָנען ווידער ווערן „אַ לאַנד פון מילך און האָניק? “ אַ סך קינדער האָבן אויפגעהויבן זייערע הענטלעך און געגעבן ענטפערס. איין יינגל האָט געראַטן צו באַפלאַנצן די זאַמד-בערג ביים ברעג ים, באַזונדערס ראשון לציון. אַ צווייט האָט פאַרגעשלאָגן אַרויסצוגראַבן שטיינקוילן פון באַרג לבנון און אַרויסצושעפן די מינעראַלן פונעם „ים המלח“. אַ דריט האָט דערקלערט, אַז עס פעלן גוטע וועגן: זאָל זיין מער שאַסייען און באַנען, וועט מען קאָנען גיך פאַר- קויפן די ווינטרויבן און בעסער פאַרשפרייטן דעם וויין. אַ פערטע קינד האָט געזאָגט: עס פעלן פיאיקע הענט.

אַ מיידעלע האָט זיך אויפגעשטעלט, אַנגעקוקט די יינגלעך מיט שפאַט און באַמערקט אַזוי: „ניין! ניט דאָס פעלן פון מאַשינען, וועגן און באַנען איז דער עיקר. ס'פעלן אונדז ניט קיין פיאיקייט. מיר דאַרפן נאָר האָבן מער מענטשן. זאָלן דאָ ווידער זיין מיליאָנען מענטשן, דעמאָלט וועט אַלץ דאָ זיין.“

אַ גוטן אינדרוק האָט אויף מיר געמאַכט אויך דער לימוד פון געשיכטע אין דער פאַלקס-שול פון ראשון לציון. די שול-קינדער האָבן מיך איבער- ראַטט מיט זייער באַהאַונטקייט אין דער יידישער געשיכטע פון דער צוויי- טער תקופה (פון עזרא און נחמיה ביז בר-כוכבא) און איר שייכות צו דער וועלט-געשיכטע.

דעם ערשטן אָונט אין ראשון לציון האָב איך ביחידות אַרומגעשפּאַ- צירט ביז שפּעט איבער די רייכע און ברייטע גאַסן פון דער קאַלאָניע. פון די ווייץ-גערטנער האָבן אַריינגעדונגען אין גאַס אַנגענעמע ריחות. אויף די ברייטע טרעפּ פון שול זיינען געזעסן צוגעטויליעט עטלעכע פאַרלעך און האָבן זיך געסודעט. די פענצטער פון די הייזער זיינען געווען העל באַ- לויכטן, און אויף די פאַרהאַנגען האָבן זיך באַוועגט מענטשלעכע שאַטנס אין פאַרשיידענע פּאַזעס. פון פיל פענצטער האָבן זיך געטראָגן קולות און געלעכטער, און האָבן אָפּגעקלונגען אַזוי מאַדע אין דער שטילער גאַס.

פון א זייטיקער געסל צווישן די וויינגערטנער האָבן סטרונעס פון אַ פידל דורכגעשניטן די לופט מיט זייער טרעלן, וועלכע האָבן זיך צוזאַמענגעגאַסן מיט די טענער פון אַ קלאַוויר אין אַן אַנדער הויז. און ווען די אַלע קולות זיינען אַנטשוויגן געוואָרן, האָט זיך דערהערט דאָס פאַרשטיקטע ברומען פון „גרויסן ים“, דאָרט, הינטער די בערג־זאַמד. די בוימער ביי די הייזער האָבן זיך פאַמעלעך געוויגט און זייערע שאַטנס האָבן זיך באַוויזן אין מאַדנע געשטאַלטן, אין דעם שייַן פון דער גרויסער, ליכטיקער לבנה, וועלכע איז אַרומגעשוואומען אויף דעם רונדן בלויען הימל, פון וועלכע ס'האָבן זיך צו מיר געצויגן מיליאָנען ליכט־שטראַלן און מיר געמאַלן די צוקונפט פון דעם לאַנד און פּאָלק אין שטראַלנדיקע זוניקע פאַרבן.

און פאַר מיינע אויגן באַווייזן זיך אומענדלעכע פעלדער מיט ווייץ, מיט פולע שווערע גאַלד־פאַרביקע זאַנגען. ריזן־מענטשן מיט לאַנגע פעך־שוואַרצע האָר, צוויי שוואַרצע פלאַמען גליען פון יעטוועדן פנים, וואָס לייכט ווי אַ זון. די מענטשן זיינען אַנגעטאָן אין ווייסע בלוזעס מיט בלויע גאַרט־לען און באַגלייטן דעם גערויש פון זייער שנייד־מאַשין מיט געזאַנג — דאָס געזאַנג פון אַרבעטס־מאַן, וועלכער באַקומט די פולע פרוכט פון זיין אַרבעט.

אַרום טיש אין ספּעקטאַרס „פּראַלעטאַרישן האַטעל“ אין יפו זיינען גע־זעסן יידישע אימיגראַנטן און גערעדט וועגן זייער צוריקפאַרן פון ארץ־ישראל אין זייערע אַלטע היימען אַדער וועגן פּרוואון זייער מזל אין נייע איינוואַנדערונגס־לענדער. איך בין מיט זיי אַריין אין אַ שמועס: פאַרוואָס פאַרן זיי צוריק? — יעטוועדער איינער האָט געגעבן אַן אַנדער פּערזענ־לעכע דערקלערונג, נאָר פון אַלעמענס רייד האָט אַרויסגעקלונגען דער זעלבער מאַטיוו:

„מיר וואַלטן דאָ גערן געבליבן. עס איז אַזוי שווער צו פאַרלאָזן דאָס שיינע זומערדיקע לאַנד, אָבער מיט געפילן פון שיינקייט אַליין קען מען ניט לעבן. מען מוז אויך האָבן ברויט און צום ברויט, אַ שוך און אַ קלייד, אַ געלעגער און אַ דאָך איבערן קאָפּ, אָבער אַט די אַרטיקלען זיינען אַזוי שווער דאָ צו באַקומען.“

„איך האָב גרויס רעספּעקט פאַר די אידעאָליסטן. איך האָב אָבער ניט קיין כוח זיי נאָכצוטאָן, כאַטש מיט איין האַנט קען איך אַוועקלייגן זייערע צען“ — האָט געזאָגט אַ געזונטער, קרעפטיקער אַרבעטער, און בעת מעשה, אַ קלאַפּ געטאָן אַ צווייטן איבערן פלייצע, אַז יענער האָט אַ שפרונג געטאָן און אַרויסגעלאָזן אַ קללה. — „זיי, די אידעאָליסטן, קוקן ניט פאַר קיין תכלית. מיך באַפאַלט אָבער אַן אימה בעת איך דערמאָן זיך, אַז איך וועל קומען צו זייער מצב: לעבן ווי אַ בעטלער, גיין אַנגעטאָן קרוע־בלוע, און זיך אַרומ־רייסן וועגן „אידעאָלן“ פאַר כלל ישראל.“

האַרכנדיק מיין שמועס אין „פּראַלעטאַרישן האַטעל“ אין יפו מיט די

יידישע אַרבעטער, וועלכע פאַרלאָזן דאָס לאַנד, זאָגט צו מיר דער פּריער-
דערמאָנטער רעוואָלוציאָנערער ראַמאַנטיקער, מיכל האַלפּערין: „ווייסט איר
פאַרוואָס כ׳בין צוריקגעקומען קיין ארץ־ישׂראל? כ׳האָב דאָס געטאָן „אויף־
צ׳׳להכעיס“ דעם ציוניסטישן פירער, דר. הערצל ...

האַלפּערין׳ס פאַרדרוס אויפן דר. הערצל׳ס הויבט זיך אָן זומער 1903 אין
ווילנע. דער ציוניסטישער פירער שטעלט זיך דאָרט אָפּ דעמאָלט אויף זיין
וועג צו דער צאַרישער הויפט־שטאָט, צום אינערן־מיניסטער פאַן פּלעווע
(וועלכער האָט אַרגאַניזירט דעם פּאָגראַם אויף יידן אין קישינעו, פּסח
1903).

צוזאַמען מיט אַ צאָל יידישע גאַרבער־אַרבעטער פון סמאַרגאַן רייסט
זיך אַריין האַלפּערין אין הערצל׳ס האַטעל. ער דערקלערט הערצלען, אַז די
סמאַרגאַנער אַרבעטער זיינען אַלע גרייט צו ווערן ציוניסטן, אויב ער קאָן
פאַרויכערן, אַז דער ציוניזם וועט באַלד אויסגעפירט ווערן. האַלפּערין דער־
ציילט, אַז דר. הערצל׳ס ענטפּער איז געווען, אַז „קיינמאַל זיינען מיר נישט
געווען אַזוי נאָענט צו פּאַלעסטינע ווי איצט“. אַ קורצע צייט נאָכדעם
טרעט אַרויס דר. הערצל אויפן זעקסטן קאָנגרעס אין באָזעל מיט דער
„אַפּריקע־באַמבע“, און דערקלערט אַז „פּאַלעסטינע איז נישט צו האַבן“. דאָס
ווירקט אויף אים, מיכל האַלפּעריןען, זיך אַפּצוזאָגן פון ציוניזם און אַוועק־
צופאַרן צוריק קיין ארץ־ישׂראל.

דאָ, אין ארץ־ישׂראל, אין 1907, ציט האַלפּערין זיין חיונה פון דער איינ־
פאַכסטער „טאַג־אַרבעט“ מיטן האַק און רידל. זיין פּרוי און קינדער לעבן
אין וואַיילטאָג, אין צאַרישן רוסלאַנד. ער אָבער האַלט פּריוואַט־אייגנטום
און צאַריזם פאַר זיינע ערגסטע שונאים און וויל אַהין נישט פאַרן. און כאַטש
עס טוט אים הנאה וואָס ער איז פּטור געוואָרן פון דעם „שמויך“ פון פּרי־
וואַט־אייגנטום, פאַרדריסט אים מער דאָס נישט זיין אימטשאַנד צו פאַר־
ווירקלעכן זיינע נאַציאָנאַלע פּלענער. דערצו פאַרדינט ער אויך נישט גענוג
צום לעבן, נישט געקוקט אויף זיינע שטאַרקע מוסקולן. ער האָט, זאָגט ער מיר,
זיך נאָך אַלץ נישט אָפּגעוואוינט פון עסן צו־זאָט און ער קען אויך נישט אַרומגיין
באַרוועס און נאַקעט. ער מוז דאַרם, צו זיין גרויסן פאַרדרוס, צייטנווייז
„ציען יניקה פון טייוול“, דאָס הייסט, נעמען פון זיין פּריוואַט־אייגנטום, אין
צאַרן־לאַנד, אויף דאָס, וואָס אים פעלט צום לעבן אין ארץ־ישׂראל.

עס פאַרדריסט אויך מיכל האַלפּעריןען, וואָס ער ברענגט אויס צופיל
צייט פאַר אַרויסגעוואַרפּענער כלל־אַרבעט. ער גרינדעט פאַראיינען און מוז
באַלד זיך אַפּזאָגן פון זיי, ווייל דאָ אין ארץ־ישׂראל, זאָגט ער, געפינען זיך
נאָך גאָר אַ סך „סוואַלאַטשעס“ (אַזוי ווי אין צאַרישן רוסלאַנד), וועלכע
האַלטן פון פּריוואַט־אייגנטום. צופרידן איז ער פון זיין געזאַנג־פאַראיין
„כּנור־ציון“, צוליב זיין „שוואַכקייט“ פאַר ניגונים. ער האָט אַ שטאַרקע שטים
צום זינגען און ער קען אויך שפּילן. נאָך מער האָט ער ליב געזאַנג און

שפיל בציבור, אין געזעלשאַפֿט. און כאָטש ער איז פעסט אַנטשלאָסן ניט מער צו פאַרלאָזן אַרץ־ישׂראל, האָט ער דאָך חשק צו פאַרן קיין אַמעריקע ווי אַ „דעלעגאַט“ פֿון אַרץ־ישׂראל. ער האָט זיך אָנגעהערט פֿון די מאַטע־ריעלע גליקן פֿון אייראָפּיאישע סאַציאַליסטישע דעלעגאַטן אין אַמעריקע, גלויבט ער אַז עס קען אים געלינגען צו באַקערן די אַמעריקאַנער צו זיין „קאָמוניזם“ און אַרויספֿירן פֿון דאָרטן די יידן אָדער לכל הפּחות זייער געלט, קיין אַרץ־ישׂראל...

די פּאַלעסטינער ציוניסטן רופֿט ער אָן „בורזשוקעס“, און האַלט גאָר־ניט פֿאַר ווערט מ'זאָל ריידן צו זיי. די פּועלי־ציון אין אַרץ־ישׂראל, זאָגט ער, זיינען אַלס אַ כלל סאַציאַל־דעמאָקראַטן. נאָר יעדערער באַזונדער וויל האָבן וואָס מער פּריוואַט־אייגנטום. האַלפּערינען קימערט ניט צו וועלכער פּראַלעטאַרישער פּאַרטיי אָן אַרבעטער געהערט. דער עיקר איז, אַז יענער זאָל גאַרניט פּאַרמאַגן און זאָל ניט הלומען פֿון פּריוואַט־אייגנטום.

פּראַנץ אַפּענהיימערס פּראַיעקט צו מאַכן קאָאָפּעראַטיווע קאָלאָניעס אויף דעם באַדן פֿון נאַציאָנאַל־פּאַנד האָט פֿאַר האַלפּערינען קיין ווערט ניט, ווייל סוף־כל־סוף, זאָגט ער, וועלן דאָך אַלע מיטגלידער צוזאַמען האָבן פּריוואַט־אייגנטום, אויף וועלכן דאָס פּאַלק האָט קיין דעה ניט, און קיינער קאַן זיי ניט שטערן צו ווערן פֿון אַ פּראַלעטאַרישער גענאָסשאַפֿט (קאָאָפּעראַ־טיוו) אַ בורזשואַזע אַקציען־געזעלשאַפֿט (אַ „קאָפּאַרעישאַן“) אָדער ווערן פּריוואַט־אייגנטימער, בורזשואַזע קאָלאָניסטן.

זיין פּראַגראַם פֿאַר דער קעגנוואַרט, צו פאַרבעסערן די לאַגע פֿון די אַרבעטער שוין איצט, איז צו גרינדן צווייערליי קאָאָפּעראַטיוון: פֿאַר שאַפֿן פּראַדוקטן און פֿאַר קאָנסומירן שפּייז. אייגענע קיכן, בעקערייען און קראַ־מען, קאָאָפּעראַטיווע מייסטערס־קאָיעס, הייזער און אַזוי ווייטער, היילפֿס־קאַסעס, כדי צו האָבן אַ מעגלעכקייט צו פירן סטרייקס און צו קעמפֿן קעגן עקספּלואַטאַציע, ליי־קאַסעס, כדי צו שטיצן אַרבעטער אין אַ נויט, קראַנקן קאַסעס און אינוואַלידן־קאַסעס. ער פּאָדערט אויך דערפֿאַר איבערצוגעבן אין די הענט פֿון אָן אַרבעטער־אָרגאַניזאַציע די „נאַציאָנאַלע קאָפיטאַלן“, ווי די קאָלאָניאַל־באַנק, נאַציאָנאַל־פּאַנד און יק"א, כדי די אַרבעטער זאָלן קענען אָט די אַלע קאָפיטאַלן באַניצן איינצופירן אַ קאָאָפּעראַטיווע גע־זעלשאַפֿט.

קאָפיטל הונדערט און פיר און פּופּיציק

איך באַקען זיך מיט קאָלאָניסטן

מיינע פּריינט אין אַרץ־ישׂראל אין 1907 געהערן צו דער אַרבעטער־שאַפֿט. אַפילו אין פּתח־תּקה (פּעסאַך־טיקווע), וואו איך קום לכתחילה אַלס

גאסט צום קאלאָניסט יעקב קראָל, מיין טרייער פריינט אין אינטערלאַקן, שווייצאַרע, 1903, חבר איך זיך מער מיט דעם אַרבעטער-טוער יחזקאל חנקין (כאַנקין).

צוויי געשעענישן באַקענען מיך אַבער מיט ווייטערע קרייזן: די גרינדונג פון דער קאַלאָניע „באר יעקב“ און די דריי-טאַגיקע קאַנפערענץ פון דער „אַגודת הכורמים“.

אויף דער שמחה לכבוד דער נייער קאַלאָניע טאַנצן אַרבעטער און קאַלאָניסטן צוזאַמען אַלערליי „האַפקעס“ און „בייגעלעך“ אויפן פרייען פעלד. צולעצט דרייען מיר זיך אַלע אין אַ גרויסן טאַנצנדיקן ראַד אַרום דער גאַנצער קאַלאָניע. די יום-טוב רעדנער זיינען גוט-באַקאַנטע געזעלשאַפטלעכע טוער אין ארץ-ישראל. נאָר ווי אַ גאסט פון אַמעריקע ווער איך אויך פאַר-בעטן צו ריידן, ניט געקוקט אויף מיין יוגנט און אומבאַקאַנטקייט.

צוליב מיין אַנוועזנהייט אויף דער וואַינער קאַנפערענץ און מיין פאַראיניגטערעסירטקייט אין אַלע אָנגעלעגענהייטן פון די קאַלאָניעס, ווער איך היימיש צווישן די קאַלאָניסטן. זיי באַנעמען זיך צו מיר ווי צו אַן אייגענעם מענטשן. ריידן אויס פאַר מיר זייערע הערצער, דערציילן מיר זייערע קריוודעס צום באַראָן ראַטשילדס אַדמיניסטראַטאָרן און צו מיינע חברים אַרבעטער. אַ בכבודיקער פּיאַנער פון ראשון לציון דערקלערט מיר די לאַגע פון די קאַלאָניסטן אַט אַזוי:

— מען האַלט אונדז פאַר „שנאָרער“ און יעדעס יינגל אין אַ רויטער „רובאַשקע“ (בלווע), מיט אַ „ברוינינג“ (רעוואָלווער) אין גאַרטל דערלויבט זיך אונדז דאָס צו זאָגן ביי יעדער געלעגנהייט. זאָל אַבער דער וואָס רופט אונדז אָן שנאָרער זאָגן, ווי ער וואַלט זיך באַנומען אויף אונדזער אַרט? מיר זיינען אַהער געקומען מיטן געדאַנק צו מאַכן דאָס לאַנד פון די אַבות פאַר דאָס לאַנד פון די קינדער. מיר האָבן געגלויבט, אַז מאַסן יידן וועלן אונדז נאַכפאַלגן. מיר געפינען אַבער באַלד אויס, אַז מיר זיינען נאָר אַ הייפל טרוימער, וועלכע זיינען פאַראורטיילט צום אונטערגאַנג. דאָך בלייבן מיר פאַרעקשנט, ניט אויפצוגעבן דעם קאַמף ביז צום לעצטן טראָפּן בלוט: זיגן אַדער אונטערגיין, אַבער ניט אַפטרעטן פון פּלאַץ. מיר טרינקען אומריין וואַסער, עסן אומגעזונטע מאַכלים, וואוינען אין היילן און שטאַלן. צולעצט ווערן אַבער אונדזערע כחות אַלץ שוואַכער, און עס ווילט זיך אַזוי שטאַרק לעבן!

אין אַט דער צייט באַווייזט זיך צו אונדז דער באַראָן ראַטשילד, ווי אַ „משיח“. ער צאָלט אונדז שכירות, מיר זאָלן האָבן צום לעבן, ביז מיר וועלן קאַנען געניסן די פרוכט פון אונדזער אַרבעט. ער האָט אונדז אויסגעבוט שיינע הייזער און שטאַלן און געפלאַנצט וויינגערטנער, און אויפגעשטעלט דעם רייקן וויין-קעלער. דאָס אַלץ האָט ער געטאָן דורך אַדמיניסטראַטאָרן.

וועלכע האָבן פון ערשטן טאָג אָן אויף אונדז געקוקט ווי אויף שוואַרער, און אונדז אויך באַהאַנדלט ווי אַזוינע. די ערשטע צייט האָבן מיר זיך געפילט באַליידיקט. מיר האָבן אָבער געשוויגן, כדי ניט צו פאַרלירן דעם באַראַנס גוטסקייט, און די עקזיסטענץ פונעם נייעם ישוב. ביסלעכווייז האָבן מיר זיך צוגעוואוינט צו דער נייער לאַגע און אָנגעהויבן צו זינקען. מען איז דאָך ניט מער ווי אַ מענטש. איך ווייס, אַז שמעון איז דאָ ערשט געקומען נאָכ־ דעם ווי דער באַראַן האָט אָנגעהויבן געבן צום לעבן, און ווי האָבן אַלע פּרויוילע־ גיעס, דערפאַר וואָס זיי קאַנען חנפּענען דעם אַדמיניסטראַטאָר, און אַז דער לעצטער קימערט זיך גאַרניט פאַרן ישוב. פון זיינעטוועגן קען אונטערגיין כל ישראל מיט ארץ־ישראל צוזאַמען. דער עיקר איז געלט. ער וויל אָנגנבענען פון באַראַן אַ פאַרמעגן.

און דער סוף? — איך וועל אייך דערציילן אַ מעשהלע:

— אַ מאָן האָט אַמאָל געהאַט אַ זייער טרייען הונט, וועלכן ער האָט געקענט אַנטרויען זיין מיטאַג־עסן. אַלע טאָג פלעגט ער שיקן דעם הונט אין אַ רעסטאָראַן נאָך מיטאַג. דער רעסטאָראַטאָר פלעגט אַלץ איינפאַקן אין אַ קאַרב, און דער הונט פלעגט עס אַלץ ברענגען אומבאַרירט צו זיין באַלעבאַס. ויהי היום, און עס איז געווען אַ צרה. דעם טרייען הונט זיינען באַפאַלן אַ שייקע הינט, אַרויסגעריסן פון אים דעם קאַרב עסנוואַרג. דער טרייער הונט האָט זיך געשלאָגן ביז בלוט, אָבער עס האָט ניט געהאַלפן. די הינט האָבן אויפגעעפנט די טעפלעך און אָנגעהויבן צו עסן. אַז דער צען בלוטיקטער, ערלעכער הונט האָט געזען אַז זיין קאַמף איז פאַרלאָרן, דאָס פלייש וועט סייווי־סיי ווערן אויפגעפרעסן, איז ער צוגעלאָפן מיט אַ געביל און אָנגעהויבן צו פרעסן גלייך מיט אַלע איבעריקע הינט...

— די תקופה פון חניפה און חלוקה איז שוין אַוועק, וועט זיך מער ניט אומקערן צוריק. היינט זיינען מיר אָנגעוויזן יעטוועדער אויף זיך אַליין. דערווייל געהערט נאָך אַלץ צום באַראַן. מיר וועלן דאָס אָבער אויסצאָלן. אויב ניט, וועלן דאָס טאָן אונדזערע קינדער. און ניט געקוקט אויף אַלע פעלערן, האָבן מיר געמאַכט אַ שטיק ארץ־ישראל פאַר דאָס לאַנד פון אונדזערע קינדער.

— איר זאָגט, אַז אונדזערע קינדער גייען אַוועק פונעם לאַנד און זיינען געענטער צו פאַרזי ווי צו ירושלים. דאָס איז אַן אַלטע טענה, און באַזונדערס קעגן אונדזער קאָלאָניע ראשון לציון. באַזוכט אונדזער „בית ספר“ און איר וועט זען, אַז אויך אין אַט די רייען איז געקומען אַן ענדערונג. אונדזערע קינדער, וועלכע האָבן זיך דערצויגן אין דער שולע פון דער אַדר מיניסטראַציע און האָבן געזען, אַז אונדזער קוואַל פון פרנסה ליגט אין פאַרזי, אַז העברייאיש האָט ביי דער אַדמיניסטראַציע קיין ווערט ניט און ווער עס קען ריידן בעסער פראַנצויזיש האָט אַ מעגלעכקייט צו דערלאַנגען אַזש צום באַראַן אַליין! וואָס פאַר אַ חידוש וואָס אַלע שטרעבונגען פון

אונדזערע קינדער זיינען געווען קאנצענטריט אויף פאריז, אז זיי האָבן פאַר-
לאָזן זייער געבורטסלאַנד מיט אַ לייכטן האַרץ. די איצטיקע קאָלאָניסטישע
קינדער זיינען שוין אַבער גאָר אַנדערע מענטשן. זיי באַטראַכטן אונדז,
זייערע עלטערן, פֿאַר ווייניק נאַציאָנאַליסטיש דערפֿאַר ווייל מיר רייזן
„זשאַרגאָן“, און יענע פּועלים וועלכע רייזן העברעאיש און הערן ניט אויף
אונדז צו באַליידיקן זיינען ביי אונדזערע קינדער „לעילא וּלעילא“, די
אויבערשטע פון כּריין”...

עס איז אמת, אז מיר האָבן אַ שוואַכקייט צו שיקן אונדזערע קינדער
שטודירן. דערביי איז אַבער דאָ נאָך אַ סיבה. ניט געקוקט אויף דעם באַ-
ראַנס מיליאָנען קאָז פון אַ מיטלמעסיקן וויינגאַרטן לעבן נאָר איינער. מיר
האָבן ניט אזוי פיל באַדן צו קאָנען איינטיילן אונדזערע קינדער אַזעלכע
חלקים, פון וועלכע אַ פּאַמיליע זאָל קאָנען לעבן. דאָס רוב וויינגערטנער
גיבן ניט קיין גענוג פרנסה אפילו פאַר אַן איינצלנע פּאַמיליע, און דער קאָ-
לאָניסט בלייבט תמיד הינטערשטעליק. עס פּאַסירט אַמאָל, אז אין אַ שיי-
נעם הויז פון פינף-זעקס צימערן זיצט אַ פּאַמיליע און מאַכט פלענער ווי אזוי
צו קויפן אַ לעבל ברויט, ווען די חובות זיינען שוין איבערן קאָפּ, און ס'איז
מער ניטאָ וואו צו באַרגן. אונטער אַזוינע אומשטענדן, וויל מען דאָס קינד,
איבערהויפט דעם זון, באַפרייען פון אַזוינע קאָפּדרייענישן.

געוויס, יעטוועדער איינער גלויבט, אז זיין זון איז ניט געשאַפן צום
אַרבעטן. דער טאַטע אליין איז דאָך אויך ניט געווען קיין אַרבעטער פון
קינדוויז אָן, בפרט אז אַ טייל פון אונדז זיינען אַמאָל געווען סטודענטן,
סוחרים אָדער ישיבה-לייט. די עלטערן גלויבן דאַרום, אז זייערע זין זיינען
געשאַפן פאַר עפעס בעסערס און אז יעדער איינער פון זיי איז אַ געבוירענער
טאַלאַנט. מעגלעך, אז בעת מיר וועלן זיין גאַנץ זעלבסטשטענדיק און קויפן
לאַנד וועט זיין אַ לייכטע זאַך, וועט די מערהייט פון אונדזערע קינדער בלייבן
אויפן לאַנד. על כל פנים, אינעם לאַנד.

ניט געקוקט אויף די שיינע רייד וועגן מאַכן דאָס לאַנד פון די אַבות
פאַר דאָס לאַנד פון די קינדער האָבן געוויסע יידישע קאָלאָניסטן, אין 1907,
ניט גערן גענומען יידן צו דער אַרבעט אויף זייער באַדן. דער תירוץ איז
געווען, אז יידן פאַרלאַנגען אַ העכערן אַרבעטס-לוין ווי די פרימיטיווע
אַראַבער, וועלכע האָבן נאָך דערצו אויך געטאָן די אַרבעט פון לאַקיען און
דינסטן.

פון דער אַנדער זייט האָבן דעמאָלט, אַ טייל קאָלאָניסטן אַרויסגעוויזן
אַחוץ קלאַסנאַס אויך פּערזענלעכע ניט-אַכטונג צום יידישן אַרבעטער.
כ'דערוויס זיך דאָס, ווען כ'ווער איינגעלאַדן צו אַ טאַנץ מיט קאָלאָניסטישע
טעכטער. אויף מיין פּראָגע, פאַרוואָס זיי האָבן ניט פאַרבעטן די שיינע
העלדישע אַרבעטער יוגנט אין זייער קאָלאָניע, דערקלערן מיר די דאָזיקע
יונגע מיטטענצערינס מיינע, אז די עלטערן דערלויבן ניט זייערע טעכטער

צו טאנצן מיט די „באָסיאַקעס“ (באַרוועסע), ווי די קאַלאַניסטן רופן אָן די איינגעוואַנדערטע באַוואוסטזיניקע יידישע אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך באַטייליקט אין דער רעוואָלוציע פון 1905 קעגן רוסישן צאַר און אין זעלבסט-שוץ קעגן פּאָגראַמען.

ווען די יידישע לאַנד-אַרבעטער געלינגט צו ווירקן אויף די אַראַבישע פעלאַכן ניט צו קאָנקורירן מיט די יידישע אַרבעטער אין די יידישע קאַלאַ-ניעס און ניט אַרבעטן פאַר ביליקער, ברענגען אַרונטער יידישע קאַלאַניסטן אין אַרץ-ישׂראַל ביליקערע אַרבעטס-הענט פון מצרים. די סאַציאַליסטישע אַרבעטער האָבן, נאַטירלעך, אַרגאַניזירט פּראַטעסט-פאַרזאַמלונגען, וואו איך טרעט אויך אַרויס אַלס רעדנער. קאַלאַניסטישע וואַרטזאָגער דערקלערן, אַז דאָס פּאָדערן די „נאַציאָנאַלע אינטערעסן“: די אַראַבישן פון אַרץ-ישׂראַל מוזן פאַרקויפט ווערן אויפן וועלט-מאַרק און טאַרן ניט זיין טייערער ווי די גריכישע און איטאַליענישע. די יידישע קאַ-לאַניסטן מוזן דאַרום זיך באַנצן מיט ביליקער אַרבעט. מיין טענה: זיי זאָלן עס טאָן אויף זייער אייגענעם חשבון, דורך קלענערע פּראָפּיטן... האָבן זיי אַנגערופן „סאַציאַליזם“ און שוין דערמיט אַליין עס מבטל געווען...

ע פ י 5 א ג

פריער — שפעטער

ניט אַלע מיינע איבערלעבונגען זינט מיין עלטער פון פינף-זעקס יאָר זיינען איינגעקריצט אין מיין זכרון כראַנאַלאָגיש, לויטן סדר ווי זיי האָבן פּאַסירט. אַ טייל דעראינערונגען רופן ביי מיר אַרויס אַסאַציאַציעס און פאַרבינדונגען מיט געשעענישן, וואָס געהערן צו אַ שפעטערדיקער צייט. אַט זיינען עטלעכע ביישפּילן:

ווען עס דערוואַכן אין מיין זכרון די געשטאַלטן פונעם „קלוטשוואַיט“ טאַמאַשעווסקיס קינדער, וועלכע שפּילן זיך מיט מיר אין אונדזער גאַרטן, דערשיינען פאַר מיר צוגלייך זייער מאַמעס שפעטערדיקע געהיימע פּויר-לישע שולע און די רוסישע אויפשריפט אין פּאַטשט אויפן וואַנט: „ריידן אויף פּויליש איז שטרענג פאַרבאָטן.“

דערשיינט פאַר מיר די געשטאַלט פון דעם פון מיר עלטערן יינגל יאַשקע מיט זיין סידור, זע איך שוין אויך גלייכצייטיק די רוטע פּאַן און די יוגנט-לעכע אַרבעטערשאַפט אינעם טיפן וואַלד הינטער ווילנע, וואו מיר פייערן צוזאַמען אין אַ צען יאָר שפעטער אונדזער ערשטן מאַי-יום-טוב. צוזאַמען מיט דער אַלטיטשקער רביצין, וואָס לערנט מיין עלטערע

זוועסטער, טאָנקע, שרייבן יידיש און „עברייטייטש“, די אַלטע שריפט פון „טייטש-חומש“ און תחינות, שווימט אויך אַרויף אין מיין זכרון די אלמנה „חנה די טויבע“, וואָס כ׳האַב דעמאָלט געווען אין דעם זעלבליקן שטיבל אויף „יורסדיקע“. צוגלייך זע איך שוין אויך אירע צוויי זין יאַשקע און יודקע. דעם ערשטן דערזע איך שוין באַלד אַלס „יאָשטשיק דער טאָ-קער“, וואָס לערנט מיך אין אַ צען יאָר אַרום זיין מלאכה און איך ליינען מיט אים דוד פינסקיס אויפקלערערישע דערציילונג „ר׳ שלמה“. כ׳זע אים אויך אַלס זקן, וואָס שפּאַצירט מיט מיר אַרום אין באַסטאַנער „פרענקלין פּאַרק“, וואו ער בעט מיך פּאַרצוועצן די אויפקלערונג, וואָס כ׳האַב אים אָנגעהויבן געבן מיט צענדליקער יאָרן פּריער, ווען ער איז געווען מיין מייסטער און איך זיין לערן-יינגל. דעם יינגערן ברודער זע איך אין מיין קינדהייט אַרבעטנדיק אין מאנע איציק דעם שוסטער-וואַרשטאַט. יינגלווייז הער איך, אַז ער האָט געוואָרפן די מלאכה און זיך גענומען צום לערנען. ווען כ׳קום אַראָפּ פון דער שווייץ, אין פּרילינג 1900, קיין מיישעגאַלע, באַזוכן די עלטערן פון מיין יונג-פאַרשטאַרבּענער מאַמען, איז שוין דאָרט ר׳ יודל גאַלאַמב אַ חשובער למדן און משכיל, וואָס האָט קבלה אויף שחיטה, נאָר ציט זיין חיונה פון אַ קראָם. און דערמאָן איך זיך אין אים זע איך שוין אויך, ווי זיין זון, אברהם-איציק, וועלכער איז באַקאַנט אין דער אַלטער און נייער וועלט אַלס אָנגעזעענער פּעדאַגאָג און שריפטשטעלער, באַגריסט מיך אויף אַ באַנקעט אין וויניפעג, קאַנאַדע, און שטעלט מיך אויך פאַר, אין זיין דאָרטיקער שול, פאַר זיינע תלמידים.

ביים דערמאָנען זיך אין מיין טאַטנס אַ פּריינט, שלמה מעקלער, דער מיישעגאַלער שמש, וואָס איז אונטערגעשריבן, אַלס עדות, אויף מיין מאַמעס כתובה, און איז אויך געווען איינער פון מיינע ערשטע מלמדים, זע איך שוין אויך זיין זון, וועלכער איז געוואָרן דער רעדאַקטאָר פון אַ טעג-לעכער יידישער צייטונג, מיט וועלכער איך בין היפשע עטלעכע יאָר געווען טעטיק צונאַמען אין דער עקזעקוטיווע פון י. ל. פּרץ שרייבער-פאַראיין אין ניו-יאָרק. און דערמאָן איך זיך דעם מיישעגאַלער רב פון מיין קינד-הייט, ר׳ אבא יעקב באַראַכאַוו (דער זון פון אַ שוסטער, וואָס איז געוואָרן באַרימט אַלס מחבר פונעם ספר „חבל יעקב“) זע איך אויך באַלד פאַר מיינע אויגן זיין זון אהרן מיכל („ברכיהו“) וואָס וואַרפט די רבנות און ווערט, אין זיינע מיטעלע יאָרן, אַ סטודענט אין בערן (שווייץ), מיט וועמען איך פאַרברענג יעדעס מאָל ווען כ׳קום אַהין פון דער נאָענטער פּריבורג, וואו איך שטודיר דעמאָלט.

מיין יונגן טאַטן אין דאָרף זע איך צוגלייך ווי אַ מיטליאַריקן אין וויל-נע, וואו ער אַרגומענטירט מיט די יוגנטלעכע יידישע רעוואָלוציאָנערן, וואָס עסן ביי אים אין גאָרקין. אונדזערע חכמים זאָגן, דערציילט ער זיי,

„ווען ניט די מורא פארן מלכות, וואָלטן מענטשן איינער דעם אַנדערן איינ-
געשלאנגען לעבעדיקערהייט“. פונדעסטוועגן באַהאַלט ער ביי זיך, אין
צייט פון אַ סכנה, די נייט־לעגאַלע ליטעראַטור און דאַקומענטן פון די זעל-
ביקע „מורדים“ (ווידערשפעניקע) קעגן מלכות... איך זע אים אויך צו-
גלייך אַלס עלטערן מאַן אין פאַרזי, וואו ער וואַנדערט־אייך, ווען ער דער-
וויסט זיך, אַז דעם צאַרס „מלכות הרשעה“ האָט אין 1903 אַרגאַניזירט דעם
קישניעווער פּאַגראַם. איך זע אים זיצנדיק אויף דער בינע פונעם פּאַ-
ריזער יידישן „פּאַלקס־אוניווערזיטעט“, און האַרנדיק אויפּמערקזאַם מיין
שילדערונג פון ארץ־ישראל, וואו כ׳בין געווען טעטיק אין 1907—1908.

אויך מיין עלטערע שוועסטער הענע־טאַנע „שטייט ניט איין אויף אַן
אַרט“, ווען כ׳זע זי, ווי מיין אַכט־ניין יאַריקע דערציערין טאַנקע. אַט איז
זי שוין אַ זאַקמאַכערקע, פאַרן ווילנער זאַקן־פאַבריקאַנט (דעם מחבר פון
פרומע ספרים) ר׳ בן ציון אַלפס, און אַט — די פרוי פונעם יונגן יידישן
פּאַכטער ביים באַראָן פון זאַמעטשיק, הינטער דעם זוואַרינעצער וואַלד,
אין דרום־ווילנע. כ׳זע זי אַלס מאַמע פון צוויי קינדער, אַ קרעפטיקע האַ-
רעפּאַשניצע, וואָס העלפט איר מאַן, יאַשע מילכיקער, אין גאַרטן און פעלד,
מעלקט די קי און אַרבעט אויס אַלערליי מילך־פּראָדוקטן, און ווען ער
קומט־אום יונג דורך אַן אומגליק ביי דער אַרבעט, טראַגט זי אַליין דעם
יאָר ווייטער.

„יאָרן ציען, יאָרן פליען“. מיר זעען זיך ניט פולע 36 יאָר נאַכאַנאַנד.
איך קריג נאָר בילדער און בריוו פון איר און אירע קינדער, אַ מיידל און
אַ יינגל, וועמען זי גיט אַ מאַדערנע דערציאונג, מיט דער מיטהילף פון
אונדזער ווילנער עלטער־מומען, מאַדאַם גאַרדאַן, די „גואווערנאַנטין רע-
בעקאַ“, די אַדאַפּטירטע טאַכטער פון דעם זון פונעם העברייאישן דיכטער
„אַדם הכהן“. חשובע געסט פון אַמעריקע, וועלכע ווערן אויפגענומען מיט
כבוד פון ווילנער געזעלשאַפטלעכקייט, באַזוכן זי אין איר היים און ברענגען
מיר גרוסן שוין פון אַן אַלטער, פיל־געליטענער שוואַכער פרוי. ענדלעך
קומט דער טאַג אויף וועלכן מיר האָבן ביידע אַזוי לאַנג געוואַרט. איר פנים
שטראַלט ווען זי ווייזט מיר, ווי אַזוי איר ווילנער יידישע צייטונג באַ-
שרייבט מיין אַנקום פונעם סאַוועטן־פאַרבאַנד אויפן וועג צוריק אַהיים
קיין אַמעריקע, און דערמאַנט אויסדריקלעך, אַז כ׳בין געקומען קיין ווילנע
עקסטערע צוגאַסט צו איר, מיין עלטערע שוועסטער.

איר מיטליאַריקער זון, שמואל (איטשע), מילכיקער, מיד פון די אַנ-
טיסעמיטישע נגישות פונעם האַלב־פאַשיסטישן רעזשים אינעם דעמאָל-
טיקן פוילן, פלאַנט אויסצואוואַנדערן קיין ארץ־ישראל. ער שיקט דערי-
בער זיינע קינדער אין דער „תרבות“־שולע און זיי ריידן מיט מיר אין העב־

רייזש. זיין פרוי, פאליע שאבאד-מילכיקער, א קרובה פון צבי גרשוני, דעם ערשטן רעדאקטאר פון דער ערשטער געדרוקטער צייטונג אין יידיש אין אמעריקע, האלט אויף איר שויס זייער מיזיניק, מאטעלע, א נאמען נאך מיין טאטן. ער קאן שוין אביסל ריידן און רעדט צו מיר אין דער שפראך פון מיין טאטע-מאמען, עלטער-באבעס און עלטער-זיידעס.

מיין שוועסטערס עלטסטער אייניקל, יאסעלע, דער זון פון איר טאכטער שרה-בלומע (א נאמען נאך אונדזער יונג-פארשטארבענער מאמען) רעדט מיט מיר אין יידיש. זיין פאטער, מענדל גארדאן, א ברודער פון דעם העברייאישן לערער אלימלך (מאקס) גארדאן אין דעטראיט, האט אים געגעבן א טראדיציאנעלע דערציאונג. דערמאנט מיך יאסעלע מיין אייגענע יוגנט אין ווילנע, ווען כ'האב דארט געחלומט פון א וועלט-גאולה און פון א באפרייטער מענטשהייט, געהייליקט דורך גערעכטיקייט...

אין די בריוו צו מיר, איידער די דייטשן זיינען אריין אין ווילנע, האט מיין שוועסטער און איר הייז-געזינד מיך כסדר געבעטן זיי ווידער צו באזוכן. כ'האב דאס נישט באוויזן, איצט קומען זיי אלע צו מיר אין מיינע שלאפלאזע נעכט, פארפייניקטע און דערמארדעטע... זיי קומען צוזאמען מיט מיין גאנצער משפחה — די אכציק טויזנט ווילנער אור-אור אייניקלעך פון אונדזער עלטער-עלטער זיידן אברהם, פון וועלכן מיין דארפישער זיי-דע שאול-יהודה האט גערעדט צו מיר אין מיין פינפטן יאר מיט אזוי פיל שטאלץ.

(109)